

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 15

Збірник наукових праць

Київ – 2009

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 15

Збірник наукових праць

Київ – 2009

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 8 від 16 березня 2009 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №8 від 2004 року.

Перелік №14.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / П78 М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002-2009.

Вип. 15 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2009. – 643 с. – Бібліограф. в кінці ст.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК 81я43

АЛЕКСЄЄВА І.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВНІ РІВНІ ТА КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті ситуація міжкультурної комунікації розкладається за принципом мовних рівнів, складові яких аналізуються з точки зору культурної специфіки, а також окреслюється коло культурно-специфічних прагматичних особливостей мовленнєвої взаємодії.

Ключові слова: мовний рівень, концептуалізація, безеквівалентна лексика, граматичні категорії, прагматичні помилки.

В статье ситуация межкультурной коммуникации раскладывается по принципу языковых уровней, элементы которых анализируются с точки зрения их культурной специфики, а также очерчивается круг культурно-специфических прагматических особенностей речевого взаимодействия.

Ключевые слова: языковой уровень, концептуализация, безэквивалентная лексика, грамматические категории, прагматические ошибки.

The situation of cross-cultural communication is presented in the article in terms of language levels whose elements are analyzed from the viewpoint of their cultural peculiarities. The author also outlines a number of culture-specific pragmatic peculiarities of communicative interactions.

Key words: language level, conceptualization, lexical lacunas, grammatical categories, pragmatic blunders.

Сучасні лінгвістичні дослідження приділяють багато уваги проблемі взаємодії мови та культури. У подібних розвідках мова часто виступає, з одного боку, інструментом дослідження культури, з іншого – предметом дослідження, оскільки мовний код як такий кодує у собі багато шарів культурного досвіду.

Отже, **актуальність** даної статті обумовлена тенденцією сучасної лінгвістики до вивчення культурних особливостей мови та мовлення, до аналізу кодування у мові та мовленні культурно значущих понять. Роботи в цьому напрямку здійснювалися як визнаними класиками, наприклад, Вільгельмом фон Гумбольдтом [1], Францем Боасом [2], Едвардом Сепіром [3], а також сучасними лінгвістами, такими як Анна Вежбицька [4; 5; 6], Майкл Агар [7], Клер Крамш [8], С.Г.Тер-Мінасова [9], Т.Л.Кацберт [10] тощо.

Метою даної статті є аналіз мовних рівнів з точки зору культурної специфіки їх елементів. Відповідно, **об'єктом** статті виступають складові мовних рівнів, а **предметом** – їх культурно специфічні характеристики.

Фонетичний рівень. Перш за все слід підкреслити, що дорослі мовці стикаються зі складнощами у вимові звуків іншої мови, навіть якщо у мовців немає ніяких порушень мовлення. Більш того, мовці, навіть якщо в них немає порушень слуху, не чують звуків, які відрізняються від звуків їх власної мови.

Так, відомо, що під час вивчення іноземної мови люди як правило переносять в неї всю систему рідної мови: фонemi та їх варіанти, наголос, ритм, темп тощо. Таким чином, цілком зрозуміло, що вимова німця, який вивчає англійську, буде значно відрізнятися від вимови українця, який намагається оволодіти цією мовою. Очевидно також, що носій певної мови, слухаючи мовців іншої мови, не чує фонemi іноземної мови. Він чує фонemi власної. Він не помічатиме фонемні відмінності іноземної мови, якщо тільки вони не співпадатимуть з фонемними особливостями в його рідній мові. В тайській мові, наприклад, [p] з придином і [p] без придиha – дві різні фонemi, в той час як англійці цю різницю не відчують, що відбивається на їх вимові.

Інтонація також виявляється проблемною зоною і можуть перешкоджати спілкуванню. Так, наприклад, коли жінки індійського походження були найняті працювати в кав'ярні аеропорту в Великій Британії, у них виявилися непорозуміння із клієнтами, які скаржилися на неввічливість і недружність персоналу. Жінки, в свою чергу, не розуміли причин негативної реакції відвідувачів кав'ярні та звинувачували їх у дискримінації. Прослухавши записи діалогів персоналу з клієнтами, дослідники виявили, що коли клієнти замовляли м'ясні страви, офіціантки питали їх, чи хочуть вони підливи, але вимовляли це зі спадною інтонацією. Незважаючи на посмішку та ввічливість самої фрази, носіями англійської мови така інтонація сприймалася приблизно як роздратоване *This is gravy. Take it or leave it*. Лише після того як дослідники звернули увагу на висхідний тон офіціанток-англієк і провели тренінги з індійським персоналом, скарги від клієнтів припинились.

Лексичний рівень. Словниковий склад мови тісно пов'язаний із концептами, якими оперують мовці. Найбільш типовим розходженням між мовами є безеквівалентна лексика, яка виникає внаслідок унікальності понять або предметів: у деяких культурах вони можуть фіксуватися, в той час як в інших вони відсутні. Як правило, безеквівалентними лексемами є назви національного одягу або їжі (англ. *ale, whiskey*, нім. *Schnaps*, італ. *spaghetti, carriccino*, укр. *голубці, вареники, узвар*, рос. *водка, щи* тощо). Також варто згадати, наприклад, слова “гласность” ті “перестройка”, які довелося позичити з російської та транслітерувати англійською як *glasnost* та *perestroika* для більш точного відтворення самих цих понять. З наведених прикладів випливає, що лексичні лакуни зазвичай заповнюються шляхом позичання слів, а не через утворення слів засобами цільової мови. (Слід не забувати, що запозичення можуть з часом змінювати своє значення у цільовій мові, що, наприклад, відбулося з англійським словом *partner* в тайській мові, де воно поступово стало вживатися для позначення дівчат-жиголо. Або, наприклад, запозичене англійське *happy* в німецькій мові стало позначати відчуття поверхневого,

короткотривалого щастя, оскільки глибоке, справжнє щастя виражається німецьким *glücklich*. Так само обачливо треба вживати слово *professor*, яке має дещо різні значення в американському та британському варіантах англійської мови.)

Найбільш складними виявляються випадки, коли одне й те саме поняття по-різному – детально або недостатньо детально – виражено в різних мовах. Класичним прикладом ретельної деталізації є найменування снігу в мові ескімосів, дощу та рису – в мовах південно-східної Азії, в той час як інші мови обходяться лише одним-двома словами для позначення усіх видів даних явищ.

Деякі відмінності у, здавалось би, еквівалентних словах на позначення часових понять можна знайти в англійській та іспанській. Так, хоча *mañana* та *morning* є майже еквівалентними, слово *tarde* позначає майже весь час, який відповідає англійському слову *afternoon*, а також частину поняття, позначеного словом *evening*. Пізній вечір, коли іспанці все ще відвідують друзів, родичів та розважаються, передається словом *noche*, хоча це саме слово еквівалентно англійському слову *night*, яке позначає час, коли англійці вже давно сплять у своїх ліжках. (Тут доречно також порівняти англійське *three in the morning* та український відповідник *третья ночі*.)

Крім того, слово має не лише денотативне значення, але й характеризується сполучуваністю та конотаціями, і в цьому абсолютна відповідність в різних мовах видається практично неможливою. Стосовно сполучуваності, то, вивчаючи іноземні мови, необхідно приділяти увагу сталим виразам, у яких вживаються лексичні одиниці (наприклад, *strong tea* – *міцний чай*, *heavy rain* – *сильний дощ*, *to gain experience* – *отримати досвід*).

Що стосується конотацій, тобто вторинного асоціативного значення, яке визнається за словом носіями мови, то тут відмінності між мовами легко показати на прикладі зоонімів. Можна знайти багато прикладів того, як носії різних культур наділяють тварин різними рисами. Так, для арабів порівняння людини з собакою вважається образою, оскільки арабська культура вбачає в собаці боягузтво та ницість. Для українців, очевидно, домінуючі конотативні значення були б сліпа відданість. Для носіїв гінді слон асоціюється з обережною та граціозною ходою, в той час як для росіян, навпаки, ця тварина є уособленням незграбності (*слон в посудной лавке*). У турецькомовній спільноті порівняти жінку з конем дорівнює компліменту її гарному вигляду (в українській це було б образливо або якнайменш некоректно, оскільки це б імовірно тлумачилось як привернення уваги до її фізичної сили, в той час як жінки очікують на компліменти своїй тендітності та жіночності).

Слід зазначити, що в той час як деякі лексичні відмінності можна пояснити географічними особливостями країни, проте деякі безперечно відбивають культурні особливості. Тут слід зауважити, що хоча відмінності у

концептуалізації матеріальних предметів можуть становити складнощі для перекладу або для вивчення іноземної мови, вони тим не менш не є основною перешкодою для міжкультурного спілкування. Культура (менталітет як її частина) впливає на абстрактні поняття значно більшою мірою, і саме в цій сфері відсутність еквівалентності спричиняє найбільше непорозуміння.

Анна Вежбицька, наприклад, вивчаючи концепти, які позначаються в англійській мові словом *friend*, а у російській – *друг*, помітила, що в англійській мові (особливо в американському варіанті) *friend* може використовуватися для позначення людини, з якою ви знайомитеся в барі, а потім несподівано зустрічаєте на вулиці. Іншими словами, англійське *friend* не передбачає особливо близьких та інтимних стосунків, які ґрунтуються на взаємній довірі, щирості, готовності допомогти. Усі ці семантичні компоненти характеризують російське слово *друг* [4:98-114]. Той факт, що можна розповідати про “*a trip to Salzburg with ten friends*”, є ще одним доказом того, що *friends* – це ті, з ким можна добре проводити час і з ким зовсім необов’язково мати глибокий емоційний зв’язок (порівняймо також *Your grandfather was a friend, but we spoke mostly business*). У російській (і, очевидно, в українській) слово *друг* має більш специфічне значення. Не можна мати *десять друзей*. В даному контексті було б більш доречним вжити слово *приятель*, оскільки *друг* позначає унікальну людину, яка, як правило, одна. Що стосується ситуації в барі, то носій російської мови вжив би слово *знакомый*. Отже, як бачимо, “еквівалентні” слова двох мов приховують різну валентність, відмінні стилістичні та соціокультурні конотації.

Подібні ж відмінності спостерігаються у понятті “сім’я”. Для більшості культур північної частини західної Європи “сім’я” складається з найближчих родичів: батько, мати, брати та сестри. Іноді до поняття “сім’я” належать дідусі та бабусі, але під цією лексемою навряд чи розуміють також тіток та дядьків; двоюрідні брати та сестри взагалі не розглядаються як її складова. У південній Європі та Латинській Америці концепт “сім’я” охоплює значно ширше коло родичів, і кузени беззаперечно є його частиною. (У цьому контексті недивно, що голландці розмежовують між *gezin* (тобто збірне для батька, матері та дітей) та *familie* (тобто родичі зі спільними предками). В англійській *family* охоплює обидва значення, проте перше значення може виражатися за допомогою уточнюючого означення – *immediate family*).

Як вже зазначалось, семантична розбіжність між відповідниками абстрактних слів у різних мовах зумовлена специфікою культури та менталітету. Так, наприклад, і мешканець Сполучених Штатів Америки, і мексиканець можуть наголошувати та необхідності поважати один одного, проте поняття, позначене англійським словом *respect*, значно відрізняється від того, що пов’язують мексиканці з *respecto*. Для американця, поняття *respect*

нерозривне з ключовими цінностями американської культури – рівністю та демократією. Для американця це слово позбавлене емоційних конотацій. У Сполучених Штатах громадянин поважає інших так само, як він або вона поважає, наприклад, закон. В мексиканському варіанті іспанської мови *respecto* – емоційно забарвлене слово, яке передбачає тиск або владу, імовірну загрозу або стосунки в діапазоні “любов – ненависть”. Отже, значення слова *respecto* віддзеркалює систему принципів [11:88].

Якщо порівняти такі слова як німецьке *Angst* й англійське *anxiety*, то можна дійти висновку, що за ними криється страх різного типу. В той час як англійське слово позначає тривожне почуття через певну ситуацію або причину, то німецьке *Angst* – це певний внутрішній страх без будь-якого зрозумілого для людини підґрунтя, проте уявне майбутнє здається людині похмурим, невідворотним та всеосяжним. Не можна не зазначити, що специфіка значення німецького слова обумовила те, що воно стало запозиченням в англійській та вживається в основному у словосполученні *existential angst*.

Концептуалізація досвіду, звичайно, накладає відбиток на асоціації, які супроводжують лінгвістичні знаки. Так, наприклад, хоча слова *soul* і *mind* зазвичай вважаються англійськими еквівалентами російського *душа*, кожний з цих знаків виражають різні концепти. (Слід також зазначити значно вищу частотність слова *душа* в російській, ніж слів *soul* і *mind* в англійській.)

Як відомо, слово пов’язано з іншими словами, а також з випадками вживання у письмових текстах та усному мовленні, які накопичуються у колективній пам’яті спільноти протягом тривалого часу. Так, російське *душа* має конотації “добročинність” та “істинність”, оскільки воно пов’язане з іншими висловлюваннями у повсякденному спілкуванні, у часто повторюваних цитатах класиків літератури. Воно пов’язано із ідеєю про безцінність, про людську силу волі, знання, почуття, думки, релігію, які самі по собі мають багато конотацій. Коли англійці перекладають слово *душа* англійським *soul*, вони фактично пов’язують його з іншими англійськими словами, такими як *disembodied spirit*, *immortal self*, *emotions*, які наближаються, але не створюють семантично ідентичних зв’язків, властивих для слова *душа* у російській культурі. Іншими словами, значення слів не можна відокремлювати від інших слів, з якими вони асоціюються носіями певної культури.

Граматичний рівень. Серед елементів, які вживаються найчастіше у будь-яких мовах для створення граматичної структури, належать порядок слів, мовні категорії, сполучуваність форм та службові слова. Відмінності між граматичною будовою різних мов можуть бути вражаючими. Наприклад, синтаксичні розбіжності полягають перш за все у різному впорядкуванні членів речення. В японській мові, вони розташовуються таким чином: Підмет – Додаток – Присудок. У класичній арабській мові: Присудок – Підмет – Додаток,

що викладає труднощі у носіїв англійської мови, які звикли ставити першим підмет, потім – присудок, а вже потім – додаток. Розташування означення також може бути різним. Так, романські мови надають перевагу постпозиції, в той час як германські та слов'янські мови першими ставлять означення, а потім – означуване слово.

Деякі категорії виявляються специфічними. Так, носії слов'янських мов стикаються із труднощами у правильному вживанні артиклів (наприклад, в англійській або німецькій), оскільки їх рідні мови позбавлені категорії “визначеність – невизначеність”.

Мовні категорії можуть характеризуватися специфічними опозиціями. Наприклад, носії англійської, української та багатьох інших мов розрізняють між “один” та “більше ніж один” (тобто однією та множиною). Проте деякі мови пропонують тричленне розмежування: “один”, “два”, “більше ніж два”. Існують також мови, для яких опозиція складається з чотирьох членів: “один”, “два”, “три”, “більше ніж три”, в той час як є мови, які взагалі не мають категорії числа.

У деяких мовах іменники розрізняються з огляду на категорію роду, в межах якої розрізняються іменники чоловічого, жіночого й іноді середнього родів. Такі родові відмінності часто не мають жодного біологічного підґрунтя. Так, зрозуміло, чому німецьке *Frau*, італійське *signora*, українське *жінка* є іменниками жіночого роду, проте зовсім незрозуміло, чому німецький, італійський та український еквіваленти англійського *book* (*das Buch*, *il libro*, *книга*) є відповідно іменниками середнього, чоловічого та жіночого роду. (Цікаво, що у деяких африканських мовах іменники, які позначають великі предмети (або великі та сильні тварини), належать до іменників чоловічого роду, в той час як назви маленьких предметів (або маленьких та слабких тварин) є іменниками жіночого роду.)

Більш глибоку відмінність помітив у свій час один з засновників теорії лінгвістичної відносності, Бенджамін Уорф. Згідно його спостережень, поняття часу у мові індіанців гопі значно відрізняється від європейського. В той час як носії англійської мови вважають час лінійною, об'єктивною низкою подій, що закодовано у дієслівній системі часів “минуле – теперішнє – майбутнє” або у вирахуванні днів, що обумовило виникнення кількісних числівників, індіанці гопі сприймають час у термінах інтенсивності та тривалості, коли розповідають про подію (наприклад, *wari* = *він побіг* констатація факту; *warikni* = *він побіг* констатація факту з пам'яті).

Б. Уорф наполягав на тому, що саме англійська мова прив'язує своїх носіїв до об'єктивації часу, властивої для фізики Ньютона. Ця система є ідеальною для ведення записів, збереження часу, погодинного спостереження, що розрізає час на “до” та “після”, але ця система нездатна виражати ідею

циклічності часу, єдності цілого. Мова гопі, навпаки, не розглядає час як вимірювану величину. Згідно неї, час – це відношення між подіями, одна з яких передує іншій, час – це певна “подієвість”, об’єктивною властивістю якої є тривалість, а суб’єктивною – інтенсивність. Слід зазначити, що на думку Уорфа англійський фізик і фізик-гопі навряд чи змогли б порозумітися у науковій дискусії, оскільки оперували б різними поняттями.

Неймовірно принциповим є усвідомлення того, що правильне використання правил мовленнєвої взаємодії є не менш важливим, ніж правильна вимова, вибір лексичних одиниць та граматичних моделей. Правила мовленнєвої взаємодії стосуються таких питань, як ініціація розмови, переривання співрозмовника, вираження зацікавленості під час розмови, а також усі вербальні та невербальні сигнали про те, що мовці знають, як вести ввічливу розмову. Слід підкреслити, що іноземці найчастіше припускаються помилок саме в *прагматичі*, коли дослівно перекладають те, що вони б сказали у даній ситуації, спілкуючись із співвітчизниками (наприклад, голландська дама пропонувала своїй англійській співрозмовниці каву, кажучи *I still have some coffee*, що трактувалось англійкою як твердження, а не запрошення налити ще кави.)

Прикладом прагматичної помилки є реакція студента на вимогу, висловлену викладачем за допомогою питального речення, що є типовим для англійської: *Would you like to read this passage aloud, please?* – *Er ... well, no, thank you very much.*

Іншим прикладом прагматичних особливостей комунікації можуть бути компліменти: як їх роблять та як на них реагують. У Франції, наприклад, комплімент вдалій страві, приготованій господинею, може супроводжуватися рекомендацією додати певний інгредієнт, що ще більше покращить смак. Представники інших культур можуть рекомендацію сприйняти як свідчення про нещирість компліменту в цілому.

В Іспанії існують два типи компліментів, кожний з яких має свою функцію та умови вживання. Перший тип компліментів, *piropo*, майже повністю сексуального характеру. Він висловлюється в основному чоловіками на вулиці та адресується привабливій жінці, яка на такий комплімент майже ніколи не відповідає. Другий тип компліментів, *cumplido*, має більш широке коло застосування і майже завжди вимагає відповіді. Деякі носії іспанської вказують на нещирість та лицемірство *cumplido*. Так, наприклад, один з поширених типів *cumplido* – це комплімент невістки стравам свекрухи. Компліменти *cumplido* є настільки очікувані та ритуальні, що носії мови не надають ним великого значення [12:95].

Реакція на компліменти також залежить від культурних особливостей. Американці, наприклад, звикли реагувати на компліменти за допомогою *Thank*

you, наче із вдячністю приймаючи подарунок від друзів: *I like your sweater!* – *Oh, thank you*. Французи, які як правило сприймають такі компліменти як втручання в своє особисте життя, швидше за все намагатимуться нівелювати комплімент, зменшити його цінність: *Oh, really? It's already old!* Очевидно, що реакції в обох випадках ґрунтуються на різному ступені зніяковілості, спричиненої особистими коментарями [8:7].

Іншим прикладом може бути висловлення вибачення в японській. Як правило, в межах української культури ми просимо вибачення, коли причиняємо іншим незручності або неприємності. В японській, “вибачте мені” перекладається здебільшого як *sumimasen* і в переважній більшості співпадає з українським відповідником. Проте японці також використовують це слово за обставин, які можуть спантеличити не-носіїв японської. В той час як в українській телефонна розмова зазвичай закінчується фразою *До побачення! Бувай!*, японці кажуть *Sumimasen!* У даному випадку наміром мовця є вибачитися за витрачений співрозмовником час на телефонну розмову, тому *sumimasen* – адекватна формула для вираження цього почуття. Сказати японською *sayoonara* (дослівно *до побачення*) – значить спантеличити японця, оскільки ця фраза взагалі не вживається у телефонних розмовах [13:93-94].

Не слід також забувати особливі почуття, які мовці відчують до своїх рідних мов, так само як і про асоціації та стереотипи стосовно інших мов. Білінгви видаються найбільш переконливими свідченнями подібних явищ. Так, наприклад, перекладаючи російською свій роман “Лоліта”, написаний англійською, Володимир Набоков скаржився, що інтимні деталі, які звучали природно та влучно англійською, виявлялися незграбними та багатослівними російською.

Нижче наводяться два приклади, які свідчать, що мова для людини – більше, ніж просто система знаків. У першому прикладі два коханця, індійці за походженням, які живуть в Лондоні, хоча і розмовляють англійською один з одним, проте переходять на гінді, щоб відчути справжню близькість. Другий приклад свідчить про те, що іноземна мова може асоціюватися у письменника зі свободою, в той час як рідна може бути тісно пов’язаною у письменницькій свідомості із тоталітарним режимом.

1) *I was beginning to think that although we both spoke English, we spoke in different dialects. It wasn't that way later, when we spoke Hindi, as we sometimes did in the middle of phone conversations ... I thought he was using them [Hindi words – I.A.] to bring us closer together, stand on the same piece of rock* [14:101].

2) *Крістева говорить про боротьбу з перекладанням себе на іншу мову. Французька дала їй еротичну волю, “дозволила вібрувати й визволитись від наказів, забутих болгарською”* [15:103].

Таким чином, можна зробити висновок, що оволодіння іноземною мовою

є складним, багатоаспектним процесом. На поверхневому рівні необхідно подолати “силу тяжіння” до рідної мови щодо фонетичних, морфологічних явищ. На глибинному рівні оволодіння іноземною мовою передбачає функціонування в іншій культурі, тобто усвідомлення та засвоєння конотативних значень лексичних одиниць, специфічних концептів, правил мовленнєвої взаємодії та ставлення до мови як такої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 2001. – 400 с.
2. Boas F. Language and Thought // Culture Bound. Bridging the cultural gap in language learning. – Cambridge University Press, 1998. – P. 5-72.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 2001. – 655 с.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
5. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
7. Agar M. Language Shock / Understanding the Culture of Communication. – William New York: Morrow and Company, 1993. – 285 p.
8. Kramsch, C. Language and Culture. – Oxford University Press, 1998. – 134 p.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
10. Кацберг Т.Л. Публічні директиви як відображення культурних ознак мовних колективів // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – № 10. – К.: КНУ, 2004. – С. 295-300.
11. Condon J.C. “...So near the United States” // Culture Bound. Bridging the cultural gap in language learning. – Cambridge University Press, 1998. – P. 85-93.
12. Barro A., Jordan S., Roberts C. Cultural practice in everyday life: the language learner as ethnographer // Language Learning in Intercultural Perspective. Approaches through drama and ethnography. – Cambridge University Press, 1998. – P. 76-97.
13. Gore K. Networking Cultural Knowledge. An interactive and experiential strategy to apply intercultural communication in business. – Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy, 2007. – 183 p.
14. Srivastava, A. Looking for Maya. – London: Quartet Books, 2000. – 220 p.
15. Гретковська М. Європейка. – К.: Нора-Друк, 2006. – 320 с.

АНДРІЙЧЕНКО Ю.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Статтю присвячено мовному аналізу лексичного вираження емотивності в художніх текстах. Дискусії з приводу можливого відображення емоційного фактору в мові мають своє історичне коріння. Визначення різноманітних функцій емотивності текстів художніх творів дає можливість з'ясувати існування факторів, які впливають на збільшення щільності емотивної тканини текстів. Це прагматичний, лінгвістичний, текстовий фактори.

Ключові слова: художній текст, емотивність, оцінність, емотивний фон, емотивне забарвлення, емотивна тональність.

Статья посвящена языковому анализу лексического выражения эмотивности в художественных текстах. Дискуссии относительно возможного выражения эмоционального фактора в языке имеют свое историческое развитие. Исследование различных функций эмотивности художественных текстов делает возможным изучение факторов, которые, в свою очередь, влияют на увеличение плотности эмотивной ткани текстов. Это прагматический, лингвистический, текстовый факторы.

Ключевые слова: художественный текст, эмотивность, эмотивный фон, эмотивная окраска, эмотивная тональность.

The article as for possible ways of expression of emotions are rooted down into history of linguistics. Definition of different functions of emotivity of literary works gives an opportunity to single out existence of certain facts which influence the growing density of a literary text. Pragmatic factor is important because it is connected with the necessity of breaking emotional barrier of a addresser while perceiving emotional content

of the text, changes of his emotional state of mind and attitude towards the event described.

Key words: literary text, emotivity, emotive background, emotive tinge, emotive key.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розуміння художнього тексту, у даній статті здійснюється аналіз лексичні особливостей вираження емотивності художнього тексту.

Актуальність. обраної теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку адекватних шляхів інтерпретації такого самобутнього явища, яким є мовне вираження емоцій у текстах художніх творів. Філологічні дослідження мовних засобів вираження емотивності актуальні тому, що вони допомагають адекватно відтворити нову грань дослідницької парадигми лінгвістики тексту, висвітлюючи залежність імовірного емоційного впливу художніх текстів від текстової репрезентації мовних засобів. Також робота зумовлена необхідністю розрізнення існуючих в лінгвістичній літературі багаточисельних термінологічних і метафоричних визначень емотивних явищ в тексті художнього твору (емоційне навантаження, емоційне забарвлення, емотивний план, емотивний фон), що ускладнює розуміння досліджуваного явища і робить необхідною диференціацію основних понять, які відносяться до проблеми дослідження емоцій в тексті.

Об'єктом дослідження в даній статті обрані фрагменти художніх творів видатного письменника сучасності Габріеля Гарсія Маркеса.

Лексичні засоби посідають важливе і, можна навіть сказати, центральне місце в системі емотивних мовних засобів досліджуваних текстів художніх творів. Лінгвістика емоцій у лексичній системі мови розрізняє два види слів, що відображають емоційну сферу людини, емотивну лексику і лексику емоцій [1]. Це, по-перше, слова, які виражають емоції і, по-друге, слова, які про них інформують [2]. Б. Волек розглядає ці групи слів як різні емотивні знаки, значення яких може конституюватися або за допомогою понять, або прямих емоційних хвилювань [3:16]. Принципову різницю між такими словами дослідники вбачають у наявності або відсутності емотивного компонента в їхній семантиці.

В.І. Шаховський розробив теоретичну модель семантики слова, у якій відповідно до ролі емосеми в структурі лексичного значення розрізняють статуси емотивної семантики слова:

Емотивне значення, у якому реакцією (з погляду адресанта) або стимулом (з погляду адресата) є певна гама емоцій, що виникли [4:141]. Як свідчить досліджуваний матеріал, таке значення притаманне словам-афективам, що виражають емоційний стан мовця (вибухи, лайка), лексичним одиницям з презирливим і зневажливим значенням, які містять у собі оцінний компонент значення. Вибухи можна вважати спеціалізованими емотивами, одним, на нашу

думку, з основних засобів вираження емоцій в досліджуваних текстах, тому що головне і традиційне функціональне навантаження передавати емоції. Контекст дозволяє не лише встановити об'єкт емоційного спрямування, але й достатньо точно визначити назву емоції, яка знаходиться після вигуку. Як свідчить матеріал, у текстах Габріеля Гарсія Маркеса вигуки виражають різноманітні почуття: захоплення, обурення, насолоду, відчай.

Кількість вигуків, що виражають позитивну оцінку, у досліджуваних текстах є замалою. Цікавою особливістю є той факт, що вигуки, які трапляються в мовленні героїв досліджуваних текстів художніх творів, містять в більшості випадків негативні емоційні семи:

José Arcadio Segundo se empiné por encima de las cabezas quetenía enfrente, y por primera vez en su vida levantó la voz. – ¡Ay, Cabrones! – gritó –. Les regalamos el minuto que falta. ¡Ay, cabrones! – gritó. Les regalamos el minuto que falta [227, p. 125].

Іменник *¡Cabrones!*, який стоїть після вигуку *Ay*, виконує емоційно-вигуківу функцію: Хосе Аркадіо не приховує свого відчаю. Тут сильно акцентується емоційно-оцінний компонент, і іменник втрачає своє денотативне значення. За допомогою окличного номінативного речення автор надає сцені емоційної насиченості.

Сукупність слів з емотивною семантикою складає фонд лексичних емотивних засобів мови й має назву емотивна лексика, тобто слова, що безпосередньо не виражають емоції, а називають їх (*amor, miedo*) зараховують до лексики емоцій. Поняття *емотивні засоби* пов'язане з категорією емотивності, тобто з вираженням емоцій, з якими спілкування героїв зберігає свою природність. Демонстрація різноманітних емоцій мовними засобами є фактично комунікативною функцією цих засобів. Дифузність емоцій, або взаємопроникнення спільного та відмінного, впливає на поліфункціональність емотивних мовних засобів і створює труднощі для розуміння та вживання цих засобів у комунікації.

Питання про включення слів, які визначають емоції до складу емотивних мовних засобів, є одним із дискусійних у лінгвістиці. Більшість дослідників, зокрема В.І. Шаховський, Е.А. Вайгла та ін. дотримуються погляду, згідно з яким слова, що визначають емоції, не можуть бути включені до складу емоційної лексики. За словами В.І. Шаховського, найменування емоцій в мові вже є метаетаемоціями, а не самими емоціями, а якщо слово лише означає емоцію, але не виражає її, то воно не може бути емотивним [4:94].

Однак в умовах тексту така лексика набуває іншої інтерпретації. Існує думка дослідника М.О. Красавського, що назви емоцій мають у своєму складі емотивні мікроелементи, завдяки яким вони більше ніж інші неемотиви мають здатність заряджатися емосемами під впливом контексту [6:148].

У семантичній моделі В.І. Шаховського виділено два види контекстуальної семантики лексем: експлікація прихованих, віртуальних емосем і наведення емосем із контексту, коли слово не має своєї емосеми, але в деяких контекстах у його семантиці з'являється ситуативна емотивна сема. Слова, що називають емоції, є носіями емотивної семантики першого типу. У деяких типах текстів вони реалізують свій емотивний потенціал, у той час як емотивність інших слів-неемотивів ситуативна й з'являється в результаті впливу контексту емотивної семантики. Назви емоцій в текстах художніх творів Габріеля Гарсія Маркеса можна розглядати як ключові елементи, пов'язані зі складниками емотивного змісту в просторі висловлювання та цілого тексту [5:147]:

Creyendo que eso lo consolaba, tachó con una raya de carbón los incontables amores que él seguía debiéndole, y evocó voluntariamente sus tristezas más solitarias para no dejarlo solo en el llanto [227, p. 171].

Ми бачимо, що чарівниця намагається заспокоїти бідолашного Ауреліано, засмученого тим, що сталося, на власний розсуд: *tachó con una raya de carbón los incontables amores que él seguía debiéndole i evocó voluntariamente sus tristezas más solitarias*. Прагматичний компонент дій ворожки полягає в прагненні переконати, що в кожного бувають тяжкі періоди, але й вони минають. Уведення в уривок підсилювальної частки *más* в метафору *tristezas más solitarias* збільшує його прагматичний ефект.

Оскільки мова відображає світ лише опосередковано, а безпосередньо вона відображає нашу концепцію світу [7], то як емотивний засіб тексту можна розглядати лексику, яка називає емотивні концепти. Відомо, що в структурі концепту представлено не лише понятійне ядро, яке відображає об'єктивні, фактичні ознаки емоційного хвилювання, але й елементи повсякденного уявлення про нього, індивідуальні асоціації, оцінки, історію, символи та ін., тому концепти, на відміну від понять, не лише усвідомлюються, але й переживаються [8:68]. Перевага емоційно забарвлених елементів у структурі концепту дозволяє говорити про нього як про емотивний концепт. Лексику, що відображає емоції, розглядають як засіб скороченого уявлення емоційних ситуацій.

Вважають, що сама думка про емоційний концепт є емоційно маркованою. Ю.Д. Апресян стверджує, що існує певний сценарій емоцій, який включає в себе п'ять так званих фаз, що характеризують емоцію – першопричина емоції, безпосередня причина емоції, сама емоція, зумовлена емоцією дія, зовнішній вияв емоції. Адаптуючи цю ідею для роботи з текстом, можемо уявити, що кожна з фаз такого сценарію здатна існувати автономно, а актуалізація навіть однієї з них у творі може розглядатися в ролі маркера емоції [9:368-369]. Варто зазначити, що найскладнішим є визначення саме емоцій у

тексті. Таким чином, як емотивний засіб у досліджуваних текстах виступає лексика, яка передає ідею про емоції:

En el mundo están ocurriendo cosas increíbles -le decía a Ahí mismo, al otro lado del río, hay toda clase de aparatos mágicos, mientras nosotros seguimos viviendo como los burros (Márquez. El Coronel no tiene quien le escriba, p. 5].

Емоційне висловлювання Хосе Аркадіо Буендіа має прагматичний характер, тому що він по-своєму тлумачить життєві факти й навколишню дійсність, своєрідно осмислює їх. Уживання метафоричного порівняння *viviendo como los burros*, у якому він порівнює своє життя з існуванням віслуків (нарікає на тяжку долю і намагається переконати свою жінку змінити погляди на життя), підсилює емотивність висловлювання й збільшує його прагматичну спрямованість на адресата.

У якості індикаторів емоцій у досліджуваних текстах художніх творів виступають лексичні одиниці, які безпосередньо не називають і не виражають емоцію, але подають її шляхом опису. Як свідчить матеріал, до такої лексики належать слова, що вказують на причину, результат, опосередковану ознаку емоції, а також слова, які визначають засоби невербального вираження почуттів: *reír, estremecerse, gritar* та ін.:

– *¡Atrévete, bastardo! – gritó Úrsula. Antes de que Arcadio tuviera tiempo de reaccionar, le descargó el primer vergajazo. Atrévete, asesino – gritaba –. Y mátame también a mí, hijo de mala madre. Así no tendré ojos para llorar la vergüenza de haber criado un fenómeno* (Márquez. El Coronel no tiene quien le escriba, p. 45).

“Esos malditos gallos fueron su perdición”, gritó. “Si el tres de enero se hubiera quedado en la casa no lo hubiera sorprendido la mala hora.” Dirigió hacia la puerta un índice escuálido y exclamó.... Le advertí que no fuera a buscar una mala hora en la gallera y él me mostró los dientes y me dijo: “Cállate, que esta tarde nos vamos a podrir de plata” (Márquez. El amor en los tiempos de cólera, p. 22).

У наведених прикладах емоційна назва предмета або особи (*bastardo, malditos gallos*) з яскраво вираженою негативною спрямованістю співвідноситься адресатом не з предметом, що називається, а з емоціями мовця, які виникають в цей момент до об'єкта висловлювання. Назва при цьому виражає його загальний емоційний стан. У вираженні люті й лайки здійснюється через відрив емоційної назви від денотата – у результаті її контекстуальна емотивність виходить на перший план. У першому фрагменті прагматичний ефект висловлювання Урсули полягає в намаганні дати зрозуміти Аркадію, що він не повинен зробити свій черговий злочин. Вона апелює до його родинних почуттів, вживаючи дієслово *matar* в імперативній формі: *Y mátame también a mí, hijo de mala madre*.

У іншому уривку дружина полковника, жаліючись, намагається відстояти

правильність своєї думки. Уведення емотивно маркованих висловлювань (у цьому випадку вживання імператива *Cállate*, який є одним із засобів реалізації спонукальної модальності) збільшує прагматичну силу двох мікромонологів героїнь творів.

Одним з засобів представлення емоцій в досліджуваних текстах є фразеологізми, метафорична природа яких пов'язана з емотивністю. Цей зв'язок визначається як причиново-наслідковий: емотивність породжується метафоричною образністю фразеологічних одиниць [9:337].

Як свідчить матеріал, метафоричний засіб демонстрації емоцій – найбільш розповсюджений. Він полягає у трактуванні емоцій крізь поняття конкретної сфери (речей, орієнтирів, предметів): *щастя – верх, сум – низ, гірка підина*.

Rezó con la fe exacerbada, cantó lacanción de la tiorba, lloró con lágrimas de aceite ardiente que le abrasaron las entrañas (Márquez. Crónica de una muerte anunciada, p. 69).

У цій комунікативній ситуації автор удається до метафоричного порівняння сумного емоційного стану, у якому знаходиться героїня, з олією, яка палає (*lloró con lágrimas de aceite ardiente*), за допомогою чого відбувається більш інтенсивний вплив на емоційну сферу адресата.

Однією з цікавих особливостей стилю Габріеля Гарсія Маркеса є використання фразеологізмів у функції назв своїх творів і новел: “*Cien años de soledad*”, “*Otro lado de la muerte*”, “*Amor en el tiempo de cólera*”. Рух емотивної семантики фразеологізму *Amor en el tiempo de cólera* складається зі зміни його значення від “несхвалення”, “нерозуміння” до “захоплення” через його переусвідомлення у зв'язку з двозначністю лексичної одиниці “*cólera*” (страшна хвороба) і адресовано це стійке сполучення людям, які пройшли тяжкі випробування. Використання подібних поліемоційних одиниць можливе в більш широкому контексті.

Фразеологізми у назвах є індикатором відношення емоційного стану або емоційного налаштування автора. У тексті здійснюється символічне, метамовне розгортання назви твору, тобто текст виступає як розгорнута заголовна метафора. Однак бачимо і зворотний процес: вплив тексту на назву.

До “мовних” назв творів входять прямі найменування емоцій (“*La mala hora*”, “*Amargura para tres sonámbulos*”, та ін.), символічні номінації (“*Cien años de soledad*”, “*Diávolo del espejo*”, “*El general en su laberinto*”, “*El otoño del patriarca*”, та ін.) та їхні. Такі назви текстів художніх творів проектують свій емотивний зміст на весь текст, допомагають зрозуміти його емоційний зміст, дають ключ до підтексту, збільшують естетичний вплив на адресата. Наприклад, назва твору “*La hojarasca*” описує яскраву ознаку осені – пори року. В свідомості адресата чітко закріплений образ осені, який викликає настрій суму, хвилювання, передчуття кінця, і тому він уже з назви

налаштовується на сумний тон розповіді про поховання.

Отже, розмаїття лексичних засобів відображення емоцій в досліджуваних творах дозволяє говорити про той факт, що емоційні явища можуть виражатися не лише одним словом, але й декількома лексемами. А за допомогою введення емотивно маркованої лексики автор досягає збільшення прагматичного впливу на адресата.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей вираження емотивності художнього твору, просунутися дедалі у встановленні розкриття цього лінгвістичного феномену. Також при дослідженні емотивності як категорії художнього тексту необхідно враховувати особливості текстової семантики, природу емоцій людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева // Новое в зарубежной лингвистике : сб. науч. статей / сост. Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 8-42.
2. Гак В.Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / Владимир Григорьевич Гак // Вестник Московск. гос. ун-та. – Серия 9 : “Филология”. – М. , 1997. – № 3. – С. 87-95.
3. Волек Б. Типология эмотивных знаков / Бронислава Волек // Язык и эмоции: сб. науч. трудов. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 15-24.
4. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Виктор Иванович Шаховский. – Воронеж, 1987. – 192 с.
5. Шаховский В.И. Эмотиология в свете когнитивной парадигмы языкознания / Виктор Иванович Шаховский // К Юбилею ученого : сб. трудов, посвященный юбилею доктора филол. наук Елены Степановны Кубряковой. – М. : Московск. гос. пед. ун-та, 1997. – С. 130-135.
6. Красавский Н.А. Семантика имен эмоций, функционирующих в разных типах текста / Николай Алексеевич Красавский // Язык и эмоции : сб. науч. трудов. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 142-150.
7. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста / Сергей Анатольевич Васильев. – К. : Наукова думка, 1988. – 238 с.
8. Эмотивная лакуарность художественной прозы (на материале переводов испаноязычных писателей) : дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ирина Владимировна Томашева. – Волгоград, 1995. – 217 с.
9. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Языки русской культуры : Вост. лит., 1995. – Т. 2: Интегральное описание языка и системная лексикография. – 766 с. – Библиогр. в конце разд.

АНТОНОВА М.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРЕЛІЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена особливостям функціонування перелічення в економічному дискурсі. Перелічення розглядається як засіб концептуалізації поняття “економічна криза”.

Ключові слова: перелічення, концептуалізація, економічний дискурс, економічна криза, термін, поняття.

Статья посвящена особенностям функционирования перечисления в экономическом дискурсе. Перечисление рассматривается как средство концептуализации понятия “экономический кризис”.

Ключевые слова: перечисление, концептуализация, экономический дискурс, экономический кризис, термин, понятие.

The article is devoted to the functions of enumeration in economic discourse. Enumeration is considered as a means of conceptualization of the notion “economic crisis”.

Key words: enumeration, conceptualisation, economic discourse, economic crisis, term, notion.

У лінгвістичних дослідженнях прийом перелічення отримав стилістичне трактування, у межах якого було визначено природу та специфіку його функціонування на матеріалі художнього дискурсу (Т.Л. Ветвінська, І.Р. Гальперін, В.А. Левашова, Р.І. Левінська, А.Н. Мороховський та ін.) [1; 2; 3; 4; 5]. Новизна нашого дослідження полягає у залученні когнітивного підходу до аналізу перелічення як засобу концептуалізації економічної дійсності.

В умовах зростання міжнародних процесів взаємодії світова економіка переживає кризовий стан. Виникнення економічної кризи, у повсякденному житті, як і будь-якого іншого явища, знаходить своє миттєве відображення в мові. Здатність перелічення до систематизації дійсності [6:162] дозволяє дослідити особливості вербалізації явища “економічна криза” у дискурсі.

Метою дослідження є з’ясування особливостей формування концептуального змісту поняття “економічна криза” у дискурсі засобом перелічення. Досягнення поставленої мети передбачає виявлення особливостей функціонування перелічення безпосередньо в економічному дискурсі та у словникових дефініціях термінів, пов’язаних з явищем кризи.

Предметом вивчення є реалізація перелічення як засобу концептуалізації поняття економічної кризи.

Об’єктом дослідження є функціонування перелічення в економічному дискурсі.

Актуальність дослідження полягає в залученні перелічення до аналізу мовної систематизації реалій економічного сьогодення.

Матеріалом дослідження слугує стаття, присвячена темі економічної кризи: *Barry K. Gills The Swinging of the Pendulum: The Global Crisis and Beyond*.

Аналіз реалізації перелічення в економічному дискурсі дає можливість виявити тематичні типи перелічення, а саме: гомогенний і гетерогенний. Гомогенний тип перелічення передбачає розкриття окремого фрагменту дійсності за допомогою елементів перелічувального ряду, які є базовими для нього. Гомогенне перелічення в дискурсі більшою мірою представлене перелічувальним рядом, який складається з трьох елементів. Гетерогенне перелічення складається з різнорідних за тематикою елементів, кількість яких є необмеженою.

Структурно перелічувальні ряди поділяються на два основні види: лінійний та ієрархічний. Особливість останнього полягає в розгалуженні лінійного ряду з утворенням підрядних рядів. Власне, перелічувальні ряди представлені як іменними (в яких стрижневим словом виступають іменники і прикметники), так і дієслівними (де стрижневим словом є дієслова) елементами.

У досліджуваному матеріалі формування концептуального змісту поняття “економічна криза” засобом перелічення здійснюється називання автором причин і вказівок появи кризи, констатацію її наслідків та пошуком шляхів її подолання.

Аналіз матеріалу почнемо зі словникового визначення поняття “економічна криза”, в якому констатуються загальні та найсуттєвіші риси цього явища: *Economic crisis refers to a situation in which the economy of a country experiences a sudden downturn brought on by a financial crisis. An economy facing an economic crisis will most likely experience a falling GDP, a drying up of liquidity and rising / falling prices due to inflation/deflation. An economic crisis can take the form of a recession or a depression. Also called real economic crisis* [1].

Сутність даного терміну розкривається за рахунок перелічення основних наслідків дії кризи, таких як: скорочення валового національного продукту, звуження ліквідності та падіння/зростання цін. Зазначені елементи перелічувального ряду становлять базовий рівень знання, що дозволяє учасникам економічного дискурсу орієнтуватись у реальній економічній ситуації. Отже, перелічення має не тільки лінгвістичну, але і когнітивну значущість.

В дискурсі вербалізація поняття економічної кризи реалізується необхідністю пошуку нових способів взаємодії країн на світовому рівні з метою подолання кризи: *The real challenge posed by the current economic crisis is to chart a new course towards higher systemic levels of global cooperation to create lasting social and economic stability, fairness, justice and environmental sustainability, argues Barry K. Gills* (Gills).

Перелічення в статті є антонімічним, за характером перелічувального ряду, по відношенню до перелічення у словниковій дефініції економічної кризи. Перелічувальні елементи, виражені позитивно маркованими іменниками, поєднаними семою стабільності, згруповані навколо теми налагодження економічної ситуації. Більш того, перелічення в тексті містить елементи як економічні, так і соціальні, останні стосуються етичних питань. Тобто категорія економічної кризи в дискурсі представлена взаємодією економічного і соціального. В той час як перелічувальний ряд словникової дефініції складається лише з ключових понять економічної тематики.

Криза набуває статусу потенційної загрози, якщо вона поширюється в усьому світі. Причиною такого процесу є **глобалізація**: *Globalization is a worldwide movement toward economic, financial, trade, and communications integration. Globalization implies opening out beyond local and nationalistic perspectives to a broader outlook of an interconnected and inter-dependent world with free transfer of capital, goods, and services across national frontiers. However, it*

does not include unhindered movement of labor and, as suggested by some economists, may hurt smaller or fragile economies if applied indiscriminately [1].

Сутність терміна “глобалізація” полягає у світовій взаємодії держав та їх капіталів. У дефініції перелічуються рівні інтеграції країн, а саме: економічний, фінансовий, торгівельний та інформаційний. Другий перелічувальний ряд демонструє результат взаємодії у вигляді вільного перерозподілу капіталу, обміну товарами і послугами.

В дискурсі усвідомлення поняття кризи як загрози також полягає в її переході від внутрішньої до світової: *Nonetheless, ‘crises’ remain a constant potential danger to everyone, and as such crises become ‘globalized’, as the economic, social, political and cultural processes of ‘globalization’ continue to bind us all together ever more closely into a single global system, so it becomes the unavoidable political responsibility of everyone to prevent them, and this, in my view, means a comprehensive radical change in the system itself* (Gills).

Світове поширення кризового стану економіки призводить до вразливості кожної країни, і в той же час вимагає відповідальності у питаннях запобігання кризі. Глобалізація економіки усвідомлюється не лише економічним процесом, але і соціальними, політичними та культурними процесами, про що свідчать елементи перелічення.

Однією з причин, яка заклала фундамент появи кризи може бути розвиток **глобальної економіки**: *“A global economy is one whose strategic core activities, including innovation, finance and corporate management, function on a planetary scale on real time”* [2].

Термін “глобальна економіка” розкривається переліченням основних видів стратегічної економічної діяльності, таких як: інновація, фінанси і корпоративний менеджмент, та перенесенням їхнього функціонування на світову арену.

В статті концептуалізація поняття “глобальна економіка” здійснюється розкриттям особливостей нової ери даного феномену: *They overturned the reign of post-war Keynesian doctrine and invoked a free market anti-statist ideology and monetarist economic theory, establishing a new era in the global economy, including ‘neoliberal economic globalization’, ‘financial deregulation’, and ‘market fundamentalism’* (Gills).

В даному випадку ми констатуємо уточнення концептуального змісту поняття, через зосередження на нових орієнтирах економічної діяльності – новий рівень ліберальної глобалізації, скасування фінансових регулювань та ринковий фундаменталізм.

Процес **списання боргів** може відігравати роль як причини, так і наслідку розгортання кризи: *Write down refers to downward revision of the book value of an asset to reflect its current market value that has dropped below the book value. The*

amount by which the book value is reduced is charged against the earnings as an expense or loss [1].

Поняття “списання” автором концептуалізується через ряд ситуацій, які свідчать про початок цього процесу: *There are serious forebodings of a coming second wave of write-downs as stock markets continue to plunge globally, investors seek to off-load assets for cash, banks jealously defend their capital, and recession spreads mortgage defaults and foreclosures, credit card defaults, and business bankruptcies* (Gills).

Перелічувальний ряд представлений підрядними частинами речення. Лінійна структура перелічення ускладнюється розгалуженням останнього елементу ряду. Перші перелічувальні елементи виражені ключовими інститутами фінансового ринку – фондові ринки, інвестори, банки. Останній елемент лінійної конструкції представлений поняттям тенденції спаду в ринковій економіці. В даному випадку спостерігаємо особливість реалізації когнітивного стилю, що полягає у дієслівному вираженні елементів перелічувального ряду. У порівнянні з іменним стилем, який був представлений попередніми переліченнями, дієслівний характеризується енергійністю, активністю, динамізмом подачі інформації.

Наслідком дії кризи є **економічний спад**: *Economic recession is a period of general economic decline, defined usually as a contraction in the GDP for six months (two consecutive quarters) or longer. Marked by high unemployment, stagnant wages, and fall in retail sales, a recession generally does not last longer than one year and is much milder than a depression. Although recessions are considered a normal part of a capitalist economy, there is no unanimity of economists on its causes [1].*

Дефініція терміну “економічний спад” реалізується переліченням тенденцій, які є визначальними для такого стану економіки – високий рівень безробіття, виплата заробітної платні із запізненням, падіння роздрібних продажів.

Поняття економічного спаду в дискурсі представлене переліченням, яке фіксує реакцію суспільства на цей процес: *The public reaction, quite understandably, veered between moral and political outrage, followed by acquiescence, relief, and then despondency, as the reality began to fully dawn upon us that even this colossal sum of public money might well be literally ‘too little too late’ to stop the juggernaut of economic recession* (Gills).

Елементи перелічення виражені абстрактними іменниками, які позначають моральне та політичне обурення, поступку, полегшення та розчарування. Семантичне поєднання іменників реалізує конвергенцію перелічення зі стилістичним прийомом *anticlimax* (антиклімакс).

Спад економічного розвитку призводить до появи нових тенденцій і процесів, одним з яких є “парадокс заощадження”: *Paradox of thrift refers to an*

economic concept that if everyone tries to save an increasingly larger portion of his or her income, they would become poorer instead of richer. This is because the economy will slow down from reduction in demand and the very same people would lose their jobs. This theory, however, applies mainly to Keynesian economics where increased savings represent a diminishing circular flow of income [1].

Тлумачення поняття “парадоксу заощадження” в дискурсі здійснюється за допомогою перелічення, на відміну від дефініції, де воно відсутнє: *The ‘liquidity trap’ may have been ‘fixed’ perhaps by greasing the bearings of the money machine, but now the most pressing urgent problem is ‘the paradox of thrift’ whereby everyone everywhere simultaneously ‘tightens their belt’ by cutting back on consumption, investment, and research expenditure, thus setting in motion an inexorable sequence of further economic contraction (Gills).*

Перелічувальний ряд, який розкриває сутність поняття представлений напрямками спрямування капіталу (споживання, інвестування та витрати на дослідження), на яких, у зв’язку з кризою, бізнес вирішує заощаджувати в першу чергу.

Криза неоднаково впливає на різні за станом економічного розвитку країни. Особливою вразливістю відзначається **“перехідна економіка”**: *Transitional economy is an economy which is changing from a centrally planned economy to a free market. Transition economies undergo economic liberalization (letting market forces set prices and lowering trade barriers), macroeconomic stabilization where immediate high inflation is brought under control, and restructuring and privatization in order to create a financial sector and move from public to private ownership of resources. These changes often may lead to increased inequality of incomes and wealth, dramatic inflation and a fall of GDP [3].*

У визначенні наявні два перелічувальні ряди. Перший розкриває поняття перехідної економіки через процеси, які має пройти країна на стадії переходу до відкритої економіки, такі як: лібералізація економіки, макроекономічна стабілізація, реструктуризація і приватизація. Елементи другого перелічувального ряду демонструють можливі негативні наслідки такого переходу – збільшенням розриву між прибутками і статками, різкою інфляцією та падінням ВВП.

Концептуалізація поняття перехідної економіки в статті відбувається за рахунок географічного фактору: *Unlike the last major global financial crisis in 1997-8, when the West accused the East of spreading ‘contagion’ due to its allegedly reckless or corrupt (‘crony capitalism’) economic practices, in this global crisis, ironically, the ‘contagion’ has spread rapidly from the epicentres of the crisis, the US, UK, and EU financial systems, out into Eastern, Central, and Baltic states in Europe, exposing the vulnerabilities of many of these transitional economies (and bringing the IMF, World Bank, ECB, and the Russian and Chinese treasuries into the fray in the*

rush to stabilize them), and further afield to Latin America (e.g. Brazil) and East Asia (with an array of government support for the banking systems and currencies of the region announced during the week 12-19 October, with the situation in South Korea being particularly dramatic) (Gills).

Перелічення набуває ролі класифікуючого засобу. Воно ділить фінансові системи країн на такі, які спричинили і поширили економічну кризу (США, Великобританія та Європейський союз) та на ті, що постраждали від неї (Східна і Центральна Європа, країни Балтії, Латинська Америка і Східна Азія). Поняття перехідної економіки реалізується переліченням країн, які представляють такий тип економіки. В іншому переліченні елементи представлені світовими фінансовими інституціями (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський центральний банк, казначейства Росії та Китаю), які є активними учасниками налагодження фінансового становища.

Аналіз матеріалу свідчить, що перелічення широко застосовується для розкриття суті економічних термінів та концептуалізації економічних понять у дискурсі. Перелічення в словникових дефініціях містять релевантну, суто економічну інформацію, представлену ключовими ознаками по відношенню до термінів. Перелічувальні ряди в дефініціях економічних термінів є тематично гомогенними та мають лінійну структуру, часто представлену тричленною конструкцією. Перелічення, які функціонують у дискурсі складаються з контекстуально визначених елементів, які можуть поєднувати економічну інформацію із соціальною, політичною, культурологічною тощо. Відповідно, тематично перелічення у дискурсі є як гомогенними, так і гетерогенними. Структура перелічувальних рядів частіше є складною, що зумовлено розгалуженням окремих елементів, з утворенням підрядних рядів. У досліджуваному матеріалі перелічення функціонує як в іменному (де передача інформації має статичний характер), так і у дієслівному (для якого притаманний динамізм) когнітивних стилях. Отже, особливості функціонування перелічення розкривають його дискурсотворчий потенціал як лінгвокогнітивної категорії, що полягає у здатності концептуалізувати економічну дійсність.

Перспективою майбутніх досліджень може слугувати вивчення перелічення як засобу реалізації інших понять економічного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветвинская Т.Л. Перечисление как стилистический прием (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.663. – К., 1970. – 23 с.
2. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка: Учебник. – М.: Высш. школа, 1981. – 334 с.
3. Левашова В.А. Лингвистическая природа и функционирование стилистического приема перечисления (на материале английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.663. – М., 1977. – 26 с.
4. Левинская Р.И. Экспрессивное перечисление в романах Л. Фейхтвангера. // Стилистика исследования художественного текста: Сб. науч. тр. – Якутск: Изд-во ЯГУ, 1988. – С. 151-159.
5. Стилистика английского языка: Учебник / Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. – К.: Высш. школа, 1991. – 272 с.
6. Аверинцев С.С. Риторика как подход к обобщению действительности // Риторика и истоки европейской литературной традиции. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – С. 158-190.

ДОВІДНИКИ

1. *BusinessDictionary*. – Режим доступу до словника: [com. http://www.businessdictionary.com/](http://www.businessdictionary.com/) 2. *Sloan work and family research network glossary*. – Режим доступу до словника: <http://wfnetwork.bc.edu/> 3. *Wikipedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Gills Barry K. The Swinging of the Pendulum: The Global Crisis and Beyond*. – Режим доступу до книги: <http://www.stwr.org/global-financial-crisis/the-swinging-of-the-pendulum-the-global-crisis-and-beyond.html>

АРТЕМОВА Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВАРІЮВАННЯ КОМПОЗИЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ІСПАНСЬКИХ АНАЛІТИЧНИХ СТАТЕЙ (на матеріалі “*El País*”, “*El Mundo*”)

Стаття розглядає варіативні форми композиційних моделей аналітичних статей сучасної іспанської періодики, а саме таких жанрів як власне аналітична стаття, колонка, коментар, критика, листи до редактора.

Ключові слова: аналітична стаття, композиція, вступ, головна частина, висновки, жанр

Статья рассматривает вариативные формы композиционных моделей аналитических статей современной испанской периодики, а именно таких жанров как собственно аналитическая статья, колонка, комментарий, критика, письма к редактору.

Ключевые слова: аналитическая статья, композиция, вступление, главная часть, выводы, жанр

The article deals with the compositional modals modification of modern Spanish newspaper articles of such genres, as proper analytic article, column, commentary, critique, letters to editor.

Key words: analytic article, composition, introduction part, main part, conclusions, genre,

Рухомість та змінність характеру мови сучасної іспанської публіцистики знайшли своє відображення у трансформації структури газетної статті, яка адекватно втілює авторські інтенції та замисли.

Метою статті є розгляд особливостей композиційної структури сучасної іспанської аналітичної статті, зважаючи на мету, що постає перед кожним жанром. **Об'єктом** статті є композиція публікації. **Предметом** вивчення є засоби вираження авторської присутності у змісті аналітичної статті.

Громадська позиція та ставлення журналіста до того, що викладається у статті, впливає не тільки на відбір мовного матеріалу, але й наповненість композиційних блоків повідомлення.

Традиційним вважається поділ на логічно-композиційні блоки, запропонований Є.І. Проніним: 1) вступ до проблеми (експозиція); 2) постановка проблеми, введення тези та антитези; 3) зіткнення тези та

антитези (зав'язки); 4) аргументація, що доводить істинність тези та спростовує антитезу (розвиток події); 5) рекомендація, синтез, похідне від зіставлення тези та антитези; 6) результат проведеного порівняння (кульмінація); 7) “образний орієнтир”, узагальнена оцінка, що дає можливість застосовувати робочу ідею для осмислення та оцінки інших аналогічних проблемних ситуацій (розв'язка) [1:79]. Слід зауважити, що така побудова газетного повідомлення є узагальненою, теоретично виваженою, класичною для інформаційних жанрів, моделлю для журналістики думок”.

Для аналітичних публікацій слід застосувати поділ О.Л. Островського, який запропонував універсальну, за його визначенням, стратегію побудови газетного повідомлення. Журналіст висуває певну тезу-положення (у вступі або інтродуктивному блоці), яку потім доводить, доповнює, підтверджує, розшифровує низкою доказів та аргументів (у корпусі статті), і приходить до певного висновку у кінцівці [2:77]. За традиційним підходом структура публіцистичного тексту має такі складові: зав'язка, розвиток події, кульмінація, розв'язка та епілог [3:12-19]. У підсумку маємо три ключові композиційні блоки: *вступ або інтродуктивна частина, головна частина або корпус, висновки або кінцівка*. Іспанські дослідники виокремлюють чотири основні структурні елементи: *заголовок, експозиція* (яка вміщує мотив, подію або пояснення), *корпус статті* (відповідно – аналіз, розгортання подій) і *кінцівка* (може вміщувати висновки, критику, сподівання). Окрім того, підкреслюється думка про відсутність чітко окреслених меж між структурними блоками композиційно-змістової структури (E. Cascón Martín, A. Gervera, J.L. Mandredc, G. Martín Vivaldi). Аналіз ілюстративного матеріалу показує, що це явище стосується жанрів з не типізованою композиційно-змістовою структурою (колонки, листа до редакції та критики). Класичної схеми розгортання оповіді дотримуються такі жанри як статті (редакторські, аналітичні).

При аналізі ілюстративного матеріалу ми звернули увагу на ту різницю, що існує між наповненням кожного композиційного блоку для окремо взятого аналітичного жанру. Так власне аналітична стаття, чия структура, на наше переконання, є основою, матрицею для всіх інших іспанських аналітичних жанрів, має такі логічні етапи: вступ (формулювання проблеми) → корпус (аналіз → осмислення → узагальнення) → висновки. Розглянемо приклад типової структури аналітичної статті: 1) формулювання проблеми: *Las cosas están claras: mientras las víctimas de la behetría reinante en el campo republicano durante los primeros meses de la Guerra Civil reciben el tratamiento de mártires – 977 de ellos disfrutan ya de la gloria eterna de los beatos y está en marcha la ascensión a las alturas de 500 más–, los exterminados metódicamente por el entonces llamado Movimiento Salvador – los ciento catorce mil y pico de desaparecidos,*

ejecutados por la Falange y los militares alzados contra la legalidad constitucional desde el 17 de julio de 1936 hasta un cuarto de siglo después—, deben seguir pudriéndose en las fosas comunes esparcidas por toda la Península, según el portavoz de los obispos, so pena de "reabrir heridas", "sembrar cizaña entre nuestros compatriotas" y "perturbar la paz social". → 2) опис, аналіз: → Si [la Iglesia] acepta de mala gana una tolerancia contraria a sus principios y prácticas viejas de siglos, diaboliza el laicismo que deja a Dios en las conciencias y al ciudadano en las aulas. 3) осмислення: La caída alarmante del número de vocaciones religiosas católicas en la Europa de nuestros días, el trasvase de comunidades enteras a las iglesias evangélicas en Iberoamérica y el agravio comparativo con la buena salud y celo proselitista de su rival histórico desde tiempos de las Cruzadas, conducen a reafirmar el cambio de orientación madurado ya en el pontificado. → 4) узагальнення: Los jerarcas y sacerdotes nostálgicos de los buenos tiempos de la cruz y la espada pueden expresarse de nuevo en un idioma que la inmensa mayoría de fieles no entiende y rodearse de una solemnidad que exhibe sin recato su poder temporal y de una ostentación de riqueza más próximas a las del César que a la figura de Jesús. → 5) висновки: La acumulación de disparates contrarios al saber demostrable y a la ética social (condena inapelable de la interrupción del embarazo, presunto diseño inteligente del universo, reprobación de la investigación científica de células madre, la abstinencia sexual como remedio a los estragos del sida, etcétera) muestran a las claras la brecha abierta entre la Iglesia católica y la sociedad del segundo milenio [4]. Слід наголосити, що така стаття є об'ємною, дозволяє автору залучити широку гаму аргументів, фактів, що, зважаючи на свій обмежений обсяг, не можливо у критиці або колонці. Модифікація, варіювання, розширення цієї моделі залежить від характеру матеріалу, цілей та інтенцій автора.

Побудова типового коментаря співпадає з наведеною вище схемою [5:226]. Різниця полягає у характері матеріалу: для аналітичної статті це цілий інформаційний масив, для коментаря – лише одна головна проблема чи питання. Класичним принципом побудови цього жанру є розташування матеріалу за схемою “факт – коментар”, при цьому типова композиційно-змістова структура визначається за принципом перевернутої піраміди, тобто від найбільш до менш важливої інформації. При відсутності будь-якого з елементів коментар буде неповноцінним.

На думку С.М.Яворської, для створення критики не обов'язково дотримуватися певних композиційних моделей, достатнім є “повідомити та оцінити” [6:23]. Однак, ми вважаємо, що існує проста логічна трьохкомпонентна схема розгортання такого жанру статті: вступ (проголошення тези) → корпус (відповідні авторські коментарі → наведення пояснювального матеріалу) → висновки.

Оригінальність, не типовість колонки як жанру з яскраво представленою авторською позицією та експресивною насиченістю оповіді впливає на форму подання матеріалу. За основу маємо композиційну побудову аналітичної статті, що підходить для колонок, поданих у розділах *España, Internacional, Economía* в “El País”. Найбільшою варіативністю композиційної побудови характеризуються колонки останньої сторінки в “El País” та колонки *El recuadro* і *Zummer* в “El Mundo”. Марковано творчий характер носить колонка, що завершує періодичне видання, тобто публікується на останній сторінці. У “El Mundo” це “*Los placeres y los días*”, її незмінним автором є Ф. Умбраль. “El País” залучає до співпраці цілу низку авторів, талановитих та відомих сучасних іспанських письменників. Якщо Ф. Умбраль завжди дотримується трьох компонентної структури колонки, то автори “El País” звертаються до її варіативних форм. Часто трактуючи етичні, моральні, суспільно важливі теми, їх побудова є вільною і не вкладається в рамки та шаблони типової композиційної побудови. На наш погляд, більшість авторських колонок починаються з провідної думки, можливо навіть висновку, яку автор “обіграє” потім у корпусі статті. Це може бути приклад з життя, оповідь, алюзія, факт, окрема нетипова подія, думка що справила особливе враження на автора і була поштовхом для роздумів, які він і викладає у публікації, де лише кінцівка втілює свою звичайну функціональну роль підсумку. Хоча він може звучати у дещо незвичайній формі.

Зважаючи на те, що авторами листів до редакції є читачі, не професійні журналісти, важко говорити про дотримання певних композиційних вимог. Тут слід говорити скоріше про домінування нетипових структур над типовими. Наприклад, на нашу думку, є неможливим вмістити у рамки типової композиційної структури такого листа: *¿Hasta cuándo vamos a quedarnos quietos viendo como se extermina al pueblo palestino? ¿Cuántos muertos son necesarios para que acabe esta sinrazón? ¿Cuántos niños deben morir mientras duermen o juegan? ¿Cuántas veces más sobrevolarán los aviones de guerra en misiones asesinas? El terrorismo encubierto llevado a cabo por EEUU e Israel está creando un mundo de conflictos y de terror. No podemos ni queremos vivir así. ¿Dónde están las Naciones Unidas o la Unión Europea? ¿Cuándo piensan frenar esta locura?* Корпус цієї статті складають риторичні питання, бо відповіді годі шукати. Є висновок, однак він виходить у нову серію відкритих питань.

Проведений нами аналіз демонструє рухомість композиційної структури аналітичних статей. Поряд з пошуком нових експресивних мовних засобів, залучення елементів розмовного стилю, креативності та новизни лексики, автори “журналістики думок” видозмінюють структуру самих статей.

ЛІТУРАТУРА

1. Пронин Е.И. Выразительные средства журналистики // Пронин Евгений Иванович. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 92 с. 2. Островский О.Л. Опыт описания структурно-семантической целостности текста (на примере французских газетно-информационных статей) // Филологические науки. – К.: КДУ. – 2000. – № 6. – С. 76-87. 3. Особливості мови і стилю засобів масової інформації: Навч. посіб. для студ. фак. журналістики ун-тів / А.П. Коваль, Г.Я. Солганик, О.Ф. Пінчук та ін. – К.: Вища шк., Вид-во при КДУ, 1983. – 151 с. 4. Goyrisolo J. De vuelta y media. – El País. – 23.11.2008. 5. Martínez Albertos J.L. Curso general de redacción periodística. – Madrid: Ediciones, 1994. – 240 p. 6. Яворська С.М. Рецензія як тип тексту (на матеріалі англomовної рецензії): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2000. – 264 с.

АФАНАСЬЄВА О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТИПОЛОГІЯ ДЕФІНІЦІЙНИХ СТРУКТУР У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ДИСКУРСІ ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Статтю присвячено дослідженню структурно-семантичних особливостей дефініції у дискурсі французької політології, в результаті якого виділено та описано двадцять типів дефініційних структур.

Ключові слова: опис, дефініція, структурно-семантичний тип, дискурс сучасної французької політології.

Статья посвящена исследованию структурно-семантических особенностей дефиниции в дискурсе французской политологии, в результате которого выделены и описаны двадцать типов дефиниционных структур.

Ключевые слова: описание, дефиниция, структурно-семантический тип, дискурс современной французской политологии.

The article deals with the analysis of structural and semantic peculiarities of definition in discourse of French political science, which results in finding twenty types of definitional structures.

Key words: description, definition, structural and semantic type, discourse of modern French political science.

Актуальність дослідження зумовлено тим, що описові структури відіграють особливу роль в науковому дискурсі, слугуючи основою для опису певного явища, об'єкта, а також дефініції, визначення того чи іншого наукового поняття. Крім того, французький дискурс політичних наук є відносно новою науковою галуззю, лінгвопрагматичні характеристики якого ще не досліджувалися в комплексному аспекті.

Метою дослідження є виділення основних структурно-семантичних типів дефініційних структур у сучасному французькому дискурсі політичних наук та опис їх лінгвопрагматичних особливостей.

Предметом дослідження є лінгвопрагматичні особливості дефініційних структур у сучасному французькому дискурсі політичних наук.

Об'єктом аналізу є дефініційні структури у французькому дискурсі політичних наук.

Матеріалом дослідження слугували сучасні французькі політологічні тексти різних жанрів: енциклопедичні словники, монографії, статті, підручники, інтерв'ю.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дефініційні структури французького дискурсу політичних наук досі не були об'єктом лінгвопрагматичного аналізу, а також у спробі виділення основних типів цих структур в різних жанрах досліджуваного дискурсу.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У французькому політологічному дискурсі як дефініція у вузькому лексикографічному значенні цього терміна, так і описово-визначальні конструкції в цілому відіграють визначальну роль, адже однією з основних проблем політологічного знання є проблема семантичної визначеності основних понять цієї галузі. Ця проблема виходить, звичайно, за рамки політології і є зараз загально епістемічною з огляду на вплив філософії постмодернізму, яка виводить на перший план мовний аспект, текст, дискурс з їх смисловою плінністю, неможливістю фіксації точного значення, суб'єктивністю сприйняття. Крім того, для політології як відносно молодій науки, нагальним залишається питання термінологічної визначеності, особливо з огляду на специфіку політологічного словника та його відношень із загальнополітичною лексикою.

Постановка завдання. Основними завданнями дослідження є аналіз інтерпретації дефініційних структур у сучасному мовознавстві, розробка структурно-семантичних підходів до типологізації цих структур у французькому дискурсі політичних наук та аналіз їх лінгвопрагматичних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити різні підходи до композиційно-мовленнєвої належності дефініції. Так, Ж.-П. Адан відносить дефініцію до описових структур [1:83-84], а Н.С. Валгіна – до міркувальних, зокрема пояснення, адже саме через дефініцію пояснюється сутність предмета чи явища [2]. Термін “дефініція” зазвичай використовується на позначення власне словникової дефініції, у той час як “визначення” – у більш широкому контексті, хоча немає єдиної думки щодо однозначного використання цих термінів. *Лингвистический Энциклопедический Словарь* поділяє дефініції на логічну (через рід та вид); предметну (через частину від цілого); лінгвістичну (синоніми, словотвірні формули) [3:463]. В.Д. Табанакова, аналізуючи словникові дефініції, пропонує розрізняти поняття “визначення”, “тлумачення”, “опис”, “семантизація” і зауважує, що у будь-якій дефініції можна знайти співвіднесення поняття, що визначається, з більш широким; позначення відмінності поняття, що визначається, від суміжних понять; розкриття сутності поняття, що визначається, через перерахування його сутнісних ознак.

Дослідниця виділяє три основні типи словникових дефініцій: родовидові, описові, відсилочні [4:116, 121].

Підсумовуючи погляди сучасних учених щодо термінологічних дефініцій, С.Д. Шелов зазначає, що, по-перше, лише дефініції є формальним показником перетворення мовної одиниці у термін; по-друге, вони є відносно надійним “знаковим закріплювачем” понятійного змісту термінів; по-третє, мають чітко і формально виражені кордони; по-четверте, є інформативно насиченими, стилістично нейтральними, вирізняються понятійною насиченістю кожного повнозначного слова, лаконічністю, типовістю ознак для даної тематичної галузі. Дослідник зауважує, що базові знання будь-якої галузі можуть бути представлені понятійними відношеннями між термінами цієї галузі, а значна частина цих знань знаходиться у визначеннях чи тлумаченнях термінів [5, 2].

Сучасні дослідники спрямовують свою увагу на основні семантичні зв'язки, які організують структуру дефініції. Л. Федорченко та К. Метешкін зробили порівняння цих зв'язків із типами дефініцій за С. Шеловим [6]. Так відношенням рівнозначності відповідають загальні контекстуальні дефініції, відношенням пересічення – перерахувальні, підрядності – родовидові, супідрядності – неспецифічні, суворої онтологічної залежності – операційні, родової онтологічної залежності – тотативні та партитивні, історичної залежності – процесів та властивостей.

Ж.-П.Адан виводить опис із операцій укорінення (ancrage), що фокалізує висловлення на певному предметі, явищі; приписування, надання (affectation) та аспектуалізації (aspectualisation), що здійснюються шляхом фрагментації та кваліфікації; встановлення зв'язків за суміжністю й аналогією; переформулювання [1:84-94]. Саме такий функціонально-семантичний підхід дає підстави включити дефініційні структури до описових. Ми вважаємо, що дефініційні структури є за своєю сутністю секвенціями з описовою домінантою, але не відміну від “чистих” описових структур, які базуються на перцептивних зв'язках предмета та його ознак (наприклад, опис предмета в художньому творі), або предметно-аспектуального складу предмета чи ситуації (наприклад, технічний опис предмета, агрегата, тощо), має класифікаційну (родо-видову), аспектуальну (інгерентні та адгерентні ознаки), партитивну (ціле та його частини) структуру, яка висвітлює умовивідні, абстрактні структури будови предмета, явища, поняття.

Проведений в рамках цього дослідження аналіз сучасного французького дискурсу політичних наук показує цікаві процеси термінологізації нових понять, з одного боку, а з іншого – ресемантизацію давно фіксованих термінів. Цікавими у цьому плані є міркування Ф. Растьє щодо процесу термінологізації, який завершується фіксацією терміна у дефініції, але тим самим обмежує його семантичні можливості та зупиняє розвиток [7]. Усе це зумовлює значну роль

визначень, які є необхідним елементом довідникових та педагогічних жанрів, але також і жанрів пошукових – статей, монографій, дисертацій, автори яких, розробляючи власні концепції, звертають особливу увагу на визначення основних понять. Водночас ці дефініційні компоненти дискурсу використовуються у різних політологічних жанрах у досить різноманітних модифікаціях.

Наукові результати. У результаті проведеного аналізу було виділено такі структурно-семантичні типи дефініційних структур:

1. Ідентифікаційний прототип *x est y*, заснований на родовидових відношеннях та відношеннях еквівалентності:
 - гіпо-гіперонімічні відношення: *La démocratie est le régime politique dans lequel le peuple, détenteur de la souveraineté, exerce le pouvoir* (Nay, 43) ; *La politique est un type d'action paradoxal* (Balandier, 226).
 - відношення еквівалентності: *Le communisme est un régime naturel que nous avons tous connu, car c'est le régime de la famille* (Balandier, 5).
2. Інклюзивний “ціле – частина” *x a y*: Так, *la socialisation politique* визначається як “*ensemble des mécanismes et processus de transmission et d'incorporation des attitudes, opinions, et représentations politiques des individus*” (Dictionnaire des questions politiques, 216).
3. Альтернативний: *Le “type idéal ”n'est donc jamais un “type moyen ” ou encore la somme des comportements observés* (Baudouin, 22).
4. Кон'юнктивний *x est y et (aussi, encore) z ...*: *Pouvoir efficace, pouvoir souverain, l'Etat se définit encore comme pouvoir légitime* (Donnedieu de Vabres, 6.); *L'anthropologie politique apparaît à la fois comme un projet – fort ancien, mais toujours actuel –, et comme une spécialisation de la recherche anthropologique, de constitution tardive* (Balandier, P.5).
5. Антономічний *x n'est pas y*: *Le maoïsme ne constitue pas une doctrine politique systématique et cohérente* (Nay et al., 118).
6. Кон'юнктивно-диз'юнктивний *x est y mais (aussi) z*: *La politique est évidemment pouvoir mais elle est, en même temps, principe d'organisation d'un ordre social* (Tenzer, La politique, p. 3-4). Він може мати також обмежувальний компонент і відповідно конструкцію *x n'est pas seulement y mais z*: *Si l'on considère l'idéologie non comme une machine à décerveler les crânes pour imposer, subtilement ou par la force, une vérité d'Etat au citoyens, ni, ainsi que le concevaient Marx et les marxistes, comme une camera obscura qui dissimule l'exploitation capitaliste, mais comme un*

7. *mode, parfois imparfait, d'appréhension et d'interprétation du réel portant à l'action, on comprend pourquoi les intellectuels se sont si souvent engagés au service de différentes idéologies, bien au-delà de leurs domaines de compétences* (там само, 179).
8. Аспектуальний *x a les propriétés y, z, ... : Le terme de **souveraineté** doit être pris dans son acception la plus rigoureuse : la puissance souveraine de l'Etat est **absolue** — elle commande et ne reçoit aucun commandement ; elle ne dépend de rien ni d'aucun — ni de Dieu, ni de la Nature, ni du Peuple ; elle ne requiert aucun fondement — elle est autosuffisante ; elle est **indivisible** — en ce sens elle est une, par essence et, si elle se délègue, elle est tout entière en chaque délégation ; elle est **perpétuelle** — elle ne saurait pâtir des vicissitudes du temps et, pour cette raison, elle est transcendante. Bref, elle est — comme, selon les théologiens, Dieu est* (Châtelet et al., 32-33).
9. Градуально-обмежувальний *x est plutôt y que z : On parle des Etats-Unis d'Amérique davantage comme d'une grande démocratie que comme d'une république. A contrario, ce seul fait pourrait conduire à défendre l'idée d'une synonymie parfaite entre les deux termes. Les premiers présidents des Etats-Unis après les fédéralistes Washington et John Adams — Jefferson, Madison, Monroe — se présentent comme “ républicains-démocrates ”* (Tenzer, La république, 60).
10. Епістемічний *x est considéré comme y: Mais, trop souvent, ces formes de despotisme ne sont pas considérées comme transitoires* (Tenzer, La politique, 103).
11. Модалізований *у різних модальних ракурсах типу x semble être y, x peut désigner y, il semble ... de définir x comme y, etc.: L'acteur peut désigner des individus, plus généralement des groupes, qui manifestent une capacité au moins relative à formuler des objectifs, à conduire éventuellement des stratégies, à peser les coûts et les avantages de leurs actes* (Baudouin, 107) ; *Il semble donc légitime de définir l'activité politique pure comme l'activité constructrice, consolidatrice et conservatrice d'agréments humains* (Jouvenel, 646). *La politique doit être définie par elle-même, comme un mode d'agir spécifique mis en acte par un sujet propre et relevant d'une rationalité propre* (Balandier, 223).
12. Семіотичний, *де ознака приписується концепту як мовна x désigne y : Les interprétations les plus extensives font de l'État un attribut de toute vie en société, un mode d'agencement social qui opère dès l'instant où l'état de culture prévaut, une nécessité découlant de “ l'essence même de la nature humaine ”* (Balandier, 145-147).

13. Полісемічний *en tant que z x est y* : Comme pouvoir, elle est paradoxalement précaire, puisque aucun pouvoir ne peut être certain de le demeurer toujours ; comme principe d'organisation, elle s'établit dans la durée et se ramifie, pour ainsi dire, dans tout le corps social (Tenzer, La politique, 3-4)
14. Авторизований *x est y pour (selon) A* : Le sociologue argentin Gino Germani a forgé le terme "national-polulisme" dans les années 1970 pour décrire les hybridations idéologiques alors observées dans les pays d'Amérique latine. Il range sous cette étiquette les régimes autoritaires qui parviennent à mobiliser les foules au nom d'un impératif de développement national, en prétendant combiner les avantages du collectivisme et de l'économie de marché (Nay et al., 147).
15. Уточнювальний *x est y c'est-à-dire z* : ... le champ politique ... est un microcosme, c'est-à-dire, un petit monde social relativement autonome à l'intérieur du grand monde social (Bourdieu, 52). Уточнення визначення може набувати різних форм, поєднуючись з різними дефініційними типами, як у наступному визначенні влади М. Фуко, яке розгортається у пояснювальній конструкції в дужках: *Le terme de "pouvoir" désigne des relations entre "partenaires " (et par là je ne pense pas à un système de jeu, mais simplement, et en restant pour l'instant dans la plus grande généralité, à un ensemble d'action qui s'induisent et se répondent les unes les autres)* (Foucault, 233).
16. Метафоричний : ... la sociologie des politiques publiques ... représente un poste d'observation particulièrement fécond pour apprécier les dimensions régulatrices de l'action publique (Baudouin, 106).
17. Асоціативний *x évoque y* : Le terme d'Etat n'est pas très ancien ; la plupart des idées qu'il évoque, celle de pouvoir comme celle d'ordre, remontent pourtant à la cité grecque et à l'Empire romain (Donnedieu de Vabres, 4);
18. Функціональний *x fait y* : *L'idéologie accomplit une fonction sociale : assurer la cohésion de ses membres* (Althusser, 68-69).
18. Складність або неможливість визначення : *Il est vain de chercher une signification univoque du concept de république. Celui-ci est non seulement changeant avec les époques, mais il est même rare que ceux qui l'utilisent lui donnent le même sens et le conçoivent avec rigueur. En définitive, la république est davantage approchée par touches successives que définie* (Tenzer, La république, 9-10).
19. Метадискурсивний, коли сама дефініція чи процес дефініювання стає об'єктом думки: *Sa définition [de la politique] est aussi un enjeu de la politique telle que le citoyen d'un Etat démocratique doit la pratiquer quotidiennement* (Tenzer, La politique, 3).

20. Складна розгалужена цілісна секвенція чи низка секвенцій, яка включає різні моделі визначення:

Le concept de politique est pourtant plus précis qu'il n'y paraît (градуально-обмежувальна). Sa définition est aussi un enjeu de la politique telle que le citoyen d'un Etat démocratique doit la pratiquer quotidiennement (метадискурсивна). Il ne s'agit pas de choisir une définition intemporelle et neutre de la politique mais de montrer que la politique obéit à des règles propres auxquelles, comme citoyens d'Etats démocratiques, nous avons à nous conformer (метадискурсивна). La politique est évidemment pouvoir mais elle est, en même temps, principe d'organisation d'un ordre social (кон'юнктивно-диз'юнктивна). Comme pouvoir, elle paraît ne devoir obéir à d'autre règle que celle de la conservation du pouvoir par ceux qui le détiennent ; comme principe d'organisation, elle peut être qualifiée en fonction de l'ordre qu'elle vise à instituer (полісемічна). Comme pouvoir, elle est paradoxalement précaire, puisque aucun pouvoir ne peut être certain de le demeurer toujours ; comme principe d'organisation, elle s'établit dans la durée et se ramifie, pour ainsi dire, dans tout le corps social (полісемічна). Comme pouvoir, elle est soumise à la critique de ceux qui n'y perçoivent que force, indifférence aux fins, mépris de l'homme ; comme principe d'organisation, on lui reproche son expansionnisme et son action niveleuse et on est tenté de lui opposer d'autres règles — religieuses, morales, scientifiques —, voire de la soumettre à elles (полісемічна). Ou bien encore, on va lui dénier tout caractère propre et en faire une forme idéologique parmi d'autres dont il faudrait s'émanciper. La constitution de l'autonomie de la politique est donc inséparable de la place qu'on va lui assigner. Technique de gouvernement ou mécanique régissant les affrontements des forces sociales, elle sera cantonnée à paraître l'appendice d'une idée. Institution d'une possibilité d'une humanité plus libre, elle sera le déploiement d'un principe historique et philosophique (альтернативно-кон'юнктивнаа). (Tenzer, La politique, 3-4)

Крім того, слід відмітити різні дефініційні стратегії та, відповідно, переважання того чи іншого типу визначення, які залежать від дискурсивного підвиду (пошукового, довідникового, педагогічного, науково-популярного, полемічно-критичного). Так, прототипова перша родовидова модель дефініції спирається на різні парадигми класем, які відносяться до загальноепістемічної чи спеціальної наукової парадигми у науковому дискурсі (*doctrine, théorie, régime, attitude, etc.*), у той час як видання науково-популярного типу обирають абстрактні категорії загального вжитку, на які накладаються специфікаційні обмеження конкретного плану.

Так, дефініція поняття *citoyenneté* у політологічному словнику спирається на класему *statut*: *La citoyenneté est le statut qui définit les modalités d'appartenance de l'individu à la communauté politique. Appuyée sur les droits et les*

devoirs à l'égard de la communauté, elle suppose dans le même temps l'adhésion à des valeurs collectives (Nay et al., p.24).

У словнику “середнього” рівня популяризації визначення цього поняття спирається на ту ж класему: *Statut d'appartenance à une communauté politique y ouvrant des droits et des obligations, le rôle social spécifique (ensemble des pratiques citoyennes) et les qualités morales (ensemble des vertus traditionnellement associées au civisme et de plus en plus dites “ citoyennes ”) du citoyen constituant également deux dimensions de la citoyenneté trop souvent négligées par la recherche* (Dictionnaire des questions politiques, 23).

Словник політичних термінів найбільшого рівня популяризації визначає це поняття через більш зрозумілу пересічному громадянину загальнокваліфікаційну категорію *qualité*: *Qualité de ceux qui participent aux affaires de l'Etat en prenant part à la vie politique et aux décisions collectives de leur société. La citoyenneté suppose certaines conditions politiques (droit électoral) et sociales (absence d'exclusion) pour s'exercer pleinement* (Renou, Michel Dictionnaire des termes politiques, p. 21).

При цьому визначальну роль відіграють способи специфікації та обмеження видової класеми, які зумовлюють тлумачення визначуваного поняття. Порівняємо оператори спеціалізації, які у першому випадку встановлюють відношення включення до більш загальної абстрактної суспільно-політичної категорії належності у її пасивному (*appartenance*) та активному (*adhésion*) аспектах, перехресні відношення з абстрактними поняттями правового та ціннісного плану *droits, devoirs, valeurs* із застосуванням епістемічного метаоператора *modalités*. У другому випадку поле ідентифікаційних та специфікаційних елементів розширюється *appartenance – rôle soial – pratiques citoyennes – civisme*, посилюється роль пояснювальних компонентів шляхом контекстуальної синонімізації у дужках, розбудовується категоріальне семантичне поле основ *cit – (citoyenneté, citoyennes) / civ- (civisme)*. Третя дефініція використовує операції конкретизації, переведення абстрактної якості до актантно-діяльнісного плану – *participer, prendre part*, окреслює сферу цієї діяльності (*affaires d'Etat, vie politique, décisions collectives*), пояснює та конкретизує епістемічний компонент *conditions politiques et sociales - droit électoral, absence d'exclusion*.

Цікавими є зіставлення дефініцій одного й того ж автора, яке супроводжується авторськими уточненням, як у наступному уривку з інтерв'ю Альтюссера, що змінює тип дефініції: “*L'idéologie est nécessairement une représentation déformante de la réalité.*” “*C'est la représentation imaginaire que se font les hommes de leurs conditions réelles d'existence.*” “*L'idéologie est un système d'idées unifiées qui agissent sur les consciences.*” “*L'idéologie accomplit une fonction sociale: assurer la cohésion de ses membres.*”

– *Je dois apporter deux précisions. D'une part, la constitution de l'homme fait que toute action humaine est impossible sans le langage et la pensée. Par conséquent, il ne peut exister de pratique humaine sans un système d'idées (je préfère dire sans un système de notions inscrites dans des mots, constituant ainsi l'idéologie de cette pratique). D'autre part, j'insiste sur le fait qu'une idéologie n'est un système de notions qu'en tant qu'elle fait référence à un système de rapports sociaux. Il ne s'agit pas d'une idée qui serait le fruit d'une fantaisie individuelle mais d'un système de notions qui peuvent se projeter socialement, projection qui peut constituer un corps de notions socialement établi. C'est ici seulement que commence l'idéologie. Au-delà, s'étend le domaine de l'imaginaire ou de l'expérience purement individuelle. Il faut donc toujours se référer à une réalité sociale singulière, unique et factuelle* (Althusser, 68-69).

При цьому можемо спостерігати певні зміни, зумовлені часовим чинником (на матеріалі більш як 50-річних публікацій *Revue française de science politique*, інших політологічних творів), жанровими обмеженнями (в тому числі, редакційною політикою певного видання), індивідуальним авторським стилем. Найбільш характерною ознакою описово-визначальних структур ФДПН, що особливо чітко виявляється з 80-х рр. XX ст. і до теперішнього часу, є використання не лише в пошукових жанрах монографії, статті, але й у педагогічних та довідникових працях складних варіантів з фокалізацією на модальних, епістемічних, авторських, заперечних, альтернативних, градуально-обмежувальних, семіотичних, асоціативних операціях. Такий принцип складного багатовекторного визначення, який поєднує встановлення традиційних для дефініції родовидових та партитивних відношень, аспектуалізації, з активізацією модальних, епістемічних, авторизованих предикатів, операцій заперечення, обмеження, альтернативності тощо є характерним навіть для енциклопедичних політологічних статей.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Проведений аналіз показав, що дефініційні конструкції відіграють значну дискурсотвірну роль у сучасному французькому дискурсі політичних наук. Було виділено 20 структурно-семантичних типів цих конструкцій, які активно використовуються у різних жанрах політологічного дискурсу. При цьому проведене дослідження виявило переважання стратегії проблематизації, навіть певної детермінологізації дефініцій, зосередження на їх відносному характері та контекстуальній зумовленості, авторській інтерпретації. Перспективу подальшого вивчення дефініційних конструкцій та інших дискурсотвірних елементів зумовлено їх недостатнім вивченням у сучасному мовознавстві та необхідністю поглибленого дослідження лінгвопрагматичних засобів організації французького дискурсу політичних наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Adam J.-M. Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue / Adam J. – M. – P.: Nathan, 1992. – 223 p. 2. Валгина Н.С. Теория текста: Учеб. пособие / Валгина Н.С. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook029/01/index.html?part=007.htm>. 3. Лингвистический энциклопедический словарь [под ред. В.Н.Ярцевой]. – [2-е изд., доп.]. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 709 с. 4. Табанакова В.Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях: дисс... док. филол. наук: 10.02.21. – Тюмень, 2001. – 289 с. 5. Шелов С.Д. Построение терминологической базы знаний и анализ понятийной структуры терминологии / Шелов С.Д. // НТИ. – Серия 2. – 1998. – № 5. – С. 1-10. 6. Федорченко Л.А., Метешкин К.А. Особенности построения лингвистической онтологии учебно-методического материала / Федорченко Л.А., Метешкин К.А. – Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2008-01/08flaooa.htm. 7. Rastier F. Pour une sémantique des textes théoriques // Revue de sémantique et de pragmatique, 2005. – № 17 – P. 151-180. – Режим доступа: http://www.revue-texto.net/Inedits/Rastier_Textes.html.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Althusser L. Sur la philosophie. – P.: Gallimard, 1994. – 179 p. 2. Balandier G. Anthropologie politique / Balandier G. – P.: Quadrige / PUF, 1991. – 240 p. 3. Baudouin J. Introduction à la science politique. – P.: Dalloz, 2004. – 154 p. 4. Bourdieu P. Propos sur le champ politique. – Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 2002. – 111 p. 5. Châtelet F., Duhamel O., Pisier E., Bouretz P., Colas D. Histoire des idées politiques. – P.: PUF, 1993. – 348 p. 6. Dictionnaire des questions politiques. 60 enjeux de la France contemporaine / Sous la direction de N.Haudegand et P. Lefebvre. – P.: Les Editions de l'Atelier / Editions Ouvrières, 2000. – 253 p. 7. Donnedieu de Vabres J. L'Etat. – P.: PUF, 1992. – 127 p. 8. Foucault M. Le sujet et le pouvoir / Foucault M. Dits et écrits, IV. – P.: Gallimard, 1994. – P. 232-237. 9. Jouvenel B. de. L'essence de la politique // Revue française de science politique. – 1952. – № 4. – P. 641-652. 10. La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours / Sous la direction de Th. Ferenczi. – P.: Larousse, 2004. – 479 p. 11. Nay O., Michel J., Roger A. Dictionnaire de la pensée politiques. Idées, doctrines et philosophes. – P.: Armand Colin, 2005. – 228 p. 12. Tenzer N. La politique. – P.: PUF, 1993. – 126 p. 13. Tenzer N. La république. – P.: PUF, 1993. – 127 p.

БАЙОЛЬ О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНО-ПРАМАТИЧНИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ ІНТРИГИ

(на матеріалі драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса)

У статті проаналізовано когнітивні моделі концепту *САМОТНІСТЬ* через базові мовленнєві жанри *З'ЯСУВАННЯ СТОСУНКІВ*, *СВАРКА*, *ВИМОГА* та провідні мовленнєві акти, що дозволило проникнути у художню картину світу відомого американського драматурга Теннессі Вільямса та дослідити авторське світосприйняття американського суспільства ХХ ст.

Ключові слова: концепт, самотність, когнітивна модель, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, авторське світосприйняття.

В статье проанализованы когнитивные модели концепта *ОДИНОЧЕСТВО* через базовые языковые жанры *ВЫЯСНЕНИЕ ОТНОШЕНИЙ*, *ССОРА*, *ТРЕБОВАНИЕ* и основные языковые акты, что позволило проникнуть в художественную картину мира известного американского драматурга Теннесси Вильямса и исследовать авторское мировосприятие американского общества ХХ ст.

Ключевые слова: концепт, одиночество, когнитивная модель, языковой жанр, языковой акт, авторское мировосприятие.

The author of the article analyzes cognitive models of the SOLITUDE concept with the help of such speech genres as CLEARING OUT RELATIONS, QUARREL, DEMAND and other major speech acts, which enables the author to outline the famous American playwright Tennessee Williams' worldview as well as study his perception of the 20th century American society.

© Байоль О.В.

Key words: concept, solitude, cognitive model, speech genre, speech act, author's worldview.

Мета статті полягає у виявленні прагма-комунікативного і когнітивного потенціалу *інтриги* шляхом комплексного аналізу мовленнєвих жанрів та у розкритті прагма-комунікативних і когнітивних засобів актуалізації когнітивних моделей у творах провідного американського драматурга ХХ ст. Теннессі Вільямса.

Актуальність статті визначається здійсненням аналізом художньої картини світу Теннессі Вільямса у річищі комунікативно-прагматичного та когнітивного підходів.

Теоретичне значення статті полягає у запропонованій концепції вивчення драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса.

Драматургічний дискурс розглянуто як мовленнєво-жанрове вираження світосприйняття автора драматичного твору, яке відбувається у ході розгортання *інтриги* та репрезентується в текстових концептах.

Теоретичними положеннями для аналізу мовленнєвих жанрів слугували праці М.М. Бахтіна, А. Вежбицької та Т.В. Шмельової. Мовленнєвий жанр визначено як *типовий спосіб побудови мовлення в ситуації соціальної, психологічної й культурної взаємодії людей з відносно стійким тематичним, композиційним та стилістичним складом*. Важливим є бачення мовленнєвого жанру А. Вежбицької, котра вважає, що в основі будь-якого мовленнєвого жанру знаходиться певний фрейм, що робить мовленнєвий жанр одним з найкращих ключів до культури конкретної спільноти. Критеріями виділення та аналізу мовленнєвих жанрів у драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса є *Анкета мовленнєвого жанру*, запропонована російською дослідницею Т.В. Шмельовою. До *Анкети* входить сім критеріїв: визначення комунікативної мети, концепції адресанта, концепції адресата, подійного змісту, чинників комунікативного минулого, чинників комунікативного майбутнього, параметрів мовного втілення.

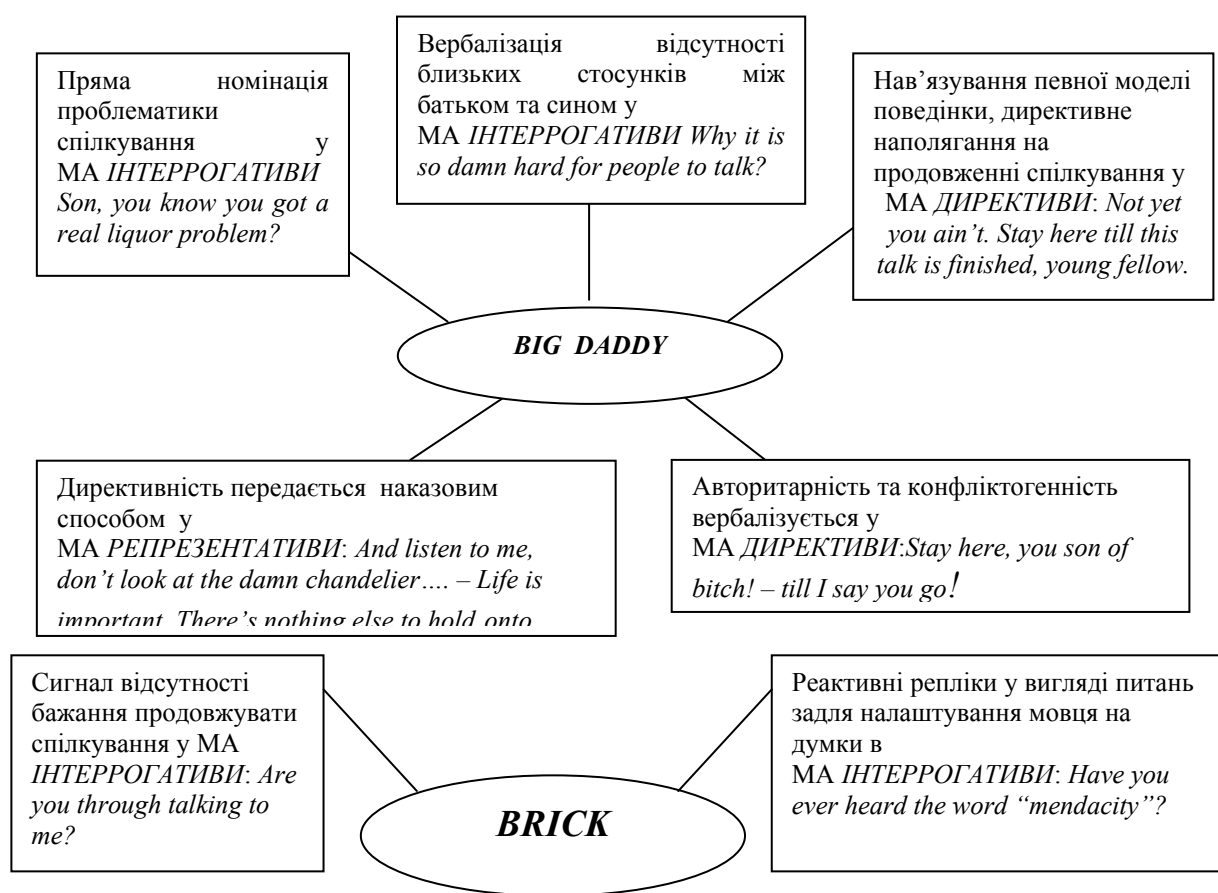
ІНТРИГА є базовою категорією драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса та будується навколо розкриття духовних психоемоційних станів надломлених особистостей завдяки зверненню до родинних драм. *ІНТРИГУ* проаналізовано з огляду на її сильні позиції, а саме зав'язку, кульмінацію та розв'язку драматургічного твору. В усіх проаналізованих драмах Теннессі Вільямса виділено провідну та декілька паралельних *ІНТРИГ*.

Когнітивний контекст *родинні стосунки* в драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса не обмежується трьома представленими когнітивними моделями, а саме *БАТЬКО* і *СИН*, *МАТИ* і *СИН*, *СВОЯК* і *СВОЯЧКА*. Вищезазначені когнітивні моделі конкретизуються за допомогою відповідних мовленнєвих жанрів: *МЖ З'ЯСУВАННЯ СТОСУНКІВ*, *МЖ СВАРКА*,

МЖ ВИМОГА. Ці мовленнєві жанри в драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса виражаються зв'язкою об'єднаних в ціле мовленнєвих актів (далі МА): МА ДИРЕКТИВИ, МА ІНТЕРРОГАТИВИ, мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ та мішані МА ДЕКЛАРАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ, котрі являють собою акціональні, чи мовленнєво-жанрові, фрейми. Слід зазначити, що мішаний, чи злитний, характер мовленнєвих актів, а саме подача інформативності, що забарвлюється експліцитною чи імпліцитною передачею психоемоційних станів персонажів, є характерною рисою драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса.

МЖ З'ЯСУВАННЯ СТОСУНКІВ, виділений в драматичному творі *Cat On A Hot Tin Roof*, складається з МА ДИРЕКТИВИ, МА ІНТЕРРОГАТИВИ та МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, які схематично подано у схемі 1.

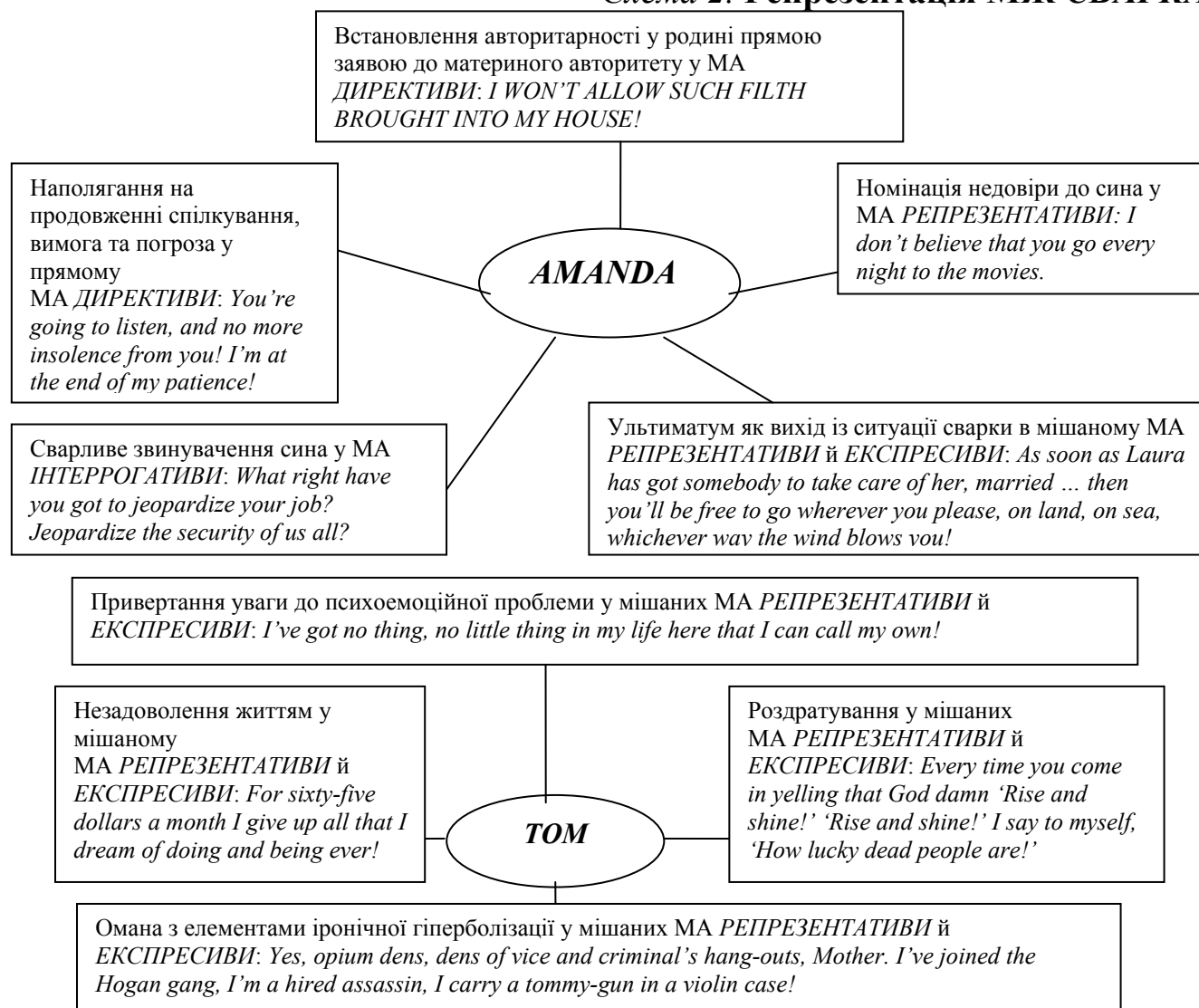
Схема 1. Репрезентація МЖ З'ЯСУВАННЯ СТОСУНКІВ

Отже, МА ДИРЕКТИВИ виконують функцію наполягання на продовженні спілкування, авторитарності та створення конфліктогенності; МА ІНТЕРРОГАТИВИ мають за комунікативне призначення: пряму номінацію спілкування, вербалізацію відсутності близькості у стосунках, сигнал відсутності продовження спілкування та відповіді-наштовхування на роздуми персонажа-батька.

Структуру МЖ *СВАРКА*, виділеного в драматичному творі *Glass Menagerie*, складають МА ДИРЕКТИВИ, МА ІНТЕРРОГАТИВИ, мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ, що схематично подано в схемі 2.

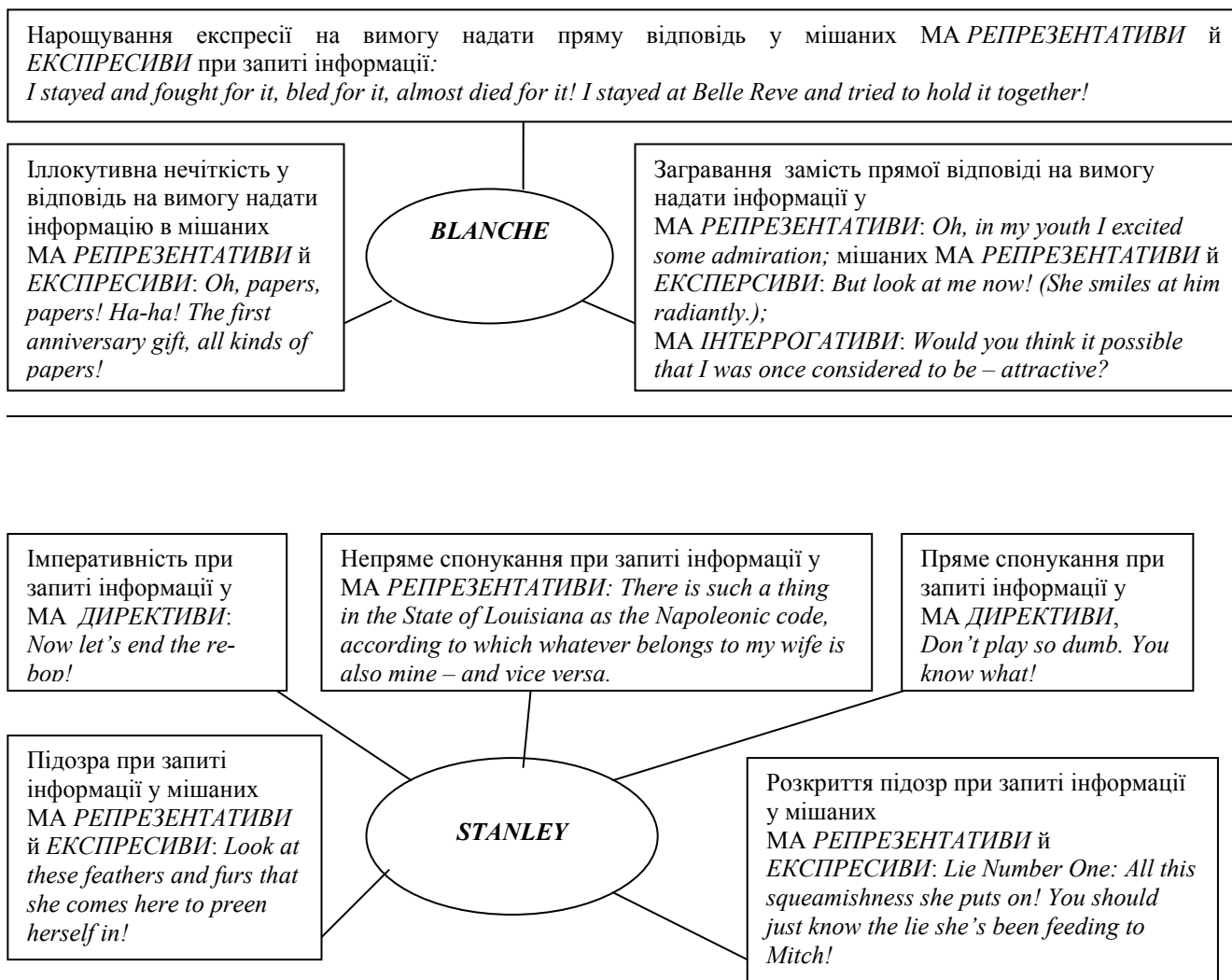
Схема 2. Репрезентація МЖ *СВАРКА*

Мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ виконують такі функції: подання ультиматуму, за яким приховується материний психоемоційний стан непогодження з мріями сина; пряму заяву про незадоволення життям мовця-сина та його переживання; передачу роздратування певних материних дій та оману з елементами гіперболізації, за якими імпліцитно приховується психоемоційний стан мовця-сина, його роздратування через постійну недовіру матері.

У МЖ *ВИМОГА*, виділеному в драмі *Streetcar Named Desire*, знаходимо такі функції мовленнєвих актів, схематична репрезентація яких подана у схемі 3.

Схема 3. Репрезентація МЖ ВИМОГА

Тут мішані МА ДЕКЛАРАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ отримують комунікативне призначення імпліцитного звинувачення мовця-опонента та передачі його психоемоційного стану. Мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ отримують функцію: іронічно-знущальних тактик мовця-своячки, відмови від кооперації задля роздратування свояка; загравання своячки Бланш, замість прямої відповіді на вимогу інформації; заяви про проблематику твору з імпліцитною інформацією про психоемоційний стан мовця – нетерплячість отримати спадщину своєї дружини та підозри мовця-своячки щодо інформації про психоемоційний стан мовця – обурення та радощі від наклепу на своячку Бланш.

Концепт *САМОТНІСТЬ*, притаманний художній картині світу американського драматурга Теннессі Вільямса, досліджений на двох рівнях – лексико-семантичному та мовленнєво-жанровому. Виокремлення провідного концепту творчості драматурга дозволило сформулювати на предметно-

почуттєвій основі емпіричний образ найчастіше повторюваної тематичної лінії, якою є самотність; схарактеризувати самотність як емоційний стан людини, котра відчуває порожнечу, ізоляцію, непотрібність, депресію, безвихідь та безперспективність; з'ясувати характер цієї категорії та виокремити за рахунок лексико-семантичної та мовленнєво-жанрової репрезентації концептуально доступну категорію *самотність* у окремий концепт.

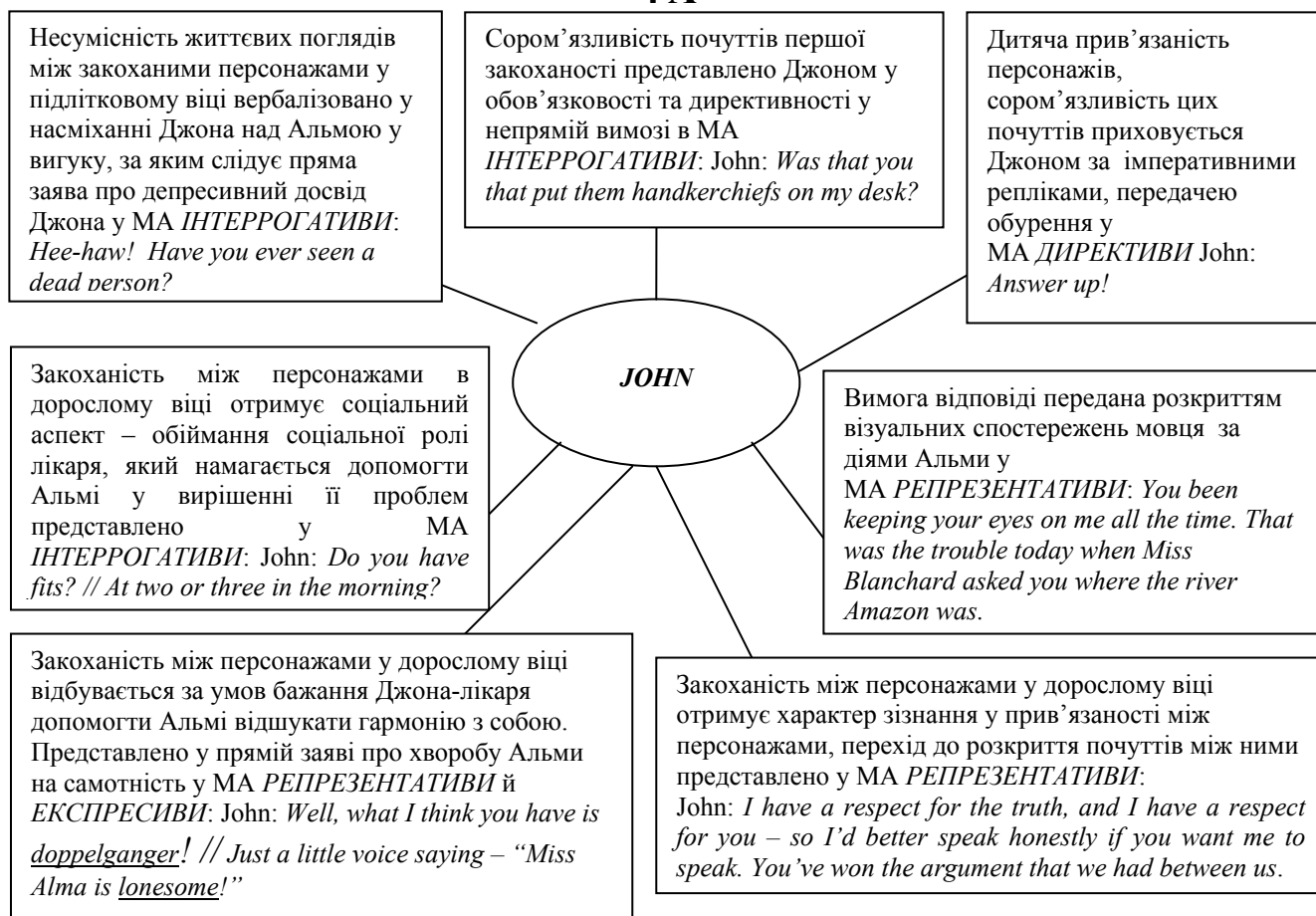
У результаті лексико-семантичного аналізу виявлені ядерні лексеми, що номінують фізичний стан самотності – *alone*, душевний стан самотності – *lonely*, узагальнений, абстрактний зміст почуття самотності – *loneliness*, та вісім периферійних лексем – *lonesome, lost, solitary, restless, homeless, solitude, recluse, singleness*, що отримують метафоричне осмислення у драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса. Вивчення контекстуального оточення цих лексем та їхній комунікативно-прагматичний потенціал дозволив виділити конотативні значення, що віддзеркалюють психоемоційний стан, притаманний світосприйняттю Теннессі Вільямса.

Отже, лексему *alone* вжито переважно в мішаних МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ, де вона передає почуття страху самотньої людини, що веде до порушення психоемоційного стану особи. Лексему *lonely* вживано в МА ІНТЕРРОГАТИВИ, де останні функціонують як крик душі персонажів. Репрезентація абстрактного змісту лексеми *loneliness* експлікується в метафоричних порівняннях, зверненні до народної мудрості, а саме говірок у МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ.

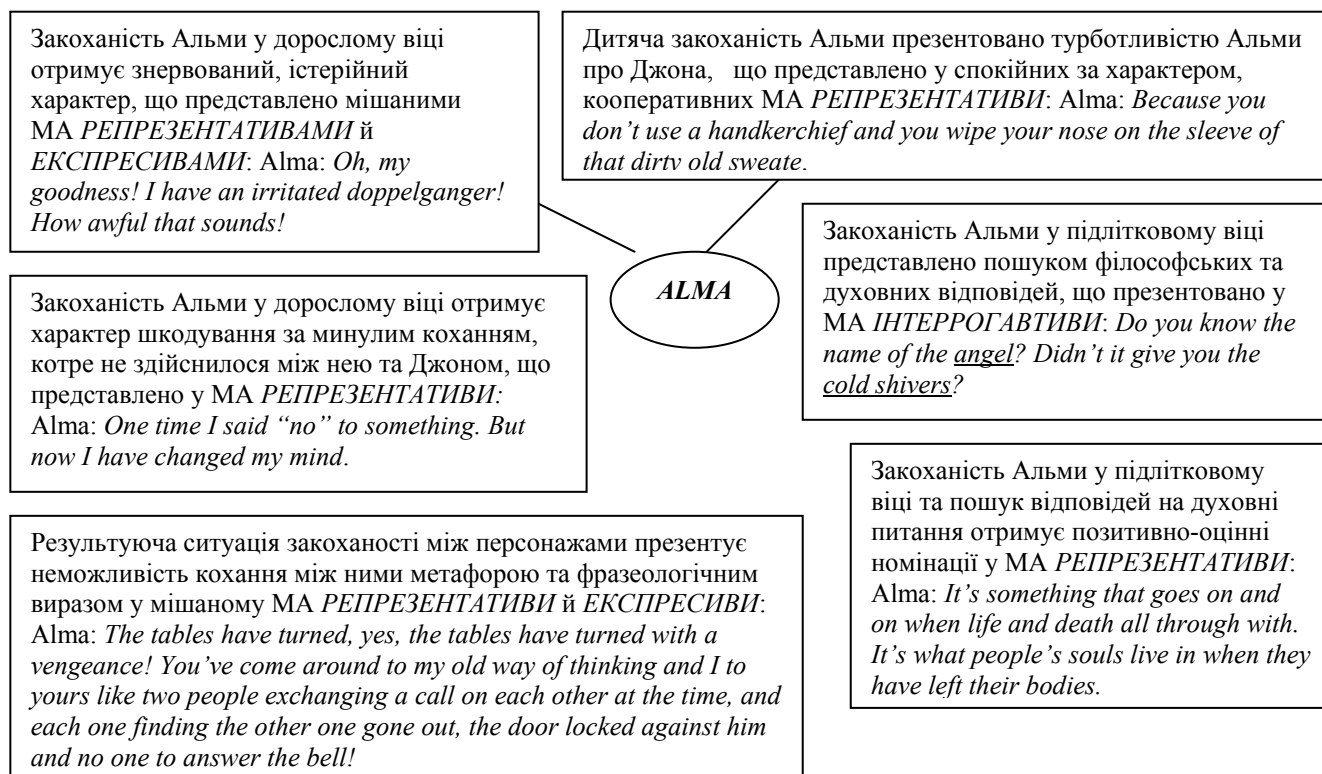
Чотири периферійні номінації *homeless, solitude, recluse, singleness* втілені лише в драмах зрілого та пізнього періодів творчості Теннессі Вільямса, насамперед, в мішаних МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ, де метафорично схарактеризовано покалічених суспільною несправедливістю людей; в МА ІНТЕРРОГАТИВИ, що виконують риторичну функцію звернення до почуттів читача чи глядача задля передачі страхів драматурга.

Отже, мовленнєво-жанровий аналіз свідчить про те, що концепт САМОТНІСТЬ у драмах Теннессі Вільямса виражено трьома мовленнєвими жанрами ЗАКОХАНІСТЬ, РОЗЧАРУВАННЯ, ЖАЛКУВАННЯ. Кожен мовленнєвий жанр змодельований у конкретному драматичному творі, що належить окремому періоду творчості драматурга, та проаналізований в аспекті теорії мовленнєвих актів. Аналіз дозволив виявити три композиційні принципи побудови драм: концептуалізацію часового виміру в МЖ ЗАКОХАНІСТЬ через МА ІНТЕРРОГАТИВИ, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, МА ДЕКЛАРАТИВИ, мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ, що схематично презентовано в схемі 4.

Схема 4. Репрезентація МЖ ЗАКОХАНІСТЬ 4 А

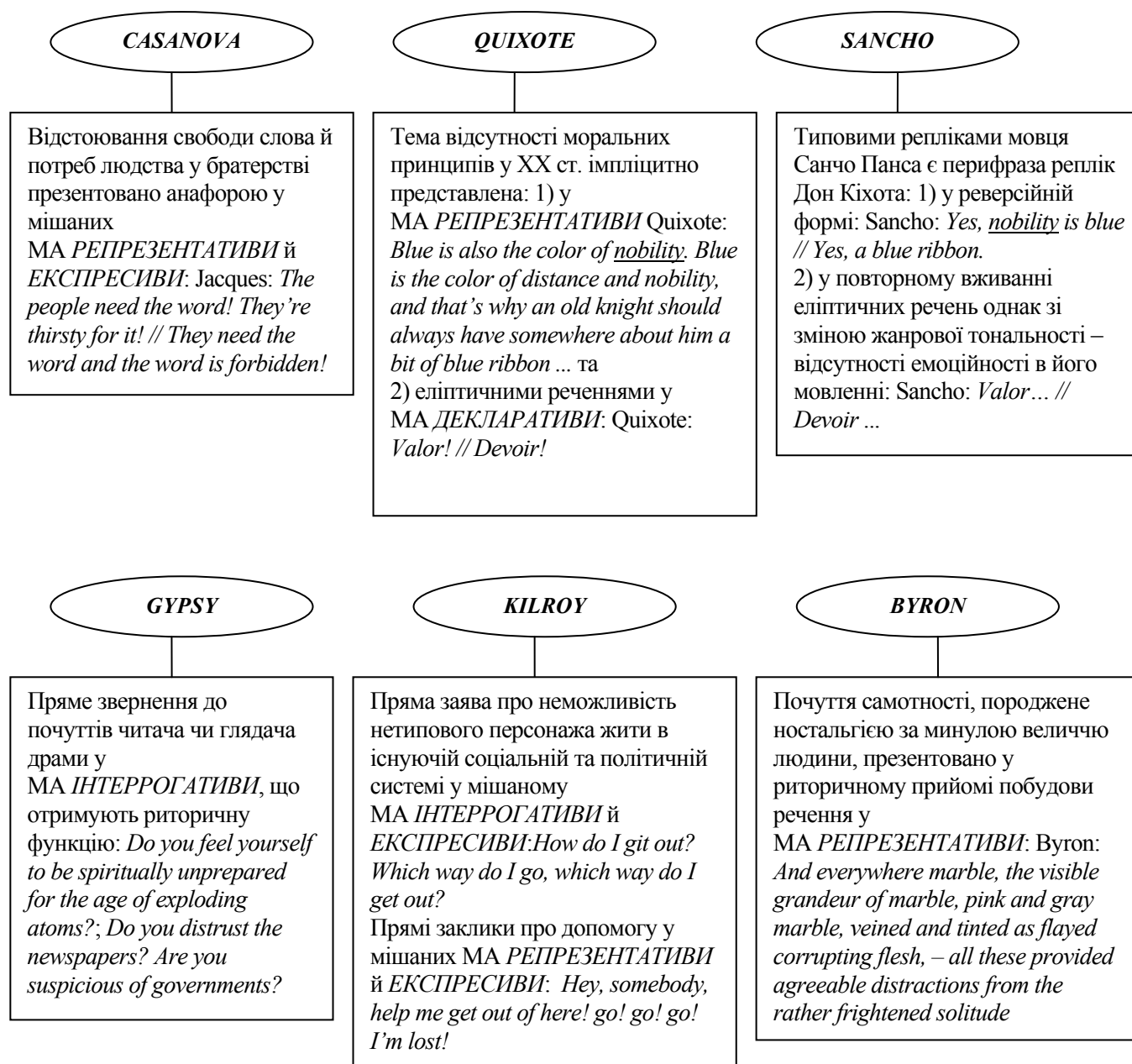

4 Б

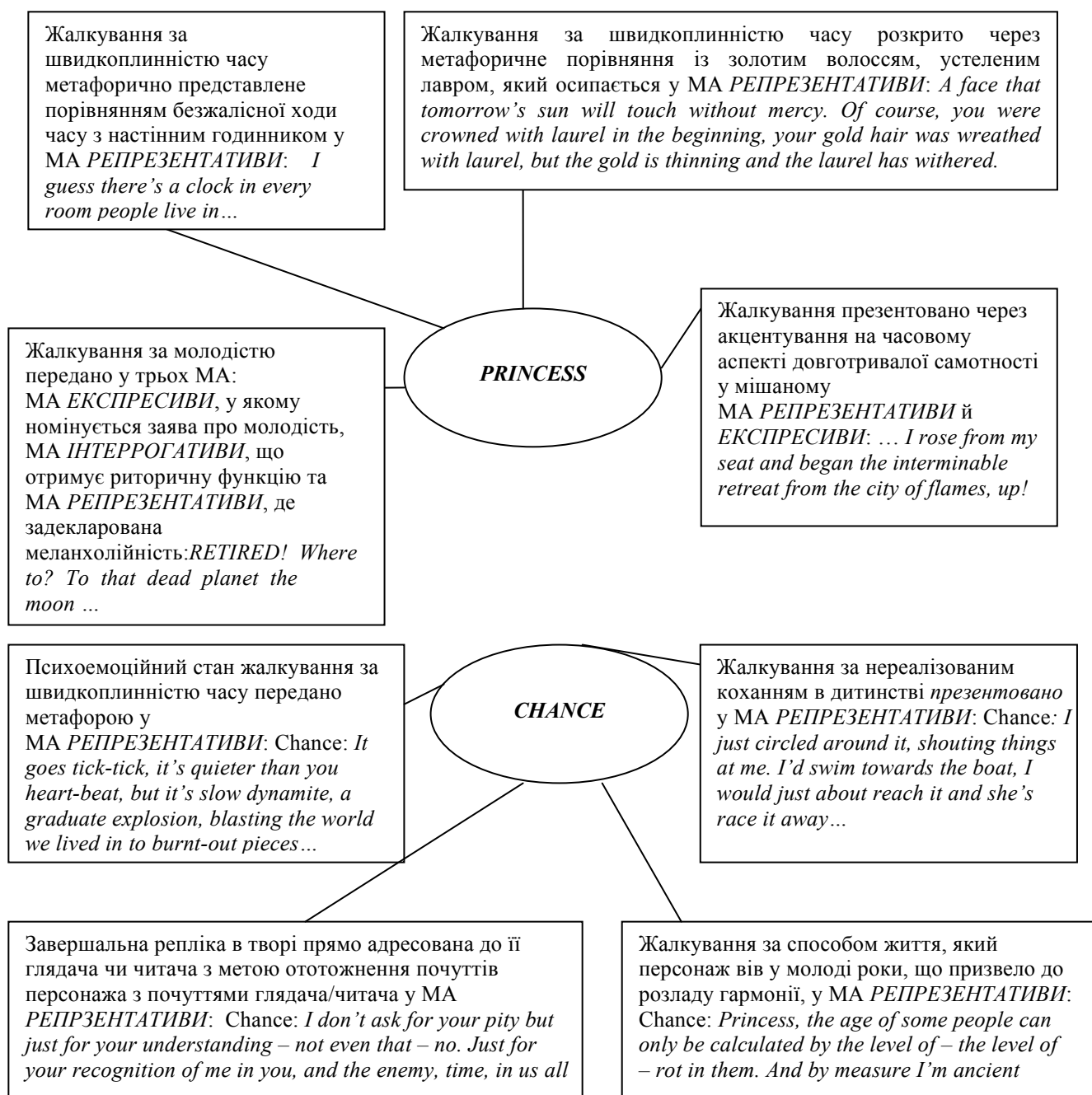
Концептуалізацію драми в інтертекстуальних значеннях імен-концептів у МЖ РОЗЧАРУВАННЯ через МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, МА ДЕКЛАРАТИВИ, МА ІНТЕРРОГАТИВИ, мішані МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ й ЕСПРЕСИВИ, мішані МА ІНТЕРРОГАТИВИ й ЕКСПРЕСИВИ схематично подано в схемі 5.

Схема 5. Репрезентація МЖ РОЗЧАРУВАННЯ

Концептуалізацію драматичної події через звернення до ретроспекції, флешбеків у МЖ ЖАЛКУВАННЯ через МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, МА ЕКСПРЕСИВИ, МА ІНТЕРРОГАТИВИ, представлено в схемі 6.

Схема 6. Репрезентація МЖ ЖАЛКУВАННЯ

Отже, запропонована у цій статті методика аналізу драматургічного дискурсу дозволила глибше дослідити художню картину світу Теннессі Вільямса, його авторське світосприйняття, виділити мовленнєві жанри, які є базовими для ефективного дослідження драматургічного дискурсу, та сформулювати концепт **САМОТНІСТЬ**, що є головним у творчості видатного американського драматурга ХХ ст.

БЕКЕТОВА О.В.

*Національна академія державного управління при
Президентіві України*

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МОДЕЛІ ФІГУР ПОВТОРУ ЯК ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ АРГУМЕНТАЦІЇ

У дослідженні фігури повтору класифікуються як лінгвостилістичні засоби аргументації, які вживаються на фоно-морфологічному, лексико-синтаксичному та текстологічному рівнях, виступають у складі певного топосу та разом з ним у різних частинах аргументативного тексту і виконують функцію акцентування уваги слухача, психологізації, смислового та емоційного посилення, вираження авторської модальності, ритмічної організації та зв'язності тексту.

Ключові слова: фігури повтору, прагматика, іллокуція, аргументація, фоно-морфологічні фігури, лексико-синтаксичні, текстологічні фігури, риторика, публічна промова.

В исследовании фигуры повтора классифицируются как лингвостилистические средства аргументации, которые используются на фоно-морфологическом, лексико-синтаксическом и текстологическом уровнях, выступают в составе определенного топоса и вместе с ним в соответствующих частях аргументативного текста и выполняют функцию акцентирования внимания слушателя, психологизации, смыслового и эмоционального усиления, выражения авторской модальности, ритмической организации и связности текста.

Ключевые слова: фигуры повтора, прагматика, иллокуция, аргументация, фоно-морфологические фигуры, лексико-синтаксические, текстологические фигуры, риторика, публичное выступление.

The article is devoted to the problems of structural, semantic and functional peculiarities of repetition figures in argumentative discourse. The research data prove, that the repetition figures, classified as linguostylistical means of argumentation and realised on the phono-morphological, lexico-syntactical and textological levels, are represented in the combination with a certain topos in suitable parts of argumentative discourse and perform the function of attraction of the addressees, rhythmical organisation and connectedness of the text, substantiation of the orators position and are the means of expressing the authors modality.

Key words: repetition figures, pragmatics, elocution, argumentation, phono-morphological figures, lexico-syntactical figures, textological figures, rhetoric, public speech.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки характеризується пильною увагою до явищ, фактів, процесів, які виходять за межі компетенції власне лінгвістики. Дослідження взаємозв'язку лінгвістики з психологією, логікою, риторикою дозволяє визначити новий, якісно відмінний рівень вивчення мовних явищ, дозволяє краще зрозуміти логіку побудови мови та її функціонування. Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського суспільства, інтеграція України в Європейське співтовариство, проведення реформи державної служби передбачають підготовку висококваліфікованих керівних кадрів. Професійне оволодіння ораторською майстерністю, мистецтвом публічного спілкування стає невід'ємним елементом підготовки державних службовців.

Об'єктом вивчення є фігури повтору в текстах публічного мовлення.

Предметом дослідження є лексико-граматичні моделі фігур повтору як лінгвостилістичних засобів аргументації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчення про фігури мовлення було розроблене багатьма поколіннями античних риторів. Їхні визначення фігур викликають певні асоціації з уявленнями сучасної теорії тексту про повтор елементів як мовного засобу та важливого зв'язку між частинами тексту [1], але антична риторика розглядала повтори більше як засіб посилення виразності мовлення, її прикраси. Термін “фігура” антична традиція пов'язує з Анаксименом з Ласипсака (4 ст. до н.е.). Фігури розглядалися як основний об'єкт риторики, що мала справу з поетичною семантикою і розумілися як засоби змінення змісту, відхилення від норми. Визнання можливості різних форм мовного виразу того ж самого змісту призвело до ідеї вибору стилістично відмічених форм та до їх використання з метою переконання адресата. Отже, сама мова через фігури ставала засобом психологічного впливу. Арістотель вперше використав термін “фігура” по відношенню до структури мовлення [2]. Розгорнута класифікація фігур мовлення представлена в творі Цецилія (1ст.), що дійшла до нас лише у фрагментах. Ця ж тема представлена в трактаті “О возвышенном” Псевдо-Лонгина (1ст.). Але ще до них зв'язок фігур з ідеєю двоплановості мовлення підкреслювався Діонісієм Галікарнаським (1 ст. До н.е.). Таким чином, створюється уявлення про словесну фігуру не лише як про “вид побудови мовлення” (Деметрій), а й як про певну зміну норми, відхилення від неї, що сприяє “усолодженню слуху” (Цецилій). Основним для вчення про фігури в античності стало формулювання Квінтіліана [3], за яким фігура визначається подвійно: по-перше, як будь-яка форма, в якій виражена думка (риторичне запитання, вигук, корекція, умовчання), по-друге, в точному розумінні слова як свідоме відхилення як в думці та і в виразі. Словесні фігури базуються на формі мовлення (граматичні фігури) або на принципах розміщення слів (риторичні фігури) [3:XI, 10]. Отже, антична наука сформулювала три основних положення в теорії фігур мовлення: зв'язок їх з мовними елементами, з мовленням; належність до “відхиленого” мовного стану (стилістична маркованість); співвіднесеність з парадигматичним (вибір слів) та синтагматичним (розміщення слів у фразі) рівнями. Ця наука класифікувала фігури мовлення на основі аналізу за двома принципами: семантично-стилістичним (розчленування, перерахування, повторення) та структурним (додавання: анафора, епанода, метабола, охват), скорочення (зевгма, усічення), перестановки). Але в цілому класифікації словесних фігур свідчили про недооцінку їх лінгвістичних основ, наслідком чого був розрив між так званими риторичними фігурами та фігурами мовлення, що поступово зводилися до простих типів синтаксичних структур. З'ясуванню відношень між фігурами

мовлення та стилістичними фігурами сприяли становлення лінгвістики тексту, застосування лінгвістичних методів в поезії та риториці, вироблення єдиної думки про знаки та знакові системи.

У лінгвістичній теорії тексту під фігурами мовлення можна розуміти будь-яку практичну реалізацію в мовленні передбаченого знаком набору елементарних синтаксичних типів, що утворюють парадигму, особливо, якщо ця реалізація набуває вигляду відмінного від того, що визнається стандартним. У цьому значенні нейтральному тексту відповідають нейтральні фігури мовлення, тобто практично елементарні синтаксичні типи. Але більш доречнішим практично і більш важливішим теоретично уявлюється визначення ядра фігур мовлення, або того локусу, в якому фігура мовлення перебуває в “сильних” умовах, коли елементи мови найбільш наочно стають фігурами мовлення. До найтипівіших ситуацій породження фігур мовлення належить будь-яке вживання певного мовного елементу в непервинній функції (синтаксичній та семантичній). При такому підході фігури мовлення можуть бути визначені як засіб збільшення “гнучкості” мови, що визначається кількістю способів передачі певного змісту і як засіб вибору найбільш інформативної форми реалізації цього змісту.

У Марка Тулія Ціцерона дається одна з перших класифікацій фігур повтору, де зазначено, що справжній оратор буде говорити “щоб той самий зміст повторювався в різній формі, ... він буде зупинятися на якомусь одному предметі, затримуватися на якій-небудь одній думці, ..., буде повторювати те, що було вже сказано, ...” [4:359].

Найдетальніша сучасна класифікація фігур повтору розроблена німецьким лінгвістом Г. Плетом, який розглядає фігури повтору як складові стильових категорій третьої фази обробки тексту, та розділяє їх на фігури повтору, що відносяться до класу позиції (гемінація, анадіплоза, градація, куклос, епіфора, анафора, симплока), до класу частотності (плеоназм, тавтологія), до класу семантичної та фонетичної спорідненості (поліптотон, параномазія). Екстенсивний клас включає фонетичний екстенсивний тип (алітерація, асонанс), морфологічний екстенсивний тип (частотне повторення слів), синтаксичний екстенсивний тип (синтаксичними одиницями повторення є кома, період та колона), текстологічний екстенсивний тип (його одиницями є одиниці тексту: абзаци, параграфи, розділи) [5].

Відома класифікація риторичних фігур (метабола) Ж. Дюбуа, в основу якої покладена одна з найважливіших властивостей лінійного дискурсу, а саме – його членимість. Метаболи діляться на граматичні та логічні. Граматичні, належні до плану вираження, складають два рівні: метаплазми (морфологічні) та метасикс (синтаксичні). До перших мовознавець відносить алітерацію, асонанс та параномазію. Логічні (план змісту) включають метасемеми

(семантичні) та металогізми (логічні). Повтор, плеоназм, антитеза віднесені до рівня металогізмів [6]. Звертають на себе увагу також класифікації Г. Лаусберга [7:80-95] та Г. Шлютера [8:27-30].

Отже, фігури повтору розглядалися в період античності як основний об'єкт риторики, що мала справу з поетичною семантикою і розумілися як засоби відхилення від норми. В цілому класифікації словесних фігур призводили до нехтування їх лінгвістичних основ. З'ясуванню відношень між фігурами мовлення та стилістичними фігурами сприяло становлення лінгвістики тексту.

В сучасній науковій літературі є значна кількість робіт, пов'язаних з вивченням повторів, що використовуються в різних функціональних стилях. В одних випадках вчені досліджують повтори в окремо взятих висловлюваннях, в інших – цікавляться питаннями використання повторів конкретними авторами. Основна увага приділяється кількісній та структурній характеристиці використання повторів письменниками. Ряд досліджень присвячено вивченню окремих видів повтору, а саме: дистантному [9], полісиндетичному та асиндетичному зв'язку [10], синтаксичному паралелізму, синонімічному повтору [11], повтору в синтаксичних конвергенціях. Досліджується спонукальна модальність у структурі повтору, його стилістична категорія. Повтор розглядаються як засіб акцентування, як засіб семантичної зв'язності, як стильоутворюючий засіб, засіб вираження авторської модальності та прагматичної настанови тексту [12].

У сучасній лінгвістиці висловлюються різні, іноді протилежні, погляди на явище повтору, зокрема, на елементи, що повторюються, на спосіб їх взаємодії в структурі висловлювання, на їх мовні функції, структуру та семантику тощо. Визначаються дві основні тенденції в інтерпретації та дослідженні цього явища. Одна тенденція, що бере початок в античності, пов'язана, перш за все, з виявленням особливостей стилістичного плану повтору. Друга з них полягає у прагненні зрозуміти його лінгвістичну сутність. Стилiстичний підхід має місце в тому випадку, коли під повтором розуміють "фігуру мови", тобто повторення мовних елементів у відомій послідовності. Це повтор у вузькому розумінні. При загальному підході спостерігається широка інтерпретація цього терміна. "Повтором називають кожен вияв того самого мовного елемента формального чи змістового рівня певної мовної цілісності, границі якої можуть бути в межах окремого речення – цілого мовного твору". У лінгвістичній теорії повтор розглядається як поширене, але недостатньо вивчене явище. Повтор розглядається як побудована за правилами мовлення друга репліка, що виражає експресивно-емоційну реакцію на повідомлення, і має за свою структурну основу ті чи інші елементи мовленнєвого складу першої репліки. Думку про структурну залежність повтору від попереднього висловлювання знаходимо і в

низці інших праць. Так, І.В. Арнольд стверджує, що повтором, або репризою, вважається повторення звуків, слів, морфем, синонімів чи синтаксичних конструкцій в умовах достатньої тісноти ряду, тобто достатньо близько одна від одної, щоб їх можна було помітити [13:182]. Повтор також трактується як спосіб протікання думки, при якому окремі слова, словосполучення або композиційні структури однакового змісту в ідентичній або різній формі використовуються з різною частотою, щоб поясним комунікативно важливі одиниці висловлювання.

У лінгвістиці розрізняють чисто лінгвістичні та семантичні повтори [13, 1]. І.Р. Гальперін пропонує вважати семантичними ті повтори, які становлять особливий тип зв'язку між частинами тексту. Той тип, який створюється повтором певної сукупності семантичних ознак, не обов'язково супроводжується зовнішньою формальною тотожністю [14:121]. Розрізняють типи повторів за семантичними відношеннями рівнозначності, включення, перехрещення і супідрядності. При відношеннях рівнозначності перше і друге найменування є синонімами. При відношеннях включення поняття, виражені в найменуванні, відрізняються за змістовим обсягом і відносяться одне до одного як видове до родового. При відношеннях супідрядності в повторюваних реченнях (елементах) розвиваються окремі виявлення загальної якості, властивості, події [15:127]. При відношенні перехрещення понять в основі двох найменувань лежать різні ознаки того самого предмету. Такі відношення "зв'язують елементи, що означають факти, між якими є відношення суміжності, причинно-наслідкові" [15:126].

В нашому дослідженні обґрунтовується думка про повтор, що з лінгвістичної точки зору являє собою неодноразову появу мовної одиниці в певному проміжку мовлення на відповідному лінгвістичному рівні. Під мовною одиницею в роботі розуміється не тільки єдність смислової (внутрішньої) та звукової (зовнішньої) сторони, й одиниця відповідного лінгвістичного рівня: фонетичного (звук або словосполучення), морфологічного (морфем), лексичного (слово або словосполучення), синтаксичного (речення або абзацу). Явище повтору відповідної мовної одиниці має місце на всіх лінгвістичних рівнях. Між повторами різних рівнів існує тісний взаємозв'язок: в межах одного рівня одиниці вступають між собою в синтагматичні та парадигматичні відношення, а повтори вищих рівнів включають у себе повтори нижчих рівнів. Прикладом взаємодії одиниць мовних рівнів може служити взаємодія лексичного та морфологічного рівнів. Лексичний рівень безпосередньо реалізує номінативну функцію мови. Він пов'язаний з текстовою та підтекстовою інформацією. Морфологічні особливості лексичних одиниць визначають номінальність та вербальність стилю, статичність та динамічність тексту.

Факт наявності повтору на всіх мовних рівнях, тісний взаємозв'язок окремих видів повтору як в межах одного рівня так і між рівнями доводить системний характер повтору. Сутність повтору як синтактико-стилістичного засобу полягає в особливому посиленому впливові на читача/ слухача та в тому, що він служить зв'язком між словами, групами слів, реченнями, абзацами і засобом розширення синтаксичної структури [16:308]. Сила повтору створюється звуковою та лексичною наповненістю одиниць, що повторюються, та виникає внаслідок неодноразової появи певної мовної одиниці в “малому” та “великому” контексті.

Наукові результати. Беручи до уваги системний характер повтору на відповідних лінгвістичних рівнях, структурні та семантичні ознаки повтору, нами була здійснена класифікація фігур повтору, поділ на *фоно-морфологічні, лексико-синтаксичні та текстологічні*. Дослідження структурно-семантичних та функціональних особливостей фігур повтору з позиції теорії аргументації, а особливо визначення їх іллокутивної ролі в різних частинах тексту, засвідчило тісний зв'язок їх з прагматикою. А тому функціонування різних видів повтору, які беруть участь в організації змістової єдності тексту, можна розглядати як засоби вираження семантичного повтору, що позбавляє необхідності виділення окремої семантичної групи фігур повтору.

Фоно-морфологічні фігури повтору утворюються повторенням голосних та приголосних звуків на рівні морфеми. Такі стосунки маніфестуються у формі *алітерації, асонансу, пораномазії, гомоіотельтону та гомоептитону*.

До **лексико-синтаксичних фігур** повтору належать фігури, що утворюються на лексичному та синтаксичному рівнях через повторення слів чи словосполучень в межах одного речення. *Анафора, епіфора, гемвнація, симпока, куклос, анадиплоза, градація, епанода, асиндетон, полісиндетон, плеоназм, поліптотон*.

Текстологічні фігури у нашому дослідженні поділяються на *фігури когезії та композиції*. Фігури когезії визначаються через повторення слів чи словосполучень як одного із засобів досягнення зв'язку між кількома реченнями або частинами періоду. Фігури, які виникають внаслідок повторення слів чи словосполучень як засобу архітектонічного зв'язку між абзацами, отримують назву фігур композиції.

У класичній концепції риторика розглядається як прагматична теорія, структурна теорія тексту, теорія аргументації. Відповідно тексту вона може розглядатися як частина загальної системи комунікації чи комунікативно-інтерпретативної семіотики, в центрі якої знаходиться аргументативний текст. Під аргументацією розуміється сукупність засобів та методів введення висунутого положення до концептуальної картини світу адресата та формування переконання щодо істинності цього положення, спосіб проведення

підстав під певну думку чи дію з метою їх публічного захисту, спосіб переконання за допомогою вагомих аргументів. Необхідні аспекти організації аргументації відтворюються на фоно-морфологічному, лексико-синтаксичному та текстологічному рівнях.

Публічне мовлення є особливим видом аргументативного тексту, створеним за законами риторики, орієнтованим на переконання, і який є наслідком інтенції промовця щодо здійснення впливу на масову та індивідуальну свідомість слухача. Аналіз текстів публічного мовлення базується на дослідженні макро- та мікроструктури тексту, в межах якого виділяються та аналізуються організаційні форми аргументації та визначаються структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору за їх належністю до складу певного топосу та разом з ним в різних частинах промови. Під *топосом* розуміються логічні структури із значенням очевидності, авторитету, визначення, умови, завдання, розподілення, часу, причини, наслідку, умови та ін., які можуть знаходити своє вираження у формі сталих кліше, використовуються для формулювання та обґрунтування певних позицій та являють собою організаційні форми аргументації [17, 18, 19]. Аналіз промов політичних діячів Німеччини з 1949 і до 2000 року проводився нами на основі даного Аристотелем переліку організаційних форм аргументації [2] та досліджень з теорії аргументації сучасного німецького лінгвіста В. Кінтда [20].

Внаслідок аналізу було виявлено, що тексти публічного мовлення, як особливі види аргументативного тексту, характеризуються прагматичною настановою на переконання, яка реалізується за допомогою мовленнєвих, або іллокутивних актів, іллокутивні цілі відображені в макро- та мікроструктурі тексту. Так, в проаналізованих промовах домінують репрезентативи, конститативи, комісиви та експресиви. При цьому директивних актів менше, ніж репрезентативних. Умови вірогідності іллокутивних актів забезпечуються, в першу чергу, дієсловами модально-активного характеру у їх використанні в першій особі однини: *Ich bin mir bewusst; Wie ich vermute; Ich bin ganz sicher; Und so begreife ich; Ich glaube ...* [21]

Це поєднання свідчить про підвищену адресантність промов та прояв авторитарності. У промові-епітафії іллокутивні дієслова вживаються здебільшого у третій особі однини. Для дипломатичних промов характерна мінімальна адресантність викладення, іллокутивні дієслова виступають у першій особі множини: *Wir wissen gut genug; Wir wollen; Sie alle wissen ...* В мовленнєвих актах переконання реалізується модальність, яка імпліцитно чи експліцитно присутня в будь-якому висловлюванні. Так, модальність цілком знаходить своє відображення в репрезентативах та виступає з топосом Очевидності та Завдання (*Wir alle müssen heute vorbehaltlos anerkennen; Wie müssen uns über unsere Ziele und Mittel klar werden*). При цьому фігури повтору

виступають як формальні маркери аргументації, формулюються в різних частинах промови у складі певного топосу та разом з ним, акцентують увагу слухача, сприяють запам'ятовуванню та допомагають в обґрунтуванні позиції промовця.

Волюнтативна модальність реалізується у репрезентативах з топосом Авторитету (*Ich will an dieser Stelle klar aussprechen*), топосом Розподілення (*Davon möchte ich aus zwei Gründen sprechen; So will ich jetzt einige Bemerkungem machen; Aber ich will von dem anderen ein Wort sagen*), топосом Замовчування (*Das wollen wir nicht verschweigen*), топосом Заключення (*Zusammenfassend will ich sagen*). При вираженні волюнтативної модальності засобом акцентування на спільності вирішення завдань відіграє повторення іллокутивних дієслів у першій особі множини, яке реалізується в анафорі та алітерації: *Wir haben eine Reihe dieser Fragen besprochen... Wir wollen diesen Meinungs Austausch* (R. Herzog). Важливим засобом акцентування уваги слухача при вираженні вказаної модальності у топосі Авторитету є, наприклад, використання епаноди та алітерації: *Aber wir wollen -wie Thomas Mann es einmal formuliert hat - europäische Deutsche und deutsche Europäer sein*. Конклюдивна модальність реалізується у репрезентативах при формулюванні топосу Заключення та Наслідку (*Schliesslich; Darum; Dies hat zur Folge; im Schluss; als Folgerung*). При цьому повторення обставини причини, вираженої прислівником, наголошує на вказуваних наслідках, чітко розмежовуючи їх: *Darum setzen wir unsere Verteidigungsanstrengungen fort. Darum gilt unsere Achtung allen denen, die sich...*

Епістемічний стан впевненості промовця при аргументації знаходить своє вираження в епістемічній модальності як різновиді ментальної, яка реалізується через лексичні одиниці, що передають впевненість внаслідок свого лексичного значення, та лексичні одиниці з власне модальним значенням впевненості.

Складовими лексико-граматичних моделей фігур повтору здебільшого виступають:

- підмет, виражений неозначеним та особовим займенниками, іменником: *Der Mensch ist im Begriff...Der Mensch will...*(анафора); *Viele von ihnen... Viele von ihnen...*(анафора);
- сполучниковий додаток, виражений прислівником із заперечувальною часткою, сполучником, іменником: *auch nicht an Staatsämtern, auch nicht an Altersjahreszahlen* (полісиндетон, анафора);
- предикатив іменникового присудка, виражений прикметником: *Wer solche Hilfe leistet ist schuldig. Auch sie sind deshalb schuldig* (епіфора);
- додаток, вжитий із заперечувальною часткою: *kein begueter Mann, kein Mann...*(анафора);

- постпозитивне означення, виражене присвійним займенником та іменником: *mit Zustimmung aller unserer Nachbarn und unserer Partner...*; *Freiheit unseres Landes und unseres Kontinents* (анафора);
- Сполучниковий додаток, виражений сполучником, особовим займенником та іменником: *mit Ihrem Mann, mit Ihrem Vater...*(полісиндетон); *an Leid und Leide* (поліптотон);
- Предикатив в іменниковому дієслові: ... *er was eine Macht, Macht über Empfindungen und Gedanken* (анадиплоза);
- Додаток, виражений іменником: *Leben braucht Versöhnung. Versöhnung darf nicht...*(анадиплоза); *Geist und Gesinnung; Feind der Freiheit* (алітерація);
- Обставина місця, виражена сполучником та іменником: *in der Politik, in der Wirtschaft, in Technologie..*(полісиндетон);
- Простий дієслівний присудок, виражений допоміжним дієсловом, дієприслівником та обставина місця, виражена сполучником та іменником: *Alle diese Gedanken würden im Winde verwehen* (алітерація) [21].

Лексико-граматичне наповнення фігур повтору сприяє актуалізації висловлювання та виступає лінгвостилістичним засобом процесу аргументації в різних частинах аргументативного тексту.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, у дослідженні фігури повтору поділяються на фоно-морфологічні, лексико-синтаксичні та текстологічні. Вивчення структурно-семантичних та функціональних особливостей фігур повтору з позиції теорії аргументації, а особливо визначення їх іллокутивної ролі в різних частинах тексту, засвідчило тісний зв'язок їх з прагматикою. Завдяки великому емоційно-експресивному потенціалу фігури повтору виступають як засіб акцентування уваги слухача, психологізації, смислового та емоційного посилення, вираження авторської модальності, ритмічної організації та зв'язності тексту.

Знання принципів техніки промови, що є важливою складовою підготовки державних службовців, охоплює також підбір доцільних мовних засобів для довершеності висловлення, як складових принципів іллокуції.

Перспективи подальших розвідок полягають у поглибленому вивченні організаційних форм аргументації та повтору в цьому та інших функціональних стилях, аналізі прямих і непрямих тактик мовного впливу, а також у порівняльному дослідженні нових форм і засобів розвитку ораторського мистецтва в сучасних засобах масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиндин С.И. Внутренняя организация текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Минск, 1972.
2. Аристотель. Риторика: Античные риторика / Собрание текстов. – М.: МГУ, 1978. – С. 15-124.
3. Quintilianus M. Ausbildung des Redners. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. – Buch 1.
4. Цицерон М.Т. Три трактата об

ораторском искусстве. – М.: Наука, 1972. 5. Plett, H. Einführung in die rhetorische Textanalyse. – Hamburg: Helmut Buske, 1973. 6. Дюбуа Э.Ж. Общая риторика. – М.: Прогресс, 1968. 7. Lausberg H. Elemente der literarischen Rhetorik. – München: Max Hueber, 1971. 8. Schläuter H. Grundkurs der Rhetorik. Mit einer Textsammlung. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1974. 9. Змиевская А.Т. Лингвостилистические особенности дистантного повтора и его роль в организации текста: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1978. 10. Гарузова Л.В. Лингвистическая природа и стилистические функции полисиндетона: Автореф. дис...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1977. 11. Лебедева Н.М. Стилистические функции синонимического повтора // Проблемы значения языкового знака / Сб. науч. тр. КГИИЯ, 1982. – С. 167-171. 12. Пышина Л.М. Повторы как средство выражения авторской модальности и прагматической установки текста: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Днепропетровск, 1996. 13. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1981. 14. Гальперин И.П. Вопросы романо-германской филологии: Сб.статей.-М., 1975. 15. Гак В.Г. Повторная номинация на уровне предложения // Синтаксис текста. – М.: Наука, 1979. – С. 94-102. 16. Riesel E. Stilistik der deutschen Sprache. – Moskau, 1961. 17. Bornscheuer L. Topik. – F.a.M.: Suhrkamp, 1976. 18. Best O. Handbuch literarischer Fachbegriffe. – FaM: Clausen, 1994. 19. Curtius, E. Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter. – München: Heimeran, 1970. 20. Kindt W. Organisationsformen des Argumentierens in natürlicher Sprache // Pädagogisches Argumentieren.-Weinheim: Deutscher Studien Verlag, 1992. – P. 10-25. 21. Sternberger D. Reden der deutschen Bundespräsidenten. – München: Hanser, 1979.

БОХУН Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПОРТРЕТНИЙ ОПИС ПЕРСОНАЖА В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ІСПАНСЬКОГО НАТУРАЛІЗМУ (на матеріалі твору “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан)

Стаття присвячена визначенню мовностилістичних особливостей створення портрета дійової особи в творі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан. Проаналізовано основні параметри портрета персонажа в згаданому художньому творі. Систематизовано найхарактерніші образно-стилістичні засоби створення портретної репрезентації персонажа. Визначено структурно-композиційну організацію портрета дійової особи та виокремлено його специфіку у творах іспанського натуралізму. Доведено вплив літературної течії, а саме, іспанського натуралізму XIX століття та авторського задуму на способи та засоби портретного зображення персонажа в художньому тексті “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан.

Ключові слова: портрет, портретний опис, портретна репрезентація, портретна характеристика, художній текст, мовностилістичні особливості, іспанський натуралізм, способи портретного опису.

Статья посвящена исследованию языковых и стилистических особенностей создания портрета действующего лица в произведении “Los pasos de Ulloa” Эмилиии Пардо Басан. Проанализированы основные параметры портрета персонажа в художественном произведении испанского натурализма. В результате исследования были систематизированы лексико-стилистические средства создания портретной характеристики действующего лица. Доказано влияние литературного течения, а именно, испанского натурализма XIX века и авторского замысла на способы и средства портретного описания героя в художественном тексте “Los pasos de Ulloa” Эмилиии Пардо Басан.

Ключевые слова: портрет, портретное описание, портретная репрезентация, портретная характеристика, художественный текст, языковые и стилистические особенности, испанский натурализм, способы портретного описания.

This article focuses on the investigation of the language and stylistic peculiarities of the personage's portrait functioning in the artistic text “Los pasos de Ulloa” of Emilia Pardo Bazan by studying it's structural and composition features. The following parameters of personage's portrait are analyzed. The most typical lexical-stylistic means of the portrait representation in Spanish naturalism of the XIX century are investigated.

Key words: portrait, portrait description, portrait representation, portrait characteristic, artistic text, language and stylistic peculiarities, Spanish naturalism, portrait description methods.

Актуальність дослідження зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій художнього тексту, а також потребою спеціальних досліджень мовностилістичних особливостей створення портрета персонажа в художніх текстах іспанського натуралізму.

Мета нашої роботи полягає у визначенні мовностилістичних особливостей створення портрета дійової особи в художньому творі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан шляхом вивчення його структурних, семантичних та стилістичних властивостей.

Предметом дослідження є мовностилістичні засоби створення портрета дійової особи в художньому творі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан.

Об’єктом – портретні описи персонажів в художньому творі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан.

Матеріалом слугували портретні описи дійових осіб у романі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що в ньому уперше здійснено комплексне дослідження мовностилістичних особливостей створення портрета персонажа в художньому творі іспанського натуралізму.

Постановка загальної проблеми і її зв’язок із важливими науковими та практичними завданнями. Відомо, що людина, яка є центром Всесвіту та мірою усіх речей, являє собою вічну проблему в усіх розвинених та вічних культурах. Саме вона завжди була тим об’єктом, на який спрямовувалася увага науковців будь-якої галузі науки. Лінгвістичні пошуки торкалися людської істоти безпосередньо, оскільки вивчали суто людське надбання – мову. До фокусу уваги сучасних лінгвістичних досліджень потрапляють мовні одиниці, метою яких є номінація різних сфер людського життя і, перш за все, назви самої людини, її зовнішнього та внутрішнього світу. У потоці філологічних студій запропонована стаття віддзеркалює основні способи та мовностилістичні засоби створення словесного портрета людини у творі “Los pasos de Ulloa” Емілії Пардо Басан, а також його роль в структурі художнього твору.

Постановка завдання. Основними завданнями нашого дослідження є окреслення специфіки словесного портрета персонажа в художньому творі іспанського натуралізму “Los pasos de Ulloa”, визначення структурно-композиційної організації портрета дійової особи та систематизація найхарактерніших мовностилістичних засобів створення портретного опису героя в зазначеному творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж минулого століття й дотепер портрет персонажа перебуває у фокусі літературознавчих (В.С. Барахов [1], Б.Є. Галанов [2], М.Г. Уртмінцева [3]), фольклористичних (М.А. Баранчикова [4]) та власне лінгвістичних студій як в плані синхронії, так і діяхронії. Вивчалися структурно-композиційний (Є.О. Гончарова [5], Т.І. Іжевська [6]), стилістичний (О.С. Горшенєва [7]), лінгвопрагматичний (Н.Д. Борисенко [8]) та лінгвокогнітивний (С.В. Селезньова [9]) аспекти портрета. Простудійовано семантичну будову портрета персонажа на матеріалі російської (О.В. Закірова [10], Г.В. Старикова [11]), англійської (А.В. Белова [12]), французької (В.Б. Бурбело [13]) та німецької (М.І. Ткачівська [14]) мов. Портрету персонажа в іспанській мовознавчій науці також присвячена низка досліджень (G. Carullo Sylvia [15], M. Iriarte López [16], M. Sánchez Trigo [17]), в яких об'єктом опису є переважно зображення зовнішності персонажів XIII-XV століть. Незважаючи на численність лінгвістичних розвідок вітчизняних та зарубіжних учених, спрямованих на вивчення віддзеркаленого в мові образу людини, найменш розкритими залишаються портретні описи героїв в художніх творах іспанського натуралізму.

Наукові результати. Новим є те, що ми визначаємо структурно-композиційну побудову та лексико-стилістичні засоби створення словесного портрета дійової особи у романі “Los pasos de Ulloa” представниці іспанського натуралізму Емілії Пардо Басан.

Іспанська література XIX століття представлена в нашому дослідженні романістичною творчістю молодшого покоління іспанських реалістів – Е. Пардо Басан, яка одночасно належить до групи письменників іспанського натуралізму. Представники даної течії відомі завдяки “об’єктивному”, майже науковому опису портрета персонажа у своїх творах. Наш вибір дослідження портретних характеристик саме в романі “Los pasos de Ulloa” Е. Пардо Басан базується на тому, що вищезгадана авторка є однією з найвідоміших представниць іспанської літератури XIX століття, романи та оповіді якої ще при житті письменниці були добре відомими не лише іспанському, а й українському читачеві, так як багато з них неодноразово перекладались. Як зазначає А.І. Єфимов, у творах видатних письменників “не лише найповніше та найвиразніше відображена вся структура літературної мови, але й чітко виражені тенденції її розвитку” [18:33].

Будучи вірною принципам натуралістичної естетики, Е. Пардо Басан, разом із тим, опиралась переважно на досвід реалістичної іспанської літератури епохи Відродження та на досягнення російського роману XIX століття. Саме тому її твори мають багато спільного щодо своєї композиції та способів представлення персонажів з романами та оповіданнями Е. Золя та Л. Толстого [19:34].

В романі “Los pasos de Ulloa”, який ми вибрали для аналізу, беруть участь як головні, так і другорядні персонажі (портретна характеристика яких переважно має місце на перших сторінках роману). Залежно від типу портрета у творі Е. Пардо Басан “Los pasos de Ulloa” змінюються лексичні та мовностилістичні засоби створення образу героя. Нами були виокремлено статичний та динамічний портрети.

Прикладом статичного опису, поданого на початку розділу твору “Los pasos de Ulloa”, де з’являються нові персонажі, є портрет Нучі:

Los ojos de Nucha eran de magnífico tamaño, negros también como moras, padecían leve estrabismo convergente, lo cual daba a su mirar una vaguedad y pudor especiales; no era alta, ni sus facciones se pasaban de correctas, a excepción de la boca, que era una miniatura. En suma, pocos encantos físicos, al menos para los que se pagan de la cantidad y morbidez en esta nuestra envoltura de barro (Pardo Bazán, 187).

Наведений портретний опис передає враження від зовнішності героїні та містить імпліковану авторську оцінку. Характеризуючи очі головної дійової особи (“великі, чорні, немов ожина, косоокі”), погляд (“нечіткий, сором’язливий”), риси обличчя (“неправильні”), рот (“мініатюрний”), письменниця підкреслює її малопривабливість. Оцінне значення виводиться Е. Пардо Басан на основі її особистих уявлень про фізичну привабливість жінки та на тих стереотипах, згідно з якими людину можна вважати негарною чи недостатньо привабливою. Іншими словами, та інформація, яка міститься в портретному описі, передає необхідні відомості про зовнішні дані героїні, дозволяє читачеві зрозуміти авторське ставлення до неї, декодувати авторську оцінку.

Згодом портрет стає динамічним, коли авторка описує зміни, які відбуваються у зовнішності Нучі під час вагітності, підкреслюючи, в цьому разі, її красу за допомогою лексики з позитивними конотаціями (наприклад: *más guapa*):

Cada día Nucha se hacía más guapa [...]. Sus formas se llenaban, volviéndose suaves curvas lo que antes eran ángulos y planicies. Sus mejillas se sonroseaban, aunque le velaba frente y sienes esa ligera nube oscura conocida por paño. Su pelo negro parecía más brillante y copioso; sus ojos menos vagos y más húmedos; su boca más fresca y roja. Su voz se había timbrado con notas graves (Pardo Bazán, 255).

Динамічний портрет створюється за допомогою використання прислівника *más* у функції інтенсифікатора, що несе в собі інформацію про характеристику людини, відмінну від попереднього опису: *más guapa, el pelo más brillante y copioso, su boca más fresca y roja, los ojos más húmedos* та прислівника *menos* у функції зменшення якості, який підкреслює привабливість жінки під час вагітності: *sus ojos menos vagos*. Згадані прикметники

порівняльного ступеня виконують різні, протилежні функції, вживаються з дієсловами *se hacía, se llenaban, parecía*, які передають процеси трансформації людини за певний період, та в сполучуваності з прикметниками є носіями динамізму, насиченості, інтенсивності та яскравості в портретній характеристиці персонажа.

Розглядаючи особливості портретних описів у романі “Los pasos de Ulloa” Е. Пардо Басан, ми дійшли висновку, що у згаданому творі є також індивідуальні та групові портрети. До індивідуальних портретів можна віднести зображення зовнішніх характеристик – статистичних та динамічних – Нучі та Сабель, проаналізованих нами вище. Прикладами групових парних портретів є опис дівчат різної структури тіла:

Los ademanes, compostura, complexión débil de Nucha, su carácter sensible y resignado contrastaba con los atributos de su hermana Rita. Lo que más cautivaba a su primo, en Rita, no era tanto la belleza del rostro como la cumplida proporción del tronco y miembros, la amplitud y redondez de la cadera, el desarrollo del seno, todo cuanto en las valientes y armónicas curvas de su briosa persona prometía la madre fecunda y la nodriza inexhausta. Manolita ofrecía otro tipo distinto admirándose en ella lozanas carnes y suma gracia [...] unida a un defecto [...] un carácter masculino mezclado a los hechizos femeninos, un bozo que iba pasando a bigote (Pardo Bazán, 187).

У цьому випадку авторка застосовує іншу техніку, а саме контраст, щоб показати суттєву різницю між своїми героїнями. Дійсно, якщо Ріта – міцно складена молода жінка з розкішними формами (*la amplitud y redondez de la cadera, el desarrollo del seno, todo cuanto en las valientes y armónicas curvas de su briosa persona prometía la madre fecunda y la nodriza inexhausta*), які свідчать про її здоров'я та плодючість, то Нуча – на вигляд квола (*complexión débil*), з м'яким, покірним характером (*carácter sensible y resignado*), а Маноліта – пишнотіла жінка (*admirándose en ella lozanas carnes*), проте з пухом над вустами, який був подібним чоловічим вусам (*un bozo que iba pasando a bigote*). Таким чином, всі три жінки вочевидь відрізняються за описом їх зовнішності. Оскільки цей груповий опис має місце на початку нового розділу, коли Е. Пардо Басан вперше знайомить читача зі своїми героями, то він передуює розкриттю зовнішніх якостей цих дійових осіб. Згодом можна побачити відповідність загального вигляду персонажів їх внутрішнім якостям. Різниця у зовнішності відображає різницю характерів цих персонажів. Нуча – соромлива, Ріта – жвава, а Маноліта – з чоловічими манерами, груба у своїх манерах.

Твору “Los pasos de Ulloa” Е. Пардо Басан притаманний компактний портрет, коли персонаж з'являється лише одноразово в процесі дії, та розпорошений, коли авторка неодноразово звертається до опису зовнішності

своїх персонажів. Прикладом компактного портрета є образ маленької дівчини, яку народила Нуча:

La chica era monada, un lirio, una azucena de candor. La cabezuela blanda, cubierta de la lanúgine rubia y suave por cima de las costras de la leche, tenía el olor especial que se nota en los nidos de paloma; y las manitas, cuyo pellejo rellenaba, ya suave grasa y cuyos dedos se redondeaban como los del niño Dios cuando bendice, la faz esculpida en cera color rosa, la boca desdentada y húmeda como coral pálido recién salido del mar, los piececillos encendidos por el talón a fuerza de agiarse en gracioso pataleo (Pardo Bazán, 284).

Підкреслюючи красу маленької істоти за допомогою різноманітних мовностилістичних засобів, таких як **енімети**: *boca desdentada* – “беззубий рот”, *la cabezuela blanda* – “ніжна голівка”; **порівняння**: *cuyos dedos se redondeaban como los del niño Dios cuando bendice*, де на основі наявності аналогічних ознак складені пальчики маленької дівчинки уподібнюються пальцям Сина Божого, коли той благословляє, а вологий рот зіставляється з блідим коралом, який щойно винесло з моря (*la boca húmeda como coral pálido recién salido del mar*); **флористичної метафори**: *era un lirio, una azucena de candor*, де метафоричне значення формується на підставі подібності за допомогою іменників, що відносяться до фауни; **метонімії**, коли замість назви одного предмета вживається назва іншого на основі асоціативних суміжностей: *pellejo rellenaba ya suave grasa* (предмет – матеріал, речовина, що його наповнює), *faz esculpida* (одне на іншому); соматичної лексики із суфіксами зменшеного значення *-uela-*, *-itas-*, *-illos-* тощо: *la cabezuela, las manitas, los piececillos*, Е. Пардо Басан передає таким шляхом своє ставлення до об’єкта опису, що містить позитивну емоційну оцінку та посилює експресивну забарвленість образу. За допомогою створення наведеного портрета дівчинки авторка доповнює попередній образ її матері, описуючи почуття, викликані милуванням таким маленьким рідним дивом:

En Nucha la niña producía las hondas impresiones de la luna de miel maternal, exaltadas por un temperamento nervioso y una sensibilidad ya enfermiza (Pardo Bazán, 285).

Маленька дівчинка є другорядною дійовою особою твору, яка майже не бере участі в дії, тому її портретна характеристика є одноразовою, компактною, на відміну від портретного опису її матері, образ якої доповнюється в процесі розвитку сюжетної лінії поступово, є розпорошеним по всьому твору і являє собою зображення зовнішності жінки, її внутрішнього світу та речей, що її оточують. Таке портретне моделювання вирішує подвійне завдання в романі: передає риси зовнішності однієї героїні і в той самий час слугує характеристикою іншої.

Слід зазначити, що у новелі “Los pasos de Ulloa” компактний портрет персонажів з’являється неодноразово і, в основному, притаманний другорядним особам твору, як наприклад:

A menudo se arrimaba a Manolita un señorito muy planchado y tieso, con cierto empaque ridículo y exageradas pretensiones de elegancia: llamabase don Víctor de la Tormesada y estudiaba derecho en la Universidad (Pardo Bazán, 192).

У даному портреті описується загальний вигляд персонажа, повідомляється його ім’я, зазначається вид діяльності. Характеристика цього літературного образу є доповненням портрета Маноліти; він несе в собі інформацію про одного з молодих хлопців, з якими зустрічалась дівчина. Портрети інших головних героїв є розпорошеними по всьому текстові роману; вони передають повільне, несподіване розкриття особистості, яке проходить в своєму розвитку декілька етапів. Прикладами розпорошених портретів досліджуваного нами роману є описи зовнішніх та внутрішніх якостей Нучі та Сабель, а також їхнього оточення. Щодо Сабель, то авторка неодноразово звертає увагу на структуру тіла жінки, на її пишність. Під час першого знайомства з цією героїнею читач дізнається, що вона була гладкою особою (*Sabel era un pedazo de lozanísima carne*), з блакитними очима (*con los ojos azules*) та каштановим кудрявим волоссям (*pelo castaño que se rizaba en chonchas paralelas*) (Pardo Bazán, 109). Згодом, через декілька розділів, Е.П. Басан доповнює портрет цієї дійової особи новими рисами та підкреслює ті деталі, які були описані на початку твору:

Estaba Sabel fresca y apetecible como nunca, y las floridas carnes de su arremangado brazo, el brillo cobrizo de las conchas de su pelo, la melosa ternura y sensualidad de sus ojos azules, parecían contrastar con la situación [...] a corta distancia de allí (Pardo Bazán, 270). Складовими портрета Сабель є соматемами на позначення тіла (*carnes*), волосся (*pelo*) та очей (*ojos*).

Таким чином, мовностилістичні засоби, вжиті в різних типах портретів в романі Е.Пардо Басан “Los pasos de Ulloa”, засвідчують характерні риси, притаманні стилю письменниці та демонструють авторську оцінку до персонажів твору.

У композиційній організації портретів роману “Los pasos de Ulloa” виявлено такі схеми зображення персонажів:

– **враження від зовнішності + опис деталей обличчя:** *Lo cierto es que Julián bajaba la vista, no tanto por lo que oía, como por no ver a Sabel, cuyo aspecto, desde el primer instante, le había desagradado de extraño modo, a pesar o quizás a causa de que Sabel era un buen pedazo de lozanísima carne. Sus ojos azules, húmedos y sumisos, su color animado, su pelo castaño que se rizaba en conchas paralelas y caía en dos trenzas hasta más abajo del talle, embellecían mucho a la muchacha y*

disimulaban sus defectos, lo pomuloso de su cara, lo tozudo y bajo de su frente, lo sensual de su respingada y abierta nariz (Pardo Bazán, 109).

Розкриваючи враження, яке справила на хлопця зовнішність дівчини, Е. Пардо Басан вдається до опису деталей її обличчя, використовуючи соматемами: *ojos, pelo, cara, frente, nariz*. Візуальний образ персонажів збагачується за рахунок означень до лексичних одиниць, які позначають деталі обличчя, наприклад: *ojos azules* – “блакитні очі”, *pelo castaño* – “каштанове волосся”, *respingada nariz* – “кирпатий ніс”. Враження від зовнішності підсилюється за допомогою висловлення з негативними конотаціями: *suyo aspecto, desde el primer instante, le había desagradado de extraño modo*;

– **враження від загального вигляду + опис деталей обличчя персонажа:**

Veíase que era mozo inteligente, de bastante lectura y determinado a lidiar con las enfermedades ajenas; más la amarillez biliosa de su rostro, la lividez y segura de sus delgados labios no prometían salud robusta (Pardo Bazán, 261).

Такий портретний опис складає характерологічна лексика з позитивною оцінкою інтелектуального змісту особистості: *inteligente* – “розумний”, *de bastante lectura* – “досить начитаний. Іменники на позначення кольору (*amarillez de su rostro*) та якостей деталей обличчя (*lividez y segura de sus labios*) у даному разі передають фізичний стан персонажа, а саме, його нездоровий вигляд;

– **загальний вигляд дійової особи + одяг.** Така схема портрета персонажа є одиничною в аналізованому творі. В ній міститься інформація про вік героя (*representaba veintiocho o treinta años* – “він виглядав на 24 чи 30 років”), а також будову його тіла (*alto* – “високий”, *la frente y el pecho indicaban complexión robusta* – “чоло та груди свідчили про його міцну статуру”) тощо. Вестеми на позначення взуття та його атрибутів доповнюють портретну характеристику дійової особи. Наприклад: *polainas del cuero* – “шкіряні гамаші”, *abrochadas con hebillaje hasta el muslo* – “застібнуті на пряжку до стегна” (Pardo Bazán, 99);

– **характер персонажа + його загальний вигляд.** Саме при такому схематичному зображенні портретів героїв найчіткіше виявляється натуралізм Е. Пардо Басан, коли фізичні дані дійових осіб розкривають їхній характер.

Ілюстрацією взаємодії зовнішності людини з її характером слугує приклад:

Iba el jinete colorado, no como un pimiento, sino como una fresa, encendimiento propio de personas linfáticas. Por ser joven y de miembros delicados, y por no tener pelo de barba, pareciera un niño, a no desmentir la presunción de sus trazas sacerdotales (Pardo Bazán, 94).

Наведена портретна характеристика містить порівняльний зворот (*colorado no como un pimiento, sino como una fresa*), за допомогою якого авторка підкреслює, що червоний колір обличчя є притаманним сором'язливим особам, якими, здебільшого, були жінки. Наголошуючи на жіночій вдачі хлопця,

Е. Пардо Басан доповнює його портрет за допомогою епітетів *joven, de miembros delicados*. Зазначені мовностилістичні засоби у контексті твору індивідуалізують, характеризують персонажа та виділяють основну фізичну ознаку героя – його ніжність, слабку, делікатну структуру тіла. Згодом, в процесі оповіді авторка неодноразово повертається до опису характеру вищезгаданого героя, акцентуючи увагу на все нових рисах, які не заперечують, а поглиблюють попереднє враження від останнього:

A Julián le ayudaba en su triunfo, amén de gracia de Dios que él solicitaba muy de veras, la endeblez de su temperamento linfático-nervioso, puramente femenino, sin ardores ni rebeldías, propenso a la ternura, dulce y benigno como las propias malvas, pero no extenso, en ocasiones, de esas energías súbitas que también se observan en la mujer, el ser que posee menos fuerza en estado normal, y más cantidad de ella desarrolla en las crisis convulsivas (Pardo Bazán, 36).

Портретний опис формують такі мовностилістичні засоби, як **порівняння** (*dulce y benigno como las malvas*), **метафора** (*la endeblez de su temperamento*), множинний **enimem** в атрибутивній групі (*temperamento linfático-nervioso, puramente femenino, propenso a la ternura, pero no extenso*), який передає відсутність сили та сміливості в особи чоловічої статі та наголошує на притаманній йому жіночій м'якості.

Фізичні дані іншої дійової особи також безпосередньо відображаються в її характері. Тобто між зовнішнім та внутрішнім описами існує прямий зв'язок:

[...] Manolita ofrecía [...] un carácter masculino mezclado a los hechizos femeniles, un bozo que iba pasando a bigote, una prolongación del nacimiento del pelo sobre la oreja que, descendiendo a lo largo de la mandíbula, quería ser, más que suave patilla, atrevida barba (Pardo Bazán, 187).

У наведений портретний характеристиці письменниця дає своє індивідуальне, розширене визначення чоловічого характеру, який був притаманний жінці. Соматема типу *bozo* – “пух на підборідді”, *bigote* – “вуса”, *pelo sobre la oreja* – “проростання волосся на вусі”, *patilla* – “бакенбарди”, *barba* – “борода”, які в більшості випадків є складовими деталями портрета сильної половини людства, сприяють розширенню образу сильної та рішучої жінки.

Таким чином, на основі аналізу портретних описів ми дійшли висновку, що при визначенні базових схем зображення персонажів у творі “Los pasos de Ulloa” Е. Пардо Басан особливої уваги заслуговують деталі опису, на яких будується художнє втілення її авторських ідей. В різних портретних характеристиках домінують “свої” деталі, які є найбільш важливими для письменниці при зображенні персонажів. Такі деталі визначаються натуралістично-фізіологічною орієнтацією Е.П. Басан і підпорядковані її меті створити більш детальний, натуралістичний портрет персонажа.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Портрет персонажів твору “Los pasos de Ulloa” Е. Пардо Басан не лише бере активну участь у формуванні характеру літературного героя, але й має інтенсивний зворотній вплив, завдяки якому складається виразне зорове уявлення про зовнішність персонажа через влучне використання мовностилістичних засобів. До перспективних досліджень у даному напрямку слід віднести порівняння технік створення портрета персонажа Е. Пардо Басан з класиком іспанської літератури ХІХ століття, Б. Пересом Гальдосом, що дозволить зробити висновок про ті елементи, які характеризують художній стиль Е. Пардо Басан як такий, що, очевидно, різнить її від інших письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барахов В.С.* Литературный портрет. – Л.: Наука, Ленинградск. отд-ние, 1985. 2. *Галанов Б.Е.* Живопись словом. Портрет. Пейзаж. Вещь. – М.: Советский писатель, 1974. 3. *Уртминцева М.Г.* Говорящая живопись. Очерки истории литературного портрета: Монография. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2000. 4. *Баранчикова М.А.* Детали в портрете былинного героя // Юдинские чтения. Фольклор и национальная культура. – Курск: Изд-во Курск. ун-та, 2000. – Ч. 1. – С. 10-12. 5. *Гончарова Е.А.* Создание образов действующих лиц в художественном произведении // Интерпретация художественного текста. – М.: Высшая школа, 1983. 6. *Ижевская Т.И.* Становление лингвистических форм и способов внешней характеристики персонажа в художественном тексте (на материале английской литературы Х-XX вв.): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1987. 7. *Горишнев Е.С.* Портрет персонажа в системе целостного художественного текста (на материале американской реалистической прозы): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1984. 8. *Борисенко Н.Д.* Гендерный аспект репрезентации персонажной речи в английских драматических произведениях конца XX столетия: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 2003. 9. *Селезньева С.В.* Языковые средства и когнитивные модели описания внешности персонажей в англоязычной художественной прозе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2001. 10. *Закирова О.В.* Качественные прилагательные как средство портретной характеристики Наташи Ростовской // Семантика. Функционирование. Текст. – Киров: Наука, 2001. – С. 124-127. 11. *Старикова Г.В.* Лексика портретных описаний: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Л., 1985. 12. *Белова А.В.* Оценочные средства обозначения личностных характеристик в английском языке: номинативно-коммуникативные аспекты: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2001. 13. *Бурбело В.Б.* Эволюция речевых форм персонажа во французской литературе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. – К., 1980. 14. *Ткачівська М.І.* Прикметники ступеня на позначення портретної характеристики людини в сучасній німецькій мові // Науковий вісник Чернівецького університету. – Серія “Германська філологія”. – Чернівці, 2003. – С. 45-51. 15. *Carullo Sylvia G.* El retrato literario en Sor Juana Inés de la Cruz. – New York: Lang. cop., 1991. 16. *Iriarte López M.* El retrato literario. – Pamplona: EUNSA, 2004. 17. *Sánchez Trigo M. E.* El retrato femenino en la literatura provenzal de la Edad Media: (Descripción de la dama en la lírica trovadoresca). – Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela. Servicio de Publicaciones e Intercambio Científico, 1991. 18. *Ефимов А.И.* О языке художественных произведений. – М.: Искусство, 1954. 19. *Плавский З.И.* Испанская литература ХІХ-ХХ веков. – М.: Высшая школа, 1982.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Pardo Bazán E.* Los pasos de Ulloa. – Madrid: Edición de los Ángeles Ayala, 1999.

БРАТЕЛЬ О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВЕСНИЙ ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ ТАНГО В АРГЕНТИНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Стаття присвячена визначенню особливостей словесного поетичного образу танго в аргентинській поезії першої половини ХХ ст. У статті аналізується, як словесні поетичні образи

© Братель О.М.

танго віддзеркалюють еволюцію танго: його появу, додавання до танцю пісні та зміну інструментів, на яких виконували танго. Окрема увага звертається на особливості лексики, залученої у творенні словесного поетичного образу танго.

Ключові слова: словесний поетичний образ, танго, аргентинська поезія, метафорична концептуальна модель.

Стаття посвящена определению особенностей словесного поэтического образа танго в аргентинской поэзии первой половины XX ст. В статье анализируется, как словесные поэтические образы танго отображают эволюцию танго: его появление, присоединение к танцу песни, а также изменение инструментов, на которых исполнялось танго. Отдельное внимание уделяется особенностям лексики, с помощью которой создается словесный поэтический образ танго.

Ключевые слова: словесный поэтический образ, танго, аргентинская поэзия, метафорическая концептуальная модель.

The article is dedicated to finding the peculiarities of the poetic image of tango in the Argentinean poetry of the first part of the XX century. In the article the description of the evolution of tango (its appearance, the development of lyrics, and changing of musical instruments) is analyzed. The particular attention is paid to the peculiarities of the vocabulary used in the poetry with the poetic image of tango.

Key words: the poetic image, tango, the Argentinean poetry, metaphorical conceptual model.

Словесний поетичний образ є складним ментально-вербальним утворенням, що відображає індивідуальний і, водночас, характерний для певної спільноти погляд на світ. Словесний поетичний образ аналізувався дослідниками, котрі належать до різних напрямів (структурний – С.Р. Вартазарян, структурно-семіотичний – Ю.М. Лотман, лінгво-семіотичний – Н.В.Слухай, семантичний – Г.Д. Гачев, В.В. Виноградов), і його особливості продовжують цікавити сучасних науковців (С.В. Настенко). У межах сучасної лінгвістичної парадигми аналіз змісту словесного поетичного образу здійснюється також у рамках когнітивної поетики (Р. Цур, М. Тернер, Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська). Велика кількість досліджень словесного поетичного образу свідчить про невичерпність сутності цього явища та перспективу його вивчення. **Актуальність дослідження** зумовлена загальною спрямованістю сучасних мовознавчих досліджень на вивчення особливостей об'єктивації знань про світ у словесних поетичних образах.

Метою статті є визначення особливостей словесного поетичного образу танго в аргентинській поезії першої половини XX ст. **Об'єктом дослідження** є аргентинські словесні поетичні образи, а **предметом** – особливості словесних поетичних образів у аргентинській поезії першої половини XX ст. **Матеріалом дослідження** є словесні поетичні образи танго, виокремлені з аргентинської поезії першої половини XX ст. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що вперше на теренах України досліджуються особливості словесного поетичного образу танго в аргентинській поезії із застосуванням останніх досягнень концептуального та лінгвостилістичного аналізу.

Танго з'явилося в Аргентині на початку ХХ ст. із власною музикою і танцювальними рухами, проте без обов'язкової присутності слів. Протягом деякого часу танго існувало, в основному, лише як танок, а слова були другорядними, хоча їх важливість із часом невпинно зростала [1:132]. Цей переломний для танго період переосмислюється у поезії на основі концептуальної метафоричної моделі ТАНГО – СИНТЕЗ ПІСНІ І ТАНКУ: “*Farol de esquina, ronda y llamada. / Lengue y piropo, danza y canción*” [AAP – Homero Manzi. Tango, с. 82], “*vos le pones un baile trágico entre los pies / y subís a sus bocas / la primera palabra mojada en corazón*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Tango; 347]. Надзвичайна важливість слів у танго для щирого вираження почуттів людини переосмислюється у метафорі “*palabra mojada en corazón*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Tango; 347]. Оскільки музика додає словам особливе навантаження, сприйняття людиною звичайного мовлення та текстів пісень відрізняється. Слова, які співають, людина співпереживає так само, як мелодію [2:111-112]. Перші тексти танго були просто куплетами з чотирьох рядків, але з часом тексти танго перетворюються на справді гідні з літературної точки зору твори [1:150].

Окрему увагу слід звернути на особливості текстів танго в межах існування такого аргентинського феномену, як лунфардо. Лунфардо називали по-різному: жаргоном злочинців, що жили на околицях Буенос Айреса, мовою бідноти, мовою спілкування жителів Буенос Айреса та його околиць [3:159-160]. Лунфардо є не стільки жаргоном злочинців, як це довгий час вважалося, скільки лексикою іммігрантів [1:154]. Оскільки мова розглядається не тільки як засіб встановлення контактів, але й як засіб побудови перешкод спілкуванню, іммігранти, як і будь-яка група, що прагне відокремитись від інших, намагались виробити таку мову, яку важко було зрозуміти іншим. Дослідник і укладач словників лунфардо (у 1975 та 1991 рр.) Хосе Гобельо трактує лунфардо як набір слів, що використовувався значною кількістю населення Аргентини – іммігрантами – на межі ХІХ-ХХ ст. [3:160].

Лунфардо, як і жаргонам, властиві функції об'єднання та відокремлення соціальної групи, а також експресивна функція, що дозволяє надавати мовленню емоційне забарвлення [4:123]. Цей вокабуляр був укрплений у розмовну іспанську мову. Аргентинці, що використовували у щоденному мовленні лунфардо, зазвичай дотримувалися правил іспанської мови, додаючи особливий вокабуляр до іспанського, при чому слова лунфардо безконфліктно співіснували з іспанськими [1:155]. Оскільки танго виникло у спільноті іммігрантів, першим текстам танго було властиве використання великої кількості слів лунфардо, і цей факт відображено в наступних рядках, де слова лунфардо вважаються невід'ємною частиною танго: “*He dado en el secreto de mi*

amor por tus cortes, / tus estrofas lunfardas, tu gaucho compadrón. / Tango...” [TAD – Fernán Silva Valdes. Tango; 347].

Крім появи своєрідної лексики, для лунфардо, як і для багатьох текстів танго та віршів, в яких використовується словесний поетичний образ танго, характерна також деяка зміна орфографії іспанської мови: написання “y” замість “ll” (“*Eya se yamaba Flora / y él se apeyidaba Trejo... / aya en los Corrales Viejos, / por la caye de la Arena... Eya una china pintoná, / mejorando lo presente. / Eya se yamaba Flora / y él se apeyidaba Trejo*” [TAD – Francisco García Jiménez. Jue un domingo, en los corrales; 492]), “j” замість “f” (“*La cosa jué por el sur... Jué un domingo, en los Corrales*” [TAD – Francisco García Jiménez. Jue un domingo, en los corrales; 492]), “güe” замість “hue” (“*huevo*” – “*güevo*” [3:135], “*su música es caricia del güérfano arrabal*” [TAD – Alvaro Yunque (Aristides Gandolfi Herrero). Tango; 475]).

Словесні поетичні образи танго часто створюються за допомогою синестезії, що вважається словесним відображенням психологічного явища виникнення одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника. Так, метафора може утворюватись на основі знаків одних почуттів на позначення інших, а саме слухових щодо зорових, соматичних щодо зорових, зорових щодо одоративних, смакових щодо звукових тощо [5; 539]. Синестезія, що зустрічається у творах про танго, зазвичай обов’язково містить звуковий образ, пов’язаний з музикою.

Поєднання звукового (“*música que se respira*”), зорового (“*tiene forma de curva*”) та одоративного (“*huele a mujer*”) складових створює виразний ідіотипний образ танго: “*Tango... Eres una música que se respira, / Que tiene forma de curva y que huele a mujer*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango; 300]. Коли йдеться про славу відомого виконавця танго Карлоса Гарделя, котрий вважається засновником танго як пісенного жанру [1:159-161], з’являється поєднання декількох образів різної природи: звукового (“*guitarra*”), тактильного (“*melancólica de estaños*”) та одоративного (“*perfumada de paicas*”): “*Fama de Carlos Gardel / toda de hombre y guitarra, / melancólica de estaños / y perfumada de paicas*” (“*paica*” – “дівчина” [3:189]). За допомогою синестезії звуку та запаху створюється образ оркестру: “*En tanto, la orquesta / huele a una oscura esencia / que penetra en el alma y que marea*” [TAD – Manuel Galvez. Sensación de tango; 316-317].

Слуховий і зоровий образи поєднуються у змалюванні музики танго за допомогою червоного та чорного кольорів: “*Todo el ambiente está oscuro... / La música es roja y negra*” [TAD – Manuel Galvez. Bandoneón; 316-317]. А в іншому вірші синестезія звуку та кольору виражається в метафорі, що прирівнює танго до світла: “*Uno de los primeros / que encendió la luz del tango en las esquinas*”

[TAD – Enrique Cadicamo. Viento que lleva y trae; 380]. Танго як танок метафорично замальовується як невіддільний від п'яти чуттів людини: “*Y se baila con los cinco sentidos / Puestos en el bailar*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango; 300].

Словесний поетичний образ танго пов'язаний із використанням метонімії як передачі певного психічного стану за допомогою зовнішнього прояву цього стану. Використання метонімії дозволяє краще відобразити складний психологічний стан людини: “*y retorno a tu oscura soledad majestuosa / como en los días de la infancia / con los ojos heridos por la lumbre polar / y la voz de rodillas... / que soy el hijo pródigo*” [AAP – José María Castiñeira de Dios. Tierra del fuego; 116]. Метонімія і протиставлення, у побудові яких використовуються назви частин тіла, увиразнюють поетичне переосмислення почуттів іммігрантів, які залишали рідну домівку: “*Los brazos viajaron, el corazón quedó*” [ILP – Roberto Cossa. El Sur y después], де слово “*brazos*” уособлює робітника, а слово “*corazón*” – людину як особистість, її внутрішній стан.

Коли йдеться про танго, у поетичних образах автори намагаються зобразити чуттєвість шляхом використання у структурі образів, що змальовують задіяні в танку частини тіла людини (“*cadera*”, “*pies*”, “*el cuerpo*”, “*labios*”, “*dientes*”, “*manos*”, “*hombros*”, “*la cintura*”, “*ojos*”, “*bocas*”): “*El bandoneón, el alma de la orquesta típica, / tiene desmayos de cadera de mujer. Los pies / se mueven con precaución para que, / disimuladamente, los sexos puedan / encontrarse...*” [TAD – Eduardo Uribe. Jazz criola; 344], “*Una música rara / Que se acompaña con el cuerpo, / Y con los labios y con los dientes, Como si se mascara. / Pegajosa como la miel*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango; 300], “*La pareja iba a su ritmo de pasión y de bravura, / en la almohada del cabello apoyados los frontales, / tres manos sobre los hombros y una garra en la cintura*” [TAD – Marcelino del Mazo. El alma del tango; 270], “*Hay hombres y mujeres. Y los vestidos de ellas / y sus ojos pintados y sus bocas pintadas, / salpican de color la mancha negra / de los trajes de hombre*” [TAD – Gustavo Riccio. Parque Goal; 325]. В основі таких образів лежить метафорична концептуальна модель ТАНГО – ПРИСТРАСТЬ.

Тіло в танці стає невіддільним від музики: “*Una música rara / Que se acompaña con el cuerpo*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango; 300]. Увиразнює образ чуттєвого танку повтор слів, що позначають частини тіла, в емпізі: “*Ya prendidos como lapas / y dispuestos de este modo, / con sus labios en mis labios / y mis ojos en sus ojos; / mientras marco de un tanguito / las quebradas de mi flor / voy volando en sus oídos / mis ternezas y mi amor*” [TAD – Almafuerte (Pedro B. Palacios). Música criolla; 266].

Пристрасність може зображатися за допомогою анафори, полісиндетона та метафоричного переосмислення поцілунку, в якому задіяне все тіло (“*las*

mejillas”, “los cuerpos”, “los ojos”, “los labios”, “las piernas”): “*Tango: para bailarte las parejas se funden; se besan las mejillas y los cuerpos se besan y se besan los ojos y se besan los labios y se besan los pechos y se besan las piernas*” [TAD – Augusto Gandolfi Herrero. Ocho pasado meridiano; 374].

Відносно невелика кількість жінок в Аргентині першої половини ХХ ст. порівняно із значною кількістю чоловіків-іммігрантів спричиняла конкуренцію серед чоловіків, особливо значним було протистояння між аргентинцями та іммігрантами. Ця конкуренція стала основою напружених стосунків і конфліктів між різними етнічними групами. Напруженість у стосунках між чоловіками часто вирішувалась досить кардинально – бійками з ножами. Про те, що танго народилося у бідних районах, де процвітала злочинність і бійки були звичайним явищем, свідчить використання у віршах про танго та у текстах танго слів “cuchillo” та “puñal”. В основі образу танго як бійки лежить метафорична концептуальна модель ТАНГО – ПРОТИСТОЯННЯ. Ніж метафорично замальовується як вчитель та як іграшка: “*los duelos a cuchillo / le enseñaron a bailar. / Así en el ocho / y en la asentada, / la media luna, / y el paso atrás / puso el reflejo / de la embestida / y las cuerpeadas / del que la juega / con su puñal*” [TAD – Miguel A. Camino. Chaquiras. El tango; 319-320].

Бійка з використанням ножа у віршах змальовується як частина світогляду (“*Una mitología de puñales*”, “*La secta del cuchillo*”, “*la ley de coraje y cuchillo*”): “*Una mitología de puñales / lentamente se anula en el olvido; / Una canción de gesta se ha perdido / En sórdidas noticias policiales*” [BWN – Jorge Luis Borges. El tango], “*¿Dónde estarán (repito) el malevaje / Que fundó en polvorientos callejones / De tierra o en perdidas poblaciones / La secta del cuchillo y del coraje?*” [BWN – Jorge Luis Borges. El tango], “*en un reducto arisco trabajado a varones / que vivieron la ley de coraje y cuchillo*” [TAD – Julián Centeya (Amleto Vergiati). Anunciación del Tango; 426]. Холодне лезо ножа імпліцитно порівнюється із важким життям околиць міста (“*la dureza viva del arrabal... La hoja de un puñal*”): “*Por entre la cadencia de tu música queda / Yo palpo la dureza viva del arrabal, / Como por entre una vaina de seda / La hoja de un puñal*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Agua del tiempo. El tango; 300].

Полісиндетон (“*¿Dónde estarán (repito) el malevaje... ¿Dónde estarán aquellos que pasaron...*”) та використання декількох слів із коренем “cuchill-” в межах одного поетичного твору (“cuchillo”, “acuchillaron”, “cuchilleros”) створює у читача враження, що бійки з ножами вважається невід’ємною частиною життя: “*¿Dónde estarán (repito) el malevaje / Que fundó en polvorientos callejones / De tierra o en perdidas poblaciones / La secta del cuchillo y del coraje? / ¿Dónde estarán aquellos que pasaron, / Dejando a la epopeya un episodio, / Una fábula al tiempo, y que sin odio, / Lucro o pasión de amor se acuchillaron? ... / ¿Qué oscuros callejones o qué yermo / Del otro mundo habitará la dura / Sombra de aquel que era una sombra*

oscura, / Muraña, ese cuchillo de Palermo? / ... Ahí están los soberbios cuchilleros / Y el peso de la daga silenciosa” [BWN – Jorge Luis Borges. El tango].

Бійка для бідних районів столиці початку ХХ ст. є такою ж природною, як і танок, звідси походить використане у вірші імпліцитне порівняння: “*tango de puñaladas*” [TAD – Juan Carlos Lamadrid. Hombre sumado de Gardel; 465]. Про існування багатьох соціальних проблем у районах, де виникло танго свідчить використання у віршах слів “alcoholista”, “copetines”, “dopado”, “cocaína”: “*el violín – ese ingenuo – canta medio dopado / y el bandoneón rezonga con su voz de alcoholista*” [TAD – Juan Guijarro (Augusto Gandolfi Herrero). Ocho pasado meridiano. Tango; 374] (метонімія, в якій музичний інструмент використовується замість людини), “*Tango: para cantarte, igual que un ave gaucha, / la guitarra que supo saborear vidalitas y / que lloraba al beso de ingenuos cimarronea / hoy bebe copetines y toma cocaína*” [TAD – Juan Guijarro (Augusto Gandolfi Herrero). Ocho pasado meridiano. Tango; 374].

Спочатку танго танцювали лише чоловіки, оскільки цей танок походить від танку-боротьби, танку-дуелі двох чоловіків, що у будь-який момент міг перетворитися на смертельну бійку [6]. Лише пізніше одного із партнерів замінила жінка, але протистояння не зникло. Танго залишається боротьбою, змаганням, але вже між чоловіком і жінкою.

Унікальність танго у тому, що його характерною рисою є поєднання як меланхолійності, властивої жінкам, так і мужності, характерної для чоловіків, що переосмислюється у багатьох віршах: “*Tango... Tiene sollozos a veces de mujer, / de madre, novia, hermana... / Pero el tango es varón: / nació en el arrabal y es bien porteño*” [TAD – Francisco Dibella. Casi elegia para el tango; 479]. Згадуються багато жінок (“mujer”, “madre”, “novia”, “hermana”), але зазначається, що танго має чоловіче начало (“*el tango es varón*”), яке визначається місцем його народження (бідні околиці столиці).

У віршах з подібними образами також об’єктивується метафорична концептуальна модель ТАНГО – ПРОТИСТОЯННЯ. Таку двобічність (“melancólica” – “viril”: “*sú pasión un tanto melancólica / – pero viril como un justo silencio*”) танго могло успадкувати лише від Буенос Айреса, міста в якому воно зародилося: “*y siento / que sú pasión un tanto melancólica / – pero viril como un justo silencio / – me señala una exacta manera de ser amplio / – abierto a cada voz de otras zonas amigas – / sin perder esta entraña que me signa / justamente porteño*” [TAD – Horacio R. Klappenbach. Prologo a Buenos Aires; 440]. Лише у єдності чоловічого (“viril”) і жіночого (“melancólica”) людина може досягти гармонії із самим собою та іншими (“*ser amplio / – abierto a cada voz de otras zonas amigas*”), залишаючись самим собою (“*sin perder esta entraña que me signa / justamente porteño*”).

Метафорична концептуальна модель ТАНГО – ПРОТИСТОЯННЯ об’єктивується в образах, які конструюються на антитезі “muerte – vida”:

“*Siempre estoy pronto para la partida: / ya tengo un nuevo paso si la muerte / quiere bailar conmigo y con la vida*” [TAD – Gustavo García Saravi. Memoria para el suburbio. Tango; 497], “*Del Parque Goal el payador / humedecerá sus mejillas / cantando sombrías coplillas / de sangre, de muerte y de amor*” [TRG – Raúl González Tuñón. Los ladrones c. 104], “*la luna penetró largamente su oscuro / y ángulos perfil y en su revoque / dibujaron los años una especie de mapa / El amor y la muerte soslayaron su sombra*” [TRG – Raúl González Tuñón. La esquina olvidada, c. 153], “*Tango sincero y triste. / Tango de amenaza. / Baile de amor y muerte*” [TAD – Ricardo Güiraldes. El cencerro de cristal; 271-272].

Для текстів танго та віршів, у яких зустрічається словесний поетичний образ танго часто згадуються назви музичних інструментів, на яких виконувалось танго. Спочатку танго грали лише на одному музичному інструменті – найчастіше гітарі чи акордеоні. Пізніше сформувалися тріо, в які могли входити гітара, акордеон, скрипка, флейта чи кларнет, у XX ст. танго почали виконувати також на фортепіано [1:110-121]. Існування цих художніх інструментів переосмислюється в аргентинській поезії. Акордеон і скрипку у тріо часто доповнювали гітара (“*Tango, / tango / aprendido a bailar en las veredas / cuando el barrio era de árboles, / – nací en un barrio de magnolias y astros – / y los tríos, violín, guitarra y fueye, / gambeteaban el ritmo de los chotis / entre el vino carlón y los marianos*” [TAD – Juan Carlos Lamadrid. El tango; 411]), флейта (“*una flauta en un trío de bandoneón y violín, / y vibraba en el ambiente la melodía gangosa*” [TAD – Marcelino del Mazo. Final del tango; 270]) або віола (“*Los bandoneones se estiran / como pibe perezoso, / las violas gimen de gozo / y los violines deliran, / las notas suaves se aspiran / dando alegría a la fiesta*” [TAD – José Pagano. Danza cabrera; 455]).

Скрипка асоціюється з сумним, мінорним настроєм (“*El violín salió llorón*”), в той час, як акордеон – із веселим, мажорним, при чому у танго мажорне переважає: “*El violín salió llorón / siguiendo la huella abierta / pero le cerró la puerta / el biombo del acordeón*” [TAD – Miguel D. Etchebarne. Juan Nadie; 427]. Скрипка може символізувати “високе”, що метафорично зображається за допомогою слова “estrella”, акордеон – земні людські переживання (“*honda tristeza*”): “*El violín es en el cielo / una estremecida estrella. / ...El bandoneón en el tango / su honda tristeza gotea*” [TAD – Manuel Galvez. Tangos. Bandoneón; 316-317].

Гітара відіграла виключну роль у розвитку танго [1:114], про що свідчить численне використання слова “guitarra” у поетичних творах про танго: “*la bordona es la aorta / de tu guitarra cordial... / cuando aún palpita / en la guitarra un rasgueo, / la noche, torva, se agita*” [TAD – Manuel Galvez. Tangos. Tangos en las sierras; 316-317], “*Desde los cortes primeros / las guitarras me embrocaron, / y los taitas me junaron / requintando sus sombreros*” [TAD – Fernán Silva Valdes. Décimas

al tango de la guardia vieja; 483], “*Tocaron tres musicantes / haciendo punt’al festejo: / con flauta, guitarra y arpa, / un rubio, un pardo y un negro*” [TAD – Francisco García Jiménez. Jue un domingo, en los corrales; 492]. У вірші за допомогою паралельних конструкцій з однорідними членами речення підкреслюється не тільки різноплановість музики танго, що створюється звучанням струнних (“guitarra”, “arpa”) та духового (“flauta”) інструментів, але й різноманітність людей, що населяли Буенос Айрес (“*un rubio, un pardo y un negro*”).

Поява у складі тріо, що виконували танго, фортепіано свідчить про поширення танго як танку для всіх верств населення, а не тільки для найбідніших, оскільки значні розміри цього інструменту передбачають його використання у достатньо великих залах, а вміння грати на ньому – високу професійність: “*sollozos del bandoneón en cada nota; / carcajadas de armonía, ríe el piano... / el violín es compuerta rota / que deja escapar el manantial / de los compases*” [TAD – Berta de Tabbusch. El tranvía embrujado. Tango; 360].

Танго поступово перестає бути танком бідноти та переходить на інший рівень свого розвитку, що за допомогою персоніфікації зображено в образі танго, яке залишає місце, де воно народилось (“*dejé... la esquina del Sur*”), а також перестає займатися непристойною діяльністю (що у вірші виражається метонімією “*dejé el farol y los cuchillos... y aquella suerte de ganarle a las copas*”): “*Después, dejé el farol y los cuchillos. / Y la esquina del Sur y aquella suerte / de ganarle a las copas y a los grillos*” [TAD – Gustavo García Saravi. Memoria para el suburbio. Tango; 497]. Те, як танго з простого народного танку, що виник на основі популярних серед міської бідноти танків (“*la milonga te dio toda su expresión / y naciste en el candombe*”), стає відомим серед широких кіл населення (“*has entrado en el salón*”), охудожнюється у поетичних творах: “*Suena, tango, tu gangoso balbuceo, / la milonga te dio toda su expresión / y naciste en el candombe; sos un reo / que te pusiste el smoking, / te peinaste con gomina, / y has entrado en el salón*” [TAD – José Antonio Saldías. La muchacha de Montmartre; 318].

На початку XX століття танго завойовує Європу. Спочатку танго поширилося у Парижі, а згодом – у Лондоні, Римі, Мадриді. На 1940-1950 роки припадає “пік” популярності танго. У 1960-ті роки з виникненням поп-музики, танго переходить у розряд класики [6]. В останні десятиліття спостерігається зростання популярності танго.

Отже, словесні поетичні образи танго в аргентинській поезії першої половини XX ст. віддзеркалюють еволюцію танго: його появу, додавання до танцю пісні та зміну інструментів, на яких виконували танго. Оскільки танго походить з танку-протистояння двох чоловіків, словесний поетичний образ танго часто супроводжується антитезами. Для текстів танго та віршів, у яких використовується словесний поетичний образ танго характерне використання

лексики лунфардо, а також слів, що позначають музичні інструменти та частини тіла людини, задіяні в цьому танці. В аргентинській поезії зазначеного періоду соматизми використовуються для змалювання емоцій людини. Словесний образ танго в аргентинській поезії створюється також за допомогою синестезії: у вірші можуть поєднуватись образи, що змальовують одні почуття для увиразнення інших. Синестезія, що зустрічається у творах про танго, зазвичай містить звуковий образ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lara T. de*. El tema del tango en la literatura argentina / T. de Lara, I. Leonilda, R. de Panti. – Buenos Aires : Ediciones Culturales Argentinas, 1981. – 534 p. 2. *Степанов Ю.С.* Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с. 3. *Nuevo diccionario lunfardo* / [Director de la obra Gobello J.]. – Buenos Aires : Corregidor, 1991. – 284 p. 4. *Виноградов В.С.* Лексикология испанского языка / В.С. Виноградов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2003. – 244 с. 5. *Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія* / [Селіванова О.О.]. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 6. *López Quesada M.V.* Historias y protagonistas. Tango. Intérprete de una ciudad : [Електронний ресурс] / María Verónica López Quesada.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *TAD* – Antología documental [Directores de la obra / T. de Lara, I. Leonilda, R. de Panti] // El tema del tango en la literatura argentina. – Buenos Aires : Ediciones Culturales Argentinas, 1981. – P. 259-515. 2. *BWN* – Borges J.L. Obras [Електронний ресурс] / Jorge Luis Borges. – Режим доступу : <http://sololiteratura.com/bor/borobras.htm>.

ВАСИЛЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ЗАОХОЧЕННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Професійна комунікація є актуальним об'єктом дослідження багатьох гуманітарних галузей сучасної науки. В ракурсі прагмалінгвістики активно досліджуються стратегії мовної поведінки мовців та засоби їх реалізації в межах ситуативно визначеного комунікативного простору. Предметом цього дослідження є функціонування комунікативної стратегії заохочення в педагогічній комунікації, відповідно, метою наукового аналізу є визначення ролі, цілей, функцій та засобів реалізації комунікативної стратегії заохочення в педагогічній комунікації.

Ключові слова: прагмалінгвістика, професійна комунікація, педагогічна комунікація, комунікативна стратегія, комунікативна стратегія заохочення, вплив.

Профессиональная коммуникация является актуальным предметом исследования многих гуманитарных отраслей современной науки. В ракурсе прагмалингвистики активно изучаются стратегии речевого поведения говорящего и средства их реализации в пределах ситуативно обусловленного коммуникативного пространства. Предметом данного исследования является функционирование коммуникативной стратегии поощрения в педагогической коммуникации, соответственно, целью научного анализа является определение роли, целей, функций и средств реализации коммуникативной стратегии поощрения в педагогической коммуникации.

Ключевые слова: прагмалингвистика, профессиональная коммуникация, педагогическая коммуникация, коммуникативная стратегия, коммуникативная стратегия поощрения, воздействие.

Professional communication is the actual object of various scientifically researches in modern humanitarian science. There are a lot of researches in the pragmatically linguistic area which studies

communicative strategies of social interaction, their functions and facilities of their realization in certain communicative situation of professional interaction. The object of this research is functioning of communicative strategy of encouragement in pedagogical communication. Accordingly, the purpose of scientific analysis is determination of the role, aims, functions and facilities of realization of communicative strategy of encouragement in pedagogical communication.

Keywords: pragmatically linguistics, professional communication, pedagogical communication, communicative strategy, communicative strategy of encouragement, influence.

Актуальність. У період прискорення інформаційного обміну як одного з провідних факторів соціально-економічного та політичного розвитку суспільства відмічається зростання ролі мовного спілкування в процесі соціальної взаємодії. Цим зумовлена активізація лінгвістичних та комунікативно-прагматичних досліджень мовного спілкування в різних соціальних сферах комунікації, зокрема й у сфері професійного спілкування. Найбільш актуальними для філологічних досліджень виявляються сфери професійної діяльності з підвищеною мовною відповідальністю, які передбачають необхідність ефективного мовного спілкування, що є провідною й необхідною умовою досягнення професійного успіху.

Мовна поведінка викладачів у процесі педагогічної комунікації завжди привертала увагу дослідників як важлива складова професійної комунікації, яка останнім часом набуває все більшої актуальності. Цікавість науковців до вивчення професійної комунікації в руслі прагмалінгвістичних досліджень зумовлюється важливістю специфіки комунікативної поведінки особистості в соціально маркованих й професійно детермінованих ситуаціях обміну інформацією, до специфіки статусно-рольової диференціації партнерів по комунікації, а також до аспектів мовної організації ситуативно обумовленого комунікативного простору. Таким чином, в ракурс прагмалінгвістичних студій потрапляє мовна поведінка викладача в процесі педагогічної взаємодії з аудиторією як важлива складова професійної комунікації. Найбільш актуальними для вивчення виявляються особливості мовної поведінки викладача, система стратегій і тактик впливу на аудиторію й ступінь їх ефективності при досягненні дидактичної мети.

Об'єктом дослідження виступає мовна поведінка викладача в комунікативній ситуації “викладач – учень” в рамках педагогічної комунікації.

Предмет дослідження – комунікативна стратегія заохочення та мовні тактики її реалізації в процесі педагогічного спілкування.

Матеріалом дослідження виступили приклади педагогічної комунікації, відображені в художніх фільмах відповідної тематики, а також приклади діалогової взаємодії персонажів художньої літератури у відповідних ситуаціях спілкування.

Наукова новизна дослідження полягає у дослідженні особливостей застосування, комунікативних функцій та прагматичного значення комунікативної стратегії заохочення як засобу досягнення дидактичної мети мовця у педагогічній комунікації.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загалом, професійна діяльність знаходиться в фокусі досліджень багатьох гуманітарних наук, серед яких психологія праці, соціальна психологія, педагогіка, прагматика та інші. Комунікативно-прагматичні дослідження зазначеної проблематики доповнюють надбання зазначених галузей важливою інформацією, яка висвітлює комунікативно-прагматичний аспект соціально значимих процесів.

Виходячи з цього, загальною **метою** дослідження педагогічної комунікації в ракурсі прагмалінгвістики є визначення основних та допоміжних стратегій мовної поведінки викладача, їх визначення та характеристика; відповідно, до **завдань** даного дослідження належить визначення ролі та функцій комунікативної стратегії заохочення й мовних тактик її реалізації у педагогічній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна комунікація загалом та педагогічна комунікація зокрема у вітчизняній та закордонній лінгвістиці активно досліджується з кінця ХХ сторіччя у зв'язку з актуалізацією антропоцентричної парадигми філологічних досліджень. Висвітленню результатів дослідження зазначеної проблематики присвячено роботи Дж. Сінклера, К. Култхарда, К. Газдена, В. Джонса, В.А. Канн-Калика, В.І. Карасика, Г.А. Ковальової, С.В. Кондратьєвої, А.А. Коломинського, А.А. Леонтьєва, Т.А. Ладиженської, А.К. Михальської, С.П. Кушнерук та інших [1]. Аналіз наукового доробку вказаних учених представляє багатоаспектний аналіз комунікативної поведінки мовної особистості викладача у сфері педагогічної комунікації, розкриває поняття педагогічної комунікації, висвітлює її специфіку та загальні характеристики. З проаналізованих наукових робіт складається комплексне уявлення про педагогічну комунікацію як соціально обумовлений, великою мірою формалізований процес обміну інформацією, який реалізується у тісному зв'язку з вирішенням професійних завдань педагогічного й дидактичного спрямування та являє собою процес комунікативного впливу на аудиторію, що характеризується високим рівнем інформативності та ситуативно обумовленим змістом. Згідно визначення С.П. Кушнерук, характерними ознаками педагогічної комунікації є формалізованість, ситуативна обумовленість, високий рівень інформативності, чітка змістова визначеність, логічна зв'язність, стереотипність форм об'єктивації, а також ситуативно обумовлена визначеність ролей суб'єктів комунікації [2]. Чітка змістова визначеність зумовлює ситуативно обумовлену

зadanість змісту педагогічної комунікації, яка визначається установкою мовця, конкретну визначеність цілей та засобів їх реалізації, попередньою глибоким опрацюванням стратегій і тактик комунікативних дій. Високий рівень формалізованості комунікативних дій, стандартизація й тенденція до уніфікації професійного спілкування передбачає ієрархізацію учасників комунікації, яка відображається у певному закріпленні їх статусно-рольової диференціації, тому суб'єкти педагогічної комунікації характеризуються чітко визначеним розподілом соціальних ті комунікативних ролей [3:11-12]. Комунікативний простір педагогічної комунікації визначається, згідно визначення Л.С. Бейлісон, “специфічною метою спілкування; специфічними обставинами спілкування; специфічними характеристиками учасників спілкування; а також специфічними характеристиками текстів, які відображають знаки належності агентів до певного соціального інституту і т.д.” [4:7]. Зазначені характеристики покладено в основу формування педагогічної комунікації. Вони визначають засоби її реалізації, до яких належить і комунікативна стратегія заохочення.

Науковий результат дослідження ролі комунікативної стратегії заохочення в процесі педагогічної комунікації полягає у визначенні функцій, актуальності та продуктивності використання мовних тактик заохочення викладачем в комунікативній ситуації “викладач – учень”.

У контексті сучасних прагмалінгвістичних досліджень комунікативних стратегій мови, поняття *комунікативна стратегія* визначається як “план комплексного мовного впливу, який застосовується мовцем для “обробки партнера”” [5:35], “відбір фактів та їх подачу у певному ракурсі з метою впливу на інтелектуальну, вольову ті емоційну сферу адресата” [6:28], “спосіб (лінія) мовної поведінки автора тексту в даній ситуації спілкування, який співвідноситься з конкретними комунікативними цілями (обміном інформацією та мовленнєвим впливом відправника тексту на його адресата)” [7:56], “певна характеристика когнітивного плану спілкування, яка контролює оптимальне вирішення системи прагматичних завдань гнучким способом, який передбачає можливість локального управління” [8:274].

Очевидно, що в контексті педагогічної діяльності мовець повинен прогнозувати й заздалегідь планувати можливий розвиток комунікації, визначати й задавати вектор спілкування, а також контролювати його результативність, добираючи засоби інформування та впливу, які найбільшою мірою відповідають комунікативному рівню співрозмовника. “Позитивний результат педагогічної взаємодії, – згідно визначенню С.М. Кагана, – переважно визначається комунікативним потенціалом особистості викладача і його комунікативними навичками” [9:34]. В умовах комунікативної ситуації “викладач – учень” вміння прогнозувати й моделювати мовну поведінку є професійно обумовленою необхідністю й, водночас, конструктивною перевагою

в процесі інформаційного обміну в межах аудиторії. Відповідно, комунікативні дії мовця підпорядковані трьом основним цілям педагогіки: навчальній, виховній, розвиваючій й направлені на виконання відповідних функцій – імперативної, інформативної та комунікативно-регулятивної. За допомогою певних комунікативних стратегій мовець у процесі педагогічної комунікації реалізує загальний комунікативно-прагматичний задум та низку комунікативно-прагматичних завдань, які направлені на досягнення кінцевої педагогічної мети.

Таким чином, розглядаючи втілення комунікативних дій викладача у функціональному плані можна говорити про наявність загальної комунікативної стратегії педагогічної комунікації – комунікативної стратегії “викладач – учень”. Комунікативна стратегія “викладач – учень”, згідно визначенню Н.А. Антонової, – це засіб керування процесом пізнавальної діяльності учнів, який регулює взаємовідношення між ними, створює атмосферу доброзичливого та активного мовного спілкування. Це яскраво виражена стратегія партнерства та кооперації” [10:13].

Виходячи з цього, за функціональною ознакою комунікативна стратегія заохочення не може виконувати функцію основної стратегії мовної поведінки викладача в процесі педагогічної комунікації, тому що, згідно визначення О.С. Іссерс, основна стратегія виступає головним засобом досягнення комунікативно-прагматичної мети мовця з точки зору ієрархії мотивів та цілей комунікації [11]. Виходячи з онтологічних ознак комунікативної стратегії заохочення та загального спрямування основної стратегії педагогічного спілкування на кооперацію та партнерство, виявляється можливим стверджувати, що комунікативна стратегія заохочення може використовуватися мовцем як допоміжна стратегія. В межах педагогічного спілкування комунікативна стратегія заохочення сприяє вирішенню цілої низки проміжних завдань, серед яких – реалізація установки на кооперативний характер спілкування, встановлення контакту з аудиторією, стимулювання учнів до навчальної діяльності, винагорода за успіхи. Тобто, комунікативна стратегія заохочення може використовуватися викладачем для ефективно організації педагогічного спілкування та оптимізації впливу на учнів. Таким чином, в процесі педагогічного спілкування комунікативна стратегія заохочення спрямовується на реалізацію другорядних цілей, які сприяють вирішенню загальної мети комунікативної стратегії “викладач – учень”. Серед цих другорядних цілей можна визначити такі: оптимальна саморепрезентація викладача, встановлення контакту з аудиторією, позитивний емоційний настрій учнів, продукування прихильності аудиторії до викладача та предмету спілкування, стимулювання пізнавальної діяльності та винагорода за досягнуті успіхи та деякі інші.

Роль комунікативної стратегії заохочення в педагогічній комунікації

визначається роллю заохочення в методиці викладання взагалі. В контексті педагогічної комунікації заохочення визначається як сукупність засобів регулювання відносин, які складають зміст педагогічної ситуації, в якій ці відносини можуть помітно й швидко змінюватися. Заохочення – це спосіб стимулювання й уповільнення діяльності учнів, спосіб внесення змін у їх стосунки [12:171-176].

У теорії та практиці виховання широко розповсюдженою є точка зору, згідно якої будь-яке схвалення, похвала, виявлення довіри і тому подібний педагогічний вплив, спрямований на стимулювання позитивних емоцій учня, слід вважати заохоченням. Його призначення – корекція поведінки учнів у певних, часом, складних, ситуаціях [13:86-91]. Ситуації заохочення являють собою типові випадки складних психолого-педагогічних ситуацій, які характеризуються необхідністю регулювання стосунків, внесення в них певних, чітко визначених, змін, іншими словами – їх педагогічної корекції. Виникнення та педагогічна актуальність застосування таких ситуацій зумовлене необхідністю формування нових, більш значущих у морально-дидактичному ракурсі потреб особистості та колективу.

Необхідність використання заохочення у самих різноманітних видах діяльності учнів підкреслював і В.Є. Гурман. “Уникнути “захвалювання” окремих учнів і певних класів можливо ... шляхом заохочення та похвали найрізноманітніших досягнень у різних напрямках діяльності”, – писав вчений. Таким чином, застосування комунікативної стратегії заохочення в різних галузях діяльності учнів дає змогу стимулювати бажання та активізувати здібності учнів не лише у процесі пізнавальної діяльності, а й в інших сферах діяльності, які знаходяться поза навчальним процесом [14:170].

Наступний приклад ілюструє застосування викладачем декількох мовних тактик заохочення в ході реалізації загальної стратегії “викладач – учень”, спрямованої на посилення результативності опитання, яке проводився на занятті.

“– Кто может назвать мне город, который находится на севере Норвегии и где имеются большие залежи железной руды? (пауза) Ну хорошо, я подскажу: этот город называется Киркинесс (1). Вот, кто покажет мне его на карте? Сержант? Очень хорошо (2). Пожалуйста, товарищ сержант, покажите этим врагам географии, где находится город Киркинесс? (3) Прошу. Ну что вы. Не стесняйтесь, прошу! (Ученик правильно указывает на карте необходимый город). – Bravo, bravo, bravo, товарищ сержант! (аплодирует) Bravo, bravo! (4). Садитесь, пожалуйста. (Ученик занимает свое место). – Прошу достать учебники. Продолжим урок” (1).

Викладач звертається до учнів за конкретним запитанням, метою якого є виявлення рівня знань учнів за певної тематики. Проте, охочих виступити не

знаходиться. Оперативно реагуючи на таку ситуацію, викладач застосовує мовну тактику часткової підказки (1), яка має на меті заохочення учнів до подальшої співпраці. В результаті знаходиться охочий відповісти, і викладач стимулює його, використовуючи мовну тактику похвали (2), яка стимулює його позитивні емоції. Наступним комунікативним кроком викладач, продовжуючи спілкування з учнем, переключає свою увагу на аудиторію, відповідним чином впливаючи на неї за допомогою реалізації мовної тактики прихованого компліменту (3). Метою зазначених тактик є стимулювання класу до активної участі в опитуванні. Отримавши від учня правильну відповідь, викладач знову звертається до використання мовної тактики похвали (4), стимулюючи в той самий час й інших учнів до відповіді на наступні запитання. Таким чином, наведений вище приклад ілюструє комунікативну ситуацію, в якій викладач застосовує мовні тактики заохочення як допоміжний засіб, який сприяє досягненню загальної мети уроку та спрямований на стимуляцію активності учнів на уроці.

В іншій комунікативній ситуації викладач регулює емоційний стан аудиторії, використовуючи моні тактики заохочення для стимулювання пізнавальної діяльності учня, який демонструє незадовільні результати:

“– Садитесь. ... В прошлый раз мы говорили о Манифесте 17 октября и о начале первой русской революции. Повторим и пойдем дальше. Сыромятников. – Чего? – Готов? – Более – менее. – Иди к доске и поскорей (ученик вышел к доске). – Значит так, политика царя была трусливая и веларомная. – Какая? – Веларомная. – Вероломная – значит, ломающая веру или предательская. Так ... дальше. – От страха за свое царское положение, царь, конечно, выпустил манифест. Ну, там он обещал народу райскую жизнь ... Ну, свободы всякие ... там, слова ... собрание ... Нет, а что говорит-то? Все равно ведь он, что обещал, не сделал. Что ж вранье-то пересказывать? ... И вообще, после Петра I России очень не везло на царей. Это уж мое личное мнение. (Класс рассмеялся). – Вот. Поставишь ему единицу, а потом выйдет из него Юрий Никулин, и получится, что я душил будущее нашего искусства. Садись (1). Подготовься к следующему уроку...” (2).

Викладач проводить заняття згідно стереотипної форми: вітання, озвучення теми, перевірка домашнього завдання, презентація нової теми, реалізуючи комунікативну стратегію “викладач – учень”. До застосування мовної тактики заохочення викладач звертається на другому етапі уроку – перевірці домашнього завдання. Отримавши незадовільну відповідь від учня, викладач намагається стимулювати його позитивні емоції з тим, щоб привернути увагу саме до навчального процесу. Викладач знає, що цей учень володіє яскравою комедійною обдарованістю, проте не приділяє навчанням

належної уваги. Тому мовець обирає цю властивість особистості співрозмовника предметом прихованого компліменту та реалізує однойменну мовну тактику, яка має на меті емоційне стимулювання та заохочення учня до пізнавальної діяльності.

Висновки та перспективи.

Таким чином, виявляється можливість зробити певні висновки проведеного дослідження. Мовець, в ролі якого в межах комунікативної ситуації завжди виступає викладач, завдає вектор розгортання комунікативного процесу у відповідності до заздалегідь спланованої, стереотипної схеми уроку. Головною стратегією при цьому є комунікативна стратегія “викладач – учень”, яка спрямована на досягнення загальних цілей педагогічної комунікації – навчальній, виховній та розвиваючій, та виконує імперативну, інформативну та комунікативно-регулятивну функції.

Проте, як свідчать результати багатьох досліджень, педагогічна комунікація характеризується взаємопроникненням різних стратегій і тактик мовної поведінки викладача, що зумовлюється режимом реального часу та певною непередбаченістю реакції аудиторії на ті чи інші комунікативні дії викладача. Саме на регулювання цих факторів педагогічного спілкування й направлено використання відповідних стратегій і тактик мовного спілкування. Зокрема, комунікативна стратегія заохочення спрямована на виконання кількох другорядних комунікативно-прагматичних функцій – функції встановлення емоційного контакту за аудиторією, стимулювання позитивних емоцій аудиторії, заохочення до активної взаємодії кооперативного типу та оптимізації сприйняття репрезентованої інформації. Мовні тактики заохочення, в даному випадку, застосовуються мовцем для досягнення низки суто педагогічних цілей, серед яких: заохочення до пізнавальної діяльності учнів, активізація їх розумової діяльності, стимулювання до активності на занятті, а також функцію винагороди за досягнуті успіхи. Як показують результати проведеного дослідження, найпродуктивнішими мовними тактиками заохочення в педагогічній комунікації є: мовна тактика компліменту (та прихованого компліменту), мовна тактика похвали, мовна тактика позитивної само-репрезентації мовця та позитивної презентації аудиторії, мовна тактика позитивної аргументації, мовна тактика винагороди, мовна тактика особистої зацікавленості та деякі інші. На жаль, формат статті не дає змоги навести приклади застосування мовцем усіх зазначених тактик, проте й зазначений перелік є досить умовним й неповним.

Актуальність використання певних тактик заохочення в педагогічній комунікації визначається загальною значимістю заохочення в процесі педагогічного впливу на аудиторію. Вчені підтверджують, що стимуляція позитивних емоцій учнів являє собою продуктивний спосіб впливу на них та

регулювання педагогічного процесу в комунікативно-прагматичному ракурсі. Проведений з функціонально-прагматичної точки зору аналіз комунікативної стратегії заохочення в межах педагогічної комунікації дає змогу зробити висновок про те, що дана стратегія, реалізуючись низкою мовних тактик заохочення, застосовується мовцем в якості допоміжної стратегії спілкування й виконує низку другорядних функцій, які сприяють досягненню загальної мети педагогічної комунікації. Подальше дослідження заявленої проблематики дасть змогу розширити окреслений репертуар мовних тактик заохочення, які використовуються викладачем з метою досягнення педагогічних цілей комунікації. Також перспективним є дослідження психологічного аспекту використання мовних тактик заохочення в педагогічній комунікації з точки зору ефективності педагогічного впливу на аудиторію загалом і окремих учнів зокрема. Дослідження комунікативної стратегії заохочення як одного з засобів педагогічної комунікації сприяє розвитку теорії професійної комунікації та робить внесок в розвиток прагмалінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Н.А. Речевое общение учителя с учеником / Н. А. Антонова // Филологические этюды : сб. науч. ст. молодых ученых. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 2003. – Вып. 6. – С. 270-272.
2. Кушнерук С.П. Документальная лингвистика. Русский деловой текст. – Волгоград, 1999.
3. Кушнерук С.П. Документальная лингвистика. Русский деловой текст. – Волгоград, 1999. – С. 11-12.
4. Характеристики медико-педагогического дискурса [Текст]: Автореф. дис.канд. филол. наук: 10.02.19 / Л.С. Бейлинсон; Волгоградск. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2001. – 19 с. – Библиогр.: 19. – С. 7.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М., 2006. – С.35.
6. Борисова И.Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге // Русская разговорная речь как явление городской культуры. – Екатеринбург, 1996. – С. 28.
7. Бейлинсон Л.С. Медицинский дискурс // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 2000. – С.56.
8. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. М., 1989. – С. 274.
9. Каган М.С. О педагогическом аспекте теории диалога. Диалог в образовании // Сб. мат. конф. – Серия “Symposium”. – Вып. 22. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 34.
10. Антонова Н.А. Стратегии и тактики педагогического дискурса / Н.А. Антонова // Проблемы речевой коммуникации: межвуз. сб. науч. тр. Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 2007. – Вып. 7. – С. 230-236.
11. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М., 2006.
12. Гордин Л.Ю. Поощрения и наказания в воспитании детей, М., 1971. – С. 171-176.
13. Струбицкий В.В. Меры поощрения и наказания и методика их применения в нравственном воспитании учащихся. – С., 1961. – С. 86-91.
14. Гмурман В.Е. Дисциплина в школе. – М., 1958. – С. 170.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Художній фільм “Велика перева” // 02:36:01 – 02:37:33.
2. Художній фільм “Доживемо до понеділка” // 01:22:10 – 01:36:21.

ВЕНГРЕНІВСЬКА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

“ВІН ВІДВІДАВ ФОРЕЛЬ І ПОМЕР ...” – НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ МОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

У статті висвітлюються найновіші загальні тенденції сучасного українського перекладу для найширшого загалу за умов суцільної глобалізації.

Ключові слова: переклад, мовна інтерференція, професійна компетенція, телебачення, ЗМІ.

В статті зображаються новітні загальні тенденції сучасного українського перекладу для найбільш широкого кола людей при умови повної глобалізації.

Ключевые слова: переклад, мовна інтерференція, професійна компетентність, загальна глобалізація, телебачення, СМІ.

This article deals with the newest general tendencies of modern ukrainian translation for the widest circle of people in a condition of complete globalization.

Key word: translation, linguistic interference, professional competence, general globalization, television, mass media.

Знайомлячись з останніми перекладами на будь-яких носіях інформації, в тому числі, озвученими в ЗМІ, панічно розумієш, що перш ніж всотувати українську мову з молоком матері й удосконалювати знання літературної мови у всіляких навчальних закладах, послуговуючись найкращими зразками української літературної творчості, спочатку слід було вивчити англійську, німецьку, польську, французьку, російську мови. Саме поняття літературної української мови останнім часом активно руйнується. Із зникненням інституту редакторів (в усякому разі складається таке враження), а, можливо, їхньою активною “трансформацією”, певно, спричиненою активною “трансформацією” системи освіти, кожен, хто отримує можливість прибитися до перекладу, починає творити такі конотації, яких окрім нього ніхто не збагне. Зрозуміло, що в суспільстві, де мільйонними тиражами друкуються “ДЦ газети”, де рекомендують, даруйте, колготи прасувати руками, а не в пральній машині, молоде покоління не дуже й збагне, що з тими колготами робити: мити їх (прати!), розгладжувати, чи ще щось робити. Чи все ж таки прасувати праскою? Тоді як “прасувати руками”?

У культурно-пізнавальному фільмі про замок Алькасар на телеканалі “Тоніс” серед всієї іншої інформації повідомляється про короля, який “відвідав форель і помер!”. Освіченому глядачеві негайно спадає на думку “Аліса в країні чудес.” Адже такі хитрі образи з такими незвичайними конотаціями притаманні лише Задзеркаллю. В усякому разі, довільне опитування нами фахівців з української мови, редакторів та перекладачів, показало, що відразу збагнути, що король просто скуштував риби на ім’я форель, ніхто не зміг. Аналогії з російським “отведал”, найбільш схожим на “відвідав” ніхто не побачив.

Про “підступних друзів перекладачів” говорити тут не приходиться, бо до розмовної української мови перейшло з російської дієслово “попробував” (“попробовал”), але найлогічніше в цьому випадку було б дієслово “попоїв” (російське “поел”). Пояснити глибинні хитромудрі словопошуки й словотворення перекладача в цьому випадку складно. Хоча це, можливо, заявка на новий талановитий переклад книжок Л. Керола про славнозвісну філософсько-математичну Алісу, бо відповідні українські переклади відомого

перекладача М. Терещенка, опубліковані в 50-х роках ХХ ст., лишилися непоміченими. Чи то переклад був надто “учений”, чи виявився невдачею відомого перекладача. Можливо, бракувало досвіду в дитячому фольклорі. Наївні перекладачі й перекладознавці ХХ ст. розробляли глибинні проблеми перекладу, копирсалися у відтворенні вагомої деталі, імпліцитного та експліцитного, але й тепер (і ще з більшою силою) перекладачі “ловлять веслом крабів”, і “на розах звенит трамвай” (влучно підмічений К. Чуковським російський переклад Сосюринога “на розі дзвенів трамвай”). Усі ті “краби”, які раніше побутували лише в книжках, тепер можуть випліскуватися на радіо і телебачення, на багатомільйонні аудиторії. І ті аудиторії спокійно, а іноді й вдячно заковтують їх! А може мовна культура втрачається саме на мовних факультетах? До війни культуру мови, виразне читання культивували в середній школі по всій Україні. Зараз з нерозумінням й образою сприймають студенти IV-V курсів перекладацького відділення зауваження викладача щодо правильності вимови!.. Відмінниця доводить, що ... “підмет і присудок завжди складають одну ритмічну групу у французькій мові,” їх, мовляв, “так вчили”... При потуранні керівників кафедр студенти недбало ставляться не лише до вивчення іноземної мови, з якої здійснюватимуть переклад, але й вважають зайвою будь-яку роботу над рідною, чи українською мовою, на яку здійснюватимуть переклад. На заняттях доволіно підставляють російські слова, а на зауваження викладача невинно кажуть “вибачте” й далі продовжують подібну “практику”. Клопітка праця над українським словом вважається чимось мало не сороміцьким. Цьому “вчать” на молодших курсах, тож на старших виправити такий стан речей вельми важко, якщо взагалі можливо. Викладачі молодших курсів, самі часто не готові до викладання на перекладацькому відділенні, викохують мазунчиків, переконаних, що п’яте чи шосте місце, яке вони посіли на олімпіаді з знання іноземної мови, дає їм в подальшому індульгенцію на геть усе. Спірним, бодай у виховному плані, є й поділ на так званих “усних” та “письмових” перекладачів з IV курсу. Студенти, ще гаразд не вивчивши ні однієї мови, ні іноземної, ні української, на яку буцім мають перекладати, переважно просто стирчать в кабінах усного перекладу. Не слід забувати, що в країнах Заходу перекладачів для послідовного і синхронного перекладу готують з людей, яких набирають з бездоганним знанням як мови, з якої здійснюється переклад, так і мови, на яку він здійснюється (остання взагалі має бути рідною мовою студента!). Хоча це не гарантує від таких ляпів, як у французькому перекладі (здійсненому професором Сорбони) “Майской ночи” Гоголя, де “полные мрака леса”, стали “лесами, полными запаха мяты” – “les forêts sentant la menthe” ... Випускники Паризького інституту східних мов, де вивчали українську і російську, не розуміють жодного слова російською (якщо рідна, основна, була українська) і

питають, чи Чехов, бува, не український письменник (бодай курс літератури їм мали б читати рідною ж французькою!).

На тому ж таки каналі “Тоніс” “... вертоліт “Каліпсо” знижується ще біля одного продукту золотого буму “... Мається на увазі містечко. Можливо, перекладачам з редакторами невідоме слово “породження”, можливо, українську мову перекладів поспіхом підлаштовують під якусь іншу, “могутнішу”. В усякому разі, дивитися фільм з такими “продуктами” чи закликами героїв до партнерів “біжи” (замість “тікай”), або ж неймовірними ступенями порівняння типу “більш красивіший” тощо. Перекладачі з іспанської активно трансформують граматику і далі: українське “ніби” повністю витісняється ними в українських конструкціях сумнівним новотвором “як ніби” (т/с “Шторм”, телеканал “Київ”), вочевидь під впливом невикоріненого російського “как-будто”... Вочевидь, рідна мова у перекладача (чи редактора означеного телесеріалу) все ж не українська! Брак розумової практики й породжує такі “перли”. Складається враження, що зараз вже й забули, що українською мовою тканина й папір рвуться на клапті: у телесеріалі про Еркюля Пуаро (НТН) знаходять “шматок носовичка”. У тому ж серіалі засмучену вбивством дочку вбитого Пуаро пропонує “розвеселити”, хоча доречніше (за ситуацією) все ж розважити. Не зазираючи до англо-українського словника, бачиш виписані там відповідники. Проте деякі воістину “креативні” рішення перекладацького загалу телеканалу “Тоніс” (це на ньому король “відвідує” форель і помирає) годі пояснити елементарною логікою. Певно, щоб добряче поміркували пересічні українські телеглядачі, народжується такий переклад: “Є справжні туристи, які фотографуються на фоні пам’ятника Леніна (взагалі за правилами української граматики він мав би бути пам’ятником Леніну), щоб потурати своїй пристрасті споживання”. Французький коментар прослуховується дуже чітко, тому є з чим порівнювати: йдеться усього лише про те, щоб “задовольнити” свою нестримну “пристрасть” до фотографування (щоб увічнити себе) на тлі всіляких пам’яток та пам’ятників. З чого “кортить аж свербить” увічнити себе на тлі пам’ятника Леніну стало “пристрастю споживання” – здогадатися годі. Схоже, що перекладають не живі люди, а машини. Цікаво, як вони збираються “споживати” Леніна? Негайно напрошується асоціація з анекдотичним перекладом розрекламованої (на кожному розі) перекладацької фірми “Тріс”, яка й ціни собі скласти не може й відмовляє досвідченим відомим перекладачам, зате силами “своїх” творить справжні “шедеври”. Так, на чудовому папері був надрукований переклад письмових матеріалів, які мали доповнювати усні лекції й семінари одного з відповідальних працівників Центрального банку Франції у Банківській академії Національного банку України (1999 р.). На одне з занять, покидавши всі справи, примчали

працівники Київської грошової фабрики, бо “fonctionnement de la filière fiduciaire” горе-перекладач (перекладачі?), а мабуть були ще й редактори (!), переклав як “нанесення захисної стрічки на банкноти” (!!!), хоча йдеться всього лише про шлях, який проходить паперова грошова купюра від фабрики до віконця в касі (чи банку). Вочевидь такі “перекладачі” вчать лише “самі у себе”. І зовсім наївно, навіть по-дитячому звучать настанови відомого радянського й російського перекладознавця В. Комісарова про те, що професійна компетенція викладача перекладу не лише включає всі аспекти перекладацької компетенції, але й переважає її за обсягом знань і вмінь. Зрозуміло, що його володіння іноземними мовами має бути значно вище, ніж у самих перекладачів. Він повинен розрізняти тонкі змістові й стилістичні нюанси, вміти будувати синонімічні ряди, знати особливості побудови текстів різних типів та стилів, вміти виправляти мовні та мовленнєві помилки тих, кого навчає. Хоч навчання іноземної мови, як зауважує В. Комісаров, не є основним завданням перекладача перекладу, фактично йому нерідко доводиться виступати і в цій ролі. Труднощі в процесі перекладу нерідко виникають внаслідок недостатнього володіння тими, хто навчається, іноземною мовою ... Викладач перекладу – значною мірою викладач іноземної мови, а крім того він ще й викладач рідної мови тих, хто навчається [1:341].

Цікаво, чи вже перевелися такі викладачі, чи у перекладачі прагнуть ті, кого годі вчити, чи приходять ті, хто зовсім і не вчився, а мають свої родинні чи “кунацькі” зв’язки, щоб “підхалтурити”. В усякому разі, перекладознавство й перекладацька практика в самому широкому сенсі слова квітнуть паралельно, ніде не перетинаючись. Маленькі “дуче” й “дученята” від перекладу, не перевантажуючи себе зайвими міркуваннями, творять лише свій вузесенький, часто малокомпетентний і не зовсім інтелігентний (чи інтелектуальний) мовний світ, продукуючи лише їм зрозумілу “мовну інтерференцію”, а інші вже, мовляв, нехай розуміють, як хочуть. Тут вже слід забути про такі собі “кунтушики” для окремих слів [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М., 2004. 2. Венгренивська М.А. Множинність чи варіативність перекладів // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2007. – Вип.11. – С. 93-97. 3. Венгренивська М.А., Гнатюк А.Д. Творча майстерня перекладача. – К., 2008.

ВОЛОДИНА Т.С.

Київський національний лінгвістичний університет

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВІДІМЕННИКОВИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті автор аналізує різні підходи до визначення понять когнітивної лінгвістики, таких як: фрейм, пропозиція, когнітивне моделювання полісемних відіменникових

© Володіна Т.С.

префіксальних дієслів сучасної німецької мови, описує фреймові структури ситуацій, які репрезентуються досліджуваними дериватами, мотивованими семантичними аргументами (медіатив, об'єктив, результатив).

Ключові слова: фрейм, пропозиція, когнітивне моделювання, полісемічний дериват, семантичний аргумент.

В статье автор анализирует несколько подходов к определению таких понятий когнитивной науки как фрейм, пропозиция, когнитивное моделирование, выявляет такие фреймовые структуры ситуаций, которые описываются полисемными отымёнными префиксальными глаголами, мотивированными медиативом, объективом и результативом.

Ключевые слова: фрейм, пропозиция, когнитивное моделирование, полисемный дериват, семантический аргумент.

Several approaches to the definition of such notions of cognitive science as frame, proposition, cognitive modelling are analysed in the article. Frame structures of situations describing polysemic denominative prefixal verbs motivated by semantic arguments (mediative case, objective case and resultative) are revealed.

Key words: frame, proposition, cognitive modelling, polysemic derivative word, semantic argument.

Вивчення пропозиційного та фреймового аналізу відіменникових префіксальних дієслів сучасної німецької мови відповідає загальній тенденції когнітивного моделювання в мові. Основними одиницями такого моделювання є пропозиція, фрейм та концепт. Застосування методів когнітивного моделювання дериваційних досліджень дозволяє виявити та описати мотиви та вектори процесів лексичного розвитку слова.

Пропозиційно-фреймове моделювання є невід'ємною складовою когнітивного словотвору, когнітивної мотивології і дериваційної лексикології.

Питання переосмислення таких традиційних і фундаментальних проблем класичного словотвору, як моделювання похідних в ономасіологічному аспекті, синхронна реконструкція словотвірного акту, функція і форми дериваційних явищ у мисленнєвій і комунікативній діяльності розглядаються сьогодні з погляду когнітивного словотвору. При цьому ключовою одиницею осмислення системності словотвірного рівня залишається похідне слово, до якого на сучасному етапі дослідження застосовуються методи пропозиційного та фреймового аналізу.

Здатність похідного слова об'єктивувати пропозиційні структури, служити їх простому угадуванню, здатність бути такою одиницею номінації, що є зручною для упакування інформації і використання її в мовній діяльності, характеризує похідне слово як особливу когнітивну структуру.

Потрапляючи в розряд одиниць, які слугують позначенню однієї і тієї ж пропозиційної структури, тобто однієї і тієї ж ситуації, процесу або ознаки, похідне слово стає *об'єктом* когнітивної семантики [1].

Існує багато теорій щодо проблеми пропозиційного та фреймового моделювання мовних одиниць, але всі вони не є універсальними та вичерпаними, тому питання інтерпретації пропозиційно-фреймового моделювання похідного слова залишається **актуальним**.

Об'єктом даної статті є похідне відіменникове полісемантичне дієслово в сучасній німецькій мові.

Предметом дослідження даної статті є інтерпретація пропозиційно-фреймового моделювання полісемічних відіменникових префіксальних дієслів.

Матеріалом дослідження слугують полісемічні відіменникові префіксальні дієслова сучасної німецької мови.

Сучасний стан проблеми моделювання структур репрезентації знань характеризується спробами відобразити ці структури саме з урахуванням складної діяльності людського мозку у процесах отримання, обробки, переробки та використання знань, у тому числі вербалізованих [2:390].

У науковій літературі є різні підходи щодо моделювання структур репрезентації знань, але найбільш поширеним є пропозиційний.

У лінгвістиці *пропозиція* є цікавою для багатьох вчених і розглядається як:

- структура репрезентації знань про певну ситуацію(подію) та характеризується істинністю й несуперечливістю. Вона являє собою актуальний факт, що має певну синтаксичну будову, ізоморфну структурі дійсного факту, і здатна виражати істиннісне значення [3:27];

- семантичний образ ситуації або фактів реального світу чи інших світів, зафіксованих у реченні як його значення [4:69];

- семантичний інваріант, спільний для всіх членів парадигми речення і похідних від речення конструкцій; який становить стабільне семантичне ядро, об'єктивну семантичну константу речення, яка відображає структуру ситуації події [5:121-122];

- мисленнєвий аналог (прообраз) певної ситуації із притаманними їй відношеннями; це особлива оперативна одиниця свідомості чи специфічна одиниця збереження, репрезентації знань у мозку людини, ментальна структура, відображення деякої ситуації і типів відношення в ній, узагальнених та організованих у нашій свідомості [6:84] ;

- базова одиниця когнітивного моделювання, природа якої підтверджена експериментально та співвідноситься із принципами організації пам'яті [2:393];

- універсальна структура як елемент всіх ментальних процесів [7:194];
- ідеалізована когнітивна модель, ментальна сутність, у який не використовуються механізми уяви [8:177];
- двокомпонентна структура, яка має два блоки: об'єктивну семантичну константу (інтенціонал у сучасній логіці) і суб'єктивну змінну – модус [9:259].

У даній статті ми поділяємо думку лінгвіста І. Штерна, який наголошує, що структурний ізоморфізм між ситуацією та пропозицією проявляє себе в тому, що центральній події або ознаці ситуації відповідає предикат пропозиції, а учасникам ситуації – аргументи пропозиції [10:259]. Важливим положенням цього підходу є зв'язок семантики з поняттям моделювання, конфігурації пропозиції, яка лежить в основі семантичної структури речення і, тому, *пропозиція може розглядатися як теоретична модель, що не ототожнюється з позамовною ситуацією, а надає уявлення про ситуацію із вказівкою аргументних позицій, а не конкретних учасників дії, процесу* [11:87].

Пропозиційне моделювання застосовується і в межах іншого підходу – фреймового.

Одиницею, що дозволяє екстраполювати закономірності розумової діяльності людини на організацію мовного феномена похідного слова обраний *фрейм як структура знання, що представлена у формі пропозиційної ситуації*.

Фрейми визначають як:

- базисні елементи, що ідентифіковані у межах ситуації, які генерують певні соціальні події й нашу участь у них [12:187];
- фіксована система параметрів, що описують той чи інший об'єкт або подію;
- структури інформаційних даних, у яких відображено набуті досвідним шляхом знання про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує [13:289].

Інформація, що організована у вигляді фрейму, може бути класифікована в залежності від видової приналежності і сфери використання. З одного боку, фреймова інформація може бути, інформацією, яка сприйнята та алгоритмічно організована людиною [13], з іншого боку – соціально значимою інформацією, соціальним досвідом [13].

Можливість застосування методу фреймового аналізу до вивчення властивостей похідного слова обумовлена особливим статусом

останнього: похідне слово “інферентно” за своєю семіотичною природою.

Похідне слово – це коротка дескрипція денотату, за якою стоять більш повні і більш розгорнуті знання про нього. Саме ця властивість *іманентної вказівки* мовними засобами на якесь пропозиційно значеннєве ціле і дозволяє бачити в похідному слові одиницю з іманентною і системно значущою *фреймовою семантикою*.

На наш погляд, *фрейм* є матрицею дериваційного розвитку лексики. Він позиціонує себе як *стереотипний алгоритм когнітивного освоєння дійсності, розумова сітка, елементи якої за необхідністю маркуються на вербальному рівні дериваційними засобами*.

Фрейм розглядають як структуру, у який паралельно використовуються вербальні і невербальні типи інформації з огляду на те, що невербальні форми завжди можуть бути організовані через вербальні [14]. Формально структуру фрейму представляють як дворівневу або польову.

Структуру кожного фрейму визначає семантичний предикат, який є узагальненим типом події і слугує меті повідомлення. Реалізуючи свій абстрактний, понятійний зміст, він задає місця для учасників ситуації, а також визначає їх позиції та ролі. Компоненти фрейма описуються як семантичні функції, ролі або як глибинні відмінки.

Деякі дослідники ототожнюють фрейм з пропозицією, предикатно-актантною рамкою, чим засвідчують виключно вербальну природу й істинність, несуперечливість фіксованої ним інформації [15]. Лінгвіст Ю. Караулов зазначає, що фрейм може бути представлений пропозицією, а фреймова сітка – системою пропозицій [7:194].

Традиційно дослідження з полісемії ставили за мету виявлення типу зв'язку між значеннями полісемічного слова (радіальний або ланцюговий), розмежування полісемії і омонімії, визначення семантичних процесів, що полягають в основі утворення різних значень полісеманта.

У межах когнітивної парадигми процес утворення нових значень в структурі багатозначного слова розглядається як певна послідовність когнітивних операцій, що проводяться над знаннями [16].

В основі усіх когнітивних операцій полягає принцип інференції, тобто семантичного виводу, проєкціювання із концептуальної галузі донора у галузь реципієнта, а також процедура дослідження когнітивної інформації із попередніх значень полісеманта.

Концептуальна структура полісеманта може бути представлена у вигляді макрофрейма, кожне окреме значення представлено фреймом. Всередині фреймів виділяються (слоти) п'яти типів [16]:

- власне конститутивний;
- конститутивно-інферентний;
- формальний(цільовий);
- прагматичний.

При утворенні нового значення полісемантичного слова інформація може успадковуватись з будь-якого слота фрейма висхідного значення. При цьому можна говорити про певний рід залежності між типом семантичного процесу і типом інформації, що наслідуються з певного слоту фрейма висхідного значення.

Використання пропозиційно-фреймового підходу до полісемії похідного слова зумовлено, перш за все, традиційним прагненням науки пояснити різні явища і їх взаємозв'язок, а також те, як вони представлені у свідомості людини. Поняття фрейму відповідає такому прагненню, тому що він являє собою структуру, елементи якої знаходяться в залежності один від одного. Вона безпосередньо пов'язана з людиною, з її здатністю орієнтуватися у дійсності, пізнавати нове.

У мовознавстві визнаються також інші підходи: системний, функціональний. Кожен вирішує проблеми: як та чи інша мовна одиниця функціонує, яке місце вона займає у системі. За своєю сутністю пропозиційно-фреймовий підхід не протирічить традиційним: значущим залишається поведінка одиниці у мовленні і її місце у структурі в цілому. У межах пропозиційно-фреймового підходу увага акцентується на тому, як одиниця виявляє себе у площині обраного образу-фрейму. Окремо фреймовий підхід застосовується у гнізді слів, оскільки воно відображає існуючі у дійсності зв'язки. Складові одного гнізда поставлені у купу, і одне слово легко пояснює інше. Таким чином показується живий зв'язок слів у мові.

Дериваційне слово – це мікрогніздо, яке розглядається як семантико-функціональна одиниця, що утворює слова, які пов'язані між собою епідигматичними відношеннями, і що мають різний характер вираження.

У такому мікрогнізді виокремлюються різні дериваційні структури: словотвірні деривати, суплетивні, семантичні похідні. Серед словотвірних дериватів зустрічаються слова на позначення суб'єкту, місця, знаряддя. Так виникає ситуація, тобто пропозиція, яка складається із компонентів: *обов'язкових* (суб'єкт, об'єкт, предикат) та *периферійних* (знаряддя, інструмент, місце). Групуємо слова всередині словотвірного гнізда за названими компонентами у межах однієї ситуації, ми тим самим систематизуємо їх, як однокореневі слова, які пов'язані у свідомості людини. Розподіл слів й буде доказом наявності пропозиційно-фреймової моделі гнізда, яке аналізується.

Наприклад, роздивимось словотвірне гніздо відіменного дієслова *teilen* ← *der Teil* (частина):

- teilen*: 1) ділити, членувати, розділяти; (ЛСВ1);
 2) розгалужуватись; (ЛСВ2);
 3) ділитись чим-небудь; (ЛСВ3);
 4) поділяти чийсь погляди (ЛСВ4).

aufteilen
einteilen
verteilen
zerteilen

} словотвірне гніздо

- aufteilen*: 1) поділити (ЛСВ1);
 2) розділити (ЛСВ2).

- einteilen*: 1) підрозділяти на щось (ЛСВ1);
 2) розпланувати (ЛСВ2);
 3) градувати (ЛСВ3);
 4) призначити (чергових) (ЛСВ3).

- verteilen*: 1) розташовувати, роздавати щось, розміщувати (ЛСВ1);
 2) дробитися, розповсюджуватися (ЛСВ2);

- zerteilen*: 1) дробити на маленькі кусочки, ділити (за допомогою ножа) (ЛСВ1);
 2) розсмоктувати (ЛСВ2);
 3) розпадатися (ЛСВ3);
 4) розділятися на дрібні частки (ЛСВ4).

Як ми бачимо, один чи два лексико-семантичних варіанта у кожній структурі цих однокореневих полісемічних префіксальних дієслів співпадають, тому можна стверджувати, що ці ЛСВ утворюють ряд синонімічних дериватів.

Розглянемо деякі фреймові структурні ситуації похідних дієслів. Загальна пропозиційно-фреймова модель представлена у таких фреймових ситуативних пропозиційних структурах: $R = DP + N + \text{аргумент (актант)} = V$, де R – фрейм; DP – дериваційний префікс; N – відіменникова основа; аргумент, який може бути: *обов'язковим* (суб'єкт, об'єкт, предикат); *периферійним* (медіатив, інструментатив, результатив), V – відіменникове префіксальне дієслово (результат словотвірного акту). Дана модель може модифікуватися за рахунок різних дериваційних префіксів та аргументів.

Під *фреймом* ми розуміємо структуру репрезентації знань, інформацію про деяку стереотипну ситуацію, вербалізовану мовними засобами, зокрема, словотвірними.

Пропозиція – це структура, де головними компонентами є предикат і аргумент і тому вона ще називається предикатно-аргументна структура.

Аргумент – це компонент предикатно-аргументної структури, мисленнєвий аналог особи, предмета, поняття, який корелює із предикатом у певній ситуації та є глибинним мотиватором породження похідного слова.

Предикат інтерпретується як центральний компонент пропозиції – ситуації, який виражає зміст події як процес, стан, відношення, ознаку, притаманної певному суб'єкту.

Медіатив – термін семантичного синтаксису, відмінкової граматики, логічної семантики, мисленнєвий аналог непрямого засобу дії, один із аргументів у фреймово-пропозиційній структурі.

Інструментатив – термін семантичного синтаксису, мисленнєвий аналог, знаряддя дії, один із аргументів в структурі пропозиції.

Результатив – термін семантичного синтаксису мисленнєвий аналог, результату дії, один із аргументів в структурі пропозиції.

В даній статті ми розглянемо фреймові структури ситуацій, що описуються похідними полісемантичними дієсловами, які мотивовані такими аргументами як медіатив та результатив.

Утворення похідних дієслів, що описують ситуації *поділу предметів на частини*, мотивоване або *медіативом*, або *результативом*.

Названі денотативні ситуації можуть бути представлені висхідним дієсловом – *teilen* (*ділити, розділяти*). У повному вигляді денотативні ситуації передбачають таких онтологічних учасників:

- 1) людина, яка розділяє щось на складові частини;
- 2) якісь предмети, що піддаються поділу;
- 3) засіб або інструмент, яким здійснюється цей поділ і
- 4) результати дії.

Зазначені ситуації відбиваються висхідним фреймом, у структурі якого онтологічним учасникам приписуються семантичні ролі агенса, об'єктива, медіатива й результатива: *R (Agens + Objektiv + Mediativ + Resultativ)*.

Er(Agens) hat das Brett(Objektiv) mit der Handsäge(Mediativ) in zwei Stücke(Resultativ) geteilt (Він розпиляв дошку ножівкою на дві частини).

Der Arzt hat die Leiche in kleine Stücke zerlegt (Лікар розчленував труп на складові частини).

Описуваний тип ситуацій складають отсубстантивні дієслова із префіксом *durch-*, утворені від *медіатива* з явним інструментативним відтінком: *durchfeilen* (перепилити), *durchsäbeln* (перерізувати тупим ножем), *durchsägen* (розпиляти) і деривати з невідокремлюваним

префіксом *zer-*, мотивовані *результативом*: *zerstückeln* (розділити на шматки, ділити на частини, дробити), *zerfasern* (розщеплювати на волокна, подрібнювати), *zerteilen* (розділити на частини) і *zerflicken* (розірвати на шматки).

У результаті інтеграції медіатива й результатива у словотвірні структури виділених дієслів ми одержуємо два нових фрейми відображення тієї самої ситуації поділу предметів на частини: Перший фрейм: *R: (DP durch- + Mediativ + Agens + Objektiv) = V*.

Er hat die Kette durchgefeilt (Він перепилив залізний ланцюг) ← *Er hat die Kette mit Feile geteilt* (Він розділив напилком ланцюг).

Als der Arzt den Hals der Ampulle durchsägte, hielt Martin die Ampulle ganz ruhig (Коли лікар перерізував ампулу, Мартін тримав її зовсім спокійно) ← *Als der Arzt den Hals der Ampulle mit der Säge abtrennte, hielt Martin die Ampulle ganz ruhig* (Коли лікар відокремив верхівку ампули, Мартін тримав її зовсім спокійно).

Другий фрейм: *R: (DP zer- + Resultativ + Agens + Objektiv) = V*.

Der Arzt hat die Leiche zerstückelt ← *Der Arzt hat die Leiche in kleine Stücke zerlegt* (Лікар розчленував труп на складові частини).

Er zerfetzte den Brief ← *Er rieß den Brief in Fetzen* (Він розірвав аркуш на шматочки (у жмуту)).

Ситуації поділу предметів на частини можуть бути представлені не тільки дієсловами дії, але й дієсловами процесу із префіксом *ver-*: *sich verästeln* (розгалужуватися), *sich verzweigen* (розгалужуватися) (виділений процес характерний в основному для живої природи й стосується росту дерев і чагарників) та з префіксом *zer-* *zerfransen* (обтріпатися), що наочно репрезентує процес зношування чогось, перетворення на щось непридатне.

Такий процес передбачає присутність змінного неживого, неактивного предмета й результату, тобто того, що виходить у завершенні процесу, який мав місце. Іноді можлива й вказівка на місце, де щось відбулося, хоча воно не є принципово важливим і найчастіше не есплікується в реченні. Повний фрейм має структуру: *R= (Patiens + Resultativ + (Lokativ))*.

Der Baum teilt sich in viele Zweige. (Стовбур дерева розгалужується на безліч гілок).

Die Hosenbeine haben sich an den Rändern in Fransen aufgelöst. (Холоші потріпалися по краях).

Мотивуючим аргументом висхідного фрейму для утворення названих дієслів виступає *результатив*, що не есплікується в реченнях:

R: (DP ver-, zer- + Resultativ + Patiens + (Lokativ) = V.

Der Baum verästelt sich immer weiter (Дерево розгалужується все далі) ← *Der Baum teilt sich in viele immer dünner werdende Zweige* (Стовбур дерева розділяється на все тонші гілки).

Ein Ast verzweigt sich (Гілка дає відростки) ← *Ein Ast teilt sich in Zweige* (Товста гілка розділяється на тонкі гілки).

Du hast den ganzen Teppich mit deinen Stiefeln zerfranst (Ти своїми чобітками обтірала весь килим) ← *Du hast den Teppich durch Fraß beschädigt* (Ти зіпсувала килим, перетворивши його на щось, схоже на лахміття).

Ситуації заподіяння комусь болю ударами, нанесення пошкоджень описується загальним дієсловом-гіперонімом – *prügeln* (бити, бити, бити). Для розглянутих типів ситуацій важлива присутність особи, яка виконує дію, предмета або якоїсь людини, що піддається побиттю, а також в одному випадку – результату дії, а в іншому – засобу, що використовується для нанесення комусь пошкоджень. Наведені денотативні ситуації відбиває висхідний фрейм із усіма учасниками, які виконують семантичні функції: 1) агенса, 2) об'єктива, 3) медіатива з інструментативним відтінком, 4) результатива.

Der Mann prügelte den Hund halbtot mit einem Stock. (Чоловік побив собаку до півсмерті цінком).

Такі ситуації складають певну групу префіксальних дієслів-гіпонімів *verbeulen* (пом'яти), *verbleuen* (побити (до синців)), відлупцювати, відгамселити), *zerbeulen* (бити, відлупцювати (когось), набити гульт), *zerbleuen* (побити, розмалювати (когось), наставити синців (розм.)).

Внаслідок того, що у структуру похідних дієслів інтегруються аргументи висхідного фрейму, які виконують функції результатива й медіатива, змінюється семантична перспектива й породжується нова фреймова структура: *R: (DP ver-, zer- + Resultativ) + Agens + Objektiv = V.*

Er zerbeulte sie erbittert (Він жорстоко побив її (набив гульт)) ← *Er machte ihr Beulen* (Він набив їй гульт);

R: (DP ver-, zer- + Mediativ) + Agens + Objektiv = V.

Der Mann verbleuelte seinen Hund (Чоловік лупцював свого собаку) ← *Der Mann prügelte seinen Hund mit einem Bleuel* (Чоловік побив свого собаку довбешкою).

Відіменні полісемічні дієслова, утворення яких мотивоване медіативом і результативом, описують ситуації поділу предметів на частини та ситуації заподіяння ударами болю комусь, нанесення ушкоджень. У результаті інтеграції медіатива й результатива у словотвірні структури відіменних дієслів, ми одержуємо декілька модифікованих фреймів відображення названих ситуацій:

а) *R*: (*DP durch-*, *ver-*, *zer-* + *Mediativ*) + *Agens* + *Objektiv* = *V*;

б) *R*: (*DP ver-*, *zer-* + *Resultativ*) + *Agens* + *Objektiv* = *V*;

в) *R* (*DP ver-*, *zer-* + *Resultativ*) + *Patiens* + (*Lokativ*) = *V*.

Отже, пропозиційно-фреймове моделювання є досить продуктивним та дозволяє виявити та описати мотиви та вектори процесів лексичного розвитку слова, а саме похідного слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Семантика производного слова // Аспекты семантических исследований. – М., 1980.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Напрями та проблеми. – Полтава: “Довкілля-К”, 2008. – 390 с.
3. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Квантификативный аспект языка. – Индрик, 2005. – 27 с.
4. Богданов В. Речевое общение: Прагматические и семантические аспекты. – Л., 1990. – 69 с. 5. Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 121-122. 6. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней. – Минск–М., 1992. – 84 с. 7. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М., 1987. – 194 с. 8. Лакофф Дж. Когнитивная семантика // Язык и интеллект. – М., 1996. – 177 с.
9. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник для вузов. – М.: УРСС, 2000. – 259 с. 10. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник. – К., 1998. – 259 с. 11. Гуйванюк Н.В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. – Чернівці, 1999. – 87 с.
12. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – 187 с. 13. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М., 1988. – 289 с.
14. Кацнельсон С.Д. Заметки о падежной теории Ч. Филлмора // Вопросы языкознания. – М., 1988. – Вып. 1. – С. 110-117. 15. Fillmore Ch.J., Atkins B.T. Toward a frame-based lexicon: The semantics of RISK and its neighbours // A. Lehrer, E. Kittay (eds). Frames and Fields. – Erlbau Publishers, 1992. 16. Боярская Е.Л. Когнитивные основы формирования новых значений полисемантических существительных современного английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1999.

ГЕЙКО Т.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УНІВЕРСАЛЬНЕ ТА СПЕЦИФІЧНЕ У МОВІ: РОЛЬ КАЛЬКУВАННЯ ПРИ ВІДТВОРЕННІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ (на прикладі англійських запозичень у сфері культури у французькій мові)

Статтю присвячено аналізу лексико-семантичних трансформацій у французькій мові внаслідок калькування з англійської мови, з'ясуванню ролі елементів загального та ідіотнічного у кальках, їх відображення на семантичному рівні у картинах світу мови-реципієнта і мови-донора. Розглядаються різні типи лексичних кальок. Визначається роль культури як “ключового” складника національно-мовної картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, культура, запозичення, калькування, морфо-синтаксичні кальки, описово-перекладені еквіваленти, кальки на основі семантичної контамінації.

Статья посвящена анализу лексико-семантических трансформаций во французском языке вследствие калькирования с английского языка, выяснению роли элементов общего и идиотнического в кальках, их отражение на семантическом уровне в картинах мира языка-реципиента и языка-донора. Рассматриваются разные типы лексических калек. Определяется роль культуры как “ключевой” составляющей национально-языковой картины мира.

Ключевые слова: языковая картина мира, культура, заимствование, калькирование, морфо-

синтаксические кальки, описательно-переведённые эквиваленты, кальки на основе семантической контаминации.

The article deals with the analysis of lexical-semantic transformations in French language due to English loanshifts. The elements of universal and idioethnic in loanshifts and their semantic representation in the world pictures of language-recipient and language-donor are determined. The study includes different types of the loanshifts. The role of culture is defined as key component of the national language world picture.

Key words: language world picture, culture, borrowing, loanshifts, morph-semantic creations, translated equivalents, extentions.

Актуальність дослідження зумовлена потребою більш чіткого усвідомлення та осмислення національно-специфічного на тлі універсалістського коду людства, що виявляється у мовній картині світу певного народу-носія даної мови і культури та сприяє його самоідентифікації в контексті діалогу мов і культур у глобалізованому світі.

Мета роботи полягає у виявленні лексико-семантичних трансформацій у французькій мові внаслідок калькування з англійської мови, з'ясуванні ролі елементів загального та особливого у кальках, їх відображення на семантичному рівні у картинах світу мови-реципієнта і мови-донора.

Об'єкт дослідження – лексеми макрополя культури і мистецтва у французькій мові, що утворилися внаслідок калькування з англійської мови.

Предмет дослідження – особливості ономастично-семасіологічного процесу у французькій мові у результаті розширення лексико-семантичної парадигми під впливом англійської мови.

Матеріалом дослідження були 69 кальок різного типу з англійської мови, відібраних методом суцільної вибірки із загальних та спеціальних лексикографічних джерел, а також сучасних періодичних видань.

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що вперше кальки розглядаються окремо як носії універсального та специфічного у сфері культури, як результат співвіднесеності картин світу мови-реципієнта і мови-донора внаслідок маніпуляції мовними засобами та їх інтерпретаційним використанням при заповненні лакун у мовній картині світу реципієнта.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Проблема співвіднесеності загального та специфічного на всіх рівнях людської свідомості і практики завжди була у центрі уваги наукових досліджень. Дана проблема набуває виняткової значущості в контексті діалогу мов і культур за доби глобалізації, яка дає чітке уявлення про взаємопов'язаний світ, про неможливість самодостатнього, самозамкненого існування. Проте глобальне, універсальне постає через локальне, специфічне, а культурно-специфічне не існує поза універсальним, як не буває частини без цілого. Тому дослідження мов і культур, а разом з тим володіння основами міжкультурної комунікації є

основними координатами орієнтації у глобалізованому просторі. Вивчення запозичень у сфері культури щонайкраще допомагає розкрити і зрозуміти роль ідіоетнічного та універсального у національно-мовних картинах світу, співвіднесеність і взаємодію останніх в “інформаційному континуумі”, у субстанціонально-ідеальному просторі мови, що дискретизується певним мовним соціумом. Дослідження виконано у межах теми, що розробляється в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Розвиток та взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації” (06 БФ 044-01).

Постановка завдання: виділити основні типи кальок; дослідити особливості лексико-семантичних трансформацій у французькій мові внаслідок калькування з англійської мови у сфері культури; виявити взаємозв’язок елементів загального та специфічного у кальках та способи його відображення у картині світу французької мови; продемонструвати взаємодію розвитку МКС французької мови з процесом запозичення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні погляди на МКС викладено у працях таких вчених, як-от: Ю.Д. Апресян [1], Н.Д. Арутюнова [2], В.М. Телія [3;4], О.С. Яковлева [5], Ю.С. Степанов [6], О.В. Урисон [7], Г. Вежицька [8;9], Г.А. Залізник [10], І.О. Голубовська [11] та ін. Обстоюючи ідею про необхідність комплексного (лінгвістичного, семіотичного, культурологічного) підходу до вивчення НМКС та лінгвоспецифічних концептів у міжкультурній перспективі, вони підкреслюють виключну роль сучасної лінгвістичної семантики при реконструкції МКС, оскільки семантичний аналіз лексики певної мови сприяє відтворенню цілісної системи уявлень, відображеній у даній мові.

Наукові результати. Синтезуючи результати дослідження можемо констатувати, що поняття МКС вбирає два основоположні моменти: 1) (“наївна”) картина світу, зумовлена мовою, відрізняється від “наукової”; 2) кожна мова “змальовує” дійсність дещо по-іншому. Розбіжності між мовними картинами виявляються, у першу чергу, в лінгвоспецифічних словах, які містять у собі специфічні для конкретної мови концепти. Калькування, використовуючи інтерпретаційні можливості мови-реципієнта, відтворює концептуальні моделі мови-донора та заповнює лакуни у мовній картині реципієнта, що збагачує вияви універсального через національно-специфічне. З появою нових елементів лексико-семантичної системи відбувається своєрідне “перекрашування” окремих фрагментів МКС у “національні” кольори, які набувають відтінки МКС донора. Отже, запозичення, зокрема кальки, висвітлюють ідіоетнічні особливості мови і культури певного народу на тлі універсалістського коду людства, без них неможлива повна реконструкція як НМКС мови-реципієнта, так і мови-донора. Їх лінгвістичний аналіз дозволяє виділити знакові поняття та величини для

НМКС, визначити їхнє місце у самоідентифікації народу-носію даної мови та культури, усвідомити їхню роль у трансформації ментальних універсалій.

Поняття МКС тісно переплітається із поняттям культури, що тлумачиться по-різному. Серед дефініцій останнього найбільш вдалим, на наш погляд, є ті, що прямо або опосередковано вказують на значущість мови. Отже, у даній роботі культура розуміється як надбання матеріального та духовного досвіду і практики людини, що втілюється у мові та мистецтві (у вищому елітарному розумінні) та його низових формах, властивих масовій свідомості, є найвищим виявом образних рефлексій та інтерпретацій і разом з тим сприяє людській комунікації, соціалізації та самоідентифікації. У структурі та типології культури ХХ ст. зникають або маргіналізуються види, типи, жанри мистецтва та мислення, які раніше відігравали у системі культури істотну роль. Виникають радикально нові, досі невідомі, типи художнього і філософського самовираження: технічні види мистецтв (кіно, пізніше дігитальні мистецтва), фундаментальні наукові теорії, що докорінно перетворюють художнє мислення і філософські методи. До того ж, ХХ ст. вирізняється поміж інших історичних епох появою масової культури. Дана культура значно відрізняється від попередніх низових форм тим, що вона спирається на досягнення найсучаснішої технології навіть більшою мірою, ніж елітарні форми мистецтва ХХ ст. Крім того масова культура (поп-музика, шоу-бізнес, розважальна кінопродукція, мода, бульварна і жовта преса тощо) широко використовує потужний арсенал психології, менеджменту тощо. Вона є унікальною як мистецтво маніпулювання елементарними “долюдськими” реакціями та імпульсами мас людей, що використовує найрафінованіші досягнення технології та науки.

Як зазначалося вище, однією із засад теорії мовної картини світу є положення про її універсальний та ідіоетнічний характер. Дійсно, властивій мові погляд на світ є почасти універсальним, почасти національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ по-різному, крізь призму своїх мов. Субстанціонально-ідеальний простір мови, що є єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття і національного способу мислення фактично на всіх стратифікаційних рівнях мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин. Як відомо, культурно-специфічне не існує поза універсальним, як не буває частини без цілого. Тезу про інтернаціональний характер людського мислення можна інтерпретувати в рамках універсально-предметного коду, під яким розуміють універсальну логіко-поняттєву базу людства, певну сукупність ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код. Перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної мови, “дискретизація інформаційного континууму” певною мовою “переплавляє” єдину логіко-поняттєву базу людства, відливаючи її в етнічно зумовлені

семантичні матриці змістової структури мови. Таким чином, у національно-мовних картинах світу, з одного боку, виділяється загальна частина, яка вказує на “загальний поняттєвий базис” людства, що виступає спільною основою природної мови, мислення та культури; з іншого боку, національно-специфічні нюанси відчуття, осмислення й оцінки реального світу, накладаючись на універсальну логіко-поняттєву основу, утворюють ту частину мовних картин світу, яка й несе в собі національну специфіку.

Розбіжності між мовними картинами, сприйняттям і осмисленням дійсності у різних сферах людської діяльності виявляються при аналізі запозичень, зокрема, кальок, оскільки калькування як спосіб і вид мовної інтерференції можливе лише за наявності спільного, універсального у плані змісту та/або вираження у мові-реципієнті і мові-донорі. Проте утворення нової лексичної одиниці у мові-реципієнті не призводить до повного збігу, ототожнення з етимомом, який залишається елементом певної мовно-культурної парадигми, зберігаючи при цьому свою специфіку у мові-донорі як складова частина її картини світу. Таким чином, кальки висвітлюють ідіоетнічні особливості мови і культури певного народу на тлі універсалістського коду людства. Їх лінгвістичний аналіз дозволяє краще зрозуміти специфіку НМКС, усвідомити їхню роль у трансформації ментальних універсалій.

У сучасній теорії мовної взаємодії запозичення іншомовних елементів тлумачиться здебільшого не як механічне перенесення повного мовного матеріалу, а як динамічний процес, де інтерференція є чинником складного діяхронічного процесу проникнення іншомовних елементів або структурних рис у систему мови-реципієнта, який отримав назву мовної дифузії [12]. Погляди та підходи вчених до аналізу кальок у цьому процесі дещо відрізняються, але всі вони ґрунтуються на співставленні семантичного та фонографічного планів лексичної одиниці у мові-реципієнті та мові-донорі. Так, У. Вайнрайх [13:83-89] розуміє кальки як розширення використання слова мови-реципієнта відповідно до моделі мови-донора або ототожнення частково подібних семантем в обох мовах. Для складних слів і фраз він виділяє відтворення засобом власних еквівалентних слів – власне кальки, кальки-тлумачення, кальки-утворення.

На відміну від У. Вайнрайха, який розрізняє калькування у простих і складних слова, Е. Хауген [14:367-369] детально аналізує ступінь субституції морфем та взаємозв'язок між морфемною і фонемною субституцією. Кальки він розглядає як запозичення-зсуви (loanshifts) з повною морфемною заміною, коли іншомовна модель відтворюється повністю морфологічними засобами мови-реципієнта, що виключає фонемну субституцію. Серед запозичень-зсувів дослідник виділяє розширення (extentions) і утворення (creations). Перші відповідають семантичним запозиченням і позначають питомі слова, які набувають нового значення завдяки своїй семантичній та фонетичній схожості з

іншомовним словом. Залежно від схожості розширення бувають омофонічні, гомологічні (збіг у значенні і звучанні), синонімічні (збіг у значенні). (Ж. Дюбуа використовує для цього термін “семантична контамінація” [15], яким ми послуговуватимуся надалі). Серед утворень Е. Хауген розрізняє структурно-морфологічні кальки, які відтворюють у мові-реципієнті морфо-синтаксичні характеристики моделей мови-донора шляхом поморфемного перекладу, та приблизні або описово-перекладені еквіваленти, які не відтворюють структуру мови-донора.

А. Мартіне визначає кальку як комбінацію двох існуючих знаків за іншомовною моделлю, виділяючи приблизні кальки (*calque approximatif*) та навіяні еквіваленти (*équivalent suggéré*) [16:170-171]. Так, він виходить із загальних понять про перенесення і відтворення і не вдається, як Е. Хауген, до структурного аналізу запозичень.

У нашому дослідженні ми спиралися на типологію Е. Хаугена, оскільки використаний ним морфологічний критерій допомагає краще зрозуміти співвіднесеність загального та специфічного при відтворенні іншомовних моделей. Отже, аналіз кальок проводився за такими категоріями: морфо-синтаксичні моделі, описово-перекладені еквіваленти та кальки на основі семантичної контамінації.

Можливість існування кальок першого типу серед “культурних” запозичень пояснюється спільною латинською традицією та функціонуванням низки гомологічних афіксів (анг. *-ism* – фр. *-isme*, анг. *-ist* – фр. *-iste*, анг. *-ic* – фр. *-ique*, анг. *-tion* – фр. *-tion* тощо), що обумовило появу інтернаціоналізмів та квазі-інтернаціоналізмів у європейських мовах, сприяло прозорості структури слів та спрощувало нормалізаторську роботу з їх адаптації.

Серед 11 вилучених нами морфо-синтаксичних кальок 5 є простими лексемами (*nominé, fonctionnalisme, fonctionnaliste, médiéval, esthète*) і 6 складними (*haut-parleur, Moyen-Âge, politique-fiction, haute fidélité, acrylique lyrique, protest song*). У простих лексемах відбувається поморфемний переклад: анг. *nominated* > фр. *nominé*, анг. *functionalism* > фр. *fonctionnalisme*, анг. *functionalist* > фр. *fonctionnaliste*; анг. *mediaeval* > *médiéval*, анг. *aesthete* > фр. *esthète*. У складних лексемах зберігається синтаксис іншомовної моделі, в основному це препозиція прикметника: анг. *acrylic lyric* > фр. *acrylique lyrique*; анг. *middle ages* > фр. *moyen(-)âge*; анг. *contestsong* > фр. *protest song*; анг. *politic fiction* > фр. *politique-fiction*; анг. *loud speaker* > фр. *haut-parleur*; анг. *high fidelity* > фр. *haute fidélité*. Тут переважають лексеми сигніфікативним типом значення (*Moyen-Âge, acrylique lyrique, nommé, fonctionnalisme, fonctionnaliste, médiéval, esthète, politique-fiction*), що сприяє їх універсалізації та зумовлює належність до таких ЛСГ, як-от, “Мистецтвознавство; культурологія; естетичні тенденції” та “Особливості художньої манери”.

У ході дослідження нами вилучено 28 описово-перекладених кальок, які виступають приблизними відповідниками англіцизмів і відповідають синтаксичним нормам французької мови. При цьому ступінь близькості у плані змісту може бути різним: ідентичним, коли при новоутворенні використовуються гомологічні лексичні засоби, як-от, *fantaisie héroïque* < англ. *heroic fantasy*; *effets spéciaux* < англ. *special effects*; *effet boomerang* < англ. *boomerang effect*; *block d'accords* < англ. *block chords*, *basse en marche* < англ. *walking bass*, *musique pop* < англ. *pop music*; *disque compact* < англ. *compact disc*; *coupe finale* < англ. *final cut*; *opéra de savon*, *opéra savonneux* < англ. *soap-opera*; *réservation en aveugle* < англ. *blind-bookings*; *œil-de-poisson* < англ. *fish-eye*; *livre de poche* < англ. *pocket-book*, *histoire de détectives* < англ. *detective story*, *film de route* < англ. *road movie*, фр. *réservation en bloc* < англ. *block-bookings*. Також можуть використовуватися і синонімічні лексеми, що зумовлено збігом їх семантики в обох мовах, наприклад, *répétiteur de dialogue* < англ. *dialogue-coach* (англ. *coach* “тренер”); *détective privé* < англ. *private eye* (англ. *eye* “око”); *minidisque* < англ. *compact disc*. Тобто спостерігається граматикалізація запозичень (постпозиція прикметника, прийменникові конструкції), що пов’язано із специфікою синтаксичної будови французької мови та більш вираженим денотативним типом значення відповідних лексем.

Загалом номінація відбувається описово: метонімічно (*haut-parleur d'aigus* < *tweeter*; фр. *haut-parleur de graves* < *woofer*, *boomer*, *enregistrement fractionné* < *multiplay*; *présonorisation* < *play-back*, *message publicitaire* < *spot*) та метафорично (*nuît américaine* < англ. *day for night photography*, *feuilleton à l'eau de rose*, *télé-mélo* < англ. *soap(-)opera*). Аналіз метафоричного поєднання слів абстрактної семантики при калькуванні виявляє “чуттєво сприйнятний”, “конкретний” образ, який співвідноситься у наївній картині світу з даним поняттям культури. Метафора як один з найпродуктивніших засобів вторинної номінації у створенні МКС, влітаючи у концептуальну систему відображення світу, “фарбує” її відповідно до національно-культурних традицій та особливостей номінації французької мови. Так, успішність описово-перекладеного еквівалента *baladeur*, який майже витіснив англіцизм *walkman* (торгова марка японської фірми “Sony”), на нашу думку, пояснюється прозорістю його метафоричного образу (фр. *balade* “прогулянка”, фр. *ballade* “балада; оповідь”), де вдало поєдналися плани змісту і вираження з функціональністю позначуваного предмета.

Іноді при передачі сигніфікату в мові-реципієнті метафорична диференціація відбувається за іншою ніж у мові-донорі ознакою, що пов’язано зі зміною відповідної реалії. Так, при передачі французькою мовою денотатно синонімічних англійських вокабул *New Towns* та *Garden City* використовуються відповідники *villes nouvelles* та *ville-jardin*, *cité-jardin*, *banlieue verte*, *ville-*

satellite. Розвиток позначуваної реалії у Франції зумовив використання французького аналога *ville-satellite*, де аспект якості явища, що домінує в англійському етимоні *garden city* (“місто-сад”) і в інших французьких еквівалентах – *ville-jardin*, *cité-jardin*, *banlieue verte* замінюється просторовим, вказуючи на місцезнаходження – “місто-супутник”. Таким чином, МКС багато у чому зумовлена явищем ідіоматичності – як внутрішньомовної, так і міжмовної, але не зводиться до неї. Оскільки метафора є широкоживим інструментом творення МКС, співвіднесеність мовної картини світу з концептуальною його моделлю є результатом маніпуляції мовними засобами та їх інтерпретаційним використанням при вираженні властивостей елементів концептуальної системи та заповнення її лакун. Складові елементи, конструкції, асоціативні з ними поля МКС є матеріалом для формування нових понять, переробляються свідомістю франкофонів у нові гносеологічні образи елементів дійсності.

Найбільшу групу складають кальки на основі семантичної контамінації – 30 л.од. Такому способу калькування сприяє наявність в обох мовах значної кількості гомологічних (збіг у плані форми і змісту) лексем латинського походження, що зумовлено, у першу чергу, інтенсивним запозиченням з французької мови, яка у XII-XIV ст. була для англійської мови основним джерелом лексичного поповнення. Крім того, у XVI ст. ““латинізми” передали англійській мові нюанси значення, перетворивши її на мову вчених, здатну виражати абстрактні поняття та передавати все розмаїття світу” [17:211]. Отже, вплив латинської традиції на формування картин світу англійської та французької мов багато у чому означив їх подальший розвиток і взаємозв’язок, сприявши універсалізації їх концептуальних моделей та спростивши семантичне запозичення.

Це підтверджують і результати нашого дослідження: 70 % проаналізованих лексем (21 л. од.) мають спільні латинські етимони. У деяких прикладах становлення лексем відбувалося через італійську мову, але “культурних” семем вони набули саме в англійській мові, як-от, *humoriste* (1578) (< іт. *umorista*, лат. *humorista*) – англ. *humorist* (1842) “письменник-гуморист; *groupe* (1668) (< іт. *gruppo*) – англ. *group* (серед. XX) “ансамбль музикантів, співаків, які належать до однієї формації”; *quintette* (1828) (< іт. *quintetto*) – амер. (XX) *quintet* “джазовий оркестр з 5-ти музикантів”; *ballon* (1557) (< іт. *ballone*) – амер. *ballon* (серед. XX) “у коміксі – куля, де пишуться слова,”; *studio* (1830) (< іт. *studio*, лат. *studium*). Виникнення нової семми “приміщення для кінозйомок” у старій лексемі *studio* (1830) італійського походження, відбувається саме під впливом англо-американської вокабули *studio*, яка теж має італійський корінь. Із збільшенням масштабів кіновиробництва *studio* у французькій мові почало

означати не одне приміщення, а “будівля (сукупність будівель), де розташовуються необхідні для виробництва фільму особи, служби, приміщення”, а згодом і “... для виробництва радіо-, телепередач” та метонімічно – “організація, яка цим займається”.

Серед гомологічних семантичних калёк латинського походження слід виділити повністю і частково ідентичні за матеріальною формою лексеми у мові-донорі та мові-реципієнті, що пояснюється наявністю у них гомологічних афіксів-інтернаціоналізмів (анг. *-ism* – фр. *-isme*, анг. *-ist* – фр. *-iste*, анг. *-ic* – фр. *-ique*, анг. *-tion* – фр. *-tion*, анг. *-y* – фр. *-ie*, анг. *-er* – фр. *-eur/-aire*, анг. *-if* – фр. *-if/-ive* тощо). До перших (8 л.од.) належать такі, як-от, *illustration* (XIII) – анг. (1825) “ілюстрація у книзі”; *chorus* (XV) – анг. (XX) “у джазі – тривалість гармонії”; *audience* (1165) – анг. (XX) “кількість людей, що охоплює друковане видання”; *auditorium* (1866) – анг. (XX) “зал для конференцій, концертів; зал для слухачів”; *production* (XV) – анг. (1915) “продюсування фільму”; *attraction* (1638) – анг. (1860) “те, що приваблює публіку” та метонімічне “естрадний номер, спектакль під час іншого видовища (кінопоказу, тощо), вечірки, гала-концерту”.

Ступінь ідентичності інших (10 л.од.) може бути різним, що залежить від морфо-фонетичних трансформацій латинського етимона в англійській і французькій мовах та його граматично-категоріального оформлення. Наприклад: фр. *copie* (1250) – (1915) (анг. *copy* >) “екземпляр, копія фільму”; фр. *producteur* (1442) – (1908) (анг. *producer* >) “особа, організація, яка фінансує картину”; фр. *canal* (XII) – (XX) (анг. *channel* >) “діапазон телечастот”; фр. *produire* (1349) – (1906) (анг. *to product* >) “фінансувати або організаційно забезпечувати створення фільму”; фр. *conduire* (X) – (анг. *to conduct* >) “диригувати”; фр. *perpendiculaire* (1520) – (1932) (анг. *perpendicular* >) “готичний стиль в архітектурі”; фр. *exécutif* (XIV) – (анг. *executive* >) “виконавчий директор кінокомпанії відповідальний за виробництво”.

Бурхливий розвиток індустрії розваг останніми роками сприяв запозиченню складної лексеми *night-club*, яка, скоротившись у французькій мові до *club*, зумовила появу семантично контамінованого значення “нічний клуб, дискотека, зокрема, техно та рейв музики”, у старого англіцизму *club* (XVIII) – “товариство, де обговорюються політичні та філософські проблеми” та “товариство за спільними інтересами”.

В інших випадках семантична контамінація сталася завдяки синонімічному збігу лексем у мові-реципієнті і мові-донорі, наприклад: фр. *chuafter* (XII) – (XX) (< анг. *hot*) “джаз – мати збуджуючий ритм” – інтегральна сема “гарячий”, актуалізація потенційної семи “енергійний”; фр. *pont* (XI) – (XX) (< анг. *bridge*) “джаз – центральна партія теми” – інтегральна сема “з’єднування”, актуалізація потенційної семи “головний”; фр. *coupure*

(1279) – (XX) (< англ. *break*) “джаз – імпровізований пасаж” – інтегральна сема “перерва”, актуалізація потенційної семи “вставний”; фр. *souffler* (XII) – (XX) (< англ. *blow*) “джаз – грати” – інтегральна сема “діяти”, актуалізація потенційної семи “грати” через метафору. Таким чином, семантична контамінація синонімів найбільше спостерігається у терміносистемі джазу, що вказує на її універсальний характер, специфіка якого неподільна від концептуальної моделі картини світу англійської мови.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Калькування, використовуючи інтерпретаційні можливості мови-реципієнта, відтворює концептуальні моделі мови-донора та заповнює лакуни у мовній картині реципієнта, що, зокрема полегшується спільною латинською традицією, та збагачує вияви універсального через національно-специфічне. З появою нових елементів лексико-семантичної системи відбувається своєрідне “перекрашування” окремих фрагментів МКС у “національні” кольори, які набувають відтінки МКС донора. Отже, запозичення, зокрема кальки, висвітлюють ідіоетнічні особливості мови і культури певного народу на тлі універсалістського коду людства, без них неможлива повна реконструкція як НМКС мови-реципієнта, так і мови-донора.

Таким чином, реконструкція МКС становить одне з найважливіших завдань сучасної лінгвістичної семантики і має розвиватися у двох напрямках: 1) відтворення на базі системного семантичного аналізу лексики певної мови цілісної системи уявлень, відображеної у даній мові, незважаючи на те, чи є вона специфічною для даної мови, чи універсальною, що відображає “наївний” погляд на світ на противагу “науковому”; 2) дослідження окремих характерних для даної мови (лінгвоспецифічних) концептів, які є “ключовими” для даної культури, оскільки дають “ключ” до її розуміння. Аналіз МКС має також непересічне прикладне значення за сучасних умов глобалізації, коли стираються кордони між країнами, а питання про співвідношення універсального та ідіоетнічного загострюється і виходить на новий щабель.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1995. – Том II: Интегральное описание языка и системная лексикография. – 1995. – 767 с. 2. Арутюнова Н.Д. Типы значений (Оценка. Событие. Факт.). – М.: Наука, 1988. – 338 с. 3. Телия В.Н. Вторичная номинация и её виды / В.Н. Телия // Языковая номинация: виды номинаций. – М.: Наука, 1977. – С. 129-221. 4. Телия В.Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173-203. 5. Яковлева Е.С. Фрагменты русской языковой картины мира. (Модели пространства, времени и восприятия). – М., 1994. 6. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. – М., 1997. 7. Урысон Е.В. Фундаментальные способности человека и наивная “анатомия” / Е.В. Урысон // Вопросы языкознания. – 1995. – № 3. – С. 27-45. 8. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М., 1999. 9. Вежбицкая А. Язык, культура, познание. – М., 1996. 10. Зализняк А.А. Преодоление пространства в русской языковой картине мира: глагол “добираться” / Анна Зализняк // Логический анализ языка. Языки пространств. – М., 2000. 11. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія, 2-е вид, випр. і доп. – К.: Логос, 2004. – 284 с. 12. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков. – Алма-Ата: Гылым, 1990. – 180 с. 13. Вайнрайх У. Языковые контакты / Пер. с англ. Ю.А. Жлуктенко. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1979. – 236 с. 14. Хауген Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. VI: Языковые контакты. – С. 344-382. 15. Dubois J. L'emprunt en français / J. Dudois // Information littéraire. – P., 1963. – № 1. – P. 37-49. 16. Marinet A. Eléments

de la linguistique générale. – 3-ème édition. – P.: Armand Colin, 1991, dépôt légal Editeur 05/1995. – 221 p. 17. *Walter H. Honni* soit qui mal y pense. – P.: Robert Laffont, 2001, dépôt légal Editeur 03/2003. – 446 p.

ГЕТЬМАН З.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНИХ ВИМІРІВ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ НА ГРАМАТИЧНІ СТРУКТУРИ

В статті йдеться про іспанське літературне розмовне мовлення, втілене в діалогічному тексті. Синтаксичний аспект прагматики тексту, зокрема діалогічного, реалізується в межах інтеракціональної граматики. Остання вивчає систему типізованих граматичних структур, зумовлених архітектонікою діалогічного тексту.

Ключові слова: динамічність граматики тексту, розмовне мовлення, інтеракціональна граMATика, підсистеми тексту, функціональна спрямованість, граматична норма.

В статье речь идет об испанской литературной разговорной речи, воплощенной в диалогическом тексте. Синтаксический аспект грамматики текста, в частности диалогического, осуществляется в рамках интеракциональной грамматики. Последняя выявляет систему типизированных грамматических структур, обусловленных архитектурой диалогического текста.

Ключевые слова: динамичность грамматики текста, разговорная речь, интеракциональная грамматика, подсистема текста, функциональная направленность, грамматическая норма.

The article dwells on Spanish colloquial language, occurring in dialogues in literary texts. The syntactic aspect of text pragmatics, dialogical in particular, is realized in the framework of interactional grammar. The latter studies the system of typified grammatical structures, resulting from their architectonics of dialogical texts.

Key words: dynamics of text grammar, colloquial language, interactional grammar, text subsystem, functional orientation, grammatical norm.

ГраMATика конкретної мови має два аспекти. З одного боку, вона моделює реальний світ у правилах сполучуваності різної міри конкретності (референтна ситуація). З іншого боку, граMATика як система має конкретні засоби канонізації, що визначаються правильністю побудови тексту та відтворенням комунікативної ситуації. ГраMATика мови – статична, граMATика тексту – динамічна, оскільки процес утворення текстів постійний. Але динамічність граматики тексту не відкидає, а, навпаки, потребує дотримання такого аспекту граматики, як правильність моделювання текстом реальної дійсності, що знаходить місце в осмисленні тексту. У граматиці тексту слід виділити два аспекти – смисловий і синтаксичний: “Розмовний синтаксис існує остільки, оскільки існує синтаксис загальної мови, але відрізняється від нього суттєвими особливостями” [1:344]. Діалогічний текст – це система, яка співвідноситься з усним літературним розмовним мовленням у межах єдиної літературної мови.

Формою виявлення розмовного мовлення в діалогічному тексті є діалогічність як основна функціональна спрямованість. Граматичну норму в діалогічному тексті складають типізовані синтаксичні структури, що є обов'язковими до вживання у функціональних умовах діалогічності. Мовлення в діалогічному тексті базується на нормативному літературному розмовному мовленні. Інтеракціональна граматики виявляє систему типізованих синтаксичних структур у заданому структурою діалогічного тексту мовному та позамовному оточенні.

Основною метою інтеракціональної граматики є виявлення синтаксичної специфіки діалогічного тексту як мовленнєвого цілого, що відрізняється від інших видів мовленнєвих утворень, через загальні закономірності формування структури діалогічного тексту і побудова його інваріантної моделі. Складність пов'язана з тим, що діалогічний текст являє собою багатомірне утворення з одночасним виявом у структурі і змісті мовних, мовленнєвих, логічних, стилістичних та експресивних елементів. При цьому має місце вихід за межі мови як системи, поєднання формально-логічних відношень з діалогічними, які найбільш повно виявляються на рівні синтаксису. У рамках комунікативно орієнтованої граматики визначається комунікативно типологічна належність речень у діалогічному тексті, їхня “діалогічність”, тобто їм надається єдиний діалогічний статус, визначений конкретною комунікативною (діалогічною) ситуацією. Отже, з одного боку, виявляються особливості їхньої побудови, а з іншого – особливості їхнього функціонування. Оскільки відомо *a priori*, що в діалогічному тексті конкретне речення в силу специфіки архітекτονіки діалогічного тексту модифікує свою структурну схему, відомі типи речень можуть реалізовувати безліч комунікативних інтенцій, які регулюються ситуацією.

Об'єктом інтеракціональної граматики є фіксований діалогічний текст із відповідними комунікативно-мовленнєвими регістрами, які відтворюють комунікативно-дискурсивні сторони іспанського літературного мовлення. Текстова фіксація діалогічного дискурсу є кінцевим продуктом мовленнєвого спілкування у вигляді лінійної послідовності його конституентів, тобто “письмова фіксація тексту – це тільки допоміжний засіб відтворення тексту” [2:22].

Інтеракціональна граматики охоплює синтаксичні побудови і лише побічно торкається морфологічних категорій, при цьому слід вказати на синтаксис морфологічних категорій в рамках інтеракціональної граматики: “Уся сукупність комбінаторних можливостей у тексті конденсується в граматиці тексту” [3:80]. “Нежорсткий” характер діалогічного тексту дозволяє визначити його як текст відповідної підсистеми з відповідною внутрішньою організацією, зорієнтованою на передачу певної інформації, яку слід розуміти не тільки як

констатацію, але і як ініціацію наступної інформації через колективне ставлення до викладених подій, фактів, тобто для діалогічного тексту характерні такі фактори комунікації: ремітент, респондент, зміст, відношення до змісту (дійсності), комунікативна установка (відношення до комуніканта).

У лінійній послідовності у діалогічному тексті повинні знайти відображення колективність інформації, з одного боку, і особисте ставлення комунікантів до цієї інформації – з іншого.

Якщо взяти до уваги тезу про те, що в мові закладена система ймовірностей функціонування мовних одиниць, то форма мовлення, яка відтворюється в архітектонічній підсистемі діалогічного тексту, закладає ймовірність функціонування відомих одиниць синтаксису. З подібного приводу М. Кріадо де Валь стверджує: “Наша думка щодо цього полягає в якомого обережнішому ставленні до прийнятої методики у вивченні мовлення, при цьому подібне намагання не повинно перекручувати та спотворювати реальний стан справ. Скоріше треба зосередитися на пристосуванні, яке в значній мірі може суттєво змінити традиційну систему” [4:227]. Внаслідок функціонального взаємозв’язку конститuentів діалогічного тексту, контекстно пов’язані речення мають іншу реалізацію структурних схем, на відміну від окремо взятого речення поза контекстом або в наративному тексті.

Основне завдання інтеракціональної граматики – це інвентаризація синтаксичних побудов, які входять в окремі конституенти діалогічного тексту як ієрархічного утворення; встановлення закономірностей взаємодії різних планів складників діалогічного тексту у процесі його утворення; визначення один до одного елементів діалогічного мовлення.

Виконання цих завдань можливе через:

- виявлення взаємозв’язку інтеракції як релевантної ознаки архітектонічної підсистеми діалогічного тексту і синтагматики його конститuentів у рамках комунікативно-реченнєвої підсистеми;
- визначення інтеракціонального статусу граматичних структур, виявлення їхніх інтеракціонально синтагматичних модуляцій;
- катагорізація вищезазначених структур;
- виділення варіантних значень інваріантних комунікативних типів інтеракціональних граматичних структур;
- співвідношення інтеракціональних граматичних структур із відповідними одиницями граматичного рівня іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – 394 с. 2. Мурзин Л.Н., Штерн А.С. Текст и его восприятие. – Свердловск, 1991. 3. Серкова Н.И. Членение текста на сверхфразовом уровне // Вопросы языкознания. – 1978. – № 3. – С. 75-82. 4. Criado de Val M. Gramática española y comentario de textos. – Madrid: Editorial S.A.E.T.A., 1975.

ГНАТЮК А.Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІЧНОПОБУТОВА ТА ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА В НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ КОНТРАСТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФРАНЦУЗЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

В статті проводиться порівняльне дослідження специфічнопобутової та розмовно-просторічної лексики, яка стала яскравим надбанням обох мов та культур і знайшла широке використання в художніх творах французьких і українських письменників.

Ключові слова: специфічнопобутова лексика, архаїчна побутова лексика, застаріла специфічнопобутова лексика.

В статье проводится сравнительное исследование бытовой и разговорно-просторечной лексики, которая стала ярким приобретением двух языков и культур и нашла широкое применение в художественных произведениях французских и украинских писателей.

Ключевые слова: специфическая бытовая лексика, архаическая бытовая лексика, устаревшая бытовая лексика.

The article deals with the comparative analysis of different layers of stylistic vocabulary of Ukrainian and French. A translator is to be ready to render dialect forms and illiterate speech in the target language forms. Any good translation should be fulfilled with due regard of the stylistic peculiarities of the source text.

Key words: specific everyday vocabulary, archaic everyday vocabulary.

В обох мовах існує значний прошарок лексики, яка зображає реалії життя та побуту кожної нації на певному етапі її історичного розвитку. Специфічнопобутову лексику не слід ототожнювати із загальнопобутовою лексикою, яка функціонує в кожному цивілізованому суспільстві і відображає загальновідомі реалії життя, побуту, культури на певному етапі його історії. Прикладом загальнопобутової лексики, спільної для французької і української мов, можуть служити слова, які виникали в минулому і виникають в наш час для означення загальновідомих предметів, явищ, процесів, дій тощо.

Порівняймо: *glèbe* – меч, *bouclier* – щит, *arc* – лук, *flèche* – стріла, *charrue* – плуг, *charette* – карета, *machine* – механізм, *aspirateur* – пылесос, *assiette* – тарілка, *atelier* – майстерня, *église* – церква, *noces* – весілля, *fiançailles* – заручини, *funérailles* – похорони, *bus* – автобус, *train* – потяг, *avion* – літак, *téléviseur* – телевізор, *ordinateur* – комп'ютер тощо.

Специфічнопобутова лексика – це та лексика, яка характерна для певної соціальної групи людей певної історичної доби і відображає характерні риси побуту тієї чи іншої нації.

Специфічнопобутова лексика вживається в науковому та науково-популярному стилі як засіб передачі фактологічної інформації, тобто в своїй нейтральній функції. Наприклад, у французькій мові:

Le chevalier est un vassal qui a été reconnu par son seigneur comme un guerrier capable de combattre à cheval (...)

Le style gothique se retrouve dans le costume : robes longues pour les hommes que pour les femmes, amples manteaux ou chapes, manches tombantes et sur les têtes féminines, après 1350, le hennin (ancienne coiffure féminine haute et conique) [1:101-107].

В українській мові:

Що стосується тяглових знарядь обробки ґрунту, то українці користувалися трьома їх видами: плугом, ралом і сохою.

У зонах Лісостепу і Степу сіяли з сіви-мішка, що висів на мотузці через плече і вміщував близько 20 кг насіння. У Карпатах роль сіви виконувала здебільшого тайстра – дещо менший мішок, в якому носили речі.

В стилі художньої літератури ця лексика використовується письменниками як засіб зображення колориту та характерних рис побуту різних народів в різні історичні епохи. Тут слід розрізнявати архаїчну або застарілу та сучасну специфічнопобутову лексику.

До архаїчної специфічнопобутової лексики відносяться слова, які називають існуючі реалії, але витіснені із активного вжитку. До цієї групи можна віднести також й історизми – слова, що вийшли з ужитку у зв'язку зі зникненням тих понять, які вони означали. До такої лексики у французькій і українській мовах належать:

armure, chevalier, château, chapelle, seigneur, chape, hennin, arc, archer, aumônière, vitrail, mousquet, mousquetaire, couleuvrine, luth, parchemin ;

терем, князь, дружина, дружинник, шатер, воєвода, сіва, хижа, смерд, поприще (2/3 версти), лодія, мусії (мозаїки), домниця (саморобна піч-домна), цимбали, сопілі, накри (барабани), мятли (довгі одежі), устав (найдревніша форма руського письма), гетьман, козак.

На кількох прикладах проілюструємо використання архаїчної побутової лексики в художніх творах французьких та українських письменників, присвячених історичному минулому.

1. L'homme qui entra avait six pieds de haut. 2. Soudain un jeune homme en justaucorps serré déboucha d'une ruelle. 3. Sur un geste du prévôt un groupe d'archers se précipita vers les marches. 4. Vous y verrez pendre des aumônières que j'ai envoyées l'autre mois à mes belles-sœurs et que j'ai reconnues hier ... 5. Il était tous là autour de lui, ses physiciens (médecins), son chambellan. (M. Druon "Le Roi de fer").

1. В самому лісі, сховавшись від людського ока, височів обгороджений гострим околям терем. 2. Сам князь Ярополк, спускаючись у лодію, посковзнувся і мало не впав у воду. 3. Тут на Щиковиці, Подолі й Оболоні, де скільки не кинь оком, розтікались хижі й землянки смердів. 4. Тоді ж Косьмина

починає оздоблювати храм – на Русі вже давно вміють варту смальту (коловоре скло для мозаїки). 5. Нїде не курїли димки, в переградді чорніли домниці (древні саморобні печі-домни). 6. Вирізану в камені печать імператора ларник двору князя Володимира (начальник двору й охоронець печаті) втоплював у гарячий віск, ждав доки остигне (...) (Скляренко “Володимир”).

До застарілої специфічнопобутової лексики обох мов відносяться слова, характерні для життя та побуту французького і українського суспільства XVII-XIX та частково початку XX століття. Цей період в історії обох країн характеризується розвитком капіталістичного способу виробництва, новими досягненнями науково-технічного прогресу, що сприяв виникненню нової для того часу виробничо-професійної лексики, яка з часом перетворюється у побутову. Одночасно в обох мовах продовжує виникати власне етнографічна лексика для означення характерних рис побуту, реалій і традицій суспільного життя французького та українського народів. Наприклад, у французькій мові цього історичного періоду зустрічаємо такі слова:

ligne f (ancienne mesure française de longueur, correspondant à 2,25 m), *sabot* m (chaussure de bois), *char-à-bancs* m (voiture ouverte sur les côtés à bancs disposés à l'intérieur), *viole de gambe* f (espèce du violon), *bailli* m (officier qui rendait la justice au nom du roi ou d'un seigneur), *dîme* f (dixième partie des récoltes qu'on payait à l'église ou aux seigneurs), *echevin* m (magistrat municipal avant 1789), *jabot* m (volant de lingerie en mousseline ou en dentelle), *louis d'or* (pièce d'or française de 20 francs), *manse* (maison rustique), *lancier* (quadrille, dansée en France vers 1856), *canons de dentelle* (au 17s. ornement enrubannée qui s'attachait au bas de la culotte), *locomobile* f (machine à vapeur montée sur roues), *limousine* f (ancienne carrosserie automobile où seuls les voyageurs de l'arrière sont complètement protégés).

В українській мові:

бурлака – людина без постійних занять, самотній неодружений парубок, *калітка* – торбинка для грошей, *кер'єа* – теплий чоловічий плащ, *копа* – 50 копійок, *кулїш* – густий пшоняний суп, *осавул* – чин у козацькому війську, *оселедець* – старовинна чоловіча зачіска, переважно козацька, *охвота* – старовинний верхній жіночий одяг, *тарадайка* – легкий візок, *десяцький* – поліцейський служитель на селі, якого обирали селяни, *решето* – народний музичний інструмент, рід бубна, *чинж* – натуральний або грошовий податок, що його платили поміщикам чи на церкву, *шаг* – дрібна розмінна монета вартістю півкопійки, *залізка* – праска, *катанка* – жіночий верхній суконний одяг, *журавель* – український народний танець та інші.

Для порівняння специфічнопобутової лексики французької та української мови ми вибрали саме ці приклади тому, що розглядати та вивчати національну культуру кожного народу необхідно в першу чергу у сфері традиційно-

побутової культури (знаряддя праці, предмети побуту, звичаї, обряди, народна творчість тощо), яка створювалась протягом багатьох століть. Адже кожна національна культура це надбання різних верств населення, класів і соціальних груп протягом тривалого історичного шляху (2, 6-7).

Вивчення побуту та національних традицій має надзвичайно важливе значення для вирішення проблеми співвідношення національного та інтернаціонального, генезису культурних явищ, процесів взаємодії сучасної індустріально-міської культури Франції та України і їх давньої, місця традицій у професійній культурі.

До сучасної специфічнопобутової лексики французької мови належать, наприклад, такі слова:

concierge, camelot, sou, bistrot, vengeur, département, canton, préfet, gendarmerie, municipalité, pâtisseur, boîte de nuit, marchand des quatre saisons, bouillabaisse, la “ bourré ” auvergnate, courgette, jeu aux billes, jeu aux quatre coins, mistral etc.

В сучасній українській мові функціонує така специфічно побутова лексика як, наприклад:

хата, район, область, бригадир, механізатор, борщ, вареники, коржі, галушки, писанка, крашанка, кутя, вишиванка, рушник (декоративний), куліш, холодець, кум, кума, трембіта, кобза, обряди (колядки, засівання, посипання) та багато інших слів.

Специфічнопобутова лексика французької та української мови, як архаїчна так і сучасна, являє собою невід’ємну частину лексико-стилістичних ресурсів багатьох літературних та газетно-публіцистичних жанрів (історичний роман, оповідання, байка, балада, нарис, репортаж, газетна стаття та інші). Порівняння цієї лексики в обох мовах дає змогу не лише ознайомитися з реаліями та характерними рисами життя та побуту кожного народу, але й краще осягнути лексичне багатство французької та української мов.

У словниковому складі французької і української літературних мов існує стилістично-забарвлений пласт розмовної лексики, який помітно виділяється на фоні нейтральної лексики функціональних стилів. Розмовні слова входять до лексичної системи літературної мови і вживаються головним чином у розмовно-побутовому мовленні. Ці слова складають основу розмовного стилю. У порівнянні з загальноживаною лексикою розмовні слова мають вузьке стилістичне призначення, яке виявляється в тому, що їх вживають лише в стилі художньої літератури та в публіцистиці, де розмовні елементи у функціональному відношенні сприймаються експресивними. Створюючи враження простоти, дохідливості і жвавості викладу, ці слова виступають виразними показниками розмовності. Саме це зумовлює практично повну відсутність розмовних і просторічних слів у інших стилях, зокрема офіційно-

діловому та науковому і значну обмеженість в газетно-публіцистичному стилі, особливо якщо це стосується офіційних повідомлень.

Хоча між розмовними і просторічними словами існує багато спільних рис у плані їх функціонального використання, ототожнювати їх не варто. Розмовні слова, як правило, не порушують літературних норм і вживаються головним чином у сфері повсякденного побутового спілкування. Це слова, що належать до різних граматичних категорій та емоційно-експресивної забарвленості. Наприклад: *il est à cran* (він роздратований), *c'est drôlement bath* (це здорово), *coiffer* (очолювати).

Просторічна лексика вживається у літературній мові з метою нарочито зниженої, грубуватої оцінки предмету мови. Характерною рисою просторічної лексики є її вживання у мові всього народу. Наприклад: *flicallerie* – поліція, *gros con* – ідіот, *ferme-la* – заткнись, *bla-bla* – теребені, *trouver un job* – знайти роботу, *potache* – школяр, *dégueulasse* – мерзотний, *oui ou merde* – так чи ні, *bouille ronde* – крута морда, *con* – дурень, *péter la gueule* – набити морду, *pognes f* – руки, лапи, *long tifs* – довге волосся, грива, *indic* – стукач, *patate* – дурень, телепень.

Нечітка межа між розмовною і просторічною лексикою виникає завдяки тому, що одне й те ж саме слово, яке фіксується у словниках, отримує різну оцінку лексикографів.

Для розмовної мови “*langue parlée*”, “*langue populaire*” властиві пестливі, іронічні, вульгарні, лайливі, фамільярні слова, які у словниках французької і української мови мають відповідні позначки: *pop.* – розм., *fam.* – фам., *vulg.* – вульг., *péjor.* – пестл., *iron.* – ірон.

У художній літературі розмовні і просторічні слова служать, головним чином, засобом відтворення усної мови персонажів твору.

Прикладом розмовно-просторічної лексики у французькій мові можуть бути такі слова:

boulotter, bouquin, se déranger, dégosier, écorcher, charcutier, bêcheur, bélière, embêter, ficelle, fifi, filon, foire, fripouille, gribouilleur, gringalet, haquéené, jobarder, jobard, laïusseur, pâtée, peinard, peinturlurer, racaille.

В українській – *братва, парняга, тика, пелька, брехун, бурда, брохнути, клепати, дибати, мурло, прижарити, утворити, галакати, хламати, гоготіти, базікати, скрижити, рачкувати, визвіритися, бовдур, жевжик, виродок, сикати, нажертися, канючити, метикувати, стовбичити.*

Розмовно-просторічна лексика з відтінками пестливості, фамільярності, вульгарності і т. інш. широко використовується у мові художніх творів французьких і українських письменників. Ця лексика служить засобом відтворення колориту народної мови вустами персонажів твору. Ось кілька прикладів використання розмовної лексики у мові персонажів у творах відомих

французьких та українських письменників:

1. – *Si je viens de loin ? Il y a belle lurette que j'ai appris à ne plus compter les lieues !* (Guy des Cars). 2. – *Vous feriez une sacrée cantinière à l'Armée de la Loire* (Guy des Cars). 3. *C'est plus chouette encore que je ne pensasse*, – dit Denis (A. Troyat). 4. – *Tu te dégonfles? – Chiche que tu n'es pas fichu d'aller lui causer* (Troyat). 5. *Tu perds rien pour attendre, gros ballot* (Troyat). 6. *Alors, c'est convenu, mon poulet? A neuf heures, comme d'habitude* (Troyat). 7. – *Отож побув я в їх, – зробився таким парнягою... Вона й помітила* (А. Тесленко). 8. *Ну звісно поналигувались як ... бодай їх чорт батька налигувався! Без копійки вернувсь* (А. Тесленко). 9. *Вони помнялись, помнялись, один мурлом назвав мене* (А. Тесленко). 10. *І вже не скоро, дивлюсь, поклигав кудись, як неживий* (А. Тесленко). 11. *Богиня нахабно гукнув: – Ну ти, гільдія дохла, скоріш там дибай* (П. Панч).

Таким чином, із нашого короткого порівняльного дослідження специфічнопобутової і розмовно-просторічної лексики французької і української мов ми дійшли до висновку, що ця лексика стала надбанням національних мов і культур протягом тривалого історичного періоду.

Вивчення мовних реалій, побуту та національних традицій має надзвичайно важливе значення для вирішення проблеми співвідношення національного та інтернаціонального, генезису мовно-культурних явищ, процесів взаємодії сучасної індустріально-міської культури Франції та України і їх давньої культури, місця традицій в повсякденному та професійному житті їх народів. Знання мовних реалій, національної специфіки рідної і іноземної мови має важливе практичне значення як для філологів, так і для перекладачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Le Nouveau guide de France d'après* / G. Michaud, G. Torres. – Hachette, 1983. 2. *Культура і побут України*. – К.: Либідь, 1991.

ГНАТЮК Н.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕХАНІЗМ ПАМ'ЯТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В ПРОЦЕСІ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У даній статті розглядаються особливості функції пам'яті та процес меморизації під час виконання послідовного перекладу.

Ключові слова: пам'ять, процес меморизації.

В данной статье рассматриваются особенности функции памяти и процесс меморизации во время последовательного перевода.

Ключевые слова: память, процесс меморизации.

The article deals with the peculiarities of the functions of memory and the process of memorization of information during consecutive interpretation.

Key words: memory, process of memorization.

Серед наукових дисциплін, які цікавляться перекладом, найбільш сприятливі можливості для розгортання комплексних досліджень цього об'єкту має психолінгвістика. На жаль, до цього часу переклад (зокрема усний) ще не був предметом глобальних досліджень з позицій психолінгвістики, а спроби його психолінгвістичного аналізу носили фрагментарний характер. Отож дослідження психолінгвістичних проблем перекладу ще тільки починається, а перед вченими стоїть завдання психолінгвістичного моделювання перекладу, тобто створення нової наукової предметності.

Характерною рисою послідовного перекладу, яка відрізняє його від інших видів усного перекладу, є надмірне навантаження на пам'ять та на інші розумові механізми перекладача. При послідовному перекладі вхідний текст повідомлення і вихідний кінцевий текст перекладу відділені значним проміжком часу, звідки виникає потреба в надійному механізмові запам'ятовування почутої перекладачем інформації та її відтворення іншою мовою, функцію якого забезпечує пам'ять.

Модель пам'яті в процесі послідовного перекладу ми розглядаємо не лише як відтворення її суттєвих властивостей через відображення, але як відтворення її на основі певної подібності до дійсної функції пам'яті під час послідовного перекладу.

Саме такому психолінгвістичному підходу до вивчення механізму пам'яті перекладача під час виконання ним послідовного перекладу і присвячується наше дослідження.

На думку відомих сучасних психологів до цього часу ще не вдається зробити глибоких узагальнень, які стосуються пам'яті в цілому [1:47]. Дослідження роботи мозку довели, що на різні види впливу оточуючого середовища реагують різні механізми мозку людини, а отже одна єдина теорія пам'яті не в змозі охопити все коло різноманітних явищ, пов'язаних з функціонуванням пам'яті. Р. Аткинсон запропонував модель пам'яті на базі інформаційного підходу, яка складається із фіксованих структур пам'яті (підсистем пам'яті) та гнучких процесів управління нею, активізація яких визначається вимогами завдання, що вирішується [2:12]. Поряд з цією моделлю пам'яті існує і теорія (модель) рівнів обробки інформації, яка стверджує, що пам'ять є побічним продуктом різних видів аналізу вхідних стимулів, і що тривалість сліду пам'яті визначається складністю і глибиною цього аналізу. Моделі на базі інформаційного підходу і моделі рівнів обробки відрізняються за своїм відношенням щодо ролі структури і процесу і до

природи повторення. В інформаційному підході підкреслюється роль структури і механічного повторення, тоді як в теорії рівнів обробки акцент ставиться на процесах і осмисленому повторенні.

Інше міркування стосовно моделі пам'яті знаходимо у Тульвінга, який розглядав пам'ять, як мультисистемну, що складається із систем і законів. Цей вчений пропонує ділити пам'ять на процедурну, семантичну і епізодичну.

Побудова моделі пам'яті є складним завданням, яке вимагає численних експериментальних і теоретичних досліджень. Задекларована у заголовку цього розділу модель пам'яті перекладача в процесі виконання послідовного перекладу є лише орієнтиром для майбутньої дослідницької роботи психолінгвістів з метою якомога повнішого дослідження цього важливого і складного виду вербальної комунікації, яким є послідовний переклад.

Інформаційний підхід до моделей пам'яті ставить здебільшого наголос на структурних компонентах пам'яті (наприклад, сенсорний реєстр, короткочасна, довгочасна пам'ять), які беруть участь в обробці інформації (увага, кодування, повторення, перетворення інформації і забування). Якщо інформаційний підхід до пам'яті підкреслює наявність етапів проходження і обробки інформації, то згідно з іншим підходом, сліди пам'яті виникають як побічний продукт перцептивної обробки. Так, вважається, що тривалість зберігання в пам'яті залежить від глибини обробки. Тобто інформація, яка не стала об'єктом уваги і аналізується тільки на поверхневому рівні, невдовзі буде забута, а інформація, яка зазнає глибокої обробки повністю охоплює увагу, аналізується, збагачується асоціаціями чи образами і довго зберігається в пам'яті.

Як інформаційна модель пам'яті так і модель рівнів обробки інформацій не можуть вважатися остаточними, оскільки при інформаційному підході до пам'яті спочатку можна постулювати сам процес, а потім сформулювати систему пам'яті в термінах цих операцій. Саме таку критичну позицію по відношенню до інформаційного підходу займають деякі вчені. Модель рівнів обробки інформації також зазнає критики, оскільки звертають на себе увагу такі моменти:

- 1) ця модель визначає, що краще запам'ятовується лише значущі події, що є вельми посереднім висновком;
- 2) вона є дуже розмитою і не піддається перевірці;
- 3) ця модель просто зациклена на тому, що всяка добре запам'ятована подія обов'язково була "глибоко оброблена", причому без підкріплення цього постулату об'єктивними показниками [3:552].

Основні розбіжності в підході до вивчення підсистем пам'яті і рівнів обробки інформації виявляються у різному підході до поняття повторення. Що стосується пам'яті, то повторення інформації в короткочасній пам'яті служить

для передачі її збереження в довгочасній пам'яті. Що стосується рівнів обробки, то повторення необхідне для збереження інформації на одному рівні аналізу або для обробки інформації шляхом переведення її на більш глибокий рівень. Перший тип повторення – для утримання в пам'яті – не приводить до її кращого збереження, в той час як більш глибокий рівень дозволяє надовго залишити інформацію в довгочасній пам'яті. Експерименти Крайна, Тульвінга, Д'Агостіно, Клейна і Шульмана засвідчили, що чим глибшою є обробка інформації, тим більше часу вона вимагає, а впізнавання закодованих слів зростає прямо пропорційно кінцевому рівню обробки, тобто слова що прив'язані до смислової характеристики, впізнаються краще, ніж слова, що прив'язані лише до фонематичної або структурної характеристики [3:553].

Гене́за кожного акту пам'яті вміщує в собі, по-суті три фази: а) **фаза запам'ятовування**, коли індивід зафіксує матеріал в залежності до вимог ситуації, інколи ця фаза зводиться до миттєвого перцептивного акту, але вона може характеризуватися також і більш складною діяльністю, яка виявляється в послідовному повторенні матеріалу та його засвоєнню; б) **фаза збереження**, яка охоплює більш менш тривалий період часу, в ході якого запам'ятовуваний матеріал зберігається в прихованому стані; в) **фаза реактивації** і актуалізації засвоєного матеріалу, яка викликає мнемічні процеси, доступні для спостереження.

Сам термін “пам'ять” дозволяє об'єднати сукупність діяльностей, які включають в себе як біофізіологічні, так і психічні процеси, виконання яких в даний момент зумовлено тим, що деякі попередні події, близькі чи віддалені в часі, істотним чином модифікували стан організму.

Кожної миті з пам'яті видобувається інформація, перевіряється, корегується та трансформується відповідно до нових надходжень, поєднується з цим новим матеріалом і знову повертається до пам'яті. Таким чином, досвід у свідомості успішно зберігається, якщо він постійно поновлюється і збагачується, інакше дані втрачають сенс, притушуються і зникають.

Короткочасна, оперативна і довгочасна пам'ять тісно пов'язані між собою, що зумовлюється як змістом того, що запам'ятовується так і цілями й засобами діяльності, в яку включаються процеси пам'яті. Засвоєна інформація може переходити з одного виду пам'яті до іншого, більш тривалого, але при цьому необхідна її додаткова обробка: глибше усвідомлення, погодження з набутих досвідом, порівняння, переструктурування, перекодування, переведення у словесно-логічну пам'ять. Тоді пам'ять набуває більш узагальненого й опосередкованого характеру, стає придатною до тривалого зберігання й довільного застосування.

Всю діяльність усного перекладача, яка пов'язана з пам'яттю при виконанні послідовного перекладу ми називаємо терміном “**меморизація**”,

який є узагальнюючим терміном для когнітивних процесів, пов'язаних із розпізнаванням, пригадуванням та репродукуванням вхідної інформації в межах професійної діяльності перекладача. Процес меморизації торкається зокрема **звукової та зорової перцепції, розпізнавання** отриманої інформації шляхом її смислового аналізу, **перекодування** інформації з метою її збереження або реактивація засвоєного матеріалу та **забування** або звільнення системи короткочасної оперативної пам'яті від відпрацьованої інформації.

Створення моделі пам'яті перекладача повинно спиратися на вже існуючі теоретичні положення, які в повною мірою стосуються процесу послідовного перекладу як акту комунікації, в якому беруть участь відправник інформації, перекладач та отримувач інформації. Причому перекладач сам є, по-перше, отримувачем повідомлення, а по-друге, відправником повідомлення, тобто він двічі виступає перетворювачем інформації, який кодує і декодує повідомлення.

Теоретичною основою моделі пам'яті перекладача при послідовному перекладі можуть служити такі положення:

Послідовний переклад є знаково-практичним і знаково-розумовим видом діяльності спілкування, спрямованих на забезпечення комунікативних потреб спілкування мови людини, що володіють різними мовними системами.

1. Послідовний переклад розглядається як **аксіальний** комунікативний процес, коли сигнали у вигляді вербальної інформації спрямовані обмеженій групі реципієнтів (людей).

Ефективність послідовного перекладу визначається адекватністю, точністю та повнотою інформаційної основи професійної діяльності перекладача. Основними формами інформаційної основи діяльності є образ і знак, які забезпечують взаємодію спілкування, зумовлену потребами і цілями діяльності. Інформація може бути інтерпретована кількома мовами.

2. Комунікатор і реципієнт в комунікативному процесі послідовного перекладу не міняються місцями. Всякий обмін інформації між ними можливий лише за умови, якщо знаки і закріплені за ними значення відомі всім учасникам комунікації. Тільки єдина система значень якою оперує перекладач забезпечує можливість досягнення розуміння між комунікатором і реципієнтом.

3. Перекладач виконує численні розумові дії в процесі передачі повідомлення які наглядно демонструється в послідовному перекладі, розтягнутому в часі.

4. Послідовний переклад є усним перекладом на слух. Цей вид перекладу передбачає сприйняття звукової інформації і оформлення вихідного повідомлення у вигляді усного мовлення. В послідовному перекладі вхідний текст повідомлення мовця і вихідний кінцевий текст перекладу віддалені значним проміжком часу, звідки виникає потреба в надійному механізмі

запам'ятовування з боку перекладача почутої ним інформації, функцію якого забезпечує пам'ять.

5. Характерною рисою послідовного перекладу, яка відрізняє його від інших видів усного перекладу, є надмірне навантаження на пам'ять та інші розумові механізми перекладача. За таких умов усному перекладачеві важко, а іноді і зовсім неможливо утримати в пам'яті всю поступаючу інформацію. Це змушує його в процесі сприйняття тексту робити короткі нотатки.

6. Процес запам'ятовування, або меморизації є одним із найважливіших компонентів усного послідовного перекладу. Хороша пам'ять є абсолютно необхідною умовою для усних перекладачів, так само як і їх вміння утримувати в пам'яті почуту інформацію. Використання записів набагато полегшує процес запам'ятовування інформації з метою її відтворення через незначний проміжок часу.

7. Опорою для пам'яті з метою збереження в ній інформації аж до моменту її виходу можуть слугувати записи, які робить перекладач в процесі сприйняття повідомлення, система яких отримала назву перекладацького скоропису – особливого коду з метою полегшення меморизації.

8. Виникнення розумових операцій перекладача з метою меморизації вхідного тексту повідомлення забезпечують декілька систем пам'яті, зокрема: іконічна пам'ять, яка зберігає точний образ всього того, що впливає на органи чуття перекладача протягом кількох десятих долей секунди; короткочасна пам'ять, в якій обробляється сприйнятий сигнал, де він може зберігатися від 3 до 30 секунд; оперативна пам'ять як різновид короткочасної пам'яті де необхідна інформація для успішного виконання перекладу зберігається обмежений час, необхідний для виконання цієї операції; довгочасна пам'ять, яка функціонує на основі асоціацій і потрібна для створення асоціативних зв'язків з метою активації закладеної раніше інформації та її співставлення з новою.

Особливості процесу меморизації полягають в тому, що інформація, яка потрапляє в мозок зберігається незначний час в сенсорній формі. Доки інформація знаходиться в сенсорному регістрі відбувається розпізнавання отриманих сигналів (образів). Ця сенсорна інформація може вільно співвідноситися з інформацією, що накопичується в минулому. Образ вважається розпізнаним, якщо вдається встановити відповідність його сенсорних характеристик з яким-небудь із понять.

Процес забування є необхідним, оскільки він звільняє пам'ять від зайвого балансу інформації, яка після необхідного застосування стає непотрібною. Інформація, яка підлягає перекладу відразу забувається перекладачем, в результаті спрацювання захисного механізму, який не допускає перевантаження пам'яті.

Модель пам'яті перекладача при виконанні послідовного перекладу не можна ототожнювати лише з процесом запам'ятовування. Як показує викладений вище матеріал запам'ятовування є тільки однією із операцій загального процесу меморизації, який є набагато складнішим процесом, що містить в собі інші процеси пам'яті, а саме відбиття, визнавання, мимовільне і довільне запам'ятовування, збереження, відтворення, згадування, пригадування, забування.

Говорячи про виняткову роль того чи іншого виду пам'яті в діяльності перекладача, необхідно в першу чергу зосередити увагу на **слуховій** і **зоровій** пам'яті, які безпосередньо пов'язані з роботою відповідних аналізаторів та обсягом короткочасної і довгочасної пам'яті. Виявляючи схильність до того чи іншого способу запам'ятовування, перекладач використовує її як переважаючий прийом піднесення продуктивності своєї пам'яті.

Отже модель пам'яті перекладача при послідовному перекладі виходить далеко за межі традиційного акту пам'яті, який містить в собі фазу запам'ятовування, фазу збереження і фазу актуалізації матеріалу. Модель пам'яті перекладача не є механічним набором її основних процесів, а динамічною системою обробки інформації на різних рівнях, а відповідно і в різних видах пам'яті. Найбільше навантаження на той чи інший вид пам'яті зумовлюється як специфікою діяльності перекладача так і індивідуальними властивостями його пам'яті, хоча перевага надається першому.

Основні компоненти загальної моделі пам'яті перекладача в процесі виконання ним послідовного перекладу можна вважати такі:

1. Система іконічної пам'яті.
2. Система оперативної пам'яті як різновид короткочасної пам'яті.
3. Система довгочасної пам'яті.

Між цими системами пам'яті існує тісний взаємозв'язок. Найбільше навантаження в плані обробки вхідної інформації припадає на долю короткочасної пам'яті, недостатній обсяг якої вимагає застосування перекладацьких записів. Система довгочасної пам'яті допомагає розпізнаванню та збагаченню вхідної інформації, яка потрапляє до неї через оперативну пам'ять або безпосередньо, через іконічну пам'ять і фіксує будь-яку осяжну перекладачем сенсорну інформацію.

4. Всі три системи пам'яті, які складають основу моделі пам'яті усного перекладача, ведуть обробку інформації, збереження якої не розраховане на довгий термін, а це означає специфічну функцію довгочасної пам'яті, діяльність якої націлена на довготривале запам'ятовування матеріалу, а не на його якомога швидше відтворення на базі раніше отриманих знань. Довгочасна пам'ять відповідає за "запит" потрібної інформації, за її швидке знаходження та відтворення.

Модель пам'яті перекладача при здійсненні ним послідовного перекладу неодмінно базується на інформаційному підході, яка складається із фіксованих структур пам'яті (підсистем пам'яті) та процесів управління нею. Водночас наша модель враховує і існуючу рівній обробки інформації, що визначає особливості процесу меморизації та його активізації певними системами пам'яті при виконанні послідовного перекладу.

5. Для моделі пам'яті усного перекладача в процесі виконання послідовного перекладу характерними є такі функції обробки інформації, а саме:

- а) функція розпізнавання сенсорної інформації за яку відповідає слухова та зорова пам'ять;
- б) функція оперативного запам'ятовування інформації;
- в) функція збереження інформації в короточасній пам'яті шляхом його повторення з метою утримання (дуже обмежена в часі);
- г) функція впізнавання, як один із видів відновлення збережених в довгочасній пам'яті знаків-символів та інших елементів перекладацького скоропису з метою їх подальшого нотування;
- д) функція мимовільного і довільного запам'ятовування та вплив інтерферуючої інформації на запам'ятовування корисної інформації;
- е) функція пригадування почутої інформації та її відтворення за допомогою записів, які становлять собою опору пам'яті;
- ж) функція забування, яка необхідна для звільнення короточасної пам'яті від відпрацьованої інформації.

Запорукою дієздатності загальної системи, яка становить собою модель пам'яті перекладача в процесі виконання ним професійної діяльності є:

- 1) увага та здатність до її концентрації та переключення;
- 2) перцептивна готовність перекладача до сприйняття інформації, яка містить в собі слухову і зорову здатність до сприймання інформації у вигляді звукових хвиль та графічних знаків;
- 3) застосування мнемічних прийомів;
- 4) володіння системою перекладацького скоропису;
- 5) керування процесом перекодування та декодування інформації.

Запропонована модель пам'яті дає змогу зосередити подальші дослідження процесу меморизації на тих аспектах, які виявляються найбільш складними з точки зору перекладацьких операцій. Окреслити програму підготовки перекладача до кваліфікованого виконання ним професійного послідовного перекладу. Тісний зв'язок процесу запам'ятовування з мнемотехнічними прийомами дозволить психолінгвістам визначити експериментальним шляхом саме такі прийоми, які найкраще узгоджуються з психологічним аспектом меморизації тексту під час послідовного перекладу,

дати рекомендації стосовно самої техніки ефективного запам'ятовування та застосування сучасних методик і технічних засобі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соло Р. Когнитивная психология. – М., 1995. 2. Аткинсон Р. Человеческая память и процесс обучения. – М., 1980. 3. Соло Р. Модели памяти // Психология памяти. – М.: ЧеРо, 1998. – С. 547-564.

ГОЛОВКО О.Б.

Севастопольський національний технічний університет

КОНЦЕПТ РУХ ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНО МАРКОВАНА ОДИНИЦЯ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню іспанської мовної картини світу та її особливостей, зумовлених національною культурою, етнічною свідомістю та менталітетом. Роботу виконано в межах лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного підходів у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: національний концепт, рух, менталітет, національний характер.

Статья посвящена изучению испанской языковой картине мира и ее особенностям, обуславливаемых национальной культурой, этничным сознанием и менталитетом. Работа выполнена в рамках лингвокультурологического и этнолингвистического подходов в современной лингвистике.

Ключевые слова: национальный концепт, движение, менталитет, национальный характер.

The article is devoted to the study of the Spanish language picture and its peculiarities through the prism of national culture, ethnic outlook and mentality. The work aims at analysis of the Spanish language in terms of linguocultural and ethnolinguistic approaches in modern linguistics.

Key words: national concept, movement, mentality, national character.

Актуальність статті зумовлюється загальною направленістю мовознавчих досліджень на вивчення національних концептів та відсутністю у вітчизняній лінгвістиці праць, у яких би розглядався концепт *РУХ*.

Предметом статті є концепт *РУХ* у сучасній іспанській мові.

Об'єктом статті є національні особливості вираження концепту *РУХ* у сучасній іспанській мові.

Метою дослідження є розгляд вербалізації концепту *РУХ* у сучасній іспанській мовній картині світу.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше досліджується концепт *РУХ* в іспанській концептуальній та мовній картинах світу.

Матеріалом слугували словники та художні тексти сучасних іспанських письменників.

Поняття, що викликають подібні асоціації, відбиваючи явища національного побуту, мають яскраве національне забарвлення й велику значимість у конкретному соціумі, у той час як в іншому суспільстві вони є

рядовими серед безлічі інших [1:167].

Якщо візьмемо за основу те, що мова виступає дзеркалом культури певного етносу, відбиваючи не лише фрагмент реального світу, властивий етнічній спільноті в безпосередньому сприйнятті, але й образ життя, світобачення та світовідчуття, національний характер, темперамент, систему цінностей, словом, менталітет народу, його суспільну самосвідомість у цілому [2:106], то аналіз будь-якого концепту буде не повним, якщо не проаналізувати національні особливості його застосування.

Якщо теоретичне вивчення семантики, символіки й ритуальних функцій речей має давню традицію і сьогодні складає особливу, достатньо вивчену галузь етнографії, культурології та етнолінгвістики – семіотику речей, то семіотика дій по суті не вивчалася з теоретичного погляду, і це, безумовно, пов'язано з особливостями логічного змісту дії [3:89].

В.С. Данилич вважає, що динаміка становлення національної своєрідності Іспанії визначається етнічною самосвідомістю народу, мовленнєва діяльність якого багато в чому відповідає за ті розбіжності, які в системі мови не можуть не мати слідів прямих впливів фактів мовлення, вимовних навичок носіїв мови [4:389].

У багатьох людей Іспанія асоціюється передусім з Дон Кіхотом, мандрівним лицарем, що прославив свою країну на весь світ, тому *EL CABALLERO ANDANTE* є іспанським національним концептом, що підтверджено літературними джерелами.

La flor de la guapesa, los valientesque campaban en Valencia por sus propios méritos; todos cuantos vivían a estilo de caballero andante por la fuerza desu brazo; los que formaban la guardia de puerta en las timbas, los que llevaban la parte de terror en la banca; los que iban a tiros o cuchilladas en las calles, sin tropezar nunca, en virtud de secretas inmunidades, con la puerta del presidio, estaban allí bebiendo a sorbos la copita matinal de aguardiente con la gravedad de buenos burgueses que van a sus negocios (Ibañes 1976, p. 249).

Концепт *PUX* як етнокультурно маркована одиниця іспанської мови може бути розглянута з трьох позицій: повсякденного життя іспанців, релігійного, історичного. Концепт *PUX* у звичайного іспанця пов'язаний, передусім з такими символами, як *marcha* та *salida*.

Основне значення *marcha* асоціюється з рухом людини протягом тривалого часу, це швидка хода, яка вимагає зусиль (*xід, рух, марш, перехід*). Спочатку слово *marcha* використовували військові і спортсмени в основному для тренувань. Зараз, окрім основного, значення його стали вживати для номінації походів за місто або в гори з рюкзаками та їжею на декілька днів, що також вимагає певних зусиль. У цьому разі іспанці вживають вираз *hacer una marcha*. З часом розваги, які пов'язані з рухом і ходою і які вже не вимагають

багато зусиль, стали причиною, що цю лексичну одиницю почали використовувати в іншому значенні: звичайна хода, пересування. Серед молоді такий тип проведення часу називається *ir de marcha*.

Дія є логічним і структурним ядром ритуалу, подібно до того, як в мові логічним стрижнем вислову (речення) є предикат (дієслово) [3:89]. Розвага шляхом руху-переміщення з одного місця на інше, з одного бару в інший, можливо, пов'язана із спекотним кліматом Іспанії, коли прохолода починається після дев'ятої вечора. Так, мадридці починають відпочивати після літньої спеки не раніше 20.00 – 21.00 години вечора. Навіть вистави влітку в Мадриді ропочинаються о 21.30 – 22.00 годині вечора і тривають до 24.00 і більше, а по закінченню глядачі починають здійснювати свої мандрівки *marchas* до 3 – 4 годин ранку.

Е.М. Верещагін і В.Т. Костомаров писали, що мова виступає як дзеркало національної культури, вона її охоронцем [5:3]. Синонімом *marcha* є *salida*, створене від дієслова *salir* (*partir de un lugar a otro*). Одне з його значень – *виїхати з одного міста в інше на невеликий проміжок часу*. Двадцять-тридцять років тому цей лексичний символ почав набувати ще одного значення – *розвага*. У Іспанії вихідні дні прийнято проводити з друзями в місті або за його межами. Особливістю іспанців є те, що такі компанії не сидять цілий вечір на одному місці – у барі, ресторані. Тому *salida* почало уживатися на позначення проведення часу, розваги молоді (а зараз і решти всієї групи населення), яка полягає в постійному русі-ходінні з одного розважального закладу до іншого.

На відміну від української культури, де звичні тривалі гуляння з великою кількістю їжі, іспанці замовляють зазвичай щось з напоїв (воду, каву, пиво, вино) і трохи закуски. Посидівши в одному барі-ресторані 40-60 хвилин, вони відправляються в інший, де знов замовляють щось з напоїв і закуски. За вечір компанії зазвичай обходять декілька закладів. Зараз повсякденною стала фраза *Vamos de salida*.

Los españoles saben como aprovechar el tiempo para divertirse, lo que no entiendo es cómo pueden llevar ese ritmo de salidas. Todo lo que me habían contado de España antes de venir se cumplió al pie de la letra, sobre todo en lo referente a que los españolesse divertían mucho y eran muyfiesteros, cosa que me pareció genial. Durante mi primer año aquí salía los lunes, los martes [6:55].

Із значенням слова *movimiento* пов'язане також *movida*, яке виражає хитатися, переміщатися, рухатися з одного місця на інше. Часто, особливо молодь, вживає вислів: *Hoy vamos de movida*. У іспанському словнику Королівської Академії знаходимо таке визначення цієї лексичної одиниці. 2. *Dícese del lapso de tiempo en que se ha tenido ajetreo o diversidad apresurada y anormal de quehaceres*. 5. *Dícese de reuniones donde hay discusión viva* [p. 1409]. Зараз значення слова дещо змінилося. Це не просто розваги або жвава

дискусія, а рух, пов'язаний і з першим, і з іншим. Слово *movida* мало особливе значення в кінці 70-80 років минулого століття (кінець диктатури Франко). У Мадриді його використовували, щоб позначити культурний рух *Movimiento cultural*, який об'єднував групи молоді, що цікавиться музикою, живописом, літературою, кіно, фотографією і всіх тих, які хотіли змінити свій спосіб життя і не сидіти традиційно вдома, як це було раніше. Це був політичний і культурний рух, що охопив в основному молодь, яка не хотіла жити так, як жили за часів диктатури Франко на всій території Іспанії і, зокрема, в Мадриді. Тому з'явилася назва *La movida madrileña*. Сьогодні *movida* ("народні гуляння") почало вживатися в значенні *salida, marcha*.

Це підтверджує думку, що не лише паремії, які належать до фольклору, а й нові мовленнєві утворення, значна частина яких народжується в межах урбаністичного дискурсу відображають своєрідність менталітету нації або етносу [7:28].

Розглядаючи значення наведених вище національно і культурно маркованих лексичних одиниць за словником, ми не знайшли зазначених відтінків, так званих *фонових знань лексичного знака*. Е.М. Верещагін і В.Г. Костомаров [8] науково обґрунтували об'єктивність існування фонових знань. Властивостями лексичного тла є історизм, динамічність, сполучуваність із зоровим образом. Разом з лексемою й лексичним поняттям структуру слова складають: лексема, лексичнепоняття, лексичний фон [9:57-58]. Без знання такого лексичного фону, який складає національний колорит мови, не завжди зрозумілим є значення мовної одиниці, що ми й спостерігаємо на наших прикладах

В Іспанії існує більш ніж 200 свят, які відзначають іспанці. Окремі свята є релігійними. Релігія впродовж багатьох століть була невід'ємною частиною життя іспанців. Передусім це Великдень (*Semana Santa*), який асоціюється з процесіями (*procesiones*), коли виносять фігури Христа та пресвятої Діви Марії (*la Virgen*). *Es precisamente en estos días cuando las procesiones recorren las calles y plaza de ciudades y pueblos. Los protagonistas son los pasos. Se llama así a las imágenes, cuadros o tallas (esculturas) de La Virgen, de Jesucristo o de algún otro protagonista de La Pasión, que descansan en una especie de altar móvil adornado con flores y velas* (*Semana Santa*).

Процесії зі святими проходять як у великих, так і в маленьких містах. Тому для звичайного іспанця Великдень (Паска) *la Semana Santa* – це хода (*desfile*), процесії (*procesiones*) і винесення фігур (*pasos*). Спочатку попереду на конях їдуть поліцейські, одягнені в святкові костюми, потім грішники з ланцюгами на ногах і трикутними закритими ковпаками з дірками для очей, а потім на ношах несуть фігури святих, прикрашені квітами. Маршрути руху заздалегідь узгоджені й надруковані, тому городяни знають усе про

проходження процесії. *Cada paso desfilará un día de la Semana Santa, saliendo de su parroquia, pasando por el “Recorrido oficial” y volviendo a su Iglesia, todo ello en unas 8 horas* [10:244].

Форми обрядового руху в кожному конкретному випадку не довільні, а пов'язані з сенсом і метою певних етапів обряду, вони мають свою семантику й виконують роль акціональних символів [11:268].

Загальна ідея проведення цього обряду є єдиною у всіх містах і селах Іспанії, хоча можна побачити деякі відмінності у святкуванні. *Aún anduvo la procesión más de una hora por las inmediaciones del río, hasta que el cura, quechorreaba por todas las puntas de su Sotana y llevaba cansados más de doce feligreses convertidos voluntariamente en cabalgaduras, se negó a pasar adelante. Por voluntad de aquella gente, el paseo de San Bernardo hubiese durado hasta el amanecer; pero lo querendría el cura; ¡a casa!* (Ibañez 1972, p. 88).

Ще одне дуже знамените й шанобливе релігійне свято в Іспанії, пов'язане з рухом-переміщенням, рухом-дією, – це *El Rocío* (*romería*), паломництво. *En tradicionales y simples carretas adornadas y dentro del más auténtico tipismo flamenco acudirán multitudes, no solo de la zona sino de puntos muchos más alejados, a pie, a caballo, o en carreta celebrando un espectáculo único, donde folclore y alegría se mezcla con religiosidad en una curiosa y colorida combinación difícil de comprender* (Ibañez 1972, p. 242).

Під час паломництва люди зазвичай пішки йдуть до церкви, або храм, або святе місце, яке знаходиться за містом чи селом. Мадридці 15 травня ушановують святого *Romería de San Isidro*, який є покровителем Мадрида, оскільки він урятував жителів від засухи, давши їм воду. В наш час на процесію збирається багато людей і за маршрутом ходи відкриваються торгові точки. Закінчуються такі ходи святами, які отримали назву *Verbenas* (феєрверки). Підтвердження ми знаходимо в описах паломництва іспанськими письменниками: *Me ha propuesto llevarme a la romería de San Antonio de Urquiola en su coche* (Zunzunegui, p. 340). *Fue pasando el verano, llegó la época de las fiestas, y el boticario y su familia se dispusieron a celebrar la romería de Arnazabal como todos los años* (Baroja, p. 275). *Años antes estado en Italia con motivo de una peregrinación católica* (Ibañez 1972, p. 4).

Мовні засоби відбивають реальне життя того або іншого етносу, у нашому випадку релігійні свята, знаходячи їм відповідні закодовані символи, такі як: *procesiones, desfiles, pasos, paseos, romería, peregrinación* і т.ін. Загальна ідея названих лексем – це рух-переміщення, рух-дія, які властиві іспанському народу.

До національних концептів Іспанії ми можемо зарахувати знамениту фразу *No pasarán*, яка з'явилася як реакція на захоплення території країни під час громадянської війни військами генерала Франко. Зараз ця вже історична

фраза стала символом боротьби проти будь-яких проявів антинародних сил не тільки в самій Іспанії, але й на території інших країн. У наші дні цей вираз уживається як гасло в боротьбі за незалежність країни. *Durante un rato pude poner las manos en uno de los palos de una pancarta; luego, me quedé retrasado y ronco de gritar: ¡No pasarán! y ¡No pasarán, no pasarán y si pasan, morirán! que era mejor, ya que ayudaba a desfilar por la nieve y el barro, haciéndonos ir a todos al mismo ritmo* (Hortelano, p. 433). Ця фраза для іспанців є ключовою в розповідях про свою боротьбу проти фашизму. *Le conté lo del fascismo, lo de las milicianas, las pancartas y el ¡No pasarán!, y Tano, que nunca se acordaba de lo que uno le decía, quiso contarme el Corsario Rojo* (Hortelano, p. 435).

В основі фразеологізмів лежать уявлення про певні особливості предметів, подій, певні ознаки, взагалі реальні факти [12:46] Так, фразеологізм *п'ята колона* з'явився в Мадриді. На це місто чотирма колонами наступали фашисти. Сказаний уперше фашистським генералом Е. Мола вислів набув презирливої *крилатості*: так почали називати будь-яку імперіалістичну агентуру, що чинить диверсії та руйнує тил тієї чи іншої країни [12:41].

На основі викладеного матеріалу можна зробити **висновок**, що концепт *ПУХ* в іспанській мові має особливості, властиві тільки іспанцям, що підтверджується лексичними символами *movida, salida, marcha*, значення яких зрозумілі й уживаються тільки на території Іспанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орличенко О.В. Лакуни в іспанській та українській мовах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002. – Вип. 1. – С. 163-167.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / І.О. Голубовська. – [2-е вид, випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
3. Толстая С.М. Акциональный код символического языка культуры: движение в ритуале / С.М. Толстая // Концепт движения в языке и культуре : сб. ст. / отв. ред. Т.А. Агапкина. – М. : Индрик, 1996. – С. 89-104.
4. Данилич В.С. Релепція народних мов в історії західноєвропейського суспільства / В.С. Данилич // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2006. – Вип. 9. – С. 389-394.
5. Костомаров В.Г. О пословицах, поговорках и крылатых выражениях в лингвострановедческом учебном словаре // Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения : [лингвострановедческий словарь / сост. : В.П. Фелицына, Ю.Е. Прохоров ; предисл. и ред. : В.Г. Костомаров, Е.М. Верещагин]. – М. : Русский язык, 1979. – 240 с.
6. Sanches Luis. Spain is different // Revista del Mundo – № 167. – Unidad Editorial, director Pedro J. Ramirez, 1998. – С. 55-56.
7. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы / А.Д. Белова // Культура народов Причерноморья : науч. журнал Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского / глав. ред. Ю.А. Катунин. – Симферополь, 2002 – Вип. 29 : Проблемы современной социолінгвістики и фонологии. – С. 17-23.
8. Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
9. Сопілко Н.В. Лінгвокраїнознавчий аспект значення слова / Н.В. Сопілко // Мат-лы II науч.-практ. конф. [“Стратегические вопросы мировой науки – 2007”], (Днепропетровск, июнь 2007 г.) / отв. ред. С.В. Екимов; тех. ред. И.Г. Карнаухова. – Днепропетровск, 2007. – Серия “Филологические науки”. – Вып. 6 : “Актуальные проблемы перевода”, т. 2. – С. 57-58.
10. Погадаева С.В. Испанский язык : [учебн. пособие] / С.В. Погадаева ; под. общ. ред. Г.В. Прутцкого. – М. : Филологическое общество “Слово”, 2001. – 352 с.
11. Валенцова М.М. Типы движения в западославянских “королевских” обрядах / М.М. Валенцова // Концепт движения в языке и культуре : сб. ст. / отв. ред. Т.А. Агапкина. – М. : Индрик, 1996. – С. 255-271.
12. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму / В.Д. Ужченко. – К. : Радянська школа, 1988. – 279 с.

ДОВІДНИКИ

Diccionario de la Lengua Española / Real Academia Español. – Т. 1, Т. 2, vigécima primera edición. – Madrid : Editorial Espasa Calpe, 1992. – 2133 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ibáñez Vicente Blasco. Guapeza valenciana / Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 247-261.
2. *Semana Santa*. 5.03.2006. // www.elpais.es
3. Ibáñez Vicente Blasco. Entre naranjos. – La Habana : Instituto cubano del Libro, 1972. – 287 p.
4. Zunzunegui Juan Antonio. Tres en una o La dichosa honra / Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 333-349.
5. Baroja Pío. Elizabide el vagabundo / Cuentos españoles. – La Habana : Editorial arte y literatura, 1976. – P. 269-281.
6. Hortelano Juan García. Las horcas caudinas / Cuentos españoles. – La Habana : Arte y literatura, 1976. – P. 429-445.

ЗАЛЕСНОВА О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ З АКТИВНОЮ ТА ПАСИВНОЮ ПЕРСПЕКТИВАМИ

В статті досліджується граматичне явище стану дієслів сучасної іспанської мови, розглядаються комунікативно-прагматичні особливості конститuentів функціонально-семантичного поля пасиву. На основі визначення комунікативних функцій конструкцій з пасивним значенням виявляються особливості їх контекстної реалізації.

Ключові слова: об'єкт, суб'єкт, агент, пацієнс, речення з активною або пасивною перспективою, агентивний або інструментальний додаток, контекстна реалізація.

В статье исследуется грамматическое явление залога глаголов современного испанского языка, рассматриваются коммуникативно-прагматические особенности конститuentов функционально-семантического поля пассива. На основе определения коммуникативных функций конструкций с пассивным значением выявляются особенности их контекстной реализации.

Ключевые слова: объект, субъект, агент, пациент, предложения с активной или пассивной перспективой, агентивное или инструментальное дополнение, контекстная реализация.

This publication researches the grammatical phenomena of the passive voice in modern Spanish, explains communicative-pragmatic features of the constituents of functional semantic field of passivity. Peculiarities of their context realization are revealed on the base of definition of communicative functions of the constructions with passive meaning.

The key words: object, subject, agent, patient, active or passive sentence, agential or instrumental object, context realization.

Актуальність дослідження зумовлена більш глибоким вивченням можливостей відображення статичних мовних одиниць в динаміці мовлення.

Мета роботи полягає у вивченні комунікативно-прагматичних особливостей функціонування в мовленні конструкцій з пасивним значенням.

Предмет дослідження складають комунікативно-прагматичні особливості різних засобів вираження пасивного значення в сучасній іспанській мові.

Об'єктом аналізу в даній роботі стали речення із активною та пасивною перспективами.

Матеріалом дослідження слугували різностильові тексти сучасної іспанської мови.

Формування комунікативно-інформаційної структури висловлення

відбувається згідно з прагматичною установкою мовця, яка полягає в тій меті, що ставить перед собою мовець, розпочинаючи будь-який акт комунікації. Надаючи висловленню конкретного змістового наповнення, мовець програмує те чи інше його сприйняття слухачем. Вибір форми стану дієслова-присудка зумовлює вибір центрального учасника ситуації та впливає на зміну ієрархії актантів, що має велике значення для всієї комунікативної орієнтації висловлення.

Оскільки комунікативна функція мови реалізується перш за все у висловленнях, звернімося до аналізу змін форм стану в формуванні комунікативно-прагматичної структури висловлення, адже питання про сутність різних значень стану, ядерність пасивних чи активних форм дієслова всередині поля стану, може бути розв'язане лише за умови лінгвістичного аналізу речення як комунікативної одиниці.

Ми приєднуємося до точки зору тих дослідників, які стверджують, що завданням нового напрямку функціонального синтаксису – синтаксису прагматичного є вивчення як структурно-семантичних, так і прагматичних особливостей речення [1:14; 2; 3], в тому числі особливостей репрезентації семантичної та синтаксичної структур висловлення на комунікативному рівні прагматичним суб'єктом – мовцем.

Із комунікативно-прагматичною структурою висловлення пов'язане поняття його перспективної організації, яка відображає комунікативну спрямованість думки. Ситуація, яка формується у свідомості мовця, проходить крізь призму його сприйняття та передається відповідно в різних ракурсах – або з позиції об'єкта, або з позиції суб'єкта дії. Відмінності при описуванні однієї й тієї ж ситуації виявляються в різному розташуванні основних компонентів висловлення.

Застосування різних форм стану дієслова-присудка, змінюючи комунікативно-прагматичну спрямованість висловлення, змінює також його перспективу, тобто спосіб подання процесу, який описується або з боку суб'єкта, або з боку об'єкта. Таким чином, форми активного й пасивного станів являють собою граматикалізовані засоби вираження семантичної перспективи речень, які їх містять, відповідно поділяючи цю перспективу на активну і пасивну: *“La regulación de empleo fue calificada de “satisfactoria” por los sindicatos (Diario) – Los corresponsales de El País calificaron la posición alemana como verdadera unidad de los esfuerzos que sigue siendo un lejano objetivo que quizá empiece a construirse ahora (El País)”*.

Як видно з наведених прикладів, зміна форми стану дієслова-присудка *calificar*, змінює перспективу речення що, в свою чергу, зумовлює поміщення в позицію підмета того актанта, який, з точки зору мовця, є найбільш важливим для повідомлення і до якого необхідно привернути увагу слухача. Отже, зміна

форми стану основного дієслова зумовлює зміну прагматичної структури висловлення. Це підтверджує думку про те, що одна з властивостей стану полягає в інтерпретації мовцем змісту ситуації різними способами, що виражається семантико-прагматичним значенням та синтаксичною структурою речення.

Функціонування в текстах речень з активною або пасивною перспективами зумовлене конкретними умовами ситуації, яка описується. Під час побудови речення та тексту мовець надає перевагу одній з форм стану дієслова, з метою більш точної передачі інформації та її адекватного розуміння слухачем.

Існування речень з пасивною перспективою в сучасній іспанській мові й досі дискутується прихильниками структурної та комунікативної лінгвістики.

Зокрема Е. Аларкос Льорак як прихильник структурної граматики заперечує проти виділення речень з пасивною перспективою, присудок яких виражений дієприкметниковою пасивною конструкцією, оскільки не відокремлює їх від речень з предикативною іменною конструкцією, вважаючи, що пасивне значення є результатом семантичної інтерпретації їхніх компонентів, а не специфічної граматичної ознаки [4]. Зважаючи на те, що іменною частиною (*atributo*) таких конструкцій можуть бути прикметники та дієприкметники, Е. Аларкос Льорак називає сполучення дієслова *ser* з будь-якою іменною частиною терміном “атрибуція” і не визнає різниці між предикативною іменною конструкцією (простим іменним присудком) та пасивною дієприкметниковою конструкцією на підставі того, що, як він вважає, прикметники та дієприкметники мають категоріальну ідентичність: “*La noticia es falsa = La noticia es divulgada*”.

Згідно з гіпотезою Аларкоса Льорака, компоненти з прийменником *por*, які можуть мати при собі ці речення, також функціонально ідентичні, граматично нерелевантні, оскільки утворюють як з прикметником, так і з дієприкметником складений предикатив (*atributo complejo*): “*La noticia es falsa por ciertos indicios. La noticia es divulgada por los periódicos*”.

З таким твердженням неможливо погодитись, оскільки наведені приклади свідчать, що ці два компоненти з прийменником *por* не можуть розглядатися як функціонально ідентичні. У першому реченні компонент *por ciertos indicios* виступає у функції обставини причини, а компонент *por los periódicos* другого речення виконує функцію непрямого агентивного додатка.

Доречі, як констатує Ф. Ласаро Карретер, гіпотеза Е. Аларкоса Льорака має суттєві вади навіть з погляду структурного підходу до аналізу граматичних явищ. Ф. Ласаро Карретер наводить слова Р. Якобсона про те, що лінгвістична наука в усіх своїх проявах повинна базуватися на семантиці, оскільки, якщо лінгвістичний аналіз не буде враховувати значення, він і сам втратить сенс [5:62].

Згідно з теорією Ф. Ласаро Карретера, всі компоненти речення взаємодіють не тільки між собою, а й з іншими потенційними лінгвістичними елементами, яких немає на поверхневій структурі речення, але які присутні в уяві мовця. І тому розглядати відношення, що існують між компонентами речення, неможливо без урахування потенційних відношень між усіма компонентами, які знаходяться і на поверхневому, і на глибинному рівнях його структури. Користуючись трансформаційними методами генеративної граматики, Ф. Ласаро Карретер доводить неідентичність предикативних іменних та пасивних дієприкметникових конструкцій. На його думку, граматичні відношення між компонентами *es falsa* і *es divulgada* та підметом *la noticia* мають різну природу, а тому їх обох не можна вважати іменними предикативними конструкціями. Це стає зрозумілим, якщо розглянути трансформацію конструкції *es divulgada* у займенникову пасивну конструкцію *se divulga*, така трансформація виключена у випадку з конструкцією *es falsa*. Також можна здійснити перетворення речення з прийменниковим агентивним додатком у речення з активною конструкцією: *Los periódicos divulgan la noticia*. Подібна трансформація не відбудеться з реченням, яке містить обставину причини *por ciertos indicios*. Ф. Ласаро Карретер вважає, що ці операції свідчать про різну природу граматичних відношень в реченнях з пасивними конструкціями та реченнях, що містять іменні предикативні конструкції. Якщо прикметник *falsa* співвідноситься з підметом як предикативна частина присудка, то дієприкметник *divulgada* при відповідній трансформації може перетворитися на дієслівне ядро речення – присудок [5:62-72].

Але, як зауважує Ф. Ласаро Карретер, якщо розглядати пасивні конструкції з позицій генеративної граматики, то можна зробити висновки про те, що пасивна конструкція є простою трансформуючою активної конструкції, і висунути гіпотезу, згідно з якою пасивний стан дієслова взагалі не існує як самостійне граматичне явище.

Відношення між пасивом і активом можливо дослідити лише з огляду на умови функціонування цих двох конструкцій в процесі комунікації.

Як уже зазначалось, категорія стану має безпосередній зв'язок з однією з центральних координат прагматики – з “я” суб'єкта мовлення і пов'язана з суб'єктивною або об'єктивною організацією змісту висловлення.

Активна конструкція, як відомо, далеко не завжди може бути перетворена в пасивну, можливість / неможливість такої трансформації залежить від ряду факторів, які часто мають спорадичний характер. Однак можемо спостерігати й протилежне явище – неможливість у деяких випадках перетворення пасивної конструкції в активну. Іншими словами, обов'язкове використання пасивної конструкції зумовлене вимогами комунікації. Іноді при можливості потенційного взаємоперетворення активних та пасивних конструкцій, така

трансформація не є еквівалентною ні в семантичному ні в комунікативно-прагматичному відношенні: *“América fue descubierta por Colón. Colón descubrió América”*. У першому прикладі існування Америки вважається відомим. Це є темою, відправним пунктом повідомлення, а новим є те, що її першовідкривачем став Колумб. У другому прикладі навпаки, темою є існування Колумба, а ремою – відкриття Америки. Різна комунікативна спрямованість обох речень очевидна, а тому вони не можуть бути використані в однакових умовах комунікації. У трансформ є свої семантичні відтінки. Кожна з них виявляється більш доречною у відповідному контексті.

Вживання пасивних конструкцій замість форм активного стану змінює погляд на предмет, положення суб'єкта дії та характер її бачення. Змістові відтінки, які відрізняють речення з пасивною перспективою від речень з активною перспективою, залежать від цілого комплексу факторів: синтаксичних – ступеня поширеності речення; семантичних – його конкретного лексичного наповнення, логічних відношень між поняттями, вираженими членами речення; стилістичних – функціональних особливостей тексту, у якому вживається дане речення; комунікативно-прагматичних – ставлення мовця до описуваної ситуації, його інтенцій. Таким чином, трансформація активних конструкцій в пасивні та навпаки (у тих випадках, коли вона можлива) – це суто формальна перетворюваність, оскільки у кожному конкретному випадку може бути використана, як правило, тільки одна з цих конструкцій.

Зміна форми стану основного дієслова зумовлює зміну прагматичної структури висловлення. Вибір прагматичним суб'єктом тієї чи іншої форми стану дієслова-присудка пов'язаний із розташуванням у реченні різних комунікативних акцентів стосовно до учасників ситуації, що описується, і залежно від того, який саме учасник ситуації знаходиться в центрі уваги мовця.

Основною комунікативною функцією речень з пасивною перспективою є зміна акцентів у комунікативному акті та введення логічного об'єкта дії (пацієнса) в позицію топіка, тобто вихідного пункту повідомлення: *“José Luis Urrusolo Sistiaga “El Largo”, uno de los etarras más peligrosos y buscados, fue detenido en Francia el 16 de enero. Durante 10 años fue buscado con dificultad pues se le llegó a conocer como el hombre de las mil caras”* (Anuario..., p. 13).

У разі використання в цих реченнях форм активного стану зміниться позиція пацієнса і він перестане бути відправною точкою повідомлення. Вираження пацієнса як вихідного пункту повідомлення є важливою функцією пасиву, у якій він не може бути замінений формами активного стану без зміни комунікативного змісту або стилістичного забарвлення речення: *“Como hemos tenido la oportunidad de verificar durante ese período en que nos hemos dedicado al estudio de la política internacional, determinadas eras de la historia de la humanidad fueron marcadas por profundas transformaciones en el complejo conjunto de*

interrelaciones que vinculan” (Estudios internacionales, p. 41).

Пасивна форма дієслова-присудка головного речення допомагає утримувати топік повідомлення *determinadas eras* ... в центрі уваги слухача, в той час як використання в даному випадку активної форми дієслова, спричинило б зміну структури речення і переміщення підмета в позицію додатка, що не сприяло б сприйманню його в якості топіка.

Комунікативна роль пасивних форм не обмежується вираженням пацієнса як вихідного пункту повідомлення. Певною мірою вибір пасивного стану залежить також від потреби вираження присудка як мети повідомлення у випадках, коли увагу мовця привертає сама дія, а не її учасники: *“Los trabajos del Parlamento español sobre la droga se remontan a la segunda legislatura, cuando se creó una comisión en el Senado ...”* (Diario).

У подібних випадках в іспанській мові частіше використовується займенникова пасивна конструкція: *“Todavía no se ha fundado siquiera el periódico”* (J.Izcaray 1973, p. 6).

Використання пасивних конструкцій зумовлене також випадками, коли найменування діяча не є метою повідомлення. У цих випадках використовується двочленний пасив: *“Se cuentan las cosas como si ya hubieran pasado y así se soportan mejor”* (A. Buero Vallejo, p. 108).

Діяч (агенс), який не названо у реченні з двочленною пасивною конструкцією, може мати всі ті значення, які має підмет в активному реченні, тобто значення одиничної, колективної або узагальненої особи, конкретного предмета або абстрактного поняття. Звертає на себе увагу перевага колективного та узагальненого значення такого діяча над одинично-особовим значенням: *“Las palabras son unidades de significado”* (Diccionario enciclopédico, p. 164)

Оскільки поняттю колективного діяча притаманний відтінок неозначеності, то завдяки своїй очевидності та неозначеності цей діяч часто не називається, що створює сприятливі умови для використання безособового пасиву (*pasiva impersonal*): *“Esta substancia fue la primera de una larga serie de polipéptidos biológicamente activos que se han identificado posteriormente y que, hasta el momento, suman 27”* (Archivos..., p. 18).

Речення, присудком яких є двочленні пасивні конструкції із займенником *se*, можуть мати подвійне значення – пасивне і неозначено-особове, це відбувається тому, що агенс дії залишається невираженим. На думку М.Амадора, якщо дієслово у займенниковій конструкції даного речення є неперехідним, це речення може бути лише неозначено-особовим, оскільки неперехідне дієслово не може мати пасивної форми [6:516]. Але, як зазначає Ю.А. Смичковська, дієслово-присудок неозначено-особового речення, яке має займенникову форму третьої особи, як правило, є перехідним [7:37] і тому може

мати подвійне неозначено-особове і водночас пасивне значення. Наприклад, речення: “*Se ha divulgado la noticia*”, можна трактувати по різному, або як безособове: “*alguien la ha divulgado*” або як пасивне: “*La noticia ha sido divulgada*”. Для того, щоб розрізнити ці два значення, необхідно визначити, яку функцію в цьому реченні виконує елемент *la noticia* – підмета чи додатка. Це ми можемо зробити, якщо віднайдемо в контексті додаткові визначення дії: “*con mala intención*” характеризує дію агенса і робить речення неозначено-особовим; “*con gran rapidez*” має відношення до пацієнса і надає реченню пасивного значення. Як зазначає С. Хілі-і-Гайя, подвійність значення спостерігається, коли дієслово виражене третьою особою однини. У множині ж узгодженість або неузгодженість у числі дієслова та іменника дозволяє зрозуміти, яку функцію виконує іменник – підмета чи додатка, і відповідно, яке значення має речення – пасивне або неозначено-особове [8:77], наприклад: “*Se venden botellas = botellas son vendidas*” – іменник є підметом (пасивне значення); “*se vende botellas = alguien vende botellas*” – іменник є додатком (неозначено-особове значення). Г.А. Бесарабова, аналізуючи неозначено-особові речення з присудком, вираженим зворотною формою дієслова, відмітила той факт, що статус цих речень до цього часу є однією з найбільш дискусійних проблем синтаксису іспанської мови [9:127].

Проте агенс не завжди опускається у повідомленні, в таких випадках використовується тричленний пасив. Вірогідність використання тричленних пасивних конструкцій замість активних речень підвищується у випадках, коли істотою є пацієнс, а не агенс: “*Yo creo que se ha defendido él también mucho por la protección de los masones*” (P. Baroja 1967, p. 28).

У наведених прикладах саме пацієнс є істотою, і тому цілком логічним є факт визнання його підметом речення, що робить неможливою трансформацію цих речень в активні.

Але у випадках, коли агенс і пацієнс одночасно називають або не називають істоти, трансформація речення з пасивною перспективою в речення з активною перспективою цілком можлива: “... *antes de que sus voces fueran sofocadas por el rumor del resto de los automóviles...* (M. Delibes 1991a, p. 44) – *El rumor del resto de los automóviles sofocara sus voces*”.

Як показує дослідження матеріалу, цілком можливим є зміна перспективної організації цих речень шляхом зміни синтаксичних позицій агенса і пацієнса, але така трансформація повністю змінює комунікативну спрямованість висловлення і може спричинити зміну комунікативної спрямованості певного фрагмента тексту.

Розглянемо випадок, коли пацієнс називає неістоту, а агенс – істоту. Використання пасивної форми у реченні, яке є ремаркою в п'єсі дозволяє розташувати логічні акценти таким чином, що пацієнс, який стоїть на початку

речення і є вихідним пунктом повідомлення, та агенс, який зміщено з позиції підмета, потрапляють у центр уваги слухача, а сама дія відступає на задній план: “*La puerta del II se abre por Fernando*” (A.Buero Vallejo, p.85).

Але при зміні перспективної організації речення, в центрі уваги слухача опиняються вже агенс та дія, яку він виконує, а пацієнс усувається з поля зору, наприклад: “*Fernando abre la puerta del II*”. Така трансформація речення повністю змінює його комунікативну спрямованість і воно втрачає своє прагматичне значення, оскільки у функції ремарки воно слугує для підготовки глядача до появи дійової особи. У разі використання дієслова-присудка цього речення у формі активного стану, воно матиме значення простого повідомлення про те, що Фернандо відкрив двері.

З цього прикладу видно, що речення з пасивною перспективою мають специфічні комунікативні функції, які відрізняють їх від речень з активною перспективою і дають підстави для їх використання в текстах з метою посилення значення тих елементів речення, що залишаються поза увагою мовця або слухача.

Причини невідповідності умов функціонування активних і пасивних форм дієслова, на думку І.Ю. Кузіної, треба шукати в особливостях когнітивної діяльності людини. Якщо виходити з того, що умови утворення речень з активною перспективою відрізняються від умов утворення речень з пасивною перспективою, а також з того факту, що ці речення мають різний когнітивний зміст, можна зробити висновок, що активні й пасивні форми є семантично самостійними граматичними одиницями [10:88]. На вибір мовцем активної чи пасивної форми дієслова-присудка впливає прагнення мовця відобразити у мовленні той фрагмент дійсності, який видається йому найбільш важливим та суттєвим у когнітивно-прагматичному плані.

Цей факт спростовує розповсюджену точку зору, згідно з якою активна конструкція є основною, “ядерною” структурою, а пасивна – похідною структурою, “трансформою” активної конструкції. Наявність випадків обов’язкового використання пасивних конструкцій у конкретних умовах ситуації (коли мовець не вважає за потрібне згадувати суб’єкт дії, або вважає головною дійовою особою повідомлення саме об’єкт) показує, що в подібних випадках саме пасивний стан є “ядерним”, а активний – його “трансформою”, до того ж не завжди можливою навіть суто формально. Це дозволяє говорити, що з погляду “ядерності”, речення з активною та пасивною перспективами виявляються зовсім рівноправними [11:82-83].

Аналіз та співставлення речень з активною і пасивною перспективами на предмет можливості їх взаємозаміни в іспанській мові дозволяє підтвердити думку В.Г. Адмоні і дає нам підстави стверджувати, що ФСП стану сучасної іспанської мови має два полюси – активний стан і пасивний стан, а всі інші

стани – зворотний, взаємний, середній та каузативний є перехідними.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Прагматичний потенціал пасивного стану зумовлений його суб'єктивним забарвленням, яке знаходить вираження у відображенні за допомогою пасивних конструкцій позиції мовця відносно ситуації, що відтворюється у висловленні. Активні та пасивні форми дієслова граматично самостійні, кожна з них має свої характерні особливості, які враховуються мовцем під час застосування будь-якої з цих форм.

Для подальшого дослідження цікавим видається більш детальне вивчення інших станів іспанської мови у плані зіставлення їх комунікативно-прагматичних особливостей та їх контекстної реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почепцов Г.Г. О месте прагматического элемента в лингвистическом описании // Прагматический и семантический аспекты синтаксиса. – Калинин: Изд-во Калининск.ун-та, 1985.
2. Pérez J.C. Introducción a la pragmática del español. – Madrid: Catedra, 1994.
3. Reyes G. El abecé de la pragmática. – Madrid: Arco-Libros, 1995.
4. Alarcos Llorach E. Pasividad y atribución // Homenaje al Prof. Alarcos García. – Valladolid, 1967.
5. Lázaro Carreter F. Estudios de lingüística. – Barcelona: Crítica, 1980.
6. Martínez Amador E.M. Diccionario Gramatical y de dudas del idioma. – Barcelona: Ed. Ramón Sopena, S.A., 1985.
7. Смышковская Ю.А. Синтаксис современного испанского языка. – К.: Вища школа, 1979.
8. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis español. – Barcelona: Indugraf, 1994.
9. Бессарабова Г.А. Семантика и прагматика категории определенности // Очерки сопоставительного изучения испанского и русского языков. – Воронеж: Изд-во Воронеж.пед.ун-та, 1997.
10. Кузина И.Ю. Семантика английских активных и пассивных конструкций с квантификаторами и когнитивные факторы // Когнитивные аспекты языкового значения: Межвуз. сб. науч. трудов. – Иркутск: Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 1997.
11. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. – К.: Вища школа, 1971.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Anuario del periódico mediterráneo. – Madrid: PECSA, 1997.
2. Archivos de investigación médica. – Vol. 14. – 1983. – № 4.
3. Baroja P. La estrella del Capitán Chimista. – Madrid: Espasa-Calpe, 1967.
4. Buero Vallejo A. Historia de una escalera. Las meñinas. – Madrid: Espasa-Calpe, 1995.
5. Delibes M. El disputado voto del señor Cayo. – Barcelona: Destino, 1991.
6. Delibes M. El camino. – Barcelona: Destino, 1996.
7. Diario, 1995.
8. Diccionario Manual Sopena. Enciclopédico e ilustrado. – Barcelona: Ed. Ramón Sopena, 1978. – Vol. 3.
9. El País, 1995.
10. Estudios Internacionales. – Madrid: Ed. Sociedad de Estudios Internacionales, 1989.
11. Izcaray J. Un muchacho en la Puerta del Sol. – París: Ed. de la Librairie du Globe, 1973.
12. Luca de Tena T. Los renglones torcidos de Dios. – Barcelona: Planeta, 1997.

КАЛІНІНА-ШАМРАЙ В.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИКО-ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ БЕЛЬГІЇ

(на матеріалі лексики зі сфери харчування)

У статті представлена класифікація лексичних особливостей національного варіанта французької мови Бельгії за графічною ознакою. Лексико-графічні відмінності було виявлено в результаті аналізу бельгійської національної і регіональної преси та художньої літератури у сфері харчування.

Ключові слова: французька мова Бельгії, французька мова Франції, бельгіцизм, монограма, диграма, триграма, афонограма.

В статті представлена класифікація лексических особливостей національного варіанта французького мови Бельгії згідно графічного признаку. Лексико-графічні відмінності в сфері харчування були виявлені в результаті аналізу бельгійської преси та художньої літератури.

Ключевые слова: французький мови Бельгії, французький мови Франції, бельгіцизм, монограма, диграма, триграма, афонограма.

The article presents classification of lexical particularities of the French Language in Belgium under the graphical criterion. The lexicographical differences in the vocabulary of meals sector resulted from the analysis of Belgian national and regional media as well as the fiction.

Key words: French Language in Belgium, French Language in France, belgicism, monogram, digram, trigram, aphonogram.

Стаття присвячена лексико-графічним особливостям французької мови Бельгії, які нами було виявлено під час аналізу лексики зі сфери харчування. Як ілюстративний матеріал нами було використано бельгійську національну і регіональну пресу та художню літературу. Наведені приклади перевірялись у відповідних наукових джерелах і довідниках [1-3]. Стаття відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графіка та орфографія сучасної французької мови”, яка є складовою теми університету “Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації світових процесів” № 06Б Ф044-01.

Проблема варіативності мов є однією з найактуальніших в сучасній лінгвістиці. Варіативність, як відомо, є джерелом постійного розвитку мови. На тлі поширення міжкультурної взаємодії й розвитку міжнародних контактів у різних сферах людської діяльності виникає необхідність у всебічному вивченні цього явища. Варіативність притаманна одиницям різних рівнів: лексичного, морфологічного, фонетичного тощо.

Сучасна лінгвістична наука приділяє велику увагу вивченню територіальної варіативності мов. Варіативна соціолінгвістика була започаткована у 60-х роках минулого століття американським лінгвістом В. Лабовим. Вчений побудував теоретичні та методологічні основи вивчення варіативності мов [4]. Аналізу національних варіантів германських і романських мов присвячені роботи таких вчених, як О.Д. Швейцер [5], А.І. Домашнев [6], Є.А. Рефоровська [7] та ін.

Лексико-графічні особливості становлять один із аспектів відмінностей національного варіанту французької мови Бельгії від французької мови Франції. При порівнянні певних лексических одиниць у цій статті вживатимемо терміни *французька мова Бельгії* (ФМБ) та *французька мова Франції* (ФМФ).

У науковій літературі та словниках існує декілька визначень поняття “бельгіцизм”, які дещо різняться. У цій статті ми приймаємо визначення

Лефевра, який під *бельгіцизмом* розуміє “окремі слова, вільні словосполучення та сталі фрази, притаманні розмовній та письмовій мові Бельгії ...” [8:111].

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересу сучасної лінгвістичної науки до вивчення особливостей варіантів французької мови на лексичному рівні та недостатнім висвітленням цього аспекту у вітчизняній лінгвістиці.

Метою статті є виявлення відмінностей ФМБ на лексичному рівні в результаті дослідження ілюстративного матеріалу та класифікація відповідних бельгіцизмів за графічною ознакою.

Матеріалом були відібрані лексичні одиниці мовлення носіїв французької мови досліджуваного регіону.

Об’єкт дослідження становлять лексико-графічні особливості французької мови Бельгії, а його **предметом** є “*бельгіцизми*”, що належать до прошарку лексики, який обслуговує сферу харчування, у порівнянні із французькою літературною нормою.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше у вітчизняній лінгвістиці висвітлюються лексико-графічні особливості ФМБ. Це дозволяє створити цілісну картину відмінностей національного варіанта французької мови цієї країни.

У багатьох франкомовних країнах, у тому числі у Франції, не існує жодної області, де були б відсутні або відмінності у вимові, або свої архаїзми, або провінціалізми тощо. Їх кількість зростає пропорційно віддаленості даного регіону від центру та кордонів французької держави та наближенню до Бельгії, Швейцарії, Квебеку. Крім того, кожен франкомовний регіон завдяки своєму сусідству або розташуванню поблизу або всередині двомовної країни, зазнає впливу іноземних мов. Йдеться про запозичення, перекручування змісту, спричинені кальками з англійської, німецької, нідерландської мов.

Наявність лексичних відмінностей можна спостерігати у різних сферах суспільного життя. Харчування є однією з тих тем, яка підтверджує, що крім географічного кордону, між Бельгією та Францією існує лінгвістичний кордон.

Ряд французьких і бельгійських лінгвістів: Ж. Анс, А. Доппань, Г. Буржуа-Жілен [9], Ж. Лебук [10], Ж. Поль [11] та інші досліджували особливості французької мови Бельгії у лінгвістичному аспекті.

Під час класифікації викладених нижче прикладів нами було використано графічний спосіб їх диференціації. У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці існує багато праць, присвячених дослідженню французької орфографії. Серед мовознавців, що вивчали цю галузь, слід назвати В.Г. Гака [12], Г.Г. Крюкова [13], В.Ф. Мейєрова [14], О.А. Лабенко [15] та ін.

Як відомо, слова, що вирізняються своїм звуковим складом, диференціюються орфографічно. Йдеться про гетерофони – гетерографи

[13:105]. Для графічної диференціації гетерофонів використовуються монограми та поліграми, які в свою чергу поділяються на диграми, триграми, тетраграми та пентаграми, а також афонограми, ініціали та фінали [13:26]. Нами при порівнянні особливостей ФМФ та ФМБ на матеріалі лексики сфери харчування було застосовано згадані вище монограми, диграми, триграми та афонограми. У морфологічному розрізі всі відібрані слова є іменниками, окрім дієслова *goûter* та сталих виразів.

Отже, серед проаналізованих прикладів до монограм ми відносимо однолітерні орфограми, з яких складаються такі слова, як

kip-kap (m) (у брюссельському регіоні), що відповідає *fromage de tête* у ФМФ – (свиний холодець),
elbot (m) – *flétan* (m) – (білий палтус),
soret (m) – *hareng saur* (m) – (оселедець),
pils (f) – *bière blonde* (f) – (будь-який сорт світлого пива),
cropsalade (f) – *laitue pommée* (f) – (головковий салат-латук),
salade de blé (f) – *mâche* (f) – (овочева валеріанніца),
praline (f) – *chocolat fourré* (m) – (цукерка-праліна),
babelute (f) – *bonbon au miel* (m) – (карамель, ароматизована медом),
nic-nacs або *nicnacs* (m) – *petite friandise de pâte dure* – (маленьке печиво у формі літер алфавіту),
pistolet (m) – *petit pain rond* – (маленький круглий хлібець),
bolus [bɔlys] (m) – *brioche en forme de spirale* – булочка “плюшка”,
spek (m) – *lard* (m) – сало
fritkot (m) – *baraque à frites* (f) – (кафе, де можна скуштувати смаженої картоплі),
dîner (m) – *déjeuner* (m) – (обід).

Аналіз наведених вище прикладів дозволяє дійти висновку щодо спрощення орфографії бельгіцизмів у порівнянні з їх французькими еквівалентами. Останні здебільшого складаються з диграм або є словосполученнями.

Диграми, як відомо, становлять графічний комплекс, що складається з двох літер. Відібрані нами бельгіцизми, у орфографії яких вживаються диграми, можна поділити на чотири групи:

1. Слова, до складу яких входять диграми, що відповідають *назальним звукам*, а саме фонограми **in**, **im**, **am**, **an**, **en**, та **on**:

minque (f) – *marché* (m) *aux poisons* – (рибний ринок),
lambic (m) – (сорт міцного бельгійського пива),
chicon (m) – *endive* (f) – (ендивій),
endive (f) – *scarole* (f) – (салатний цикорій),
bonbon (m) – *biscuit* (m) – (печиво),

manon (m) – chocolat blanc fourré (m) – (цукерки з білого шоколаду з начинкою),
sucre impalpable (m) – sucre en poudre – (цукрова пудра),
cuberdon (m) – bonbon conique (m) – (цукерка конічної форми з желеюною фруктовою начинкою),
maton (m) або tarte à maton – tarte au lait caillé – (пиріг з кислого молока),
lacquemant або laquement (m) [lakmɑ̃] (фірмова страва у регіоні м. Льєж) –
gaufre (f) – (гаряча вафля з начинкою).

2. Слова, які містять диграми, що відповідають *приголосним звукам*, а саме фонограми **ch** та **tj**:

haché (m) – hachis (m) – (рублене м'ясо),
caberdouche (m) – bistrot (m) – шинок,
chique або chiquelette (f) – (цукерка, жувальна гумка),
miche (f) (див. значення pistolet у регіоні м. Льєж),
klouch (m) (de sauce) (регіон м. Брюссель) – cuillère (f) – (ложка),
maatjes (m, pl) [matʃəs] – melette (f) – (тюлька),
pintje (f) [pintʃə] – petite pinte (f) – (маленький кухоль пива),
sprotje [sprɔtʃə] – chou (m) de Bruxelles – (брюссельська капуста).

3. Слова, які містять диграми, що відповідають *чистим голосним звукам*, а саме фонограми **ou**, **oû**, **ie**, **eu**, **ie**, **oo**, **au** та **oi**:

waterzooi [waterzoːj] або waterzoei (m) [waterzuːj] – (суп, що готується з цілої курки з додаванням вершків),
kriek [kriːk] (f) – (вишневе пиво),
légumier (verdurier) (m) – marchand (m) de légumes – (торговець овочами),
boule (f) – bonbon (m) – (цукерка-льодяник),
boulet (m) – boulette de viande (f) – (люля-кебаб),
spéculoos або spéculaas [spekyloːs] (m) – biscuit (m) à la cassonade – (фігурне печиво з пісочного тіста з цукровим сиропом),
cougnou, counole або cougnole (f) – brioche (f) de Noël – (різдвяний хліб, прикрашений Христосом-дитиною, або з використанням інших мотивів),
couque (f) (couque de Dinant, couque de Rins тощо) – (здобний хліб),
gueuze (f) – (найпопулярніше брюссельське пиво – результат суміші пива *lambic* попередніх років),
déjeuner (m) – petit déjeuner (m) – (сніданок),
souper (m) – dîner (m) – (вечеря),
sous-tasse або soutasse (f) – soucoupe (f) – (блюдце),
дієслово goûter – avoir le goût, sentir – (пахнути),
та вираз boire le café – goûter – (полуднувати).

4. Слова, які містять диграми, що складаються з двох однакових букв, що відповідають приголосному:

tête pressée (f) – (див. значення kip-kap у брюссельському регіоні),

citronnade (f) – limonade (f) – (лимонад),

smoutebolle [smɔwtəbɔl] (f) (брюссельський регіон) – sorte de

beignet (m) – (пончики, приготовані у фритюрі та посипані цукровою пудрою),

gosette або gozette (f) – chausson (m) aux fruits – (фруктовий пиріг),

roustiquette (f) – (залишки від картоплі після обіду, що були знов розігріті до вечері),

assiette profonde (f) – assiette creuse (f) – (глибока тарілка),

fricadelle або fricandelle (f) – (див. значення boulet),

cul (m) de nonne – (карамельна цукерка).

Кілька слів, що містять диграми, які відповідають голосному звуку: maatjes (m, pl), waterzooi (m) та spéculoos (m) одночасно мають у своєму складі диграми другої та третьої груп.

Аналіз бельгіцизмів, що містять диграми, дозволив нам виявити низку невластивих ФМФ фонограм, а саме **tj**, **oo**, **aa**, що свідчить про вплив фламандської орфографічної та фонетичної систем на ФМБ.

Наявність триграм, що становлять графічний комплекс, який складається з трьох літер, а саме фонограми **ill**, **ain**, **eau**, було виявлено нами у таких бельгіцизмах, як:

croustillon (m) (див. значення smoutebolle),

merveilleux (m) – sorte de pâtisserie – (тістечко з бeze та сметаною),

pain français (m) – baguette (f) – (багета),

eau spitante (f) – eau pétillante (f) – (газована вода).

Як зазначено вище, окрім монограм і поліграм під час дослідження нами було зафіксовано й афонограми, які, відповідають нулю звука. Останні виявлено у таких словах, як: réquet [pɛkɛ] (m) – genièvre (m) – (ялівцівка, джин),

sarague (m) – (кругла карамель у шоколаді),

maquée (f) – fromage (m) blanc – (рідкий сир),

cramique (m) – sorte de brioche (f) – (здобний хліб з родзинками).

Вважаємо за доцільне зробити коментарі до деяких наведених вище прикладів. Так, певна кількість бельгіцизмів має два графічних варіанти або більше. Наприклад, слова soiret (m), bablute (f) та bolus (m) на відміну від їх еквівалентів sauret (m), babelutte (f) та baulus (m) мають спрощену орфографію, що свідчить про тенденцію до посилення фонетичного принципу орфографії ФМБ.

Якщо звернутися до етимології слова pistolet, то воно має історичне походження. У XVII ст. в Брюсселі невеличкий хліб надмірно оподатковувався і

внаслідок цього коштував майже один пістоль. Згодом цей хліб одержав назву “pistooltje”, “pistolet”.

На відміну від французької мови Франції, слово *merveilleux* не є найвищим ступенем порівняння для прикметника *bon*, а є іменником чоловічого роду. Отже, для французької мови Бельгії коректним буде сказати: *le plus beau merveilleux*.

Слово *maton* у множині означає грудки сиру, на які перетворюється молоко при скисанні. З 16 лютого 2007 р. цей кулінарний виріб захищений ЮНЕСКО. Відтоді така назва надається лише пирогам, виготовленим у містах Граммон та Ліерде.

Деякі з наведених прикладів є частиною сталих виразів. Наприклад, *faire du kip-kap avec qn* (порвати когось на шматки), *faire une tête de cropsalade* (величатися, дутися на когось) тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати цього дослідження дозволяють нам зробити висновки про існування відмінностей у орфографії ФМБ та ФМФ у цілому. Зокрема, існує тенденція до спрощення орфографії бельгіцизмів у порівнянні з їх французьким еквівалентом, що вказує на посилення фонетичного принципу орфографії ФМБ. Окрім того, наявність згаданих вище нехарактерних для французької мови Франції фонограм свідчить про вплив фонетики та орфографії фламандської мови.

Виявлені під час аналізу ілюстративного матеріалу відмінності національного варіанта французької мови Бельгії належать лише до одного прошарку лексики. Перспективним на наш погляд є системне вивчення інших графічних, лексичних та фонетичних аспектів, зокрема з метою створення їх класифікації за територіальною і соціальною ознакою та за походженням.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Petit Larousse Grand Format*. – P.: Larousse, 2009. – 1984 p.
2. *Le Nouveau Petit Robert* – P.: Petit Robert et Paul Robert, 2000. – 2841 p.
3. *Lebouc G.* Dictionnaire de belgicisms. – Ed. Racine, 2006. – 622 p.
4. *Labov W.* Sociolinguistique. – P.: Ed. de Minuit, 1976. – 457 p.
5. *Швейцер А.Д.* Очерк современного английского языка в США. – М.: Высш. шк., 1963. – 215 с.
6. *Домашинев А.И.* Современный немецкий язык в его национальных вариантах. – Л.: Наука, 1983. – 230 с.
7. *Реферовская Е.А.* Французский язык в Канаде. – Л.: Наука, 1972. – 213 с.
8. *Лефевр М.Л.* Влияние регионализма на французский язык в Бельгии // Морфолого-семасиологические исследования (на материале герм.-ром. яз.): сб. ст. – Ростов н/Д : РГПИ, 1977. – С. 104-112.
9. *Hanse J., Doppagne A., Bourgeois-Gielen H.* Chasse aux belgicisms. – Bruxelles: Office du bon langage, 1971. – 163 p.
10. *Lebouc G.* Le belge dans tous ses états. – P.: Bonneton, 1998. – 160 p.
11. *Pohl J.* Quelques caractéristiques de la phonologie du français parlé en Belgique // *Langue française*. 1983. – n°60. – P. 30-41.
12. *Гак В.Г.* Французская орфография. – М.: Просвещение, 1985. – 240 с.
13. *Крючков Г.Г.* Современная орфография французского языка. – К.: Вища школа, 1987. – 183 с.
14. *Мейеров В.Ф.* Типология буквенных орфограмм. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1988. – 279 с.
15. *Лабенко О.А.* Орфографічні особливості омонімів сучасної французької мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2003. – 21 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Nothomb A.* Biographie de la faim. – P.: Albin Michel, 2004. – 241 p.
2. *Le Vif L'Express*, 21.11.2008.
3. *Le Soir* 16.08.2008; 06.01.2009; 14.02.2009.
4. *Groupe Sud Presse* 31.01.2009; 11.10.2004.
5. *Actu24.be*, 15.11.2008: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.actu24.be/article/regions/provincieliege/infoslg/lhistoire_vervietoise_du_celebre_lacquemant/213571.a_spx
6. *Actu24.be*, 01.04.2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.actu24.be/MBO_Article/125410.aspx

КАПУШ А.В.

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ЛЕКСИКА НІМЕЦЬКИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТІ

У статті аналізується лінгвокультурний потенціал лексичних одиниць у фахових текстах. Досліджується роль мовної картини світу та фонових знань у процесі міжкультурної комунікації.

Ключові слова: лексика, текст економічного змісту, мовна картина світу, фонові знання, реалія, метафора.

В статье анализируется лингвокультурный потенциал лексических единиц в специальных текстах. Исследуется роль языковой картины мира и фоновых знаний в процессе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лексика, текст экономического содержания, языковая картина мира, фоновые знания, реалия, метафора.

In the article the linguistic and cultural potential of the lexical units in the specialized texts is analyzed. The role of the linguistic picture of the world and of the background knowledge in the process of the cross-cultural communication is also researched.

Key words: vocabulary, economic text, linguistic picture of the world, background knowledge, reality, metaphor.

Актуальність дослідження. Сьогодення сучасних носіїв мови визначається високою динамікою суспільно-політичного та економічного життя, що зумовлює прискорення динамічних процесів в лексико-семантичній системі мови, зростання ролі спеціальних мов окремих галузей знань, у тому числі економіки, інтенсифікації міжкультурних та міжмовних контактів. Ці чинники роблять необхідним та актуальним дослідження відображення національної мовної картини світу у спеціальних текстах та її вплив на процес міжкультурного фахового спілкування.

Мета дослідження. Визначення зовнішніх чинників та внутрішньосистемних мовних механізмів, які слугують поштовхом для набуття лексичними одиницями лінгвокультурного потенціалу. Виявлення мовних засобів, за допомогою яких реалізується лінгвокультурний потенціал фахових економічних текстів.

Предмет. Аналізуються лексичні одиниці німецької мови, які використовуються у текстах економічного змісту та, крім виконання безпосередньої номінативної функції, слугують носіями лінгво- та соціокультурної інформації про історію та культуру німецькомовних країн, про сучасну позамовну дійсність носіїв німецької мови.

Об'єкт. Процес функціонування культураносних мовних явищ (реалій,

метафор, власних назв тощо) у спеціальних текстах економічного змісту.

Матеріал. Для вивчення лінгвокультурного потенціалу лексики, що певним чином відображає національну мовну картину світу, використовуються лексичні одиниці, словосполучення, висловлювання, дібрані з текстів економічного змісту, взятих із сучасних друкованих ЗМІ німецькомовних країн.

Наукова новизна. Новою є спроба комплексного опису ряду “культурноносних” явищ, які зустрічаються у текстах економічного змісту, аналізу функцій мовних одиниць, що несуть культурну інформацію, та демонстрація їхнього прагматичного потенціалу для вирішення комунікативних завдань.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями. Загальною проблемою є дослідження закономірностей функціонування та розвитку мови економіки в контексті позамовних реалій життя культурно-мовної спільноти, що є тісно пов’язаним із загальнонауковими завданнями дослідження проблеми взаємозв’язку та взаємообумовленості мовних та суспільних явищ, а також проблеми мовної динаміки.

Постановка завдання. Виявити у текстах економічного змісту, описати та проаналізувати мовні одиниці, які мають властивість накопичувати та передавати лінгво- та соціокультурну інформацію, продемонструвати їх роль у реалізації специфічних комунікативних завдань таких текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовним аспектам міжкультурної комунікації, лінгвокультурній специфіці фахових текстів в останні роки було присвячено ряд робіт вітчизняних та зарубіжних мовознавців [1; 2; 3; 4]. Зокрема, розглядалися такі перекладацькі проблеми, пов’язані з національно-культурною специфікою, як спеціальні тексти з окремих галузей знань [5; 6], невербальні елементи спеціальних текстів [7], фразеологія [8] тощо.

Наукові результати. Проведене дослідження та його результати дозволяють розширити знання про співвідношення різних мовних картин світу (у даному випадку німецької та української), виявити функціональний потенціал лексичних одиниць сучасної німецької мови, що містять культурну інформацію, та є певним внеском у подальше дослідження соціальної сутності мови та динамічної природи мовного знаку.

Поряд з технікою та юриспруденцією економіка належать сьогодні до галузей людської діяльності, де відбувається найбільш інтенсивна міжкультурна фахова комунікація. Як важлива сфера позамовної реальності економіка стосується кожного члена суспільства, а отже і носія мови та комуніканта. Тому з текстами економічного змісту часто мають справу негомогенні за своїм складом групи мовців, які є їхніми авторами або реципієнтами. Наявність у більшості мовців базових знань із ряду галузей економіки (фінансова політика, економіка підприємства, реклама, маркетинг) та зв’язок цих субмов із

загальноновживаною частиною словника є певною об'єднуючою основою, яка робить можливим процес спілкування між різними партнерами по комунікації [2:183].

Межі субмови економіки є надзвичайно дифузними, відкритими для зовнішніх впливів, що пояснюється специфікою цієї сфери діяльності носіїв мови. Як жодна інша спеціальна мова, мова економіки зазнає інтенсивного впливу процесів глобалізації, оскільки як позитивні, так і негативні її наслідки в першу чергу відображаються на сфері економіки.

Разом з тим діалектика глобалізації проявляється в тому, що сприяючи нівелюванню самотності народів та культур, вона одночасно викликає у європейців свого роду захисну реакцію, прагнення зберегти національну ідентичність. Саме в останні роки в Європі спостерігається ріст національної самосвідомості, інтересу до національних цінностей, культури, історії [9:3]. Цей процес, принаймні опосередковано, має вплив на інші сфери життя мовців, включаючи економічну діяльність.

Все вищезазначене зумовлює необхідність дослідження лінгво- та соціокультурних аспектів текстів, що використовуються у сфері економіки та міжкультурної фахової комунікації. З цією метою було проаналізовано лексику з текстів, розрахованих не на вузьке коло фахівців з економіки, а на широке коло реципієнтів. Такий підхід до вибору матеріалу виправданий тим, що саме такі тексти поряд із спеціальною економічною термінологією містять коментарі, їх мова є більш насиченою метафорами, порівняннями, конотаціями. Крім того, на думку деяких дослідників, мова економіки знаходить своє виявлення не у фаховій лексиці, а саме у спеціальних текстах [2:182].

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що лексика у спеціальних текстах може дуже різнитися за своїм складом залежно від галузі економіки. Так, наприклад, тексти, присвячені темі “Біржа, цінні папери” містять значну кількість назв фірм, скорочень, показників курсів та спеціальної термінології. Мова таких текстів характеризується надзвичайно високою “щільністю” інформації, яка є зрозумілою лише для фахівців. Метафори в таких текстах, як часто пов'язані з поняттями, що позначають фізичне самопочуття, боротьбу, рух, спорт [10:61]. Напр.: *gut erholt, sich bessern, Gefühlsbarometer, zu den Spitzenreitern zählen; “Ein weiterer Höhenflug der Solaraktien ist unwahrscheinlich”* (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 19).

На противагу цьому тексти, наприклад, до тем “Менеджмент” та “Маркетинг” характеризуються більш доступною формою викладення матеріалу, що зумовлено прагматичною метою – привернути увагу та зацікавити як можна ширше коло потенційних партнерів, клієнтів чи споживачів. Цьому завданню підпорядкований і підбір мовних засобів. В залежності від адресата у таких текстах поряд із спеціальною економічною

лексикою використовуються одиниці розмовної мови, молодіжного сленгу, професіоналізми, okazіоналізми, діалектизми тощо. Напр.: “*Knete für die Bildung*” (Focus, 5). Лексема *Knete* – пластилін на мові сленгу означає гроші.

Мовна картина світу, яка виникає внаслідок процесів мовної категоризації, і фіксує оточуючу мовців дійсність, сприймається та інтерпретується по-різному представниками різних культурних та мовних спільнот і відображає певне світобачення конкретного етносу, яке залежить від історичних, соціально-економічних та культурних умов. Питання відмінностей між різними мовними картинами світу та мовними менталітетами народів є особливо актуальним у контексті міжкультурної фахової комунікації. Недостатнє знання про мовну картину світу партнерів по бізнес-комунікації призводить, як мінімум, до нерозуміння та неправильної інтерпретації змісту усного чи писемного висловлювання, або ж і до вагомих комунікативних невдач.

Релевантними для міжкультурної фахової комунікації є такі особливо “культурноносні” явища як безеквівалентна лексика, лакуни, фразеологічні одиниці, символи, метафори тощо. У лінгвокультурології виділяють, зокрема, такі поняття, за допомогою яких у мовних одиницях може бути представлена культурна інформація: культурні семи, культурний фон, культурні концепти та культурні конотації [11:48]. При незнанні слів-реалій або ж нерозумінні мотивів найменування лексичні одиниці втрачають інформативність при сприйнятті їх представниками інших культур, що робить неможливим адекватне розуміння тексту.

Кожна національна спільнота ідентифікує себе з видатними діями, подіями, артефактами, традиціями своєї культури, які в культурній пам’яті нації стають символічними фігурами, що забезпечують ідентичність соціуму [9:4]. Такі найменування викликають у мовців низку асоціацій та, використовуючись у процесі комунікації, несуть у собі значний інформаційний потенціал. Пор.: *Adenauer-Ära* – ера Аденауера (період правління першого післявоєнного канцлера Німеччини, пов’язаний із значними досягненнями в політиці та економіці); *Wendekanzler* – федеральний канцлер Німеччини Гельмут Коль, за часів правління якого відбулося об’єднання Німеччини. Лише наявність відповідних знань в обох партнерів допоможе усунути перешкоди в міжкультурній комунікації та компенсувати інформаційні втрати. Знання фонові соціально-політичної ситуації необхідне для розуміння значення таких сучасних реалій, що зустрічаються в німецьких текстах економічного змісту: *Riester-Rente*, *Hartz IV* (види виплат, що отримали назви за прізвищами авторів цих проектів), *Solidaritätszuschlag*, *Ehe-Splittingtarif*, *Kirchensteuer* (види податків, характерні для податкової системи Німеччини). Як показують ці приклади, для позначення реалій використовуються ономастичні одиниці, запозичення, лексеми з позитивною семантикою, напр., *Solidarität*. Прикладом

вживання реалії з прагматичною метою впливу на думку потенційних споживачів є заголовок статті, в якій йдеться про необхідність розвитку маркетингу на регіональному рівні та надання переваги продуктам місцевого виробництва “*Wider die Globalisierung des Schnitzels*” (Markt, 8). У даному випадку лексема *Schnitzel* вказує на німецьку національну специфіку, оскільки шніцель є стравою, типовою для німецькомовних країн.

Не зважаючи на твердження про те, що для одиниць спеціальних мов є характерними однозначність та конкретність, метафори є важливою складовою мови економіки. З метафоричними номінаціями часто пов’язані труднощі при перекладі, оскільки у переносних найменуваннях закріплюється образне бачення культурно-мовного колективу та відображається його система цінностей. При цьому існують спільні для різних народів культурні пласти, спільні фрагменти мовної картини світу, які дозволяють зрозуміти частину метафор та фразеологізмів в іншій мові. Наприклад, метафори *Talfahrt* – економічний спад (дослівно *спуск в долину*), *Talsole* – найнижча точка спаду (дослівно *дно долини*, пор. укр. *дно прірви*). Оскільки образи, покладені в основу метафоричної номінації в німецькій та українській мовах, можуть не співпадати, при перекладі деяких метафор доводиться застосовувати такі прийоми як реметафоризація, заміна образу або перифрази.

Важливою характерною рисою сучасної мови економіки є присутність в ній значної кількості англіцизмів, які крім виконання номінативної функції беруть участь у процесах метафоричної номінації, напр.: *Marketingfeldzug*, *Cash-Zuflüsse*, *Image-Maschinerie*. Хоча значна кількість термінів із банківської сфери, запозичених з англійської мови, використовується і в українській мові, потрібно відмітити неспівпадіння у вживанні деяких запозичених термінів порівняно з німецькою, напр., *der Dispositionskredit* (*Überziehungs-, Verfügungs- oder Konsumentenkredit*) – *кредит овердрафт*.

В мовній картині світу фіксується унікальний досвід кожного мовного колективу, тому при зустрічі з іншою культурою виникає ситуація неконгруентності, коли знання семантики слова є недостатнім для повноцінної комунікації, оскільки необхідно знати, як дане значення чи поняття функціонує саме в реальному світі конкретної мови. Соціокультурний аспект позначень кольору є ще одним прикладом того, що основною умовою комунікації є фонові знання, тобто знання реалій та культури, якими взаємно володіють партнери [1:79]. Напр., німецьке дієслово *schwarzarbeiten* означає *працювати нелегально*, а не *виконувати чорну роботу*.

Ще однією сферою застосування досліджуваної лексики є заголовки текстів, які містять мовні одиниці, розуміння яких вимагає знання соціокультурного фону їх створення. Напр., “*Der Sieg des Aldi-Prinzips*” (Die Zeit, 12), “*Die Hackfleisch-Attacke*” (Wirtschaftswoche, 5).

Одним із поширених прийомів є також використання метафоричних перифраз у заголовках текстів на економічну тематику. Метафоричний образ у такому випадку вказує на зміст статті або ж на галузь економіки, якій присвячена публікація.

Дослідження лінгвокультурного потенціалу одиниць текстів економічного змісту має прикладне значення для практики письмового перекладу фахових текстів та усного перекладу у процесі ділової комунікації, практики викладання ділової німецької мови у неспеціальних вузах та на перекладацьких факультетах. У більш широкому контексті результати лінгвокультурного дослідження можуть знайти практичне використання у сфері реклами, етномаркетингу тощо.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Навіть у сучасну епоху глобалізації, інтеграційних процесів, створення загального медійного простору, наднаціональних і міжнародних інститутів та організацій фахові тексти часто містять елементи, що несуть у собі культурну інформацію. Для успішного процесу декодування інформації текстів економічного змісту крім вузькоспеціальної термінології відповідної галузі необхідним є знання соціокультурного фону, реалій, ідіоматики тощо. Позамовна реальність в економічній сфері визначається на сьогодні такими явищами як світова фінансова криза, розширення меж Євросоюзу, перерозподіл сил на світовому ринку, зміна демографічної ситуації. Всі ці процеси, з різною інтенсивністю, будуть знаходити своє відображення у лексико-семантичній системі німецької, української та інших мов. У цьому руслі подальшими завданнями мають стати: реєстрація та класифікація словникових змін; дослідження нових концептів, пов'язаних зі змінами у мовній картині світу; дослідження стилістичного та прагматичного потенціалу словникових інновацій. Результати таких досліджень могли б бути певним внеском і у процес подальшого становлення української фахової економічної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Тер-Минасова С.Г.* Язык и межкультурная коммуникация: Учебн. пособие. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
2. *Stolze R.* Die Fachübersetzung. Eine Einführung. – Tübingen: Narr, 1999. – 278 S.
3. *Sandrine P.* Mehrsprachige Fachkommunikation: Wissens- und Kulturtransfer im Zeitalter der Globalisierung // Translation zwischen Theorie und Praxis / Lew N. Zybatow (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; N.Y.; Oxford; Wien: Lang, 2002. – S. 395-410.
4. *Hansen D.* Zum Übersetzen von Kulturspezifika in Fachtexten // Übersetzerische Kompetenz: Beiträge zur universitären Übersetzerausbildung in Deutschland und Skandinavien / Andreas Kellertat (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; N.Y.; Paris; Wien: Lang, 1996. – S. 63-78.
5. *Kultur und Übersetzung: methodologische Probleme des Kulturtransfers* / Gisela Thome, Claudia Giehl u.a. (Hrsg.). – Tübingen: Narr, 2002. – 349 S.
6. *Fleischmann E.* Die Translation aus der Sicht der Kultur. Kulturelle Modelle der Translation // Modelle der Translation: Grundlagen für Methodik, Bewertung, Computermodellierung / Alberto Gil u.a. (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; N.Y.; Wien: Lang, 1999. – S. 59-77.
7. *Schmitt P.A.* Nonverbale Textelemente als Quelle und Lösung von Übersetzungsproblemen // Translation zwischen Theorie und Praxis / Lew N. Zybatow (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; N.Y.; Oxford; Wien: Lang, 2002. – S. 191-213.
8. *Dobrovol'skij D.* Phraseologie und Übersetzen // Translation zwischen Theorie und Praxis / Lew N. Zybatow (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; N.Y.; Oxford; Wien: Lang, 2002. – S. 215-254.
9. *Маркина Л.Г., Муравлева Е.Н., Муравлева Н.В.* Культура Германии: лингвострановедческий словарь; Под общ. ред. Н.В.Муравлевой. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2006. – 1181 с.
10. *Fluck H.-R.* Fachsprachen: Einführung und Bibliographie. – Tübingen; Basel: Francke, 1996. – 361 S.
11. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: Учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 15.12.2007. 2 *Focus*, 2/2003. 3. *Markt*, Ausgabe 23. 4. *Wirtschaftswoche*, 20.2.2003. 5. *Die Zeit*, 31.10.2002.

КАРАБАН В.І., АНТОНЮК М.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕКЛАД ДІЄСЛОВА “CLICK” УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі локалізованої онлайнової довідки до системи *Microsoft Office 2007 та інструкції до портативного комп'ютера Sony Vaio FGN-VW*)

У статті аналізуються варіанти перекладу дієслова “click” українською мовою на матеріалі локалізованої онлайнової довідки до системи Microsoft Office 2007 та інструкції до портативного комп'ютера Sony Vaio FGN-VW

Ключові слова: англо-український переклад, дієслово “click”, локалізація

В статье анализируются Перевод глагола “Click” на украинский язык (на материале локализованной онлайн-справки к системе Microsoft Office 2007 и инструкции к портативному компьютеру Sony VAIO FGN-VW)

Ключевые слова: англо-украинский перевод, глагол “click”, локализация

The articles analyzes various translations of the verb “click” into Ukrainian on the material of the localized on-line help file for the Microsoft Office 2007 and the Manual for the aptop Sony Vaio FGN-VW

Key words: English-Ukrainian translation, verb “click”, localization

Актуальність дослідження зумовлено зростанням важливості проблеми локалізації апаратного і програмного забезпечення та, зокрема, відповідних інструкцій користувача, оскільки “вивчення і дотримання таких перекладених інструкцій гарантує безпеку поводження і використання найновіших досягнень прогресивних технологій” [1:53].

Мета дослідження – визначити основні українські відповідники англійського дієслова “click” і обґрунтувати доцільність їх вибору з урахуванням особливостей контексту й інтерфейсу відповідного продукту.

Предмет дослідження – лексичні трансформації, якими супроводжується переклад дієслова “click” з англійської на українську мову у довідкових матеріалах до програмного й апаратного забезпечення.

Об'єкт дослідження – власне дієслово “click” “клацнути”, вибір якого зумовлено високою частотністю його вживання в довідковій літературі до програмного забезпечення та різноманітного обладнання ІТ-спрямування, і його українські відповідники, а саме дієслова “клацнути”, “вибрати (виділити)” і “натиснути”. Досліджено 276 зафіксованих випадків перекладу цього дієслова на українську мову.

Матеріал дослідження – окремі розділи онлайнової довідки до програм Word 2007, Excel 2007 і PowerPoint 2007 англійською й українською мовами загальним обсягом 5 240 і 4 792 слів відповідно, а також англо- та україномовна інструкції з використання портативного комп'ютера Sony Vaio FGN-VW обсягом 183 і 187 сторінок відповідно.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні лексичних трансформацій, якими супроводжується процес локалізації англomовних довідкових матеріалів, і, зокрема, характерних чинників, що зумовлюють вибір того чи іншого лексичного відповідника.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. На жаль, сам процес локалізації, під яким ми розуміємо “загальний процес ... міжкультурної адаптації тексту у сферах програмного забезпечення, документації до продуктів, веб-технологій і певних міжнародних інформаційних послуг” [2:1], досі залишається недостатньо вивченим (так, підкреслюється практична відсутність будь-яких посібників з локалізації українською мовою [3:11]). Саме тому доцільним є встановлення основних перекладацьких трансформацій, які здійснюються під час локалізації продукції ІТ-спрямування, на основі аналізу відповідних текстів.

Для досягнення зазначеної мети дослідження було поставлено та вирішено такі **завдання**:

- 1) визначити основні українські відповідники лексеми “click”, вжиті в перекладах аналізованих англійських текстів;
- 2) обґрунтувати доцільність застосування відповідних лексичних трансформацій;
- 3) здійснити кількісний аналіз уживання українських відповідників дієслова “click”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З англomовних робіт, присвячених проблемі локалізації, варто відзначити роботи Е. Піма [2; 4] і Б. Есселінка [5]. Проблемі перекладу англomовних науково-технічних текстів присвячено роботи В.І. Карабана [3], Б.Є. Рицара [6; 7] і Р.В. Рожанківського [8; 9] (праці двох останніх філологів присвячено в основному проблемам перекладу наукових термінів). Переклад англійського дієслова “click”, що широко вживається у текстах про програмні продукти, українською мовою ще не розглядався.

Власне, дієслово “click” (прямий український відповідник – “клацнути”) позначає дію, яка полягає в наведенні вказівника миші на певний об'єкт інтерфейсу з подальшим клацанням лівою (як правило) кнопкою миші. Слід зауважити, що проведене дослідження показало, що вживання буквального зазначеного відповідника цієї лексеми є лише одним зі способів його перекладу українською мовою. Нижче будуть розглянуті основні українські відповідники

цієї лексеми, які можна умовно розділити на п'ять основних груп (абсолютну більшість випадків вживання дієслова “click” складають імперативні конструкції, що можна пояснити спрямованістю довідкової літератури на надання користувачу певних вказівок щодо роботи, причому характерним у подібних випадках є переклад вихідного тексту за допомогою форми наказового способу другої особи множини [3:30]).

До першої групи належать випадки перекладу цього дієслова за допомогою прямого українського відповідника “клацнути” (зауважимо, що в посібниках відомих виробників програмного й апаратного забезпечення ніколи не вживається широко використовувана сленгова лексема “клікнути/клікати”, яку Л. Стрельбіцька відносить до жаргонізмів, що виникли на основі професійних термінів англійського походження [10:35], а лише її літературний відповідник). Випадки вживання відповідника “клацнути” у свою чергу розподіляються на перелічені нижче підгрупи:

а) Розповсюдженими є вживання дієслова “клацнути” стосовно виражених графічних елементів. Наприклад, до таких елементів належить зображення стрілки на екрані, клацання якої призводить до відкриття певної прихованої панелі (“*click the arrow next to **Multilevel List***”(EN-3) “*клацніть стрілку поруч з елементом **Multilevel List***” (UA-3) (тут і далі у прикладах жирним шрифтом виділено елементи інтерфейсу, згадані у відповідних інструкція), і піктограма, що є “невеликим зображенням на відеоекрані, яке використовується для ідентифікації певного об’єкта” [11] (“*click the **Capture** icon in the main window*” (Sony-EN, 35) “у головному вікні клацніть піктограму **Capture**” (Sony -UA, 36)).

б) Відповідник “клацнути” вживається практично в усіх випадках перекладу складних дієслів, одним з елементів яких є дієслово “click”, зокрема “double-click” і “right-click” (також зафіксовано лексему “left-click”, яка, щоправда, вживається досить рідко). Використання прямого відповідника для перекладу подібних дієслів можна пояснити потребою відображення суто механічної дії, яка відбувається під час виконання відображуваних цими лексемами операцій, оскільки їх результатом є не просте виділення об’єкта (яке відбувається після клацання лівою кнопкою миші; слід також зауважити, що, власне, слово “click” позначає саме цю дію), а відкриття певного елемента (у разі подвійного клацання кнопкою миші) і відображення списку доступних додаткових команд, елементів тощо (у разі клацання правою кнопкою миші): “*right-click the Memory Stick icon*” (Sony-EN, 52) “*клацніть правою кнопкою миші піктограму Memory Stick*” (Sony-UA, 53); “*right-click the number in the list that you want to change*” (EN-3) “*клацніть правою кнопкою миші номер у списку, який потрібно змінити*” (UA-3); “*double-click the Vaio User Guide icon on the desktop*” (Sony-EN, 8) “*двічі клацніть піктограму Vaio User Guide на робочому столі*” (Sony-UA, 9).

в) Іноді дієслово “click” перекладається як “клацнути”, коли бажаним є використання інших відповідників (наприклад “вибрати” чи “натиснути” – подібні випадки розглянуто нижче). Це особливо характерно для перекладів речень, у яких кілька разів вжито дієслово “click”, тобто вживання лексеми “клацнути” зумовлено стилістичними чинниками, зокрема прагненням перекладача уникнути повторів. Саме в таких випадках бажано чергувати різні варіанти перекладу вихідної лексеми, наприклад: “*in the New Workbook dialog box, under Microsoft Office Online, click a specific template category, click the template that you want to download, and then click Download*” (EN-1) “у діалоговому вікні **Нова книга** у розділі **Microsoft Office Online** виберіть певну категорію шаблонів, клацніть потрібний шаблон і натисніть кнопку **Завантажити**” (UA-1) (у цьому прикладі бажано перекласти підкреслену фразу як “виберіть (або виділіть) потрібний шаблон”, але заради досягнення стилістичної правильності перекладу послідовно вжито три різні українські відповідники, а саме “виберіть”, “клацніть” і “натисніть”).

г) Зрідка відповідник “клацнути” вживається у випадках, коли стосовно об’єкта дії неможливо використати інше дієслово, наприклад: “*click here to learn more about cookies*” (EN-4) “клацніть тут, щоб отримати додаткові відомості про файли cookie” (UA-4).

Другим поширеним прийомом перекладу дієслова “click” є вживання лексеми “вибрати”, яка, на відміну від дієслова “клацнути”, що вживається здебільшого відносно графічних елементів інтерфейсу (див. вище), стосується переважно абстрактних понять (пункт, параметр тощо). Зокрема, дуже часто цей відповідник доцільно використовується у тих випадках, коли після клацання певного графічного елемента з’являється доступний для вибору список параметрів, команд тощо. Порівняймо такі приклади:

“*Click the Microsoft Office Button, and then click Save As*” (EN-4) “натисніть кнопку **Microsoft Office** і виберіть пункт **Зберегти як**” (UA-4) (справді, після натискання згаданої кнопки, розташованої у верхньому лівому куті екрана застосунку Word 2007, з’являється перелік доступних команд, які можна виконати з поточним документом);

“*In the Page Setup group, click the arrow under Print What, and then click Outline View*” (EN-2) “у групі **Параметри сторінки** клацніть стрілку поруч із пунктом **Надрукувати**, а потім виберіть параметр **Подання структури**” (UA-2) (після натискання графічного елемента у вигляді стрілки відображається перелік доступних для вибору параметрів).

Крім того, дієслово “вибрати” можна вживати тоді, коли певний розділ інтерфейсу містить кілька доступних для вибору пунктів (“*under Templates, click New from existing*” (EN-1) “у розділі **Шаблони** виберіть пункт **Створення з наявного документа**” (UA-1)), які позначають собою певні операції або

команди, або об'єктів із більш конкретним значенням (останні, як правило, належать до певної категорії шаблонів): “*click a multilevel list style in the gallery of styles*” (EN-3) “*виберіть стиль багаторівневого списку в колекції стилів*” (UA-3); “*...you can scroll down and click a bullet style for a particular level*” (EN-3) “*...можна прокрутити вниз та вибрати стиль маркерів для певного рівня*” (UA-3)).

Окремо розглянемо численні приклади перекладу фраз на зразок “*click Set Numbering Value*” (EN-3) як “*виберіть команду Установити значення нумерації*” (UA-3), коли у вихідному реченні разом із дієсловом вживається відповідний дескриптор. Це пов'язано із ширшим (порівняно з англійською мовою) вживанням в україномовних перекладах посібників для користувачів дескрипторів стосовно елементів інтерфейсу. Так, фраза “клацнути команду” є неприпустимою в українській мові, оскільки лексема “команда” є абстрактним поняттям. Саме тому під час перекладу користувачу часто доводиться вибирати належний дескриптор, для чого потрібно володіти певними знаннями про саму програму (у значній кількості випадків тип елемента інтерфейсу можна визначити за допомогою граматичної форми відповідної конструкції).

До цієї групи варто віднести і численні приклади перекладу дієслова “click” українським дієсловом “виділити”, адже воно має практично те саме значення, що дієслово “вибрати”, але є водночас більш специфічним для текстів ІТ-спрямування (також зазначимо, що порівняно з україномовною онлайновою довідкою до системи Microsoft Office 2007 вживання дієслова “виділити” є набагато менш характерним для перекладів посібників Sony). Як зазначалося вище, внаслідок одинарного клацання лівою кнопкою миші відповідний об'єкт саме виділяється, а не відкривається, що обґрунтовує доцільність вживання такого відповідника: “*click a bullet or number in the list, and drag it to a new location*” (EN-5) “*для цього виділіть маркер або номер у списку та перетягніть його на нове місце*” (UA-5).

Третій прийом перекладу дієслова “click” українською мовою полягає у вживанні дієслова “натиснути”, що практично завжди супроводжується додаванням дескриптора. Переважну більшість подібних випадків складають випадки перекладу лексеми “click” за допомогою фрази “натиснути кнопку”; тут слід зазначити дві типи випадків:

- дескриптор наявний у вихідному реченні (“*click the Capture button*” (Sony-EN, 35) “*натисніть кнопку Capture*” (Sony-UA, 36); “*click the Microsoft Office Button*” (EN-4) “*натисніть кнопку Microsoft Office*” (UA-4));
- дескриптор відсутній у вихідному реченні (“*click Print*” (EN-2) “*натисніть кнопку Друк*” (UA-2); “*click Start*” (Sony-EN, 44) “*натисніть кнопку Пуск*” (Sony-UA, 45); загальноприйнятий варіант перекладу фрази “click OK” – “натисніть кнопку OK”).

Вибір відповідника “натисніть” зумовлено семантикою лексеми “кнопка” (фраза “клацніть кнопку” є неприродною для української мови). Якщо в першому випадку переклад полегшує наявність дескриптора “button” в англійському тексті, то у другому випадку перекладачу потрібно мати уявлення про інтерфейс самої програми (як правило, кнопка – це графічний елемент інтерфейсу прямокутної форми з певним написом, що позначає команду).

Інші випадки вживання дієслова “натисніть” зумовлено стилістичними чинниками (уникнення повторів внаслідок багаторазового вживання дієслова “click” у вихідному тексті тощо): “*click the arrow next to **Bullets** or **Numbering** in the **Paragraph** group on the **Home** tab, point to **Change List Level**, and then click the list level to which you want to move the list item*” (EN-3) “натисніть стрілку поруч із пунктом **Маркери** або **Нумерація** у групі **Абзац** на вкладці **Основне**, виберіть команду **Змінити рівень списку**, а потім виберіть рівень, на який потрібно пересунути елемент списку” (UA-3) (адекватнішим перекладом було б словосполучення “клацніть стрілку”, але через стилістичні причини вибрано відповідник “натисніть”).

Четверту групу перекладів складають прийняті в текстах ІТ-спрямування стандартні варіанти перекладу окремих англійських фраз. Так, словосполучення “click a tab” прийнято перекладати як “перейти на (або відкрити) вкладку”, а не як “клацнути вкладку”, оскільки перші два відповідники зрозуміліше описують сам механізм виконуваної операції, що зумовлено природою цього елемента графічного інтерфейсу користувача (він дозволяє перемикатися в одному вікні між різними сесіями, документами тощо та має вигляд прямокутника з написом [12]): “*click the **AutoFormat As You Type** tab*” (EN-5) “**відкрийте вкладку Автоформат під час вводу**” (UA-5); “*click the **Outline** tab*” (EN-2) “**перейдіть на вкладку Структура**” (UA-2). Подібним чином сполучення слів “click a link”, “click a checkbox” і “click an option/setting” доцільно перекладати як “вибрати посилання”, “установити прапорець” і “вибрати параметр”, відповідно. Щоправда, ці варіанти не є універсальними, тому в текстах іноді зустрічаються фрази типу “...*by clicking on the provided link in the e-mail*” (Sony-EN, 179) “...*клацнувши посилання в повідомленні електронної пошти*” (Sony-UA, 183).

Останню, дуже незначну частину групи варіантів перекладу дієслова “click” складають виключення, які стосуються вживання неімперативної форми цього дієслова. Так, у перекладі дієслово може взагалі бути відсутнє, хоча присутнє в оригіналі (“...*by clicking their respective URLs*” (Sony-EN, 8) “...*за допомогою відповідних URL-адрес*” (Sony-UA, 9); замість дієслова “click” у перекладі може вживатися іменник (“...*until it clicks into place*” (Sony-EN, 24) “...*доки вона не стане на місце ... із клацанням*” (Sony-UA, 24) тощо.

З метою встановлення частотності вживання перерахованих українських відповідників дієслова “click” проведено також кількісний аналіз

досліджуваного англійського дієслова та його українських відповідників. У його рамках методом суцільної вибірки виокремлено всі слововжитки дієслова “click” і його відповідники в текстах англійською та в їх перекладах українською мовами. Встановлено частотність вживання українських відповідників у відсотках. Оскільки існують певні відмінності між перекладами цього дієслова в онлайнній довідці Microsoft і довідковій документації Sony, вважаємо за потрібне подати дані по них окремо (див. табл. 1). У клітинках напроти назв виробників програмного забезпечення й обладнання наведено частотність уживання аналізованих українських відповідників у відсотках.

Таблиця 1

Частотність вживання українських відповідників дієслова “click” у перекладах продукції Microsoft і Sony

Виробник	Український відповідник дієслова “click” (%)			
	<i>клацнути</i>	<i>вибрати</i>	<i>натиснути</i>	<i>інше</i>
Microsoft	21,53	46,15	27,69	4,61
Sony	45,02	9,47	40,75	4,73

Як можна бачити, між прийомами перекладу дієслова “click” у довідковій документації Microsoft і Sony існують певні відмінності. Так, набагато частіше у довідці до ноутбука Sony Vaio серії FGN-VW, порівняно з онлайнною довідкою до Microsoft Office 2007, вживається прямий відповідник “клацнути” (45,02 % і 21,53 % з усіх варіантів перекладу дієслова “click”, відповідно). Це зумовлено тим, що, на відміну від онлайнної довідки до Microsoft Office 2007, це дієслово часто вживається не лише стосовно виражених графічних елементів інтерфейсу, а й відносно абстрактних елементів на кшталт команди, параметра тощо (що супроводжується відсутністю у низці випадків у документації Sony відповідних дескрипторів). Розбіжності між значеннями вжитків дієслів “вибрати” та “натиснути” зумовлено сутністю відповідних довідок, адже система Microsoft Office 2007 є програмним продуктом, а ноутбук Sony Vaio серії FGN-VW – апаратним забезпеченням.

Загальний кількісний аналіз вживання дієслова “click” у документації обох виробників дав такі результати (табл. 2):

Таблиця 2

Кількість і частотність вжитків українських відповідників дієслова “click” (загалом)

Відповідник дієслова “click”							
<i>клацнути</i>		<i>вибрати</i>		<i>натиснути</i>		<i>інше</i>	
К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
109	39,49	50	18,11	104	37,68	13	4,71

Висновки та подальші перспективи досліджень. Дієслово “click”

“клацнути”, яке часто вживається в довідковій документації до різноманітного програмного й апаратного забезпечення, не завжди слід перекладати буквально. Його вживання доцільно обмежити використанням стосовно виражених графічних елементів інтерфейсу на зразок піктограм. В інших випадках (коли мова йде про більш “абстрактні” елементи інтерфейсу користувача на кшталт команд або параметрів) слід застосовувати інші відповідники, зокрема “вибрати” (“виділити”) і “натиснути”. Для цього користувач повинен мати певне уявлення про саму програму або пристрій, тобто на процес перекладу впливають не лише мовні чинники, а й особливості інтерфейсу відповідного застосунку або обладнання. Крім того, слід враховувати специфіку мови перекладу й адаптувати конструкції, які використовує перекладач, відповідно до її норм. Перспектива подальших досліджень у цьому напрямку полягає у всебічному аналізі ряду перекладацьких трансформацій (як лексичних, так і граматичних), які здійснюються під час локалізації програмного й апаратного забезпечення. Крім того, актуальним видається детальне вивчення способів перекладу елементів інтерфейсу, які (порівняно з перекладом довідкових матеріалів, що носять більш загальний характер) мають свої типові особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. – Вінниця: Нова книга. – 512 с. 2. *Pym A.* Localization: On its nature, virtues and dangers. – Tarragona, Spain: Intercultural Studies Group, 2005. – 10 p. // <http://www.tinet.org/~apym/online/translation/translation.html>. 3. *Карабан В.І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с. 4. *Pym A.* Localization and the humanization of technical discourse. Revising the Suppositions. – Tarragona, Spain: Intercultural Studies Group, 2002. – 10 p. // <http://www.tinet.org/~apym/online/translation/translation.html>. 5. *Esselink B.* The Evolution of Localization. – 2003. – 7 p. // http://isg.urv.es/seminars/2003_localization_online/esselink.pdf. 6. *Рицар Б.Є., Мусак Р.Т.* Мова та термінологія зукраїнізованих програмних продуктів фірми Майкрософт // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка” – 2003. – № 490. – С. 17-24. 7. *Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція / За ред. Б. Рицара.* – Львів: ЕКОінформ, 2006. – 208 с. 8. *Рожанківський Р.В.* Інформаційна мова та інформаційні терміни програмного продукту Ворд компанії Майкрософт // Збір. наук. праць учасників 8-ї Міжнар. наук. конф. “Проблеми української термінології СловоСвіт 2004”. – Львів: Ліга-Прес, 2004. – С. 12–17. 9. *Рожанківський Р.В.* Синтаксично-стилістичні вади сучасної фахової мови // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2004. – № 503: Проблеми української термінології. – С. 14–20. 10. *Стрельбицька Л.А.* Інтернет як полігон розвитку природної мови // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2005. – № 538: Проблеми української термінології. – С. 33–38. 11. *Пиктограмма.* – Википедия. Свободная энциклопедия. // <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D0%B0>. 12. *Вкладка.* – Википедия. Свободная энциклопедия. // <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%B0>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *UA-1* = Microsoft Office Excel. Створення нової книги. // <http://office.microsoft.com/uk-ua/excel/HP100215381058.aspx?pid=CH100948241058>. 2. *UA-2* = Microsoft Office PowerPoint. Створення й друк презентації в поданні структури. // <http://office.microsoft.com/uk-ua/powerpoint/HA100313851058.aspx?pid=CH100668231058>. 3. *UA-3* = Microsoft Office Word. Створення багаторівневого списку. // <http://office.microsoft.com/uk-ua/word/HA100650171058.aspx?pid=CH100626241058>. 4. *UA-4* = Microsoft Office Word. Створення документа для використання в попередніх версіях Word. // <http://office.microsoft.com/uk-ua/word/HA101172971058.aspx?pid=CH100626291058>. 5. *UA-5* = Microsoft Office Word. Створення маркованого або нумерованого списку. // <http://office.microsoft.com/uk-ua/word/HA100650121058.aspx?pid=CH100626241058>. 6. *EN-1* = Microsoft Office Excel. Create a new workbook. // <http://office.microsoft.com/en-us/excel/HP100215381033.aspx?pid=CH100948241033>. 7. *EN-2* = Microsoft Office PowerPoint. Create and print a presentation in Outline view. // <http://office.microsoft.com/en-us/powerpoint/HA100313851033.aspx?pid=CH100668231033>. 8. *EN-3* = Microsoft Office Word. Create a Multilevel List. // <http://office.microsoft.com/en-us/word/HA100650171033.aspx?pid=CH100626241033>. 9. *EN-4* = Microsoft Office Word. Create a document to be used by previous versions of Word. // <http://office.microsoft.com/en-us/word/HA101172971033.aspx?pid=CH100626291033>. 10. *EN-5* = Microsoft Office Word. Create a bulleted or numbered list. // <http://office.microsoft.com/en-us/word/HA100650121033.aspx?pid=CH100626241033#comments>. 11. *Sony-UA* = Sony Vaio. Посібник користувача. Персональний комп'ютер. Серія VGN-FW. – 187 с. // <ftp://ftp.vaio>

link.com/pub/Manuals/Notebooks/FW2/FW2_H-UA.pdf. 12. *Sony-EN*. Sony Vaio. User Guide. Personal Computer. VGN-FW Series. – 183 p. // ftp://ftp.vaio-link.com/pub/Manuals/Notebooks/FW2/FW2_H-EN.pdf.

КАРПЕНКО Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ПАРЕМІЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ *КОХАННЯ*

У статті розглянуто способи репрезентації концепту *КОХАННЯ* в паремійному фонді української мови, досліджено основні змістові складові цього концепту та схарактеризовано аксіологічні особливості паремій, в яких він вербалізований.

Ключові слова: концепт, паремії, аксіологічні характеристики паремій.

В статье рассмотрены способы репрезентации концепта *ЛЮБОВЬ* в паремиологическом фонде украинского языка, исследованы основные смысловые составляющие этого концепта и описаны аксиологические особенности паремий, в которых он вербализован.

Ключевые слова: концепт, паремии, аксиологические характеристики паремий.

The article presents the methods of the representing the concept of LOVE in the proverbial space of Ukrainian language, the primary meaning components of this concept and the axiological specifics of the proverbs that use the concept are characterized.

Key words: concept, proverbs, axiological specifics of the proverbs.

Актуальність даного дослідження зумовлена двома базисними ідеями європейського мовознавства: ідеєю взаємозв'язку мови і культури, традиційною для європейської лінгвістичної науки, та ідеєю екзистенційної значущості емоцій, важливості вивчення їх у межах лінгвістики. Сучасному етапу її розвитку властиве зростання інтересу до мови як феномена людської культури.

Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту і структури концептів як одиниць мислення. Через мову можна пізнати і експлікувати значну частину концептуального змісту свідомості. Лінгвокультурний підхід до вивчення емоційної сфери і її вербального виявлення дозволяє визначати специфічну логіку, властиву носіям тієї чи іншої культури.

Метою роботи є дослідження концепту *КОХАННЯ* у паремійному фонді української мови.

Предметом дослідження виступають паремії, які репрезентують концепт *КОХАННЯ* в складних семантичних актуалізаціях.

Об'єктом дослідження виступає концепт *КОХАННЯ* та його відображення у паремійному фонді української мови.

Матеріалом для дослідження паремиологічного представлення концепту *КОХАННЯ* слугували 145 одиниць, вибраних методом вибірки зі збірників українських прислів'їв та приказок.

Наукова новизна дослідження визначається відсутністю в українській лінгвістиці комплексного аналізу концепту *КОХАННЯ*, який відображає уявлення про базові цінності, що виражають основні переконання, принципи і життєві цілі людини, і стоїть поруч із концептами “щастя”, “віра”, “надія”, “свобода”.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями

У центрі уваги сучасної лінгвістики перебувають проблеми, пов’язані з відображенням національної культури й історії у мові. До того ж мова, виступаючи однією з основних ознак нації, репрезентує культуру народу-носія.

Одним з джерел культурної інтерпретації є параміологічний фонд, оскільки більшість прислів’їв та приказок – це “прескрипції стереотипів народної самосвідомості, що надають широкий простір для вибору з метою само ідентифікації” [1:240].

Концепт *КОХАННЯ* є давнім у мові, наявний в будь-якій етнічній культурі і є універсальним. Концептуальна презентація кохання спирається на місцеві, національні, культурно-історичні, релігійні погляди етносів.

Внаслідок досліджень, проведених багатьма науковцями, були отримані нові знання про феномен цього явища, зміст якого полягає в тому, що кохання, являючи собою універсальну людську цінність і займаючи особливе місце серед лінгвокультурних концептів, має власне мовне вираження, специфічне для різних етнокультур, проте існує і певна базова спільність ознак. Етнокультурні розбіжності / схожості, у тому числі і гендерні, свідчать про наявність у ньому специфічних конотативних і асоціативних ознак, які базуються на ментальних образах, притаманних певному культурному соціуму.

Л.Є. Кузнецова на основі аналізу уявлень про кохання в етичних і психологічних дослідженнях створила семантичну модель цього поняття. Кохання – це, перш за все, глибоке, здебільшого іраціональне почуття, яке переживає людина, яке спрямоване на іншу людину, переважно статеве, що викликає сильні переживання і передбачає прояви поваги, турботи і ніжності [2].

Постановка завдання:

- дослідити способи репрезентації концепту *КОХАННЯ* у пареміях української мови;
- провести концептуальний аналіз концепту *КОХАННЯ*;
- визначити дефініційні ознаки концепту *КОХАННЯ*;
- виявити аксіологічні особливості паремій, що репрезентують концепт *КОХАННЯ* в українській мові.

Кохання як один з найбільш значущих, складних і яскраво представлених у мові феноменів емоційної сфери людини почало привертати увагу мовознавців порівняно недавно. У лінгвістичних роботах російських науковців,

присвячених мовним репрезентаціям цього почуття, реалізуються різні підходи: Ю.Д. Апресян і О.Д. Шмельов аналізують словникові значення слова “любов”, в працях В.В. Колесова і Ю.С. Степанова реалізується історико-етимологічний підхід. Широко представлений у російській лінгвістиці компаративний підхід: С.Г. Воркачов здійснює зіставлення образів любові на основі іспанської і російської мов, Л.Е. Вільямс – на базі німецької і російської мов. Існують також дослідження, що базуються на матеріалах художніх текстів.

На жаль, на сьогодні в українському мовознавстві існують лише поодинокі статті та невеликі дослідження концепту *КОХАННЯ*, що базуються на аналізі фольклорних текстів, зокрема стаття Мінькової І.Ю. “Концепт *КОХАННЯ* в німецькому та українському пісенному фольклорі”.

Дану статтю виконано у лінгвоантропологічному ключі, згідно з яким кохання розглядається як фрагмент мовної картини світу людини. Досліджуючи зазначений фрагмент мовної картини світу, ми використовуємо термін “концепт” і розглядаємо його як певний семантичний простір, центром якого виступає ключове, центральне поняття і відповідні мовні одиниці, що його обслуговують.

Концепт є знаряддям дослідження культури, а в основі культури лежить ціннісний принцип [3:11]. Якщо певному явищу чи феномену носії культури можуть дати позитивну чи негативну оцінку, то цей феномен формує в культурі відповідний концепт. Ці мовні величини не лише відтворюють елементи і риси культурно-національного світосприйняття, але й формують їх. Вони містять культурну конотацію і роблять свій внесок в загальну мовну картину світу.

Концепт посідає центральне місце в когнітивній лінгвістиці. Він є фрагментом знання, досвіду особистості, що включає як мовну, так і позамовну інформацію [4:112]. Цей термін служить для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів свідомості людини і тієї інформаційної структури, яка відображає її знання і досвід [5:90].

У розумінні концепту як культурно значущого і культурно-специфічного утворення нам імпонує думка В.П. Москвіна про те, що концепт є актуальним утворенням, що являє цінність для носіїв мови, “є темою значної кількості прислів’їв, приказок, фольклорних сюжетів, літературних текстів” [6:104].

Доволі інформативними при дослідженні концепту виступають паремії. У них ми знаходимо застигле осмислення того чи іншого концепту, що склалося протягом тривалого часу і змінювалося залежно від місця, часу, умов прояву концептуальних сутностей у житті народу, окремих груп людей, окремої людини. Один і той самий концепт так би мовити повертається різними сторонами до різних людей, і завдяки цьому особливо яскраво проглядається його багатошаровість і багатоаспектність.

В Енциклопедії української мови паремії трактують як народні вислови,

виражені реченнями, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог. Це фольклорні тексти, які мають самодостатнє значення. Як правило, до паремій відносять прислів'я та приказки. Їх цілком слушно вважають згустками народної мудрості, тобто саме тим народним культурним досвідом, який зберігається у мові і передається з покоління в покоління.

У Лінгвістичному енциклопедичному словнику подаються такі визначення: “Прислів'я – лаконічний, стійкий, як правило, ритмічно організований вислів повчального характеру, у якому зафіксований багатовіковий досвід народу; має форму речення”. “Приказка – лаконічний вислів, здебільшого повчального характеру, який, на відміну від прислів'я, має лише буквальний план і у граматичному аспекті виступає завершеним реченням”. Прислів'ям і приказкам “як своєрідним мікротекстам притаманна така семантико-прагматична характеристика, як образність, завдяки якій той чи інший експлікований концепт всеосяжно і глибоко відображається його носіями, з одного боку, і, як наслідок, в їхній комунікації має значну лінгвопсихологічну фасцинацію – з іншого” [7:78-79].

Більшість таких структур переслідують дидактичну мету (повчають, застерігають тощо), отже мають комунікативну спрямованість і прагматичну цінність. Специфічною рисою прислів'їв та приказок є те, що вони у формі речень дають об'єктивну оцінку певним життєвим ситуаціям.

Існування об'єктивних модально-аксіологічних парадигм не виключає впливу суб'єктивного бачення, індивідуально-психологічних властивостей носіїв оцінки, можливостей змін у ціннісних орієнтаціях, що, однак, не перешкоджає дії загально етичних принципів оцінювання, закладених у соціокультурному середовищі. Водночас виявляється здатність оцінювання впливати на поведінкові стереотипи, відкриваються перспективи для окреслення його функцій у процесах етнокультурного буття.

Кожний соціум має свої уявлення про добро і зло, що ґрунтуються на властивих йому національних, соціальних, культурних, релігійних та інших стандартах оцінювання. Наповнення аксіологічного тексту зв'язками між класами об'єктів створює те підґрунтя, на якому етнолінгвістичні засади оцінювання виявляють себе лише за допомогою концептуального аналізу.

Для виявлення етнокультурної специфіки досліджуваного концепту досить важливими у даній роботі є результати концептуального аналізу прислів'їв та приказок української мови, оскільки саме на рівні паремій найбільш яскраво виявляється пізнавальний і емоційний досвід етносу, особливості його культури.

Серед мовознавців немає єдиного погляду на природу поняття “концептуальний аналіз”. Одні вчені вважають, що концептуальний аналіз позначає аналіз концептів, інші визначають його як аналіз “за допомогою

концептів”, треті – як спосіб, метод дослідження концептів [8:33]. Так, С.Є. Нікітіна вказує на те, що концептуальний аналіз може означати як аналіз загального поняття, так і спосіб дослідження за допомогою концептів [9:117]. Такого погляду дотримуються у своїх працях М. Мамардашвілі, Н. Арутюнова, Ю. Степанов. Зокрема, А. Вежбицька зазначає, що концептуальний аналіз – це “передусім дослідницька інтроспекція в поєднанні з осмисленням даних культурно-антропологічного характеру” [10:101].

Концептуальний аналіз – це проміжна ланка між розумінням і реалізацією концепту в мові. Оскільки аналіз – це вже процес, тому концептуальний аналіз – це концепт в процесі дії, функціонування. У когнітивній лінгвістиці визначилися чотири основні підходи до концептуального аналізу, які реалізуються в чотирьох типах моделювання концептів – пропозиційному, фреймовому, сітьовому та прототиповому.

Аналіз українських паремій дозволив визначити ціннісні орієнтири українців в сфері кохання, їх ставлення до кохання, характеристику суміжних почуттів.

В українській паремії підкреслюється важливість і необхідність наявності кохання в житті кожної людини:

Без сонця не можна бути, без милого не можна жити.

Невесело в світі жити, як нема кого любити.

Таким чином, якщо людина має кого любити, закохана – вона щаслива. Цікавим нам видається той факт, що в свідомості українців потреба в коханні настільки важлива, що народ створив приказки з доволі фатальною конотацією:

Як нема карих очей, цілуй голубі.

Яку хто має, таку й обіймає.

Тобто, як фіксують ці приказки, людина обов’язково повинна реалізуватися в коханні у будь-який спосіб.

Цікавими є паремії, які засвідчують згубність кохання в житті людини: *Любов сліпа, доведе до біди і до попа.*

Хоча ревності є неодмінним супутником кохання, в українських прислів’ях та приказках це відбилося несуттєво: *Хто любить ревне, жаліє певне.*

– Кохання часто асоціюється із втратою спокою, передовсім душевного:

Гірша любов од болю, як не дає спокою.

Хто кохає, той спокою не має.

– Коханню невідомі відстані: *До любої небоги нема далекої дороги.*

– Невмотивованість, незрозумілість для інших вибору об’єкта кохання:

Кому – як мара, йому – як зоря.

Полюбиться сатана краще від ясного сокола.

– Невідворотність цього почуття:

Любов – не пожежа, займеться – не потушиш.

Серце ні на що не вважає – свою волю має.

Кохання не запобіжиш зарання.

– Кохання не можна приховати: *Не втайться кохання, як у мішку шило.*

– Кохання не можна викликати довільно чи силою або за допомогою магії:

На милування нема силювання.

Не моргать брові і вусу, коли дівка не по вкусу.

Силою не будь мило.

Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари.

– Кохання характеризується дихотомічністю, тобто в свідомості українців це почуття може бути джерелом як щастя, так і страждання. Чимало паремій засвідчують цінність кохання як найвищого блага:

Де любов, там благодать.

Де любов у хаті, там люди багаті.

Але разом з тим ми спостерігаємо паремії, які називають кохання причиною страждання, горя: *У моря багато горя, а у любові ще більше.*

– Основним для виникнення почуття кохання є уподобання серцем, душею:

Хоч у курені, аби до серця мені.

Хоч бориц без сала, аби душа пристала.

Куди серце летить, туди й око глядить.

Душа душу чує, а серце серцю вість подає.

Як бачимо з перших двох приказок, часто сердечні уподобання і матеріальний статок виступають антонімами, але емоційна складова для людини важливіша і вона обирає стосунки на основі глибоких почуттів. Проте, меркантильність самому кохання притаманна, оскільки *Нужда у вікно, а любов у двері*, важко зберегти і пронести через життя міцні стосунки, якщо немає хорошої матеріальної бази.

Зауважимо також, що у мовній свідомості українців кохання локалізується у серці:

Нехай мене той займає, хто кохання в серці має.

Хто серцем любить, той словом голубить.

Часто у пареміях використовується лексема “серце”, яка виступає синонімом до будь-якого зі слів, що передають весь спектр емоцій, які охоплює лексема *КОХАННЯ*, і зрозуміти значення можна лише з контексту:

Як гляне – серце в’яне.

Болить серденько, та плакати стидненько.

Також кохання репрезентується завдяки смаковим відчуттям: *З коханою наговорився, як меду наївся.*

Українську пареміологічну свідомість непокоїть проблема нещасливого кохання, точніше необхідність жити з немилим серцю:

Волю тонути, як з нелюбим бути.

Ліпше весь вік дівувати, як з нелюбим проживати.

Радше полин їсти, ніж з нелюбим за стіл сісти.

В народі до такого союзу ставляться негативно і всіляко намагаються запобігати такому явищу, оскільки душевний спокій і гармонія у стосунках є необхідними для повноцінного життя.

Звернемо увагу на гендерний аспект цього явища – до співжиття з немилим серцю примушують саме дівчат, оскільки лексему “нелюбий” в усіх наведених прислів’ях вжито у чоловічому роді.

Віковий ценз у коханні є також важливим. Осудливо сприймається народом кохання у зрілому віці *Їж з голоду, а люби змолodu*, паремії, що ілюструють це мають різку негативну характеристику, часом характеризуються неприхованою неприязню, що демонструють влучні дошкульні порівняння:

Старого любить – тільки дні губить.

У кого чорний вусок, тому риби шматок; в кого сива борода, тому й юшки шкода.

Проте, також мають місце і негативні відгуки про кохання у юному віці:

Кохання молодого – весняний лід.

Хлоп’яча любов, як вода в решеті.

Зазначимо, що паремії про кохання у молодому віці мають менш різкий негативний тон, вони дещо поблажливі.

В українській пареміології кохання актуалізується через зовнішність, найчастіше через очі, оскільки візуальне сприйняття людини веде до симпатії, тому зовнішня краса виступає джерелом виникнення кохання:

Краснеє личко – серцю непокій.

В неї брови до любові, а устенька до розмови.

У збірнику М. Номиса зустрічаємо таку приказку – *Сонце в віконце пече-припікає, парубок на дівку глядить-поглядає* – з приміткою *жартують над закоханим*. Така приказка яскраво свідчить про те, що кохання зароджується завдяки візуальному контакту, і проявити зацікавленість кимось теж найлегше саме за допомогою поглядів, саме очі закоханого, його погляди свідчать про душевні переживання, вони є виразниками любовних почуттів, очі є видимим осередком емоційного життя людей *Куди серце біжить, туди й око глядить*.

Момент розставання закоханих в українських пареміях представлений не чисельно, проте в них виразно змальовуються болісні почуття через утрату коханої людини:

Розставання з милим смерті дорівнює.

Ліпше б не знатися, ніж зараз і розтатися.

Мила була злука, а гірка розлука.

У мовній свідомості українців кохання – серйозне почуття, яке не припускає жартів чи іронії щодо об'єкта кохання, тому наведемо приклади паремій, що закликають до відповідальності і чесності у стосунках із коханою людиною:

Любиш – люби, а не любиш – не води.

Коли любиш – люби дуже, а не любиш – не жартуй же.

У пареміологічному фонді української мови чимало приказок, які відображаючи кохання, ставлять в опозицію душу і тіло, душевні і тілесні (інтимні) стосунки. Народна мораль застерігає закоханих від необдуманих вчинків:

Що тіло любить, то душу губить.

Тіло обіймає, а душу виймає.

І Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що впустила на ніч Гната.

Отже, у даних пареміях кохання є синонімом гріха у народному уявленні, тобто має згубні наслідки для закоханих.

В свою чергу прислів'я *Нехай мене той голубить, а хто мене вірно любить та Нехай мене той займає, хто кохання в серці має* свідчать про заклик до відповідальності закоханих за свої вчинки: якщо хлопець має серйозні наміри щодо дівчини, тоді вона може йому довіряти.

У досліджуваних нами пареміях, в яких репрезентований концепт *КОХАННЯ*, ми не спостерігаємо семантичного розрізнення слів “кохати – любити”. На позначення “глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі” в основному вживається лексема “любов” і дієслово “любити”, що, на нашу думку, зумовлено більш давньою етимологією цих лексем. Лексеми “кохання” і “кохати” є маловживаними, і використовуються переважно з поетичною метою – для дотримання рими у приказці чи прислів'ї, що надає їм ліричності, поетичності: *Хто кого кохає, за тим і зітхає, Кохання не запобіжиши зарання.*

Зауважимо, що посередництвом слова “любити”, що входить до семантичного простору концепту *КОХАННЯ* і в основному своєму тлумаченні описує саме приязне ставлення до об'єкта, у пареміях репрезентується протилежний концепт “ненависть”:

Так люблять, як порох у оці.

Люблять, як пси діда у вузькій вулиці.

Я його так люблю, як сіль в оці, як кольку в боці.

Таким чином, почуття ненависті виражається іронічно через прислів'я та приказки про кохання.

Весь проаналізований матеріал можна розділити на групи відповідно до

елементів концептуальної схеми, які наділяються ціннісними характеристиками, а саме:

- кохання як почуття(стан),
- суб'єкт кохання,
- об'єкт кохання.

Позитивні і негативні характеристики цих трьох складових виражаються як експліційно – за допомогою компонентів-іменників, дієслів, прикметників із позитивною оцінною семантикою, так і імпліцитно – через фольклорні образи, метафори.

1) кохання як почуття (стан): *Любові не можна ні купити, ні продати.*

Позитивна оцінка:

- щастя, благодать, багатство як:
Де любов, там благодать.
Де любов, там і щастя.
Де любов у хаті, там люди багаті.

Негативна оцінка:

- кохання як горе: *У моря багато горя, а у любові ще більше;*
- неспокій як супутник кохання: *Хто кохає, той спокою не має;*
- меркантильність як риса кохання: *Нужда у вікно, а любов у двері;*
- віковий параметр: *Кохання молодого – весняний лід, у молодому віці це почуття не тривале: Хлоп'яча любов, як вода в решеті.*

2) суб'єкт кохання:

а) позитивна оцінка:

- параметр прояву почуттів: *Хто серцем любить, той словом голубить;*
- кількісні параметри оцінки ставлення до коханої людини:
У дівчини стільки ласки, як на тихім ставку ряски;

б) негативна оцінка:

- стосунки, засновані на примусовості:
На милування нема силування.
Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари.
- страждання закоханого:
Хто кого кохає, той за тим і зітхає.
Вона за ним сохне, а він і не охне.

Як бачимо, така ситуація виражена за допомогою дієслів із негативною семантикою – *зітхати* та *сохнути* у переносному значенні – “страждати за кимось”.

3) об'єкт кохання:

а) позитивна оцінка:

- параметр бідність-багатство при виборі коханої людини: *Сухар з водою,*

аби, милий, з тобою.

– просторові параметри при характеристиці цінності об'єкта кохання: *До милої небоги нема далекої дороги*

– привабливість об'єкта кохання:

Гарна дівка, як маківка.

Дівчина як у лузі калина

б) негативна оцінка:

– невмотивованість вибору об'єкта кохання: *Кому, як мара, а йому, як зоря*

– стосунки без любові: *Ліпше весь вік діувати, як з нелюбим прожити*

– віковий параметр є значущим при виборі партнера: *Старого любить – тільки дні губить.*

Більшість досліджуваних паремій містять образні, часто запозичені з фольклору, оцінні компоненти, за допомогою яких влучно передається аксіологічна характеристика складових концепту **КОХАННЯ**.

Висновки та подальші перспективи досліджень.

Отже, дослідивши та проаналізувавши засоби репрезентації концепту **КОХАННЯ** в паремійному фонді української мови, ми виявили, що цей лінгвокультурний концепт проявляє себе за допомогою цілої низки концептуальних ознак. До них належать такі: кохання постає із візуального контакту, характеризується кордіоцентризмом, дихотомічністю, невмотивованістю, незрозумілістю для інших вибору об'єкта кохання. У мовній картині українця кохання є ціннісною категорією буття, наявність коханої людини є запорукою щастя, гармонії в житті, життя з некою, немілою людиною є неприпустимою для носіїв української мови.

Аксіологічні характеристики трьох основних елементів досліджуваного концепту репрезентуються за допомогою компонентів, які виражають позитивну чи негативну оцінку експліцитно, тобто за допомогою компонентів-іменників, дієслів, прикметників з відповідною оцінною семантикою чи імпліцитно – через фольклорні образи, метафори.

В подальшому ми плануємо дослідити засоби репрезентації концепту **КОХАННЯ** на матеріалі фразеологічних одиниць української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты // Языки русской культуры. – М., 1996. – 286 с.
2. Кузнецова Л.Ю. Любовь. Антология концептов. – Т. 3. / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – Волгоград: Парадигма, 2006.
3. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. // Языковая личность, культурные концепты. – Волгоград–Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3-16.
4. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К., 2000.
5. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1996.
6. Москвин В.П. Классификация русских метафор // Языковая личность: культурные концепты: Сб. науч. тр. – Волгоград–Архангельск: Перемена, 1996.
7. Красавский Н.А. Концепт “ZORN” в пословично-поговорочном фонде немецкого языка // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Вып. 2: Язык и социальная среда. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000.
8. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шестидесятників: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Черкаси, 2003.
9. Никитина С.Е. О концептуальном анализе в народной культуре // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 117-123.
10. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.12.15 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса

Шевченка. – К., 2004.

ДОВІДНИКИ

1. *Українська мова*: [енциклопедія]. – К.: Укр. Енцикл., 2000. – 750 с. 2. *Лингвистический энциклопедический словарь*. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. / Уклад. М. Номис, упор., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с. 2. *Прислів'я та приказки* / Упоряд., передмова М.К. Дмитренка. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 176 с. 3. *Українські прислів'я та приказки*. / Упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка; передм. М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983. – 390 с.

КИЛИМНИК Т.М.

Київський національний лінгвістичний університет

КОМУНІКАТИВНІ НЕВДАЧІ VS КОМУНІКАТИВНІ ЗБОЇ: ДО ПОСТАНОВИ ПИТАННЯ

Метою даної статті є розмежування понять комунікативна невдача та комунікативний збій як різнопланових. Комунікативна невдача загалом розглядається як негативний результат взаємодії, недосагнення перлокутивного ефекту. Комунікативний збій визначається як порушення перебігу комунікації.

Ключові слова: комунікативна невдача, комунікативний збій, перлокутивний ефект, когнітивні процеси, контекстуальна модель, система пам'ять-передбачення.

Целью данной статьи является разграничение понятий коммуникативная неудача и коммуникативный сбой как разноплановых. Коммуникативная неудача рассматривается как негативный результат взаимодействия, недостижение перлокутивного эффекта. Коммуникативный сбой определяется как нарушение протекания коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативная неудача, коммуникативный сбой, перлокутивный эффект, когнитивные процессы, контекстуальная модель, система память-предсказание.

The aim of this article is to show the difference between two linguistic terms which are both translated from Ukrainian into English as a communicative failure. The term communicative failure is used to express two different notions: 1. a negative communicative outcome, 2 difficulties in the process of communication.

Key words: communicative failure, perlocutionary effect, cognitive processes, context model, memory-prediction framework.

Людина як соціальна істота не може жити без спілкування. Саме від того, наскільки успішно ми здатні взаємодіяти одне з одним у процесі комунікації, багато в чому залежить наш життєвий успіх. З виходом на перший план антропоцентричної парадигми значна увага почала приділятися дослідженню успішної комунікації. Вивчення причин та розробка типології явищ неуспішної комунікативної взаємодії є закономірним продовженням досліджень правил, принципів, постулатів, максим, що лежать в основі успішної комунікації.

Для позначення невдалої комунікації використовуються різні терміни: комунікативна невдача (Е.А. Земская, О.П. Ермакова, Л.Л. Славова,

М.Н. Смирнова, А.А. Потемкин та інші), комунікативний провал (Т.В. Шмелева), комунікативна перешкода (Т.А. Ладиженська), комунікативне утруднення (А.А.Пойменова), комунікативний дискомфорт (Е.М. Мартынова) [3; 4; 6; 7; 8; 9; 11]. Хоча найбільш розповсюдженим серед них є термін “комунікативна невдача”, на даному етапі розвитку лінгвістичних студій не існує єдиного, загальноприйнятого визначення даного поняття.

Протягом останніх десятиліть було здійснено декілька спроб дати визначення даному феномену. У своїй статті Б.Ю. Городецький визначає комунікативні невдачі як “збій у спілкуванні, коли мовленнєві засоби не виконують свого призначення” [3:23]. Трохи пізніше О.П. Ермакова та Е.А. Земская в праці з дослідження російського діалогічного мовлення визначають комунікативну невдачу як “збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікативними партнерами мовленнєвого повідомлення” [6:31]. Проте, жодне з цих визначень не стало вичерпним, що спонукало вчених до подальших наукових розвідок. Так, у своєму дисертаційному дослідженні Н.К. Кънева характеризує комунікативну невдачу як “явище семантико-прагматичного порядку”, як “різновид прагматичного непорозуміння внаслідок невірної репрезентації пропозиціонального змісту зі сторони мовця, помилкової інтерпретації зі сторони слухача або з обох причин одночасно” [7].

Як наслідок, на даному етапі розвитку в лінгвістичних студіях термін “комунікативна невдача” вживається на позначення різних за своєю природою понять, виходячи за рамки вищенаведених визначень. Однією із можливих причин неоднозначності вживання цього терміну є вплив англійської мови. За приклад візьмемо переклад російською мовою статті Б.А. Гудмана “Идентификация референта и связанные с ней коммуникативные неудачи”, що англійською мовою звучить як *Reference Identification and Reference Identification Failure* [4]. Отже, як ми бачимо, рос. **неудача** вживається як відповідник англ. **failure**. Проте, такий переклад не є завжди доречним, оскільки англ. *failure* має декілька значень і у вказаній статті вживається принаймні у двох із них, а саме: 1. *a lack of success in achieving or doing something* (відсутність успіху при досягненні чого-небудь); 2. *an occasion when a machine or part of your body stops working properly* (випадок, коли машина/механізм або частина тіла перестають функціонувати належним чином) [14].

Використання *failure* у двох значеннях обумовлене двома різними поглядами автора на дослідження неуспішної комунікації. З одного боку, розглядаються характеристики окремих висловлювань, які призвели до непорозуміння, а отже і недосягнення перлокутивної мети. З іншого, вживання *failure* у другому значенні зумовлене науковими викликами середини 80-х і безпосередньо витікає із цілей, поставлених Б.А. Гудманом у своєму

дослідженні, а саме вивчення комунікативних невдач з метою “побудування систем розуміння природної мови, оскільки будь-який комп’ютер розрахований на спілкування з людиною природною мовою, повинен бути стійким до складних, неточних, неправильно побудованих висловлювань, які так часто зустрічаються у мовленні людей” [4:209]. Як наслідок, комунікація розглядається як процес, в якому час від часу виникають перебої, які можуть бути успішно подолані за рахунок “стійкості” системи розуміння.

Без сумніву, при перекладі англ. *failure*, вжитого у першому значенні, слід вживати укр. невдача – *невдале, безуспішне, не таке, як хтось бажав, закінчення, завершення чого-небудь*, та рос. неудача – *отсутствие удачи, успеха*. Вагомим аргументом на користь такої відповідності є той факт, що хоча різні дослідники використовують термін “комунікативна невдача” на позначення різних понять, більшість із них визначає комунікативні невдачі як кінцевий результат неуспішної комунікації, недосягнення перлокутивного ефекту [9]. Однак у другому випадку, було б доречніше вживати укр. збій та рос. сбой, як *перебій у роботі, порушення у функціонуванні чого-небудь, перебігу певного процесу*, у даному випадку – процесу спілкування. Крім того, слід зазначити, що в українській та російській мовах існує ряд однокоренових слів на позначення порушення перебігу комунікації, а саме: укр. збити, збитися, перебити [1] та відповідно рос. сбить, сбиться, перебить [10].

На нетотожність проаналізованих понять звертає увагу у своєму дослідженні М.Н.Смирнова [9], зауважуючи, що необхідно розрізняти причини збоїв в комунікації та характеристики явища “комунікативна невдача”, та доводячи, що комунікативна невдача може мати місце і за відсутності збою у комунікації, як це видно з наведеного нижче прикладу:

A: 00:07:29 *Can you please just get back in the car and talk about this instead of running all over Route 12?*

B: 00:07:34 *Haven't I made this clear I don't particularly want to talk about it? (Revolutionary Road.)*

У даному прикладі розглядається ситуація, коли, в результаті суперечки, дружина (мовець В) полишає машину та йде пішки вздовж шосе. Чоловік (мовець А) просить дружину повернутись до машини, проте вона відмовляється. Ми бачимо, що мовленнєві засоби не виконують свого призначення, оскільки комунікативні цілі мовця А не співпадають з цілями мовця В.

Для того щоб глибше зрозуміти сутність явища комунікативного збою, слід розглянути когнітивні механізми, які лежать в основі здатності людини до спілкування, а саме: сприйняття, передбачення, прийняття рішень, продукування мовлення.

Сприйняття та передбачення – це два надзвичайно тісно пов’язані

психічні процеси, гармонійна взаємодія яких уможлиблює отримання інформації із зовнішнього світу та її інтерпретацію. У своїй книзі *On Intelligence* дослідник нейронних сітей Джефф Хокінс [13] представляє систему “пам’ять-передбачення” як основу розумової діяльності людини. Автор переконливо доводить, що функціонування кори головного мозку полягає, перш за все, у сприйнятті та одночасному створенні прогнозів на найближче майбутнє. Слід зауважити, що таке прогнозування відбувається майже неусвідомлено і є основою для обробки усієї чуттєвої інформації, яка до нас надходить. Точність передбачення, на думку Дж.Хокінса, залежить від нашого досвіду: чим частіше ми стикаємось із певним явищем, тим легше нам його спрогнозувати. З цього приводу Н.И.Формановська зауважує, що в нашій повсякденній діяльності ми часто поводимо себе “стереотипно”, в тому числі і у комунікативних ситуаціях, що “допомагає нам виконувати звичні дії автоматично, звільнюючи розумову та фізичну енергію для творчих задач” [12].

Схожі ідеї, проте написані майже на двадцять років раніше, ми знаходимо в колективній праці Т.А. ван Дейка та В. Кинча “Стратегії розуміння зв’язного тексту”: при сприйнятті тексту слухач спирається на існуюче в нього “ментальне уявлення про подію”, а отже “у нього можуть виникнути очікування того, що буде сказано, до того як він це дійсно почує, і це може полегшити йому процес розуміння” [5:158]. Т.А. ван Дейк далі розвиває цю ідею у своїй статті *Cognitive Context Models and Discourse* [15:192-198], розглядаючи окремий особливий тип ментальних моделей – контекстуальні моделі як такі, що використовуються для безперервного моніторингу комунікативної взаємодії та її контексту, а також постійно оновлюються і вдосконалюються під час спілкування.

Отже, прогнозування безпосереднього майбутнього відбувається постійно, саме воно допомагає нам швидко впізнавати знайомі образи, комфортно почуватися в стереотипних ситуаціях. Проте, якщо відбувається щось непередбачуване, або, з певної причини, прогнози не спрацьовують і нам не вдається швидко підібрати якусь іншу модель, яка б допомогла нам зорієнтуватись в ситуації, у нас можуть виникнути труднощі зі сприйняттям. Розглянемо такий приклад:

A: 00:37:14 *You look like the cat that ate the canary. Do you have something to tell us? Just a little bit of news?*

B: 00:37:22 *Well, actually Milly, we... Well, we do have some important news.*
Yes.

A: 00:37:26 *I knew it.*

B: 00:37:29 *Honey, why don't you tell them?*

C: 00:37:30 *Oh... We're going to Europe. To Paris.*

A: 00:37:37 *Oh...*

C: 00:37:42 *To live.*

A: 00:37:46 *What?* (Revolutionary Road.)

Мовці В та С – подружня пара, вони збираються радикально змінити своє життя: переїхати зі Сполучених Штатів до Європи. Для Америки 50-х років ХХ ст. таке рішення є нетиповим, а тому і незрозумілим, в результаті, почувши новину, їхня подруга (мовець А) не знає, як на неї реагувати. Ми бачимо, що мовець А, судячи з зовнішнього вигляду своїх друзів, очікувала почути новину (в цьому аспекті її система пам'ять-передбачення спрацювала вірно), проте її прогноз сильно відрізняється від новини, яку вона насправді почула. Більш того, довгі паузи свідчать про те, що її досвід взагалі не дозволяє їй зорієнтуватись в ситуації та, хоча б із затримкою, проінтерпретувати почуте повідомлення.

Стикаючись із неочікуваним повідомленням, ми, в першу чергу, намагаємось його потрактувати власними зусиллями, проте часто для того щоб мати краще уявлення, про що йдеться, ми просимо співрозмовника пояснити, що саме він має на увазі, наприклад:

“He’s built like a dream! And he talks so cultured, Lin. He’s really smart. You know, smart-smart. And so-o-o good-looking you could die.” Suddenly, her chirpy, life’s-a-party tone fizzled out. She touched my chin with her fingertips. “Baby, watch out for him.”

“What do you mean?”

“You know what I mean. Deep down, he’s a rat.”

It took me a minute to find the words. “What makes you think that?”

“Oh, Lin, I know guys. He’s not good, like your father. And I can see it in your eyes, how he feels about you. Don’t tell me no.” She took a deep, shaky breath “Oh, Linda, I wish you could’ve found someone to love you” (Isaacs, 175).

Матір, розмовляючи з дочкою, Lin (оповідь ведеться від особи доньки), про чоловіка останньої, раптово починає говорити про його негативні риси. Для дочки такий хід розмови виявляється несподіваним, більш того, ця нова тема болісно зачіпає її особисті переживання – Lin не знає, як реагувати, в результаті відбувається збій. Хоча донька розуміє, що мати права, все ж таки її хочеться сподіватись, що матір мала на увазі щось інше, тому Lin і задає уточнююче питання.

Розгляньмо інший приклад:

A: 00:12:50 *Do you speak English?*

B: 00:12:52 *No.*

A: 00:12:53 *Yes, you do. Everybody does. What are you filming midgets for?*

B: 00:12:59 *It’s a Dutch movie. It’s a dream sequence. It’s a pastiche of Nicholas Roeg’s Don’t Look Now. Not a pastiche, but a... A “homage” is to strong. A “nod of the head”?* 00:13:13

A: 00:13:16 *Wow, your English is very good (In Bruges)*

Не знаючи, як заговорити до симпатичної дівчини (мовець В), мовець А починає розмову із загальної фрази – чи говорить В англійською, та, оскільки, дія відбувається на зйомках фільму, розпитує, що і навіщо вони знімають. В свою чергу, мовець В очікує можливі загравання зі сторони А, тому намагається відповісти якомога складніше, щоб спантеличити А. Мовець В явно не очікував отримати відповідь, повну кінематографічних термінів та жаргонізмів, що і викликало паузу. Щоправда, йому вдається подолати комунікативний збій, повернувшись до попередньої теми – “мовної компетенції” та знайшовши там варіант відповіді, який би хоч у деякій мірі міг задовольнити вимоги контексту. В результаті, мовцю В вдається не лише відновити комунікацію, а й зробити комплімент партнерці по спілкуванню.

Спілкування – це взаємодія, а отже, коли ми отримуємо повідомлення від нас очікують відповіді. Для того щоб згенерувати відповідь, нам потрібно вирішити, що саме сказати, якими словами, та спрогнозувати, які наслідки це може мати. У стандартних, стереотипних ситуаціях, завдяки успішній роботі системи пам’ять-передбачення, ми майже не усвідомлюємо цей процес. Проте нетипові ситуації вимагають усвідомленого осмислення, яке потребує значно більше часу [2:193-194], в результаті чого у мовленні можуть виникати збої. Повернімось до початку прикладу з неочікуваною новиною:

A: 00:37:14 You look like the cat that ate the canary. Do you have something to tell us? Just a little bit of news?

B: 00:37:22 Well, actually Milly, we... Well, we do have some important news. Yes.

A: 00:37:26 I knew it.

B: 00:37:29 Honey, why don't you tell them?

C: 00:37:30 Oh... We're going to Europe. To Paris (Revolutionary Road).

Перед репліками мовця В спостерігаються невеликі паузи, які разом із переформулюванням свідчать про певні труднощі, викликані необхідністю дати відповідь: мовець В очікує, яке враження може справити новина, і не знає, як краще її подати. Тому, у першому випадку, він відповідає загальною фразою, намагаючись виграти час, а у другому, так і не вирішивши, що сказати, прохає про допомогу більш рішучу дружину. Розглядаючи наведені приклади, слід звернути увагу на те, що у більшості випадків, коли виникають комунікативні збої, мовці намагаються їх подолати, з метою відновлення гармонійного перебігу комунікації.

Комунікативні збої можуть виникати під час спілкування з різних причин. Очевидно, що когнітивний механізм, порушення у функціонуванні якого може призвести до збою, дуже складний, а отже, комунікативний збій як явище, відмінне від комунікативної невдачі, безперечно потребує окремого вивчення у лінгвістичній парадигмі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Гейвин Х. Когнитивная психология. – СПб.: Питер, 2003. – 272 с.
3. Городецкий Б.Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1989. – Вып. 24. – С. 5-29.
4. Гудман Б.А. Идентификация референта и связанные с ней коммуникативные неудачи // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1989. – Вып. 24. – С. 209-258.
5. Дейк Т.А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. XXIII. – С. 153-228.
6. Ермакова О.Н., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) // Русский язык и его функционирование: Коммуникативно-прагматический аспект: Сб. ст. – М.: Наука, 1993. – С. 90-157.
7. Кънева Н.К. Интегральный подход к проблеме коммуникативных неудач : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Кънева Н.К.; Тверск. гос. ун-т. – Тверь, 1999. – 19 с.
8. Славова Л.Л. Типология коммуникативных неудач: (на материале соврем. англ. речи): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Славова Л.Л.; Киевск. гос. лингв. ун-т. – Киев, 2000. – 19 с.
9. Смирнова М.Н. Коммуникативные неудачи в неофициальном диалоге (На материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 2003. – 165 с.
10. Толковый словарь русского языка / Под ред. С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой. – Изд-во “Азъ”, 1992: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kulichki.com/moshkow/DIC/OZHEGOW/>.
11. Третьякова В.С. Конфликт как феномен языка и речи // Известия Уральск. государственного ун-та. – 2003. – № 27: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0027\(03_14-2003\)&xsl=showArticle.xslt&id=a16&doc=/content.jsp](http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0027(03_14-2003)&xsl=showArticle.xslt&id=a16&doc=/content.jsp).
12. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. – М.: Высшая школа, 1989. – 236 с.: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://reader.boom.ru/form/form.htm>
13. Хокинс Дж., Блейкли С. Об интеллекте. – М.: ООО “И.Д. Вильямс”, 2007. – 240 с.
14. Longman Dictionary of Contemporary English – 2th ed. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
15. Dijk T.A. van. Cognitive context models and discourse // Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness. – Amsterdam: Benjamins, 1997. – P. 189-226.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *In Bruges*, a film directed by Martin McDonagh. – Focus Features, 2008.
2. *Isaacs S. Shining Through*. – NY: Harper & Row, Publishers, 1988. – 375 p.
3. *Revolutionary Road*, a film directed by Sam Mendes. – Dream Works Pictures, BBC Films, 2009.

КЛІМКІНА О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНО-СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ТОПОНІМІВ КИЇВЩИНИ

У статті запропоновано структурний опис топонімів (на рівні ойконімів) Київщини. Розглянуто різні підходи до вивчення географічних назв. На основі ґрунтовного аналізу фактичного матеріалу визначено найпродуктивніші словотвірчі моделі топонімів Київщини. Запропоновано класифікацію можливих структурно-словотвірних типів топонімів.

Ключові слова: ономастика, топонім, ойконім, словотвірна модель.

В статье представлено структурное описание топонимов (на уровне ойконимов) Киевского региона. Рассмотрены разные подходы к изучению географических названий. На основе тщательного анализа фактического материала определены словообразовательные модели топонимов Киевского региона. Предложена классификация структурно-словообразовательных типов топонимов.

Ключевые слова: ономастика, топоним, ойконим, словообразовательная модель.

The article presents a structural description of the toponym (oikonym) names of the Kiev Region. The research paper deals with different approaches to the investigation of oikonyms. The peculiarities of the investigation thereof are highlighted. Based on a thorough analysis of the real material the most productive word-forming toponym models of the Kiev Region onomastykon were ascertained. The typology of possible the word-forming oikonym models is given.

Key words: Onomastics, Toponym, Oikonym, word-formation model.

Актуальність дослідження. Ґрунтовне вивчення ономастичного матеріалу, зокрема топонімів, пов'язане з визначенням критеріїв розмежування топонімних класів, зі створенням універсальної класифікації слов'янських географічних назв. Незважаючи на численні спроби опису топонімів, представлені у працях вітчизняних та іноземних вчених, принципи, за якими має відбуватись аналіз та класифікація топонімів, досі не визначені остаточно, що зумовлює перспективу дослідження.

Мета дослідження: розглянути структурно-словотвірні типи топонімів Київщини.

Предмет дослідження: парадигми морфологічного словотворення топонімів.

Об'єкт дослідження: топонімічний інвентар (на рівні ойконімів) у межах історичної території Київщини.

Матеріал дослідження. Джерельною базою дослідження послужили архівні рукописні та друковані писемні пам'ятки фонду ЦНБ імені В.І. Вернадського, відповідна наукова й науково-довідкова література, картографічні матеріали.

Наукова новизна. У дослідженні представлена спроба виокремити й класифікувати структурно-словотвірні типи географічних назв.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Сучасний стан розвитку ономастики як окремої галузі мовознавства ставить перед науковцями низку питань, пов'язаних із висвітленням процесів формування окремих ономастичних систем, використання цими системами одиниць загальномовної структури, методології уніфікації їх відбору в межах літературних норм мови. Одним із важливих завдань сучасного мовознавства є комплексне дослідження ойконімічної системи в межах окремої історико-географічної області України – певного регіону. Це дає змогу ґрунтовно і всебічно розкрити закономірності формування та розвитку топонімії певної території як системи, показати тісний зв'язок назв поселень з історією мови й життям її носіїв. Отримані в таких дослідженнях дані є неоцінним, часом єдиним матеріалом для широких узагальнюючих праць як у сфері ономастики, так і в мовознавстві в цілому, адже ойконіми дуже часто виявляють давно забуту лексику, фонетичні, граматичні та словотвірні явища. Результати комплексного аналізу важливі також для висвітлення багатьох питань історії, географії, етнографії, демографії та інших народознавчих дисциплін.

Київщина, завдяки своєму географічному розташуванню, складним історичним умовам, зокрема постійним контактам з генетично різнорідними етнічними і мовними явищами, становить значний науковий інтерес, проте на сьогодні залишається одним із недостатньо вивчених ойконімічних регіонів України.

Постановка завдань.

- Визначити основні методологічні підходи до вивчення ономастики й топоніміки як окремої її галузі у розрізі проблем сучасного мовознавства.
- Проаналізувати способи реалізації морфологічного словотвору географічних назв.
- Описати структурно-словотвірні типи ойконімів Київщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки наукове зацікавлення регіональними ойконімічними системами значно зросло. Так, в Україні з'явилися глибокі дослідження, присвячені ойконімії Буковини (Ю. Карпенко), Покуття (Д. Бучко), Рівненщини (Я. Пура), Дніпро-Бузького межиріччя (В. Лобода), північно-східної Одещини (Ю. Карпенко, А. Бевзенко), Опілля (В.В. Котович), Тернопільщини (Я. Залеський), Закарпаття (К. Галас), Львівщини (Є. Черняхівська). Вчені-ономасти демонструють широку палітру підходів до тлумачення ономастичних назв. Так, наприклад, поєднання лексико-семантичного і словотвірного підходів, запропоноване ще в працях А. Селіщева, знайшло продовження в дослідженнях Є. Черняхівської, Ю. Карпенка, Л. Гумецької. Морфолого-словотвірний підхід до вивчення географічних назв представлений в працях І. Соболевського, О. Франка, С. Роспонда. Морфолого-синтаксичного підходу в дослідженні топонімних назв дотримуються Н. Подольська, О. Суперанська та ін.

З урахуванням особливостей морфологічного словотвору можуть бути виділені наступні структурно-словотвірні типи географічних назв Київщини (у якості термінологічної бази класифікації використано терміни, запропоновані Н. Подольською [1]).

Посесивні топоніми. Найпродуктивнішим у межах морфологічного способу топонімотворення є *суфіксальний спосіб*, де виділяються відантропонімні назви населених пунктів з присвійними суфіксами *-ів*, *-ин*. Переважна більшість відантропонімних ойконімів Київського Полісся містить суфікс посесивності *-ів*, який ускладнюється ще одним суфіксом, найчастіше *-к(а)*: *Володимирівка*, *Федорівка* (Поліський р-н), *Тарасівка* (Києво-Святошинський р-н), *Гаврилівка* (Вишгородський р-н), *Леонівка*, *Пашиківка*, *Мар'янівка* (Макарівський р-н), *Яхнівка*, *Макарівка*, *Карпилівка* (Іванківський р-н) і под. Значно менше утворень з суфіксом *-ин*: *Губин*, *Зарин* (Чорнобильський р-н), *Язвинка* (Бородянський р-н). Одиначні назви з архаїчним суфіксом *-іж*, що також був засобом вираження присвійності: *Лютіж* (Вишгородський р-н), та суфіксом *-ль*, який вказував на індивідуальну належність об'єкта особі, чиє ім'я лежало в основі: *Гостомель* [2].

Щодо співвідношення в назвах населених пунктів суфіксів *-ичі*, *-овичі* і *-івці*, *-инці*, то на території Київщини явно переважають ойконіми з суфіксом *-ичі* та *-овичі*, тоді як *-івці*, *-инці* на сучасній карті регіону представлені лише

кількома утвореннями: *Нові Петрівці* та *Старі Петрівці*, *Бабинці*, *Козинці* (Бородянський р-н), *Іллінці* (Чорнобильський р-н). “Басейн Прип’яті – південний фланг суцільного поширення назв на *-ичі*. Щоправда, ойконімів на *-ичі*, *-овичі* на Київському Поліссі теж не так багато – лише 23 назви з 422 (не рахуючи подвійних, як *Варовичі* і *Буда Варовичі*, *Новошепеличі* і *Старі Шепеличі*), або близько 5 % усієї кількості назв населених пунктів” [3:155].

Тип утворень на *-ичі*, що генетично пов’язаний з патронімічними демінутивами, які позначали членів сім’ї (нащадків) особи, названої в передсуфіксальній частині, розглядається дослідниками як досить давній: “... першопочатки творення назв на *-ичі* відносяться до первіснообщинного ладу, а їх появу завдячуємо суспільно-історичним основам родового співжиття людей” [4:205]. З часом назва колективу переносилася на місце, де цей колектив проживав (дворище тощо). Отже топоніми на *-ичі* “виникали внаслідок семантичного переосмислення назв нащадків родоначальника, вони за ступенем номінації секундарні” [3:163]. Наприклад: *Денисовичі*, *Максимовичі*, *Мартиновичі* (Поліський р-н), *Сидоровичі* (Іванківський р-н) тощо.

Субстантивовані топоніми утворились за допомогою прикметникових суфіксів і вказують на певні ознаки іменованого географічного об’єкта (назви здебільшого середнього роду): *Шевченкове* (Бородянський р-н), *Червоне*, *Оране*, *Тетерівське* (Вишгородський р-н), *Вишневе*, *Хмільне* (Києво-Святошинський р-н), *Весняне*, *Пухове* (Поліський р-н), *Вільне*, *Осикове*, *Лубське* (Макарівський р-н), *Красне* (Чорнобильський р-н) та ін.

За допомогою префіксального способу, як правило, утворено **топоніми-орієнтири** [5:3], у яких префікси первісно були прийменниками і вказували на місце розташування географічного об’єкта. Зміст подібних топонімів допомагає людині орієнтуватися на місцевості, впізнавати місцезнаходження й характер об’єктів, які вони називають. Така модель властива переважно мікротопонімам: *Запрудка*, *Підгайне* (Іванківський р-н), *Забуччя* (Києво-Святошинський р-н), *Залісся*, *Запілья*, *Підгірці*.

Топоніми “*pluralia tantum*” — географічні назви, утворені внаслідок плюралізації. Серед назв населених пунктів чимало таких, що мають граматичну форму називного відмінка множини. Твірні основи цих ойконімів досить різноманітні — родові назви, локально-етнічні назви, назви ремесел, апелятиви, наприклад: *Гориничі*, *Музичі*, *Жуляни* (Києво-Святошинський р-н), *Круги*, *Дудки*, *Лісовичі* (Вишгородський р-н), *Шпилі*, *Обуховичі*, *Феневичі*, *Коленці* (Іванківський р-н), *Варовичі*, *Стеблі* (Поліський р-н), *Ладичичі*, *Теремці*, *Рудьки*, *Лапутьки*, *Копачі* (Чорнобильський р-н), *Ніжиловичі* (Макарівський р-н), *Козинці*, *Вишняки*, *Мигалки*, *Качали* (Бородянський р-н) і под.

Композити — топоніми, що виникли в результаті основоскладання

(композиції) зі спеціальними з'єднувальними афіксами *-o-/-e-*, чи без них. Вони відрізняються насамперед набором основ, що беруть участь у деривації. Майже всі твірні основи мають цілком прозору семантику. До цього типу належать:

1) утворення з компонентом *-піль (-пілья)*: *Ямпіль*, *Горностайпіль* (Чорнобильський р-н), *Жеревпілья* (Іванківський р-н), *Бориспіль*;

2) утворення з компонентом *-град(-город)*: *Ясногородка* (Вишгородський р-н), *Вишгород*, а також *Вишеград* (Макарівський р-н), опозиція *Ясногородка* – *Чорногородка* (Макарівський р-н);

3) утворення з рідкими компонентами: *Сухалуччя* (Вишгородський р-н), *Верхолісся* (Іванківський р-н), *Чистогалівка*, *Страхолісся* (Чорнобильський р-н), *Новосілки* (Вишгородський і Макарівський р-ни).

4) утворення, у складі яких є числовий компонент – числівник чи його основа: *Триліси*, *Трипілья*, *Семигори*. На думку дослідників, топоніми, у яких числівник чи його основа складає першу основу, можуть вважатися природними, утвореними із словосполучень з числівником у чистому вигляді чи оформленими за допомогою суфікса в іменник, на відміну від топонімів, у яких числівник знаходиться у постпозиції, і які вчені відносять до категорії штучно виниклих назв [1:148].

Подвійні топоніми – географічні назви з рівноправними компонентами – іменниками або прикметниками, які в офіційному і навіть повсякденному житті при називанні даного географічного об'єкта невід'ємні один від одного: *Михайлівка-Рубежівка* (Києво-Святошинський р-н), *Садки-Строївка* (Макарівський р-н), *Клавдієво-Тарасове*, *Діброво-Ленінське* (Бородянський р-н). Подвійні назви виникають внаслідок об'єднання двох поселень, що знаходяться поряд, деколи причина пов'язана зі співіснуванням двох назв (старої та нової) певної місцевості.

Топоніми-“словосполучення” – географічні назви, які мають форму бездієслівного словосполучення. Від аналогічних вільних словосполучень ойконіми-словосполучення відрізняються передусім зміною своїх значень, що полягає у їх лексикалізації і топонімізації. Тут можна виділити кілька структурних типів: а) іменник, узгоджений з атрибутивним членом в препозиції: *Софіївська Борщагівка*, *Новий мир* (Києво-Святошинський р-н), *Нова Красниця* (Чорнобильський р-н), *Старі Шепелічі* та ін.; б) іменник, узгоджений з атрибутивним членом в постпозиції, наприклад, географічні назви з *Рудня*, а також аналогічні ойконіми з *Буда*: *Буда Бабинецька* (Бородянський р-н), *Буда Володарівська* (Іванківський р-н), *Буда Вовчківська*, *Буда Радянська* (Поліський р-н), *Буда Макарівська* (Макарівський р-н).

Можна виділити наступні різновиди топонімних словосполучень.

Кваліфікативний топонім – назва, яка в якості структурного компонента містить географічний термін (ліс, озеро, гора та ін.), що вказує на певний

географічний об'єкт й одночасно, характеризує його: *Великий Ліс, Красний Ріг* (Бородянський р-н), *Червона Гірка, Шнурів Ліс* (Макарівський р-н), *Товстий Ліс* (Чорнобильський р-н)

Ландшафтний топонім – топонім, який є назвою будь-якого об'єкта ландшафту (макро- чи мікро-): *Овдієва Нива* (Вишгородський р-н), *Мокра Корма* (Іванківський р-н), *Червона Зірка* (Поліський р-н), *Віта Поштова* (Києво-Святошинський р-н), *Весела Слобідка* (Макарівський р-н).

Топоніми-опозити – географічні назви, утворені внаслідок протиставлення (з метою розрізнення) двох певним чином пов'язаних об'єктів за допомогою назв, які мають одну однакову лексему і антонімічні означення. Найчастотнішою є бінарна опозиція *новий-старий*: *Нова Буда – Стара Буда* (Бородянський р-н), *Нові Петрівці – Старі Петрівці* (Вишгородський р-н), *Нові Соколи – Старі Соколи* (Іванківський р-н). У якості уточнюючих компонентів також могли використовуватися означення: *верхній – нижній, лівий – правий*: *Вижча Дубечня – Нижча Дубечня* (Вишгородський р-н). В деяких випадках опозиція тільки домислюється: *Нова Марківка* (Поліський р-н), *Мала Макарівка* (Іванківський р-н, недалеко є просто *Макарівка*).

Наукові результати. В ході дослідження топоніміки Київщини з точки зору морфологічного словотвору виділено наступні структурно-словотвірні типи: посесивні топоніми, топоніми-орієнтири, топоніми “*pluralia tantum*”, композити, подвійні топоніми, топоніми-словосполучення, репрезентовані різними видами: кваліфікативний топонім, ландшафтний топонім, топоніми-опозити.

Висновки та подальші перспективи досліджень.

1. Морфологічний словотвір топонімів Київщини представлений різними способами реалізації: афіксацією, плуралізацією, осново складанням та ін. Найпродуктивнішим є афіксальний спосіб, зокрема суфіксація з посесивними топоформантами. Набір словотворчих афіксів є обмеженим.

2. Топооснови географічних найменувань Київщини лише в окремих випадках не мають відповідності в лексиці сучасної української мови або ж незрозумілі для сучасників. Це має місце серед ойконімів, пояснюваних номінативними словосполученнями або ж композиційно.

3. Джерельний матеріал підлягає класифікації згідно з представленою у кожному з топонімів словотворчою моделлю. Запропонована класифікація топонімів може бути використаною для подальшої розбудови універсальної класифікаційної матриці слов'янських географічних назв.

Дослідження українських ойконімів з точки зору їх структурно-словотвірних властивостей дає змогу глибоко й всебічно опрацювати географічні назви, з'ясувати особливості їх виникнення, показати різноманітність твірних основ, простежити динаміку та ареали їх поширення,

провести порівняльний аналіз з назвами цього типу топонімів інших слов'янських територій, визначити їх місце в загальнослов'янському ономастичному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1988. – 155 с. 2. Мриглод М.П. Становлення і розвиток моделей ойконімів Правобережної України з християнськими іменами в основах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с. 3. Київське Полісся: Етнолінгвістичне дослідження. – К.: Наукова думка, 1989. – 268 с. 4. Коваль А.П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України. – К.: Либідь, 2001. – 300 с. 5. Котович В.В. Ойконімія Опілля XII-XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2000. – 16 с.

KORBOZEROVA N.M.

Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

LA HISTORIA DE LA LENGUA COMO EL ESTUDIO DE SU EVOLUCION

У статті розглянуто причини диференціації романських мов доби латинізації, подано періодизацію іспанської мови та виявлено основні екстралінгвістичні елементи, що вплинули на розвиток іспанської мови.

Ключові слова: іспанська латина, мова, спілкування, романські мови, іберізми, кельтизми.

В статье рассмотрены причины дифференциации романских языков эпохи латинизации, представлена периодизация испанского языка и выявлены основные экстралингвистические элементы, которые повлияли на развитие испанского языка.

Ключевые слова: испанская латынь, язык, общение, романские языки, иберизмы, кельтизмы.

The article dwells on the reasons for differentiation of Romance languages at their Latinization stage, periodization of the Spanish language as well as major extralinguistic factors that have influenced the development of the Spanish language.

Key words: Spanish Latin, language, communication, Romance languages, Iberian borrowings, Celtic borrowings.

Se comprende que el español hablado de nuestros días no es el mismo que él de cien años atrás o él de los albores del siglo XIII, o a mediados del siglo XVII. Claro que nosotros comprendemos sin dificultad y casi sin diccionarios de arcaísmos los textos de Benito Pérez Galdós (s.XIX), de Mariano José de Larra (s. XIX), de Miguel Cervantes de Saavedra (s.XVII), de Francisco de Quevedo (s.XVII), etc. No sólo comprendemos su lengua sino la apreciamos, la estudiamos con el fin de expresar nuestros pensamientos de modo correcto. Constatamos que casi no se percibe el movimiento de la lengua desde el punto de vista de su estructura, vocabulario y fonología desde el siglo XVII. En los casos cuando tal movimiento se observa por los contemporáneos, se modifica como “faltas” o “divergencias de la norma”. A pesar de la lucha por la pureza de una lengua, ésta evoluciona, y su evolución no depende de la voluntad del hombre. La evolución de la lengua se somete a otras leyes de carácter interno y externo.

Comparemos un fragmento del “Cantar del Çid” (s.XII) en: la variante rimada arcaica (1) y la variante prosificada modernizada (2). (1) *De los sos ojos tan fuertemiente llorando, tornava la cabeça i estávalos catando. Vio puertas abiertas e uços sin cañados, alcándaras vázias sin pieles e sin mantos, e sin falcones e sin adtores mudados. Sospiró mío Çid, ca mucho avié grandes cuidados. Fabló mío Çid bien e tan mesudo: “grado a ti, señor padre, que estás en alto! Esto me an buolto míos enemigos malos”*. (2) *Con los ojos llenos de lágrimas, volvía la cabeza para contemplarlos (por última vez). Y vio las puertas abiertas y los postigos sin candados; vacías las perchas, donde antes colgaban mantos y pieles, o donde solían posar los halcones y los azores mudados. Suspiró el Çid, lleno de tribulación, y al fin dijo así con gran medida: – ¡Loado sea Dios! A esto me reduce la maldad de mis enemigos*.

El análisis comparativo de dos textos permite notar una serie de los elementos homogéneos. Así, podemos trazar los paralelos entre: *vio* – *vio*, *sospiró* – *suspiró*, *fuertemiente* – *fuertemente*. Existen, además, las formas que se diferencian mucho de las actuales: *cañados* (*candados*), *pieles* (*piel*), etc. Desde el punto de vista de su pronunciación y morfología muchas palabras del texto del Çid no tienen equivalencias rectas: *vázias*, *fabló*, *ojo*, *avié*. En el texto antiguo encontramos muchas palabras que no han llegado hasta nuestros días: *ca*, *tornar*, *catar*; algunas palabras cambiaron de su sentido léxico: *aver*, *volver* (*buelto*); nos extraña el uso del pronombre acentuado *míos enemigos* proclítico, el del pronombre inacentuado enclítico *estávalos catando*, el empleo del gerundio en la función sintáctica del predicado *plorando*, por fin, es impropio para nosotros el orden de palabras usado en el Cantar.

De tal manera, notamos lo general y lo diverso entre dos textos que se refieren a una misma lengua, aunque constatamos que es el español. Empero, comprenderlo en versión del siglo XII pueden sólo los hispanistas que estudian especialmente los textos antiguos.

La lengua, siendo medio de la comunicación, se relaciona con el pueblo que la habla. La lengua vive y se desarrolla con su pueblo, la historia de la lengua se condiciona por la historia del pueblo. Tomemos, de ejemplo, tales palabras, como *serenada*, *arpegio*, etc. que son resultado de la influencia externa, es decir, de los factores extralingüísticos que están en oposición a los factores internos de la historia de la lengua.

La aclaración especial de la división de dos nociones *lengua* / *habla* fue dada por dos lingüistas eminentes, primero, por F. de Saussure, y luego, por Scherba. Las unidades de la lengua (sonidos, palabras, combinaciones de palabras, oraciones, textos) existen en la mente de las personas como abstractas, es decir, abstraídas de los pensamientos concretos, emociones. La lengua es un sistema de las unidades materiales que contribuyen a la comunicación entre las personas y abstractamente reflexionadas en la conciencia de éstas. Las unidades principales de la lengua son las palabras, que tienen el carácter popular común y no *se sujetan* al texto concreto.

Históricamente las palabras pueden expresar los sentidos concretos, cuya conjugación, o combinación, forma para el hombre la base del medio de la expresión de los pensamientos concretos y de sus sentimientos. Al reflexionar, los seres humanos coordinan las unidades de la lengua con sus propios pensamientos y sentimientos. En el resultado aparece el habla, o la lengua en acción, en el proceso de la aplicación para expresar el contenido concreto. De otras palabras, podemos decir, que el habla es el texto individual tanto escrito como oral. Las relaciones recíprocas y las dependencias entre la lengua y el habla se explican por el concepto de la correlación de lo general y de lo particular. La lengua (lo general) y el habla (lo particular) se relacionan y se diferencian entre sí. Los medios de la comunicación, tomados en abstracción de cualquier aplicación concreta, se llaman la lengua. Los mismos medios de la comunicación, aplicados concretamente, se llaman el habla. Es decir, los medios de comunicación en la potencia son la lengua, y los en el proceso de la comunicación son el habla.

La lengua, como se sabe, se estudia en el aspecto triple: fonético, gramatical y léxico. De otras palabras, el estudio de la historia de una lengua comprende habitualmente una fonética histórica, una morfología y una sintaxis históricas y una lexicología (semántica) histórica. La fonética histórica tiene por objeto del estudio la evolución de los sonidos y del sistema fonético; explica las causas del estado moderno del sistema y sus peculiaridades. La morfología y la sintaxis históricas hacen revista de la evolución de las formas y del sistema morfológico, de los sintagmas y de las proposiciones (oraciones). Se analizan las categorías gramaticales, ciertas tendencias en la evolución y en el funcionamiento de lengua. Se estudian los grupos léxico-gramaticales (nombre, pronombre, verbo, artículo, etc.). La lexicología (o la semántica) histórica se ocupa de la vida y de las palabras, explica las causas de la aparición o de la desaparición de las palabras, las causas del cambio de sentido de algunas palabras, establece las vías del funcionamiento y de la evolución del vocabulario.

Habitualmente la división histórica de una lengua en etapas corresponde a las etapas de la historia de su pueblo. La división hecha así, claro que es convencional, pues no se puede determinar los límites estrictos y definivos entre los estados sucesivos de la lengua que es el medio de la comunicación en una sociedad.

Si la periodización se establece dentro del cuadro de los cambios económicos, políticos y culturales que vive la unidad lingüística, no se puede hacer la división de la evolución lingüística en etapas más importantes porque los hechos históricos no siempre influyen directamente en los factores lingüísticos, se excluye aquí el vocabulario. Pues, dentro de la historia de la lengua española se destacan 3 períodos principales, que pueden subdividirse a su vez en otros subperíodos: 1) el español antiguo (X – mediados del s.XIII); 2) el español medieval (2ª mitad del s.XIII – XVI); 3) el español moderno (XVII – XXI): a) XVII – XVIII – clásico; b) XIX – nuevo (o

moderno); c) XX – albores de XXI – contemporáneo. Hace falta recordar que el romance hispánico (estado lingüístico preliterario) se formó en los s.s. V–X.

Las lenguas románicas son el grupo de las lenguas unidas por la semejanza de su procedencia. Todas las lenguas romances se formaron a base del latín hablado (vulgar). Las lenguas romances descubren mucha afinidad en la morfología con la lengua madre (latín). Claro que cada lengua romance sufrió sus propios cambios tanto fonéticos, como morfológicos. Por eso a pesar de provenir de un tronco único (*sermo rusticus*), son distintas. Los países del habla romance pertenecen dentro de los límites del Imperio Romano, que, como es sabido, ocupaba todos los países ribereños del Mar Mediterráneo – llamado por este motivo *Mare nostrum* –, y se extendía por el Este hacia la frontera dálica – o Rumania –, y por el Norte hasta el País de Gales. Roma impuso a todos los pueblos en donde asentó su dominio, su idioma: el latín. Por el dilatado Imperio resonaba una lengua única. Un ciudadano podía recorrer el Norte de África y Asia Menor, la Dacia, la Galia y la Britania expresándose en la lengua de Roma. España dio a Roma emperadores como Trajano, Adriano, Teodosio, y escritores como Séneca, Marcial, Lucano, Quintiliano. La lengua de Roma tenía dos expresiones: una, culta, utilizada por los escritores, que recibía el nombre de *sermo urbanus*, otra, popular, usada por los plebeyes, colonos y soldados, que se denominaba *sermo rusticus*. La primera tiene algo de convencional y mantiene casi invariables sus formas; es el idioma escrito clásico y literario; la segunda forma, en cambio, más viva y espontánea, es el lenguaje hablado, que ofrece formas cambiantes según la época y el lugar. Esta lengua es la que usan los legionarios y comerciantes que se instalan en las Provincias del Imperio.

Además de la variabilidad de la lengua originaria, se puede completar esta diferenciación:

1. Las lenguas nativas que se hablaban antes de la implantación del latín, y que motivan un influjo fonético sobre el nuevo idioma. Aquí se distinguen tales nociones: el sustrato lingüístico que es la lengua indígena, o nativa, expulsada por la lengua de los conquistadores, pero la que influjo mucho en esta lengua de los conquistadores. Por ejemplo: *el substrato ibérico*. El superstrato lingüístico es la lengua de los conquistadores que expulsa la lengua indígena sino a su vez influye mucho en la indígena. Por ejemplo: *superstrato árabe, germánico*. El adstrato lingüístico es la influencia mutua de dos lenguas. Por ejemplo: *la influencia del francés al español, etc.*

2. La mayor o menor intensidad de la penetración lingüística o cultural de Roma: la clase de relación que mantuvieron la provincia y la metrópoli, y la época de esta relación.

3. Las influencias lingüísticas posteriores que aportan al lenguaje románico nuevos elementos.

De este modo, la inicial unidad lingüística del Imperio Romano se convierte en la amplia pluralidad de las lenguas románicas, que procediendo todas ellas del latín,

mantienen características peculiares de evolución que hay que estudiar por separado.

Si comparamos un mapa del Imperio Romano *Vieja Romania* con el que se señalen los pueblos de habla romance *Vieja Romania – Nueva Romania* veremos que no coinciden. Hay pueblos que han dejado de hablar una lengua procedente del latín; y, en cambio, pueblos ganados a la hermandad neolatina. Veamos estos dos grupos:

1. Pérdidas: La desaparición del latín en un territorio que fue provincia del Imperio Romano puede proceder de tres motivos: o bien que el pueblo y el idioma dominados sean culturalmente superiores a los del dominador – como aconteció en Grecia –, en cuyo caso éste debe batirse en retirada; o bien que una fuerza invasora muy fuerte y persistente imponga su lengua, desarraigando las raíces románicas, como sucedió en el Norte de África y Asia Menor con el árabe y en la Península Balcánica con las lenguas eslavas; o bien que la romanización sea tan poco intensa que, al desaparecer el dominio político, las lenguas indígenas recobren su papel preponderante, como en el caso de Germania y Britania.

2. Ganancias: A cambio de esto, la Romania ha conquistado, gracias a España, todo la América de habla española, más las Filipinas, y por obra de Portugal, el Brasil, así como Francia ha llevado su idioma – también románico – a sus posesiones Antillanas, Haití, parte del Canadá y el Sur de los EEUU, además de los territorios coloniales de todos los países románicos – en África, principalmente –, donde sus idiomas mantienen el papel de la lengua dominante. Por todo ello, el número de que hablan en todo el mundo lenguas procedentes del latín es inomparablemente mayor al de los súbditos del Imperio Romano. De tal manera podemos establecer ya posterritorios o límites actuales de la Romania *Nueva Romania*: Italia y, parcialmente, la costa dalmata del Adriático; la Península Ibérica, excluyendo el rincón del País Vasco, donde se habla vascuence o eusquera, derivación de un idioma ibérico; Francia, excepto algunas regiones; los cantones de lengua romance – francesa, italiana y retoromana – de Suiza; Rumania, Moldova; las Baleares, Córcega, Cerdeña, Sicilia. A éstos deben añadirse las islas Canarias, Madeira y Azores y los territorios de África, América y Oceanía. En estos territorios románicos se hablan los siguientes idiomas: italiano, español o castellano, francés, portugués, catalán, franco-provenzal o provenzal, rumano, moldavo, reto-romano, gallego, sardo, dalmato (desaparecido). De cada uno de ellos depende infinidad de dialectos, es decir idiomas menores de escasa importancia cultural y literaria, que surgen de las lenguas anteriores.

De todos los idiomas románicos el de mayor extensión e importancia numérica es el español. Se habla español: en España, donde es la lengua nativa de la mayoría y la lengua oficial de la totalidad de los españoles. No se cuenta aquí con los catalanes, los vascos y los gallegos. Los vascos (cerca de 600 mil) habitan así llamadas provincias vascas: Bizcaya, Guipuscoa, Álava y la provincia de Navarra, al noreste del país. El País Vasco conserva todavía su lenguaje característico – el vasco, o vascuence, o eusquera – que es el único idioma de la Península que no pertenece a la

familia románica, sino a los lenguajes ibéricos. Los catalanes habitan la parte oriental de la Península Ibérica, a saber: los contornos de Catalunya, Valencia (la parte ribereña) y las islas Baleares. Los gallegos también habitan la parte extrema de la Península, Galicia, hay opiniones según las cuales; su lengua se considera habitualmente como dialecto del portugués; en Hispano-América, donde es el lenguaje oficial y nativo de México, de los estados de la América Central (el Panamá, Guatemala, el Salvador, Honduras, Costa-Rica, República Dominicana), de los estados de la América del Sur (Bolivia, Colombia, Ecuador, Perú, Venezuela, Chile, Argentina, Uruguay, Paraguay); en las Islas Filipinas, donde el español lucha contra el inglés y las lenguas nativas; en las colonias españolas de África, donde coexiste con las lenguas indígenas – árabe, bereber, chelja, etc. También es la lengua oficial de la República Guinea Ecuatorial, en Marruecos, donde además se habla oficialmente el árabe; el español es usado todavía por grupos de sefardí descendientes de las familias judías expulsadas de España por los Reyes Católicos (Fernando e Isabel) en 1492. Así, los sefardíes habitan actualmente los territorios de la península Balcánica, Asia, el Sur de África. Ellos hablan su lengua nativa aunque conservada por las peculiaridades léxicas, fonéticas, morfológicas y sintácticas del s.XV.

Naturalmente que toda esta enorme masa lingüística no es homogénea. Existen dialectos del español dentro de la Península Ibérica y formas especiales de expresión características del español no peninsular. Entre los dialectos peninsulares son: el castellano (centro), el asturo-leonés (oeste), el navarro-aragonés (este), el andaluz (sur). Sólo el castellano formó la base de la lengua literaria nacional del país (ss.XVI – cinco primeros lustros del s. XVII). A las variantes regionales, o nacionales, del español pertenecen: el español de América; el español de Filipinas; el esfardí-español (judío-español) que es lengua arcaica que conserva las formas y la pronunciación del español del siglo XV y en la que se mantiene *f*- inicial *facer*; el negro-español (afro-español) que es la variante de la lengua de los negros americanos que se caracteriza no sólo por unas ciertas deformaciones fonéticas, sino también por la incorporación de vocablos de idiomas centroafricanos, conservados como recuerdo de sus orígenes ancestrales.

Los iberos ocupaban en España la región nordeste de la Península Ibérica. Históricamente una rama de los iberos que se estableció al norte de la Península fue la de los vascos. Al sur habitaban los tartesios, o turdetanos. Su civilización era más elevada; en el centro y noroeste habitaban los ligures. En el siglo VII a.n.e. aparecieron en la Península los cartagineses. En el siglo VI a.n.e. ellos derrotaron a los griegos. En el siglo VII a.n.e. acaeció la invasión de los celtas, que se dividían en 4 ramas entre las cuales son: cántabros, astures, gallegos, lusitanos. Más tarde los celtas invadieron la región del centro y mezclados con los iberos constituyeron el grupo de los pueblos llamados celtiberos.

En la fonética española los iberismos son: el paso de la *f*- inicial latina a la

h- aspirada y después a la *h- muda* (*filium* – *hijo*, *folia* – *hoja*); la ausencia de la *v* labiodental en la mayor parte de España (*cavar*), el vasco desconoce este sonido; la evolución de los grupos de las consonantes iniciales latinas *pl-*, *cl-*, *fl-* en la *l* palatal: *plorare* – *llorar*, *clavem* – *llave*, *flamma* – *llama*.

Los celtismos son: la sonorización de las oclusivas sordas intervocálicas latinas: (*lupum* – *lobo*, *pratum* – *prado*, *securum* – *seguro*); la evolución del grupo latino *-ct-* pasó a *-it-* que en el español pasa posteriormente a *-ch-* (*noctem* – *esp. noche*, *fr. nuit*, *port. noite*, *it. notte*; *factum* – *esp. hecho*, *fr. fait*, *port. feito*, *it. fatto*).

En otros aspectos de la lengua: los iberismos son los vocablos: *boina*, *izquierdo*, etc., los sufijos *-arro*, *-orro*, *-urro*, *-ieco*, *-ueco*; los celtismos son los vocablos: *abedul*, *camino*, *cerveza*, etc.; los sufijos *-iego* (*labriego*), *-briga* en los nombres toponímicos (*Deobriga*), *-brígula*; los ligurismos léxicos son: *páramo*, *lama*: el sufijo *-asco(-asca)*: *peñasco*; los nombres propios en *-ez* (*Sánchez*).

Resumiendo, se puede decir, que este mapa lingüístico muy diverso por su naturaleza y por el período, la duración y el espacio de la penetración de Roma influyó mucho en el estado actual del español contemporáneo.

КОРНЕВА Н.А.

Миколаївський державний університет ім. В.О. Сухомлинського

ЗАСОБИ ВПЛИВУ І ПЕРЕКОНАННЯ ТА ЇХ ІНКОРПОРАТИВНИЙ ХАРАКТЕР У РЕЦЕНЗІЇ

(на матеріалі української, російської, англійської, німецької мов)

Стаття присвячена дослідженню засобів та прийомів здійснення інтерпретативної діяльності рецензента в процесі характеристики наукового тексту. У цьому зв'язку визначається корпус метамовних засобів, що виокремлюють наукову рецензію серед інших жанрових типів, підкреслюють її комунікативно-прагматичну установку на оцінювання інформації та “виносять на поверхню” ознаки її інтерактивної спрямованості поряд з іншими текстами наукової сфери спілкування.

Ключові слова: графічні засоби впливу та переконання, лексико-синтаксичні засоби впливу та переконання, інтерпретативні дії.

Статья посвящена исследованию средств и приемов реализации интерпретативной деятельности рецензента в процессе характеристики научного текста. В этой связи определяется корпус метаязыковых средств, которые выделяют научную рецензию среди других жанровых типов, подчеркивают её коммуникативно-прагматическую установку на оценивание информации и “выносят на поверхность” признаки её интерактивной направленности.

Ключевые слова: графические средства влияния и убеждения, лексико-синтаксические средства влияния и убеждения, интерпретативные действия.

The article is dedicated to the study of means and methods of realizations of interpretative activity of the reviewer in the process of characterization of the academic text. It is also defined here the corps of linguistic means, which emphasize communicative-pragmatic aim of academic review at appraisalment and

analyzing of information and crop up signs of interactive orientation.

Key words: graphic means of influence and persuasion, lexical and syntactical means of influence and persuasion, interpretative activity.

Актуальність дослідження пов'язана із визначенням корпусу тих метамовних засобів, що виокремлюють наукову рецензію серед інших жанрових типів та підкреслюють її комунікативно-прагматичну установку на оцінювання інформації, адже проблема засобів впливу та переконання в текстах, що функціонують у сфері наукового спілкування, є недостатньо вивченою.

Цілі й завдання дослідження спрямовані на характеристику умов та прийомів здійснення міжособистісного спілкування в межах ситуації рецензування та критики. Організація тексту наукової рецензії зумовлюється адекватним розташуванням структурних компонентів, цілеспрямованим й компактним повідомленням змісту рецензованого тексту, що передбачає характеристику наукового твору, його аналіз та “виносить на поверхню” ознаки інтерактивної спрямованості критичних текстів. Основним інструментом впливу та переконання в науковій рецензії слугує зміст інформативного повідомлення, що організоване у специфічний засіб та дозволяє рецензенту звернути увагу читача на той матеріал, що здається важливим, корисним та коректно оформленим. Саме інформативне підґрунтя критичного тексту орієнтує читача на той чи інший варіант сприйняття повідомлення, впливаючи на його думку та зумовлюючи певне розуміння та оцінку ним досліджуваного матеріалу.

При ознайомленні з рецензією на науковий твір можна почути особистий голос автора рецензії, відчутти його індивідуальний стиль мислення та мовлення, що проявляється в такому доборі лексико-синтаксичних засобів, що їх використання сприяє зв'язній, цілісній, конкретній та зрозумілій інтерпретації матеріалу, запропонованого в рецензованому тексті (далі – РТ), специфічній реалізації власних авторських думок рецензента, ставлення до об'єктів наукового спостереження та аналізу. При цьому не виключається й використання деяких риторичних засобів, які притаманні організації публіцистичного тексту, що супроводжується емоційно-експресивною лексикою та деякими іншими прийомами впливу та переконання. В дослідженому корпусі текстів виявлені нечисленні випадки емоційного забарвлення мовленнєвої діяльності рецензента, але фіксація особливостей їх реалізації забезпечує повноту аналізу наукової рецензії.

Предметом дослідження в статті є інформативна основа тексту наукової рецензії.

Об'єкт дослідження – набір графічних та лексико-синтаксичних одиниць, які використовує рецензент в інтерпретаційних діях при повідомленні змісту первинного тексту, відображенні інтерактивного зв'язку між рецензентом,

автором РТ та його уявним потенційним адресатом.

Дослідження проводилось на **матеріалі** 300 наукових рецензій гуманітарного циклу українською, російською, англійською, німецькою мовами з психології (“Психологический журнал”, “Психология і сіспільство”, “Соціальна психологія”), педагогіки (“Педагогика”, “Pädagogik”, “Journal of Technology Education”, “Review of Education”), мовознавства (“Вопросы языкознания”, “Филологические науки”, “Вестник Тверского государственного педагогического университета”, “Известия УГУ”, “Мовознавство”, “Лінгвістичні студії Донецького національного університету”, “Bilingual Research Journal”, “J.Linguistics”, “SSLA”, “Colorado Research in Linguistics”, “Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung”, “Zeitschrift für Germanistik”, “PhiN”), соціології (“System”, “Социологический журнал”, “Социологические исследования” “Український соціум”, “Review of social sciences”, “Journal of Social Pedagogik”) за період з 1985 по 2008 рік.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Рецензія як тип наукового спілкування повинна забезпечити ефективну реалізацію потреб читача в об'єктивній неупередженій інформації про нове наукове видання та одночасно виконати завдання рецензента, що полягає в оцінці РТ, а також в авторитетній експертизі нового наукового дослідження та запропонованих даних, що має за мету підкреслення та виділення важливого в рецензованому тексті, того, що заслуговує на увагу, або того, що розходиться з власними уявленнями рецензента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага науковців тут спрямована на розгляд питання експресивності та емоційності [1; 2; 3], проблеми загальних стилістичних прийомів, що організують наукове мовлення [4], проблема засобів реалізації (оформлення) адресантно-адресатних відношень в наукових текстах [5]. Розгляд проблеми використання метамовних засобів, що відтворюють намагання автора привернути увагу читача до певного інформативного блоку в РТ, вплинути на думку реципієнта та його оцінку з приводу прочитаного, знаходимо в дослідженнях, присвячених науковим рецензіям, переважно в англістиці, зокрема в роботі [6]. Аналіз зазначеної проблеми на матеріалі рецензій українською, російською, англійською та німецькою мовами забезпечує *новизну* даному дослідженню.

Наукові результати. Засоби впливу і переконання, що використовуються в наукових текстах, зокрема в наукових рецензіях, за способами реалізації можна поділити на графічні (знаки пунктуації, схеми, таблиці, виділення слова іншим шрифтом, лапки, парентезація та мовні, до яких належать граматичні (використання ступенів порівняння) та лексико-синтаксичні, що зумовлюються певним вибором лексичних одиниць та синтаксичних конструкцій, сюди можна віднести й засоби інтенсифікації значення та використання питальних та

кличних речень.

Розгляньмо виділені параметри та проаналізуємо особливості їх реалізації в текстах рецензій чотирма мовами. Графічними засобами впливу та переконання можуть бути кличний та питальний знаки, що вміщені в дужках та позначають або питання до нез'ясованого в тексті, або переконування читача в тому, щоб він звернув увагу на певний вислів, твердження, висновок, дію автора РТ, наприклад: укр.: ...*видається зовсім недостатнім єдиний доказ, наведений на користь правомірності вживання терміна староболгарський стосовно старослов'янської мови IX–XI ст. тільки через те, що цей термін подається у дужках (!) для уточнення іншого терміна...* (М., №1, 1985:78). Також особливого значення набувають паретентичні конструкції для передачі власних слів автора в структурі інтерпретативного речення, що підкреслює належність висловленої думки саме автору рецензії як вченому, завдяки чому відбувається звернення рецензента до читача, можливо, й сам читач є такої думки з приводу певного питання: *On the one hand, he distinguishes (correctly in my view) between 'imperfect shift' and 'creolization' (160) (JL, Vol.39, 2003:654).*

У тексті наукової рецензії важливим графічним засобом впливу та переконання слугують лапки переважно для привернення уваги до важливої тези, терміна, поняття, наприклад, укр.:... *автори книги не без підстав стверджують: “Сьогодні школярі впевнені, що їх майбутнє залежить не тільки від їх знань, а й від грошей і статусу батьків”* (Вісн. НАН України, №4, 2005:67), для формування висловлювання, що має метафоричне значення, або включає приховану цитацію наприклад, рос.: *Изложение событий в книге максимально приближено к фактам, автор стремится к тому, чтобы факты говорили “сами за себя”* (ВЯ, №3, 1985:118), англ.: *Literacy in this context moves beyond limiting definitions of reading that results in learning to “crack the code”, “bark at print”, or comply with right/wrong notions of comprehension and schooling* (BRJ, Vol.24, №3, 2000), укр.: *Традиційно активізацію філософської думки пов'язують з досягненням предмету її зацікавленості певної зрілості та усталеності, бо ж “сова Мінерви вилітає в сутінках”* (СП, №6(8), 2004:184) або для оформлення вислову, зазвичай короткого, іноземною мовою чи латиною: *Allerdings liegt bei ihm “in rebus judaicis et hebraicis” noch einige im Argen, auch haben sich der eine oder andere Druckfehler (...) eingeschlichen, ...* (PhiN, №20, 2002:56).

Засобом переконання в слушності тверджень та висновків, їх важливості в тексті рецензії виступають моральні та емоційні конструкції, засоби інтенсифікації (*особливий, значний, цілком очевидно, що ..., еше, вполне согласен с тем, что ..., весьма та ін.*), наприклад, укр.: *Особливого відзначення заслуговує те, що дослідником уперше встановлено граматичні типи речень мови з простеженням особливостей їх репрезентації та корелятивності з*

відповідними комунікативними інтенціями (ЛС ДонНУ, Вип.15, 2007:530), нім.: *Sie berücksichtigt insbesondere, daß die Häufigkeit bestimmter sprachlicher Formen in der Elternsprache Einfluß auf den Zeitpunkt der Aneignung hat* (ZPSK, Bd.43, №6, 1990:843); англ.: *Of particular importance to technology teachers is the discussion of gender discrimination in the areas of mathematics, science and technology* (JTE, Vol.7, №2, 1996:79), рос.: *Сегодня можно говорить о том, что работы, посвященные творчеству А. Платонова, представляют собой весьма заметный поток в литературоведении ...* (Вестник ТГПУ, Вып. 1, 2003:92). Особливим випадком емпатичного засобу привертання уваги читача до певної матеріалу з РТ є повідомлення про додаткову інформацію, що відіграє важливу роль в цілісній концепції рецензованого дослідження, наприклад, рос.: *Кстати, в тексте есть, кроме этого, еще три экскурса, отступления от основной линии повествования, где затрагиваются темы, важные для осмысления общего контекста работ Волошинова и Бахтина* (ВЯ, №5, 2006: 118). Емпатичні конструкції, що реалізуються в текстах наукових рецензій, використовуються переважно для передачі позитивної оцінки РТ, що зумовлюється підкресленням оцінних значень, підсиленням рівня виділених рецензентом позитивних якостей.

До граматичних засобів виділення оцінної інформації належить впровадження ступенів порівняння прикметників, наприклад, англ.: *The most riveting finding in this section of the study was that there were more similarities than differences between the two groups* (JSP, Vol. 1, № 4, 2005:22), де спостерігаємо виділення найзначущого в дослідженні; укр.: *Чи не найбільш послідовно і повно філософські засади гуманістичної психології розкриті в нарисі Р. Мея "Становлення екзистенційної психології", котрий увійшов до антології* (ПС, № 1, 2003:125), де підкреслено сумлінність роботи автора РТ, повноти та послідовності його дослідження.

Одним з риторичних прийомів, що привертає увагу читача до інформації, яку пропонує рецензент, є прийом перерахування, за допомогою якого рецензент має змогу вводити повідомлення одночасно про декілька позитивних якостей РТ, підкреслюючи його вагомість та корисність. Реалізацію цього прийому можна представити наступним прикладом: рос.: *Они проявляются, во-первых, в глубоком знании автором теории и истории языка, ... во-вторых, в выборе и глубоком профессиональном анализе многоаспектного объекта изучения...* (Вестник ТГПУ, Вып.26, 2007:122), зміст якого можна передати як *"Позитивные качества рецензируемой книги проявляются и в глубоком знании автором теории и истории языка, ...и в выборе и глубоком профессиональном анализе многоаспектного объекта изучения ..."*. Такий прийом використовується також для введення в текст наукової рецензії критичних зауважень, що містять перелік недоліків або недоробок, наприклад, англ.: *I do*

not found in the long discussion of Nemean 7 an appreciable advance beyond what has been said before; much effort is experienced (pp.91 – 97) in defending lines 102 – 5 as a litotes for “I have praised Neoptolemus well”,.. (AJP, Vol. 4, 1988:604). Висловлювання свідчить про те, що для рецензента незрозумілим залишаються деякі змістові моменти в РТ.

До лексико-синтаксичних засобів, що проектують власну думку рецензента в критичному тексті і завдяки цьому слугують для привертання уваги до важливого інформативного блоку РТ, відносяться стверджувальна модальна частка *так*, модальні слова *зрозуміло, можливо, звичайно, думається, здається, отметим, назовем, natürlich; tacitly(разумеется); it stands to reason (само собой разумеется, не подлежит сомнению);* вставні слова, що виражають емоційне ставлення рецензента до висловлення: *на жаль, цікаво, щоправда, відрядно, примечательно; заметим, естественно досадно лишь; жаль; пожалуй; unfortunately; no doubt; not surprisingly; fortunately, with an eye on the wider field; frankly; wahrscheinlich; erfreulicherweise.* Отже, матеріал, свідчить про демонстрацію авторської позиції в організації вторинного наукового тексту: рос.: *Период застоя, к счастью, не снизил уровня плодотворности литературно-теоретической деятельности И.С.Кона, хотя кое-что ему в то время и не удалось опубликовать, ... (ВП, №3, 1989:178)* – прояв емоційного ставлення до проблеми, що вивчається в РТ; укр.: *Так, не до кінця виявлено ще закономірності, властиві фразеологічним одиницям, ... (М., № 2, 1985:74)* – введення підтвердження чи доказу думки рецензента з приводу невирішеності поставленої в дослідженні проблеми або підтвердження значимості виходу книги, що рецензується: рос.: *Книга действительно востребована ходом современной психологии, особенно в плане психологии социальной (ПЖ, Т.25, № 3, 2004:135).*

Далі необхідно зупинитися на тих лексико-синтаксичних засобах, за допомогою яких рецензент може виражати загальну думку тієї наукової спільноти (школи), до якої він належить, або використовує при введенні загальнонаукових стверджень та положень: *очевидно; цілком природно, вірогідно; з огляду на це; як відомо; існує точка зору; тут слід згадати; как известно; по неясным для меня причинам; целесообразно считать; заслуживают внимания; нельзя забывать; естественно, и в самом деле; видимо; в этом ключе; как и следовало ожидать; как правило; indeed; surely; in one way or another; perhaps; on the other hand; probably; of course; furthermore; by analogy; since; as it happens (в данном случае); it should mentioned here; at best (в лучшем случае); at the same time; in this regard (в этом отношении); still, moreover; informally, vielmehr; freilich (конечно, разумеется); insofern (поскольку); bekanntlich (как известно); demnach (соответственно); kommen wir zur abschließenden Bewertung: ...; ein weiterer Ausgangspunkt ist, daß*

Наприклад, рос.: *Естественно, что в Лексиконе представлена знать Латинской империи (...), а также отдельные выходцы с Запада, имевшие прямое (...) или косвенное (...) отношение к истории Византии* (Известия УГУ, № 7, 1997) – апеляція рецензента до фахових знань автора РТ, або англ.: *These limitations notwithstanding, this is definitely a volume that any SLA scholar interested in tense and aspect will want – indeed needs – to own* (SSLA, Vol. 26, 2004:623). Дійсно, в цьому разі пропонується підтвердження певних положень, що здавалися полемічними дотепер, або погодження з автором РТ, який ґрунтує свої припущення на загальновідомій та прийнятій інформації. Тому використання виділених лексем повертає увагу читача, який, в свою чергу, теж може підтвердити висунуте положення та погодитися з автором РТ.

Важливими засобами підкреслення важливого та корисного в процесі оформлення оцінної та інтерпретативної інформації є, так би мовити, “підсилювачі” або інтенсифікатори значення оцінних лексем (прикметників, прислівників), до яких можна віднести лексичні одиниці, виражені прислівниками *дуже, очень, весьма, чрезвычайно, абсолютно, особенно, все еще, particular, especially, very, völlig* (полный совершенный) та ін., використання подібних одиниць також можна віднести до застосування впливу та переконання читача в тому, що характеристика матеріалу в РТ здійснюється сумлінно, докладно, тому рецензент має змогу впевнено (іноді навіть категорично) висловлювати свою думку, використовуючи різного роду лексичні підсилювачі оцінного значення.

Прислівники-інтенсифікатори можуть, наприклад, підкреслювати важливість обраного автором РТ підходу у дослідженні: рос.: *И здесь историко-этнографический поход к детству, дополненный эволюционно-генетической перспективой (С. 212-214) дает чрезвычайно важный для психологи детства ракурс рассмотрения надбиологической специфики человеческого детства ...* (ВП, № 3, 1989:177) або наголошувати на особливій користі рецензованого твору для певної аудиторії читачів: англ.: *The appendix on “University and school Sotes” will be especially helpful to teacher educators* (JTE, Vol.8, №1, 1996:62) та інколи вони слугують для підкреслення негативної оцінки РТ, вираження якої зазвичай зумовлене некатегоричністю та намаганнями рецензента до деінтенсифікації оцінного значення такого типу: нім.: *Dies geschieht leider völlig kommentarlos, so dass die Schemata selbst dann nur schwer zu interpretieren sind, wenn man die vorhergehenden 180 Seiten aufmerksam gelesen hat* (PhiN, 34, 2005:101);

Образність вираження думки, майже художня, що певним чином суперечить стандартам наукової комунікації, видається ще одним намаганням автора привернути увагу до рецензованого видання, при цьому лексичні одиниці, що використовуються для реалізації певного зображального засобу,

належать до високого стилю мовлення: “використання даного лексичного прошарку пов’язують вже не тільки із прагненням зробити мовлення офіційним згідно з існуючими в науковому стилі традиціями, що характерно для всіх жанрів, але спрямоване, головним чином, на досягнення “мальовничості (красоти)” складу” [7]. Таким чином, можна припустити, що завдяки цьому підходу до представлення інформації в тексті наукової рецензії, підкреслюється значимість РТ та велика міра зацікавленості рецензента в ньому, що передається й читачеві. Те, що цей твір та питання, яке розглядає автор РТ в своєму дослідженні, є актуальними для рецензента, не викликає сумніву: *Das von Carmin Chiellino herausgegebene Handbuch Interkulturelle Literatur in Deutschland unternimmt nun den längst überfalligen Versuch, diesen äußerst vielgestaltigen Bereich der Literatur aus seinem Schattendasein zu befreien* (ZG, Bd.12, №3, 2002:647).

Висновки. Розглянутий нами матеріал дає підстави для твердження, що загалом використання засобів впливу та переконання в текстах наукових рецензій є обмеженим як в українській й російській, так і в англійській та німецькій мовах. Можна сказати, що статус цих засобів у науковій рецензії як текстотипів наукового дискурсу є периферійним, а їх функціональною ознакою є поєднання з іншими засобами репрезентації думки рецензента, завдяки чому в тексті рецензії утворюються складні синтаксичні одиниці поліфункціонального типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телія В.Н. Человеческий фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991.
2. Ретунская М.С. Реализация эмоционально-оценочного потенциала слова в речевой деятельности // Вестник Харьковского университета. Человек и речевая деятельность. – 1989. – № 339. – С. 81-85.
3. Личенко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Автореф. дис. ... докт.філол.наук: 10.02.04/Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002.
4. Троянская Е.С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи // Язык научной литературы. – М.: Наука. – 1975. – С.27 – 86.
5. Жанр научной рецензии: семантика и прагматика / Л.В. Красильникова; Под общ. ред. О.Г. Ревзиной. – М.: Диалог-МГУ, 1999.
6. Tse Polly and Hyland Ken So what is the problem this book addresses?: Interactions in academic book reviews // Text&Talk. – V. 6. – № 26. – 2006. – P. 167-790.
7. Троянская Е.С. Научное произведение в оценке автора рецензии (к вопросу о специфике жанров научной литературы) // Научная литература: Язык, стиль, жанры. [Сб.ст.] / АН СССР; отв.ред. М.Л.Цвиллинг. – М.: Наука, 1985.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 78-79.
2. Український соціум. – 2005. – № 1. – С. 139-141.
3. Соціальна психологія. – 2004. – № 6 (8). – С. 184-185.
4. Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 74-76.
5. Лінгвістичні студії Донецького національного університету. – 2006. – Вип. 14. – С. 258-260.
6. Психологія і суспільство. – 2003. – № 1. – С. 125-126.
7. Вопросы языкознания. – 1985. – № 3. – С. 118-119.
8. Педагогика. – 2004. – № 9. – С. 103-106.
9. Вопросы языкознания. – 1995. – № 5. – С. 144-146.
10. Филологические науки. – 2000. – № 6. – С. 111-113.
11. Психологический журнал. – 2004. – Т. 25, № 6. – С. 114-116.
12. Филологические науки. – 2000. – № 6. – С. 108-110.
13. Вопросы психологи. – 1989. – № 3. – С. 178-180.
14. Психологический журнал. – 2004. – Т. 25, № 3. – С. 135-137.
15. Филологические науки. – 2000. – № 1. – С. 102-104.
16. Вестник Тверск. гос. пед. ун-та. – 2007. – Вып. 26. – С. 122-124.
17. Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 118-120.
18. Известия Уральского государственного университета. – 1997. – № 7.
19. Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 77-79.
20. Journal of Linguistics. – 2003. – Vol. 39. – P. 654-656.
21. Bilingual Research Journal. – 2000. – Vol. 24. – № 3.
22. Colorado Research in Linguistics. – 2005. – Vol. 18, Issue 1. – P.2-3.
23. Journal of Social Pädagogik. – 2005. – Vol. 1, № 4. – P. 22.
24. Studies in Second Language Acquisition. – 2004. – Vol. 26.
25. Journal of Technology Education. – 1996. – Vol. 8, № 1.
26. Philologie im Netz. – 2002. – № 20. – S. 56-60.
27. Philologie im Netz. – 2005. – № 34. – S. 100-103.
28. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43, № 6. – S. 843-845.
29. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43, № 6. – S. 838-840.

Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung. – 1990. – Bd. 43, № 6. – S. 831-833. 30. Zeitschrift für Germanistik. – 2002. – Bd. 12, № 3. – S. 647-650.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

СП – журнал “Соціальна психологія” (2000 – 2007); ПС – “Психологія і суспільство” (2000 – 2005); М – “Мовознавство” (1985 – 2007); Известия УГУ – “Известия Уральского государственного университета” (2000 – 2008); ЛС ДонНУ – “Лінгвістичні студії Донецького національного університету” (2004 – 2007); П – “Педагогіка” (1990 – 2005); ФН – “Филологические науки” (1986 – 2007); СЖ – “Социологический журнал” (1996 – 2000); ВЯ – “Вопросы языкознания” (1985 – 2008); Вестник ТГПУ – “Вестник Тверского государственного педагогического университета” (2000 – 2005); ВП – “Вопросы психологии”; ПЖ – “Психологический журнал”; ЖТЕ – “Journal of Technology Education” (1996 – 2007); BRJ – “Bilingual Research Journal” (1998 – 2006); ESC – “Colorado Research in Linguistics” (2000 – 2007); JL – “Journal of Linguistics” (1998 – 2005); PhiN – “Philologie im Netz” (1996 – 2005); ZSPK – “Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung” (1990 – 2000); ZG – “Zeitschrift für Germanistik”; JSP – “Journal of Social Pädagogik”; SSLA – “Studies in Second Language Acquisition” (2000 – 2008).

КОСТИК О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ТЕКСТУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ

Стаття розглядає роль і місце політичного дискурсу як одного з типів мовної комунікації, що передбачає раціональне, критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою – досягнення взаємного розуміння. Метою даної роботи є порівняльний аналіз змісту аналітичних статей суспільно-політичної тематики.

Досліджується зв'язок мови і влади в лінгвістичному, соціологічному, культурологічному та когнітивному аспектах.

Ключові слова: керівництво, правителі, еліти, народ, нація, непрозора політика, система, політичне протистояння, дочасні вибори.

Статья рассматривает роль и место политического дискурса как одного из видов коммуникации, который предусматривает рациональное, критическое осмысление ценностей, норм, правил социальной жизни с единой целью – достижения взаимного понимания. Целью данной статьи есть сравнительный анализ содержания аналитических статей на социально-политическую тематику. Исследуется также связь языка и власти в лингвистическом, социологическом, культурологическом и когнитивном аспектах.

Ключевые слова: руководство, правители, элиты, народ, нация, непрозрачная политика, система, политическое противостояние, досрочные выборы.

The article touches upon the role and place of the political discourse, as one of the type of language communication, that suggests rational, critical consideration of values, norms, rules of social life pursuing only one goal – achieving mutual understanding.

The objective of the paper is to give the comparative analysis of analytical articles dealing with social-political subject. The correlation between language and existing power through linguistic, social, cultural, cognitive aspects are investigated.

Key words: the authorities, the rulers, the elites, nontransparent policy, the system, political wrangling, the snap election.

Дорослі люди мають високо розвинену й чітко сформульовану модель світу і закономірностей її функціонування, тісно пов'язану з лексикою та

граматикою їх рідної мови. Дійсно, обидві (модель та рідна мова) розвиваються у взаємозв'язку. Запитання “Що це таке?” може стосуватись або назви вперше побаченого явища, або значення відповідного нового слова. Основні компоненти цієї моделі бурхливо розвиваються у ранньому дитинстві, але подальший їх розвиток відбувається завдяки навчанню, накопиченню досвіду в юності, і звичайно упродовж дорослого життя. Комунікація залежить від узгодженості моделей світу і мови. Однією з цілей наукових пошуків є відкриття структури і законів функціонування всесвіту та запровадження стандартизованої термінології для їх описання і дослідження. Звичайно, мова розвивалась більш органічним шляхом, і відношення між категоріями форми і значення дещо варіюються в тій чи іншій мові навіть в рамках досить вузьких обмежень, створених актуальною природою реальності. Розбіжності більш помітні в соціальній сфері, ніж у тому, що пов'язане з фізичним оточенням, хоча тут також природні мовленнєві явища дуже різняться залежно від їх значення для життя спільноти [1:101].

Отже представлення людини про навколишній його світ (картина світу) відбивається в мові, у першу чергу в лексиці. Оскільки мислення людини засноване на використанні мови, практично всі історичні зміни в людській свідомості, розвитку культури і росту знань відбиваються у лексичній системі мови. У зв'язку з цим з'являється можливість на основі аналізу змін лексичної системи певної області знань одержувати представлення про особливості і закономірності розвитку теоретичної думки. А разом з тим з'являється можливість реконструювання історичних станів і тенденцій розвитку матеріальної культури і наукового світогляду, еволюції мислення людини.

У ході розвитку наукових знань ми можемо виділити кілька історичних типів мислення (конкретно – 4), що переважають на різних етапах еволюції людства і визначають характер пізнання. Певним стадіям розвитку спеціального мислення відповідають певні типи лексики: 2 етап – загальновживана лексика в мінімальному обсязі, що називається загальновживаною, побутові уявлення, 3 етап – прототерміни, що називають спеціальні уявлення, 4 (сучасний) етап – терміни, що називають поняття [2:38].

Дослідження історії розвитку ряду лексичних систем в англійській і українській мовах свідчить про те, що на ранніх етапах розвитку мислення людини використовувана лексика, що складає найдавніші шари сучасних мов, відрізняється узагальненістю, синкретизмом значень, коли одне слово може мати до десятка сучасних значень, і йому можуть відповідати до сотні сучасних слів. Загальною тенденцією розвитку пізнання є спеціалізація знань, при якій нові науки з'являються в геометричній прогресії. Спеціалізація знань відбувається в постійному уточненні, спеціалізації значень слів шляхом кількісного збільшення лексики мов.

Постановка загальної проблеми. Аналіз політичного дискурсу відображає зв'язок мови і влади в лінгвістичному, соціологічному, культурологічному, міжособистісному та когнітивному аспектах. У межах когнітивного методу досліджують стереотипи, які становлять основу політичних упереджень, а також взаємозв'язок мови та ідеології. Політичний дискурс є різновидом ідеологічного дискурсу. Різниця між ними полягає в тому, що політичний дискурс є прагматичним експліцитно, а ідеологічний – імпліцитно. Обидва так чи інакше пов'язані із семантикою та прагматикою певних мовних одиниць [3:245]. Політична лінгвістика, складова політичного дискурсу, спрямована на дослідження мовних засобів політичної сфери спілкування, політичної комунікації. Когнітивна лінгвістика є новою і характеризується моделюванням структур свідомості учасників політичної комунікації, аналізом ключових концептів політичного дискурсу [4:471]. Дискурс розглядався філософами, як наприклад, Ю. Хабермасом. Ми цілком згодні, що дискурс – це тип мовної комунікації, що передбачає раціональне критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою – досягнення взаємного розуміння. Це соціальна діяльність в умовах реального світу, яка завжди залишається **актуальною темою**.

Відповідно, **метою** даної роботи є порівняльний аналіз змісту аналітичних статей суспільно-політичної тематики. Простежити визначення їх з позицій функціональності та комунікативності. Показати вживання лексики з плином часу і розвитком суспільного життя, а саме події в Україні 2004 року і за рік потому після виборів.

А відтак **об'єктом** цієї розвідки є вивчення політичної мови як інструмента переконання, що завжди була дискусійною проблемою і формувалася під впливом соціальних та політичних факторів.

Предметом нашого дослідження є лінгво-прагматичні особливості політичного дискурсу, де ідея панування ідеології дискурсу є центральною у критичному дискурс-аналізі, де дискурс розглядається не лише як особливий спосіб спілкування, а й спосіб світобачення, розуміння дійсності. Ідеології відбиваються в дискурсі не самі по собі, а на смисловому рівні.

Матеріалом дослідження слугують англomовні газетні видання.

Як приклад за основу дослідження візьмемо текст (“The Ukrainian spirit 2004” by Glen Willard). Ось як характеризує “Помаранчеву революцію” іноземний кореспондент. Україна в його очах постає зовсім іншою:

I think if Yushchenko becomes president he will have to change many things in the political system. People who lived in an atmosphere of double standard under Kuchma have become essentially different. Now they know that they are electing not another idol, but a top manager who will be accountable to them. They know the constitution and have partaken of the fruits of freedom; they will never agree to

become dumb cattle again. The orange idea triggered an explosion of people's wrath.

Він розглядає цю короточасну боротьбу соціальною справою спрямованою на встановлення нового життєвого устрою, який народжується в емоційній сфері суспільної свідомості. Автор переслідує певну мету. Він апелює до свідомості читача, хоче змусити його пристати на його думку. Люди, які жили в атмосфері подвійних стандартів часів Кучми, змінилися цілком. Вони вже знають, що не на царювання черговою божка благословляють, а наймають собі топ-менеджера, з якого й питають. Вони знають Конституцію, відкусили від плоду свободи і не погодяться перетворюватися на покірну отару. Але, мабуть, не випадково “жовтогаряча” ідея послужила порохом, який підірвав терпечь народу.

Прагматичний план тексту не викликає сумнівів. За допомогою засобів масової інформації – газет, журналів реалізується комунікація між автором і адресатом. Автор переконаний, що відбір лексичних засобів, висловлювання, фонові знання орієнтовані на одиничну чи масову аудиторію будуть сприйняті згідно з його авторським задумом. Прагматична спрямованість газетного тексту визначає відбір лексичних засобів і способи передачі мовного матеріалу, іншими словами – вибір моделі, де в свідомості автора заздалегідь закладено образ потенційного адресата – людей, народ: *There has always been the “elites”, the “authorities”, the “rulers”. Never, “the people”.*

Особливої значущості у цьому відношенні набуває асоціативне розгортання подій, стимульованих насамперед лексичними засобами *Ukraine will not turn its back on the international community and will not lock itself up in a reservation. Viktor Yushchenko may fail to justify all our hopes. Would this be disastrous for Ukraine? Not likely. The Ukrainian nation has just been inoculated against authoritarianism. Nor will Viktor Yanukovich be any better if he wins this campaign. The notorious administrative resource, nontransparent policies, and Byzantine practices just won't work. Does he know any other administrative techniques? Stories about how he solved certain problems using his fists may be strongly overstated, but the approach is remarkably characteristic.* При цьому комплексний аналіз смислового розгортання подій є важливим для виявлення авторської концептуальної картини світу, оскільки автор залучив до сфери як мовні так позамовні фактори. Автор переконаний, що не відвернемося від світової родини, не замкнемося в резервації. Так, не виключено, що повністю надій Віктор Андрійович не виправдає. Чи стане це катастрофою для країни? Навряд. Щеплення від авторитаризму українському народу вже зроблено. Але і Вікторові Януковичу не буде легше, якщо його оберуть. Адмінресурс, непрозорість політики, візантійство не спрацюють. Підґрунтям позамовного фактору є лінгвокогнітивний та мотиваційний рівень, що висуває на перший

план **інтелект особистості**. Особистісність є двобічною й визначається спільними для адресата й адресатом світом, взаємодією їхньої індивідуальної свідомості [4:119]. *Independence was declared and from a republic contrived under another system, a nation was born. But old habits of governance remained. Places and names in government changed, but the Way of doing the business of government remained largely in force. The people, the individual, their voices continued unheard. the people of the nation Ukraine have finally found their voices. They have said, “We will not be passive.” And, “We will be heard.” And “Those of whom we choose to elect, you will serve for us, and you will serve at our privilege.”* На цьому полі напруженості вимальовуються позитивні очікування, сподівання на краще, відчуття гармонії. Позитивним емоціям необхідні джерела підсилення й підтримки – ентузіазм, запал енергії, бажання щось змінити – мораль, віра в перемогу, згуртованість. А найголовніше – це почуття причетності до загальної справи, взаємодопомога – інше уявлення про себе. *East and west, right bank and left bank, in Ukrainian and in Russian they are speaking to those who have neglected and abused them; and who thought they would always remain passive and servile.* Отже, інтенція автора повністю співпадає з інтенцією адресата (people) і слугує виміром вживання слів e.g. “the elite”, “the authorities”, “the rulers”, “the system”. Всі ці “the elite”, “the authorities” воліють не помічати могутніх життєдайних потоків. Вони уособлюють тоталітарний режим. Бо як цитує Венгренівська М.А. Жана-Жака Добріє, який сказав, що ніколи нічого тоталітарні режими не боялися більше за слово [5:65].

Заголовок даної статті поєднує в собі як інформативність, так і експресивність, що представляє найяскравішу думку автора (заголовок “світла пляма” – highlight класифікація Г.П. Апалат). Зміст статті повністю розкриває смисл заголовка. Іншими словами через заголовок автор намагався донести свою думку суспільству, вплинути на характер ставлення (в даному випадку людей) до неоднозначної наболілої проблеми суспільства. Отже, заголовок імплікує такі концепти як **народ, маси**. Автор вживає узагальнення “the masses” – що означає маси, пролетаріат, робітники, селяни, юрба, народні маси, масовий мітинг.

Вивчення стилістичних ресурсів мови необмежена. У дискурсі суспільно-політичної тематики вони є засобом своєрідної інтерпретації подій, співвідносяться з кононативними характеристиками, слугують критеріями впливу на адресата. Суспільно-політична тематика охоплює лексику, яка в основному не має стилістичного забарвлення. В нашому випадку ми дозволимо собі визначити додаткові функції лексики в світлі когнітивної теорії – тобто показати чуттєво-емоційні відтінки значення слів, фразеологізми, антоніми, синоніми, порівняння, епітети, які є незамінними у прагматично спрямованому дискурсі. Зміст текстових концептів може бути

розкрито через їхні смислові атрибути, шляхом аналізу концептуально значимих одиниць – домінанти, які містять у собі згорнуту концептуальну інформацію. Звичайно, неможливо викласти всі стилістичні засоби, які вживаються в суспільно-політичному дискурсі, а тому ми зупинимося на найпоказовіших явищах проаналізованого фактичного матеріалу.

1. Прийом антонімічного або контекстуального протиставлення. Протиставлення дуже поширене. У більшості випадків цього явища можна передбачити смисл і причину такої еволюції. Воно служить обуренням, спонукає до дії *There has been the State, in one form or another, whether represented by tsar or commissar, and the masses. And the masses never really counted. In colors both orange and blue and white and in the azure blue and yellow of the people's flag they have stood up and spoken.*

2. Час виступає необмеженим простором, але він є аргументом, що мотиви в усі часи пересікалися. Час виконує власну експресивну функцію, уточнюючи відлуння минулого *for a thousand years, for more than a millennium, in a time before nations were known to history, but on history's time scale, those are brief periods, that in the year 2004, late in that year.*

3. Синонімічні повтори, які поглиблюють конотативне значення головного концепту. *There has always been the “elites”, the “authorities”, the “rulers”. Never, “the people”.* Використання контекстуальних синонімів *and have partaken of the fruits of freedom, the orange idea triggered an explosion of people's wrath, has just been inoculated against authoritarianism, history will have smoothed over the rough edges.*

4. Повтори займенників *those, they: Those elites, like boyars of old. They stole from the people. And those purchasing elected office. Those of whom we choose to elect. Those crowds in the streets. Those horns blowing. Those shouts and cheers are all about,* які з одного боку викликають неприязнь до влади, а з іншого – служать засобом експресивності, створюють ефект уповільнення мовлення, накопичення нових вражень і переживань.

5. Вживання епітетів *they are said to be hardworking, of a peaceful nature, honest, kindly, neighborly, taken to religion, self-sufficient, and they have other favorable attributes. Systems of government which, when not directly attempting to treat them as serfs.* Для характеристики людей автор вживає слово *attributes*, що означає символ, атрибут, властивість, характерна риса. Слово *serf* символізує найкраще, що є в людині і означає особистість, власна персона, бути самим собою, усвідомлення самого себе.

Інший приклад аналітичної статті це – ‘BBC News’, де події розгортаються після “помаранчевої” революції. Якщо прочитати заголовок ‘Ukraine head accepts rival as PM’, то суть його зрозуміла кожному читачеві. Але про що саме йтиме мова важко здогадатися. І оскільки це новини – то в

ній дуже коротко подаються певні факти з життя країни після виборів. Як зауважує Артемова Л.В. [6:3] нетиповий характер смислового створення заголовка полягає в можливості його оформлення як проспективно так ретроспективно. Ретроспективний характер заголовка виявляється в тому, що його осмислення в повному обсязі відбувається лише за умови прочитання всієї статті, тобто вектор руху спрямований у зворотньому напрямку – від статті до заголовку.

Ukrainian President Viktor Yushchenko has backed his arch-rival Viktor Yanukovich for prime minister, ending a four-month political stand-off. Mr Yushchenko's aides say the president had little choice. They say the other option - of dissolving parliament and calling new elections - would merely have sharpened the stand-off. Ukraine has been in political turmoil since a parliamentary ballot in March in which no party won a majority, although Mr Yanukovich's Party of Regions polled the most votes. Mr Yanukovich – the then prime minister – was initially declared the victor, but the result was later annulled by the Supreme Court, which ruled that the vote was fraudulent. Parliamentary elections on 26 March were followed by months of political wrangling. The president has pushed for press freedom, tackling corruption, market reforms, Ukraine's membership in the EU and Nato. And the two enemies grudgingly shared power. (поділили владу, тримаючи зуб один на одного).

Звернемо увагу на сполучуваність слів, які характеризують політичний устрій не тільки того періоду, а й сьогодення. Це політична лексика, яка міцно утвердилася в політичному дискурсі, як наприклад: поклавши край політичному застою, що затягнувся (ending a four-month political stand-off); підтримати запеклого суперника (has backed his arch-rival); ключові засади (key areas); радники; оточення (aids); розпуск парламенту (dissolving parliament); ще більше загострити процес (have sharpened the stand-off); політичний хаос; безлад (political turmoil); вибори сфальсифіковані (the vote was fraudulent); підписати угоду (sign another deal); дочасні вибори (the snap election); завести країну у безвихідь (to lead a country to more political deadlock); запекла політична сутичка; протистояння (political wrangling); зелене світло (to give carte-blanche); the coalition horse-trading (перекупування депутатів).

Висновки. Суспільно-політичні події завжди спонукають ланцюгову реакцію породження усталених виразів, які характерні, ще раз підкреслюємо тільки для певного періоду часу. І може з часом, хтозна чи будуть в ужитку відомі нам реалії на устах у майбутніх покоління, коли відбулося це таїнство – народження нації?

Мине 20-30 років і імена, що зараз на слуху відійдуть в історію. І як довго буде на слуху дана лексика залежить від суспільно-політичного життя країни. Вона, історія багато чого відшліфує, згладить, перетрусить. Розумні й

допитливі вчені напишуть дисертації, розкладуть усе по полицках. В іншій, забезпеченій, демократичній, шанованій Україні до подій нашої “помаранчевої” революції, думаю поставляться з пієтетом, але відсторонено. Та, інша молодь дивуватиметься чи можна взагалі дихати повітрям, якщо це не повітря свободи? Історичні перипетії, що випадали на долю українського народу, завжди залишали свій відбиток в мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. *British Council* // Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти. – К., 2003. 2. *Гринев-Гриневич С.В.* Специальные языки в развитии человечества // Научно-методичні матеріали. “Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей”. – К., 2005. 3. *Кравченко В.Л.* Представлення ідеології в концептуальному вираженні поняття “Європа” // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2008. – Вип. 14. – 584 с. 4. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с. 5. *Венгренівська М.А.* Зсуви в теорії, практиці чи редагуванні перекладів // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2008. – Вип. 14. – 584 с. 6. *Артемова Л.В.* Заголовок як маркер експресивної сучасної аналітичної статті // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць. – К.: Логос, 2007. – Вип. 12. – 454 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The Ukrainian spirit 2004*” by Glen Willard Observer Issue № 54/5 January 2005. 2. *BBS News*

КОСТЮК М.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПОНЯТТЯ СИМВОЛІЗАЦІЇ

(на матеріалі поезії французького символізму)

Стаття присвячена питанню ролі процесу символізації для цілісного розуміння поняття символу. У статті визначено домінантні символи та з'ясовано основні закономірності їх актуалізації. Виявлено, що символізація є головним процесом актуалізації провідних символів у творчості французьких символістів.

Ключові слова: символ, символізація, стилістичні прийоми.

Статья посвящается вопросу роли процесса символизации для целостного понимания понятия символа. В статье определены доминантные символы и определены закономерности их актуализации. Доказано, что символизация является главным процессом актуализации основных символов в творчестве французских символистов.

Ключевые слова: символ, символизация, стилистические приемы.

This article explores the process of symbolization and its important role for integral comprehension of the notion of symbol. The article sets out the range of main symbols and processes of their actualization. It shows that symbolization is the main process of realization of dominant symbols of French symbolists.

Key words: symbol, symbolization, stylistic devices.

“Кожне мистецтво по суті символічне”, неодноразово наголошував Андрій Белий [1]. Дійсно, у кожному витворі мистецтва можна побачити багато чого символічного. Дійсно, символ – універсальна категорія, яка неодноразово стає важливим інструментом створення образності та неоднозначності у руці

митця. Творчість поетів періоду французького символізму вказує нам на те, що символ – це не тільки інструмент, а й основа творчості, світогляду, а, іноді, і всього життя письменника. Для Поля Верлена символи відображають невизначену хисткість та непевність настроїв та почуттів. Артюр Рембо за допомогою символів намагався створити свій естетичний світ, стати ясновидцем, винайти особливу поетичну мову. Багатозначність символів Стефана Малларме – в їхній демонстративній ірраціональності, семантичній невизначеності, можливості викликати ряд суб'єктивних асоціацій. Так, символи поетів не можуть бути повністю витлумачені, роз'яснені “остаточно”, адже вони не називають, а тільки натякають. Отже, **актуальність** дослідження визначається інтересом дослідників до такого явища як художній символ та процесу символізації.

Метою роботи є виявлення двох основних способів передачі символів у творчості французьких символістів. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- визначити основні поняття дослідження (символ, символізація);
- визначити домінантні символи та з'ясувати основні закономірності їх актуалізації.

Об'єктом дослідження є художні символи французького символізму.

Предмет вивчення – символізація як основний процес актуалізації провідних символів у творчості поетів-символістів.

Матеріалом дослідження слугують вірші визначних французьких символістів, а саме П. Верлена, А. Рембо, Т. Корб'єра та С. Малларме.

У творчості французьких символістів можна прослідкувати два способи зображення символів. По-перше, це використання сталих та давно відомих символів з метою створення певних образів. Крім того, поет може вживати символ як у відомому значенні, так і у зовсім іншому, незвичному для реципієнта. Читач має сам інтерпретувати символ. Серед таких символів слід виокремити наступні: вітер, дерево, ніч, поле, птах та ранок. Другим способом зображення символів є створення нових індивідуальних символів, кожний з яких вказує на неординарну манеру письма символістів. Таким чином, відбувається процес символізації – процесу творення символу. Серед таких символів виділимо наступні: книга, небо, птах, сонце, сутінки, тощо.

Французькі символісти неодноразово у своїй творчості звертаються до сталих та давно відомих символів. Іноді, вони звертаються до символу як до вияву певної давно відомої сутності. Читач без особливих труднощів “розгадував” такі символи та інтерпретував їх в залежності від семантичного навантаження. Час від часу, поети перекодовують усталене значення символу до непізнаваності. Цікаво буде розглянути вживання деяких провідних символів у творчості французьких символістів, та проілюструвати прикладами.

Отже, **вітер** передусім виступає як символ духу, важливе дихання всесвіту, сила духу у підтриманні життя, тому неодноразово виникає символічна асоціація вітру з канатами, мотузками, тросами, тощо. Вітер також невловимий, скороминущий та ілюзорний. Крім того, вітер – символ нездоланної дії стихії. Символіка вітрів завжди була важливою в тематиці мореплавання. Ще в античні часи вважалося, що доля мореплавців визначається вітрами, тому їм приносили жертви. Тому, напевне, фраза “*bon vent!*” вживається не тільки в значенні “попутного вітру”, а й в значенні “бажаю успіхів”. Символісти неодноразово зверталися до символу вітру у своїх поезіях. Найчастіше вітер символізував нестримну дію стихії, якій дуже важко, а іноді і неможливо протистояти. Наведемо приклад вживання цього символу в поезії Верлена “*Après trois ans*”, де вітер – це стихія, від якої кожна частинка цього всесвіту тремтить. Читач інтерпретує символ, виходячи зі свого досвіду.

Les roses comme avant palpitent, comme avant

Les grands lis orgueilleux se balancent au vent.

Chaque alouette qui va et vient m'est connue.

До того ж, в іншому славнозвісному вірші Верлена “*Chanson d'automne*” вітер постає як символ фатальності та людської приреченості:

Et je m'en vais

Au vent mauvais

Qui m'emporte

Deçà, delà,

Pareil à la

feuille morte

Відомий поет Трістан Корб'єр, любитель морських пригод, неодноразово звертався саме до морської тематики у своїй творчості. Так, у поезії “*Le temps était si beau...*” бачимо вживання виразу “*bon vent*” у значенні вдалої морської подорожі.

Étarque a bloc ! - L'homme est libre et la mer est grande –

La femme : un sillage ! Et bon vent ! -

Ще один досить поширений символ **дерева**, який насамперед символізує життя та модель світобудови. У різних народів символіка дерева слугувала для опису світу. Дерево здавна вважалося одним з головних символів родючості та життєвої енергії. Листяне дерево є символом поновлення життя. В поезії символістів, дерево неодноразово було символом життєвої енергії. До того ж, зустріч чи прогулянка закоханих ліричних героїв найчастіше відбувається саме під деревом. Наведемо приклад з поезії Рембо “*Roman*”:

On n'est pas sérieux, quand on a dix-sept ans.

- *Un beau soir, foin des bocks et de la limonade,*

- *Des cafés tapageurs aux lustres éclatants !*

- - *On va sous les tilleuls verts de la promenade.*

Цікаво перекодовує символ дерева Малларме у вірші “*Renouveau*”, у якому аромати дерев постають як посередники ініціації героя, його осяяння, а згодом і повного оновлення:

*Puis je tombe énérvé de parfums d’arbres, las,
Et creusant de ma face une fosse à mon rêve,
Mordant la terre chaude où poussent les lilas,*

Символ **поля** неодноразово реалізується у поезії символістів. Як відомо, поле – символ незахищеного, відкритого простору, місто битви з ворогом чи з природою. Однак, поле іноді трактується як символ родючості та багатства. Поле є символом Матінки-Землі, важливої годувальниці.

Так, наприклад, Верлен реалізує поле як символ родючості, підкреслюючи цю ознаку образом світанку (“*Soleils couchants*”):

*Une aube affaiblie
Verse par les champs
La mélancolie
Des soleils couchants.*

Символ **ночі** має неоднозначну трактовку. З одного боку, ніч означає внутрішньоутробну темноту, якій слідує народження та осяяння. З іншого боку, ніч є символом хаосу, смерті, божевілля та повернення до ембріонного стану світу. Крім того, здавна ніч вважалася архетипом тьми. Слід зазначити, що символів ночі стільки, скільки ми можемо вичленувати з градації її буття. Жахлива темрява, після якої не настає дня, коли зникає час, і людина не бачить світла земного. Тому досить часто, а особливо у символістів, ніч виступає символом смерті або чогось смертоносного (Verlaine, “*Cauchemar*”):

*Et montrait d’un air de gloire
Un torse d’ombre et d’ivoire,
Tandis que dans la nuit noire
Luisaient en des cris stridents
Trente-deux dents.*

У вірші “*Insomnie*” Корб’єр по-іншому перекодовує символ смерті. По-перше, він звертається до явища “білої ночі”, періоду, коли в душі прокидається чи то надія, чи то печаль:

*Dis : pourquoi, durant la nuit blanche,
Pluvieuse comme un dimanche,
Venir nous lécher comme un chien :
Espérance ou Regret qui veille.
A notre palpitante oreille
Parler bas et ne dire rien ?*

Ранок – символ початку життя, народження людини, звільнення від

турбот, і в той же час, повернення з солодкого сну до суворих життєвих реалій. Ранок в людській історії – рай, в житті людини – дитинство. Ранок завжди служив для поетів об'єктом поклоніння. В поезії символістів часто можна побачити символ ранку, який створює образи романтичного сну, приємних почуттів, тощо. Наведемо приклад з поезії Верлена “*Après trois ans*”:

*Ayant poussé la porte étroite qui chancelle,
Je me suis promené dans le petit jardin
Qu'éclairait doucement le soleil du matin,
Pailletant chaque fleur d'une humide étincelle.*

Птах – широко поширений символ духу та душі в стародавньому світі, який зберіг своє значення в християнській традиції. Птах є символом душі, духу та проявлення божественного. Символісти осмислюють символ птаха, який має зв'язок з душею, та актуалізують його у поезії. Наведемо приклад з поезії Рембо “*Rossignol*”:

*Comme un vol criard d'oiseaux en émoi,
Tous mes souvenirs s'abattent sur moi,*

Слід зазначити, що створення нових індивідуальних символів поетами є домінуючою рисою течії символізму. Цей спосіб передачі реалізується в контексті, коли конкретний художній образ через алегорію перетворюється на багатозначний символ, який несе за собою безліч інтерпретацій, а іноді приводить читача у безвихідь (досягається ефект “енігми”). Таким чином, відбувається процес **символізації**, – стилістичний прийом зображення певного предмета як представника абстрактного поняття. Так, через низку алегорій, поет створює новий індивідуальний символ, який несе за собою низку тлумачень та інтерпретацій. Серед важливих індивідуальних символів слід виокремити наступні: дорога, книга, ліс, небо, птах, смерть, сон, сонце, сутінки та інші.

Символи **сутінків та сну** є найпоширенішими, вони яскраво відтворюють основи естетичної моделі символістів (зокрема розуміння людини як безсилої істоти, яку жене всемогутній фатум). Наприклад, символ сутінків, який яскраво виражає відчуття втоми, відчаю та апатії, ілюструє філософські концепції Шопенгауера та Ніцше. Символ сутінків актуалізується через образи осені, ночі, вітру, скрипок, зорі, дощу, лісу, тощо.

В поезії символістів символ сну набуває особливого значення. Наведемо приклад з поезії Верлена “*Soleils Couchants*”, де сон символізує “смерть свідомості”, тобто відключення людини від дійсності, а також відчуття “кращого” саме у сні. Слово “*rêve*” набуває метафоричного значення “смерть свідомості” в словосполученнях типу “*comme des soleils*”, “*oucher sur les grèves*”, “*fantômes vermeils*”, “*défilent sans trêves*”.

*Et d'étranges rêves,
Comme des soleils*

*Couchants sur les grèves,
Fantômes vermeils,*

Неодноразово сутінки символізували закінчення стосунків, та розчарування у коханні. Наприклад, у вірші “*Promenade sentimentale*” ми бачимо несподіваний прихід ночі, коли сутінки покривають все навкруги. Ніч наступила не тільки в природі, але й у коханні:

*Des ténèbres vint noyer les suprêmes
Rayons du couchant en ses ondes blêmes
Et des nénuphars parmi les roseaux,
Des grands nénuphars sur les calmes eaux.*

Отже, сутінки є символом непевності, двозначності, таким собі містком від одного стану до іншого. Іноді, сутінки у поезії символістів виступають символом згасання життя або ж закінчення одного періоду та перехід до іншого.

Як уже зазначалося, **птаха** у поезії символістів найчастіше символізує поета. Символ птаха пов’язаний насамперед з образами неба, вічності та свободи. Цікаво, що кожен символіст обирає свого птаха для символізації поета, який намагається розв’язати конфлікт з обивательським світом: Мюссе – пелікана, де Ліль – кондора, Малларме – лебедя, Верлен – чайку. Наведемо декілька прикладів зі вживанням символу птаха. Цікаво оперує цим символом передвісник символізму Шарль Бодлер, у якого альбатрос символізує поета. Цей символ актуалізується через низку алегорій (метафори-загадки): “*maladroits et honteux*”, “*grandes ailes blanches*”, “*gauche et veule*”, “*comique et laid*”, “*prince des nuées*”, “*hante la tempête*”, “*se rit de l’archer*”, “*exilé sur le sol*”.

*Le Poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l’archer;
Exilé sur le sol au milieu des huées,
Ses ailes de géant l’empêchent de marcher.*

Схоже уподібнення знаходимо у поезії Верлена “*Je ne sais pourquoi*”, де чайка є символом поета. Верлен підкреслює символічність цього птаха, повторюючи метафору: “*Mouette à l’essor mélancolique*”. Крім того, крик птаха є досить печальним, він схожий на скаргу або заклик на допомогу. Символ птаха-поета реалізується через алегорії: “*d’une aile inquiète et folle*”, “*une aile d’effroi*”, “*l’aile toute meurtrie revole*”, “*tristement crie*”.

*Mouette à l’essor mélancolique,
Elle suit la vague, ma pensée,
À tous les vents du ciel balancée,
Et biaisant quand la marée oblique,
Mouette à l’essor mélancolique.*

Неординарну трактовку символу птаха вбачаємо у вірші “*Les corbeaux*” Рембо, де постає птах чорного кольору. Чорний птах стає символом відсутності

будь-якого руху, а отже, смерті. Однак, це одна з декількох можливих інтерпретацій вірша.

*Par milliers, sur les champs de France,
Où dorment des morts d'avant-hier,
Tournoyez, n'est-ce pas l'hiver,
Pour que chaque passant repense !
Sois donc le crieur du devoir,
Ô notre funèbre oiseau noir !*

Взагалі **ліс** – неоднозначний символ: це і душа, яка пізнає щось невідоме, королівство смерті, однак це і таємниці природи чи духовного світу, в які намагається проникнути людина для того, щоб пізнати істину. Символ лісу набуває важливого значення в поезії символістів. Найчастіше ліс символізує душу людини, з притаманними їй почуттями та переживаннями. Неодноразово символісти зображали осінній ліс, адже осінь їх улюблена пора року. Наведемо приклад з поезії Верлена “*Nevermore*”, де ліс з позовклими деревами стає фоном для спогадів ліричного героя:

*Souvenir, souvenir, que me veux-tu ? L'automne
Faisait voler la grive à travers l'air atone,
Et le soleil dardait un rayon monotone
Sur le bois jaunissant où la bise détonne.*

До того ж, ліс може бути досить різноманітним, наприклад, романтичним чи містичним. Для актуалізації символу Верлен обирає наступні алегорії (“*Dans les bois*”): “*charmes langoureux*”, “*souffles frais*”, “*parfums tièdes*”, “*d’effrois mystiques*”, “*une embûche*”, “*grands rameaux jamais apaisés*”.

*D’autres, – des innocents ou bien des lymphatiques, -
Ne trouvent dans les bois que charmes langoureux,
Souffles frais et parfums tièdes. Ils sont heureux !
D’autres s’y sentent pris – rêveurs – d’effrois mystiques.*

Зважаючи на песимізм, постійний подавлений настрій, символ **смерті** є досить важливим у творчості символістів. Цей символ тісно пов’язаний з образами пекла, провалля, самотності, тощо. У процесі символізації образи перетворюються на символи, які іноді досить важко осмислити. У вірші “*Mon rêve familial*” Верлен через низку алегорій “вибудовує” символ смерті (“*étrange et pénétrant*”, “*les aimés que la vie exila*”, “*des voix qui se sont tues*”).

*Son regard est pareil au regard des statues,
Et, pour sa voix, lointaine, et calme, et grave, elle a
L’inflexion des voix chères qui se sont tues.*

У вірші “*Cauchemar*” Верлен уособлює смерть у вигляді вершника з певними атрибутами (*un glaive, un sablier*). Цікаво, що традиційно вершника зображують з мечем та щитом, а Верлен вживає інший образ – пісочний

годинник, тим самим створює свій непересічний індивідуальний символ.

*J'ai vu passer dans mon rêve
– Tel l'ouragan sur la grève, –
D'une main tenant un glaive
Et de l'autre un sablier,
Ce cavalier*

Сонце – героїчна та відважна сила, творча та направляюча, початок земного життя, рослинного та тваринного світу. Ритми Сонця, Землі та Місяця визначають розподіл частин світу та зміну років, дня та ночі, життя та смерті. Символісти по-своєму трактують образ сонця, перетворюючи на свій індивідуальний символ. Символ сонця в поезії символістів має переважно позитивні конотації. Найчастіше поети зображують вранішнє сонце, яке не таке палюче, тому воно зігріває та озолочує землю. Наведемо приклад з поезії Верлена:

*Ayant poussé la porte étroite qui chancelle,
Je me suis promené dans le petit jardin
Qu'éclairait doucement le soleil du matin,
Pailletant chaque fleur d'une humide étincelle. ("Après trois ans")
Le soleil du matin doucement chauffe et dore
Les seigles et les blés tout humides encore,
Et l'azur a gardé sa fraîcheur de la nuit. ("Le soleil du matin ...")*

Однак великого поширення набуває захід сонця, який символізує перехід ліричного героя в інший світ, світ сновидінь ("*Soleils couchants*"). У цій поезії Верлен створює свій власний пейзаж, де світанок, який є початком дня (доречі, етимологічно *aube=blanc*) протиставляється заходу сонця, який традиційно зображується в червоно-золотих відтінках. Виявляється, що синтез "*soir/matin*" створює ефект туманності та неясності. Верлен вдається до такої "помилки", щоб наблизити два екстремуми. Навмисне переплутування двох періодів дня, ранку та вечора, створює враження плинності, що притаманно сну. У поемі виникає перехід від справжнього заходу сонця, який передбачає засипання, до вигаданого, що передає плинні почуття.

*La mélancolie
Berce de doux chants
Mon cœur qui s'oublie
Aux soleils couchants.*

Спираючись на етимологію слова "книга" (*liber mundi, liber vitae*), можна з впевненістю сказати, що **книга** символізує Всесвіт. Відкрита книга є символом життя, навчання та мудрості, а також одкровення та мудрість священного письма. У символістів книга пов'язана перш за все з чистим мистецтвом, поетом, процесом творчості, тощо.

Творчість Малларме відрізняється особливою барвистістю контрастів, незрівнянних символів та вражаючих образів. Так, символ книги поет перекодує в протилежних значення. У вірші “*Brise marine*” книга постає як символ творчого відчаю, відбувається так зване протиставлення “інтелектуального” (*les livres*) та “фізичного” (*la chair*) зламів:

La chair est triste, hélas ! et j’ai lu tous les livres.

Однак, у цьому ж вірші постає образ чистої сторінки, яка символізує чистоту та довершеність.

*O nuits! ni la clarté déserte de ma lampe
Sur le vide papier que la blancheur défend
Et ni la jeune femme allaitant son enfant.*

У досить іронічній формі, Корб’єр у вірші “*Shakespeare*” вживає лексему “книга”, що символізує живе мистецтво:

*Un poème ? – Merci, mais j’ai lavé ma lyre.
Un livre ? – Un livre, encor, est une chose à lire !*

Отже, проаналізувавши ряд творів французьких символістів, ми побачили, що поети дійсно відтворюють свій художній світ через образну символіку. Слід підсумувати, що у творчості символістів ми прослідкували два способи зображення символів. По-перше, це відтворення сталих символів з метою створення неординарних образів. Серед таких символів слід особливо відзначити символ вітру, дерева, ночі, поля та ін.

Створення нових індивідуальних символів поетами є домінуючою рисою течії символізму. Так, відбувається стилістичний прийом – символізація. Серед індивідуальних символів в поезії символізму виділяємо наступні: ліс (душа); птах (поет), чорний птах (смерть), захід сонця (спогади), сутінки (згасання життя), книга (творчий злет чи навпаки) та інші. Тому, проаналізувавши основні символи, слід сказати, що вони є виразниками особливої стилістичної манери французького символізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельї А. Символизм как миропонимание / Сост., вступ. ст. и прим. Л.А. Сугай. – М.: Республика, 1994. – 528 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Mallarmé Stéphane. – Режим доступу: <http://www.Adpf.asso.fr/.../mallarme>. 2. Rimbaud Arthur. – Режим доступу: <http://www.Poetes.com/rimbaud>. 3. Verlaine Paul. – Режим доступу: <http://www.Poetes.com/verlaine>. 4. Corbière Tristan. – Режим доступу: <http://www.Poetes.com/corbiere>.

КРАСНЕНКО О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АРГУМЕНТАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню аргументативних стратегій і тактик та мовних засобів їх реалізації у французькому науковому дискурсі. Аналіз показав, що неавторитарна мовна особистість,

дотримуючись принципів кооперації, мовленнєвої ввічливості, використовує дипломатично орієнтовані м'яку та гнучку дискурсивні стратегії: неупереджений репортаж (цитування), пошук загального порозуміння, привертання уваги адресата та полегшення декодування інформації. Важливо зазначити, що у науковому дискурсі поєднуються та комбінуються різні стратегії і тактики задля досягнення комунікативної мети.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, комунікативний хід, наукова комунікація, авторитарна мовна особистість, неавторитарна мовна особистість.

Статья посвящена исследованию аргументативных стратегий и тактик, а также языковых средств их реализации во французском научном дискурсе. Анализ показал, что неавторитарная языковая личность, соблюдая принципы кооперации, речевой вежливости, использует дипломатично ориентированы мягкую и гибкую дискурсивные стратегии: непредубежденный репортаж (цитирование), поиск общего взаимопонимания, привлечение внимания адресата и облегчение декодирования информации. Важно отметить, что в научном дискурсе совмещаются и комбинируются разные стратегии и тактики для достижения коммуникативной цели.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, коммуникативный ход, научная коммуникация, авторитарная языковая личность, неавторитарная языковая личность.

The article deals with the investigation of argumentative strategies and tactics, linguistic means of their realization in French scientific discourse. The analysis made it possible to distinguish such strategies: unprejudiced reporting (quoting), search of common understanding, drawing attention of an addressee and relief of information decoding. It is important to note that different strategies and tactics combine in scientific discourse to achieve communicative aim.

Key words: communicative strategy, communicative tactic, communicative course, scientific communication, authoritarian linguistic person, unauthoritarian linguistic person.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що значна увага у галузі комунікативної лінгвістики приділяється проблемам успішної комунікації, зокрема досліджуються не тільки умови, що забезпечують її ефективність, але й причини, що ведуть до порушень акту комунікації та його подальшого протікання. Особливої уваги з боку дослідників на сьогоднішній день набуває проблема досягнення мети комунікації.

Метою нашого дослідження є аналіз аргументативних стратегій і тактик та мовних засобів їх реалізації у науковому дискурсі. У відповідності з метою були висунуті такі **завдання**:

- розглянути основні комунікативні стратегії і тактики, що використовують мовці для досягнення мети спілкування;
- виявити та проаналізувати використання комунікативних стратегій і тактик у науковому французькому дискурсі.

Об'єктом дослідження є сучасний писемний французький науковий дискурс. **Предметом** – комунікативні стратегії та тактики, які використовуються мовною особистістю з метою переконати читача.

Матеріалом нашої статті є французькі тексти з міжнародних відносин, надруковані у 2005-2007 роках.

Мотиви й інтенції учасників спілкування формують їхні стратегічні

програми. **Комунікативна стратегія** є складником евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу. Наявність комунікативних стратегій у мовленнєвій діяльності зумовлена загальним принципом стратегічності будь-якої діяльності. Комунікативні стратегії ґрунтуються на глобальному намірі комунікації, конкретній інтенції комунікативної дії, комунікативному смислі й інтерактивному режимі (виборі манери, стилю, жанру тощо) [1:607]. О. Іссерс вважає, що “прогноз відносно майбутньої вербальної комунікації будується на підставі уявлень про мовленнєвий акт (або серію мовленнєвих актів), комунікативну взаємодію (з урахуванням мотивів і цілей мовця й адресата, їхніх вербальних і невербальних дій) і всієї ситуації в цілому” [2:95]. Сама ж стратегія, натомість, визначає різні тактики, а також вибір мовних засобів, смислів, стилістичних прийомів тощо. Вибір адекватної стратегії та її складових дозволяє зосередити увагу на тій інформації, яка є суттєвою для досягнення поставленої мети. Як зазначає О. Іссерс, усвідомлення комунікативної стратегії допомагає прогнозувати не лише свої дії, але й дії партнера, що призводить до оптимізації спілкування.

Дефініція комунікативної стратегії не є чітко окресленою. Чимало дослідників пов’язують це поняття з вирішенням проблемних питань, суперництвом тощо (К. Кандлін, С. Кордер, К. Фач, Дж. Каспер й ін.), тобто звужують обсяг стратегії. Наприклад, Ч. Фернандо визначає комунікативну стратегію як спосіб досягнення перемоги, переваги в інтелектуальному двобої, як складну когнітивну модель (гештальт) узагальнення досвіду, яка містить особистісні, локальні, діяльнісні та інші параметри, організовані у свідомості відповідним чином [1:608]. Однак не всі комунікативні акти налаштовані на перемогу: наприклад, на досягнення інших цілей спрямовані ситуації навчання, інформування, хоч деякі дослідники наголошують на відсутності у чистого інформування стратегічного характеру. О. Іссерс у своїй дефініції комунікативної стратегії особливу увагу звертає на умови недостатності інформації про дії партнера, визначивши стратегії як когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне вирішення комунікативних завдань мовцем у таких умовах [2:100]. Відсутність інформації про партнера зумовлює побудову переважно двох гіпотез мовця, що відображають полярні установки адресата як його налаштованість на кооперацію чи конфлікт. Найбільш загальним орієнтиром дискурсивних стратегій, на думку Дж. Гамперца, є успішна реалізація контакту, тобто кооперативний результат комунікації. Комунікативні стратегії, мають ознаки гіпотетичності, прогностичності, евристичності, зумовленості культурою, нормами комунікативної поведінки соціуму, етносу,

а також комунікативною компетенцією мовця, його картиною світу.

Типологія комунікативних стратегій активно розробляється у наш час. Найбільш відомою є класифікація діалогічних стратегій Т. ван Дейком, який виділяє *контекстуальні* й *текстові макростратегії*. Перші визначені залежністю від загального контексту ситуації, комунікативної взаємодії, типу дискурсу й можливості свободи референції, другі зафіксовані в тексті як сигнали певної теми, що сприяють формуванню гіпотези адресата відносно теми дискурсу чи епізоду або перевірки, згадування та корекції вже відокремлених адресатом макропропозицій. Також дослідник розмежовує *когнітивні, контекстуальні, мовленнєві, семантичні, синтаксичні, схематичні, текстові* стратегії та стратегії *розуміння* [3:57-60]. У науковій літературі існує поділ стратегій на *власне комунікативні*, які регулюють послідовність комунікативних дій, і *змістові*, що відповідають за планування змісту і його маніфестацію за допомогою наявних мовних ресурсів. Класифікують комунікативні стратегії також за сферами спілкування (наприклад, класифікація стратегій наукових і науково-популярних текстів української дослідниці Т. Радзієвської [4:180-182]), за формами комунікації (поділ комунікативних стратегій у діалозі на *інтераціональні* (зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів), *інтерпретативні* (логічного слідування) й *керівні* (керівництва увагою партнера) О. Романовим [5:70]). Залежно від мети спілкування виокремлюються *кооперативні* (спрямовані на комунікативне співробітництво), *конфліктогенні* (призводять до конфліктних ситуацій) й *маніпулятивні* комунікативні стратегії (спрямовані на зміну свідомості чи поведінки партнера спілкування в цілях мовця).

О. Іссерс диференціює комунікативні стратегії на *головні (семантичні й когнітивні)* і *допоміжні (прагматичні, діалогові й риторичні)*. Головні стратегії є найбільш значимими та здебільшого пов'язані із впливом на адресата, допоміжні – зумовлені ситуацією, контролем за перебігом спілкування й привертанням уваги адресата, приміром, допоміжними можуть бути стратегія самопрезентації, статусні та рольові стратегії тощо [2:106-109]. Прагматичні стратегії пов'язані з компонентами комунікативної ситуації: автором, адресатом, каналом зв'язку, комунікативним контекстом. Діалогові стратегії використовуються у конверсаційному аналізі діалогу. Риторичні стратегії визначають тактики стилістичних прийомів і фігур, а також риторичних технік впливу на адресата.

Комунікативна стратегія реалізується у відповідних **комунікативних тактиках** – підпорядкованих комунікативній стратегії конкретних способах здійснення інтенційно-стратегічної програми комунікації. Як і стратегія, комунікативна тактика має динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію, і ґрунтується на мовленнєвих уміннях,

комунікативній компетенції, мотиві й інтенції. Вона має певну знакову репрезентацію, тому спосіб її встановлення керується експліцитною інформацією, на відміну від стратегії. Іноді комунікативні тактики, як і стратегії, ототожнюються з типами мовленнєвих актів, що створює труднощі відмежування стратегічного шару комунікації від тактичного. Кожна тактика спрямована на певну зміну в потрібному для адресанта напрямку фрагмента свідомості адресата.

Дискурсивні стратегії й тактики комунікантів залежно від характеру мотивів, що зумовлюють їхню реалізацію, поділяють зокрема на *риторичні* (такі, що передбачають ефективність впливу на адресата), *регулятивні* (такі, що диктують міркуваннями регулювання інтеракції), *змістові* (пов'язані зі змістом того, що говориться), *соціальні* (спрямовані на підтримку або ушкодження соціального обличчя комунікантів), *психологічні* (зумовлені психологічним станом адресанта, його моральними установками), *етнокультурні* (залежні від національно-специфічних норм комунікації), *естетичні* (пов'язані з естетикою словесного вираження смислу).

Тактики мовленнєвого впливу бувають *прямі* та *непрямі*. Завдяки прямим тактикам автор повідомляє відверто і безпосередньо те, що має на увазі. Одночасно він намагається здійснити певний вплив на читачів, спонукаючи їх розпізнати його наміри. Прямі тактики є неконфліктними щодо критерію відвертості. Непрямі тактики відповідно непрямим чином репрезентують комунікативну мету повідомлення. Вони є інтригуючими тактиками: розгадавши справжню мету повідомлення, читач не тільки розкриє його зміст, а й зрозуміє, чому повідомлення будується непрямим способом [6:12-13].

Інструментом у реалізації комунікативної тактики дослідники вважають **комунікативний хід** (методи та прийоми, які окремо або в комплексі ведуть до вирішення надзадачі [2:110]). Т. ван Дейк визначає мовленнєвий хід як функціональну одиницю послідовності дій, яка сприяє вирішенню локального або глобального завдання під контролем стратегії [3:274]. Комунікативні тактики мають певні маркери. На лексико-семантичному рівні це кліше, номінації учасників комунікації з метою відповідного балансу “статусу обличчя”, перформативи, конотативне значення слів, частки, повтори. Лексико-граматичними маркерами можуть бути синтаксичні конструкції певної модальності, фразеологізовані речення, синтаксичні синоніми, транспозиція синтаксичних структур, синтаксичні стилістичні фігури (паралелізм, градація, анафора, епіфора, антифразис тощо). Прагматичними показниками тактик є типи реакції адресата, імплікації, будова комунікативних ходів тощо. Складною й суперечливою є проблема обґрунтування тієї чи іншої тактики на відміну від іншої, близької їй.

Автор наукового дискурсу – це мовна особистість, яка цілеспрямовано та раціонально передає лінгвістичні знання, зумовлені національно-мовною своєрідністю французькомовної лінгвокультурної спільноти. Головним його завданням є привабити читачів до досліджуваної проблеми, налаштувати на позитивне сприйняття та переконати їх у достовірності повідомлюваної інформації. Аргументуючи у наукових працях, автор використовує певні тактики і прийоми, а також ефективні засоби впливу на читача, завдяки чому здійснюється розгортання тези.

Характер авторських стратегій детермінується типом його мовної особистості – авторитарним або неавторитарним. Авторитарна мовна особистість володіє безперечним авторитетом у лінгвістичній спільноті та використовує його з метою вплинути на інтелектуальний стан адресата. Як правило, авторитарною особистістю виступають політики, оратори. Типовим зразком їх мовленнєвої поведінки є використання жорсткої дискурсивної стратегії, яка подається як категорична незгода автора з опонентом, або оцінна інтерпретація результатів пізнавальної діяльності метаавтора.

Ураховуючи особливості наукової комунікації, спеціаліст з міжнародних відносин є неавторитарною особистістю, бо його завдання – досліджувати, аналізувати відносини між країнами. Неавторитарна мовна особистість, на відміну від авторитарної, розглядає науку як єдину, надособистісну систему інформації, що створюється зусиллями багатьох вчених. Такому типу мовця імпонує здебільшого безособова форма викладу, що спричинюється необхідністю зосередити увагу реципієнта на фактичному матеріалі, на дії як такий. Крім того, він ураховує універсальні комунікативні постулати (конверсаційні максими) лінгвопрагматика Х.П. Грайса, а саме постулат інформативності (повідомлення має бути настільки інформативним, наскільки це диктується нормами французького наукового дискурсу та повинне уникати відхилень від теми та дигресії), постулат істинності (виклад достовірних фактів та явищ, перевірених даних), постулати релевантності та ясності висловлювання (варто ухилятися від двозначності, невизначеності та неточності, будувати повідомлення у відповідності до структурно-композиційних особливостей французького наукового дискурсу, враховувати особливості певного жанру наукової прози, модулювати категоричні та некатегоричні висловлювання та уникати занадто різкої критики).

Отже, дотримуючись принципів кооперації, мовленнєвої ввічливості та постулату про відносний характер істинності наукового знання, неавторитарна мовна особистість використовує дипломатично орієнтовані м'яку та гнучку дискурсивні стратегії. Основними можна вважати такі стратегії: **1) неупереджений репортаж (цитування); 2) пошук загального**

розуміння; 3) привертання уваги адресата; 4) полегшення декодування інформації.

1. Стратегія неупередженого репортажу реалізується через використання тактик збереження автентичності “чужих” висловлювань, звернення до авторитету метаавтора (ів). Тактика збереження автентичності чужих висловлювань реалізується шляхом цитування як засобу вираження референтної авторизації. Посилання на метаавторів не лише обґрунтовують постановку проблеми, її актуальність, перспективність, але і верифікують істинність авторських суджень про предмет мовлення та інформацію про нього. Наприклад:

... *Moqtada Al-Sadr appelle ses partisans à se rendre à Fallouja pour combattre auprès de leurs “frères” sunnites et **déclare** lors d’un prêche tenu au mois d’avril 2004 à la mosquée de Koufa : “Je m’adresse à mon ennemi Bush. Tu combats maintenant toute une nation, du sud au nord, d’est en ouest, et nous te conseillons de te retirer d’Irak!”* (Politique étrangère, 16).

Прагнучи переконати адресата у вірогідності власної концепції, яка сумісна з авторитетними одностудцями, автор використовує **тактику апеляції до авторитету або до релігійних почуттів** (також до авторитету). Це пояснюється, з одного боку, дотримування максими скромності, а з іншого – індивідуально-психологічними особливостями мовця, у тому числі невпевненістю у своїх силах.

Du surcroît, cette cohérence aime à se fragmenter : des réseaux, des sous-ensembles, des clans tous plus captieux les uns que les autres, en rivalité entre eux, engendrent aussi bien une belle et amusante diversité qu’une pernicieuse cacophonie. Chamfort l’avait déjà constaté : “En France, il n’y a plus de public ni de nation par la raison que la charpie n’est pas du linge” (Kristeva, 10).

En dernier ressort, cette conception de ce qui rend l’homme humain résulte d’idées profondément enracinées dans le patrimoine culturel de l’Europe : La Bible a mis en avant l’idée d’une égalité radicale de tous les hommes devant un Dieu qui ne prête attention ni à la richesse ni à la puissance mais seulement au coeur ; le stoicisme a conçu l’homme comme étant avant tout un citoyen du monde tenu de respecter des lois naturelles ou divine, et en second lieu seulement un membre d’une cité humaine donnée ; le Nouveau Testament qui nous dit comment Dieu s’est fait homme, et un homme qui a fait le sacrifice de sa propre vie afin de respecter la liberté de l’homme nous fait entrevoir l’infini de la dignité humaine ... (Brague, 19).

У вербалізації цього аргументу превалює вживання слова *Dieu*. Аргумент до Бога є універсальним і абсолютним аргументом в релігійній сфері, не потребує уточнення і є орієнтованим на представника будь-якої християнської церкви.

2. Стратегія пошуку загального порозуміння дипломатично спрямована на етикетизацію наукового спілкування. Дана стратегія забезпечує досягнення консенсусу з метаавтором (ами) шляхом використання тактик солідаризації з метаавтором (ами), ототожнення себе (автора) з метаавтором та уникнення відповідальності за викладене.

Тактика солідаризації з метаавтором (ами) реалізується за допомогою вставних слів типу *du point de vue de qn, à connaissance de qn, d'après qn, selon qn* як засобів невластивих авторизації, що обґрунтовують актуальність та значущість поставленої проблеми:

Du point de vue de président, l'acceptation par Téhéran en 2004 de la suspension provisoire du programme d'enrichissement constituait une trop grande concession aux Européens qui, en contrepartie, ne cédaient sur rien d'important (Politique étrangère, 34).

Du point de vue des intérêt européens de long terme, la nécessité de penser stratégiquement les relations avec le Russie est une évidence (Politique étrangère, 108).

Вияв солідарності з адресатом виявляється через залучення читача до ймовірної співпраці через накази-звертання. Як правило, імператив стоїть на початку речення та вживається у першій особі множини, що підкреслює співучасть автора наукового дискурсу з читачем. Наприклад:

Imaginons l'Europe comme une confédération cosmopolite d'Etats, travaillant ensemble pour atténuer les excès de la mondialisation économique et respectueux des différences, notamment celles des autres nations européennes, au lieu de les refuser ou de nier en termes administratifs (Kristeva, 47).

Комплімент обізнаності адресата імпліцитно передається через уживання наукової метамови певної галузі знань та спеціальної термінології, а також усталених іншомовних зворотів (типу *ad hoc*). Імпліцитно солідаризуватися з адресатом можна за допомогою передання внутрішнього діалогу з ним, висловлення непрямої або удаваної згоди з читачем (*bien sûr/certes/réellement... mais* тощо) [7:12].

Le déficit de légitimité des institutions européennes vient peut-être de ce que, pour la plupart d'entre nous, l'Europe ne constitue pas un "peuple" soudé par une unité (Duhamel, 15). У цій пропозиції автор ототожнює себе з метаавтором.

Наступну **тактику уникнення відповідальності за викладене** можна проілюструвати таким прикладом:

Certains prétendent que le XXIe siècle a commencé le 11 septembre 2001. Les historiens en décideront. Mais on peut aussi bien soutenir que ce sont les explosions nucléaires indiennes et pakistanaïses de mai 1998 qui ont donné le coup d'envoi du nouveau siècle (Politique étrangère, 181).

3. Стратегія привертання уваги адресата досягається через **тактику**

структурування дискурсу, задля чого використовуються мовні засоби лінеарності (*d'abord, puis, ensuite; d'une part, d'autre part; donc* тощо). Адресант намагається зацікавити читача за допомогою використання низки емоційно-експресивних мовних одиниць – інтенсифікаторів типу *certes, certainement, tout de même, il faut souligner*, які можуть передувати запереченню, додаючи йому некатегоричності, а також через уживання мовних засобів передачі іронії, наведення метафор, алюзій, а також доречне цитування, вдале використання візуально-риторичних засобів.

4. Стратегія полегшення декодування інформації досягається за допомогою вживання ряду мовних засобів лінеарності, аналогій, візуально-риторичних елементів, що використовуються в **тактиках структурування тексту** (*On peut en tirer au moins trois conclusions. La première est ... La seconde est ..., ... c'est mon troisième*), а також використанням графічних засобів (таблиці, графіки, карти, схеми, діаграми), яке базується на підборі необхідного наочного матеріалу. Наприклад:

La carte ci-contre montre la présence des collèges de jésuites en Europe entre le XVIe et le XVIIIe siècle. Elle permet de noter que ces collèges sont largement et assez également implantés en Europe – en France, notez le trou du massif central ... Sur cette carte, l'espace géographique occupé est révélateur d'influence, et l'on voit les collèges à la fois "au centre" et aux marges (Brague, 45).

Отже, переконливість, аргументативність писемного французького наукового дискурсу реалізується за допомогою ряду стратегій: неупереджений репортаж (цитування), пошук загального порозуміння, привертання уваги адресата та полегшення декодування інформації. Важливою ознакою французького наукового дискурсу є поєднання та комбінування різних стратегій і тактик скоріше, ніж використання лише однієї стратегії. Саме вдало обрані комунікативні стратегії та тактики забезпечують досягнення комунікативної мети найбільш оптимальним шляхом. Їх ефективність виявляється в результатах або наслідках соціальної взаємодії, незалежно від того, чи є цей результат свідомо спланованим або ні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми. – Полтава: "Довкілля-К", 2008. 2. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: УРСС, 2003. – 284 с. 3. Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. 4. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації. – К., 1993. – С. 180-182. 5. Романов А.А. Коммуникативная инициатива говорящего в диалоге // Текст как структура. – М., 1992. 6. Скуратовська Т.А. Аргументація в американському судовому дискурсі: Авт. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – С. 6-15. 7. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 38 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Julia Kristeva, Ulrich Beck, Krzysztof Pomian et d'autres. Diversité et culture. – P.: Culturesrance, 2007. 2. Alain Duhamel, Hervé Le Bras, Philippe Moreau Defarges. L'Europe jusqu'où? – P.: Les Editions de l'Atelier, 2005. 3. Rémi Brague, Yves Lacoste, Jean-Christophe Victor et d'autres. L'Europe, quelles frontières? – P.: Culturesrance, 2007.

КУКСА І.М.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ МОДЕРАТОРА У МОВЛЕННЄВОМУ ЖАНРІ ТЕЛЕДЕБАТІВ

У статті розглядається проблема визначення функціонально-комунікативних ролей учасників теледебатів. Пропонується виділити безпосередніх учасників мовленнєвої взаємодії: двох опонентів та модератора. Аналізуються статусні, позиційні, та ситуаційні ролі модератора.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, теледебати, комунікативний статус, комунікативні ролі, статусні ролі, позиційні ролі, ситуаційні ролі, політичні опоненти, модератор.

В статье рассматривается проблема определения функционально-коммуникативных ролей участников теледебатов. Предлагается выделить непосредственных участников речевого взаимодействия. Анализируются статусные, позиционные, а также ситуационные роли модератора.

Ключевые слова: речевой жанр, теледебаты, коммуникативный статус, коммуникативные роли, статусные роли, позиционные роли, ситуационные роли, политические оппоненты, модератор.

The article provides insights into the issues of defining the functional-communicative roles of speakers in TV debates. The paper states that the immediate participants of TV debates are two political opponents and the moderator. Positional, situational and status roles of speakers are analyzed. Focus is on the complex role of the moderator.

Key words: speech genre, TV debates, communicative status, communicative roles, status roles, positional roles, situational roles, political opponents, moderator.

Теорія мовленнєвих жанрів – один із актуальних напрямів дослідження мовленнєвої комунікації в сучасній лінгвістиці. Об'єкт та проблематика даної теорії були закладені в працях М.М. Бахтіна в середині ХХ століття [1]. У 80-х роках ХХ століття ідеї М.М. Бахтіна про мовленнєві жанри почали активно розвиватися вітчизняними та зарубіжними лінгвістами [2; 4:234-337; 6:616-622]. На сьогоднішній день існують різні напрями у дослідженні мовленнєвих жанрів, так, наприклад, виокремлюють лінгвістичне вивчення мовленнєвих жанрів, або генристику, та прагматичне вивчення мовленнєвих жанрів, або жанрознавство [4:239-247]. Існують різні точки зору на визначення самого поняття мовленнєвого жанру в залежності від аспекту його вивчення (структури, семантики чи прагматики) та тієї лінгвістичної парадигми, в межах якої здійснюється дослідження [2:61-64]. Нам видається найбільш прийнятним визначення мовленнєвого жанру як типового способу побудови мовлення в конкретній ситуації [2:225], вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей [7:11].

Об'єктом нашого дослідження є мовленнєвий жанр теледебатів. Теледебати є відомим соціокультурним явищем в політичній традиції

демократичного суспільства, зокрема американського. Так, у 1987 році в США було створено Комісію з президентських дебатів (The Commission on Presidential Debates), метою якої є забезпечувати інформування виборців щодо політики кандидатів на головні посади в державі. Головними завданнями Комісії є організація та фінансова підтримка проведення дебатів кандидатів на посади президента та віце-президента:

Its primary purpose is to sponsor and produce debates for the United States presidential and vice presidential candidates.

Комісія з президентських дебатів виступила організатором та спонсором теледебатів у США в 1988, 1992, 1996, 2000, 2004 та 2008 роках. Крім того, дана організація забезпечує технічну підтримку у проведенні теледебатів у країнах із “демократією, що з’являється” (“emerging democracies”), тих, які зацікавлені у впровадженні традицій проведення президентських дебатів, наприклад, Бразилії, Еквадорі, Мексиці, Намібії, Нігерії, Нікарагуа, Росії, Тайвані, Україні, Ямайці та Японії.

Комісія з президентських дебатів також координує проведення різних симпозіумів та здійснення наукових розвідок, націлених на вдосконалення формату проведення дебатів. Наприклад, Комісія була організатором проведення симпозіумів 1988 та 1996 років (*1988 Post-Debate Symposium, 1996 Post-Debate Symposium*).

Теледебати являють собою частину соціокультурного життя у демократичному суспільстві. Основною функцією теледебатів є рішення конкретного соціально-значущого завдання з точки зору групових інтересів.

Актуальність даного дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на розвиток антропоцентричної теорії комунікації з урахуванням особливостей вербальної взаємодії учасників інтеракції в конкретній ситуації.

Матеріалом дослідження слугують транскрипти американських президентських теледебатів, доступних на офіційному сайті Комісії з президентських дебатів Сполучених Штатів Америки.

Предметом аналізу статті виступають функціонально-комунікативні властивості вербальної інтеракції учасників теледебатів.

Учасниками теледебатів, як правило, є два політичних опоненти та модератор. Так, учасниками американських президентських теледебатів 2008 року були кандидати на посаду президента від різних політичних партій: республіканець Джон Маккейн та демократ Барак Обама, а модератором – ведучий теленовин Джим Леггер:

... U.S. Senator John McCain (AZ), Republican Presidential Nominee; U.S. Senator Barack Obama (IL), Democratic Presidential Nominee; Jim Lehrer, Executive Editor and Anchor, the Newshour, PBS

[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

Кожен з названих учасників теледебатів має комунікативний статус, тобто норми мовленнєвої поведінки, права та обов'язки учасників комунікації. Комунікативний статус може бути жорстким, або фіксованим, і варіативним, або мобільним, залежно від ролей комунікантів і їхнього прагнення до співробітництва [5:41-42]. В мовленнєвому жанрі теледебатів комуніканти мають фіксований комунікативний статус.

Комунікативний статус учасників теледебатів визначається сукупністю комунікативних ролей, до яких належать статусні, позиційні та ситуаційні ролі.

Під статусними ролями розуміють стійкі ознаки комунікантів, такі, як: раса, стать, етнокультурна приналежність, віросповідання тощо. Наприклад, учасниками дебатів 2008 року на посаду президента США були афроамериканець, християнин Барак Обама та північно-американець, християнин Джон Маккейн; на посаду віце-президента – жінка, північно-американка, християнка Сара Палін та північно-американець Джозеф Байден.

Позиційні ролі відповідають соціальному статусу, професії, посаді. У політичних теледебатах, як правило, беруть участь лідери політичних партій, члени парламенту або уряду, відомі політики. Наприклад, дебати 2008 року були між кандидатами на посаду віце-президента США, представником Демократичної партії Джозефом Байденом та Республіканської партії – Сарою Палін:

... *Sen. Joseph R. Biden Jr. (DE), Democratic Vice Presidential Nominee; Gov. Sarah Palin (AK), Republican Vice Presidential Nominee* ...

[<http://www.debates.org/pages/trans2008b.html>].

Третім учасником є журналіст одного з відомих загальнонаціональних телеканалів. Модератором перших президентських дебатів 2004 та 2008 років у США був телеведучий новин та виконавчий редактор програми “Час новин” на каналі PBS Джим Леггер:

... *Jim Lehrer, Executive Editor and Anchor, the Newshour PBS*

[<http://www.debates.org/pages/trans2004a.html>];

<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

Модератором третіх президентських дебатів був Боб Шіффер, диктор каналу новин CBS News:

... *Bob Schieffer, CBS Anchor*

[<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>];

<http://www.debates.org/pages/trans2008d.html>].

Ситуаційні ролі залежать від участі у конкретній інтеракції. Так, двоє комунікантів у мовленнєвому жанрі теледебатів опозиціонують себе у питаннях, що виносяться на обговорення. Роль третього учасника теледебатів – модератора, є комплексною. Модератор одночасно виконує функції ведучого,

інтерв'юера та контролера.

Модератор як ведучий розпочинає, веде та закінчує теледебати. У вступному слові модератор говорить про місце проведення дебатів та їх учасників. Так, телеведучий Джим Легрер, відкриваючи американські президентські теледебати 2008 року, представляє себе, двох учасників дебатів та вказує на місце їх проведення:

Lehrer: Good evening from the Ford Center for the Performing Arts at the University of Mississippi in Oxford. I am Jim Lehrer of the News Hour on PBS, and I welcome you to the first of the 2008 presidential debates between the Republican nominee, Senator John McCain of Arizona, and the Democratic nominee, Senator Barack Obama of Illinois

[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

У своєму вступному слові модератор-ведучий також знайомить присутніх з регламентом власне дебатів між політичними опонентами:

Schieffer: ... I will ask a question. The candidate is allowed two minutes to answer. His opponent then has a minute and a half to offer a rebuttal. At my discretion, I can extend the discussion by offering each candidate an additional 30 seconds. The candidate may not question each other directly. There are no opening statements, but there will be two-minute closing statements

[<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

У наведеному прикладі модератор Джим Шіффер декларує, що буде задавати питання, а один із опонентів, визначений шляхом жеребкування, матиме дві хвилини для відповіді, потім другий учасник, в свою чергу, буде мати дев'яносто секунд на свій варіант відповіді. Після цього модератор вирішить, чи продовжити дискусію навколо цього питання ще на додаткові тридцять секунд для кожного учасника. Прямі запитання опонентів один до одного не передбачаються, кожен із учасників має право на двохвилинне заключне слово.

Півторагодинні дебати можуть умовно ділитись модератором на дев'ятихвилинні сегменти. У кожному сегменті обговорюється одне питання, відповідь кожного з опонентів триває дві хвилини. Після цього відбувається вільне обговорення питання, а модератор заохочує учасників задавати питання один одному. Якщо опоненти не задають питання один одному, модератор задає питання сам. Опоненти не тримають ні вступних, ні заключних слів:

Schieffer: ... I will divide the next hour-and-a-half into nine-minute segments. I will ask a question at the beginning of each segment. Each candidate will then have two minutes to respond, and then we will have a discussion. I will encourage them to ask follow-up questions of each other. If they do not, I will

[<http://www.debates.org/pages/trans2008d.html>].

У своєму вступному слові модератор-ведучий представляє також тему

теледебатів. Темою теледебатів може бути, наприклад, зовнішня політика та національна безпека:

Lehrer: ... *Tonight's will primary be about foreign policy and national security*
[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>];

Lehrer: ... *the umbrella topic is foreign policy and homeland security ...*
[<http://www.debates.org/pages/trans2004a.html>];

внутрішня політика:

Schieffer: ... *The subject is domestic policy ...*
[<http://www.debates.org/pages/trans2008d.html>], тощо.

Модератор-ведучий може ініціювати або призупинити процес мовленнєвої взаємодії опонентів. Розглянемо приклад, у якому модератор ініціює дискусію між політичними опонентами, запитуючи у одного з учасників, чи не має він що сказати безпосередньо опонентові у відповідь на його виступ, і кілька разів наполягає на безпосередній мовленнєвій взаємодії:

Lehrer: *Do you have something directly to say, Senator Obama, to Senator McCain about what he just said?*

Obama: *Well, I think ... you know, 10 days ago, John said that the fundamentals of the economy are sound.*

Lehrer: *Say it directly to him.*

Obama: *I do not think that they are.*

Lehrer: *Say it directly to him.*

Obama: *Well, the – John, 10 days ago, you said that the fundamentals of the economy are sound. And ...*

McCain: *Are you afraid I couldn't hear him?*

(LAUGHTER)

Lehrer: *I'm just determined to get you all to talk to each other. I'm going to try*
[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

Як видно з прикладу, модератор визнає, що він налаштований рішуче на те, щоб змусити опонентів розмовляти безпосередньо один з одним.

Так само модератор може призупинити інтеракцію учасників дебатів, як, наприклад:

Ifill: *OK, our time is up here. We've got to move to the next question ...*
[<http://www.debates.org/pages/trans2008b.html>].

Модератор-ведучий також має право обирати та вводити подальший предмет комунікації. У наведеному прикладі ведучий Джим Легрер вводить наступний предмет обговорення, пов'язаний із подоланням фінансової кризи в США:

Lehrer: *All right. All right, speaking of things that both of you want, another lead question, and it has to do with the rescue – the financial rescue thing that we started – started asking about*

[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

Заключне слово модератора не містить специфічних компонентів, характерних лише для даного мовленнєвого жанру. Воно підпорядковується мовленнєвому етикету, суспільно-політичним та культурним традиціям. Згідно мовленнєвому етикету, оскільки модератор виступає зі вступним словом, ініціює дебати, то він повинен подякувати та попрощатись. Наприклад:

Schieffer: *Thank you, Mr. President. Thank you, Senator Kerry. Well, that brings these debates to a close, but the campaign goes on. I want to wish both of you the very best of luck between now and Election Day. That's it for us from Arizona State University in Tempe, Arizona. I'm Bob Schieffer at CBS News. Goodnight, everyone*

[<http://www.debates.org/pages/trans2004d.html>].

Вступне слово модератора та його заключне слово створюють своєрідну рамку навколо основної частини теледебатів, тобто, для теледебатів характерним є об'єднуючий порядок зчеплення їх частин.

Модератор як контролер слідкує за дотриманням задекларованого на початку теледебатів регламенту:

- контролює порядок та тривалість відповідей опонентів:

Lehrer: ... *First response to you, Senator Obama. You have two minutes*

[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>];

- дозволяє чи не дозволяє обмін репліками чи питаннями між учасниками.

Розглянемо приклад, який ілюструє, що учасники дебатів повинні запитати дозволу у модератора щодо продовження обговорення питання:

Bush: *Can I respond to that?*

Lehrer: *Let's do one of these one-minute extensions. You have 30 seconds.*

Bush: *Thank you, sir. ...*

[<http://www.debates.org/pages/trans2004a.html>].

Однак, слідкуючи за непорушністю структури дебатів, модератор-контролер не завжди дозволяє продовжити дискусію і наполягає на обговоренні наступного питання:

McCain: *Well, you know, let me just...*

Lehrer: *We've got to go to another lead question.*

McCain: *I know we have to ...*

[<http://www.debates.org/pages/trans2008a.html>].

Модератор як інтерв'юєр задає питання, на які відповідають опоненти. Наприклад, модератор теледебатів 2008 року між кандидатами на посаду віце-президента США Гвен Айфіл говорить, що хоче, щоб обидва кандидати відповіли на те саме запитання. Після цього він вводить предмет обговорення та власне задає питання:

Ifill: *Governor and Senator, I want you both to respond to this. Secretaries of*

State Baker, Kissinger, Powell, they have all advocated some level of engagement with enemies. Do you think these former secretaries of state are wrong on that?

[<http://www.debates.org/pages/trans2008b.html>].

Підпорядкованість усіх окремих питань загальній темі теледебатів є характерною рисою цього мовленнєвого жанру. Так, в американських президентських теледебатах 2008 року, присвячених зовнішній політиці та національній безпеці, модератор Гвен Айфіл запитує у кандидатів на посаду віце-президента США сенатора від штату Детройт демократа Джозефа Байдена та губернатора штату Арканзас представника Республіканської партії Сари Палін про політику Сполучених Штатів Америки щодо Іраку, Ірану, Пакистану, Афганістану та участі США у розв'язанні Ізраїльсько-Палестинського конфлікту:

Ifill: You both have sons who are in Iraq or on their way to Iraq. You, Governor Palin, have said that you would like to see a real clear plan for an exit strategy. What should that be, Governor?;

Ifill: Let's move to Iran and Pakistan. I'm curious about what you think starting with you Senator Biden. Which is the greater threat, a nuclear Iran or an unstable Afghanistan? Explain why.

Ifill: Governor, nuclear Pakistan, unstable Pakistan, nuclear Iran? Which is the greater threat?

Ifill: What has this administration done right or wrong – this is the great, lingering, unresolved issue, the Israeli-Palestinian conflict – what have they done? And is a two-state solution the solution?

[<http://www.debates.org/pages/trans2008b.html>].

Таким чином, мовленнєві ходи комунікантів регулюються закріпленими комунікативними ролями: роль того, хто питає, приписується модератору, а ролі тих, хто відповідає, – політичним опонентам. Учасники даної комунікативної ситуації мають нерівні комунікативні статуси, які є заданими ще до початку мовленнєвої взаємодії. З точки зору формального оформлення комунікативної ситуації, її структури, провідну роль відіграє модератор, оскільки саме він є ініціатором, інтерв'юером та контролером взаємодії учасників теледебатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 446 с. 2. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: Навчальний посібник. – К.: Видав. центр “Академія”, 2006. – 248 с. 3. Бацевич Ф.С. Мовленнєвий жанр у дискурсі: проблеми виділення і комунікативного аналізу // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 41-50. 4. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация. – М.: Гнозис, 2006. – 376 с. 5. Почепцов О.Г. Коммуникативный статус как параметр мовленнєвої взаємодії // Мовознавство. – 1989. – № 4. – С. 39-47. 6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. 7. Седов К.Ф. Анатомия жанров бытового общения // Вопросы стилистики. Саратов. – 1998. – Вып. 27. – С. 96-104.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Commission on Presidential Debates [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.debates.org/pages/about.html>.

ЛИСИЧКИНА І.О.

Академія внутрішніх військ МВС України (м. Харків)

ВІДТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ВІЙСЬКОВИХ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ *(на матеріалі інтернет-повідомлень про військових США та України)*

This article highlights translation specificity of the Internet messages about the Military of the USA and Ukraine in the aspect of correct reproduction of the Military's image in translation. It was determined that the main task of the translator is to retain the communicative strategies, especially the informative one.

Key words: image, communicative strategies, pragmatics.

У статті розглянуто особливості перекладу Інтернет-повідомлень про військових США та України в аспекті правильного відтворення іміджу військових. Встановлено, що основним завданням перекладача постає збереження комунікативних стратегій оригіналу, особливо стратегії інформування.

Ключові слова: імідж, комунікативні стратегії, прагматика.

В статье рассмотрены особенности перевода Интернет-сообщений о военных США и Украины в аспекте правильной передачи имиджа военных. Определено, что основной задачей переводчика является сохранение коммуникативных стратегий оригинала, особенно стратегии информирования.

Ключевые слова: имидж, коммуникативные стратегии, прагматика.

Одним із напрямів сучасних лінгвістичних студій наразі постають інтердисциплінарні дослідження, спрямовані на вирішення пріоритетних проблем суспільства та соціального життя людини, зокрема пов'язані з іміджологією.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей відтворення сформованого в Інтернет мас-медіа іміджу військових США та України при перекладі.

Матеріалом дослідження слугували повідомлення про військових найпопулярніших періодичних Інтернет-видань за рейтингом веб-інформаційного агентства Alexa (англомовні: Reuters (1), Fox Chanel (2); україномовні: УНІАН (3), Кореспондент (4; 5), Україна молода (6)) за 2005-2008 роки.

Зазначимо, що питання образу та іміджу є предметом досліджень цілої низки наукових парадигм та зайняли центральне місце на перетині психології, філософії, соціології, антропології та лінгвістики. Мовознавці розглядають антропоцентризм образу [1; 2], образ та імідж як засіб аргументації в дискурсі [3] та як дискурсний конфліктогенний засіб [4], з'ясовують закономірності формування іміджу окремих соціальних груп [5; 6; 7]. Імідж військових залишається наразі за межами комплексного лінгвістичного дослідження попри той факт, що він є невід'ємною частиною іміджу держави в умовах поширення міждержавної співпраці військових, коли йдеться про патріотизм, національну

свідомість і державність.

Отже, **актуальність** нашого дослідження зумовлена соціальною значущістю іміджу, становленням іміджології як окремої науки та недостатньою розробкою лінгвістичного аспекту формування іміджу військових та його передачі мовою перекладу.

Прагматичний потенціал тексту є результатом вибору адресантом змісту повідомлення й способу його мовного вираження [8]. У відповідності до своїх комунікативних намірів адресант відбирає для передачі інформації мовні одиниці з необхідним значенням (предметно-логічним та / або конотативним), і організує їх у висловленні таким чином, щоб установити між ними необхідні значеннєві зв'язки. У результаті, створений текст набуває певного прагматичного потенціалу, можливості справити комунікативний вплив на адресата.

Аналіз прагматики тексту дає можливість лише приблизно передбачити потенційний комунікативний ефект тексту на типового, “пересічного” адресата.

Справити прагматичний вплив на адресата стає найважливім завданням комунікації, зокрема міжмовної. В цьому контексті особливого значення набуває проблема відтворення іміджу об'єкта. У повідомленнях про військових цим об'єктом виступають саме військові та їхня діяльність.

Доречно зазначити, що під іміджем об'єкта розуміють думку раціонального чи емоційного характеру про об'єкт (людину, предмет, систему), що виникає у психіці – сфері свідомості та / або сфері підсвідомості певної групи людей на основі образу, сформованого цілеспрямовано в їхній психіці як результат прямого сприйняття тих чи інших характеристик цього об'єкта, або опосередковано з метою виникнення атракції – тяжіння людей до певного об'єкта [9:11]. При цьому імідж набуває позитивного чи негативного аспекту, не існує нейтрального іміджу.

Наше дослідження свідчить, що імідж військових формується в кожному повідомленні окремо, через наявність загальної інтенції — основної стратегії інформування, яка включає компонент презентації військових, певних подій, тощо.

Вже сформований імідж виконує такі функції: 1) визначає характер сприйняття об'єкту в майбутньому шляхом зведення визначеного процесу сприйняття до процедур ідентифікації, впізнання об'єкту, а за наявності нової інформації, можливо, корекції відповідного образу; 2) сприяє формуванню стійкого ставлення до певного об'єкта; 3) стає підґрунтям для суб'єктивного вибору адекватної моделі, пов'язаної із об'єктом поведінки.

Формування іміджу військових, тобто їхнього стійкого образу в свідомості адресата, здійснюється шляхом комунікації в межах інформативності повідомлень із застосуванням вербальних та візуальних засобів. Типовими

операціями, які лежать в основі тактичних прийомів, є операції “виправдовування – звинувачення” із базовими оціночними категоріями, вираженими вербальними засобами (“свій – чужий”, “погано – добре”, “вигідно – не вигідно”, “норма – аномалія”), які конструюють загальні пресупозиції [10:115].

Отримані результати вияву комунікативних стратегій у зображенні військових США свідчать, що найуживанішою є конвенція, що реалізується узгодженням та виправданням дій американських військових, виходом із існуючої конфліктної ситуації. В цьому сенсі вживається тактика виправдання, відвертання уваги. Наприклад, в повідомленні “*US Marine Gets 4 Years on Sex Charge*” (1) наприкінці є заява авторитетної особи (Командувача контингентом США в Японії): “*Rice said that military anti-assault programs in Japan were found to be in compliance with Department of Defense rules*”, яка має на меті показати, що загальний стан дисципліни відповідає вимогам Міноборони, а поодинокі випадки є несподіванкою.

Стратегія маніпуляції постає визначальною, коли у межах одного повідомлення адресантові необхідно подати декілька “неприємних” фактів із діяльності американських військових так, щоб не викликати в адресата думки про тенденції та закономірності таких подій. Слушною у цьому випадку є дозованість інформації: спочатку повідомляється про один випадок, а потім, як на додаток, про інший, начебто менш важливий / жахливий. У статті “*10 Militants, 4 Afghans Killed in Violence*” (1) спочатку повідомляється, що чотири цивільних особи загинуло внаслідок бомбардувань. І вже потім додається, що то були сили коаліції під егідою США, які здійснили бомбардування того ж дня: “*A series of clashes, air strikes and bomb blasts left 10 militants and four civilians killed in Afghanistan, officials said Saturday.(...) Also Friday, U.S.-led coalition and Afghan troops clashed and called in air strikes on insurgents in eastern Khost province, during a raid on a compound suspected of housing militants involved in bomb making activities*”.

Очевидним є використання тактики мітигації. Прикладом може бути фрагмент статті “*Hundreds Turn Out For 2nd Day Of Food Protests In Somalia*” (2): “*Last week, a U.S. airstrike killed the suspected al-Qaida leader in Somalia and 24 others. It was the first successful hit of several such attacks in Somalia, which the United States fears is a breeding ground and safe haven for international terrorists.*” Спочатку повідомляється про вбивство ватажка Аль-Каїди, а потім про смерть 24 інших осіб, жодного натяку на їх особистість – використана тактика “згладжування”.

Комунікативна стратегія маніпуляції набуває особливої значущості при “пошуку винних”. Так, в жодному з проаналізованих повідомлень не

звинувачено (прямо чи імпліцитно) американських військових. Стаття “*US Marine Gets 4 Years on Sex Charge*” (1) також не є винятковою, навіть коли вже доведено провину військовослужбовця в зґвалтуванні неповнолітньої дівчини: “*This is an example of we in the United States military will continue to hold our members accountable for their actions,*” *Rice said of the Hadnott (Lt. Gen. Edward A. Rice, the commander of U.S. Forces Japan) case. “He was found guilty and he will be held accountable for his actions”*. Командувач контингенту США в Японії вважає це гарним прикладом для демонстрації неупередженості американського правосуддя. Конфлікту немає – все узгоджено і відповідає суспільним цінностям. Також в наведеному вище прикладі виокремлюється тактика демонстрації комунікативного статусу: військові США здійснюють правосуддя самотужки.

Іншим спостереженням є відсутність стратегії конфлікту, тобто критики, хоча всі досліджувані повідомлення присвячено участі США у військових діях. Інформаційна агенція Fox навіть підкреслює, що в повідомленнях присутня лише основна стратегія інформування (Слоган на сторінці: *We Report — You Decide. Ми інформуємо — Ви вирішуєте*). Так, в статті “*More Than 200 Taliban Suspects End Hunger Strike in Afghan Jail*” (2) при виникненні суперечливих питань представники військових самоусунулись від коментарів, беручи час на підготовку комунікативного повідомлення: “*NATO and the U.S. coalition officials were not immediately available for comment*”. Отже, адресату залишається розцінювати повідомлення як неофіційні плітки.

Поясненням такого вживання комунікативних стратегій в Інтернет-повідомленнях про американських військових, на нашу думку, є патріотизм громадян США та підготовленість американських військовослужбовців до спілкування з мас-медіа відповідно до польового статуту 100-6 Field Manual [11].

Доцільно вказати, що реалізація домінуючих стратегій конвенції і маніпуляції має особливості. Так, у проаналізованих повідомленнях простежується застосування двох стратегій у межах одного повідомлення, що посилює комунікативний вплив. Беручи до уваги інтенцію адресанта – проінформувати та виправдати, слід зазначити, що відсутність конфлікту при інтеграційному застосуванні цих стратегій, як наслідок, має створення позитивного образу, тобто сприяє формуванню позитивного іміджу, навіть за провини самих військових.

Результати визначення співвідношення комунікативних стратегій у зображенні військових України свідчать, що в українських Інтернет-повідомленнях стратегія маніпуляції є також переважно вживаною, але в зворотному напрямку, навіть із застосуванням тактики дискредитації, що підкреслюється стратегією конфлікту.

В українських повідомленнях чітко простежується комунікативна стратегія конфлікту, яка реалізується шляхом протиставлення “військові vs цивільні”, і навіть “військові vs діти”, “військові vs свої земляки”, “служба в миротворчій місії vs страхітливий сон і відсутність бажання туди повернутися”: *“Пріоритетом Міністерства оборони вже багато років є унебезпечення мирного населення від діяльності військових”* (6), *“...дітлахи повірили в початок війни”* (6), *“Ще в середу військовослужбовець однієї з армійських частин на Волині неподалік Володимир–Волинського Іван Романюк вважався дезертиром, який покинув місце служби за два тижні до дембеля, прихопивши автомат Калашникова і вісімдесят набоїв до нього. Тоді односельці хлопця були просто шоковані вчинком свого земляка, адже Іван планував залишитися у військовій частині на надстрокову службу /.../ У селі ж Івана вже ходять чутки, що того знайшли безпосередньо на території військової частини, що армійці нібито старанно приховують. Та й випущені чотири кулі версію про самогубство роблять зовсім не правдоподібною”* (5).

Це зазвичай закладено навіть у заголовках повідомлень, наприклад *“Додому назавжди. Тернополянин–миротворець, який повернувся з Косова з серйозними пораненнями, згадує службу за кордоном як страшний сон”*, *“Хороший втікач — мертвий втікач? Солдата, який вважався втікачем, знайшли мертвим з чотирма кулями у тілі”* (5).

Дослідження свідчить, що операції (звинувачення) із базовими оціночними категоріями, вираженими вербальними засобами (*чужий, погано, невігідно, аномалія*) є домінуючими, що відповідно впливає на конструювання загальних пресупозицій. Негативна експресивність маніпуляції підсилюється вживаннями колоквіалізмів: *місцевий “косовець”, того ж таки “калаша”, шквальний “артобстріл” Артемівська*.

Доцільно зазначити, що попри всі позитивні зміни та реформації, які відбуваються у військовій сфері протягом останніх років в Україні, характер вживаних тактик і стратегій істотно не змінився, що підтверджується проведенням аналізом повідомлень за 2005-2008 роки.

Специфічною характеристикою українського інформаційного простору є диференціація авторських моделей у повідомленнях, що зумовлює ступінь застосування певних комунікативних стратегій. Так, у повідомленнях УНІАН (3) переважає стратегія презентації, коли видання “Україна молода” (6) широко застосовує конфліктні та маніпулятивні стратегії у негативному аспекті.

Зіставлення американських й українських повідомлень з військової тематики вказує, що американські Інтернет видання ефективно використовують комунікативні повідомлення для формування позитивного іміджу військових США як серед громадян країни, так і за кордоном. Вживанням стратегій маніпуляції та конфлікту українські засоби масової інформації створюють

негативний імідж військових, що стає вирішальним фактором для формування ставлення до них серед цивільних.

Комунікативно-прагматичний ефект, який має бути відтворений при перекладі, може визначатися домінантною функцією оригіналу [8:78; 12:44]. Тому основним прагматичним завданням перекладу постає створення мовою перекладу тексту, спроможного справляти аналогічний комунікативний вплив на адресата перекладу. Якщо перекладачеві вдалося цього домогтися, можна говорити про адекватне відтворення комунікативного ефекту оригіналу. Точніший вимір співвідношення впливу оригіналу на американського читача й перекладу на читача українського (та навпаки) навряд чи можливий. Можна говорити лише про приблизну подібність реакцій адресатів, а фактична реакція адресата перекладу може бути слабкіше реакції адресата оригіналу.

Перекладачі статей періодичних видань про військових мають усвідомлювати, що військова сфера була й буде невід'ємним інститутом сучасної держави, що безпосередньо корелює з питаннями національної безпеки та національних інтересів. У цьому сенсі немає перекладач має уникати додавання елементів пропагандистського, просвітницького характеру, прагнення в чомусь переконати адресата перекладу, нав'язати своє ставлення до автора оригіналу або до описуваних подій із впливом політичного, економічного, особистісного характеру.

Прагматичне завдання перекладача при перекладі повідомлень про військових може бути пов'язане лише з прагненням відбити у перекладі фактичний матеріал, тобто якомога краще трансформувати основну стратегію інформування. Виконання цього завдання вимагатиме застосування симбіозу перекладацьких моделей (ситуативної, трансформаційно-семантичної та психолінгвістичної [8:167-168]) та широкого кола перекладацьких прийомів.

Проведене дослідження свідчить, що адекватний переклад передбачає відтворення допоміжних стратегій (маніпуляції, презентації, конвенції, конфлікту тощо). Тому надзавданням перекладача є також правильне встановлення цих стратегій на рівні комунікативних тактик та ходів, якими вони реалізуються.

Встановлення мовних тактик відбувається шляхом аналізу власне повідомлення, що зумовлює звернення до мовних індикаторів. Вияв останніх залежить від інтерпретації, тому доцільно розпочати з семантичного рівня. Маркерами мовної тактики виступають особливості референції:

1) позначення учасників (*українська армія, яка продовжує воювати з мирним населенням* (6);

2) позначення об'єктів (*окрема механізована бригада армійського корпусу Міноборони України, розташована на західній околиці Артемівська* (4); *оперативний штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації – безпека*

населення (6); *tiny, congested island of Okinawa* (2);

3) позначення подій (... а далі вже гриміло, ревіло, свистіло, гуло й диміло майже цілу добу (6); *a U.S. helicopter suffered a "sudden, unexplained loss of power" and crashed Sunday in southeastern Afghanistan* (1); *U.S. forces were taking additional measures such as integrating sexual assault awareness training into orientation programs for new arrivals and stepping up contacts with local businesses and other leaders to coordinate anti-crime efforts*) (1);

4) позначення характеристик (*ракета системи "Град" — реактивний снаряд М21ОФ, здатний пробивати земляний вал завтовшки один метр* (3);

5) позначення стосунків між учасниками (*співробітника міського відділу освіти Наталя Докишина вважає, що саме завдяки сумнівному сусідству з військовими дітей вдалося навчити завжди бути напоготові* (6); *тоді односельці хлопця були просто шоковані вчинком свого земляка, адже Іван планував залишитися у військовій частині на надстрокову службу* (5); *President Hamid Karzai has repeatedly called on U.S. and NATO troops to exercise extreme caution to prevent civilian casualties* (1); *dozens of civilian deaths during operations by foreign troops have undermined his authority among Afghans* (1) тощо.

Знання про світ допомагають розпізнати мовну тактику дискредитації: *The Kandahar prison is under the jurisdiction of Afghan authorities. Prisoners are asking for fair and independent trials as well as the presence of defense lawyers during the investigations and hearings, the commission said* (2). Так, в першому реченні вказується, що в'язниця знаходиться під юрисдикцією Афганських властей, а в другому йдеться про прохання неупередженого правосуддя, що є нормою міжнародного права і має виконуватися незалежно від обставин: в'язні вимагають присутності адвокатів, хоча обов'язкова присутність останніх також встановлена нормами міжнародного права.

Тактика образи залучає комунікативний хід пониження адресата (*прапорики-зłodії* (6), *військовослужбовець-втікач* (5)).

На лексичному рівні стратегічним є вибір слів, пов'язаний з відповідними концептами.

Сигналізувати про комунікативну мету може експліцитне вживання перформативів чи опис комунікативного наміру: *"We're confident it was not due to enemy action, we're making a tremendous investment in trying to make sure we do everything we can to prevent even one crime from happening"* (1).

Стилістичні параметри слів також виступають у якості індикаторів комунікативного наміру. Абсолютне стилістичне значення слова та типізоване конотативне значення визначають емоційне забарвлення слів *мирне населення, deadliest single incident*.

Лексичні показники максималізму (*місто просто приречене час від часу згадувати свою колишню назву* (2); *relies heavily on helicopters* (1)), лексико-

граматичні моделі та синтаксичні конструкції разом із фонетичними характеристиками також ідентифікують певні типи тактик.

Так, широко розповсюдженим засобом негативної оцінки є вживання структур у незвичних для них денотативних значеннях із додатковими конотаціями “*Нам це треба!*”, “*Це нас турбує!*”. Подібні синтаксичні сполучення, які будуються на антифразях, несуть вияв заперечення шляхом ствердження, тобто мають негативну оцінку. Оскільки ці імпліцитні смисли легко виявляються, вони можуть бути сигналами конфронтаційних тактик.

Проведений аналіз Інтернет-повідомлень про американських та українських військових щодо відтворення їхнього сформованого іміджу при перекладі свідчить, що прагматичними показниками виступають: 1) комунікативні ходи як сигнали невиражених пропозицій; 2) власне послідовність комунікативних ходів.

При виявленні тактик та стратегій повідомлення перекладач повинен здійснювати переклад шляхом застосування якомога нейтральніше емоційно-забарвленої лексики з метою не збільшити комунікативного ефекту допоміжних стратегій, оскільки основним завданням є передача фактичної моделі, тобто стратегії інформування. Допоміжні стратегії є інструментом формування іміджу, що реалізують інтенцію адресата, тому перекладач повинен чітко їх усвідомлювати і адекватно оцінювати їхню роль.

Перспектива дослідження вбачається в урахуванні соціокультурного та гендерного аспектів комунікації під час встановлення специфіки формування та відтворення при перекладі іміджу військових, що сприятиме кращому розумінню механізму створення позитивного іміджу мовними засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андроникова М.И. От прототипа к образу. – М.: Высшая школа, 1974. – 131 с.
2. Синцов В.Ю. Образные характеристики человека через неживые образы в английском языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Н.Новгород, 2000. – 194 с.
3. Савицкий В.М. Применение образных средств в аргументативном дискурсе // Языковая личность: проблемы значения и смысла. – Волгоград: Перемена, 1994. – С. 43-49.
4. Борисевич В. Образы вербально-конфликтных ситуаций. – Симферополь: Крым, 2003. – 252 с.
5. Даулетова В.А. Вербальные средства создания автоимиджа: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоград. гос. ун-т. – Волгоград, 2004. – 22 с.
6. Плугина М.И. Акмеологические основы исследования и формирования имиджа преподавателя высшей школы. – Ставрополь: Издательство СевКавГТУ, 2007. – 198 с.
7. Фролова Е.В. Коммуникативные стратегии формирования имиджа регионального лидера в электронных СМИ: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. / Омский гос. ун-т им. Ф.М. Достоевского. – Омск, 2007. – 23 с.
8. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – М.: ЧеРо, 2000. – 136 с.
9. Панасюк А.Ю. Формирование имиджа: стратегия, психотехнологии, психотехники. – 2-е изд., стер. – М.: Омега-Л, 2008. – 266 с.
10. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – 2-е изд., стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 284 с.
11. The Information Warfare Site. Field Manual 100-6. – 2008. – Режим доступа: <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/usarmyio/fm100-6.pdf>. – Заголовок з екрану.
12. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Высшая школа, 1974. – 125 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. News – Top US, Political, International News | Reuters.com. – 2008. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/news/> – Заголовок з екрану.
2. Breaking News, Latest News and Current News from FOXNews.com. – 2008. – Режим доступу: <http://www.foxnews.com/> – Заголовок з екрану.
3. УНІАН інформаційне агентство. – 2008. – Режим доступу: <http://www.unian.net/> – Заголовок з екрану.
4. Кореспондент.net Щоденна інформаційно-політична газета. – 2005. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/> – Заголовок з екрану.
5. Кореспондент.net Щоденна інформаційно-політична газета. – 2008. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/> – Заголовок з екрану.
6. Україна молода, щоденна політична газета. – 2005. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/37/184/534/> – Заголовок з екрану.

ЛИСИЧКИНА О.О.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БІЗНЕСОВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті розглянута роль прагматики у процесі формування вербалізації ділового дискурсу, який має певні функціонально-прагматичні особливості, що віддзеркалюють взаємозв'язок двох антропоцентрів й створення логіко-аргументативних інтеракцій.

Ключові слова: діловий дискурс, прагматика, інтеракція, аргументація.

В статье рассмотрена роль прагматики в процессе формирования вербализации делового дискурса, которому присущи определенные функционально-прагматические особенности, отражающие взаимосвязь двух антропоцентров и создание логико-аргументативных интеракций.

Ключевые слова: деловой дискурс, прагматика, интеракция, аргументация.

This article highlights the role of the pragmatics in business discourse verbalization process. This discourse has the functional and pragmatic peculiarities which reflect the communicators' relation and the creation of logical-argumentative interactions.

Key words: business discourse, pragmatics, interaction, argumentation.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки відзначено широким інтересом дослідників до ментальних процесів міжособистісного спілкування, що у свою чергу визначає підхід до вивчення механізмів породження дискурсу.

На перший план виходять питання комунікативного характеру, тобто аналіз умов ефективного спілкування, що забезпечує однозначне тлумачення повідомлення в межах дискурсу.

Мета нашого дослідження полягає в окресленні специфіки реляції комунікантів у контексті бізнесових переговорів.

Актуальність дослідження підкреслюється орієнтацією сучасних лінгвістичних студій на комплексний дискурсний аналіз у соціально пріоритетних моделях міжособистісного спілкування, зокрема у сфері бізнесу. Розуміння особливостей взаємодії комунікантів важливе для з'ясування механізму продукування комунікативно і прагматично ефективного дискурсу.

Зазначимо, що проблеми вивчення особливостей побудови тексту/дискурсу, насамперед, орієнтовані на моделі вербальної комунікації, що набувають рис специфічних схем – когнітивно-релевантних мікро- і макро- структур.

Об'єктом нашого дослідження є дискурс бізнесової сфери спілкування з базовою ознакою аргументативності. Аргументація в межах семіотичної

сфери комунікації може розглядатися як специфічний вид мовленнєвої діяльності щодо впливу на адресата засобами переконання. Ділові переговори як адресатоцентричний формат комунікації у специфічному соціальному контексті є динамічною системою, основу якої складає переговорний процес у сукупності мовних та позамовних чинників. У науковій літературі наводяться різні підходи щодо поняття “переговорний процес”, зокрема проводиться ідея про повсякденний характер переговорів для будь-якої людини, відзначається поширеність переговорного процесу. Серед специфічних функцій ділової комунікації – аргументативної, інформаційної, комунікативної, контрольної, рекламної – особливої значущості набуває аргументативна, причому власне аргументація в цьому випадку розглядається як засіб впливу на людину, на процес прийняття рішень через зміну наявної в її свідомості моделі миру, тобто як аргумент у межах впливу [1:10]. Доцільно вказати, що ділові переговори як модель міжособистісної комунікації віддзеркалює процес обговорення певного питання з метою досягнення згоди та зняття інформаційної невизначеності, з’ясування позицій комунікантів шляхом аргументованого викладення їх власної оцінки.

У нашому розумінні ділові переговори як функціонально-прагматичний інтерактивний формат спілкування, який відтворює певний соціальний контекст, характеризується різноплановістю, що висвітлює значущу роль базових соціативних факторів. Це зумовлює прагматику переговорного процесу. Отже, переговори є зразком певних стосунків між комунікантами та їхньої мовленнєвої поведінки, що вказує на специфічну антропоцентричну зумовленість бізнесової комунікації. До категорії антропоцентричності належать підкатегорії адресантності та адресатності, які знаходяться у складних взаємовідносинах та мають різні засоби репрезентації. Адресанту (пропоненту) властиве лінгвопсихологічне породження тексту, виходячи з замислу та інтенції, адресату (опоненту) – розуміння та інтерпретація.

Опонент, як і пропонент, виступає складником дискурсу, мовною особистістю, детермінованою сукупністю ментальних, психічних, емоційних, оцінних, прагматичних та інших ознак. При цьому між комунікантом та способом комунікації спостерігається взаємний зв'язок: дискурсні можливості особистості прогнозують спосіб організації, породження дискурсу, що у свою чергу передбачає реалізацію певних ознак комунікантів, від яких, на рівні з вербальним повідомленням, залежить ефективність комунікації [2:138]. Доречно зауважити, що комунікантами ділового спілкування взагалі та переговорів зокрема виступають офіційні посадові особи, що виконують свої службові обов'язки.

В контексті розгляду взаємовідносин пропонента й опонента зазначимо, що особливої значущості набуває комунікативна компетенція. В сфері ділового спілкування остання є інтегральним поняттям, що включає, зокрема, такі характеристики комунікантів, як обізнаність щодо ділового етикету як складової риторичного спілкування, знання про статусно-рольові характеристики партнера по спілкуванню [3].

Переговорам як різновиду ділового спілкування притаманні так звані вертикальні і горизонтальні зв'язки взаємодії. Діловим особам характерне врахування шаблів в ієрархічній градації. У зв'язку із цим доцільно виокремити різні типи відносин, які складаються в процесі ділового спілкування. Антропоцентрична зумовленість ділових переговорів вимагає врахування характеру стосунків між комунікантами, їхнього соціального статусу та ієрархії. При цьому виділяються дві моделі відносин: субординаційна та партнерська.

Важливим компонентом ділових переговорів, який корелює із взаємодією комунікантів, є аргументація. Аргументація завжди включена в певну вербальну діяльність людини, і як формат комунікативної діяльності й способу мовного впливу розгортається в межах тієї або іншої конкретної мети спілкування [4:12].

Аргументативний дискурс у сфері бізнесового спілкування розглядається у межах семіотичної сфери, що віддзеркалює специфічний вплив на свідомість адресата завдяки мовленнєвим моделям, побудованим відповідно до прийнятого у певній культурі принципів переконання. Як комунікативний процес йому властиві семантика, синтактика й прагматика. Зокрема, до прагматичного аспекту аргументування належать ті принципи і правила, які забезпечують доречність, дієвість й успішність аргументації, деякі прагматичні категорії прямо залежать від соціальних і культурних факторів.

До категорії прагматики належить класична дихотомія “мовець – мовне висловлення”, що є стрижнем комунікативного процесу, пов'язаного з цінносними орієнтаціями мовної особистості, інтенціями комунікантів та іллокутивним змістом аргументації. Як своєрідний фрейм ментальної діяльності інтенція сигналізує про адекватну вербалізацію аргументативного формату комунікації відповідно до певних риторичних канонів засобами міжрівневої інтеграції [5].

Орієнтуючи мовленнєву дію, інтенція зумовлює динаміку адресатоцентричної моделі інтерактивного спілкування, погоджуючись з попередньою мовленнєвою дією, або маркуючи суперечливе відношення щодо топікальної проблеми.

Кульмінаційним моментом є реалізованість або нереалізованість

інтенції, що безпосередньо пов'язано зі ступенем ефективності спілкування. У свою чергу, ефективність спілкування це, насамперед, питання оптимізації взаємодії комунікативного задуму пропонента та опонента, метою якого є досягнення бажаного перлокутивного ефекту, що свідчить про успішне вирішення надзавдання комунікативного процесу.

Дотримання риторичних канонів бізнесової комунікації залежить від соціативних факторів, що керують мовленнєвим спілкуванням. Так, принцип кооперації, сутність якого передають постулати міжособистісної комунікації [6], знаходить своє відображення у контексті ділових переговорів, яким притаманна специфічна рольова структура діяльності, що зумовлює коло питань, пріоритетних для певної соціальної групи як комунікативного цілого, а також ієрархічності відносин в межах виокремленого соціуму.

Л.М. Макаров [7:170] зазначає, що ділові переговори є специфічною регламентною ситуацією, якій притаманні характерні риси релевантності. Слід також підкреслити, що діловим переговорам властива інтеграція різновекторних інтенцій згідно з принципом кооперації та локалізація регламентного компоненту в рольових співвідносинах. На нашу думку, всі згадані вище риси ділового спілкування надають цій мовленнєвій моделі певні особливості логіко-аргументативної взаємодії.

Варто зосередити увагу, насамперед, на бінарних відносинах “пропонент-опонент” як базової складової аргументативного діалогу, спрямованого на прийняття ефективних рішень. Взаємодія пропонента й опонента, яка утворює антропоцентричний ланцюжок логіко-аргументативного контексту спілкування, віддзеркалює прагматику комунікантів, зокрема зміну мовленнєвих актів, прийоми впливу на співрозмовника, показники зміни комунікативної ролі, стратегію зміни, що створює передумови безпосереднього сполучення пари мовленнєвих актів [8] як адекватної вербалізації тез і аргументів. Наприклад:

A1 – I accept what you say about the problems with our image, but I still feel that this government project could be very interesting for us.

A2 - Yes, but on the other hand it would demand a lot of extra work on our part. There would be continual reports, meetings, checks and cross-checks which would waste hours of everybody's time and create all kinds of extra administration. And what's more, we wouldn't have either the resources or money to pursue our own projects. (O'Driscoll, Pilbeam, 81-82).

Наведений приклад взаємодії мовленнєвих актів є зразком сумісної діяльності з метою аргументативного викладення точки зору двох сторін щодо запропонованого урядового проекту. Мовленнєва поведінка пропонента є свідомою дією, спрямованою на обґрунтування власної думки

щодо аргументів, висунених співрозмовником. Істиносний характер мовленнєвий акту пропонента, що є експліцитною констатацією власної позиції, відтворює “якісних параметр” принципу кооперації (*I accept what you say*). Подальша вербалізація думки включає категоричний оцінний компонент (*But I still feel that this government project could be very interesting for us*), що є передумовою зміни комунікативної ролі й викладення точки зору опонента. Кількісні характеристики ініціального мовленнєвого руху (достатній обсяг інформації) сигналізують про подальшу динаміку спілкування завдяки компактному аргументуванню власної позиції. Вербальна репрезентація аргументів опонента також має істиносний характер і віддзеркалює докладне, з урахуванням всіх нюансів вирішення надзавдання, обґрунтування стратегії дій, спрямованих на прийняття рішення щодо урядового проекту як предмету обговорення. Відверта позиція опонента вербально висвітлює функціонування постулатів якості, кількості, способу вираження, що в решті решт, прогнозують релевантність мовленнєвої поведінки комунікантів стосовно топікальної специфіки переговорного процесу. Експлікація думки, що відтворює персональну позицію (*but on the other hand it would demand a lot of extra work on our part. There would be continual reports, meetings, checks and cross-checks which would waste hours of everybody's time and create all kinds of extra administration*) завдяки високому ступеню вірогідності передбачуваних подій, які можуть мати негативні наслідки (*And what's more, we wouldn't have either the resources or money to pursue our own projects*), є прикладом адекватної вербалізації аргументів. Таким чином, ця мовленнєва взаємодія є зразком комунікативної кооперації в межах двовекторної еквіпотентної моделі, яка віддзеркалює незгоду одного із співрозмовників як специфічне “критичне зауваження” опонента, дипломатичну стратегію, зміну позиції, яка прогнозує подальше обговорення проблеми.

Слід також зазначити, що типовою концептуальною основою бізнес комунікації є “згода-незгода”. Ці базові концепти вербально представлені мовленнєвими актами комунікантів, які висловлюють різний ступінь оцінності, від “підтвердження” до “категоричної незгоди” щодо власної позиції у переговорному процесі. Наприклад:

A1– It's just a question of splitting resources into three parts, and it enables us to give each market sector more personal service.

A2– Before we take any decision it would be a good idea to compare the cost of sales between the two companies for the different sectors. I'm sure that would prove that the two division structure is the only solution. (Brieger, Comfort 1998, 112).

У цьому прикладі вербального контексту запропонований

пропонентом A1 погляд на події щодо ресурсів компанії спонукає опонента A2 на “заперечення” (концепт “незгода”) стосовно обговорюваних питань, висловлюючи деяке припущення (*Before we take any decision it would be a good idea to compare the cost of sales between the two companies for the different sectors*) з подальшим аргументовним викладенням своєї впевненості у позитивному вирішенні поставлених задач (*I'm sure that would prove that the two division structure is the only solution*). Цей приклад взаємодії є певним відбитком регламентної ситуації, що має яскраво виражені риси релевантності обговорення зі специфічною локалізацією регламентного компоненту у рольових співвідносинах.

Наведемо приклад вербалізації аргументів з метою викладення “категоричної незгоди”:

A1– *In my opinion, we have been focusing too much on urban customers and their needs. The way I see things, we need to return to our rural base by developing an advertising campaign to focus on their particular needs.*

A2– *I'm afraid I can't agree with you. I think rural customers want to feel as important as our customers living in cities. I suggest we give our rural sales teams more help with advanced customer information reporting.* (O'Driscoll, Pilbeam, 87-88).

Актуалізація постулатів принципу кооперації знаходить своє відтілення шляхом представлення аргументів стосовно предметної ситуації. Експлікація позиції пропонента A1 є категоричною щодо способу вираження власної думки (*In my opinion, we have been focusing too much on urban customers and their needs*). “Категорична незгода” опонента A2 адекватно вербалізована й сигналізує кількісно-якісні характеристики мовленнєвого акту (*I'm afraid I can't agree with you. I think rural customers want to feel as important as our customers living in cities*). Витримуючи регламентну норму спілкування, опонент завершує висловлення свого ставлення до думки комуніканта A1 логічною пропозицією щодо предмету обговорення (*I suggest we give our rural sales teams more help with advanced customer information reporting*), що релевантно у контексті переговорного процесу бізнесової сфери комунікації.

Підтвердження позиції комуніканта A1 опонентом (концепт “згода”) проілюстровано у наступному прикладі:

A1 – *Obviously most of our people would have the opposite opinion since we are already Paris based. But perhaps we could look at some other options. There seem to be at least two ways of dealing with the problem. One solution is obviously to move everything to Paris, as suggested, but, as we've heard, this will cause personal disruption and be expensive. But another possibility would be to separate some of the HQ functions and locate them in different places. For*

example, the Technical department and the Distribution department could easily be based in Strasbourg, with sales, marketing and administration in Paris. The personnel functions could also be divided between the two places.

A2 – Good. There seems to be a consensus on this point. What we should do now is work out how many people would be involved in a move to Paris, and who would stay in Strasbourg. I'd like you to give me a report on that by the end of the week. (Brieger, Comfort 1993, 116).

Цей зразок мовленнєвої взаємодії, як і попередні, своєрідно відтворює механізм комунікативної кооперації, експлікацію позицій комунікантів A1 і A2 (*One solution is obviously to move everything to Paris, as suggested, but, as we've heard, this will cause personal disruption and be expensive. But another possibility would be to separate some of the HQ functions and locate them in different places*), базові аргументи пропонента A1, а також відверта згода опонента A2, яка вербально представлена таким чином: *Good. There seems to be a consensus on this point. What we should do now is work out how many people would be involved in a move to Paris, and who would stay in Strasbourg.* Координація зусиль комунікантів, спрямована на позитивне вирішення комунікативних завдань, ілюструє різноманітні відтінки обміну думками, стан вирішення проблеми на тлі соціативних факторів, що зумовлюють аргументовану інтеракцію логіко-орієнтованого процесу ділового спілкування.

Аналіз вербального контексту дає підстави стверджувати, що ділові переговори як певна трансакція створюються перетинанням логіко-аргументативних інтеракцій, які реалізують специфічні комунікативні функції й базуються на концептах “згода – незгода”.

Ці базові концепти зумовлюють функціонально-прагматичний потенціал ділових переговорів та можуть бути представлені двома типами конверсаційної парадигми. Специфіка функціонально-прагматичної будови інтеракції забезпечує взаємодію двох експліцитних антропоцентрів, що, насамперед, віддзеркалює взаємодію комунікативних стратегій задля максимальної ефективності мовленнєвих актів зі специфічною ілокутивною силою.

Наше дослідження свідчить, що складовими мовленнєвими актами унісонних та контрадикторних інтеракцій зазвичай є інтегративні констативи ініціального та реактивного мовленнєвих кроків, що мають специфічну логіко-семантичну реляцію. Інтегративний характер мовленнєвих ходів відтворює напрям інтенції комунікантів. Згідно з класифікацією семантичної реляції так званих комунікативних структур [9:102], нами встановлено логіко-семантичну специфіку інтерактивних мовленнєвих актів, які притаманні саме формату ділових переговорів –

семантичне розгортання, регресивна експлікація, додаткова актуалізація та замикання.

Слід також зазначити, що домінування двоярусних взаємодій у діловому дискурсі є проявом його специфічного продукування. Ґрунтовне викладення власної думки пропонента та опонента в цьому випадку маркує специфічні аргументативні кроки, що зумовлюють особливості вербалізації позиції опонента.

На нашу думку, цілісний механізм функціонування ділового дискурсу може бути виявлено завдяки встановленню ступеня інтеграції семантики, прагматики та просодії, оскільки просодичні засоби відображають специфіку взаємодії усіх рівнів у процесі мовленнєвого спілкування.

В цьому сенсі перспективним вбачається дослідження просодичної організації логіко-аргументативних інтеракцій в контексті бізнесового спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мен Шу. Типология деловой беседы в лингвистическом и коммуникативном аспектах: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Гос. ун-тет рус. яз. им. А.С. Пушкина. – М., 2005. – 23 с. 2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, Фитосоцицентр, 2002. – 336 с. 3. Сыщиков О.С. Имплицитность в деловом дискурсе (на материале текстов коммерческих писем): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Волгоградский гос. пед. ун-тет. – Волгоград, – 2000. – 22 с. 4. Брантов С.А. Просодическая составляющая риторической аргументации в публичной речи (на материале британских лекций): Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2004. – 182 с.: Библиогр.: С. 167–182. 5. Рябцева Л.Г. Коммуникативный модус и метаречь // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 82-93. 6. Grice H.P. *Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass): London: Harvard University Press, 1989. – 394 p. 7. Макаров Л.М. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с. 8. Beattie G.W., Cutler A., Pearson M. Why is Mrs. Thatcher interrupted so often? // *Nature*, 1982. – Vol. 300. – P. 744-747. 9. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1979. – 190 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Brieger N., Comfort J. (1993). *Developing Business Contacts*. – L.: Prentice Hall.
Brieger N., Comfort J. (1998). *Advanced Business Contacts*. – L.: Prentice Hall.
O'Driscoll N., Pilbeam A. (1995). *Meetings and Discussions*. – London: Longman.

ЛІПСЬКА Є.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕРФОРМАТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

Стаття присвячена дослідженню когнітивних характеристик перформативних мовленнєвих актів у дискурсі сучасної німецької мови. Була побудована типова когнітивна модель перформативного мовленнєвого акту, визначені її конституанти у певних ситуаціях спілкування.

Ключові слова: перформативний мовленнєвий акт, експліцитний, імпліцитний, когнітивна модель.

Статья посвящена исследованию когнитивных характеристик перформативных речевых актов в дискурсе современного немецкого языка. Была создана типичная когнитивная модель перформативного речевого акта, определены ее составляющие в определенных ситуациях

© Ліпська Є.Л.

общения.

Ключевые слова: перформативный речевой акт, эксплицитный, имплицитный, когнитивная модель.

The article is devoted to the investigation of the cognitive characteristics of the performative speech acts in the discourse of the modern German language. Typical cognitive model of the performative speech act was created, its constituents in the definite communicative situations were defined.

Key words: performative speech act, explicit, implicit, cognitive model.

Об'єктом дослідження в статті є перформативні мовленнєві акти у сучасній німецькій мові, **предметом** – їхні когнітивні характеристики. Ми маємо за **мету** побудувати типову когнітивну модель реалізації зазначених актів, встановити її конституенти у певних ситуаціях спілкування. **Наукову новизну** статті визначає фреймове моделювання ситуацій взаємодії, у межах яких здійснюються перформативні мовленнєві акти. **Матеріалом дослідження** слугують висловлення, що реалізують перформативні мовленнєві акти, відібрані методом суцільної вибірки з творів художньої літератури німецькомовних авторів ХХ – ХХІ століть.

Актуальність дослідження визначається тим, що воно виконане у руслі когнітивно-комунікативної парадигми наукового знання, яка виходить з функціонального підходу до комунікації. Парадигму визначають як загальновизнану модель постановки проблем та їх вирішення у науковому співтоваристві, як домінуючий у науці дослідницький підхід, пізнавальну перспективу та методологічну орієнтацію. Появу і розповсюдження нової парадигми лінгвістичного знання виправдовують тільки тим, що її установки і принципи аналізу сприятимуть встановленню та опису нових реальностей мови; дослідженню нових аспектів, рис, властивостей вже відомих мовних явищ. Когнітивно-комунікативна парадигма наукового знання пропонує нову систему поглядів. Вона націлена на інтегральне вивчення ментальних і мовленнєво-комунікативних процесів, використовує широкий набір методів, методик з когнітивістики, прагматики, інших суміжних дисциплін [1; 2; 3; 4]. Звернення до теоретичних та практичних напрацювань сучасної лінгвістики відкриває нові можливості для інтерпретації перформативних мовленнєвих актів сучасної німецької мови.

В останні роки спостерігається поява праць по розгляду мовленнєвих актів у когнітивному плані (мовленнєві акти вибачення – Буренко Т.М.; каяття – Дорда С. В.; звинувачення – Король А.А.; обіцянки – Частникова С.А.), які не висвітлюють визначену проблему у повному обсязі. Тому, доцільно вивчити когнітивні характеристики перформативних мовленнєвих актів сучасної німецької мови.

Нова парадигма лінгвістичного знання у другій половині ХХ ст.

спричинила бурхливий розвиток когнітивної лінгвістики, що вважають “характерною рисою світового мовознавства на сучасному етапі” [3:3]. Це новий лінгвістичний напрям, у центрі уваги якого перебуває мова як когнітивний механізм, задіяний у репрезентації та передачі інформації [5:172]; як знаряддя в пізнанні та концептуалізації людиною навколишнього середовища і самої себе [6:4]; як вікно у духовний світ людини, її інтелект, засіб доступу у таємниці розумових процесів [3:8]. У сферу інтересів когнітивної лінгвістики входять ментальні основи розуміння і продукування мовлення з точки зору репрезентації структур мовного знання та їх участі в обробці інформації [7:21].

Важливо підкреслити, що когнітивний підхід до вивчення мовних і мовленнєвих явищ дозволяє по-іншому поглянути на проблеми вивчення діалогічного спілкування, згідно з яким комунікацію розглядають як процес взаємодії двох індивідуальних концептуальних систем адресанта і адресата. Такий процес може бути успішним тільки за умови, якщо мовець і адресат перебуватимуть у єдиному комунікативно-когнітивному просторі і відбуватиметься взаємодія їхніх когнітивних сфер. У зв’язку з цим, мовленнєвий акт розглядається як взаємодія та є одиницею когнітивно-комунікативного характеру [4; 5].

Потрібно зазначити, що специфіка мовленнєвого акту полягає в об’єктивації ним не стільки знань про світ, скільки знань мови і можливостей її використання у процесах комунікації. Знання про те, як спитати іншу людину про щось і спонукати її поділитися певною інформацією, як заборонити щось іншій людині, як привітатися чи попрощатися, – це знання про вживання мови, правила мовленнєвого спілкування і мовленнєвої поведінки. Такі знання підсумовують людський досвід, почерпнутий не при спостереженнях за зовнішнім світом чи сприйнятті оточуючого людину предметного середовища, а у досвіді спілкування людей засобом мови, який відображає мовленнєву інтеракцію людей і виникаючих при цьому ситуаціях [2:27-28].

Зі сказаного випливає, що назріла необхідність пояснити здатність людини здійснювати й розуміти мовленнєві акти у різних дискурсах. Оскільки висловлення, що реалізують мовленнєві акти, є результатом не тільки мовленнєвої, а й розумової діяльності, то для виявлення різних типів мовленнєвих актів необхідно звернутися до когнітивної складової дискурсу та апарату когнітивної лінгвістики. Метою висловлення вважають когнітивний стан адресата, тобто надання у його розпорядження інформації, якою він може користуватися при формуванні переконань чи реакцій у відповідь. У межах такого підходу вважають, наприклад, що мета мовленнєвого акту “пропозиція” полягає в тому, щоб викликати в голові у

адресата ментальні процеси, які ведуть до рішення, тобто мовленнєві акти забезпечують адресата певними когнітивними умовами, а саме знаннями, від яких він може відштовхуватися у своїх практичних міркуваннях [8].

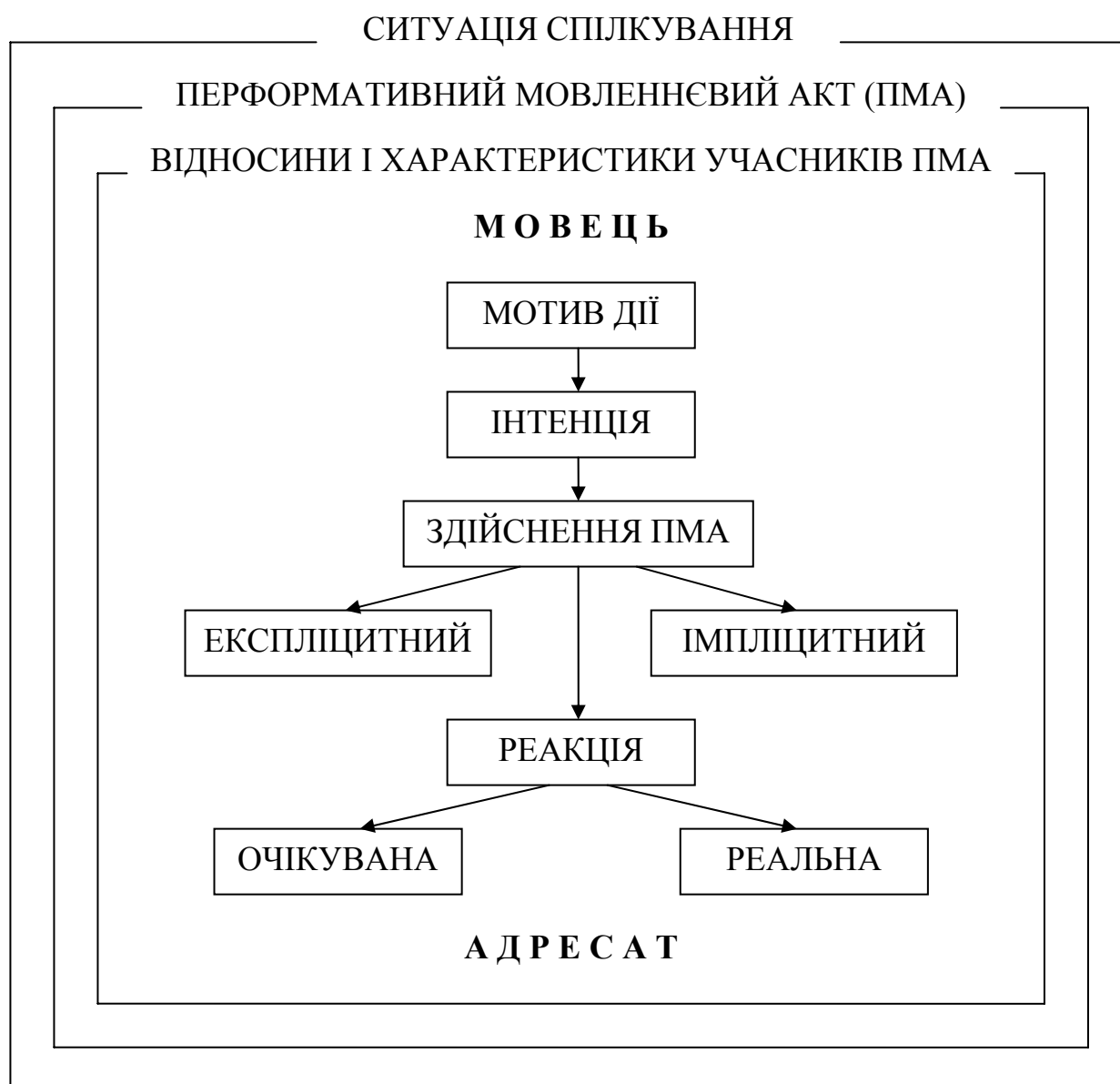
Звідси слідує, що інтерпретація мовленнєвих актів вимагає більш широких знань про світ, оскільки мовленнєві акти неможливі без знання того, що необхідно, допустимо чи можливо у реальному світі. Якщо мовець поздоровляє когось і бажає щось при цьому, то він обов'язково повинен знати, що у його адресата трапилося щось гарне, але що є гарним, для кого і за яких обставин – усе це може бути визначене лише на основі наших загальних знань про світ, організованих у свідомості у вигляді фрейму [9].

Відомо, що фрейм, який є структурою даних для представлення стереотипної ситуації, вважається головною моделлю репрезентації знань у когнітивній лінгвістиці. Це особлива організація знання, що становить “необхідні попередні умови нашої здатності до розуміння тісно пов'язаних між собою слів” [10]. Його можна собі уявити у вигляді сітки, що складається з вузлів і зв'язків між ними. Фрейми представляють інформацію про те, як їх слід використовувати, до чого може призвести їх виконання і що потрібно робити, якщо ці сподівання не підтвердяться [11:7]. Фрейми тлумачать як структуровану одиницю знання, у якій виділяються певні компоненти і відношення між ними; когнітивні моделі, які згруповані у категорії різними способами і передають знання та думки про певні ситуації, що часто повторюються [12:61; 13:10]. Вони мають рухому і еластичну структуру, пов'язані між собою співвідносною конекцією і разом здатні утворювати загальний фрейм з крупнішою структурою [14]. Фрейми репрезентують один із способів економії зусиль, оскільки є “ідеалізованими когнітивними моделями” і зводять практично будь-яку унікальну ситуацію до стандарту, у якому втілений попередній досвід людини [15:16].

Під перформативними мовленнєвими актами розуміємо акти, які одночасно виступають певною дією мовця в момент вимовлення висловлення. На нашу думку, фреймове моделювання мовленнєвих актів полягає у представленні типових когнітивних моделей, які передають знання та думки, набуті у результаті попереднього досвіду, про певні стереотипні ситуації і відображають алгоритм дій комунікантів у певних ситуаціях спілкування. У когнітивних моделях інформація сконцентрована у слотах (елементах, складових чи конститuentах) фрейму, які пов'язані між собою.

На наше переконання, когнітивна модель перформативного мовленнєвого акту може мати наступний вигляд:

Когнітивна модель перформативного мовленнєвого акту

Як видно зі схеми, когнітивна модель (фрейм) перформативного мовленнєвого акту представлена такими слотами: ситуація спілкування (офіційна / неофіційна; симетрична / асиметрична; приватна / службова / соціальна / суспільна); відносини (дружні / нейтральні / офіційні) і характеристики комунікантів (вік, стать, соціальна роль, соціальний статус); мовець (як правило, представлений займенниками 1-ї особи однини чи множини), адресат (виражений займенниками 2-ї особи однини чи множини у давальному чи знахідному відмінках та займенником ввічливої форми), мотив дії мовця, його інтенція (експліцитна / імпліцитна), власне здійснення перформативного акту (експліцитна, для якої обов'язкова наявність перформативного дієслова у формі 1-ї особи однини/множини теперішнього

часу дійсного способу активного стану, чи імпліцитна форма), реакція (очікувана і реальна).

Зазначимо, що перформативний мовленнєвий акт відбувається тільки у певній комунікативній ситуації. Релевантність характеристик мовця і адресата у кожному перформативному акті різна. Для одних важливі статусно-рольові, соціальні характеристики, для інших – вікові. На основі минулого досвіду у мовця виникає мотив висловлення, який не збігається з іллокутивною силою і важливий для розуміння мовленнєвого акту [16]. Вибір форми перформативного мовленнєвого акту залежить від мети, яку переслідує мовець, вступаючи у діалог з адресатом: пряме і точне вираження іллокутивної цілі передбачає вживання експліцитної форми, її посилення, пом'якшення – відповідно, модифікованої, а приховування – імпліцитної. Перлокутивний ефект не завжди може бути досягнутий мовцем, тому очікувана і реальна реакції адресата на певний мовленнєвий акт можуть не збігатися.

Проілюструймо на прикладах функціонування запропонованої когнітивної моделі.

(1) *“Ich sage dir eines, Farkas: Ohne mich wärst du heute nicht hier und würdest mit Grassalkovich und den anderen reden. Ohne mich würdest du noch immer in deiner Schreibstube sitzen.”*

Ibolya war lauter geworden, und peinlich berührt sah sich Kempelen um. “Beruhige dich bitte.”

“Oh, ich bin ruhig. Ich mahne dich lediglich zur Vorsicht: Ich habe dich hierhin gebracht, aber ich kann dich auch sehr leicht wieder zurückbringen.”

“Hör zu: Das stimmt nicht.” Jetzt war auch Kempelens Tonfall schärfer geworden, wenngleich er leise blieb und weiterhin lächelte. “Beides stimmt nicht. Ich bin hier, weil ich eine schachspielende Maschine gebaut habe. Und du kannst nichts tun, mich zu stürzen – aus welchem Gründen auch immer du das wolltest.”

“Forderst du mich heraus?”

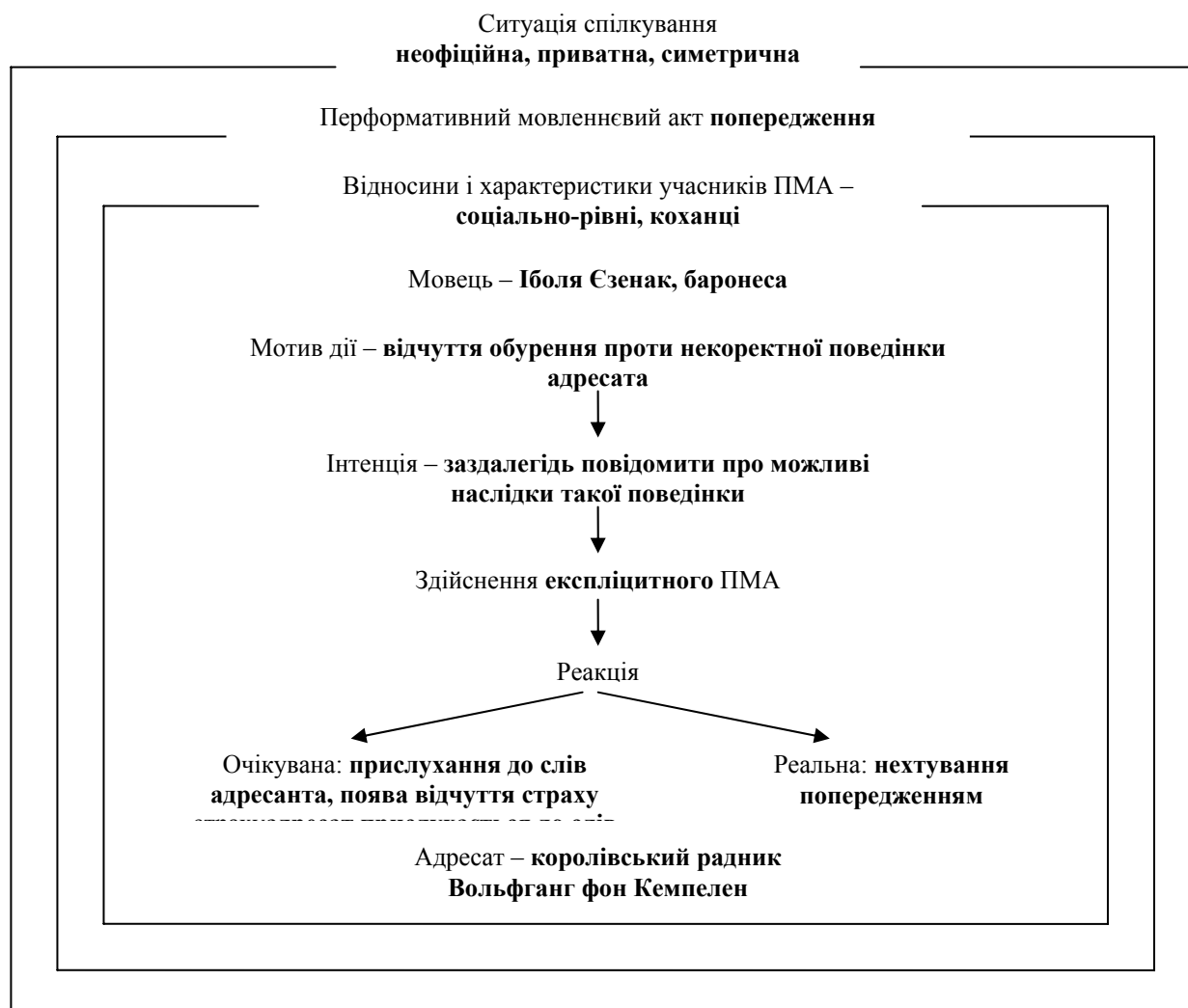
“Was willst du denn tun?”

“Ich warne dich, Farkas.”

Kempelen sah, wie Grassalkovich ihn ungeduldig heranwinkte. “Warne nur fleißig weiter, aber mir erlaube bitte, erspriesslichere Gespräche zu führen.” Kempelen überreichte ihr sein Champagnerglas, da sie ihres fast ausgetrunken hatte. “Das kann dir statt meiner dabei Gesellschaft leisten” (Löhr, S. 192).

Когнітивна модель поданого фрагменту буде мати такий вигляд:

Когнітивна модель експліцитного перформативного мовленнєвого акту попередження

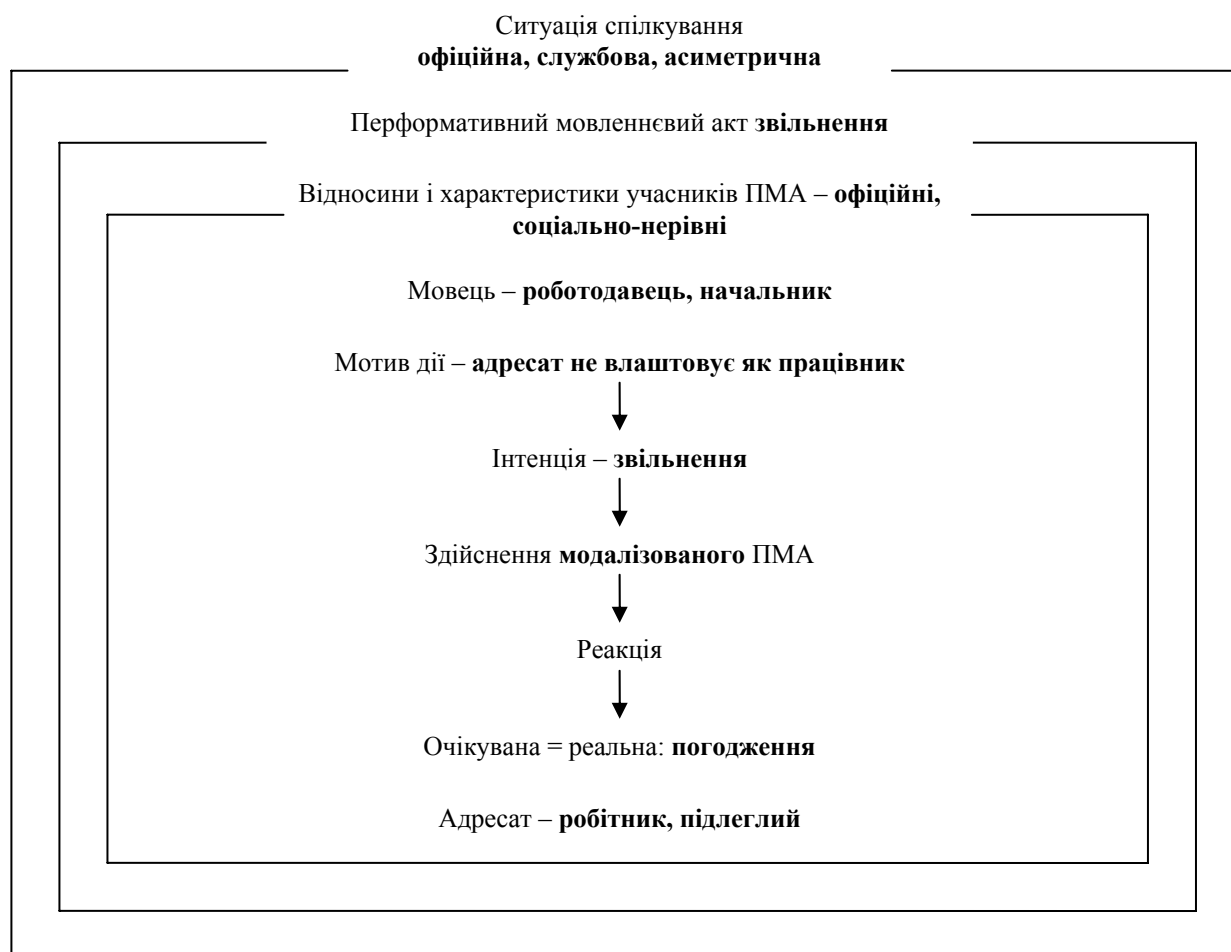
У межах зазначеного фрагменту ми спостерігаємо три перформативних мовленнєвих акти (*Ich sage dir eines, Farkas; Ich mahne dich lediglich zur Vorsicht; Ich warne dich, Farkas*). Ситуація спілкування є неофіційною, приватною, симетричною. Комуниканти – коханці у минулому, соціально рівні (адресант – баронеса Іболя Єзенак, адресат – королівський радник Вольфганг фон Кемпелен (угорське ім'я – Фаркас). Мотив дій мовця – обурення проти некоректної поведінки адресата на світському прийомі по відношенню до неї, повне ігнорування її особи. Інтенція мовця – повідомити заздалегідь про можливі наслідки такої поведінки, нагадати адресатові про своє сприяння у його кар'єрному зростанні. Інтенція є експліцитно вираженою за допомогою перформативних дієслів (*sagen* – повідомляти, *zur Vorsicht mahnen* – закликати до обережності, *warnen* – попереджати). Комуниканти у всіх трьох актах експліцитно представлені – *ich, dir; ich, dich; ich, dich*. Тобто перед нами

експліцитний акт попередження, який носить характер погрози (*Ich habe dich hierhin gebracht, aber ich kann dich auch sehr leicht wieder zurückbringen*). Мовець очікує, що адресат прислухається до його слів, апелює до його відчуття страху, але останній не має наміру змінювати свою поведінку, нехтує попередженням (*Warne nur fleißig weiter, aber mir erlaube bitte, ersprießlichere Gespräche zu führen*) і реагує на слова мовця з неприхованою іронією (*Kempelen überreichte ihr sein Champagnerglas, da sie ihres fast ausgetrunken hatte. "Das kann dir statt meiner dabei Gesellschaft leisten"*).

Когнітивну модель наступного фрагменту можна змоделювати таким чином:

Рис. 3

Когнітивна модель модалізованого перформативного мовленнєвого акту звільнення

(2) “Herr Gompitz, das wird wohl nichts mit uns. Ich habe den Eindruck, Sie packen das hier nicht. Ich muss Sie entlassen, aber ich brauche Ihnen das nicht weiter begründen, Probezeit, Sie wissen schon.”

Paul denkt an die 704 DM, die er in vier Tagen verdient hat. “Na, wenn das so ist, muss ich wohl, dann zahlen Sie mich jetzt aus” (Delius, S. 103).

Подана діалогічна єдність ілюструє перформативний акт звільнення, який відбувається в офіційній, асиметричній ситуації спілкування. Мовці є соціально-нерівними: адресант – роботодавець (начальник), адресат – залежний від нього робітник (підлеглий). У адресанта достатньо повноважень для того, щоб звільнити пана Гомпіца, не пояснюючи причин (*ich brauche Ihnen das nicht weiter begründen*), оскільки він був взятий на роботу з випробувальним терміном (*Probezeit*). Мотив такої дії мовця – пан Гомпіц не влаштовує його як працівник, інтенція є експліцитно виражена – звільнення. Модальне дієслово “*müssen*”, вжите у модалізованому перформативному мовленнєвому акті, сприяє послабленню прагматичного значення дієслова *entlassen*, тим самим акт звільнення мовця виглядає ввічливим та менш категоричним. Адресат змушений погодитися зі словами мовця (*na, wenn das so ist, muss ich wohl*), а це означає, що останній досягає бажаного перлокутивного ефекту.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, у ході дослідження була доведена доцільність вивчення перформативних мовленнєвих актів з когнітивної точки зору. Для того, щоб вимовити перформативний мовленнєвий акт, мовець повинен бути озброєним певною інформацією, певними знаннями, які організовані у його свідомості у вигляді когнітивних моделей (фреймів). Розгляд зазначених актів за запропонованою когнітивною моделлю засвідчує, що вони беруть участь в об’єктивації розумових процесів людини, знань про вживання мови і можливостей її використання у процесах комунікації. Побудована когнітивна модель дозволяє проаналізувати як перформативний акт у цілому, так і його складові (локуцію, іллокуцію, перлокуцію). Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у моделюванні інших комунікативних ситуацій з перформативними мовленнєвими актами і вивченні їх когнітивних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен.* – Харків: Константа, 2005. – 356 с. 2. *Кубрякова Е.С.* О речевых актах с когнитивной точки зрения // Когнитивная лингвистика: ментальные основы и языковая реализация. – Ч.1: Лексикология и грамматика с когнитивной точки зрения. – СПб, 2005. – С. 26-30. 3. *Кубрякова Е.С.* Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия АН. – Серия литературы и языка. – Т. 63. – № 3. – 2004. – С. 3-12. 4. *Шевченко И.С.* Три источника и три составные части теории дискурса // Записки з романо-германської філології. – Вип. 20. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 126-140. 5. *Дискурс іноземномовної комунікації.* – Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 495 с. 6. *Полюжин М.М.* Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. пр. – Ужгород: УжДУ, 1999. – С. 4-22. 7. *Демьянков В.З.* Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. – № 4. – 1994. – С. 17-33. 8. *Полюжин М.М.* Когнітивно-прагматичні механізми іллокутивних моделей мовлення // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць. – Ужгород, 2002. – С. 9-16. 9. *Дейк ван Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. 10. *Филлмор Ч.Д.* Фреймы и семантика их понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52-92. 11. *Минский М.* Фреймы для представления знаний. – М.: Энергия, 1979. – 152 с. 12. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика. – Тамбов: ТГУ, 2000. – 123 с. 13. *Goffman E.* Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience. – Boston: North-eastern University, 1986. – 586 p. 14. *Lakoff G.* Women, Fire and Dangerous Things. What Categories reveal about the Mind. – Chicago: Chicago University Press, 1987. – 614 p. 15. *Баранов А.Н., Добровольский Д.О.* Постулаты когнитивной семантики // Известия АН. – Серия литературы и языка. – Т. 56, № 1. – 1997. – С. 11-21. 16. *Ейгер Г.В., Шевченко И.С.* Принципы моделирования речевых актов // Вісник Харківськ. держ. ун-ту: Проблеми мови, мовної діяльності та викладання іноземних мов. – № 406. – 1998. – С. 51-58.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Löhr R.* Der Schachautomat. – München: Piper Verlag, 2005. – 407 S. 2. *Delius F.C.* Der Spaziergang von Rostock nach Syrakus. – Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2004. – 155 S.

МАГУШИНЕЦЬ І.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІД НАРОДНОЛАТИНСЬКОГО СИНТАКСИСУ ДО СИНТАКСИСУ РАННІХ РОМАНСЬКИХ МОВ

В статті викладено результати дослідження синтаксичних явищ народної латинської мови, що лягли в основу і знайшли продовження в романських мовах. На основі вказівних займенників, прикметників та словосполучень утворилися передумови для формування означених та неозначених артиклів в романських мовах.

Ключові слова: народна латинська мова, іменні словосполучення, флективна система, аналітична система, синтагматичний зв'язок, сполучникові вирази, узгодження часів, вказівні займенники і прикметники, означений (неозначений) артикль.

В статье изложены результаты исследования синтаксических явлений народной латыны, которые нашли свое продолжение в романских языках. На основании указательных прилагательных и местоимений образовалась предпосылка для образования определенных и неопределенных артиклей в романских языках.

Ключевые слова: народный латинский язык, именные словосочетания, флективная система, аналитическая система, синтагматическая связь, союзные выражения, согласование времен, указательные прилагательные и местоимения, определенный (неопределенный) артикль.

The article contains the results of research into syntactic phenomena of vulgar Latin that served the basis and developed later on in the Romance languages. Demonstrative pronouns, adjectives and word combinations lay the ground for definite and indefinite articles in the Romance languages.

Key words: vulgar Latin, nominal word combinations, inflectional system, analytical system, syntagmatic relation, phrases with conjunctions, sequence of tenses, demonstrative pronouns and adjectives, definite (indefinite) article.

Словосполучення і речення.

Звичайно, в одній статті неможливо докладно викласти всі основні синтаксичні явища властиві народній латині, тому ми зупинимось тільки на деяких основних явищах, які знайшли своє продовження в романських мовах, з необхідними для них поясненнями.

1. Іменні словосполучення.

Сполучення, утворені іменником і елементами в ролі його означень (епітети, присвійні додатки, прикладки та ін.) зазнали в пізній народній латині значних, хоча і не дуже помітних на перший погляд, змін. Найважливішою, мабуть з них – це поступове закріплення дистрибуції, тобто закріплення відповідного місця складовими словосполучення. Щоб якомога точніше

показати цю еволюцію, необхідно мати численні і всеохоплюючі статистичні дані, які не завжди доступні та й можливі, оскільки незважаючи на постійне збільшення досліджень цієї теми, проблема порядку слів в пізній народній латині залишається висвітленою лише частково. Однак у нас вже є деякі відправні дані *ad hoc*. Передусім, видається очевидним, що ця фіксація порядку слів є рівнозначною підсиленню внутрішньої когезії словосполучення, особливо у випадку сполучень, утворених іменником та прикметником або іменниковим займенником, вивчення яких дозволяє зробити цікаві і важливі положення та висновки відносно цієї проблеми.

В прозових текстах класичної латині виявляється (за нашими спостереженнями), що в одному із трьох випадків у Цезаря та в одному із п'яти-шести у філософських творах Цицерона, між епітетом та іменником, якого він супроводжує, вставляється сторонній для сполучення елемент або елемент, зв'язаний з іменником різного типу граматичних зв'язків (напр. у Цицерона: *Tusculanae disputationes*, III, 1: *in omni prauitate et in summa opinionum peruersitate uersamur*, “ми рухаємося посеред цілковитого і повного безглуздя”. В пізньолатинських текстах роз'єднання такого типу є рідкими, а у випадку їх наявності, ймовірно, ідеться про більш-менш усталені вирази або літературні ремінісценції. Для підтвердження сказаного, наведемо цитату з книги про дієтетику лікаря Антима (розділ 21): *De ficato porcino frixo penitus non expedit nec sanis nec infirmis. Sani tamen, si nolunt, sic manducant:... in graticula ferrea, quae habet latas uirgas... in subtilis carbonis assent ita, ut crudastros sint*, “Щодо смаженої свинячої печінки, вона не рекомендується ні для здорових, ні для хворих. Проте особи з добрим здоров'ям, якщо бажають, можуть її (печінку) їсти приготовлену так: її необхідно підсмажити на залізних прутах з довгими брусками...на помірному вугільному вогні, так щоб вона залишалася сируватою”.

У цьому прикладі, як і майже у всіх місцях тексту, де є синтагми, які ми тут розглядаємо, прикметники-епітети приєднуються безпосередньо до іменника, який вони супроводжують, хоча й в інших місцях книжки Антима можна знайти такі словосполучення роз'єднаними, але це, майже без винятку, однотипові сполучення, щось на кшталт виразу, що повторюється у назві кожного параграфу (*de carnibus uero uaccinis*, розділ 3; *uerbicinas uero carnis*, розділ 4; *agnelinas uere carnis*, розділ 4, тощо; треба мати на увазі, що форма *carnis* відповідає знахідному відмінку множини *carnes*. Таким чином, тільки деякі рідкі словосполучення іменник + епітет утворюють єдиний блок, одне ціле.

Виявлено також схожу еволюцію у випадку присвійного генетиву та іменника, який він (генетив) визначає. У класичній мові роз'єднання посесивного генетиву і означального іменника є відносно частим явищем,

однак, в текстах народного характеру воно є вкрай рідким. Таким чином, видається, що в розмовній мові, яка в своєму розвитку безсумнівно, завжди випереджала письмову, і яка завжди, у більшій чи меншій мірі була під впливом класичної мови, суміжне розташування компонентів номінальної групи перетворювалося в норму.

Відносно порядку розміщення членів словосполучення, закріплення його було, ймовірно, повільнішим, передусім, коли йдеться про порядок слідування прикметника – епітета та іменника: у класичній мові він був граматично вільним, яким залишився і в пізній латині, і, в більшості випадків, є таким в сучасних романських мовах. У народнолатинських текстах прикметник, що передує іменникові, зустрічається майже в такій же пропорції, як і прикметник, що слідує за іменником, зате строгим правилом є їхня суміжність. Звичайно дуже вірогідним є те, що між цими двома позиціями була різниця стилістичного порядку, яку, на жаль, на сьогоднішній день майже не вдається встановити з належною точністю. Стосовно порядку розміщення посесивного генетиву і означеного іменника, лінії еволюції тут є чіткішими: у класичних текстах антепозиція генетиву (місце генетиву перед іменником) є не набагато частішою, ніж його постпозиція (місце після іменника), тоді як в народнолатинських текстах антепозиція стає дуже рідкою: у Григорія Турського, наприклад, антепозиція є ознакою певної емоції (напр., *Historia Francorum*, 111, 7 *adiutorio eamus cum Dei adiutorio contra eos*, “тож ходімо на них з Божою поміччю”, або ж відповідає досить чітко вираженій літературній “пишномовності”, як, напр. у *Historia Francorum*, 111,9.. *uelim utquam Aruernam Lemanem, quae tantae iocunditatis gratia refulgere dicitur, oculis cernere*,” я хотів би якось побачити на власні очі Ліман в Оверні (долина), про яку кажуть, що вона виблискує з граціозністю несказанної краси”. В уривках, в яких переважає природний тон опису, постпозиція генетиву є майже постійною, напр. у Григорія Турського, *Historia Francorum*, 111, 7: *Theudoricus non immemor periurias, Hermenefredi regis...aduersum eum ire disponit, promittens regi Clothacario, partem praedae, si eisdem munus uictoriae diuinitus conferritur*, “Теодоріх, пам’ятаючи (дослівно, не забуваючи) клятвopoшрення короля Герменефреда, готується до наступу проти нього, обіцяючи частину трофеїв королеві Клотарю, коли Господь умилює його даром перемоги.

Закріплення дистрибуції елементів прономінальної групи є ознакою корінної зміни в граматичному механізмі, зміні, яка, безсумнівно, знаходиться серед найглибших, яких зазнала латинська мовна система при переході до романських мов: в подальшому це не чисто парадигматичні, флексивні факти, що втілюють граматичні зв’язки, які зв’язують компоненти одного словосполучення, а саме розміщення цих елементів. Колізія між іменником та його епітетом забезпечується юктапозицією елементів; іменник може

класифікуватися як означальник, тобто слово – означення, простою постпозицією по відношенню до іншого члена. Зменшення синтаксичної ролі парадигматичних фактів також переконливо доказана зростаючою неточністю узгодження всередині номінальних сполучень. Щоразу частіше спостерігається повернення до вживання називного відмінка епітетів та прикладок, які, однак, повинні були б бути у тому ж відмінку, що й іменник, до якого вони відносяться, що ми бачимо, наприклад, у CIL VIII 15797 *curantibus filis Saturus et Muthun* (замість *Saturo*, “займались похоронними почестями його сини Сатур і Мутун”, або CIL VIII 22570 *C.Aurelio Diocletiano pio felix inuictus* (замість *felici, inuicto*) “К. Аврелій Діоклетіан, милосердний, щасливий, непереможний”. Очевидно, що факти узгодження цього типу, як і більшість помилок відсутності узгодження подібного типу, вважаються, “варваризмами” або ж ознаками незнання правильної латини навіть на рівні шкільної граматики. Для лінгвіста ці помилки вже своєю кількістю засвідчують, крім іншого, цей процес – показник “нової оцінки” граматичних засобів вираження зменшення лінгвістичної ролі парадигматичних фактів, які необхідно співвідносити із занепадом іменної флексії і зростанням лінгвістичної ролі дистрибутивних фактів.

Говорячи про номінальні словосполучення, необхідно також згадати прогресуючу частотність – особливо в текстах після падіння Імперії – вказівних займенників, передусім, *ipse* та *ille*) як вказівних прикметників. Ось приклад такого вживання, взятий у Теодозія, *De situ terrae sanctae* 146,6 *Memoria sancti, Helysei ubi fontem illum benedixit ibi est et super ipsa memoria ecclesia fabricata est*, “могила святого Єлисея знаходиться там, де він освятив те джерело, і на цій могилі була збудована церква”, і таке вживання вказівного займенника дуже поширено в документах офіційного та юридичного характеру, рефлекс його знаходимо і в уривку з Фредегарія, IV, 45: *anno XXXIV regni Chlothariae legatus tres nobilis ex gente longobardorum ... ad Clothario ut illa destinantur, petentes ut illa duodece milia soledorum, quas annis singulis Francorum aerariis dissoluebant, debuissent cassare*, “В 34 році королівства Клотара, трьох шляхетних посланців з лангобардського поселення ... було послано до Клотаря з проханням припинити оплату дванадцяти тисяч сольдів, які вони щорічно платили до скарбниці франків”. Хоча в цих прикладах мова йде про тип конструкцій, з яких потім виникне артикль в романських мовах, можна й помилитися, вважаючи ці вказівні займенники артиклями, адже їх вживання позбавлено автоматичного і граматизованого характеру, властивого артиклеві і, з іншого боку, вони майже завжди мають ще досить відчутне анафоричне значення (у нашому першому прикладі *fontem illum* відноситься до “відомого джерела” а *ipsa memoria* необхідно було б перекласти як “могила, про яку йде мова” і навіть має певне вказівне значення з виразом *illa duodece milia soledorum*.

2. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ.

Оскільки, розглядаючи словосполучення, ми вже торкалися деяких проблем, що стосуються синтаксису речення, тут ми зупинимось тільки на двох проблемах пов'язаних, передусім, з порядком слів. В цьому відношенні народнолатинська мова, здається, не виявляє істотних нововведень по відношенню до класичних правил. Тут, як і в класичних текстах, зустрічаються всі можливі розміщення синтаксичних складових: підмет(*S*)- дієслово-присудок(*V*)- і додаток (додатки)-(*O*), тобто, *SVO*, *SOV*, *VSO*, та інші можливі варіації, не згадуючи вже складні формули, що утворюються при наявності більше одного додатку або коли маємо вставні слова і речення, які роз'єднують синтаксичне ціле, або ж варіанти, що з'являються унаслідок відсутності вираженого підмета або додатків. В пізньолатинських текстах зустрічаємо таке ж розмаїття можливостей розміщення членів речення. Контраст між щоразу більше закріпленням характером місця номінальних сполучень і свободою побудови речення є також вражаючим, хоча й поясненим: різницю між синтаксичними елементами можна було встановити не вдаючись до дистрибутивних фактів навіть після занепаду номінальної флексії. Насправді, знахідний і називний відмінки, які, як ми бачили раніше, залишилися розрізненими у більшості випадків у пізньолатинський період, вижили як засоби парадигматичного вираження для вирізнення підмета і об'єктивного додатку, а стосовно обставинних додатків, вони, зазвичай, відрізнялись своєю прийменниковою конструкцією.

Таким чином, з точки зору граматики, у народній латині залишалася “відкритою” можливість вживати усі можливі варіанти, що стосується порядку слів, але необхідно додати, що статистичний розподіл даних варіантів змінився відносно класичної латини. Латина класичної епохи, особливо в високій літературній прозі, здається, віддавала перевагу реченням з кінцевим дієсловом, завжди шукала таку конструкцію і вважала її найбільш прийнятною. Насправді, у Цезаря дієслово займає фінальну позицію у восьми–дев'яти випадках з десяти, а отже тип *SOV* є домінуючим: так, наприклад, – це майже дві третини всіх речень з вираженням підметом у Цезаря: *De bello civili*, 1,16: *Caesar legionibus traductis ad oppidum constitit*, “Цезар, відвівши свої легіони на другий берег ріки, зупинився біля брами міста”. В силу цих фактів, лінгвістична типологія робить узагальнюючий висновок стосовно порядку розміщення основних синтаксичних елементів речення про те, що деякі вчені вважали латинську мову мовою типу *SOV*. Ця позиція видається нам перебільшеною і односторонньою, навіть коли йдеться про класичну латину, оскільки можна бачити, як у жанрах, менше урочистих, ніж історіографія, а наприклад, у діалогічних текстах Цицерона, пропорції щодо порядку слів не такі ж самі: тут речення з кінцевим дієсловом не є статистично переважаючими. У пізніх текстах речення з дієсловом в фінальній позиції, хоча і є часто вживаними, однак, не складають

більшості, у народнолатинських текстів пропорція речень з кінцевим дієсловом складає 1:2 до інших типів речень. Те, що, мабуть, ще більше характеризує порядок членів речення в пізній латині – це дієслова в середині речення. Розглядаючи тільки речення з вираженими підметом і додатком можна бачити, що порядки слів *OVS* і *SVO*, аналізовані разом, завоювали першість порівняно з класичним періодом, а в деяких текстах складають більшість. Можна навести приклади з Антоніо з Плаценци (друга половина VI ст.), *Itinerarium*, 5: *in sinagoga posita est trabis (OVS)* “в синагозі поставлена (досл., є поставлена) лавка,” та 6: *uenimus in Tabor monte, qui mons exurgit in medio campestri (SVO)*,” ми прийшли до гори Табор, гори що здіймається посеред долини”, що включають структури, які є майже точними прототипами майбутніх романських. Щодо питального речення, тут не відмічено якихось суттєвих системних змін в порядку розміщення членів речення: народнолатинська мова не відходить від норм класичної.

3. Складне речення.

Народнолатинській мові невідомі всі ті складні і довгі, розумно побудовані періоди класичної мови, побудова речень тут є прямолінійною і відносно простою.

Звичайно ж, тексти народної латини продовжують використовувати засоби сурядності і підрядності речень, однак, як буде сказано далі, спрощується сама система елементів, що служать засобами зв'язку усередині речення: з'являються відносні займенники і сполучники.

В області сурядності в народнолатинській мові змін небагато, і немає жодної з них, яка була б особливо значимою. Мабуть, єдиним тут варто згадати щоразу частіше вживання *sic* в ролі єднального сполучника. напр., *Egeria (Itinerarium)*, 43,3: *benedicuntur cathecumini sic fideles*... “і катекумени (висвячені), як і вірні отримують благословення”, “катекументи і вірні...”, тут *sic*- сполучник є передвісницею деяких романських фактів: в рум. *și<sic* рівнозначне *et*, а у ст.франц. – це прислівник *si*, що також вживається замість *et*, наприклад в *Chanson de Roland*, 647-3: *Marsilies tint Guenelun par l'espalle. Si li ad dit*: “Марсілій взяв Ганелона за плече і сказав йому...”.

Відносно підрядності, тут наявна тільки одна, проте дуже важлива зміна структури: ідеться про поширення вживання підрядних додаткових речень зі сполучником у випадках, які в класичній мові були призначені для підрядних речень з інфінітивом. Відомо, що після певних дієслів, особливо після дієслів волевиявлення і сприйняття, класична літературна латинська мова вживала, зазвичай, інфінітивні речення, в яких член речення вживався в ролі підмета в називному відмінку; в реченні з дієсловом в особовій формі з'являвся у знахідному відмінку: навіть такий простий приклад як *patrem aduenisse scio* “я знаю, що батько прийде”, добре ілюструє цю конструкцію. Вже на початку

літературної мови засвідчені окремі приклади, в яких цей “*accusativus cum infinitivo*” замінено підрядним реченням зі сполучником, напр., у Плавта, *Asinaria*, 52 53. *scio iam filius quod amet meus istanc meretricem* “я вже знаю, що мій син кохає цю повію”. Крім цих спорадичних випадків, вони є численними в посткласичних текстах, особливо в християнських (в першу чергу в старих перекладах Біблії), а згодом також і в народнолатинських текстах нерелігійного характеру останніх століть Імперії. Хоча ця конструкція не була такою смислово наповненою і лаконічною, як традиційна, нова конструкція, яка завжди теж вживалася і в народній мові, є точнішою, більш прийнятною за своєю структурою і за дистрибуцією функцій до загальноприйнятого на той час синтаксису речень. Крім того, вона є більш придатною для уникнення можливих двозначностей (уявіть собі, коли б наведений вище приклад з Плавта мав би акузатив з інфінітивом, невідомо було б, хто кого кохає). Таким чином, стає зрозумілим, чому саме конструкції зі сполучником потроху завойовують все більший простір, особливо у християнських авторів, оскільки поява їх в біблійських текстах додала їм певного престижу. У таких конструкціях вживалися здебільшого сполучники *quod* та *quia*, однак після дієслів волевиявлення і сприйняття засвідчені також сполучники *quoniam* *quomodo* і навіть зворот *eo quod*. Вибір *quod* легко передбачуваний, бо, як побачимо згодом, це сполучник узагальненого значення. Необхідно відзначити, що перші випадки, наприклад, цитоване вище речення Плавта мають *quod*. Вживання сполучника *quia* приписують впливові грецького *οἷ* в перекладах Біблії, оскільки він теж був каузативним, а з іншого боку, існувала часткова синонімія *quid* та *quia*. Інші сполучники з’явилися пізніше і пояснюються аналогічно, тому що й вони теж були частково причинними, а також прагненням до стилістичної варіативності. Наведемо наступні приклади з ***quod***: *Vetus latina*, *Genesis*, 39,9: *Vidit autem dominus eius quod esset Dominus cum eo*, “його пан зрозумів, що з ним був Господь”.

Тут буде доцільним пояснити, що *Vetus Latina* – це умовна назва часткових і анонімних перекладів Біблії, що передували *Vulgati*, що є перекладом Ветхого Завіту, здійсненого святим Ієронімом в IVст. Цитований тут приклад з *Vetus Latina* наслідує синтаксис грецької моделі. Насправді, грецький текст представляє відповідно до свободи вибору, властиву грецькій мові, сполучникове підрядне речення, що вводиться грецьким сполучником *οἷ*. Однак це не означає, що латинська конструкція є простим, явним грецизмом, проте грецький прототип безсумнівно, сприяв зростанню частоті її вживання. Відмітимо також і те, що в цитованому прикладі святий Ієронім у “Вульгаті” повертається до класичної традиції і пише: ... *domini sui qui optime nouerat esse Dominum cum eo*: в інших же місцях святий Ієронім вдається до конструкції зі сполучником, тобто відповідно до того, як її вживали у старіших та “народних”

перекладах. Ще приклади: *Mulomedicina Chironis*, 59: *scias quod ... incipiet uulnus pusillum incurabile esse*, “щоб ти знав...що мала рана стане невиліковною; *quia*: святий Амвросій, *De excessu fratris* I,65,1. *an nescis, quia exemplum tuum periculum ceterorum est?*, “невже ти не знаєш, що приклад, який ти подаєш, є небезпекою для інших, **quoniam**, Victor Vitense, (*V cm.*), II, 25: *dicite quoniam episcori uobiscum concumbunt et clerici uestri*,” визнайте, що ваші єпископи і ваші священники сплять з вами”; **quomodo**: Целій Авреліан (V ст.) 11, 181: *responderunt...quomodo similis arteriarum cordis est motus*,” відказали...що рух серцевих артерій є схожим”; **eo quod**, *Liber Pontificalis*, XXII, (VI–XIII ст.): *audiuit Decius eo quod epistolam accepisset a beato Cypriano*, “Децій почув, як казали, що він отримав листа від блаженного Кіпріана”. Але особливо інтенсивною заміна інфінітивної конструкції реченням зі сполучником набула після падіння Імперії, тоді як у письменників III і IV ст. після дієслів волевиявлення та сприйняття встановлюється таке відношення: одне підрядне сполучникове речення проти десяти підрядних з інфінітивом, однак перші становлять переконливу більшість вже у народнолатинських авторів другої половини першого тисячоліття. Така еволюція, безсумнівно, прискорювалася перебудовою усієї схеми порядку членів речення: з наведених вище прикладів видно, що підрядне речення слідує за дієсловом волевиявлення чи сприйняття, від якого залежить. Насправді, тоді як “*accusativus cum infinitivo*” міг ставитися однаково – передувати керуючому дієслову чи йти за ним, і ця гнучкість сприяла, безсумнівно, його довготривалому виживанню поряд з конструкціями зі сполучником. Додаткове підрядне речення, уведене сполучниками *quod* та *quia*, розміщувалося, як правило, відразу після дієслова, крім випадків сильної літературної емпізи. Поширення типів речень, в яких дієслово вже не було в фінальній позиції, і за ним міг йти, наприклад, додаток, допомогло відчутно збільшити можливості вживання нової конструкції. Усе це готує сприятливий ґрунт для схожих конструкцій в романських мовах, в яких за дієсловами волевиявлення та сприйняття ідуть, зазвичай, підрядні додаткові речення, уведені сполучником типу *que* (ісп., фр. та ін.), хоча і продовжують вживатися (правда досить рідко) й інфінітивні конструкції типу фр. *je le vois venir*). В усякому випадку, важливо відзначити, що заміна в ході народної еволюції латинської більшості інфінітивних конструкцій підрядними додатковими реченнями означає дуже істотне розширення тенденції вживання сполучникової підрядності і, більш того, коли мати на увазі, що саме підрядні додаткові речення складають найчастотнішу групу серед інших підрядних речень. Як наслідок цього, стверджувати, що народна латина проявляла тенденцію переміщувати субординацію, як синтаксичний прийом на другий план є хибним; навпаки, субординація існує завжди як часто вживаний і живучий засіб. Справедливим є і те, що система підрядних речень в пізній латині дещо

спростилася.

Відносно системи сполучників підрядності, наявні дві тенденції, в їх еволюції, на яких потрібно зупинитися.

Перша полягає в розширенні функції деяких сполучників. Це особливо помітно з *quod*, який стає чимось на зразок “універсального сполучника”. Цей елемент, який у класичному вживанні, в основному, був з’ясувальним і причинним, у пізній латині зустрічається, особливо в деяких народних вжитках, у функціях, які в принципі призначалися для *ut*, *cum* та *si*. Для ілюстрації наведемо деякі приклади: **quod мети**: святий Беніто з Нурсії: *Regula monachorum*, 4: *non uelle dici sanctum antequam sit, sed prius esse, quod uerius dicatur* „не варто бажати бути названим святим, до того як станеш ним, а спершу стати ним, щоб справедливо отримати це ім’я”. **Quod наслідку**: Паладій: *De ueterinaria medicina*, 31, 4: *uulnus ita insanabile facit, quod totus pes amputandus sit* “це утворює таку невиліковну рану, що треба ампутувати всю ногу”; **quod порівняння**: Тертуліан: *De anima*, 10: *incedunt ... sine pedibus ... quod angues*, “просувається...без ніг...наче змії”; **quod часу**: *Formulae Andecauenses* (друга половина VI ст.): *Annum quarto regnum domni nostri Childeberto reges, quod fecit minsus ille, dies tantus*, “В четвертому році королівства нашого Хільдеберта, в такий місяць і такий день”.

Інший елемент, вживання якого збільшилося – це сполучник **quomodo**, який, крім своїх класичних функцій, наприклад, часової у Антонія з Плаценти, *Itinerarium*, 46. *uidi beatam Euphemiam per uisionem et beatum Antonium; quomodo uenerunt, sanauerunt me*, “Я побачив видіння блаженної Евфемії і блаженного Антонія; щойно вони приблизилися, зцілили мене”, набуває й інших, скажімо, причинної.

Сполучники *ut* і *cum* вживалися не дуже часто, проте вони знову з’являються в народнолатинських текстах, а отже і немає прямих доказів їх зникнення. Однак, розширення функції *quod* і *quomodo* за рахунок *ut* і *cum*, хоча й не прямо свідчить про те, що ці останні поступово втрачали під собою ґрунт. Тут народнолатинська еволюція теж готує умови для романської системи: *ut* і *cum* (ідеться, звичайно ж, про *cum* – сполучник), не залишили жодних слідів в романських мовах (крім гіпотетичного *ut* в одному з діалектів півдня Італії), тоді як усім цим мовам відомий сполучник, що походить від скороченої форми **quomodo** (ст. ісп. *cueto*; ісп., порт. *coto*; ст. франц. *com*, *come*; франц. *comme*; рум. *cum* тощо); так само у всіх романських мовах є також сполучник з багатьма функціями (додатковою, причинною, часто мети, тощо), який, хоча й не має прямого етимологічного зв’язку з *quod*, опосередковано успадкував його функції (ісп., порт. *que*; франц. *que*; італ. *che*; рум. *să*, тощо).

Друга зі згаданих вище тенденцій полягає в утворенні та щоразу постійному вживанні сполучникових зворотів, що складалися із займенника з

попереднім прийменником або без нього, і сполучника, найчастіше *quod*. Тут неможливо подати вичерпний їх список, для прикладу можна згадати більш-менш оказіональний в класичну епоху зворот *pro eo quod*, але який не мав постійного вживання і чітко вираженого причинного значення аж до пізнього періоду; так він вживається, наприклад, у Фауста де Ріц, *Sermones*, 25 (помер приблизно в 490р.): *cum...animi dolore manducet pro eo quod ieiunantibus et ipse non potest*, „хай їсть... з болем в своїй душі, тому що не може поститися, коли постяться інші”. Є ще й інші вирази такі як *ab eo quod*, *in eo quod*, *per id quod*, etc., більш-менш усталені та когерентні, які теж часто вживаються в причинній функції. Складається обґрунтоване враження, що коли *quod*, *quia* вживалися як додаткові сполучники після дієслів типу *dico*, *scio*, і що *quod* перебрав ще й інші функції, і, як наслідок, вживання його стало досить розпливчатим, постала нагальна потреба утворювати нові засоби підрядності, здатні чітко виражати причинні відношення. В пізній латині засвідчені також вирази, утворені прислівником і сполучником, невідомі класичній латині, як наприклад, *interim quod* “тоді як” і *tox quod* “як тільки, щойно”. І, в основному, в суто народнолатинських текстах і особливо після падіння Імперії з’являються вирази, в яких сполучник іде безпосередньо за прийменником, наприклад *post quod*, *ante* або *antea quod*. Типовим прикладом цього може бути: *Lex Alamannorum* (кінець VII – початок VIII ст.): *si antea mortua fuerit, antea quod ille maritus eam quaesierit* „якщо вона померла до того як по неї прийшов чоловік”.

З повним правом можна допустити, що деякі дуже старі сполучникові вирази, що вживаються в романських мовах (наприклад вираз ст. франц. мови *por ço que* “тому що”, ст. італ. *per ciò che*, італ. *perchè*; ісп., порт. *porque*, чи зворот ст.франц. *puis que* “після того як”, італ. *poi chè*, etc.) походять безпосередньо від загальноновживаних пізньолатинських відповідників.

В тому ж плані області субординації, ми не можемо оминати непряме питання і, передусім, питальний сполучник *si*. Зі значенням запиту цей сполучник вживається і в попередні епохи, але вживання його стає вільнішим і частішим тільки в пізній латині; наведемо деякі приклади: *Vetus Latina*, Генезис 37, 32: *cognosce si tunica filii tui est aut non*, “уважно подивись, чи це туніка твого сина, чи ні”; цікаво відмітити, що святий Ієронім уникає виразу із *si*, а у “Вульгаті” на його місці – *utrum...an*. Досить імовірно, що синтаксис грецької мови теж зіграв певну роль в поширенні питального *si*; у наведеному вище реченні, як і в інших перекладених текстах, *si* калькує схоже вживання грецького *εἰ*. Проте це не значить, що мова йде про простий грецизм, оскільки вже з самого початку літературної мови, *si*, хоча і був, в основному, гіпотетичним сполучником, міг мати також значення, близьке до питального, напр., у Плавта, *Miles gloriosus*, 1256 *...odore nasum sentiat, si intus sit* “по запаху мій ніс відчує, чи він там усередині”, а отже і можливість такого розвитку була

включена вже в саму структуру латинської мови. Цей питальний сполучник *si* знайшов своє продовження як непряма питальна частка в романських мовах. Можливо, вживання його в непрямих питальних реченнях вплинуло на те, що в деяких випадках він, як і питальне слово *quare*, набув причинного значення як, напр., у Віктора Вітенського III, 20: *quare contra praeceptum euangelii iurare uoluistis, iussit rex ut ciuitates ... uestras numquam uideatis*, “якщо вже ви забажали поклястися всупереч припису євангелії, король наказав ... щоб ви ніколи більше не бачили ваших міст”. Деякі романські мови, особливо французька і провансальська, мають схожу частку причини, що вважається сурядного, яка споріднена з латинською часткою причини *quare*.

Розглядаючи складні речення зокрема, і проблему субординації взагалі, не можна обійти таку тему як *consecutio temporum*. Відомо, що...*tio* вживання часів в підрядних реченнях керувалося в латинській мові складними правилами щодо системи часових конструкцій. Як і можна було очікувати, застосування цих правил, яке вимагало чіткого розуміння і відчуття значення часів і володіння досить тонким граматичним механізмом, значно послаблюється в народній латині. Можна згадати, зокрема, досить часту і типову помилку, яка матиме наслідки в романській системі: згідно з класичними правилами, дієслово в минулому часі, вжите в головному реченні, вимагало в підрядному, коли спосіб підрядного речення був умовним, вживання імперфекта кон'юнктиву для вираження одночасності або наступності дії. Це правило можна проілюструвати за допомогою схематичного прикладу *scripsi quid sentirem* “я написав, те що відчував”. В реченні такого ж типу вживання плюсквамперфекта кон'юнктиву виражало попередність, наприклад: *scripsi quid audiuissem* “я написав те, що почув”. Однак, у пізніх текстах стається все частіше, що плюсквамперфект кон'юнктиву, який був характерним та експресивним своїм закінченням *-ss-* і “сильнішим” з фонетичної точки зору, заміщає імперфект кон'юнктиву в підрядних реченнях, для вираження одночасності або наступності дії, а отже за рахунок свого основного значення передування. Ось деякі приклади: Люципер з Кальярі, *De non conueniendo cum haereticis*, 5: *directa est obsecratio ad Deum, (ut.) ... fuisset segregate*, “Благання було скеровано до Бога, щоб ... ми були роз'єднані з ними”; Григорій Турський, *Historia Francorum*, VII, 10: *cecidisse fertur, ita ut uix manibus circumstantium sustentari potuisset*, “кажуть, що він впав так, що ті, хто його оточували, ледве змогли схопити його своїми руками”. Навіть може бути так, що плюсквамперфект вживався замість перфекта (останній виражав передування після теперішнього часу в головному реченні), наприклад, Григорій Турський, *Historia Francorum*, I, 4: *increpant nobis hic haeretici cur scriptura sancta Dominum dixisset (= dixisset) iratum*, “тут єретики осуджують нас, чому святе письмо написало, що Господь був розлючений ...”

Раніше ми побачили, що плюсквамперфект кон'юнктиву зберігся в

романських мовах, в формах типу франц. [*que je*] *chantasse*, італ. *cantassi*, ісп. *cantase*, *etc.*, синтаксичних особливостей, яких ми щойно торкнулися, доводять, що це збереження, поруч з формальними факторами функціональних зрушень, тривало упродовж пізньої народної латини і відбувалося воно за рахунок таких форм як *cantarem*, *cantauerim*, яким було суджено зникнути.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fischer B. *Vetus Latina. Die Reste des altlateinischen Bibel*, Erzabtei Beuron. – Freiburg, 1949. 2. Oder E. *Claudii Hermeri Mulomedicina Chironis*. – Leipzig, 1901. 3. Latouche R. *Grégoire de Tours, Histoire des Francs*, I – II. – Paris, 1975. 4. Krusch B. *Fredegarii et aliorum chronica*, Hannover, 1888. 5. Lehmann K. *Lex Alamannorum* (MGH), Legum Sectio I. – Hannover, 1888. 6. Mommsen Th. *Liber Pontificalis*. – Hannover, 1898 (MGH). 7. Díaz y Díaz M.C. *Antología del latín vulgar*, Madrid, 1974. 8. Bonnet M., *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, 1890. 9. Herman J. *La formation du système des conjonctions de subordination*. – Berlin, 1963. 10. Löfstedt E. *Spätlateinische Studien*. – Uppsala, 1908. 11. Norberg D. *Syntaktische Forschungen aus dem Gebiete des Spätlateins und des frühen Mittelalters*. – Uppsala–Leipzig, 1943.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Corpus Inscriptionum Latinarum* (=CIL), consilio et auctoritate Academiae litterarum Borussicae editum, Berlin, 1863. 2. *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres* (ILCV), E. Diehl (ed.), Berlin, 1925–1961. 3. Fischer B. (ed), *Vetus Latina. Die Reste des altlateinischen Bibel*, Erzabtei Beuron, Freiburg, 1949. 4. Franceschini A. Weber R. *Itinerarium Egeriae, Corpus Christianorum, Series Latina*, CLXXV. – Turnholti, 1965. 5. Wölflin E. *Benedicti Regula monachorum*. – Lipsiae, 1895. 6. Niedermann M. *Problem aus der sogenannten Mulomedicina Chironis* (Buch II und III), Heidelberg, 1910. 7. Arndt W., Krusch B. *Gregorii Turonensis opera*, Pars I, *Historia Francorum*. – Hannover, 1885. 8. Krusch B. *Fredegarii et aliorum chronica*. – Hannover, 1888. 9. Lehmann K. *Lex Alamannorum* (MGH Legum Sectio I). – Hannover, 1888. 10. Duchesne L. *Le Liber Pontificalis. Texte, introduction et commentaires*, I–II Paris, 1886–1892. 11. Díaz y Díaz M.C. *Antología del latín vulgar*. – Madrid, 1974. 12. Pisani V. *Testi latini arcaici e volgari*. – Torino, 1960. 13. Rohlf G. *Sermo vulgaris latini*, Tübingen, 1969. 14. Väänänen V. *Introducción al latín vulgar*. – Madrid, 1981.

МАРЧЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНТЕКСТНІ УМОВИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядається лексико-семантична варіативність мовних одиниць залежно від контексту та еквівалентність їх перекладу. Вибір мовних засобів під час перекладу як усного, так і письмового залежить від подачі їх в контекстному оточенні. Сучасний розвиток мови характеризується інтенсивністю зміни значення того чи іншого слова, переходу його до іншої лексико-граматичної категорії, різноманітністю його вжитку в текстах різних за стилем. Варіативність словникових та контекстуальних відповідників викликає у перекладача деякі труднощі у процесі перекладу, тому потрібно, насамперед, вірно підбирати відповідники та використовувати лексико-граматичні трансформації з метою здійснення адекватного перекладу.

Ключові слова: контекст, словникові відповідники, контекстуальні відповідники, лексико-граматичні трансформації, адекватний переклад, еквівалентність.

Статья посвящена лексико-семантической вариативности языковых единиц относительно контекста и эквивалентность их перевода. Подбор языковых единиц в процессе перевода как устного, так и письменного зависит от их презентации в контексте. Для современного развития языка характерно то, что происходит относительно частое изменение значения слова, его переход в другую лексико-семантическую категорию, разносторонность употребления слова в разных текстах, соответственно к стилю. Вариативность словарных и контекстуальных эквивалентов служит объектом проблем для переводчика во время перевода, поэтому необходимо находить соответствующие эквиваленты и использовать лексико-грамматические трансформации для

© Марченко Н.В.

адекватного перекладу.

Ключевые слова: контекст, словарные эквиваленты, контекстуальные эквиваленты, лексико-грамматические трансформации, адекватный перевод, эквивалентность.

The article deals with the lexical-semantically variations of the language units and equivalence of their translation. Indeed, one of the most difficult facing by the translation is to choice the language units during verbal or written translation in the context. Changes of the semantic meaning of the word, transition to other lexical-grammatical class, application of the word in different texts take place in the modern development of the language. Variation of the dictionary-equivalents and contextual equivalents involves difficulties during translation; therefore, it is necessary to choice the adequate equivalents and to use the lexical-grammatical transformation.

Key words: context, dictionary-equivalents, contextual equivalents, lexical-grammatical transformation, adequate translation, equivalence.

Актуальність дослідження. Будь-які перекладознавчі студії та методологічна інтерпретація перекладацької діяльності на українських теренах сприяють розвиткові наукової думки, порівняльному аналізу сучасних лінгвістичних явищ на рівні мови-оригіналу та мови-перекладу, поглибленню культурних зв'язків на гносеологічному рівні між носіями мов.

Мета дослідження. Продемонструвати реалії перекладацького процесу у співвідношенні його до лексико-семантичних варіантів лексичних одиниць мови-перекладу та мови-оригіналу.

Предмет дослідження. Дослідити взаємозв'язок контексту та варіативності еквівалентності одиниць перекладу на лексико-семантичному рівні під час безпосереднього та опосередкованого комунікативного акту – перекладу.

Об'єкт дослідження. Лексичні одиниці як варіативні відповідники перекладу.

Матеріал дослідження. Лексикографічні одиниці німецької та української мов.

Наукова новизна дослідження. Зосереджена увага на взаємопов'язаності всіх категорій відповідників та контексту під час перекладу з метою здійснення адекватної передачі інформації у структурі „адресант↔перекладач↔адресат”.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Перекладознавчі студії на українських теренах у різних сферах людського буття є відносно новими питаннями, окрім художнього перекладу. Тому сучасні глобалізаційні явища в цілому вимагають прискореної реакції на будь-які новітні наукові, технічні чи культурні тенденції розвитку людства з метою поглиблення міжмовного обміну та закріпленню його результатів на тлі міжетнічних відносин за допомогою якнайшвидшого обміну інформації та водночас ідентифікації власних здобутків на практичному та інформаційному полі.

Постановка завдання. 1. Розглянути безпосередній зв'язок лексичних одиниць у їх варіативному відтворенні в ролі еквівалентних одиниць відповідно до норм мови-перекладу; 2. Акцентувати увагу на особливостях відтворення сучасних мовних реалій мовою-перекладу.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій. В останні десятиліття з'явилися публікації вітчизняних науковців у галузі перекладознавства відносно дослідження перекладу різних за стилем та жанром текстів. Основна увага приділяється адекватності та еквівалентності перекладу як з теоретичної, так і з практичної точки зору, що зумовлено, насамперед, інтенсивним розвитком наукових досліджень та набутків у різних сферах людської діяльності.

Наукові результати. Аксиома, яка відома всім, – будь-який переклад відбувається лише за допомогою мовних засобів. Не можна, здавалося б на перший погляд, нічого нового додати до досліджень з теорії та практики перекладу. Проте, як відомо з давніх часів, не кожній людині дано перекладати, то найпершим кроком до успішної професійної діяльності перекладача може бути лише його перекладацька майстерність / компетенція, яка відшліфовується не один рік, і не упродовж короткого проміжку часу. Для цього служить ціла низка позамовних та мовних чинників, до складу останніх входять мовознавчі, літературознавчі, загальноосвітні знання перекладача та його вміння підбору вдалих словникових та варіативних відповідників, застосування різних способів та прийомів перекладацьких трансформацій.

У процесі перекладу з однієї мови на іншу потрібно враховувати взаємодію одних і тих же чинників логіко-семантичного порядку для передачі одного й того ж смислового змісту. Наприклад, при письмовому перекладі попереднє прочитання та аналіз тексту дозволяють завчасно визначати характер змісту, стилістичні особливості того або іншого тексту, щоб намітити критерії вибору мовних засобів у процесі перекладу. Проте під час аналізу тексту в ньому виділяються такі “одиниці перекладу” (окремі слова, словосполучення або інколи й частини речення), для яких у тій або іншій мові традиційно існують стійкі / сталі відповідники, або словникові відповідники. Тому перекладачі, як і всі інші учасники комунікації, оперують головними семантико-структурними типами слів, соціально-ноотичний (розумовий) простір яких був найкраще визначений В.В. Виноградовим [1:34-35]. Існують такі категорії слів:

а) Слова-назви, які володіють чітко вираженою номінацією. Вони називають предмети, процеси, властивості, ознаки, числові зв'язки та відношення речей, їх ознак та процесів дійсності і застосовуються з ними, вказують на них, позначають їх (іменники, прикметники, числівники, дієслова, прислівники). До цієї ж категорії відносяться слова, які виступають у ролі їх відповідників, тобто є їх заміниками, а саме – займенники. Слова-назви утворюють базу синтаксичних одиниць та єдностей (словосполучень та речень)

і фразеологічних одиниць. Вони виступають головними членами речення, до того ж, кожне з них може утворювати повне висловлювання. Слова-назви утворюють предметно-смисловий, лексичний та граматичний фундамент мовлення, залежно від того, яким значенням вони володіють і яку функцію вони виконують у певному контекстному відображенні дійсності. Наприклад:

1. *Престоли давніх божих впади // І стратили весь чар прикрас, // Цінні ікони люди вкрали, // В лампадах весь огонь погас* (П. Карманський).

2. *Die Throne alten Götter fielen nieder // Vernichtend das Schöne der Zauberei, // Die Leute stahlen Geistiges der Heiligenbilder, // Und alle Kerzen hab'n sie von Seelen gebracht* (пер. наш – Н.М.).

При перекладі використано ті слова-назви, які найточніше відтворюють зміст вірша. З перекладом українського прикметника “*цінний*” прикметником німецької мови “*geistig*”, трансформованого у відприкметниковий іменник, відбувається передача образу, створеного поетом. Прикметник у своєму первинному значенні позначає поняття матеріальної сфери людського буття, а у рядках віршу поет мав на увазі зовсім інше – духовні цінності людини. Із погляду на лінгвістичні дослідження лексичного значення слова, ми знаємо, що лексичні значення слів співвідносяться з предметами та явищами об’єктивної реальності. Г.В. Степанова [2:4] визначає значення, по-перше, як відображення дійсності, по-друге, як елемент семантичної системи мови, по-третє, як явище, зумовлене людиною, суспільством. А значення слова як відображення дійсності втілюється в аспектах логіко-предметного (узагальненого) характеру відображення дійсності. Якщо ми звернемося до двомовного словника (Лисенко, 705), то побачимо, що прикметник української мови “*цінний*” має такі відповідники в німецькій мові: 1) *Wert-*; *цінний лист* *Wertbrief* *m* (1); 2) *перен. wertvoll, hochwertig* (*високоякісний*); *kostbar, kostlich* (*дорогоцінний*). Німецькі лексикографічні джерела трактують ці прикметники у значенні позначення понять матеріальних цінностей, а от прикметник німецької мови “*geistig*” – 1. *in bezug auf den menschlichen Verstand, Geist* 2. *geschr*; *in bezug auf die Ansichten der Überzeugungen* (Langenscheidt, 384) відображає в одномовному словнику зовсім інше поняття соціально-ноотичного розуміння світу людиною – “*духовний, розумовий*”.

б) Словам-назвам протистоять службові слова, які не володіють номінативною функцією, ніяк не пов’язані між собою і опосередковано через слова-назви співвіднесені зі світом, тобто зі світом мовних та позамовних реалій. Ці слова відображають абстрактні у побудованому висловлюванні відносини між словами-назвами – причинні, часові, просторові, цільові та ін.

1. *От і все. // Поховали хорошу людину, // Повернули навіки у лоно землі. // Та невже ж помістились в тісну домовину // всі турботи його, // всі надії, // жалі?* (В. Симоненко)

2. *Es wäre alles. // Der gute Mann begraben war // Gekehrt ins Innere der Erde. // Doch, // Kaum besaЯ das Grab // seine Hoffnung, sein Leid, seine Sorge.*
(пер. наш – Н.М.)

У перекладі залишено смислову виразність і навіть деякою мірою інтонаційну виразність за допомогою підсилювальної частки “*doch*”, яку в цьому випадку можна розглядати умовно ще й сполучником сурядності. Частка “*doch*” несе основне смислове навантаження усієї строфи, підсилюючи переданий зміст. Тому використання під час перекладу службових слів, щоб показати їх різнобічний зв’язок з головними мотивовано номінативними одиницями, свідчить про логічно побудоване мовлення та адекватність перекладу.

в) Між двома попередніми пунктами проміжне становище займають модальні слова (деякі дієслова та частки). Вони як перші лексичні одиниці не володіють номінативною функцією, проте є більш лексичними, ніж лексичні одиниці з другого пункту, тобто мають лексичне значення, яке дозволяє їм виражати певну наближеність мовлення до реалій. І в цьому значенні вони частково зближуються з формальним значенням способу дієслів, утворюючи разом з останніми категорію модальності речення. Поняття можливості, необхідності, дозволу, бажання, вимушеності здійснення того або іншого явища за допомогою модальних дієслів наголошують те, що активним учасником будь-якого мовленнєвого акту є мовець. Сприйняття реципієнтом уживаних модальних дієслів чи часток також пов’язано безпосередньо зі сприйняттям його (реципієнта) об’єктів та явищ дійсності. Перекладач мовою перекладу намагається відтворити передану інформацію в напрямку “адресат↔адресант”, користуючись лише мовними засобами (у цьому випадку категорією модальності), не переймаючи на себе ні роль “адресата”, ні роль “адресанта”, тобто, всі емоційно-вольові прояви учасників комунікативного акту залишаються поза увагою перекладацького процесу, а за них “говорять” вжиті модальні слова. Так, перекладач повинен пам’ятати, що основне лексичне модальне значення дієслова “*wollen*” – бажання, хотіння або намір виконати дію, виражену повнозначним словом. У сучасному мовленні конкуренцію дієслову “*wollen*” створює претеритна форма кон’юнктива дієслова “*mugen*”. Проте бажання, виражене дієсловом “*wollen*”, категоричніше, настирливіше, ніж бажання, виражене претеритною формою кон’юнктива дієслова “*mugen*”, яке є дещо пом’якшеним, не таким категоричним. Тому дієслову “*wollen*” відповідають українською мовою ще й дієслова відповідники, окрім “*хотіти*”, “*доводити*, *вважати*, *говорити*, *казати*” у значенні “*мати намір*”, “*брати до уваги*”. Наприклад, “*Wollen Sie nicht bei uns zum Abendbrot bleiben?*” – “*Чи не залишитесь Ви у нас на вечерю? (Як Ви вважаєте?)*”; “*Was wollen Sie am Sonntag machen?*” – “*Що Ви збираєтеся робити у неділю?*”; “*Er will*

geschöftlich in die Stadt” – “Він збирається у місто по справам”; “*Er will nichts gesagt haben*” – “Він робить вигляд (стверджує), що нічого не сказав” [Paffen, 1518-1519]. Основне лексичне модальне значення дієслова “*mügen*” – “бажати, хотіти, любити, подобатись”. Якщо ж вживається це дієслово у проханні або непрямому наказі, то може перекладатися описовою формою наказового способу з частками “хай” та “нехай”. І тут дієслово “*mügen*” наближається за значенням до модального дієслова “*sollen*”. Якщо ж дієслово “*mügen*” виступає у реченні в ролі припущення, йому відповідають вставні слова української мови “мабуть, очевидно, можливо, напевно, певно”. Наприклад, “*Sie mag 40 Jahre alt sein*” – “Йй, мабуть / напевно / очевидно, років 40”; “*Er mag recht haben*” – “Можливо, він має рацію”; “*Müge das Schicksal dich beschützen*” – “Хай боронить тебе доля!”; “*Er mag sagen, was er will, ich glaube ihm nicht*” – “Що б він не казав, я йому не вірю”; “*Entschuldigen Sie, ich möchte zum Zoo, wo muss ich aussteigen?*” – “Вибачте, мені потрібно в зоопарк, де мені зійти?” (Paffen, 897-898).

Відомо, що якраз вербальність німецького речення на синтаксичному рівні передбачає присутність у реченні допоміжних дієслів, які володіють модальним значенням. Наприклад, рядки з вірша Й.В. Гете “Мінйона”.

- 1... *Dahin! Dahin // Mücht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn! ...*
- 2... *Dahin! Dahin // Mücht' ich mir dir, o mein Beschützer, ziehn! ...*
- 3... *Dahin! Dahin // Geht unser Weg! O Vater, laß uns ziehn!*

Так, у перекладах, здійснених українськими перекладачами П. Кулішем, М. Рильським та Ю. Шкробинцем, модальність, притаманна віршеві німецького поета, відсутня, що і визначається відмінністю німецької та української мови на граматичному рівні.

- 1... *Туди б, туди // З тобою нам заїхати-зайти, // З тобою, дороге моє кохання, // Моїх очей і серця чарування! (П. Куліш)*
- 2... *Туди, туди // Мене, мій джуронько, веди! (Ю. Шкробинець)*
- 3... *Туди! Туди // Нам путь лягла, о батьку, назавжди. (М. Рильський)*

Як бачимо, лексичний спосіб вираження модальності за допомогою дієслів у німецькій мові у процесі перекладу українською цілком замінено мовними засобами цільової мови, що дає змогу зробити висновки про так звані “зсуви “точних” формальних значень” [3:193] мовних одиниць в межах обох мов, за допомогою чого різні перекладачі одного й того ж твору не лише не змінили художню образність вірша задуману автором, а навпаки – вилучивши модальне дієслово “*mügen*” в претеритній формі кон’юнктива, змогли поетично відтворити рядки відомого німецького поета.

г) За сторінками словників, та й мови взагалі, опиняються слова насправді суб’єктивних, емоційно-вольових висловлювань, які є ближчими до експресивних жестів. Вони виражають емоції, настрої та вольові виявлення

суб'єкта, проте не позначають їх і не називають. У тексті вони можуть виступати як відповідники речення (вигуки та частки) і тому представляють для перекладача у процесі перекладу (особливо усного) проблему. Перекладач може й не повинен їх перекладати (якщо ми говоримо про усний переклад), а за допомогою своєї майстерності передати чи донести емоційне забарвлення фрази комуніканта реципієнтові або ж, в крайньому випадку, прокоментувати. Наприклад: мовець: *Oh, wir werden mal sehen!* – перекладач: “Ми побачимо! – (коментар перекладача: “каже пан Б.”) або в письмовому варіанті – *важко зітхнув пан Б.*” Водночас під час письмового перекладу (особливо художнього) переклад таких слів допомагає відтворювати світ образів, створених автором, виокремлюючи та зображуючи за допомогою емоційно-вольових висловлювань ту або іншу мовленнєву ситуацію, відтворюючи у тексті думки героя, його відношення до інших персонажів. Тому перекладачеві під час перекладу художнього твору необхідно відчутти атмосферу цієї ситуації, прочитати про себе думки автора, які вкладені у вуста героя і відповідно мовними засобами мови-перекладу відтворити цю ситуацію, не змінивши нічого, проте наблизивши її до життєвих реалій мови читача. Наприклад, вигук – “*Tja!*” одномовні словники німецької мови пояснюють по-різному: 1) **tja** Ausruf: *Was soll man da machen?* [von: ja] (Brockhaus, 707); 2) **tja!** Interaktion; verwendet als Floskel am Anfang des Satzes (ohne eigentliche Bedeutung): *Tja, was sollen wir jetzt tun?* (Langenscheidt, 966). У наведених прикладах ми бачимо, що цей вигук німецької мови можна перекласти українською у фразі з майже однаковим значенням і стверджувальною часткою “*Так!*”, і як вигуки “*о, ой, ох, ай, ех, тьху, овва*”, що виражають емоції (подив, страх, невдоволення, іронію) чи як вигуки, що виражають волевиявлення, спонукання до дії, “*агей, гей, гов, агов, нате, стоп, тпру, цабе*”, тобто перекладаємо залежно від мовленнєвої ситуації чи контексту мови-оригіналу. А якби ми перекладали б роман Мони Фокс “Вбивця з фіалками” (Mona Fox, “*Der Veilchenmörder*”), то взагалі б використовували іншу частину мови, а саме сполучник: “*Sie lachte. “Wir sind glücklich, dass ein bisschen Leben ins Haus kommt. Tja, Mister Briggs wird wohl noch bleiben. Aber das ist kein Problem. Der Linienbus hält nicht weit vom Haus.”* – “Вона засміялася. “Ми щасливі, що трошки пожвавиться життя в нашому будинку. Та й містер Брігс ще залишиться. Жодних проблем. Маршрутний автобус зупиняється недалеко від будинку” (пер. наш – Н.М.). Або ось, наприклад, уривок з поетичного твору:

1. *Усе комусь щось пишуть на догоду, // та чечевиці хочуть, як Ісав. // А хто напише, або написав // велику книгу нашого народу? (Л. Костенко)*

2. *Etwas wird geschrieben, // um jemandem Gefallen zu erweisen // Und man isst Linsen wie Isak. // Und wer `denn schreibt oder geschrieben hat // Bibel unseres Volkes?!! (пер. наш – Н.М.)*

Частка *denn* спонукає перекладача до деформації акценту вірша у варіанті перекладу без зміни задуму автора, вказуючи на невизначеність особи, акцентуючи увагу не за допомогою питального речення, як у вихідній мові, де синтаксична конструкція несе основне смислове навантаження строфи, а за допомогою підсилювальної частки німецької мови *denn*, яка як комунікативна частка мови, в свою чергу, володіє ознакою підсилення, уточнення в питальному реченні мови [4:487]. А якраз частки як службові слова у ролі підсилювального семантичного засобу сучасної німецької мови надають можливість читачеві зрозуміти художню образність та художній задум, створених на сторінках поеми автором рядків. Поетична вільність, тобто, коли ритмічний наголос не збігається з граматичним (адже саме частки як фонологічні одиниці в німецькій мові не наголошуються), має бути присутньою у творі перекладу, а зміст мови оригіналу за допомогою лексичних засобів мови перекладу відтворює текст автора.

Тому частини мови на морфологічному рівні мовознавства – продукти та засіб категоризації дійсності, які створюють її глибоке та чітке відображення: світ предметів передається іменниками, світ властивостей, ознак, оцінок – прикметниками, світ дій, процесу, стану – дієсловами, світ різних обставин – прислівниками, числові відношення – числівниками, а система відношень та зв'язків між вищезгаданими – прийменниками та сполучниками. Між іншим, кожна частина мови сприяє комунікації і виконує лише свою функцію, проте всі вони представляють загальну мовну реальність, представлену лексичною варіативністю, морфологічним та синтаксично-інтонаційним семантизмом мови, тобто взаємопов'язаністю всіх мовних одиниць для створення процесу комунікації. Як зазначає науковець Г.М. Яворська [5:3], що “опис лексико-семантичної структури мови пов'язаний з об'єктивними труднощами, зумовленими певною мірою великим кількісним складом та складністю системи” мови. А одним зі способів “вибіркового дослідження” лексики та її типологічного аналізу є “порівняння обмежених лексико-семантичних груп слів” [5:4] між собою, тобто варіативність та інваріантність тих або інших лексичних одиниць у системі функціонування мови та систематизація цих одиниць у лексикографічних джерелах.

Як відомо, перекладач повинен знати, як німецькою мовою називаються ті чи інші предмети та явища, як, коли і де вони вживаються, а також і те, як ці предмети та явища називаються українською та як, коли і де вони вживаються. Тому необхідно розглянути семантичну близькість значущих одиниць на денотативному та конотативному рівнях обох мов, що перекладач має розуміти у процесі перекладацької діяльності. Семантична близькість, чи наближеність, значущих одиниць мови на денотативному та конотативному рівнях поширюється на всі вищезгадані категорії друкованого слова. Конотативне та

денотативне значення на лексичному рівні може безпосередньо збігатися, оскільки слово, вжите в прямому значенні, означає звичайну назву предмета, дії чи ознаки. А денотативне значення може збігатися з переносним, яке образно характеризує предмет чи дію, ознаку за схожістю. Тому денотативне та переносне значення слова, яке може збігатися та не збігатися, володіє конотацією, тобто конотативним значенням, а саме: додатковим змістом слова чи словосполучення та відповідними їм стилістичними відтінками, які нашаровуються на їх головне денотативне значення і служать для відображення оцінки, емоційно-експресивного забарвлення, тону урочистості, невимушеності, грайливості, фамільярності і т. д. Семантична близькість, чи наближеність, значущих одиниць мови на денотативному та конотативному рівнях поширюється на всі загальнонавживані слова. Наприклад, *денотативні та конотативні значення в обох мовах співпадають* (нім. *der Hase* – укр. *заєць* – 1. тварина, 2. полохливий; нім. *der Arbeiter* – укр. *робітник* – особа, яка працює по найму; *денотативні значення співпадають, конотативні ні* – нім. *die Biene* – укр. *бджола* – в німецькій мові ця назва позначає та означає – 1. “вид комах”; 2. “людина, яка працює залюбки й багато”; 3. “дівка” (розм.) про молоду дівчину; 4. “воша (розм.)” (Москальська, 261). В українській мові два останні значення відсутні у вживанні. Тому переклад у випадку, коли ці значення не співпадають, може відбуватися лише за допомогою розкриття контекстуального значення того або іншого слова. Також не можна визначити, яка з цих трьох категорій поділу сем є важливіша для роботи перекладача, тому що їх значущість є релевантною та взаємопов’язаною. Основним завданням перекладача є вміння їх диференціювати, визначаючи семантику того або іншого слова, інколи навіть поза контекстом, тому що вживання будь-якого денотата комунікантом є опосередкованим намаганням передати безпосередньо за допомогою конотата те або інше значення слова залежно від сфери його вживання, тобто необхідно визначати стильові особливості вживання того або іншого денотата. Тому перекладачеві необхідно, окрім хорошого володіння мовою оригіналу та мовою перекладу, ще вміти швидко й ефективно розбиратися в будь-якій мовленнєвій ситуації та прагнути зрозуміти комуніканта, можливо іноді, намагаючись “прочитати його хід думок наперед”, якщо ми з Вами говоримо про усний переклад, наприклад, послідовний. У процесі письмового перекладу перекладачеві насамперед потрібно дуже гарно вчитатися у текст, щоб зрозуміти динаміку розвитку думки його автора та зрозуміти смислове навантаження того або іншого денотата в тексті, яке, до того ж, забарвлене конотативним значенням, тобто, перекладач, насамперед, повинен поставити перед собою запитання: що з мав на увазі автор, вживаючи те або інше слово в тексті під час письмового перекладу? “Мовні навички у значенні “вміння”, що є регульованою діяльністю особи, як і аналітичне

прийняття рішень, здатність оцінки комунікативної ситуації та креативність є основними засадами, чи положеннями, перекладацької компетенції перекладача [6:134], тобто вмінням перекладача здійснювати адекватний переклад. Визначення перекладачем під час перекладу необхідного слова з метою передачі адекватної інформації є непростим чи легким процесом та, окрім того, вимагає від перекладача постійного тренування як у вивченні та закріпленні нових лексичних одиниць, так і підборі адекватних відповідників. Характеристика слова як базової одиниці мови, зафіксованої у словнику, і водночас як мінімальної одиниці мовленнєвої ситуації може як співпадати, так і не співпадати (наприклад, вживання слова у переносному значенні на певному етапі розвитку мови може бути частотнішим, ніж вживання слова у прямому значенні). Окрім того, в словниках часто відсутні показники стилістичної й експресивної характеристики слова як одиниці мови та сфери її використання. Дуже важливим моментом у роботі перекладача є розуміння чи розрізнення синонімів з метою повного розкриття смислової структури слова та використання лексичної одиниці відповідно до контексту мовленнєвої ситуації у процесі здійснення адекватного перекладу. Що ж стосується лексикографічних джерел, то не завжди двомовний словник може повністю відобразити смислову структуру іншомовного слова. Німецький науковець У. Кауц [6:94] пояснює це таким чином: 1) двомовні словники не включають до свого складу всі семми одного слова; 2) вони часто подають замість конкретного відповідника формулювання дефініції відповідної семми, пристосованої у перекладі до тієї або іншої мови; 3) вони подають мало прикладів вживання того або іншого слова або такі приклади є вільними формулюваннями (приклади не з автентичних текстів); 4) вони подають більшу або меншу кількість точних відповідників на рівні слова, які розташовуються у словниковій статті недиференційовано, так що складається враження, що ці слова є синонімами (на першому місці розташовуються слова за “статистичними” підрахунками, які нібито є “найімовірнішими” відповідниками); 5) вони подають дуже мало інформації про умови вживання того або іншого відповідника як реалії у спілкуванні (стосовно стилю, соціолекту, регістру вживаності того або іншого слова, його сполучуваності з іншими словами). Відомо, що статті двомовних словників можна порівняти з алгебраїчними рівняннями “один дорівнює одному” чи “один поділити на один буде один”, навіть якщо одному цілому у словниковій статті відповідає декілька інших цілих, що є рівнозначними одиничними еквівалентами, перекладачеві варто вибирати із суми “рівнозначних чисел” (одиниць) той відповідник, який, насамперед, відповідає контекстуальному змістовому довікллю. Адже перекладач має справу із “живим” текстом, в якому від знаходить, наприклад, невідповідності стосовно вживання іменника у поєднанні з дієсловом та

відповідним прийменником тексту вихідної мови з дієсловом цільової мови, тому йому, перш за все, потрібно розібратися у “лабіринтах” тексту. Зрозуміло, що жоден словник не здатний передбачити все розмаїття контекстуальних значень, які реалізуються у мовленнєвому потоці, так само як і охопити всі поєднання слів, проте словник інформує про ті категорії слів та словосполучення однієї мови, які можуть мати тільки один відповідник (тобто словниковий відповідник у цій мові) і становлять тотожне адекватне ціле в обох мовах. Такими відповідниками можуть бути: географічні назви, назви осіб, терміни будь-якої галузі знань, укладені в певні таблиці чи класифікації і рекомендовані для вживання усіма науковими організаціями. Такими відповідниками, певною мірою, можуть бути терміни будь-якої сфери людського життя, які є відомими у лексикології як слова-інтернаціоналізми або слова запозичення. Наприклад, відома історична реалія сьогодення: *die Berliner Mauer* – ми перекладаємо це словосполучення українською мовою як “берлінська стіна”. Хоча, як кажуть у таких випадках, прекрасно володіємо ситуацією. Знаємо, що в німецькій мові існують два іменника “*die Wand*” та “*die Mauer*” з УІІІ ст. Іменник “*die Wand*” є іменником німецької мови, який існував у схожому формальному позначенні цього об’єкта будівництва житла і в готській мові – “загорода з лози, заповнена чи вимазана глиною”. А іменник “*die Mauer*” запозичений з латини, відомий також з УІІІ ст. у німецькій мові, але з’явився у мові германців лише з початком будівництва на їх території кам’яних будівель. Краєзнавча реалія, яка з’явилася у 60-х роках ХХ ст. у Німеччині, позначала об’єкт “у формі кам’яного муру”, який розмежовував Східний та Західний Берлін. Ця реалія “*die Berliner Mauer*”, ймовірно всього, було перекладена російською мовою і увійшла у вжиток українською як калька, тому що й в українській мові існує запозичений іменник з польської мови “мур” – теж у позначенні “загороди з каменю”. Перекладач, перекладаючи будь-яку інформацію з словосполученням-реалією “*die Berliner Mauer*”, буде використовувати існуюче в українській мові поняття-реалію “берлінська стіна”. Ми бачимо, що розкриття контекстуального значення слова залежить від широкого контексту, від контексту попереднього або наступного значення слова, або навіть усього абзацу того або іншого тексту. Контекстуальне значення того або іншого слова вимагає щоразу трансформаційної передачі за допомогою різних засобів чи прийомів лексичної та граматичної трансформації. Розкриття контекстуальних значень у процесі перекладу часто підкоряється визначеним логіко-семантичним закономірностям людського мислення. Логічна основа перекладацького процесу є зрозумілою із того, що в двох порівнюваних мовах тотожність значення слова чи фрази залежить від тотожності поняття, яке воно передає. За допомогою аналізу контексту ми встановлюємо різні смислові зв’язки і відношення між термінами, значення, яких потрібно визначити. Певні

труднощі під час перекладу представляють, насамперед, краєзнавчі та історичні реалії, які не мають не лише словникових відповідників, а й перекладаються лише за допомогою або розширеного коментарю, або за допомогою приміток та й вимагають від перекладача отримання додаткової інформації з тих або інших джерел. На думку О.І. Чередниченка [7:183], цілком закономірно те, що “мова – найважливіша матеріальна основа як оригінального, так і перекладного твору і вивчення її особливостей не можна уникнути ... Справді, було б корисніше, якби перекладність окремих елементів мови розглядалася без відриву від їхньої текстової реалізації і в широкому стильовому контексті”, тобто, як зауважує науковець, потрібно методом “порівняльного аналізу рішень, застосованого різними перекладачами щодо важкоперекладних елементів вихідної мови” [6:184] шукати відповідники у мові цільовій (йдеться про функцію узагальнення). А оскільки під час перекладу, особливо усного, підбір відповідників відбувається автоматично, то використання варіативних відповідників, які враховують залежність та співвідносність передачі окреслених смислових категорій від взаємодії різних чинників мовленнєвої ситуації, показує, що цей шлях є найоптимальнішим методом визначення контекстуальних значень із застосуванням різних лексико-граматичних трансформацій у перекладі (наприклад, процеси номілізації ↔ вербалізації в німецькій мові). І якщо тут говорилося про так званий умовний “зовнішній бік” перекладу (деякі важливі аспекти перекладацької компетенції), то згаданий підбір відповідників вказує на так званий “внутрішній” бік перекладу (“*Die “inneren Grenzen” der Ubersetzung: Invarianz, Dquivalenz, Adäquatheit*” [8:32], а саме – еквівалентності.

Таким чином, у процесі перекладу вибудовуються три категорії перекладознавчих одиниць: 1) відповідники, які склалися у результаті тотожності позначеного в двох мовах, окрім того, є результатами взаємодії мовних контактів називаються *словниковими відповідниками*; 2) відповідники неоднозначного слова, яке позначає, з першого погляду, схоже поняття у всіх мовах світу, проте не є тотожним поняттям у категоризації мовної одиниці тієї або іншої мови і вимагає для свого пояснення контекст, називаються *варіативними/контекстуальними відповідниками*; 3) *лексико-граматичні трансформації*. Між першою категорією та двома наступними існують принципові розбіжності, а саме – словникові відповідники відносяться до мови, а дві інші категорії – до мовлення. Якщо в процесі перекладу відрізки мовленнєвого потоку піддаються перекладу відповідно до норм мови, на яку перекладають, то словникові відповідники характеризуються своєю сталістю і відносною незалежністю від оточення. Тобто, там, де між мовами у процесі їх взаємодії утворилися словникові відповідники, перекладач позбавлений можливості вибрати. Відмова від використання відповідника у певних

випадках мовленнєвої ситуації може бути виправдана особливими умовами контексту чи обставин, в яких відбувається та або інша мовленнєва ситуація. Отже, значення слів, які залежить від контексту, не можуть бути включені в цілому до словників. І це можна пояснити впливом на розвиток мови як мовних, так і позамовних чинників. По-перше, зміни лексичного складу будь-якої мови, що відбуваються з лексичними одиницями постійно за рахунок появи нових слів, не вживаності певної низки колишніх, заміни їх іншими. Це також зумовлено зміною значення того або іншого слова, надання йому в мові іншого семантичного значення, в якому це слово ще не є зафіксованим у словнику. Водночас, з плином часу таке слово може і не входити до словникової статті, оскільки навіть його писемна поява не гарантує тієї ж частотності вживаності лексичної одиниці. Проте носій мови-оригіналу, зважаючи на кон'юнктуру сьогодення, тобто перебуваючи під впливом насамперед оточуючого соціуму, актуальності того або іншого питання, так або інакше вживає у своєму мовленні – чи то писемному, чи то усному – слова в тому ж самому переносному значенні і перекладач має розуміти контекст, відчувати кон'юнктуру вживаності того або іншого слова на даному етапі розвитку суспільства, передавати його реципієнтові і, ймовірно, враховувати той факт, що слово в його теперішньому значенні на рідних теренах є не лише семантичним неологізмом, а й поняттєвим неологізмом. Розуміння тієї або іншої мовленнєвої ситуації перекладачем, відчуття невідомого у перекладі, а згодом і напівсвідоме розуміння перекладачем новітніх трактувань того чи іншого слова сприятимуть появі адекватного відповідника у лексиці його співгромадян. Таке слово, якщо згодом і стає словниковим відповідником, наприклад як слово-запозичення у формі транслітерованої одиниці, то певний час воно перебуває у ролі варіативного відповідника. Перехід варіативного відповідника у статус словникового вимагає лише його часової адаптації під час вживання, що обумовлено розвитком мови та змінами, які відбуваються з нею, до моменту входження цього відповідника до словникової статті або зникнення із вжитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Русский язык. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
2. Степанова Г.В., Шрам А.Н. Введение в семасиологию русского языка. – Калининград: КГУ, 1980. – 72 с.
3. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. К.: Радянська школа, 1956. – 248 с.
4. Buscha J., Helbig G. Deutsche Grammatik. – Leipzig: Verlag Enzyklopedie, 1987. – 737 S.
5. Яворская Г.М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии. – К.: Наукова думка, 1992. – 112 с.
6. Kautz U. Handbuchidaktik des Übersetzens und des Dolmetschens. – München, 2002. – 643 S.
7. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.
8. Albrecht J. Übersetzung und Linguistik. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2005. – 198 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Костенко Л.В. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах. – К.: Наукова думка, 1990.
2. Лисенко Е.І. Німецько-український, україно-німецький словник. – К.: Феміна, 1994.
3. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997.
4. Москальська О.І. Большой немецко-русский словарь: в 2-х т. – М.: Русский язык, 1980.
5. Поезія. – К.: Наукова думка, 2001.
6. Симоненко В. Берег чекань. – К.: Наукова думка, 2001.
7. Goethe J.W. Werke Gedichte und Epen. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1981. – B. 1.
8. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Bln., München, Wien, Zürich; N.Y.: Langenscheidt, 1997.
9. Der Sprachbrockhaus. – Wiesbaden: F. A. Brockhaus, 1981.
10. Paffén K.-A. Deutsch

russisches Satzlexikon, 1980. – В. 2.

МЕЛЬНИК Ю.П.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КАТЕГОРІЇ ТАКСИСУ ТА ЗУМОВЛЕНОСТІ В ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається прагматичний аспект таксисно-зумовлених підрядних одиниць, виявлених у діалогічному мовленні. В англійських предикативних конструкціях виділено сім типів мовленнєвих актів із таксисно-зумовленими відношеннями, найпоширенішими серед них виступають: констативи та промісиви.

Ключові слова: категорії таксису та зумовленості; мовленнєвий акт; поліпредикативна конструкція; локутивний акт; іллокутивний акт; перлокутивний акт; констатив; промісив; менасив; перформатив; директив; квеситив.

В статье рассматривается прагматический аспект таксисно-обусловленных предикативных единиц, выявленных в диалогической речи. В английских предикативных конструкциях выделено семь типов речевых актов с таксисно-обусловленными отношениями, наиболее распространенными среди них выступают: констативы и промиссивы.

Ключевые слова: категории таксиса и обусловленности; речевой акт; полипредикативная конструкция; локутивный акт; иллокутивный акт; перлокутивный акт; констатив; промиссив; менасив; перформатив; директив; квеситив.

The pragmatic aspect of taxis-conditioned clauses found out in dialogic speech is examined in the article. In the English taxis-conditioned predicative constructions seven types of speech acts are singled out. The most frequently used among them are: constatives and promissives.

Keywords: categories of taxis and conditionality; speech act; multipredicative construction; locutive act; illocutive act; perlocutive act; constative; promissive; menassive; performative; directive; cvesitive.

Актуальність дослідження. Проблеми часу (таксис – це трансформація ідеї часу) і зумовленості (мається на увазі вираження причинних, умовних, цільових, допустових, результативних відношень) належать до нагальних проблем лінгвістичної науки. Час – одна із найскладніших категорій не тільки в лінгвістиці, але й в інших галузях наукових знань. Відношення зумовленості відіграють важливу роль у структуруванні навколишнього світу, відображеного у свідомості людини. Майже кожне речення містить темпоральні відношення і відношення зумовленості. Саме тому вивчення мови неможливе без аналізу семантики відповідних граматичних категорій. У цьому й полягає актуальність дослідження.

Предмет дослідження – категорії таксису та зумовленості між предикативними одиницями в поліпредикативних англійських конструкціях.

Об'єктом у роботі є англійські предикативні конструкції в межах поліпредикативного речення.

Матеріалом дослідження служить суцільна вибірка із творів англійських і американських авторів ХХ століття.

Наукова новизна дослідження полягає в особливій конфігурації розгляду англійських поліпредикативних конструкцій: уперше розпочата спроба класифікації конструкцій, компоненти яких об'єднані таксисно-зумовленими відношеннями з точки зору основних і варіантних значень категоріальних ситуацій. Новизна роботи полягає також у тому, що аналіз англійських таксисно-предикативних конструкцій ґрунтується на положеннях двох напрямків сучасної лінгвістики: функціонально-семантичного й комунікативно-прагматичного.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Функціонально-семантичне поле зумовленості в англійській мові представлене полями причини, умови, мети, допусту, результату. Поля результату й допусту перебувають на периферії функціонально-семантичного поля зумовленості. Поля мети й результату тісно переплітаються між собою: часто одні й ті ж засоби використовуються для вираження цих семантичних зв'язків. Таксисні відношення виражаються через темпоральні предикативні одиниці.

Основним завданням у роботі є аналіз типів мовленнєвих актів (далі – МА), поданих у працях відомих лінгвістів, встановлення типів МА у предикативних таксисно-зумовлених конструкціях, що відносяться до діалогічного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурний синтаксис англійського складного речення докладно вивчений у працях багатьох лінгвістів [1; 2; 3; 4; 5].

Я. Біренбаум класифікує складнопідрядні речення за принципом двошаровості опису: проєкції матеріалу на дві площини: функціональну й формальну. Речення поділяється на бази, різні способи реалізації зв'язку між підметом і присудком, а бази аналізуються за моделлю частин мови й членів речення. За характером структурного ядра бази діляться на ранги. Всього Я. Біренбаум виділяє сім рангів, що визначаються комунікативними можливостями бази й ступенем ущемлення канонічного аранжування підмета і присудка. Базою першого рангу є підрядне речення [1].

З точки зору комунікативних характеристик складне речення в англійській мові трактують Н. Слюсарєва і Н. Матвєєва [6; 7].

Загалом ступінь дослідження складного речення на матеріалі російської, української та англійської мов (Г. Акімова, Н. Арутюнова, В. Белошапкова, А. Загнітко, Н. Гуйванюк, Я. Біренбаум, А. Варшавська, Б. Ільїш, Л. Іофік, Т. Ломтєв, Н. Матвєєва, А. Мухін, Е. Петрова, Н. Поспєлов, Н. Слюсарєва, А. Смирницький, М. Черемісіна, В. Ярцева, О. Jespersen, Е. Kruisinga, J. Lyons, Н. Poutsma, Н. Sweet та інші) досить висока. Значна увага приділена також

категоріям часу, аспектуальності, зумовленості (Ю. Маслов, А. Бондарко, В. Храковский, В. Касевич, В. Євтюхін, М. Гловінська, Н. Козінцева, О. Падучева, А. Шмельов, С. Bache, В. Comrie, S. Dick, P. Durst-Andersen, R. Jacobson, В. Kortmann, R. Longacre, С. Smith, Z. Vendler та інші). Всі ці дослідники на високому теоретичному рівні розглядають проблему складного речення, виду, часу, використовуючи різні методологічні підходи. Зазначений науковий доробок створює підґрунття для проведення інтегративного вивчення досліджуваних явищ з урахуванням їх функціональних, структурних, семантичних та комунікативно-прагматичних характеристик.

На нинішньому етапі розвитку лінгвістики діалогічний дискурс продовжує залишатися предметом уваги лінгвістів. Свідченням цьому є досить велика кількість дисертацій за останні десять – п'ятнадцять років, де розглядаються різні аспекти теорії мовленнєвих актів [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Наукові результати. Це дослідження спирається на вчення про складне речення в англійській мові, про категорію таксису, яка перегукується з категорією зумовленості. Слідом за Л. Іофік [16] ми використовуємо терміни “моно предикативне” і “полі предикативне” речення (конструкція), під останнім розуміючи комбінацію двох і більше предикативних одиниць (далі – ПО), об'єднаних способами зв'язку, що діють усередині речення. Л. Іофік виділяє чотири типи зв'язку ПО: сурядність, приєднання, підрядність й приєднувальний зв'язок. У цьому дослідженні увага зосереджена на підрядності. При розгляді підрядності Л. Іофік вводить поняття центру підрядності (підпорядковуюча ПО) і підрядна ПО. Поліпредикативні речення мають такі різновиди моделей підпорядкування: послідовне, супідрядність (різночленне, одночленне неоднорідне, одночленне однорідне, супідрядність залежної ПО кількома підпорядковуючими). Нами було виявлено три типи підрядного зв'язку на матеріалі таксисно-зумовлених предикативних конструкцій сучасної англійської мови: послідовне підпорядкування, однорідна супідрядність двох одиниць одному центру підпорядкування, неоднорідна супідрядність двох одиниць одному центру підпорядкування.

Окремо відзначимо дослідження інтенціональної парадигми складнопідрядного речення на матеріалі англійської мови Н. Матвєєвої [7]. В основі діалогічної мови лежить теорія мовленнєвих актів (далі – ТМА).

Зупинимося на трактуванні цієї теорії, а також типів мовленнєвих актів (далі – МА) детальніше.

“Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, яка здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятої у певному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яка розглядається в рамках прагматичної ситуації” [17:412]. Основні риси МА:

інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність.

ТМА пов'язана з іменем Дж. Остіна, котрий привернув увагу до того, що при проголошенні висловлення мовець може не тільки повідомляти інформацію, але й робити інші мовні дії, наприклад виражати прохання, пораду, наказ, подяку тощо. Дж. Остін виділив так звані **перформативні пропозиції**, або **перформативи**. Ця назва вказує на те, що продукування висловлення є здійсненням дії. Перформативи виступають у вигляді договірних (*contractual*) або декларативних (*declaratory*: *I declare war*) висловлень [18:27]. Перформативні речення відрізняються від інших речень тим, що висловлення, у складі якого воно вжите, рівносильне самому здійсненню дії. Прикладами перформативів можуть послужити такі висловлення: “Дякую”, “Прошу вибачення”, “Схвалюю”, “Вітаю Вас”, “Поздоровляю” [там само:7]. Дж. Остін пропонує назвати акт “говоріння” здійсненням **локутивного акту**. “Здійснення якогось акту в ході говоріння на противагу дії самого говоріння” визначене як **“іллокутивний акт”** зазначає вчений, [там само:87]. Це може бути вираження ствердження, обіцянки, прохання, подяки, поради, наказу. Згідно з Дж. Остіном, “проголошення якихось слів часто виявляє певний вплив на почуття, думки або дії аудиторії, мовця або інших осіб, і це може бути розрахований, навмисний, цілеспрямований ефект” [там само:88]. Здійснення акту цього типу назване здійсненням **перлокутивного акту**. При цьому мовець прагне викликати щось або досягтися чогось за допомогою переконання, примусу, лякання, подиву або введення в оману. Дж. Остін виділяє п'ять класів МА відповідно до їх іллокутивної сили: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви. Вердиктиви “виділяються за ознакою винесення вироку присяжним, арбітром або рефері” [там само:119]. Однак вони можуть виражати думку, оцінку або схвалення.

У “Теоретичній граматиці сучасної англійської мови” типи МА розглядаються через поняття прагматичних типів речень [19:271-278]. Семантична структура речення складається із двох семантичних величин: прагматичного компонента й пропозиції. Прагматичний компонент передає комунікативну інтенцію речення, пропозиція відбиває його когнітивний зміст. Зміст прагматичного компонента умовно представлене комбінацією “*I (hereby) + дієслово, що визначає іллокутивну силу висловлення + адресат*”. Однак відмінність між прагматичними типами пропозицій не зводиться до відмінності прагматичних компонентів. Отже, виділяються п'ять прагматичних типів: констатив, промісив і менасив, перформатив, директив, квеситив.

Комунікативно-інтенціональний зміст констатива полягає у ствердженні, наприклад: *You are sweet the way you are* (Fitzgerald, 75). Констатив не може виражатися питальними або спонукальними пропозиціями, тому що комунікативний зміст пропозиції й прагматика констатива несумісні. Під

промісивом мається на увазі пропозиція-обіцянка, менасив – пропозиція-погроза. Промісиви завжди виражені оповідальними пропозиціями. Але їх комунікативно-інтенціональний зміст зумовлює властиве їм змістовне й формальне обмеження: промісиви завжди відносяться до майбутнього, дієслівний час у них, відповідно, теж майбутній: *I'll come some time* (Fitzgerald, 35). Комунікативно-інтенціональний зміст менасивів містить значення погрози: *I'd give you such a belt in a second* (J. Joyce, 47). Менасиви, також як і промісиви, відносяться до майбутнього. Відмінність полягає у тому, що тут адресат мови не зацікавлений у здійсненні того, про що йдеться у реченні.

Перформативи “*I welcome you*”, “*I thank my honourable friend*”, “*I apologize*” не є інформативно наповненими. Промовляючи “*I congratulate you*” мовець виконує дію, в данному випадку привітання. Відмічаючи структурні особливості перформативних речень, Г. Почепцов пише, що дієслово у них не може мати форму минулого чи майбутнього часу, речення не може бути заперечним, воно не може містити модальних слів [20:275]. Важливим моментом для успішного здійснення перформативного МА є “щирість” мовця. Реченням-перформативам притаманна часова віднесеність до плану теперішнього, до “моменту мовлення”.

Директив вміщує пряме спонукання адресата до дії, наприклад: “*Get out*” “*Don't go*” (Cronin, 39). “*Ronnie, could you get me a soaking wet rag?*” (Updike, 68.) Перший приклад ілюструє директивне речення-ін'юнктив (речення-наказ), другий приклад демонструє реквестив (речення-прохання). Дієсловами в обох типах речення можуть виступати лише дієслова дії.

Квеситив виражається питальним реченням в його традиційному розумінні. Вживаючи квеситив мовець намагається зняти різницю інформаційних потенціалів шляхом отримання інформаційних потенціалів від адресату. Квеситив володіє структурною ознакою питальності.

Згідно із точкою зору В.В. Богданова, виділення перформативів в окремий клас МА не виправдано, тому що перформатив – функція, властива іллокутивним дієсловам, “які перебувають у певних умовах” [21:28].

Зупинимося докладніше на дослідженнях А.М. Поспелової [22]. Розглядаючи типи МА, лінгвіст спирається на варіант класифікації Дж. Серля [23] й відзначає, що більшість класів включає підкласи, які можна схарактеризувати як комбіновані. “Комбінованість, – як пише А. Поспелова, – може бути зумовлена природою іллокутивного компонента МА й відношенням до нього емоційного компонента” [22: 71]. Другий тип комбінованості виходить за рамки іллокутивного акту, він пов'язаний з характером з'єднання іллокутивного компонента з інтерактивним, як приклад можна подати один із різновидів директивних МА, а саме: МА-дозвіл. Справді, “у ньому спостерігається строго фіксоване узгодження іллокутивної директивної функції

з інтерактивної – реакцією згоди” [там само:73]. Отже, подамо класифікацію МА А.Поспелової. Асертиви представлені простими МА: повідомлення, констатація, схвалення, несхвалення, твердження, припущення й комбінованими МА: скарга, докір асертивного типу, вигуки, обвинувачення. Питання діляться на прості: верифікативні, ідентифікуючі, уточнюючі й комбіновані: питання-перепитування. Директиви виражені простими МА: вимога, наказ, розпорядження, заборона, прохання, порада, попередження, рекомендація, пропозиція й комбінованою МА: погроза, докір директивного типу, застереження. Комісиви позначають прості МА: обіцянка, гарантія, клятва й комбіновані МА: погроза.

Експресиви (етикетні мовні дії) представлені простими МА: вітання, прощання, прийняття подяки й вибачення й комбінованими МА: подяка, вибачення, поздоровлення, тости, співчуття. Нарешті, декларативи виражені декларативами асертивного типу (заява, яка зближається із твердженням) і декларативами директивного типу (інституціональне волевиявлення). Крім іллокутивних актів А.Поспелова виділяє інтерактивні акти: інформування, запит, спонукання, коментар, сприйняття, відповідь, реакція на спонукання [там само:73-75]. У такий спосіб крізь призму функціонально-прагматичного аспекту граматики А.Поспелова розглядала взаємодію іллокутивного й інтерактивного компонентів МА. При цьому була уточнена субкласифікація іллокутивних актів.

Серед висловлювань особливе місце займають транспоновані висловлювання, тобто речення вжиті у невластивих їм прагматичних функціях [24: 278-281; 22:141-153; 23: 195-222]). А.Поспелова виділяє моноінтенціональні непрямі-висловлювання стереотипи (“*Do you mind posting this letter?*”, “*Will you say I am out?*”, “*You had better do this exercise again*”) і три види *поліінтенціональних* непрямих висловлювання: модельовані (“*Why not leave her alone?*”, “*Who said I was sorry*”, “*Can you give me a lift to the station?*”), складені (“*I must ask you if you have seen my niece.*” “*May I tell you that you are absolutely wrong?*”), імплікативні (“*Have you got a cigarette?*” “*People should always read things before they sign them*”) [22:145-150]. Непрямі вислови відображають взаємовідносини комунікантів.

Вони відрізняються економічністю, оскільки поєднуючи іллокутивну силу двох прагматичних типів висловлювання, непрямі мовленнєві акти іноді дають змогу комунікантові одночасно виконати дві мовленнєві дії, приклад звернутися з проханням або поставити питання [там само:151]. Непрямі (транспоновані) висловлювання можна розглядати як один із засобів підсилення чи пом’якшення комунікативного наміру мовця, пов’язаного з бажанням мовця підсилити вплив на адресата, зробити МА ефективнішим.

Розглянуті теоретичні положення А.Поспелової використовуються у

цьому дослідженні у поєднанні з тими, що були запропоновані у “Теоретичній граматиці англійської мови” [19] при класифікації предикативних конструкцій у діалогічному мовленні з точки зору іллокутивних функцій, що у них виражаються. Зафіксовані приклади аналізуються на підставі наявності у них підсилення чи пом’якшення у комунікативному намірі.

Обрати такий шлях розгляду підрядного речення підказало формулювання Мейсона, котрий постулює принципи аналізу речення з кількома залежними предикативними одиницями так: “Якщо є підрядні предикативні частини (clause), то аналіз всього речення слід провести так, ніби замість кожної підрядної частини ми маємо якесь одне слово. Коли відношення різних залежних частин до головного речення і один до одного буде таким чином встановлено, то підрядні частини слід аналізувати і як прості речення” [25:192].

Цікавим є трактування типового висловлювання як прагмасемантими з різними смисловими зонами [26:17-24] і інтерпретації *підрядного речення як такого, що представляє різні семантичні типи у структурі речення: семантико-синтаксичного, логіко-семантичного, комунікативно-семантичного* [27:139-145; 1979а; 28:147-153]. Однак слід відмітити, що аналіз ПО як прагмасемантими із смисловими зонами, а також дослідження конструкцій з точки зору виділення у них семантичних типів ПО є одним із перспективних завдань цієї роботи.

Розгляньмо особливості діалогічного дискурсу в англійській мові на матеріалі предикативних конструкцій з подвійним підпорядкуванням (одне з яких належить до категорії таксисно-зумовлених відносин) (495 прикладів). Увага зосереджена на типах мовленнєвих актів, додаткових комунікативно-прагматичних відтінках висловлень, способах вираження посилення/пом’якшення комунікативного наміру мовця, які відбуваються за допомогою транспонованих висловлень.

У нашому дослідженні до таксисно-зумовленого підрядного МА ми відносимо такого типу **констативи чи асертиви**: “Grandma was saying something when you were out” (Cronin, 120); **менасиви**: “He’d kill for us, if he had to” (Updike, 203); “He’d kill you if you tried to marry me” (Updike, 203), **транспоновані висловлювання**: “You know I am not as ignorant of your nation’s methods as you may suppose” (Updike, 51) тощо.

Загалом дані з вибірки стосовно аналізованих одиниць подаємо у табл. 1.

Таблиця 1

Типи мовленнєвих актів у діалогічному дискурсі

№ п/п	Типи МА	Кількість	Відсоток
1	Констатив / асертив	144	29
2	Промісив /комісив	108	22

3	Менасив	54	11
4	Перформатив /експресив	27	5
5	Директив	33	7
6	Квеситив (простий та комбінований)	45	9
7	Транспоноване висловлення	84	17

Як видно з табл. 1 домінують висловлення констативного характеру, за ними йдуть промісиви та менасиви. Серед розглянутих прикладів найнижчу сходинку посідають перформативи, директиви та квеситиви. Транспоновані висловлення знаходяться на середніх позиціях, що можна пояснити структурою самого висловлення.

Констативи або асертиви представлені у нашій вибірці стверджувальними пропозиціями, інформаційними повідомленнями, констатацією фактів та висловленнями-зізнаннями, які, безумовно, домінують у діалозі. Промісиви виражаються у формі обіцянок, а менасиви у формі актів погрози, що також є досить частотним явищем у нашій вибірці. Найменше зареєстровано перформативів та директивів у формі прямого спонукання до дії. Знову ж, на нашу думку, поясненням тут може бути структура висловлення. Транспоноване висловлення, пом'якшене або підсилене за допомогою ввідних слів та словосполучень – явище досить часте у структурі підрядного речення.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Діалогічний дискурс фіксує вживання предикативних конструкцій різної форми складності. У половині випадків персонажі виголошують комбіновані висловлення-конструкції, одна пара предикацій яких об'єднана таксисними відношеннями, а інша пара представляє відношення зумовленості. В англійських предикативних конструкціях виділено сім типів МА із таксисно-зумовленими відношеннями, найпоширенішими серед них виступають: констативи та промісиви.

У **перспективі** планується схарактеризувати обрані одиниці за такими параметрами: засоби вираження таксису та зумовленості; видо-часова система дієслів (вплив виду та часу на комунікативно-прагматичну функцію висловлення: ступінь іллокутивної сили) та варіанти категоріальних ситуацій зумовленості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биренбаум Я.Г. Сложноподчиненное предложение в современном английском языке: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – Магнитогорск, 1980. – 50 с.
2. Бродович О.И. Структуры со вторично-предикативной связью между элементами в современном английском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1972. – 25 с.
3. Ильин Б.А. Современный английский язык. Теоретический курс. – М., 1948. – 347 с.
4. Петрова Е.С. Сложное предложение в английском языке. Варианты формы, значения и употребления: Учебное пособие. – М. –СПб., 2002. – 136 с.
5. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке. – Л., 1940. – 116 с.
6. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – М., 1981. – 208 с.
7. Матвеева Н.Н. Проблемы парадигматики сложноподчиненного предложения (на материале современного английского языка). – Л., 1984. – 135 с.
8. Логинова Т.Г. Типы сложных предложений в английской разговорной речи: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Львов, 1990. – 19 с.
9. Александрова Ю.О. Эмотивное градуирование иллокутивной силы высказывания в английском

оригинальном и переводном тексте: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – СПб., 2003. – 21 с. 10. Давыдова Т.А. Речевой акт упрека в английском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 2003. – 16 с. 11. Егорченкова Н.Б. Коммуникативно-прагматический потенциал немецких глаголов вопросительной семантики: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2004. – 21 с. 12. Паничева П.Н. Структурно-семантические и прагматические характеристики восклицательных предложений в английской диалогической речи (в свете антропоцентрической парадигмы): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ставрополь, 2004. – 17 с. 13. Ружникова О.М. Актуализация высказываний согласия в диалогическом дискурсе (на материале современного английского языка): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – СПб., 2004. – 14 с. 7. Сковородина С.В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе (концепты “благодарность” и “извинение”): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – СПб., 2004. – 20 с. 15. Солдатова А.В. Директивные речевые акты в средневерхненемецком языке (на материале “Песни и Нибелунгов”, “Парцифалья” Вольфрама фон Эшенбаха, “Тристана” Готфрида Страсбургского): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – СПб., 2004. – 19 с. 16. Иофик Л.Л. Сложное предложение в новоанглийском языке. – Л., 1968. – 216 с. 17. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с. 18. Остин Дж. Л. Слово как действие // Перевод с английского А.А. Медниковой // Новое в зарубежной лингвистике: Сб. науч. тр. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М, 1986. – С. 22-129. 19. Теоретическая грамматика английского языка. – Л., 1983. – 254 с. 20. Почепцов Г.Г. Коммуникативные аспекты семантики. – К., 1987. – 132 с. 21. Богданов В.В. Классификация речевых актов // Личностные аспекты языкового общения: Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин, 1989. – С. 25-37. 22. Поспелова А.Г. Функциональный аспект изучения речевых актов: иллюкативно-интерактивная характеристика // Трехаспектность грамматики (на материале английского языка): Сб. статей. – СПб., 1992. – С. 68-85. 23. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Пер. с англ. Н.В. Перцова // Новое в зарубежной лингвистике: сб. науч. ст. – Вып. 17: Теория речевых актов, 1986. – С. 195-222. 24. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – 285 с. 25. Mason C.P. English Grammar. – N.Y., 1978. 26. Неделков И.В. Очерки по контрастивной лингвистике: Учебн. пособие. – СПб., 2005. – 59 с. 27. Чахоян Л.П. Функционально-семантические составляющие текста-диалога // Предложение и текст в семантическом аспекте. – Калинин, 1978. – С. 139-145. 28. Чахоян Л.П., Власова Т.М. Функционально-семантические типы реплик-реакций в диалогах английских пьес XIV-XV вв. // Функциональные особенности лингвистических единиц. – Краснодар, 1979 б. – С. 147-153.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Updike J. The Coup. – N.Y.: Penguin Books Ltd, 1974. 2. Cronin A. Hatter's Castle. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1960. – 694 p. 3. Hemingway E. To Have or not to Have. – Moscow, 1979. – 216 p. 4. Joyce J. Ulysses. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1986.

МИХАЙЛЕНКО О.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЇ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ, ОПЕРАЦІЯ ЧИ ПРИЙОМ?

У статті представлено стислий огляд позицій теоретиків перекладу щодо проблеми визначення понять перекладацької трансформації та прийому перекладу як важливих категорій теорії перекладу. Запропоновано систематизовану та уточнену дефініцію термінів “перекладацька трансформація” та “прийом перекладу”.

Ключові слова: категорія перекладу, відповідник, перекладацька трансформація, трансформаційна операція, прийом перекладу.

В статье представлен краткий обзор позиций теоретиков перевода относительно проблемы определения понятий переводческой трансформации и приема перевода как важных категорий теории перевода. Предложена систематизированная и уточненная дефиниция терминов “переводческая трансформация” и “прием перевода”.

Ключевые слова: категория перевода, соответствие, переводческая трансформация, трансформационная операция, прием перевода.

The article presents a brief review of translation theorists' views on the problem of defining transformations in translation and translation techniques as important categories of translation theory, with the terms being systematized and specified.

Key words: translation category, equivalent, transformations in translation, transformational operations, translation techniques.

Як відомо, теорія перекладу представлена великою кількістю теоретичних концепцій, та підручники з перекладознавства є фактично монографічними дослідженнями, що маніфестують концепції авторів з їхніми специфічними терміносистемами. У зв'язку з цим виникає необхідність у роботах “компільюючого” типу, що мають систематизувати та чітко визначити основні категорії перекладу та їхні термінологічні позначення. В теоретичних роботах сьогодення представлені лише деякі фрагментарні розуміння вихідних понять або їх відмінні дефініції.

Так, в сучасній теорії перекладу не існує єдиної точки зору у визначенні таких категорій як способи та прийоми перекладу, методи перекладу, стратегії перекладу, перекладацькі трансформації тощо. У теоретичних джерелах досить часто спостерігається синонімія цих термінів. Суттєвий різнобій спостерігається у визначенні таких важливих категорій, як *прийом перекладу* та *перекладацька трансформація*. Чи є ці поняття ідентичними, чи все ж таки їх слід розмежувати? В сучасний період розвитку перекладознавства це питання набуває особливої *актуальності*.

Отже, *метою* нашого дослідження є аналіз теоретичних відомостей про поняття “прийом перекладу” та “перекладацька трансформація”, огляд та зіставлення точок зору теоретиків та практиків перекладу на проблему їх визначення та практичне розмежування цих важливих категорій перекладу.

Як відомо, в процесі перекладу текст зазнає як міжмовних замінів (псевдотрансформацій за допомогою формальних та функціональних відповідників), так і певних перекладацьких змін (трансформацій) [1:538].

Отже, що ж таке трансформація, яка лежить в основі більшості прийомів перекладу? А що ж відносять до прийомів перекладу? Як ці терміни трактують видатні теоретики та практики перекладу?

Спираючись на “Толковый переводоведческий словарь” професора Л.Л. Нелюбіна [2], наведемо визначення цих термінів, щоб окреслити об’єкт дослідження цієї роботи.

Отже, *трансформація* полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що має бути переданою [3:230].

Прийомом перекладу є діяльність перекладача або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли у процесі перекладу [4:165].

Як підказує розвиток сучасної теорії перекладу, ці базові визначення термінів вже потребують деяких уточнень. Почнемо з уточнення терміну “трансформація”.

В історії науки про переклад термін “трансформація” зустрічається дуже рідко; у більшості випадків використовується поняття “відповідник”. За словами І.С. Алексєєвої, те, що при перекладі для окремих фрагментів тексту існують відповідники у вигляді певних слів, перекладачі помітили вже давно. Про це свідчать, наприклад, давні шумерсько-акадські словники, що використовувались як підмога для перекладу. Так, іще Максим Грек пропонував користуватися у перекладі певними граматичними відповідниками [5:153].

В ХХ столітті з’являються спроби створити класифікацію відповідників. Однією з перших є класифікація “закономірних відповідників”, запропонована Я.І. Рецкером, який розрізняє три групи закономірних відповідників: 1) еквіваленти – однозначні відповідники; 2) аналоги – відповідники, отримані за допомогою вибору одного із синонімів; 3) адекватні заміни – відповідники, вибрані, виходячи із цілого [6]. В подальшому класифікація Я.І. Рецкера неодноразово уточнювалася ним самим, а також стала базою для подальших досліджень. Зокрема, в цілій низці робіт аналоги отримали назву варіантних відповідників, а адекватні заміни почали називатися трансформаціями.

Сам термін *трансформація* отримав ширше тлумачення, що призвело до його неоднозначного вживання. Інше місце він почав іноді займати і в класифікаціях відповідників. Так, Т.Р. Левицька та А.М. Фітерман ділять всі відповідники на еквіваленти і трансформації [7:4]. Останні автори називають відповідниками, що з’являються в перекладі у випадку відсутності еквівалента. Вони розмежовують граматичні, лексичні та стилістичні трансформації. Але разом з тим автори розглядають і сам переклад як певну трансформацію, підкреслюючи тим самим, що термін “трансформація” може означати не тільки різновид відповідника, але й процес його одержання.

В.Н. Комісаров, з одного боку, тлумачить трансформацію як перетворення відрізка оригіналу у відрізок перекладу за певними правилами тобто як процес [8:16]. Разом з тим він тут же називає трансформацію *прийомом перекладу* тобто визнає за нею статус операційної одиниці цього процесу [9:17] і поділяє ці прийоми на лексичні, граматичні та лексико-граматичні. Далі автор відрізняє від трансформацій перекладні відповідники, визначаючи їх як одиниці тексту перекладу, що регулярно використовуються для перекладу певної одиниці тексту оригіналу, тобто є вже відомими, які не потребують у перекладі використання особливих прийомів [10:18]. Однак тут же автор зазначає, що багато відповідників є множинними і вибір має зробити знов таки перекладач. Отже, перекладач все ж таки використовує певний прийом: він здійснює вибір. Далі деякі відповідники називаються лексичними замінами, які створюються за допомогою лексико-граматичних трансформацій. Отже, маємо очевидну класифікаційну плутанину.

Надзвичайно цікавою та несподіваною є точка зору на трансформації у

перекладі відомого теоретика перекладу Н.К. Гарбовського, який описує всі міжмовні перетворення, що здійснюються у процесі перекладу, як трансформації або деформації [11:358], визначаючи перші як позитивні, розвиваючі зміни стану об'єкта, а останні – як негативні, згубні перетворення, що викривляють об'єкт.

Говорячи про можливість використання терміна *трансформація* для позначення категорії теорії перекладу, слід зазначити, що в процесі перекладу не відбувається жодного перетворення об'єкта – об'єкт тобто вихідний текст залишається незмінним. У результаті перекладу створюється новий об'єкт, тому жодні перетворення об'єкта у перекладі – ані ті, що трансформують, ані ті, що деформують його у перекладі – неможливі [12:360].

Н.К. Гарбовський також нагадує, що, оскільки сам термін *переклад* співвідноситься з двома поняттями – з процесом та його результатом, термін *трансформація* може розглядатися з різних позицій, тобто як процес або як результат цього процесу. Автор далі зазначає, що в процесі перекладу не відбувається перетворення вихідного тексту у текст перекладу, а істинним предметом трансформації є система смислів, що міститься у формах вихідного тексту та усвідомлюється перекладачем [13:363].

Перекладацькі трансформації є звичайною процедурою будь-якого процесу перекладу в силу асиметричності систем будь-якої пари мов. Але асиметричні системи мають, як правило, і зони збігу значень, так звані зони “смислової гармонії”. Якщо фрагмент тексту оригіналу належить до однієї з таких зон, що збігаються, жодної трансформації не відбувається [14:364]. Наприклад, відтворимо українською мовою англійське висловлення “London is the capital of Great Britain” за допомогою українського мовного коду: “Лондон – столиця Великої Британії”. При цьому ми повністю зберігаємо смисл вихідного повідомлення. Але за своєю граматичною структурою українське висловлення відрізняється від англійського: в ньому немає дієслова-зв'язки та немає артиклів. Іншими словами, не кожний процес перекладу є трансформацією, навіть якщо зовні структури висловлювання вихідною та цільовою мовами не збігаються.

Формулюючи поняття трансформації як результату перекладацької діяльності, Н.К. Гарбовський зазначає, що аналіз тексту перекладу як результату трансформації у зіставленні із текстом оригіналу є єдиною об'єктивною можливістю осмислити трансформацію як процес [15:369]. Насправді процес трансформації протікає у свідомості перекладача непомітно від зовнішнього спостереження. Спостереженню піддаються лише реальні тексти на початку (текст оригіналу) і в кінці (текст перекладу) цього процесу. Саме в цьому і полягає характер взаємозв'язку між трансформацією як процесом і трансформацією як результатом, тобто як відношенням між вихідним та

цільовим текстами.

Найціннішим висновком видатного теоретика перекладу є уточнення змісту терміну “трансформація” у теорії перекладу: трансформація як процес у нього – це процес перетворення системи смислів вихідного мовленнєвого твору в систему смислів тексту перекладу [16:371]. Результатом такого процесу, на думку автора, є відношення між системами смислів тексту оригіналу і тексту перекладу, яке може бути охарактеризоване як міжмовна асиметрія.

Перекладацькі перетворення тексту в теорії перекладу отримали різні позначення: перші повністю збігаються у різних теоретичних описах процесу перекладу, другі перейменовуються при збереженні суті операції, треті виникають лише в окремих типологіях. Нерідко перекладацькі перетворення тексту позначають терміном “трансформація”. У вітчизняному перекладознавстві цей термін зустрічається у багатьох авторів. Однак його використання при описанні процесу перекладу не однакове. Термін “трансформація” послідовно використовується Я.І. Рецкером [17], Л.С. Бархударовим [18], А.Д. Швейцером [19] та іншими.

До теорії перекладу термін “трансформація” потрапив з трансформаційної граматики, основні положення якої були використані Н. Хомським для розвитку концепції генеративної граматики. В генеративній граматиці, звідки поняття трансформацій (трансформаційних правил, операцій, процедур) перейшло до теорії перекладу, спочатку було виділено п’ять типів трансформаційних правил тобто типів операцій, що дозволяють перетворювати ядерні структури у поверхневі: пермутація (взаємозаміна компонентів), вилучення (видалення компонентів), додавання компонентів, перестановка компонентів та субституція (заміна компонентів). Частіше говорять про чотири типи трансформацій, об’єднуючи при цьому пермутації та перестановки. Насправді взаємна заміна компонентів полягає у їх взаємній перестановці в межах висловлення, тому пермутацію можна розглядати як частковий випадок перестановки.

Визначаючи процес перекладу як сукупність перекладацьких операцій, вітчизняні науковці (Л.С. Бархударов, А.Д. Швейцер та ін.) називали ці операції також перекладацькими трансформаціями.

Саме на позначення перекладацьких операцій термін *трансформація* найширше використовується в численних роботах з теорії перекладу поряд із терміном *перекладацькі перетворення*, але зміст його виявляється різним. Точніше, термін “перекладацька трансформація”, послідовно позначаючи операції із перетворення тих чи інших елементів вихідного тексту у перекладі, передбачає не тільки різні переліки цих операцій, але й нерідко містить в собі різні поняття.

Закріпивши термін *перекладацька трансформація* за процесом перетворення у перекладі системи смислів вихідного мовленнєвого твору в

цілому, тобто надавши йому достатньо високий рівень абстракції, а також позначивши терміном *міжмовна асиметрія* відносини, що встановлюються між вихідним текстом як матеріалізованою системою смислів та текстом перекладу як матеріалізованою системою трансформаційних смислів, слід віднайти термін і для конкретних перекладацьких трансформуючих дій. Такі дії Н.К. Гарбовський пропонує називати *трансформаційними операціями* [20:371].

На нашу думку, цей термін є найвдалішим, оскільки він точно передає суть дій перекладача із перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу, розмежовуючи при цьому всі вищезазначені категорії перекладу, що характеризуються у теорії неоднозначністю тлумачення.

Необхідно також мати на увазі, що трансформаційні операції безпосередньо торкаються лише окремих елементів смислів вихідного мовленнєвого твору та підпорядковані загальній перекладацькій стратегії, заснованій на цілісному сприйнятті процесу перекладу.

У вітчизняній теорії перекладу термін *трансформація* найбільш послідовно використовується Л.С. Бархударовим, який будує на ньому свою концепцію перекладу, зазначаючи, що предметом лінгвістичної теорії перекладу є наукове описання процесу перекладу як міжмовної трансформації [21:6]. Л.С. Бархударов вважав, що “всі види перетворень або трансформацій, що здійснюються у процесі перекладу, можна звести до чотирьох елементарних типів, а саме: 1) перестановки; 2) заміни; 3) додавання; 4) вилучення” [22:190].

В теорії Л.С. Бархударова перекладацькі трансформації фактично уподібнюються перекладацьким прийомам. Так, визначаючи заміни як найбільш розповсюджений вид перекладацької трансформації, вчений розглядає як один із типів лексичних заміन конкретизацію, яку він також називає прийомом [23:191].

Можливий і інший підхід до побудови типології перекладацьких трансформацій, а саме з позицій розрізнення одиниць мовної системи, що функціонують у мовному творі, який підлягає перекладу.

Так, Я.І. Рецкер розділяв усі трансформації на лексичні та граматичні, засновуючи свою типологію на розрізненні рівнів мовної системи. Лексичні трансформації він визначав як “прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому відповідник який не збігається зі словниковим” [24:11]. Сутність лексичних трансформацій, на його думку, “полягає у заміні перекладної лексичної одиниці словом або словосполученням іншої внутрішньої форми, що актуалізує ту складову іншомовного слова (ту сему), що підлягає реалізації в даному контексті” [25:38]. У такому підході до лексичних трансформацій Я.І. Рецкер спирається на положення про те, що всі лексико-семантичні трансформації базуються на логічних відношеннях між поняттями. Серед лексичних

трансформацій вчений виділяє сім різновидів: диференціація значень, конкретизація значень, генералізація значень, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсація втрат у перекладі. Граматичні трансформації, на його думку, полягають у “перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу” [26:80].

Цікавіше розглядає перекладацькі операції Л.К. Латишев. Перш за все, він розділяє всі операції (перекладацькі прийоми у термінології Л.К. Латишева) на два види: підстановки та трансформації. Підстановки є найпростішим прийомом, заснованим на відносному збігові “замінних та заміщуючих” одиниць і форм [27:111]. Іншим видом операцій, що застосовується у процесі перекладу або, в термінології Л.К. Латишева, “трансмовного перефразування”, є перекладацькі трансформації. Типологію перекладацьких перетворень дослідник також базує на розрізненні мовних рівнів, а тому у його типології представлені категоріально-морфологічні, синтаксичні, лексичні трансформації, а також глибинні перетворення, що виходять за межі рівнів мовної системи і стосуються рівня структури мовлення, оскільки в цьому випадку “зазнає змін сама схема мислення” [28:255]. У класифікації перекладацьких операцій Л.К. Латишева приваблює перш за все те, що не кожна перекладацька процедура розглядається ним як трансформація. Інакше кажучи, процес перекладу також не може бути представлений як міжмовна трансформація.

В наведених вище теоретичних працях відомих вчених типології перекладацьких трансформацій розглянуті досить детально, проте жоден з авторів чітко не розрізняє поняття *трансформація* та *прийом перекладу*.

Першим, хто розмежував прийоми перекладу і трансформації, був А.Д. Швейцер, який, складаючи один із перших переліків термінів науки про переклад, відніс прийоми перекладу до галузі перекладацької практики, а трансформації, що складають основу того чи іншого прийому, – до елементів теоретичної моделі перекладу. Він розрізняє семантичні та синтаксичні (граматичні трансформації) [29:274]. До семантичних трансформацій А.Д. Швейцер відносить векторну заміну, додавання семантичних компонентів, заміну семантичних категорій, вилучення семантичних компонентів, перенесення, перерозподіл семантичних компонентів, повторення семантичних компонентів, розширення, зміщення, скорочення семантичних компонентів та звуження. Синтаксичні ж трансформації у його теорії не отримали значного розвитку. Разом з тим, А.Д. Швейцер виокремив деякі прийоми перекладу, до яких він відносить антонімічний переклад, генералізацію, конкретизацію, а також інші види перетворень, зокрема заміни та перетворення. Заміни за А.Д. Швейцером це – лексичне згортання та стилістична модифікація, а перетворення вихідного тексту – компресія тексту і його прагматична адаптація [30:275].

Іншим науковцем, який досліджував такі важливі категорії перекладу, як прийом перекладу, спосіб перекладу та метод перекладу, є Р.К. Мін'яр-Белоручев. За його теорією, на відміну від способу перекладу, який є психологічною операцією реалізації дій для переходу від однієї мови до іншої, прийом перекладу – додаткова дія або конкретні операції, викликані труднощами, що виникли у процесі перекладу [31:75]. До прийомів Р.К. Мін'яр-Белоручев відносить описовий переклад, конкретизацію та генералізацію понять, антонімічний переклад, логічний розвиток понять тощо. В роботах інших теоретиків та практиків перекладу чітко розмежування понять прийому перекладу та перекладацької трансформації відсутні.

Таким чином, проаналізувавши теоретичні праці класиків та сучасників теорії перекладу, вивчивши їхні позиції щодо визначення важливих категорій перекладу, можна зробити висновок, що, не заперечуючи їхнього безсумнівного внеску у виокремлення основних понять і термінів перекладознавства, вони все ж таки не наголошують на відмінності понять, тотожних з їхньої точки зору (як то прийом перекладу чи трансформація). У своїх ґрунтовних працях кожен з них наводить достатньо повні визначення категорій перекладу, виходячи з позицій власних знань та досвіду. Проте у сучасний період виникає необхідність уніфікувати дефініції важливих понять і термінів науки про переклад, що стане суттєвим внеском в її подальший розвиток.

Отже, на нашу думку, яка, проте, не претендує на повноту висвітлення цієї важливої термінологічної проблеми, замість терміну *перекладацька трансформація*, який слід закріпити за процесом перетворення у перекладі системи смислів вихідного мовленнєвого твору в цілому, щодо трансформуючих дій перекладача доцільно використовувати термін *трансформаційна операція* – точніше визначення суті дій перекладача із перетворення змісту тексту оригіналу у зміст тексту перекладу.

Трансформаційні операції, як відомо, виробляються, узагальнюються та фіксуються у процесі розвитку науки про переклад. Вони ж лежать в основі більшості прийомів перекладу – конкретних дій перекладача, конкретних способів вирішення ним перекладацької проблеми, вибір яких здійснюється кожним перекладачем індивідуально. Без знання закономірностей трансформаційних операцій вибір прийому перекладу, який відбувається у мозку перекладача на підсвідомому рівні, суттєво утруднюється. Адже від правильного вибору прийому вирішення конкретної перекладацької проблеми залежить адекватність перекладу мовленнєвого твору в цілому.

Але, як показує аналіз вищенаведених праць, трансформаційні операції слід відносити до теоретичних аспектів перекладознавства, у той час як прийоми перекладу, в основі яких лежить та чи інша трансформаційна операція, є “парафією” перекладачів-практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияк Т.Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй, А.М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
2. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 320 с.
3. Нелюбин Л.Л. Знач. праця.
4. Нелюбин Л.Л. Знач. праця.
5. Алексеева И.С. Введение в переводоведение / И.С. Алексеева. – СПб.: Филол. фак-т СПбГУ; М.: Академия, 2008. – 368 с.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
7. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1963. – 264 с.
8. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с.
9. Комиссаров В.Н. Знач. праця.
10. Комиссаров В.Н. Знач. праця.
11. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.
12. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
13. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
14. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
15. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
16. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
17. Рецкер Я.И. Знач. праця.
18. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Л.С. Бархударов. – М.: Советский писатель, 1975. – 238 с.
19. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
20. Гарбовский Н.К. Знач. праця.
21. Бархударов Л.С. Знач. праця.
22. Бархударов Л.С. Знач. праця.
23. Бархударов Л.С. Знач. праця.
24. Рецкер Я.И. Знач. праця.
25. Рецкер Я.И. Знач. праця.
26. Рецкер Я.И. Знач. праця.
27. Латышев Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
28. Латышев Л.К. Знач. праця.
29. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. / А.Д. Швейцер. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.
30. Швейцер А.Д. Знач. праця.
31. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московск. лицей, 1996. – 206 с.

МОСІЄНКО О.В.

Житомирський державний університет ім. І. Франка

СТРУКТУРА РЕЛЯЦІЙНИХ ФРАЗ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню реляційних фраз, які виділяють референт стосовно більш помітних об'єктів. Реляційні фрази сучасної англійської мови представлені сполученням іменників у присвійному відмінку та присвійних займенників з іменниками. Предметом повідомлення є структурно-семантичні моделі реляційних фраз, характерні для газетного дискурсу.

Ключові слова: реляційна фраза, присвійний займенник, присвійний відмінок, структурно-семантична модель, газетний дискурс.

Статья посвящена исследованию реляционных фраз, которые выделяют референт по отношению к более заметным объектам. Реляционные фразы современного английского языка представлены существительными с притяжательными местоимениями или существительными в притяжательном падеже. Предметом сообщения являются структурно-семантические модели реляционных фраз, характерные для газетного дискурса.

Ключевые слова: реляционная фраза, притяжательное местоимение, притяжательный падеж, структурно-семантическая модель, газетный дискурс.

The article deals with the relative phrases, aimed at denoting the referent which is distinguished from more noticeable referents. Relative phrases of the modern English language are represented by the combination of nouns with possessive pronouns or with nouns in the Genitive case. The structural and semantic models of relative phrases characteristic of newspaper discourse are analysed.

Key words: relative phrase, possessive pronoun, Genitive case, structural and semantic model, newspaper discourse.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Останнім часом значно збільшився інтерес до

проблеми вивчення комунікативного та когнітивного аспектів мовних одиниць та їх участі в процесі породження тексту [1; 2]. Це пояснюється тим, що функціонування мовних засобів у текстах з метою його внутрішньої організації обумовлюється особливостями конкретного виду дискурсу. Стаття присвячена дослідженню двох різновидів реляційних конструкцій англійської мови: генетивних, до складу яких входить іменник у присвійному відмінку, та займенникових, котрі утворені іменниками та присвійними займенниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибір теми статті зумовлений тим, що в сучасних лінгвістичних студіях, присвячених вивченню мовних явищ у світлі когнітивної лінгвістики [3; 4; 5] помітний інтерес до виявлення особливостей їх функціонування в медіадискурсі в цілому [6; 7; 8; 9; 10] та газетному дискурсі зокрема.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення дискурсивних функцій одиниць у взаємодії з мисленням людини.

Метою статті є вивчення реляційних фраз.

Об'єкт дослідження становлять реляційні фрази сучасної англійської мови, представлені сполученням іменників у присвійному відмінку та присвійних займенників з іменниками.

Предметом є структурно-семантичні моделі реляційних фраз, поширених у газетному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують тексти американських газет за 2005-2008 рр.

Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше запропоновано таксономію реляційних конструкцій для англomовного газетного дискурсу.

Реляційні конструкції призначені для локалізації одних референтів стосовно інших і представлені генетивними фразами, утвореними внаслідок сполучення власних назв у присвійному відмінку з іменниками, та займенниковими номінативними групами, у яких присвійний займенник сполучається з іменником. Генетивні та займенникові фрази позначають не тільки належність, а й більш загальні орієнтаційні відношення між спостерігачем, орієнтиром і референт-ціллю [11:42]. Іменники у присвійному відмінку протиставляються присвійним займенникам, оскільки призначення перших полягає в локалізації менш виділених референтів стосовно більш помітних об'єктів [12:145].

Реляційні відношення референтів обумовлені такими аспектами категорії посесивності як приналежність, володіння та взаємозалежність [13:5], напр., *The engineer also used his own cellphone while he was held captive* [The Los Angeles Times 23.04.07]. Реляційна фраза *his own cellphone* локалізує телефон стосовно людини як більш помітного об'єкта. Реляційні фрази з присвійними займенниками позначають предмети особистої та невід'ємної приналежності,

відтворюючи відношення частини цілому з іменниками, що позначають частини тіла і внутрішні органи напр., ... *he rode his bike, entertained friends and cleared his head* [The New York Times 6.02.06] та репрезентують референти, які локалізують характеристики, манери, звичаї та звички стосовно людини як центру орієнтації, напр., *If not, we know his intellectual sensibility was formed in the 1950s, when the French existentialists loomed large* [The New York Times 24.06.07].

Реляційні фрази відображають відношення референтів в аспекті їх помітності або мало помітності, презентуючи стосунки людей по роботі, навчанню та інших сферах життя, напр., *In one of his very first acts as British prime minister, Gordon Brown prohibited his cabinet ministers from using the words “Muslim”, “Islam” or “War on Terror”* [The Washington Times 12.07.07]. Голова уряду більш помітний ніж його члени, тому реляційна одиниця з присвійним займенником *his cabinet ministers* виділяє членів кабінету міністрів стосовно прем'єр-міністра Великобританії – Гордона Брауна.

У мовленні реляційне значення, виражене присвійними займенниками, набуває різноманітних смислових відтінків, які залежать від характеру помітного предмета, явища чи особи, тобто присвійні займенники відображають додаткові значення і тим самим впливають на аудиторію [14:253], передаючи звичність предмета чи явища для мовця, напр., *In August Maliki expressed his intention to change several of his 36 ministers* [The International Herald Tribune 13.11.06], опосередковане чи безпосереднє відношення між предметами і особою, напр., *Eifman managed to secure his own small Leningrad ballet company* [The International Herald Tribune 10.02.06]. Реляційні фрази з присвійними займенниками на позначення різних афективних смислів відображають виділеність емоційного стану відносно особи, відображаючи природу стосунків, які складаються між суб'єктом та предметною сферою його діяльності, та між мовцем і адресатом [14:254], напр., *There is no hiding his pensiveness as he looks in the rearview mirror at a presidency more that half gone and contemplates how he will stay relevant after 2008* [The New York Times 6.02.06.].

Аналіз англomовних газетних текстів дозволив виділити три структурно-семантичні моделі реляційних фраз, враховуючи семантику їхніх компонентів, – локативні, антропоцентричні та антропоцентрично-об'єктні.

Локативні моделі відображають розміщення об'єкта відносно більш помітного референта. Перший компонент локативних генетивних моделей представлений топонімом у присвійному відмінку, який позначає країни, напр., *Poland, Italy, France, Germany, Russia etc.*, або міста, напр., *London, Paris, Rome, New York, Washington etc.*, а вся модель направлена на локалізацію об'єктів та суб'єктів в межах певного простору, які характеризуються більшою виділеністю, напр., *Poland's acclaimed nonfiction writer Ryszard Kapuscinski, who died on Jan. 23 at the age of 74, was an unsurpassed chronicler of the Third World*

[The International Herald Tribune 31.01.07], або містом, напр., *London's Daily Telegraph says Blair has been holding secretive dinners with close advisors* [The New York Times 11.05.07]. Генетивна фраза *Poland's acclaimed nonfiction writer Ryszard Kapuscinski* вказує на виділеність письменника відносно конкретної країни – Польщі, в межах якої він локалізується. Іменне словосполучення *London's Daily Telegraph* локалізує видавництво в межах Лондона.

Антропоцентричні моделі використовуються для характеристики людей, які більш помітні за інші референти. Перший компонент антропоцентричних моделей виражений антропонімом у присвійному відмінку (*John's head*). Ці моделі використовуються для виділення певних аспектів людей: частин тіла, членів родини та предметів одягу. Антропоцентрична генетивна модель презентації частин тіла (*arm, foot, hand, head, heart, leg etc.*) виділяє їх відносно особи і сприяє їх більш специфічному представленню, напр., *It blew out Chuck's eardrums, set him on fire. ... Chuck saved his brother's life just months after Tom had saved his, when shrapnel ripped Chuck's chest* [The New York Times 25.12.05]. Генетивні фрази *Chuck's eardrums, Chuck's chest* локалізують частини тіла відносно людини (*Chuck*), на якій концентрується увага.

Антропоцентрична генетивна модель представлення членів родини (*mother, father, brother, sister, son, daughter, parents, grandparents etc.*) направлена на відображення їх співвіднесеності з більш виділеним референтом – тим, який позначений власною назвою, тобто реляційні фрази акцентують залежність від референта, позначеного власною назвою, напр., *Peanut butter and Marshmallow Fluff sandwiches have created a sticky situation in the Massachusetts legislature. The fuss over Fluffernutters, as the sandwiches are known, began when State Senator Jarrett T. Barrios's son asked him to buy Marshmallow Fluff after eating it in his elementary school cafeteria, The Boston Globe reported Monday* [The New York Times 21.06.06]. Генетивна фраза *State Senator Jarrett T. Barrios's son* виокремлює людину (сина) відносно більш виділеної особи, яка має високий статус, тобто в цьому випадку важливе значення має чий це син. Оскільки у батька високий статус сенатора, він згадується у першу чергу.

Антропоцентрично-об'єктна модель реалізується генетивними фразами, перший компонент яких представлений власною назвою у присвійному займеннику, а другий – загальним іменником на позначення об'єктів реальної дійсності, напр., *Jose's school, the Urban Assembly School for Applied Math and Science, opened two years ago with one sixth-grade class* [The New York Times 5.07.06], або дій, напр., *It is one of dozens of small, theme-based public schools that are central to Mayor Michael R. Bloomberg's education policy* [The New York Times 5.07.06]. Генетивна фраза *Jose's school* виділяє школу відносно учня, якому присвячене повідомлення, а фраза *Michael R. Bloomberg's education policy* локалізує освітню політику стосовно її автора Майкла Блумберга.

Займенникові реляційні фрази, що складаються з присвійного займенника та іменника, подають додаткову інформації. На відміну від генетивних моделей займенникові фрази направлені на локалізацію референтів стосовно менш помітних об'єктів, що зумовлює виділеність референтів, позначених іменниками. За першим компонентом займенникові фрази поділяються на антропоцентричні та локативні моделі. Їхній другий компонент позначає вік, зовнішність, родинні та професійні риси людини.

Антропоцентричні моделі займенникових фраз мають аналоги серед генетивних конструкцій при позначенні частин тіла, членів родини та не мають таких аналогів за референції до вікових характеристик, одягу, почуттів, рис характеру, уподобань і суб'єктів діяльності.

Займенникова модель на позначення частини тіла (*his head, her eyes, her eyebrows, his heart, his shoulders etc.*) використовується для представлення переживань людини внаслідок почутого, побаченого або сказаного, звертаючись до певних частин тіла, напр., *“My father was about the same age in the war as I had been,” Hagel said, touching his temples* [The New York Times 25.12.05]. У наведеному прикладі займенникова фраза *his temples* на позначення скронь відбиває реакцію людини. У моделі на позначення членів родини другий компонент представлений одиницями *parents, mother, father, sister, brother, grandmother, grandfather etc.*, які підвищують статус членів родини стосовно осіб, про яких йдеться у повідомленні, напр., *She revels in her roots in Bryan, Texas, where her family owned a Coca-Cola franchise and where her maternal grandfather instilled in her a brand of social conscience; ...she says of her decision, inspired by her deceased husband, to form and ultimately colonize the Ross School. First client: their daughter, Nicole, now 23, living in Rome. Millions more, if this educator gets her wish, will follow* [The New York Times 16.06.06]. У цьому прикладі займенникові фрази *her family, her maternal grandfather, her deceased husband, their daughter* акцентують увагу читача не на героїні повідомлення, а на її оточенні, яке сформувало її світогляд.

Іменний компонент моделі на позначення вікових характеристик, яка не має аналогів серед генетивних конструкцій, на зразок *his 45 years, her 56 years*, представлений числівниками, напр., *The Rev. Billy Graham, feeling the weight of his 87 years but still on fire with the gospel, returned to the pulpit* [The Washington Times 10.07.06]. У займенниковій фразі *his 87 years* числівник 87 акцентує вікову характеристику особи.

Реляційна модель для представлення предметів одягу (*his suit, her dress, his jacket, his jeans, his shirt, her coat etc.*) та прикрас (*her ring, her earring, her necklace etc.*) використовується для створення впливу на читача, напр., *Not her fault that, in her black pinstripe jacket, silver-knot jewellery, and reptile stilettos, she radiates chic* [The New York Times 16.06.06]. Акцентуючи увагу читача на одязі

жінки, реляційна фраза *her black pinstripe jacket* створює у наведеному фрагменті загальний ефект привабливості.

Займенникова модель на позначення почуттів людини з іменниками *love, hate, hatred, pleasure, displeasure etc.* апелює до почуттів аудиторії з метою створення позитивного враження від особи, напр., “*Just walking in I could see her love for individuality*” said Stephanie Cody, a junior who was excited about having Ms.Ray for Advanced Placement English [The New York Times 7.09.05]. Реляційна одиниця *her love for individuality* підкреслює емоційність вчительки.

У реляційних моделях для представлення рис характеру другий компонент вказує на певну властивість особи (*his openness, his frankness, her shyness, his generosity etc.*), напр., *Mr.Yeltsin electrified Muscovites with his openness and accessibility* [New York Times 24.04.07]. У наведеному прикладі займенникова реляційна фраза *his openness and accessibility* позначає відкритість та доступність Бориса Єльцина, тобто риси, які викликали захоплення у жителів Москви.

У моделях для презентації дій реляційні фрази характеризують людину певним чином з метою створення позитивного або негативного образу у аудиторії, напр., *His constant political and personal roiling – including bouts of drunkenness – left many in his country yearning for a traditional strongman which is what they got with Mr.Yeltsin’s handpicked successor, Vladimir Putin* [New York Times 24.04.07]. Займенникова фраза *his constant political and personal roiling* показує дії Бориса Єльцина, які не подобалися росіянам і зумовили прихід до влади Володимира Путіна.

Модель представлення уподобань людини направлена на відображення захоплень (*music, sport, theatre, cinema etc.*), які розкривають нові риси її характеру (*talented, gifted, experienced etc.*), напр., *When asked to explain the source of his music, it was not talent he named, but conscience* [The International Herald Tribune, 29.04.07]. Іменне словосполучення *his music* позначає захоплення особи та локалізує референт – музику відносно людини, яка її створює.

Модель позначення інших суб’єктів, на яких спрямована діяльність людини, (*colleagues, workers, coworkers, teachers, teaching stuff etc.*), відображає відношення професійної співвіднесеності, що зумовлене зв’язками, які виникають в процесі спільної діяльності, напр., *Tadijki, 35, has moved his developmentally disabled students from the shadows into the spotlight. ... Tadijki’s first move was to get his students out of the modular where they had been housed and into the main school building* [The USA Today 1.11.2006., 10D]. Займенникові фрази *his developmentally disabled students, his students* акцентують увагу читача не на викладачеві, а на його студентах, тому що повідомлення розкриває аспекти навчання студентів, які мають фізичні вади.

Мікропросторова локалізаційна модель займенникових фраз локалізує

референти стосовно житла та будівель, пов'язаних з професійною діяльністю людей, відображаючи відношення особа – об'єкт. Другий компонент цієї моделі позначений такими одиницями як *house, flat, home, city, town, etc.*, напр., *The senator, Mary L. Landrieu, ...who walked her children out of her lakeside home expecting correctly, that she would never see it again...* [The New York Times 9.09.05]. У наведеному прикладі займенникова реляційна фраза *her lakeside home* акцентує прив'язаність особи до дому. Означення з другим компонентом займенникових фраз характеризує місце в аспекті його географічного розташування (*lakeside*) або адміністративної належності (*Texas*), напр., *President Bush spent the weekend in the warm winter sunshine at his Texas ranch* [The New York Times, 6.02.06].

Мікропросторова модель презентації місця роботи направлена на представлення установ, організацій та їх частин, де людина здійснює професійну діяльність. Другий компонент цих фраз позначений одиницями *office, company, school, hospital, hotel* тощо. Залежно від особливостей зв'язку між особою та установою вживаються різні присвійні займенники. Для акцентування відношень “людина – установа”, використовуються іменні фрази з присвійними займенниками *his* або *her*, напр., *Mr. Falwell died yesterday after collapsing in his office at Liberty University* [The Washington Times 16.05.07]. У наведеному прикладі реляційна фраза *his office* презентує робочий кабінет, розміщений в межах більшого простору, представленого університетом (*Liberty University*). При протилежній спрямованості відношень, а саме “установа – людина” особа локалізується у межах певного простору за допомогою фрази з присвійним займенником *its*, напр., *The Ford Motor Company paid its new chief executive, Alan R. Mulally, \$28.18 million* [The International Herald Tribune 6.04.07. C3]. Реляційна фраза *its new chief executive* відображає зв'язок референта з суб'єктом, представленим компанією *The Ford Motor Company* на основі професійної діяльності.

Макропросторова займенникова локалізаційна модель відображає відношення між країною та людьми. Локалізація референтів відносно простору країни здійснюється займенниковими реляційними фразами з присвійним займенником *its*, напр., *While Italy welcomed home its triumphant World Cup champions on Monday, France awaited a full explanation of why its national team captain, Zinedine Zidane, head-butted an opponent in the chest and was ejected* [The New York Times 11.06.06]. Реляційні фрази *its triumphant World Cup champions, its national team captain* позначають референти, які пов'язані з конкретними країнами (*Italy, France*) на основі просторових відношень.

На відміну від *his* та *her*, які відображають індивідуальні відношення референтів, пов'язаних з конкретною людиною, реляційні фрази з присвійним займенником *our* вказують на масштабні зв'язки референтів, тобто локалізують

їх стосовно великих мас людей або суспільства в цілому, напр., *By and large, our sons and daughters describe their friends as tall or short, funny or serious, as good students or poor athletes, but seldom as a “black guy” or a “white girl”* [The Los Angeles Times 6.02.08]. Іменне словосполучення *our sons and daughters* узагальнює американську молодь, яка все менше реагує на расову приналежність однолітків та друзів.

У газетних текстах словосполучення з присвійним займенником *our* вживаються в цитатах з промов державних діячів, вказуючи на ототожнення мовцем себе з аудиторією, та акцентують увагу на головних моментах промови, напр., *“Americans may find it tempting to turn inward, and cede our claim of leadership in world affairs,” Mr.Obama said. “I insist, however, that such an abandonment of our leadership is a mistake that we must not make. But while sustaining our technological edge will always be central to our national security...; Our men and women are performing heroically around the world in some of the most difficult conditions imaginable”* [The Washington Times 26.04.07]. У наведеному фрагменті займенникові фрази *our claim of leadership, our leadership, our technological edge, our national security, our men and women* акцентують увагу на головних ідеях промови Барака Обама про принципи зовнішньої політики, запропонованої ним у ході передвиборчої кампанії.

Отже, генетивні фрази виділяють референт, позначений другим компонентом, стосовно більш помітних об'єктів, що зумовлено надситуативним характером власних назв. В аспекті виділеного референта генетивні фрази утворюються за трьома моделями: антропоцентричною, антропоцентрично-об'єктною та локативною. Антропоцентрична модель локалізує частини тіла, членів родини, предметів одягу, антропоцентрично-об'єктна – дії, події, предмети, а локативна співвідносить референти з більш виділеним простором. Займенникові реляційні фрази відрізняються від генетивних акцентуванням референта, позначеного іменним компонентом та будуються за антропоцентричними та локативними моделями. Антропоцентричні моделі мають аналогові моделі з генетивними конструкціями – це моделі позначення частин тіла та членів родини. До займенникових реляційних моделей, які не мають аналогів серед генетивних, належать моделі презентації вікових характеристик, одягу, почуттів, рис характеру, уподобань, дій та суб'єктів діяльності. Локативні моделі представлені макропросторовими та мікропросторовими локалізаційними моделями. Перспективним вбачаємо дослідження реляційних фраз в газетних повідомленнях політичної тематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венжинович Н.Ф. Когнітивізм, когніція та їхня термінологічна база // Нова філологія: Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – С. 56-64.
2. Овишева Н. Л. К вопросу о различиях в понимании термина “Дискурс” // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2004. – № 11. – С. 165-169.
3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкозн. РАН, 1997. – 327 с.
4. Кубрякова Е.С. Об установках когнитивной науки

и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63, № 3. – С. 3-12. 5. Чекалова А.В. О соотношении функционально-семантического и когнитивного анализа в сфере грамматики // Слово, высказывание, текст в когнитивном, грамматическом и культурологическом аспектах. – Челябинск, 2001. – С. 166-167. 6. Березин В. М. Экспрессивные средства языка современных СМИ: Основные тенденции, культурно-речевая оценка // Язык и социум: Мат-лы VII Междунар. науч. конф., Ч. 1. – Минск, 2007 – С. 170–173. 7. Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиа-текстов (опыт исследования современной английской медиа-речи). – М.: Эдиториал УРСС, 2005. – 288 с. 8. Добросклонская Т.Г. Язык британской качественной прессы: новости, комментарии, публицистика // Язык современной публицистики: Сб. ст. – М.: Флинта. Наука. – 2005. – С. 179-211. 9. Желтухина М.Р. Вербальное влияние масс-медиа-дискурса // Вісник Луганськ. нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – Філологічні науки. – № 2 (82), 2005. – С. 22-29. 10. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Автореф. дис. ... док. філол. наук / 10.02.04. – К., 2008. – 32 с. 11. Langacker R.W. Grammar and Conceptualization. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. 12. Rosenbach A. Emerging variation: determiner genitives and noun modifiers in English // English Language and Linguistics. – 2007. – Vol. 11, № 1. – P. 143-189. 13. Сыкало О.А. Семантико-синтаксический аспект посесивности в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук 10/02/04 – Минск, 2008. 14. Назаревич Г.Я. Присвійний детермінатив як засіб вираження суб'єктності французького речення // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2006. – Вип. 17. – С. 252-257.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The New York Times 7.09.05; 9.09.05; 25.12.05; 6.02.06; 11.06.06; 16.06.06; 21.06.06; 5.07.06; 10.07.06; 24.04.07; 11.05.07; 24.06.07. 2. The Washington Times 16.05.07; 12.07.07. 3. The Los Angeles Times 23.04.07; 6.02.08. 4. The International Herald Tribune 10.02.06; 13.11.06; 31.01.07; 6.04.07; 29.04.07. 5. The USA Today 01.11.06.

ОСАДЧА Ю.Б.

Київський національний лінгвістичний університет

МЕДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ

Стаття присвячується визначенню на ґрунті функціонального й зіставного методів місця, що його посідає арабська медична термінологія у періодизації розвитку медичної термінології на Близькому Сході з метою правильної оцінки ролі класичних арабських лікарів та перекладачів й їхнього внеску у створення функціональної медичної термінології сьогодення.

Ключові слова: медична термінологія, анатомічна номенклатура, інтернаціональні найменування, грецизм, арабізм, латинізм, термінологічна точність.

Данная статья посвящена определению при помощи функционального метода места, которое занимает арабская медицинская терминология в периодизации развития медицинской терминологии на Ближнем Востоке с целью правильной оценки роли классических арабских врачей и переводчиков, а также их вклада в развитие общепринятой современной медицинской терминологии.

Ключевые слова: медицинская терминология, анатомическая номенклатура, интернациональные названия, грецизм, арабизм, латинизм, терминологическая точность.

Our work aims at investigating and describing medical genre of literature. Having studied the research, we have come to the conclusion that medicine was built on tradition, chiefly the theoretical and practical knowledge developed in Greece and Rome. Islamic medicine especially during the reign of the Abbāsīd dynasty introduced innovation on the theoretical, social and practical levels.

Key words: medical terminology, transliteration, medical context, anatomical nomenclature.

Постановка проблеми й завдань дослідження. Пропонована стаття є частиною семантико-етимологічного дослідження комплексу арабської медичної термінології у зіставному аспекті, що має на меті продемонструвати

відмінності та спільні риси функціонування арабської медичної термінології класичних часів та сьогодення. *Завданнями* здійснюваного дослідження є: 1) визначення на ґрунті функціонального й зіставного методів місця, що його посідає арабська медична термінологія у періодизації розвитку медичної термінології на Близькому Сході з метою правильної оцінки ролі класичних арабських лікарів та перекладачів й їхнього внеску у створення функціональної медичної термінології сьогодення; 2) репрезентація прикладів медичних термінів представлених періодів часу з метою демонстрації основних етапів їхнього виникнення та трансформації. *Загальною метою* дослідження є визначення конкретних етапів розвитку й становлення медичної термінології, розкриття питання першочерговості виникнення тих чи інших медичних термінів й труднощів їхньої міграції з однієї мови до іншої.

Актуальність дослідження. Полягає у зіставному аналізі медичної термінології Близькосхідного регіону від античності до сьогодення з метою встановлення її мовного походження, класифікації та функціональних особливостей, що, в свою чергу, становить значний інтерес і з погляду фундаментальної науки, і з погляду науки прикладної, оскільки дає багатий теоретичний та практичний матеріал.

Предметом дослідження є медична термінологія різних галузей медицини, яка була притаманна саме цим періодам часу і активно вживалася фахівцями-медиками в представлені періоди.

Об'єкт дослідження – функціонування термінів у працях античних та класичних лікарів в різних галузях медицини, що дасть змогу виявити якомога більше термінів, подібних до їхніх сучасних аналогів.

Метою пропонованого дослідження є встановити шляхи походження медичних термінів, порівняти їхні функціональні особливості в різні періоди часу, висвітлити основні труднощі трансформації медичної термінології, конкретизувати місце та роль арабської медичної термінології у призмі розвитку медичної термінології сьогодення.

Аналіз останніх публікацій. Попри значну кількість праць науковців-арабістів, які займалися вивченням східної медичної літератури, *невирішеними залишаються питання*, які стосуються джерел формування класичної арабської медичної термінології, становлення конкретних медичних термінів в арабській мові та їх функціонування в процесі комунікації сьогодення [1:3]. Стосовно проблематики виникнення та розвитку арабської наукової термінології взагалі слід вказати на працю М.Є. Недоспасової “Вопросы развития современной арабской терминологии” [1]. В.С. Рибалкін у своїй монографії “Классическое арабское языкознание” звертається до питань формування й розвитку арабської національної традиції в аспекті дослідження мови: арабської граматики, лексикології й лексикографії [2]. Деякі аспекти пропонованого дослідження

розглянуті А.Ю. Кримським у його праці “История арабов и арабской литературы, светской и духовной” [3].

До аналізу окремих аспектів специфіки розвитку та становлення арабської медичної термінології зверталися здебільшого західні арабісти [4:4]. Слід зазначити вагомий внесок у розробку даної проблематики А. Шпренгера, І. Мейера, К. Броккельмана, Л. Леклерка, Дж. Шлейфера, Ф. Сєзгіна, В. Розена, П. Пормена, Е. Саваж-Сміт [5].

Серед російських науковців слід зазначити Г.Т. Арсланяна та Я.І. Шубова, які створили єдиний російсько-арабський медичний словник [6] та російсько-латино-арабський медичний словник [7].

У наших попередніх наукових розробках ми представили окремі результати дослідження – у частині вивчення історичних й соціокультурних факторів впливу на арабську мовну наукову спадщину з боку інших культур й медичних традицій; дійшли висновку, що стратегії виникнення та розвитку арабської медичної термінології спиралися на три головні прийоми: 1) транслітерація; 2) “калькування” або пряме запозичення термінів; 3) утворення власних термінів на позначення медичних реалій.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Історія напівпрофесійного й професійного лікування нараховує декілька тисячоліть. Деяку інформацію щодо досягнень медицини стародавніх цивілізацій у розпізнаванні та лікуванні хвороб можна виділити навіть із вавілонських клинописних записів, староіндійських вед, єгипетських папірусів й китайських ієрогліфічних рукописів [5:1-5].

В першу чергу, вавілоно-ассирійській та єгипетській культурам зобов’язана *давньогрецька медицина*, яка у стародавні часи досягла найбільшого ступеня самостійності як галузь професійного знання. Фактично, історія європейської медицини й медичної термінології розпочинається з праці Гіппократа (460—377 р. до н. е.) “Corpus Hippocraticum” [5:22-23]. У цій праці всі предмети та явища на позначення хвороб та їх симптомів, за деяким виключенням, носять грецькі назви, що широко вживалися багатьма поколіннями знахарів. У збірці немає жодного натяку на іншомовні запозичення. Слід зазначити, що анатомічна та медична лексика, що носить характер сучасного терміну та вживається виключно лікарями представлена в даній праці незначною мірою. Завдячуючи “Corpus Hippocraticum” наукова медицина успадкувала багато назв хвороб та їхніх симптомів (акроміон, амбліопія, апофіз, бронх, герпес, кахексія, карцинома, лордоз, нефрит, поліп, уретра, екзантема, емфізема, холера, тиф, парез, кома, епідемія та інші). Значний вклад в медико-біологічну лексику зробив Аристотель (384-322 р. до н.е.) шляхом уточнення й звуження значень багатьох термінів (аорта, глаукома, діафрагма, лейкома, фаланга, екзофтальм, трахея, меконій). Аристотель уточнив

ряд вже існуючих у медичному лексиконі термінів, наприклад, значення слова *mēninx*, *mēningos* (оболонка) звузив до значення “оболонка мозку”.

Елліністична Олександрія (кінець IV-I ст. до н.е.) – наступний етап розвитку медичної термінології, яка саме в цей період набула наукової точності. Якщо в попередній етап медична термінологія збагачувалася завдяки запозиченню слів-термінів розмовної лексики, то представники Олександрійської медичної школи вперше почали вводити неологізми до медичного лексикону, а також значно розширили анатомічну термінологію (простата, систола, аденопатія, пахіменінгіт, лептоменінгіт, лімфатичний вузол та інші). Постаті Герофіла та Єразистрата найбільш відомі в цей період [5:34]. Саме вони значною мірою впорядкували й нормалізували медичну термінологію шляхом її апробації, кодифікації й анотації у власних медичних творах. Слід зазначити, що грецька мова на той час фактично виконувала функцію міжнародної мови медицини й слугувала засобом професійного взаєморозуміння лікарів різних етнічних груп.

Латина на той час не відігравала значної ролі у розвитку медико-біологічної лексики, навіть після встановлення *римського панування над Грецією* (146 р. до н.е.), оскільки значною мірою поступалася грецькій мові щодо гнучкості та легкості у формуванні нових найменувань шляхом різних способів словотворення, зокрема складанням основ слів. В I ст. н.е. Авлом Корнелієм Цельсом був створений медичний трактат “*De medicina*” “Про медицину”, де представлена велика кількість латинізованих грецьких медичних термінів, які вважалися найбільш авторитетними й точними [5:45]. Лише в XV ст. цей трактат майже повністю увійшов до словника професійної медицини та міжнародних анатомічних номенклатур (*abdomen* – живіт, *anus* – задній прохід, *cervix* – шия, *cubitus* – лікоть, *digitus* – палець та інші). Грецька й латина територіально взаємодіючі індоевропейські мови, тому майже не виникало труднощів із асиміляцією грецьких термінів в латині, зокрема, деякі з них повністю зберігали свою форму й транскрибувалися латиною, враховуючи деякі особливості звуків грецької мови. Слід відзначити особливий внесок Клавдія Галена (129–201 або 130–200). Його медичні, філософські й філологічні інтереси тісно перепліталися. Він створив словник з коментарями до творів Гіппократа, ввів значну кількість нових грецьких найменувань, уточнив значення старих, звів використання деяких слів до єдиного значення (діафрагма, груди́на, перистальтика).

Візантійський період IV-VII ст. відзначився подальшим розвитком медичної літератури середньогрецькою мовою.

В IX-X ст. ознаменувалися розквітом медицини на *арабському Сході*, в Ірані та Середній Азії [2:7]. Невід’ємним фактором всебічного опанування арабами новими науками в період Аббасидів слугував переклад, якому

тогочасні вчені приділяли дуже багато уваги. В цей період з грецької на арабську мову були перекладені майже всі твори Гіппократа та Галена. Спочатку арабські медичні твори являли собою компілятивні обробки грецьких трактатів. Пізніше з'явилися повноцінні медичні праці арабською мовою. Слід окремо звернути увагу на величезний внесок та безперечний успіх перекладачів-піонерів періоду Аббасидів, які, незважаючи на повну відсутність багатьох наукових понять і термінів в арабській мові, спромоглися відшукати, створити й запровадити нові словоформи й терміни-відповідники, яких бракувало для описання тієї чи іншої галузі науки [2:87]. Арабська медична термінологія (калій й алкалоїд, алкоголь, *еліксир*, *бура*) [6] формувалася у творах Ібн Сіні (Ibn Sīnā, Avicenna – 980-1037), Абдель Латифа (Abd al-Laṭīf al-Baḡhdādī, al-Muwaffaq – пом. 1231), Ібн Зухра (Ibn Zuhr, Avenzoar – пом. 1162), ар-Разі (ar-Rāzī, Rhazes – бл. 865- бл. 925), Ібн Рушда (Ibn Rushd, Averroes – пом. 1198), аз-Заграві (az-Zahrāwī – пом. бл. 1000), Ібн Нафіса (Ibn an-Naḥīs – пом. 1288), Хунайна бін Ісхака (Ḥunayn ibn Iṣḥāq – бл.809/10-877) та багатьох інших [3:113-116]. Саме з арабської на латину були перекладені більшість найвідоміших нині медичних творів античних лікарів, а латинський переклад “Канону” ібн Сіні, що його зробив Герард Кремонський (1114—1187), посів пріоритетне місце у викладанні медицини в Європі майже до XVII ст. [3:117]. Шлях ознайомлення західноєвропейських лікарів із спадком античної медицини здійснювався лише через латинські переклади арабських перекладних творів з грецької. Існував цілий ряд проблем із формуванням медичної термінології: незадовільне знання арабської мови перекладачами, невірне трактування арабської транскрипції грецьких слів, відсутність грецьких оригіналів, створення семантичної кальки на арабські метафоричні позначення, розгалужена синонімія, помилки переписувачів. Всі вище зазначені причини створили на початку XII дан. – період “термінологічної задухи” та “міріад найменувань” [3:127], оскільки, з одного боку, вплив арабської медицини слабшав, а з іншого, ще не існує нової чіткої бази медичної термінології. Медичний лексикон того часу являє собою суцільну плутанину із латинізованих арабізмів, гербаїзмів, арабізованих грецизмів існуючих паралельно у великій синонімічній кількості.

Епоха Відродження (XV-XVI дан.): недовіра “арабізованому Галену”, відродження інтересу до класичної грецької медицини, формування нової латини, боротьба за єдину медичну термінологію, скорочення кількості синонімів, очищення від грецизмів та арабізмів. 1478 рік – видання медичного трактату “De medicina” “Про медицину” Цельса написаного класичною латиною, що надовгі роки визнається взірцем термінологічної точності. Везалій (1514–1564) – основоположник сучасної анатомії зробив величезний внесок в анатомічну термінологію, звів до мінімуму грецизми, надав анатомічній

термінології єдиного вигляду, ввів поняття терміну-опису та терміну-метафори (atlas – атлант, crista galli – гребінь півня, scapula – лопатка, tuba uterina – маточна труба, labyrinthus – лабіринт внутрішнього вуха, pelvis – таз, cornu Ammonis чи hippocampus – дання□□ ріг чи гіппокамп, морський коник, **caput Medusae** – голова медузи) [7]. Внесок анатомів епохи Відродження дійсно величезний, оскільки до кінця XVIII дан. кількість анатомічних найменувань перевищила 30 тисяч, в той час як від греків були запозичені лише близько 700 термінів. Слід зазначити, що латина гармонійно співіснувала з національними мовами країн [5:101].

Середина XIX дан. латина зберігає лише номінативну функцію в медицині (функція найменування в деяких медико-біологічних класифікаціях: в анатомії, гістології, ботаніці, зоології та інших) й поступається місцем національним мовам, які стають головним засобом письмового й усного наукового спілкування. Головною особливістю цього етапу є формування великої кількості нових позначень у медико-біологічній термінології. Цей процес умовно поділяють на два етапи: 1) запозичення медичних термінів із словників класичних мов (грецька, латина) у готовому вигляді; 2) поява неокласицизмів (неогрецизмів, неолатинізмів), що штучно створювалися вченими різних країн [5:167-168]. Оформлення неокласицизмів проходило по-різному: вони оформлювалися латиною чи отримували форму тієї чи іншої національної мови. Завдячуючи греко-латинській етимології такі терміни легко проникали до термінології різних національних мов, модифікувалися згідно із фонетико-морфологічними системами цих мов й перетворювалися інтернаціональні найменування – інтернаціоналізми.

Ось деякі приклади сучасних інтернаціоналізмів: 1) ортопедія (orthopeadia) від грец. orthos – прямий правильний + paideia – виховання, навчання (N. Andre 1658-1742); 2) цироз (cirrhosis) від грец. kirrhos – жовтий (R. TH. N. Laennec 1781-1826); 3) агорафобія (agoraphobia) від грец. agora – ринкова площа + phobos – страх (K. F. O. Westphal 1833-1890); 4) лейкемія (leukaemia) від грец. leukos – білий + haima – кров (R. Virchow 1821-1902); 5) парабіоз від грец. para – поблизу, біля + bios – життя (N. Vvedensky 1852-1922).

У подальших публікаціях планується детально зупинитися на аналізі медичної термінології першоджерел-рукописів, написаних арабською мовою, що належать саме до класичної епохи періоду Аббасидів.

Результат здійсненого дослідження продемонстрував, що можна диференціювати такі етапи розвитку медичної термінології: 1) вавілонські клинописні записи, староіндійські веди, єгипетські папіруси й китайські ієрогліфічні рукописи; 2) давньогрецька медицина; 3) елліністична Олександрія; 4) встановлення римського панування над Грецією; 5) візантійський період; 6) розквіт медицини на арабському Сході, в Ірані та Середній Азії; 7) період

“термінологічної задухи” та “міріад найменувань”; 8) епоха Відродження; 9) формування медичних інтернаціоналізмів. Внесок арабської медицини у формування сучасної медичної термінології полягає, насамперед, у збереженні медичної спадщини античного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Недоспасова М.Е. Вопросы развития современной арабской терминологии: автореф. дис. на соискание учёной степени дання. филол. наук: 10.02.17 “Семитские дання” / Г.В. Церетели; Тбилисс. гос. ун-т. – Т., 1964. – 18 с.
2. Рыбалкин В.С. Классическое арабское языкознание: [дання□□та□] / Валерий Сергеевич Рыбалкин. – К.: Стилос, 2003. – 406 с.
3. Кримський А.Ю. Вибрані сходознавчі праці: в 5 т. / НАН України. Ін-т сходознавства дан. А. Кримського. – К.: Стилос, 2007 – Т. 1: Арабістика. – 2007. – 432 с.
4. Фильштинский И.М. История арабов и дання□□та (750-1517гг.): [дання□] / Исаак Моисеевич Фильштинский. – М.: Восток-Запад, 2006. – 349 с.
5. Pormann Peter E. Medieval Islamic Medicine / Peter E. Pormann, Emilie Savage-Smith. – Cairo: The American University in Cairo Press, 2007. – 223 p.
6. Русско-арабский медицинский словарь: / [сост. Г.Т. Арсланян, Я.И. Шубов]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Русский язык, 1983. – 624 с.
7. Русско-латино-арабский медицинский словарь: / [сост. Г.Т. Арсланян, Я.И. Шубов]. – [1-е изд.]. – М.: Народная академия культуры и общечеловеческих ценностей, 1993. – 768 с.

ОХРІМЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВАРІАТИВНІСТЬ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ ДЕОНТИЧНОЇ МОЖЛИВОСТІ

У статті розглядаються дискурсивні характеристики модального значення деонтичної можливості, встановлюється типологія і варіативність модальних значень та механізм розпредметнення у контексті у залежності від диспозиційної установки.

Ключові слова: модальність, деонтична можливість, диспозиційна установка, аксіологічні норми, каузальність, відношення комплементарності, відношення контрадикторності.

В статье рассматриваются дискурсивные характеристики модального значения деонтической возможности, устанавливается типология и вариативность модальных значений и механизм деактуализации в контексте в зависимости от диспозиционной установки.

Ключевые слова: модальность, деонтическая возможность, диспозициональная установка, аксиологические нормы, каузальность, отношения комплементарности, отношения контрадикторности.

The article deals with a discursive characteristics of modal meaning of deontic possibility, typology and variability of modal meanings is settled, a mechanism of contextual deactualization in dependence of disposition is demonstrated.

Key words: modality, deontic possibility, disposition, axiological norms, causality, complement relations, contradict relations.

Дана стаття є частиною наукової концепції, присвяченої подальшій розробці теорії функціонально-семантичного поля, метою якої є представлення підсистем модальних значень у вигляді континууму (антонімічно-скалярного комплексу) з погляду теорії прототипів, розгляд контамінованих модальних значень та з'ясування комунікативних чинників встановлення відношень синонімії / антонімії між модальними значеннями.

Метою даної статті є встановлення типології модальних значень деонтичної можливості.

Деонтична можливість пов'язана з суспільними аксіологічними нормами. Модальні висловлення деонтичної можливості вказують на зв'язок узагальненого суб'єкта як члена соціуму та його діяльності, що регламентується діючими законодавчими нормами. Висловлення з модальним значенням деонтичної можливості зустрічаються в законодавчих текстах, інструкціях [1:132].

Деонтична можливість пов'язана з внутрішньою можливістю та віртуальною можливістю. Віртуальність деонтичної можливості дозволяє представити її у вигляді бінарної структури: “реалізація можливості vs нереалізація можливості”. Розглянемо специфіку прояву основних рис висловлювань з модальним значенням віртуальної можливості, а саме: 1) зв'язок з мовленнєвими явищами з когнітивними характеристиками нерезультативності, дифузності, розмитості меж; 2) зумовленість у висловлюваннях деонтичної можливості.

Деонтична можливість на позначення дозволу діяльності.

Si può eleggere domicilio speciale per determinati atti o affari. Questa elezione deve farsi espressamente per iscritto (CC, PI, art. 47).

У статті 47 Цивільно-процесуального кодексу йдеться про можливість обирати спеціальне приміщення для проведення певної діяльності чи ведення справ; про цей вибір має бути заявлено у письмовій формі. У модальному висловлюванні деонтичної можливості волевияв суб'єкта, що стосується його діяльності і входить до диспозиційної установки, визначається як такий, що може реалізуватись.

L'atto costitutivo e lo statuto possono inoltre contenere le norme relative alla estinzione dell'ente e alla devoluzione del patrimonio, e per le fondazioni, anche quelle relative alla loro trasformazione (CC, PI, art. 16).

У статті 16 Цивільно-процесуального кодексу йдеться про те, що установчий договір та статут можуть містити норми, що стосуються припинення діяльності установи та передачі права власності. Модальне висловлювання деонтичної можливості виконую регулятивно-уточнюючу функцію і вживається на позначення можливості нормативного регулювання діяльності юридичних осіб за наявності певних умов.

Tutti hanno diritto di professare liberamente la propria fede religiosa in qualsiasi forma, individuale o associata, di farne propaganda e di esercitarne in privato o in pubblico il culto, purchè non si tratti di riti contrari al buon costume (C, art. 19). Стаття 19 Конституції Італійської республіки забезпечує усім громадянам право на вільне віросповідання та пов'язану з ним діяльність.

Таким чином, когнітивна характеристика загальної віртуальної

можливості “нерезультативність, дифузність, розмитість меж” реалізується у деонтичній можливості через сему альтернативності, можливості вибору. Зумовленість загальної віртуальної можливості реалізується у деонтичній можливості як закономірна зумовленість і вказує на правомірність диспозиції суб’єкта, що обирає певні дії. Модальні висловлювання деонтичної можливості на позначення дозволу діяльності виконують регулятивно-уточнюючу функцію і вказують на потенційну реалізацію можливості за наявності певних умов. Розпредметнення потенційної можливості імплікує зумовлену дійсність. Стосовно категорії темпоральності, часовий план законодавчих текстів, що традиційно визначається як теперішній узагальнений, має значення зумовленої кванторності “за виникнення певних умов завжди може бути так, що Х”.

Деонтична можливість пов’язана з внутрішньою можливістю на позначення дій / поведінки суб’єкта і включає відношення компліментарності / контрадикторності між аксіологічними нормами та поведінкою. Доказовим фактом зв’язку деонтичної можливості з внутрішньою можливістю є функціонування у законодавчих текстах концепту “capacità”, що імплікує модальне значення можливості: дієздатність визначається як синтез можливості та здатності діяти певним чином, наприклад: *La capacità giuridica si acquista dal momento della nascita* (CC, PI, art. 16).

Розглянемо специфіку зв’язку комплементарність / контрадикторність аксіологічних норм та поведінки у висловлюваннях деонтичної можливості.

Деонтична можливість на позначення санкцій, пов’язаних з призупиненням / зміною / припиненням діяльності.

Il mancato raggiungimento degli obiettivi (...) comportano, ferma restando l’eventuale responsabilità disciplinare secondo la disciplina contenuta nel contratto collettivo (...) l’impossibilità di rinnovo dello stesso incarico dirigenziale. In relazione alla gravità dei casi, l’amministrazione può, inoltre, revocare l’incarico (collocando il dirigente a disposizione dei ruoli di cui all’articolo 23), ovvero recedere dal rapporto di lavoro secondo le disposizioni del contratto collettivo (CLP, PI, art. 21, p. 57).

У наведеному прикладі з Трудового кодексу йдеться про те, що невиконання цілей діяльності призводить до неможливості поновлення на тій самій керівній посаді; крім того, при серйозних порушеннях адміністрація може відізнати з посади, довіривши керівнику виконання функцій, перерахованих у статті 23, або може звільнити з посади згідно умов колективного договору. Між аксіологічними нормами та зумовленою діяльністю суб’єкта (*Il mancato raggiungimento degli obiettivi*) існують відношення контрадикторності, поведінка суб’єкта не є зумовленою аксіологічними нормами як точкою відліку і оцінюється негативно. Висловлювання деонтичної можливості виконують у такому випадку регулятивну функцію і з метою зменшення / подолання контрадикторності передбачають ряд санкцій. Ступінь контрадикторності між

діяльністю та відповідності нормативам впливає на можливість існування різних санкцій у залежності від ступеня правопорушення (*l'impossibilità di rinnovo dello stesso incarico dirigenziale* – неможливість обіймати ту саму керівну посаду; *l'amministrazione può, inoltre, revocare l'incarico (collocando il dirigente a disposizione dei ruoli di cui all'articolo 23* – можливість призупинити перебування на посаді, можливість виконання менш кваліфікованої роботи), *ovvero recedere dal rapporto di lavoro secondo le disposizioni del contratto collettivo* – можливість розриву трудової угоди).

Деонтична можливість на позначення санкцій, пов'язаних з відшкодуванням моральних / матеріальних збитків.

Прототипно деонтична можливість регулює відношення між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою узагальненого суб'єкта. Психоемоційна сфера включається у структуру деонтичної можливості у взаємозв'язку з діяльністю / бездіяльністю суб'єкта. Розглянемо приклад.

Il promittente può domandare la restituzione dei doni fatti a causa della promessa di matrimonio, se questo non è stato contratto (CC, L1, art. 84).

У наведеному прикладі з Цивільно-процесуального кодексу йдеться про те, що особа, яка отримала обіцянку від іншої особи вступити в шлюб, може вимагати від неї у разі відмови від шлюбу повернення подарунків, які були зроблені за умовою вступу до шлюбу, якщо це не передбачено контрактом. Модальне висловлювання деонтичної можливості (*Il promittente può domandare la restituzione dei doni*) передбачає компенсацію моральних збитків постраждалому (особі, що без причин відмовилась від вступу до шлюбу). Регулятивна функція деонтичної можливості передбачає можливість санкцій з метою відшкодування моральних збитків.

Згідно загальних аксіологічних норм, можливість відшкодування збитків є необхідною, оскільки дії суб'єкта правопорушення не є аксіологічно зумовленими. Цим пояснюється частотність висловлювань з контамінованим модальним значенням деонтичної можливості та деонтичної необхідності. Наприклад: *L'organizzatore e il venditore devono essere coperti dall'assicurazione per la responsabilità civile verso il consumatore per il risarcimento dei danni di cui agli articoli 94 e 95 (CdC, P.III, art. 99, p.62).* Стаття 99 Споживчого кодексу передбачає необхідність існування страхового полісу між сторонами угоди про купівлю-продаж, який передбачає цивільну відповідальність перед споживачем, що полягає у відшкодуванні збитків, перерахованих у статтях 94 та 95.

Деонтична можливість на позначення заборони діяльності.

I minori di età non possono contrarre il matrimonio.

Il tribunale, su istanza dell'interessato, accertata la sua maturità psico-fisica e la fondatezza delle ragioni addotte, sentito il pubblico ministero, i genitori o il tutore, può con decreto emesso in camera di consiglio ammettere per gravi motivi al

matrimonio chi abbia compiuto sedici anni (CC, L1, art. 84).

У наведеному уривку з Цивільно-процесуального кодексу містяться модальні висловлювання 1) запереченої деонтичної можливості та 2) виняткової деонтичної можливості. Перше висловлювання містить інформацію про неможливість для неповнолітніх вступати в шлюб, що відображає загальні суспільно-аксіологічні норми (*I minori di età non possono contrarre il matrimonio*). Наступне висловлювання містить деонтичну можливість, що є винятком із загального правила: суд, за письмовою заявою зацікавленої особи, беручи до уваги психофізичну зрілість та обґрунтованість причин, за згодою батьків та опікуна може спеціальною постановою дозволити вступити в шлюб особі, якій виповнилось 16 років. Деонтична можливість на позначення винятку із загального правила не містить контрадикторності між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою, оскільки можливість виняткового рішення передбачає врахування основної умови, що дозволяє вступити у шлюб – наявність психофізичної зрілості (*accertata la sua maturità psico-fisica*). Отже, виняткова деонтична можливість зумовлюється відсутністю контрадикторності між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою.

La persona giuridica non può acquistare beni immobili, né accettare donazioni o eredità, né conseguire legati senza l'autorizzazione governativa. Senza questa autorizzazione, l'acquisto e l'accettazione non hanno effetto (CC, L1, art. 17).

У статті 17 Цивільно-процесуального кодексу йдеться про неможливість для юридичних осіб придбання / отримання / наслідування власності без дозволу органів державної влади. Невиконання необхідної умови (*senza l'autorizzazione governativa*) призводить до відношень контрадикторності між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою, а смислові відношення між частинами модального висловлювання визначаються як заперечення причиново-наслідкового зв'язку між незаконною дією та передбачуваними для суб'єкта правопорушення наслідками (*Senza questa autorizzazione, l'acquisto e l'accettazione → non hanno effetto*). Невиконання необхідної умови призводить до трансформації деонтичної можливості у зумовлену недійсність.

Таким чином, деонтична можливість включає внутрішню можливість, що знаходиться на позитивній аксіологічній вісі: аксіологічні норми та зумовлена поведінка узагальненого суб'єкта – члена соціуму знаходяться у відношеннях комплементарності, а причиново-наслідковий зв'язок між позитивними якостями суб'єкта та відповідною діяльністю утворює модальне значення деонтичної можливості, контаміноване зумовленістю, що передбачає дозвіл дії. Дозвіл, що надається суб'єкту до певної діяльності, імплікує наявність відповідних якостей та здібностей, що є необхідною умовою, отже, деонтична пермісивна можливість імплікує позитивну аксіологічну необхідність. Між аксіологічними нормами та поведінкою суб'єкта існують асиметричні

відношення, що включають стабільність аксіологічних норм та варіабельність поведінки: аксіологічні норми є точкою відліку оцінки діяльності суб'єкта, що визначається як зумовлена (відповідність нормам) та незумовленою (невідповідність нормам). Порухення відношення комплементарності між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою трансформує їх у відношення контрадикторності, дозвіл дії трансформується у заборону дії, передбачається можливість санкцій за порушення норм та можливість заборони діяльності. Модальні висловлювання деонтичної можливості на позначення заборони діяльності виконують регулятивно-уточнюючу функцію і вказують на потенційну нереалізацію можливості за наявності певних умов, а механізм розпредметнення передбачає трансформацію модального значення деонтичної неможливості у зумовлену недійсність. Представимо узагальнені результати дослідження у графічному вигляді.

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ	КОМУНІКАТИВНІ НАСЛІДКИ
Відношення комплементарності: “аксіологічні норми → зумовлена поведінка” (регулятивна / регулятивно-уточнююча функція можливості)	- реалізація можливості діяльності суб'єкта (дозвіл дії) - розпредметнення: трансформація деонтичної можливості у зумовлену дійсність
Відношення контрадикторності: “аксіологічні норми → зумовлена поведінка” (регулятивна / регулятивно-уточнююча функція можливості)	- нереалізація можливості діяльності суб'єкта (заборона дії) - виняткова можливість діяльності суб'єкта за умови відсутності контрадикторності: “аксіологічні норми → зумовлена поведінка” - можливість санкцій, що передбачають: призупинення / зміну / припинення діяльності - можливість санкцій з метою відшкодування моральних / матеріальних збитків - розпредметнення: трансформація деонтичної неможливості у зумовлену недійсність

Висновки.

1. Модальні висловлювання деонтичної можливості є синтезом внутрішньої та віртуальної можливості. Деонтична віртуальна можливість є

бінарною структурою “реалізація можливості vs нереалізація можливості”, перший член якої корелює зі смисловими відношеннями: “альтернативність вибору ← закономірна зумовленість”. Деонтична внутрішня можливість включає причиново-наслідковий зв’язок: “аксіологічні норми → зумовлена поведінка”, з відношеннями компліментарності / контрадикторності; відношення комплементарності імплікують дозвіл дії, відношення контрадикторності – заборону дії.

2. При опредметненні першого члена бінарної структури “реалізація можливості vs нереалізація можливості” модальне висловлювання деонтичної можливості вказує на правомірність диспозиції суб’єкта, що є синтезом можливих альтернативних дій і закономірної зумовленості, при цьому смислові відношення між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою є комплементарними. Регулятивна / регулятивно-уточнююча функція даних висловлювань вказує на дозвіл дії за наявності певних умов / санкції за неправомірну діяльність, а механізм розпредметнення передбачає трансформацію модального значення деонтичної можливості у зумовлену дійсність.

3. При опредметненні другого члена бінарної структури “реалізація можливості vs нереалізація можливості” модальне висловлювання деонтичної можливості вказує на неправомірність диспозиції суб’єкта, смислові відношення між аксіологічними нормами та зумовленою поведінкою визначаються як контрадикторні. Регулятивна / регулятивно-уточнююча функція даних висловлювань вказує на заборону діяльності, а механізм розпредметнення передбачає трансформацію модального значення деонтичної неможливості у зумовлену недійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Е.И., Цейтлин С.Н. Соотношение значений возможности и необходимости в семантической сфере потенциальности // Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л.: ЛО, 1990. – С. 123-142.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Costituzione della Repubblica Italiana* (Gazzetta Ufficiale del 7.12.1947). 2. *Codice del Lavoro Pubblico* ((Decreto legislativo 2001, n.165). 3. *Codice del Consumo* (Decreto legislativo 6 settembre 2005, n.206).

ПЕТРЕНКО С.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЇ ЖАНРУ ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕНЗІЇ У СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі англійської мови)

Розглянуто лінгвістичні та екстралінгвістичні стратегії літературної рецензії як жанру медійного дискурсу, які використовуються критиками з метою допомогти аудиторії оцінити твір художньої літератури.

Ключові слова: медійний дискурс, літературна рецензія, оцінність, лінгвістичні та екстралінгвістичні стратегії.

Рассмотрено лингвистические и экстралингвистические стратегии литературной рецензии как жанра медийного дискурса, которые используются критиками, чтобы помочь аудитории оценить произведение художественной литературы.

Ключевые слова: медийный дискурс, литературная рецензия, оценочность, лингвистические и экстралингвистические стратегии.

The article highlights linguistic and extralinguistic strategies of literary review as a genre of media discourse. These strategies are used by critics to help the audience to evaluate a literary work.

Key words: media discourse, literary review, evaluation, linguistic and extralinguistic strategies.

Сучасний медійний дискурс представлений такими літературно-критичними жанрами, як рецензія, анотація та інтерв'ю. Провідним жанром є літературна рецензія.

Дослідження проблеми функціонування дискурсу є одним із провідних напрямів світової лінгвістики. Різні аспекти зазначеної проблеми висвітлюються у працях таких відомих лінгвістів, як Т. ван Дейк, А. Вежбицька, Н. Арутюнова, М. Бахтін, Г. Почепцов, В. Бурбело. У царині медійного дискурсу (О. Фоменко, В. Дем'янков, М. Володіна, Г. Морошкіна, О. Дмитрук) стали чітко виокремлюватися літературно-критичні жанри (Р. Бубняк, Т. Пешкова, С. Яворська, О. Борисович, В. Федоровська, Т. Синдєєва).

Актуальність дослідження зумовлено загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення мовних засобів, які використовуються для реалізації комунікативних тактик і стратегій впливу на масову свідомість з метою забезпечення максимальної ефективності комунікації. Актуальним є звернення до літературно-критичних жанрів сучасного медійного дискурсу.

Мета статті – дослідити стратегії і тактики жанру літературної рецензії сучасного англomовного медійного дискурсу.

Об'єктом дослідження є літературні рецензії сучасного медійного дискурсу.

Предметом дослідження є лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості реалізації тактик і стратегій жанру літературної рецензії.

Матеріалом дослідження слугували тексти літературних рецензій у таких англomовних періодичних виданнях за 2005-2009 pp., як *Columbia*, *Entertainment Weekly*, *Harper's Magazine*, *Sunday Express*, *The New Yorker*, *The New York Review of Books*.

Літературна рецензія – жанр медійного дискурсу, основу якого складає відгук про твір художньої літератури. Сутність рецензії – виявити ставлення рецензента до твору та побачити у ньому те, що не помічають інші. Це вимагає

від критика глибоких знань у певній сфері. Завдання рецензента – розібратися у творі, правдиво оцінити його, допомогти авторові у майбутньому вдосконалюватися. Від інших жанрів літературна рецензія відрізняється тим, що розглядає не явища реальної дійсності, а інформаційні явища (літературні твори). Мета рецензії – допомогти аудиторії оцінити відомий або новий літературний твір, пропагувати все краще серед друкованої художньої продукції, всебічно виховувати читача.

Визначальними рисами літературно-критичних жанрів медійного дискурсу є інформативність (рецензент повідомляє читачів про вихід нової книжки); оцінність (рецензент має на меті виявити визначальні риси аналізованого твору, розкрити його зміст та форму, стилістичні особливості); визначення місця художнього твору в межах наявної літературної парадигми; орієнтування читача в сучасному літературному просторі [1:4]. Літературна критика забезпечує та спрямовує процес письмової комунікації між авторами літературних творів та потенційними читачами за посередництвом критика [2:67].

Стратегії літературної рецензії – способи формування сприйняття та організації знань про літературні твори, що використовують критики з метою проінформувати читача про художній твір (автор, зміст, особливості оформлення та реалізації); дати загальну оцінку твору та його окремих аспектів; обґрунтувати оцінки, висловлені в рецензії, пояснити, проілюструвати їх; вплинути на читача [3:49-50]. На основі проаналізованого матеріалу було виокремлено стратегії, які можна поділити на дві великі групи: лінгвістичні та екстралінгвістичні.

1. Лінгвістичні стратегії.

Для структурування матеріалу літературної рецензії застосовується стратегія структурування за принципом релевантності [4:11], яка реалізується тактиками надання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення (загальна тематична та схематична організації рецензії, порядок речень в абзацах, що описують певний епізод, порядок слів усередині речення).

Тактика введення теми є важливою у літературній рецензії, оскільки введення теми – це перше речення рецензії, за допомогою якого критик намагається справити перше враження на читача, викликати у нього інтерес до певної теми. Критики можуть починати рецензію 1) з вираження загального враження від літературного твору: *Stephen L. Carter's new novel, Palace Council, comes billed as a political thriller, but the most compelling mystery here has nothing to do with its blotched suspense plot.* (Entertainment Weekly, July 11, 2008); 2) зі звернення до подій у минулому: *In a myth told by the Igbo people of Nigeria, men once decided to send a messenger to ask Chuku, the supreme god, if the dead could be permitted to come back to life. As their messenger, they chose a dog.* (The New

Yorker, May 26. 2008); 3) з цитування: *“Fire, water, gas, heat, dust, negligence, ignorance, malice, collectors, book sellers, book worms, insects, children, and servants” – these, according to William Blades in Enemies of Books (1880), are the agents most responsible for the deterioration, disappearance, and/or destruction of individual volumes and of entire libraries.* (Harper’s, September 2008); 4) з питання: *What if, for once, we did not credit Richard Price with having a “wonderful ear for dialogue”? What if we praised his wonderful mind for dialogue instead? An “ear” for dialogue always seems to imply reportorial or stenographic prowess, the writer sitting in a bar or a bus, studiously agog for the modern mot.* (The New Yorker, April 7, 2008); 5) з порівняння з іншим твором: *The humor that stirs this wrongful laughter is “snark,” named for a fictional creature from the poem “The Hunting of the Snark,” by Lewis Carroll* (The New York Review of Books, February 22, 2009).

Тактика підведення підсумків необхідна для первісного, проміжного чи завершального акцентування уваги читача на своїй точці зору, а також для емоційного впливу на читача. [5:37] Залежно від враження критика, висновки може бути позитивним чи негативним. Він може реалізуватися у вигляді 1) роздумів: *What we should be doing is asking why a poet as gifted as Ashbery has written so many poems that are boring or repetitive (or both), because such questions will allow us to better understand the poems he has written that are moving and funny and beautiful. Such questions might even allow other poets – especially younger poets – to find their own ways of writing poems that are moving and funny and beautiful. Which for those of us who read them, for those of us who believe in them, would be a very great thing indeed.* (The New York Review of Books, February 22, 2009); 2) поради, рекомендації: *As the anti-lawnists correctly observe, the American lawn now represents a serious civic problem. That the space devoted to it continues to grow – and that more and more water and chemicals and fertilizer are devoted to its upkeep – doesn’t prove that we care so much as that we are careless.* (The New Yorker, July 21, 2008); 3) моралі: *It was too late for O’Brien to think of helping the reader, though he provides passages of synopsis to keep the events, and nonevents, straight. But orthodox narration was never his forte; at his best, he went where he would, at a blithe speed, and carried the reader – a dazzle of verbal dust in his eyes – along* (The New Yorker, February 11 & 18, 2008).

Оцінність є важливою особливістю літературної рецензії, оскільки вона відповідає завданням критика під час написання рецензії: дати оцінку літературному твору, персонажам, подіям тощо, що виражається за допомогою використання оцінних прикметників і прислівників 1) з позитивним значенням: *Opening in gritty, nineteen-seventies Buffalo, Baxter’s suspenseful fifth novel concerns a mild-mannered graduate student, Nathaniel, who falls under the spell of a cerebral but affected outsider, the aptly named Coolberg.* (The New Yorker, March 24, 2008); 2) з негативним значенням: *Theroux’s first novel to appear in twenty years concerns*

the reclusive Eugene Eyestones, a sex columnist for the magazine Quink, who becomes entangled with his corpulent, eructating boss's equally repulsive ex-wife – the titular Laura Warholic, nee Shqumb, a “homely, long-shanked, bony, spindle-nosed slattern of crucial need, low hopes, impoverished account, and undisguised but pathetic greed” (The New Yorker, January 7, 2008).

У межах стратегії імунізації висловлювань реалізуються тактики посилення на авторитети або апеляції до минулих подій [4:10]. Тактика посилення на авторитети корелює з риторичним аргументом до авторитету та полягає у наведенні висловлювань авторитетних осіб: *If, as Edward Said wrote, the old history books were covertly ideological, the current ones tend to be overtly ideological, as each new generation of scholars rides in to rescue supposedly worthy peoples who were wronged by earlier scholarship and, in their time, by axe-wielding conquerors.* (The New Yorker, February 4, 2008); *Fiction has developed in unexpected ways since Elizabeth Bowen commanded, in her “Notes on Writing a Novel”, that the “functional use of dialogue for the plot must be the first thing in the novelist’s mind. Where functional usefulness cannot be established, dialogue must be left out”* (The New Yorker, April 7, 2008). Посилання на авторитет у літературній рецензії необхідне для надання достовірності тексту статті. Автори рецензій можуть посилатися на відомих письменників, твори. Посилання на авторитет застосовується для підтримання інтонації дружньої бесіди з читачем, а також інформування, нагадування про те, що читач може не знати або забути.

Тактика апеляції до минулих подій реалізується у рецензії з метою зацікавити читача, примусити його думати. У тексті відбувається посилення на певні події: *A few weeks ago, the Bureau of Economic Analysis released its figures for 2007. They showed that Americans had collectively amassed ten trillion one hundred and eighty-four billion dollars in disposable income and spent very nearly all of it – ten trillion one hundred and thirty-two billion dollars.* (The New Yorker, February 25, 2008); *By the nineteenth century, Palestine had been ruled by Romans, Persians, Byzantines, Arabs, Christian Crusaders, and Ottoman Turks* (The New Yorker, May 5, 2008).

Стратегія припущення пов’язана з домисленням критиком окремих моментів літературного твору. У літературній рецензії ця стратегія може виражатися за допомогою вживання *would, seem, perhaps, maybe* тощо: *Many of the suggestions in “Nudge” seem like good ideas, and even, as with “Save More Tomorrow,” practical ones.* (The New Yorker, February 25, 2008); *That would be a tendentious exercise in moral equivalence.* (The New Yorker, April 14, 2008); *One point that seems firm is that he was born in Lebanon, in a village called Bsharri, in 1883.* (The New Yorker, January 7, 2008); *There is the setup, letdown, fret, and then at last the pop, like a weasel, a hand grenade, or an alarm clock. Or maybe not* (Harper’s Magazine, August 2008).

Стратегія узагальнення реалізується тактиками виокремлення цілого та виокремлення частини. Виокремлення цілого допомагає критикам звернути увагу читачів на подібні риси, наприклад кількох літературних творів, персонажів твору тощо: *What is fine about the book is the careful fidelity that Carey shows to Dial and Che.* (The New Yorker, March 3, 2008); *What is so striking about Morris's work as a historian is that it does not flatter anyone's prejudices, least of all his own* (The New Yorker, May 5, 2008).

Тактика виокремлення частини пов'язана з оцінкою не усього твору в цілому, а окремих моментів літературного твору: *The climax occurs in a heartbreaking, hilarious flashback that dramatizes Burt's need to escape into the past, as his charismatic wife is dying and a well-meaning neighbor cuts off his supply of home-brewed mead.* (The New Yorker, January 28, 2008); *In such an environment, Jacoby argues, the secular left and the religious right can have no fruitful dialogue on issues like the separation of church and state* (The New Yorker, March 24, 2008).

Стратегія порівняння використовується критиками з метою досягнення стилістичного ефекту, експресії, що підвищує ефективність вираження свого ставлення до прочитаного: *Like neoclassical economics, much democratic theory rests on the assumption that people are rational.* (The New Yorker, February 25, 2008); *And there in every story, like a tree that's been blackened by lightning but still leafs in the spring, stands Olive Kitteridge, a retired math teacher who loves her tulips, bullies her husband, and barks at anyone foolish enough to irritate her* (The New Yorker, May 5, 2008).

Стратегія наведення прикладів використовується критиками з метою фактологічного підтвердження своєї точки зору. Ця стратегія реалізується за допомогою використання конструкцій *for example, for instance, by way of example, be way of illustration* тощо: *"Barton Fink" (1991), for instance, was a bizarrely malicious joke on a left-wing playwright (John Turturro) – Clifford Odets as he might have been imagined by Nathaniel West.* (The New Yorker, February 25, 2008); *For instance, when Dial takes Che on the subway, where he has never been, to Grand Central, Carey captures the shock of it all – the cars swaying and screeching, "thick teams of brutal cables showing in the windowed dark," the shuttle train "painted like a warrior"* (The New Yorker, March 3, 2008). Автор рецензії наводить приклади з метою показати свою обізнаність, ерудицію, а також надати жвавості викладеному матеріалу.

Риторичні запитання використовується з метою привернути увагу читачів до теми, а також вираження різноманітних відтінків аксіологічного модального значення (сумнів, виклик, іронія тощо). Риторичні запитання також додають емоційного забарвлення літературній рецензії, що підвищує її ефективність впливу на читача: *The whole project, though, as Thaler and Sunstein acknowledge, raises some pretty awkward questions. If the "nudge" can't be depended on to*

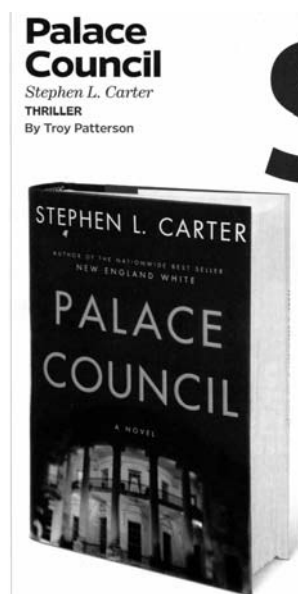
recognize his own best interests, why stop at a nudge? Why not offer a “push”, or perhaps even a “shove”? And if people can’t be trusted to make the right choices for themselves how can they possibly be trusted to make the right decisions for the rest of us? (The New Yorker, February 25, 2008); *“What would freedom look like?” is the recurrent question of Kunzru’s book, and the author seems to half enjoy, half lament the inability of any of the agitators and terrorists in the novel to provide a convincing answer* (The New Yorker, March 3, 2008).

2. Екстралінгвістичні стратегії літературної рецензії – інформаційна стратегія, стратегія візуалізації та графічна стратегія. [5:28]

Інформаційна стратегія представлена тактикою включення корисної інформації. Ця тактика використовується з метою 1) надання інформації щодо способів придбання твору, ціни тощо: *To order any of the books featured, post free (UK only), please telephone 0871 434 6092. You may also send a cheque or PO to: The Sunday Express Bookshop, PO Box 200, Falmouth, TR11 4WJ, or order on-line at our new website at www.expressbookshop.com* (Sunday Express, April 10, 2005); 2) надання інформації про критика: *William R. Keylor ‘71GSAS, ‘71SIPA is professor of history and international relations and director of the International History Institute at Boston University. He edited The Legacy of the Great War: Peacemaking, 1919, and his most recent book is the second edition of A World of Nations: The International Order since 1945* (Columbia, Summer 2008).

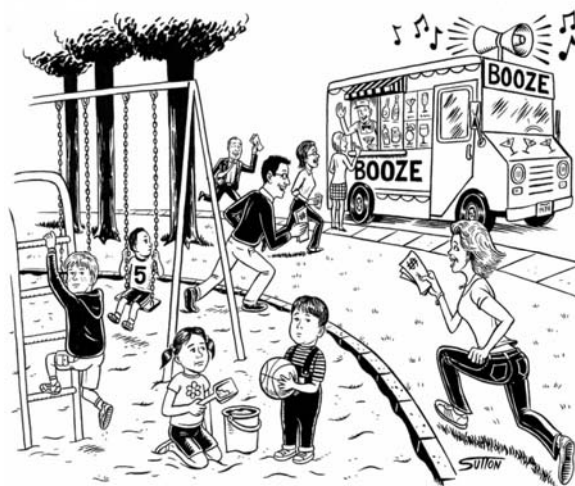
Стратегія візуалізації дозволяє критикам вплинути на читача за допомогою:

1) фотографій і картинок:

(The New Yorker, February 4, 2008) (Entertainment Weekly, July 11, 2008)

2) своєрідних карикатур:

(The New Yorker, July 21, 2008)

3) яскравих назв рецензій:

BACK-CHAT, FUNNY CRACKS

The novels of Flann O'Brien.

BY JOHN UPDIKE

(The New Yorker, February 11 & 18, 2008)

ARMS AND THE MAN

What was Herodotus trying to tell us?

BY DANIEL MENDELSON

(The New Yorker, April 28, 2008)

Графічна стратегія часто використовується у літературній рецензії для того, щоб максимально привернути увагу читача до тексту рецензії, розставити у цьому тексті необхідні акценти, а також розрекламувати певну інформацію. У межах даної стратегії використовуються тактики використання великих літер, жирного шрифту та курсиву: **The Reluctant Communist**, by Charles Robert Jenkins, with Jim Frederick (California; \$24.95). In January, 1965, Jenkins was a U.S. Army sergeant stationed in South Korea (The New Yorker, March 24, 2008).

“Графічні виокремлення акцентують увагу на певних елементах тексту. Шрифтові виокремлення привертають увагу читача до тексту та його окремих фрагментів” [4:12]. З цією метою у рецензіях використовується буквиця (виділення першої літери абзацу):

For historians like Faust, the key fact about the Civil War is the shock of carnage on an unanticipated scale: no one expected that much death, and people had to dress it as best they could. But what if the mass killing and dying of the Civil War was willed, wrought, and already existing in antebellum America? That is the thesis of Mark S. Schantz's arresting revisionist history, "Awaiting the Heavenly Country: The Civil War and America's Culture of Death" (forthcoming from Cornell; \$24.95). In his view, a cult of

(The New Yorker, January 21, 2008)

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, літературна рецензія – жанр медійного дискурсу, основу якого складає відгук про твір художньої літератури з метою допомогти аудиторії оцінити відомий або новий літературний твір. Для формування сприйняття та організації знань про літературні твори критики використовують лінгвістичні стратегії (структурування за принципом релевантності, оцінності, імунізації висловлювань, узагальнення, припущення, порівняння, наведення прикладів, риторичних запитань) та екстралінгвістичні стратегії (інформаційна стратегія, стратегія візуалізації та графічна стратегія). Перспективами подальших досліджень можуть бути розгляд тактик і стратегій таких літературно-критичних жанрів сучасного англомовного дискурсу, як анотація, інтерв'ю, ювілейна промова, промова письменника з приводу нагородження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борисович О.В.* Лінгвокогнітивний аспект онімів та їх дериватів у англомовній літературній рецензії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.В. Борисович. – К., 2009. – 20 с.
2. *Федоровская В.О.* Производные номинативные единицы как интралингвистический параметр текста публицистической рецензии : На материале рецензий на новеллу Г. Грасса "Траектория краба" : дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / В.О. Федоровская. – Хабаровск, 2003. – 257 с.
3. *Синдеева Т.И.* Речевой жанр "газетная рецензия" и его лингвотекстовые характеристики (на материале английского языка): дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Т.И. Синдеева. – М., 1984. – 210 с.
4. *Дмитрук О.В.* Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000-2005 років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О.В. Дмитрук. – К., 2006. – 19 с.
5. *Мошникова Н.Н.* Лингво-когнитивный аспект исследования дискурса театральной рецензии (на материале современных англоязычных печатных СМИ) : дисс. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Н.Н. Мошникова. – М., 2006. – 189 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Columbia*, Summer, 2008.
2. *Entertainment Weekly*, July 11, 2008.
3. *Harper's Magazine*, August, September, 2008.
4. *Sunday Express*, April 10, 2005.
5. *The New Yorker*, January 7, January 21, January 28, February 4, February 11&18, February 25, March 3, March 24, April 7, April 14, April 28, May 5, May 26, July 21, 2008.
6. *The New York Review of Books*, February 22, 2009: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nybooks.com>

ПІДПРИГОРА Ю.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЄСЛІВ ІЗ МОДАЛЬНИМИ ЗНАЧЕННЯМИ ЯК СЛУЖБОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ДІЄСЛІВНИХ ПЕРИФРАЗ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена актуальній для теорії нефлективної морфології проблемі граматизації, або метафоризації службових дієслів аналітичних дієслівних конструкцій іспанської мови з позицій

когнітивної теорії, що дозволило апробувати висунуту гіпотезу щодо поетапного перетворення номінативних дієслів на службові, перифрастичні на прикладі дієслів *saber, tener, haber, deber*.

Ключові слова: концепт, метафоричне поле, номінативне дієслово, перифрастичне дієслово, дієслівна перифраза.

Статья посвящена актуальной для теории нефлективной морфологии проблеме грамматизации, или метафоризации служебных глаголов аналитических глагольных конструкций испанского языка с точки зрения когнитивной теории, что позволило апробировать выдвинутую гипотезу о поэтапном преобразовании номинативных глаголов в служебные, перифрастические на примере глаголов *saber, tener, haber, deber*.

Ключевые слова: концепт, метафорическое поле, номинативный глагол, перифрастический глагол, глагольная перифраза.

The article deals with a topical problem of non-inflectional morphology that of analitic verbal periphrases auxiliary verbs grammatization, or metaphorization from the cognitive theory point of view. Such an approach allowed to approve a suggested hypothesis about the nominative verbs gradual transformation into the periphrastic ones after the example of the verbs *saber, tener, haber, deber*.

Key words: concept, metaphorical field, nominative verb, periphrastic verb, verbal periphrase.

Актуальність дослідження зумовлюється спрямованістю сучасних лінгвістичних пошуків на вивчення проблем у лінгвокогнітивному аспекті і, як наслідок, особливим інтересом до вивчення мови як основного засобу формування думки.

Метою дослідження є розкриття закономірностей функціонування когнітивних механізмів носіїв іспанської мови під час вербалізації абстрактних модальних концептів через дієслівні перифрази, утворені дієсловами *saber, tener, haber, deber* шляхом встановлення їх концептуально-семантичних характеристик.

Предметом дослідження є дієслівні перифрази можливості дії *saber + infinitivo* та необхідності дії *tener + que + infinitivo, tener + de + infinitivo, haber + que + infinitivo, haber + de + infinitivo, deber + de + infinitivo*.

Об'єктом дослідження виступають службові дієслова *saber, tener, haber, deber* як формотворчі елементи цих дієслівних конструкцій.

Матеріалом дослідження слугували відповідні статті тлумачних іспаномовних та двомовного іспансько-російського словників, присвячені дієсловам *saber, tener, haber, deber*.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше було виведено закономірності процесу граматизації, або метафоризації службових дієслів аналітичних дієслівних конструкцій іспанської мови з позицій когнітивної теорії, що дозволило отримати нові для нефлективної морфології результати, зокрема: 1) апробовано висунуту гіпотезу щодо поетапного перетворення номінативного дієслова на службове, перифрастичне; 2) доведено, що процес створення дієслівних перифраз протікає за сценарієм запропонованої

імовірної моделі кодування висловлення; 3) встановлено роль дієслів *saber*, *tener*, *haber*, *deber* в процесах категоризації, концептуалізації й вербалізації інформації в свідомості мовця; 4) запропоновано спеціальний маркер для позначення особливого статусу перифрастичних дієслів іспанської мови в словниках.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. В іспанській мові з притаманним їй аналітизмом дієслово є провідною когнітивно-дискурсивною категорією, що бере активну участь у процесах категоризації, концептуалізації та вербалізації інформації, від ґрунтового дослідження яких відштовхується когнітивна лінгвістика [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Яскравим прикладом цього є службові дієслова перифрастичних конструкцій іспанської мови, які набувають статусу головного формотворчого елемента цих аналітичних одиниць, надаючи їм значення певних характеристик дії, вираженої неособовою формою смислового дієслова. У цьому зв'язку не викликає сумнівів актуальність дослідження концептуальної структури службових дієслів перифраз іспанської мови, котрі виявляються тими потенційними інформаційними джерелами, на базі яких формуються лексико-граматичні одиниці з більш абстрактним значенням.

Постановка завдання дослідження передбачає визначення закономірностей явища перетворення номінативних дієслів *saber*, *tener*, *haber*, *deber* на перифрастичні в процесі метафоризації їх денотативних значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом багато уваги науковців-філологів приділяється такій проблемі, як лексикалізація граматики, розглянутої з позицій когнітивізму (О.С. Кубрякова, В.З. Дем'янков та ін.). Ця тенденція базується на положенні про те, що слово здатне репрезентувати й заміняти в свідомості людини певний осмислений нею фрагмент дійсності, і внаслідок цього оперувати ним у процесах розумової та мовленнєворозумової діяльності [3:51-52]. У цьому зв'язку зовсім в іншому світлі постає досі неузгоджене серед іспаністів питання про граматизацію службових дієслів перифрастичних конструкцій, котре ніколи не розглядалося з точки зору когнітивних механізмів, задіяних мовцем з метою концептуалізації й вербалізації сприйнятої реальної дії за допомогою таких абстрактних аналітичних утворень. З іншого боку це питання нерозривно пов'язано з проблемою кодування / декодування складних мовних структур, яка неодноразово обговорювалася в дослідженнях таких науковців, як А.Р. Лурія [8], В.Б. Касевич [9], Т.В. Булигіна, А.Д. Шмельов [10], Д.М. Рамендик, Ф.М. Зонабенд, А.Н. Клименко [11] та багатьох інших. Аналізу зазначеної проблематики на прикладі конкретних іспанських дієслів *saber*, *tener*, *haber*, *deber* і присвячено цю роботу.

Наукові результати. Модальні дієслівні перифрази представлені в

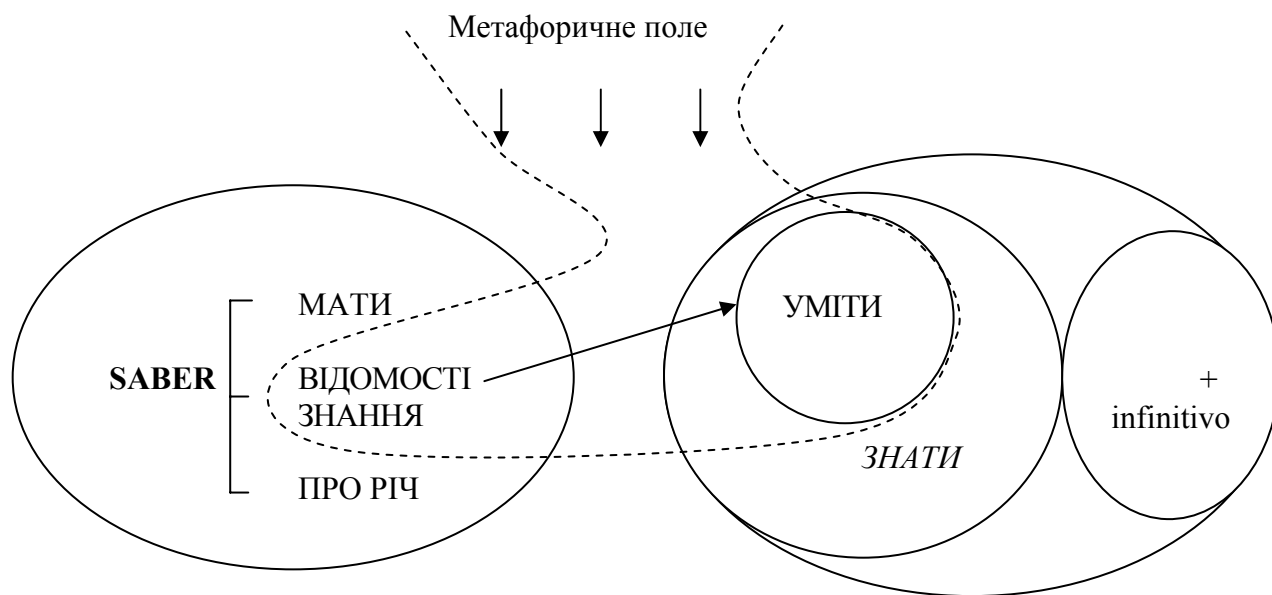
іспанській мові трьома мікросистемами конструкцій можливості, необхідності й бажаності дії, які виражають універсальні модальні значення. Ядром кожної мікросистеми є конструкція, утворена за допомогою відповідного модального дієслова *poder* “могти”, *deber* “бути повинним” і *querer* “хотіти”. Вони посідають особливе місце серед інших дієслів, здатних утворювати аналітичні конструкції з неособовими формами дієслова, оскільки є провідними засобами вираження універсальної категорії модальності, властивими практично всім індоєвропейським мовам. Тому в конструкціях із безпосереднім приєднанням до них інфінітива ці дієслова не можуть вважатися перифрастичними з огляду на те, що вони вживаються в своїх денотативних, суто модальних значеннях. Однак, в інших дієслівних перифразах, що складають синонімічні ряди вище згаданих мікросистем, дієслова, які виступають в якості службових елементів конструкцій, за своїм денотативним значенням не є модальними. Це дозволяє висунути гіпотезу про їх поетапне перетворення з номінативних дієслів на службові, перифрастичні дієслова аналітичних конструкцій, відповідно до якої під дію метафоричного поля потрапляє пряме, денотативне значення дієслова, яке формально розташовується в словникових статтях на першій позиції і на базі якого можуть виникати інші, вже конотативні значення. Внаслідок цього, отримуючи статус перифрастичного, дієслово одночасно набуває біядерної семантичної структури, оскільки відтепер поєднує в собі 2 значення: реальне денотативне та ірреальне метафоризоване [12:273].

До модальної мікросистеми дієслівних перифраз можливості дії крім ядерної перифрази *poder* + *infinitivo* належить конструкція *saber* + *infinitivo* “уміти щось робити”. Розглянемо концептуально-семантичні характеристики дієслова *saber*, здатного утворювати вище згадану перифразу. Значенням цього дієслова, зафіксованим на першій позиції у словнику [1], є *знати*. У тлумачному словнику [2] під першим номером розташовується таке визначення дієслова *saber*: *tener noticia de una cosa* (= *мати відомості, знання про певну річ*. – Перекл. авт.). Отже, концептуальна структура дієслова *saber* містить мікроконцепти МАТИ, ВІДОМОСТІ / ЗНАННЯ, РІЧ. Оскільки в реальному житті досвід людини складається із знань й умінь, а володіння певними знаннями завжди лежить в основі будь-якого вміння, є цілком логічним, що саме метафоризація мікроконцепта ВІДОМОСТІ / ЗНАННЯ концептуальної структури номінативного дієслова *saber* спричиняє його перетворення на перифрастичне дієслово аналітичної конструкції із значенням “уміти щось робити” (рис. 1). Цікавим є той факт, що подібна суміжність абстрактних понять ЗНАТИ й УМІТИ спостерігається й у інших мовах, наприклад, у статті Нового російсько-українського словника-довідника [3], присвяченій перекладу російського дієслова *уметь* подається 2 українських варіанти: *уміти*; *знати*. В італійській, французькій, німецькій мовах існують аналогічні конструкції з

дієсловами *sapere*, *savoir*, *wissen*, відповідно. Це свідчить про універсальність роботи когнітивних механізмів носіїв різних мов під час концептуалізації і подальшої вербалізації аналізованого фрагменту дійсності, який безпосередньо пов'язаний із пізнавально-практичною сферою життя людини.

Рис. 1

Механізм поетапного перетворення номінативного дієслова *saber* на перифрастичне дієслово можливості дії в процесі метафоризації

Отже, *saber* в результаті перетворення на перифрастичне дієслово в складі конструкції *saber* + *infinitivo* набуває біядерної семантичної структури, поєднавши в собі 2 значення: реальне денотативне *знати* й ірреальне метафоризоване *уміти*.

До модальної мікросистеми дієслівних перифраз необхідності дії крім ядерної перифрази *deber* + *infinitivo* належать також синонімічні конструкції *tener* + *que* + *infinitivo*, *tener* + *de* + *infinitivo*, *haber* + *que* + *infinitivo*, *haber* + *de* + *infinitivo*, *deber* + *de* + *infinitivo*, які виражають різні відтінки спільного облігативного значення “бути повинним щось робити”. Як бачимо, в утворенні цих конструкцій беруть участь 3 дієслова: *tener*, *haber*, *deber*. При цьому, дієслова *tener* і *haber* утворюють по дві майже аналогічних за формою конструкції за допомогою прийменника *de* та частки *que*, які поєднують їх з інфінітивом смислового дієслова. Розглянемо особливості концептуально-семантичної структури вище зазначених дієслів.

Дієслово *haber* на сучасному етапі розвитку іспанської мови перетворилося на повністю десемантизоване, допоміжне дієслово, яке бере участь в утворенні аналітичних часових форм. Однак, воно є похідним від

латинського *habere* “мати, володіти” і вживалося з цим значенням у ранні періоди становлення іспанської мови. Для порівняння, в італійській мові дієслово *avere* й досі може вживатися як повнозначне, хоча також бере участь в утворенні аналітичних часових форм. До речі, навіть у тлумачному словнику [4] під першим номером подається таке визначення цього дієслова: *poco usado en el sentido de poseer, tener* (= мало вживане у значенні володіти, мати. – Перекл. авт.).

Дієслово *tener* вживалося паралельно з *haber* у значенні “схопити, тримати в руках”, але згодом із втратою дієсловом *haber* його лексичного значення перебрало на себе функції вираження значення “мати, володіти”, яке й подається на першій позиції в іспансько-російських словниках. Хоча, цікавим є факт, що тлумачні словники [2], [4] під першим номером подають саме значення “схопити, тримати в руках”, а під другим – “мати, володіти”. Тобто за кожним із дієслів *tener* і *haber* в певний часовий період було закріплено значення “мати, володіти”, яке й підпадає під дію метафоричного поля в разі їх перетворення на перифрастичні дієслова як формотворчі чинники дієслівних перифраз необхідності дії. Логічним поясненням цієї закономірності є те, що ВОЛОДІННЯ певним об’єктом передбачає не тільки потенційну можливість здійснювати з ним будь-які операції, а й доцільну НЕОБХІДНІСТЬ таких дій, бо інакше не реалізується практична мета володіння: якщо ми не використовуємо тим чи іншим чином певну річ, яка нам належить, то в чому тоді полягає сенс її мати?

Крім того, слід звернути увагу на цікаву аналогію, що спостерігається між облігативними конструкціями різних мов. Так, в українській мові широко вживаною є конструкція *мати щось зробити* у значенні “бути повинним щось зробити”; в англійській – *to have to do smth*; в німецькій – *haben zu Inf.*; у французькій – *avoir a + inf*; в італійській – *avere da fare qc*. Тобто, носії різних германо-романських мов для вираження концепту ПОВИНЕН використовують дієслова з денотативним значенням “мати”. Це може свідчити про універсальність роботи когнітивних механізмів носіїв різних мов в процесі концептуалізації і подальшої вербалізації аналізованого фрагменту дійсності, який безпосередньо пов’язаний із морально-етичною сферою життя людини.

Важливу роль у створенні нового метафоризованого значення дієслівної перифрази як єдиного цілого відіграє також елемент-зв’язка. Можна припустити, що іноді безпосередньо він спричиняє виникнення саме того, а не іншого відтінку значення конструкції, яке без сумніву базується на метафоризованому значенні перифрастичного дієслова.

У цьому зв’язку порівняймо 2 синтаксичні структури з дієсловом *tener* й елементом-зв’язкою *que*: (1) *Tengo muchas cosas que hacer*; (2) *Tengo que hacer muchas cosas*. У прикладі (1) дієслово *tener* вживається в денотативному

значенні, а *que* є сполучником, що за формою збігається з відносним займенником і вводить такий член речення, як означення, виражене інфінітивом: *Я маю багато речей, щоб зробити* = *У мене є багато чого робити*. У прикладі (2) дієслово *tener* уже є перифрастичним дієсловом облігативної перифрази із значенням “повинен”, а *que* перетворюється на єднальну ланку між ним та інфінітивом смислового дієслова конструкції: *Я повинен (маю) зробити багато речей*. Якщо в першому прикладі акцент робиться на об’єкті володіння, то в другому він пересувається на необхідність здійснення дії з цим об’єктом. Таке зміщення фокусу з точки зору синтаксичної структури речення досягається завдяки віддаленню об’єкта, вираженого прямим додатком, від дієслова, що позначає володіння, шляхом його наближення до дієслова, що позначає безпосередню дію з цим об’єктом. При цьому, якщо повністю випустити вербальне позначення об’єкта володіння з прикладу (1) та інших аналогічних йому за синтаксичною структурою речень, ми отримаємо дієслівні перифрази необхідності дії з елементом зв’язкою *que*:

Tengo muchas cosas que hacer → *Tengo que hacer* = *Я повинен зробити*.

Tengo un libro que leer → *Tengo que leer* = *Я повинен прочитати*.

Tengo dos niños que educar → *Tengo que educar* = *Я повинен виховати*.

Аналогічними є синтаксичні структури з дієсловом *haber* й елементом-зв’язкою *que*: (1) *Hay muchas cosas que hacer*; (2) *Hay que hacer muchas cosas*.

При цьому єдина семантична відмінність дієслівної перифрази *habe* + *que* + *infinitivo* від конструкції *tener* + *que* + *infinitivo* полягає у вираженні відтінку безособовості дії, який виникає внаслідок вживання дієслова *haber* винятково в безособовій формі *hay*:

Hay muchas cosas que hacer → *Hay que hacer* = *Треба зробити*.

Hay un libro que leer → *Hay que leer* = *Треба прочитати*.

Hay dos niños que educar → *Hay que educar* = *Треба виховати*.

Таким чином, є очевидним, що вживання відносного займенника *que* в ролі елемента-зв’язки в проаналізованих облігативних перифразах *tener* + *que* + *infinitivo* та *haber* + *que* + *infinitivo* зумовлено асоціативними зв’язками із синтаксичними структурами, в яких можуть вживатися номінативні дієслова *tener* і *haber*. При цьому значення цих дієслівних конструкцій як аналітичних одиниць базується безпосередньо на метафоризованих значеннях відповідних перифрастичних дієслів без привнесення будь-яких додаткових відтінків із боку елемента-зв’язки.

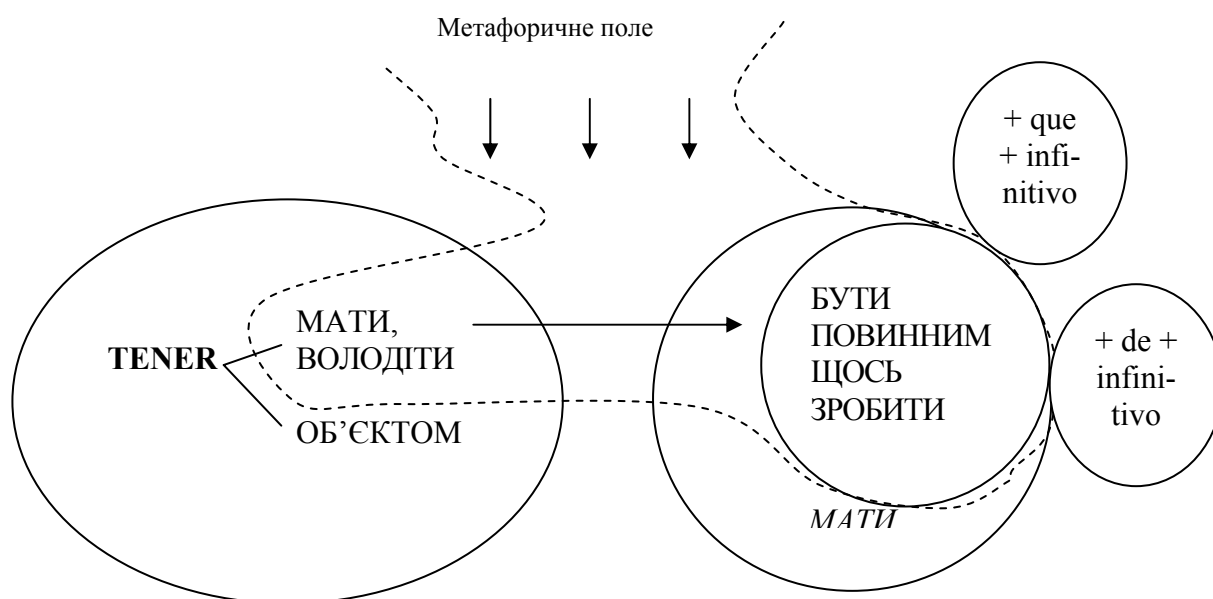
Разом із тим, поява іншого елемента-зв’язки – прийменника *de* в структурі облігативних дієслівних перифраз із тими самими дієсловами як перифрастичними спричиняє виникнення нових відтінків модального значення необхідності дії. Це є цілком природним, оскільки кожен прийменник містить мінімальний потенційний заряд смислу як важливу семантичну ознаку для

концептуалізації та вербалізації певних фрагментів дійсності, позначаючи існуючі в ній відношення між предметами, явищами, діями. Так, дієслівна перифраза *haber + de + infinitivo* поряд із значенням облігативності набуває яскраво вираженої семи майбутнього часу, причому ці два відтінки дії тісно пов'язані один з одним [13:127]. Імовірно, крім логічного зв'язку між значеннями майбутнього часу та необхідності здійснення дії, що потенційно завжди спрямоване на майбутнє, появу вище зазначеного смислового відтінку дієслівної перифрази *haber + de + infinitivo* зумовлює також наявність у прийменника *de* здатності передавати значення обставини часу [14:249], що може спричиняти виникнення асоціації з часовою характеристикою майбутньої дії. Стосовно конструкції *tener + de + infinitivo* слід зазначити, що сучасні нормативні граматики вважають цю перифразу реліктовою і відносять її до високого стилю або вказують на обмеженість її вживання певними регіонами [15; 16].

Таким чином, дієслова *tener* і *haber* в результаті перетворення на перифрастичні дієслова в складі конструкцій *tener + que + infinitivo*, *tener + de + infinitivo*, *haber + que + infinitivo*, *haber + de + infinitivo* набувають біядерної семантичної структури, поєднавши в собі 2 значення: реальне денотативне *мати* й ірреальне метафоризоване *бути повинним* (рис. 2, 3).

Рис. 2

Механізм поетапного перетворення номінативного дієслова *tener* на перифрастичне дієслово необхідності дії в процесі метафоризації

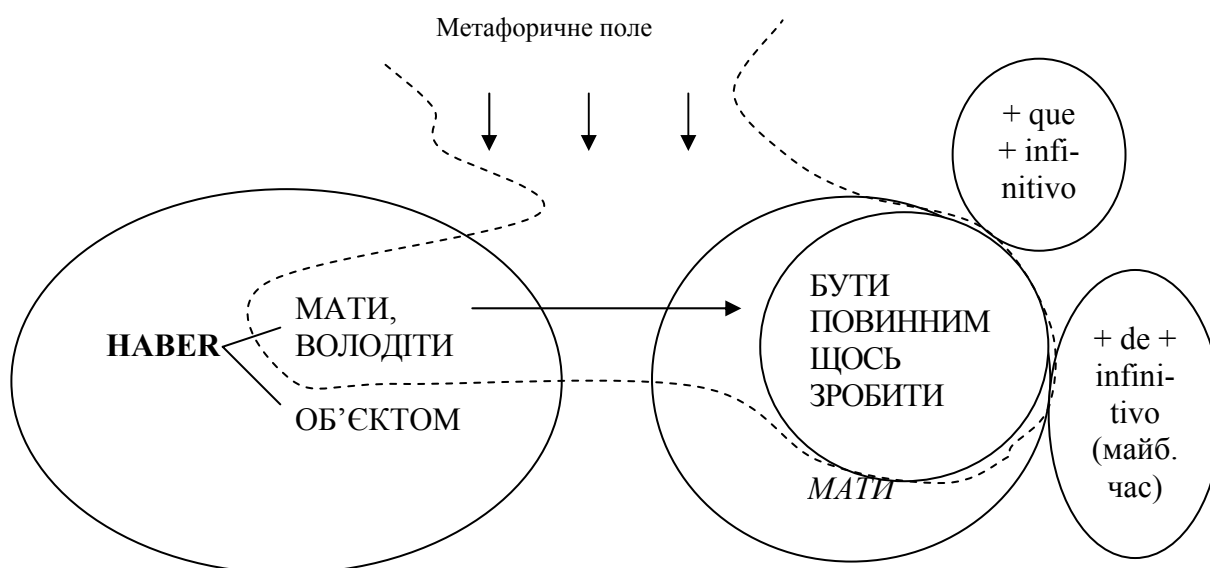

При цьому поява в структурі перифрази *haber + de + infinitivo*

прийменника *de* як елемента-зв'язки надає їй нового смислового відтінку майбутнього часу завдяки наявності в концептуальній структурі цього прийменника концепту, пов'язаного з осмисленням часових відношень.

Рис. 3

Механізм поетапного перетворення номінативного дієслова *haber* на перифрастичне дієслово необхідності дії в процесі метафоризації

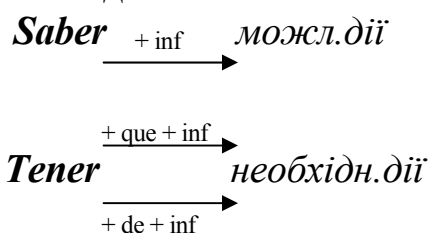

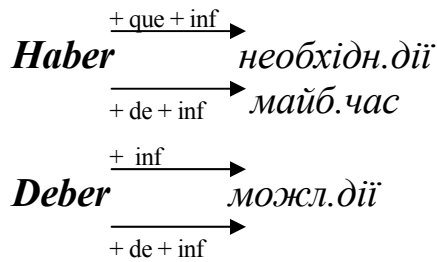
Що стосується дієслівної перифрази *deber* + *de* + *infinitivo*, то у своєму первісному значенні ця конструкція позначає відтінок сумніву, можливості, і належить, таким чином, скоріше до мікросистеми модальних перифраз можливості дії, ніж облігативності. Але в сучасному вживанні вже не існує чіткої семантичної різниці між цією конструкцією та домінантою синонімічного ряду облігативних перифраз *deber* + *infinitivo*. Залежно від контексту, конструкція *deber* + *infinitivo* може вживатися зі значенням сумніву, властивим перифразі *deber* + *de* + *infinitivo*. І навпаки, перифрастична конструкція *deber* + *de* + *infinitivo* може вживатися зі справжнім значенням облігативності, виступаючи синонімом перифрази *deber* + *infinitivo* [17:74]. Це ще раз підтверджує той факт, що “між ситуаціями необхідності та можливості не існує жорсткої межі” [18:144]. Таким чином, у випадку вживання двох вищезгаданих дієслівних перифраз із значенням можливості дії є всі підстави стверджувати, що в цьому разі номінативне дієслово *deber* перетворюється на перифрастичне і набуває, в такий спосіб, біядерної семантичної структури, поєднавши в собі реальне денотативне значення бути повинним й ірреальне метафоризоване бути можливим. Слід зазначити, що така кореляція модальних

значень необхідності й можливості з відтінком сумніву спостерігається в багатьох індоєвропейських мовах (порівняймо, наприклад, укр.: прислівник мабуть, похідний від має бути; рос.: должно быть та ін.). Це є ще одним свідченням універсальності роботи когнітивних механізмів носіїв різних мов у процесі концептуалізації і подальшої вербалізації аналізованого фрагменту дійсності, що на рівні системи мови виражається в наявності такої мовної універсалиї, як категорія модальності.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Наведені факти свідчать про те, що дієслова *saber*, *tener*, *haber*, *deber* набуваючи статусу перифрастичних дієслів аналітичних модальних конструкцій іспанської мови, постають у ментальному просторі мовця як біядерні семантичні структури, оскільки поєднують у собі 2 значення: реальне денотативне та ірреальне метафоризоване модальне. Такі отримані результати дослідження дозволяють розглядати динаміку створення дієслівної перифрази як процес поступового зближення між собою реальних й ірреальних значень перифрастичного дієслова та його подальшого поєднання з дієсловом смисловим, внаслідок чого виникає узгоджена характеристика дієслівної дії. Важливу роль у цьому процесі відіграє елемент-зв'язка, вибір якого зумовлено або асоціативними зв'язками із синтаксичними структурами, в яких зазвичай уживаються досліджувані дієслова в їх прямих значеннях, або наявністю спільних мікроконцептів у концептуальних структурах єдиної ланки та інших формотворчих елементів конструкції. Таким чином, маємо всі підстави стверджувати, що процес створення дієслівної перифрази протікає за сценарієм імовірної моделі кодування [19], яка дозволяє індивіду реалізувати в динамічному режимі мислення категоризацію, метафоризацію, концептуалізацію значень окремих мовних елементів як потенційних складових конструкції і синтезувати їх у самостійну аналітичну одиницю із спільним значенням.

Крім того, позначаючи абстрактні метафоризовані концепти УМІТИ, БУТИ ПОВИННИМ, БУТИ МОЖЛИВИМ, досліджувані перифрастичні дієслова *saber*, *tener*, *haber*, *deber* не просто означають певну дію, а вказують векторну спрямованість на вираження тієї чи іншої модальної характеристики дії, вербалізованої смисловим дієсловом. Звідси випливає, що спеціальний маркер для позначення особливого статусу перифрастичних дієслів іспанської мови в словниках на прикладі досліджуваних у цій статті дієслів може мати такий вигляд:

Знак вектора вказує на спрямованість здатності перифрастичного дієслова виражати певну характеристику дієслівної дії, а над і під цим знаком вказуються можливі комбінаторні варіанти конструкцій.

Отже, проведені дослідження теоретично обґрунтовують закономірності процесу граматизації, або метафоризації службових дієслів перифраз іспанської мови та практично підтверджують висунуту гіпотезу щодо поетапного перетворення номінативного дієслова на перифрастичне. Таким чином, отримані наукові результати можуть бути корисними для лінгвістики, підвищуючи потенціал знань у таких її галузях, як когнітивна теорія, нефлексивна морфологія, прагматика, теоретична граматики іспанської мови і тому цей напрям досліджень має реальну наукову перспективу для подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12-51.
2. Демьянков В.З. Когнитивизм, когниция, язык и лингвистическая теория // Язык и структуры представления знаний. – М.: Наука, 1992. – С. 39-77.
3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: Ин-т языкознания РАН, Тамбовск. гос. ун-т, 1997. – 327 с.
4. Кубрякова Е.С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики // Логический анализ языка. Модели действия. – М.: Наука, 1992. – С. 84-90.
5. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
6. Бэбби Л. К построению формальной теории “частей речи” // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XV. – М.: Прогресс, 1985. – С. 171-203.
7. Грамматическая семантика глагола и имени в языке и речи: сб. науч. тр. / Донецк, ДГУ. – К.: Наукова думка, 1988. – 130 с.
8. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 416 с.
9. Касевич В.Б. Языковые структуры и когнитивная деятельность // Язык и когнитивная деятельность. – М.: Наука, 1989. – С. 8-18.
10. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 574 с.
11. Рамендик Д.М., Зонабенд Ф.М., Клименко А.Н. О значении когнитивных и коммуникативных свойств в понимании вербальных и невербальных сообщений // Психологический журнал. – Т. 15. – № 5. – 1994. – С. 80-88.
12. Підпригора Ю.Г. Денотативні й метафоризовані значення службових дієслів у перифразах сучасної іспанської мови // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 11. – К.: Логос. – 2007. – С. 269-274.
13. Shliajtenko O.Y. La dualidad de las perífrasis con el verbo HABER en el español // Матеріали Міжнар. наук. семінару “Дослідження і вивчення романських мов і літератур у контексті національних культур”. – К.: КДЛУ, 1996. – С. 127-128.
14. Виноградов В.С. Грамматика испанского языка: Практический курс. – [4-е изд., испр. и доп.]. – М.: Высшая школа, 2000. – 432 с.
15. Alonso A., Henríquez Ureña P. Gramática castellana. – La Habana: Pueblo y educación, 1977. – Т. 1, Т. 2 – 598 p.
16. Esbozo de una nueva gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999. – 592 p.
17. Підпригора Ю.Г. Функціональні характеристики заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2001. – 207 с.
18. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / Бондарко А.В., Беляева Е.И., Бирюлин Л.А., Корди Е.Е., Сильницкий Г.Г., Храковский В.С., Цейтлин С.Н., Шелякин М.А. – Л.: Наука, ЛО, 1990. – 263 с.
19. Підпригора Ю.Г. Імовірна енергетична модель процесу декодування висловлювання // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 9. – К.: Логос, 2006. – С. 215-220.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Испанско-русский словарь современного употребления / Сост. А.В.Садиков, Б.П.Нарумов. – [2-е изд.]. – М.: Рус. яз., 1998. – 748 с.
2. Coróna: Lengua española. – León: Everest, 1980. – 1568 p.
3. Новий російсько-український словник-довідник: Близько 100 тис. слів / Уклад. С.Я. Єрмоленко та ін. – [2-е вид., доп. і випр.]. – К.: Довіра: УНВЦ “Рідна мова”, 1999. – 878 с.
4. Cervantes: Diccionario manual de la lengua española. – Т. 1, Т. 2. – La Habana: Pueblo y Educación, 1976. – 1432 p.

ПІЛИК В.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕКСПРЕСИВНІ ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ МОВИ ТА ЇХ ІНТЕНСИФІКАЦІЯ В ТУРЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ ЖАНРАХ

Стаття присвячена вивченню експресивних лексичних засобів мови та їх ролі в основних жанрах турецької газетної публіцистики. Визначено й охарактеризовано основні мовні засоби, що реалізують функцію впливу і посилюють емоційну виразність газетного тексту, описано специфічні методи їх комбінування, механізм утворення та експресивні можливості у підвищенні ефективності сучасної турецької газети.

Ключові слова: експресивність, газетний жанр, синонім, антонім, повтор, розмовна мова, метафора, порівняння.

Статья посвящена исследованию экспрессивных лексических средств языка и их роли в основных жанрах турецкой газетной публицистики. Определены и охарактеризованы основные языковые средства, которые реализуют функцию влияния и усиливают эмоциональную выразительность газетного текста, исследованы специфические методы их комбинирования, механизм образования и экспрессивные возможности повышения эффективности современной турецкой газеты.

Ключевые слова: экспрессивность, газетный жанр, синоним, антоним, повтор, разговорная речь, метафора, сравнение.

Article is devoted to the research of expressive lexical means of language and their role in the basic genres of the Turkish newspaper publicism. The basic expressive means of language, their function of influence and emotional expressiveness, the specific methods of their combination, mechanism of formation, stylistic potential and operating conditions in the Turkish newspaper text are characterized.

Key words: expressiveness, newspaper genre, synonym, antonym, repetition, colloquial language, metaphor, comparison.

Преса є одним з найважливіших знарядь пропаганди політичних ідей, формування громадських думок, поширення різного роду знань, оскільки вона безпосередньо пов'язана з повсякденним життям суспільства. Використовуючись як активний чинник політичної боротьби, преса стала рушійною силою у розвитку літературної мови, яку застосовують для мовного оформлення матеріалу, що висвітлюється у газеті. Розширення лексичного складу турецької мови справляє значний вплив на збагачення змісту та форми самої мови, на динаміку її лексичної системи. Будучи невіддільно пов'язаною з політичним, економічним, культурним життям людей, газетна лексика найлегше піддається еволюції, оскільки відбиває усі зміни в суспільному житті народу.

Аналізуючи процеси, які відбуваються у сфері турецької газетної публіцистики, слід зауважити, що на даному етапі відбуваються істотні зміни на лексико-семантичному рівні. Ці зміни зумовлені комплексним впливом екстра- та інтралінгвальних чинників. Різкі соціальні зміни спричиняють інтенсивний пошук необхідних номінацій, нових актуальних лексико-семантичних елементів, унаслідок чого посилюється вплив на читача. Експресивні засоби

мови дуже швидко стають штампами, втрачаючи свій емоційний потенціал, а тому потребують заміни. Аналіз експресивних засобів у турецькому газетному тексті, з'ясування специфічних методів їх комбінування і характер впливу на читача є досить **актуальними**, оскільки дають можливість описати практично корисні способи їх стилістичного використання. Нашою **метою** є вивчення лінгвостилістичних питань експресії, дослідження експресивних можливостей лексики в підвищенні ефективності впливу сучасної турецької газетної мови, що допоможе визначити найновіші тенденції в розвитку газетної публіцистики. **Об'єктом** дослідження в даній статті є експресивні лексичні засоби турецької газетної мови та їх роль у підвищенні ефективності впливу на читача.

Поняття експресивності в лінгвістиці має різні трактування, так що можна виділити декілька напрямків у його визначенні:

1) експресивне визначають на основі протиставлення (В.Г. Костомаров [1]);

2) експресивність – семантична категорія, що виступає синтезом додаткових смислових відтінків, які додаються до основного значення слова і виконують не номінативну, а характеристичну функцію, тобто виражають позамовний зміст, пов'язаний з якісно-кількісною характеристикою “реальних предметів” та їх оцінкою суб'єктом (В.І. Болотов [2]);

3) експресивність – суб'єктивна модальність, відображення у змісті мовних сутностей емотивного відношення суб'єкта мовлення до елементів зовнішнього чи внутрішнього світу людини (О.С. Ахманова [3], В.М. Телія [4]);

4) експресивність – це засоби мовлення, які роблять його виразним, емоційним та впливовим (О.Д. Пономарів [5], Ш. Баллі [6]);

5) експресивність – суто мовленнєва категорія, що виникає лише в тексті, і не може бути значенням (К.В. Святчик [7]).

Є.В. Кузнєцова наводить протиставлення двох інтерпретацій понять експресивності: широкого й вузького. При широкому підході, на її думку, під експресивністю слід розуміти все те, що має ефект підвищеної виразності, пов'язаний з відхиленням від нейтрального, загальноприйнятого стандарту. Така експресивність виходить за межі системи лексичних засобів і охоплює всі засоби підвищення виразності, які реалізуються в мові. Це можуть бути і слова-конотативи, і особливі синтаксичні структури, характерні для усної мови. Під експресивністю у вузькому значенні автор розуміє наявність у семантиці слова компонентів, які характеризують міру й ступінь прояву певних ознак, явищ. Маються на увазі ті ознаки, для яких різний ступінь прояву є звичайною якістю. Категорія експресивності включає: інтенсивність вияву ознаки, оцінку, емотивність, стилістичну маркованість, асоціативно-фонову інформацію, образно-мотивовану основу найменувань.

Таким чином, експресивними засобами мови називають такі засоби, які “є

інтенсифіковано виразними самі по собі, ... і ті, що є власне інтенсифікаторами виразності, чинниками, здатними збільшити виразність лінгвального знака (морфеми, способи повторення слів, стилістичні прийоми)” [8:11].

Як зазначає В.А. Чабаненко, поняття “експресивність” не слід ототожнювати з поняттям “експресії”. Якщо експресія – це інтенсифікація (збільшення виразності), то експресивність – це вже сама інтенсифікована виразність, така психологічно й соціально мотивована властивість мовного знака, яка деавтоматизує його сприйняття, що підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у читача. У зв’язку з наведеними міркуваннями В.А. Чабаненко термін “експресивний” пояснює як “інтенсифіковано виразний”, а не просто “виразний”, оскільки за словами автора виразним є будь-який елемент [8:46].

Експресивність газетного тексту є найважливішою умовою реалізації його прагматичної функції. У турецькій газеті експресивності досягають різними способами. Газетно-публіцистичний стиль сучасної турецької мови перебуває під впливом тих процесів, які обумовлені соціально-економічними змінами, масовою комунікацією, системою освіти, різною інтерпритацією явищ природи й суспільного життя, науково-пізнавальними, ідеологічними, естетичними, соціальними чинниками. Мова газетного стилю швидко реагує на процеси суспільного життя, а багатство її внутрішніх ресурсів дає змогу словесно відобразити широку гаму синонімічних відтінків значення слів на позначення нових реалій позамовного світу. Таким чином, одним з поширених прийомів вважається використання **синонімів**. Синоніми близькі за значенням, але не тотожні. Залежно від відтінків значення, тобто від семантичного компонента, що служить основою диференціації слів, синонімів, останні поділяються на три основні групи: абсолютні, понятійні та стилістичні. Абсолютні та понятійні часто використовуються в газеті. Абсолютні синоніми можуть відрізнятися сферою вживання, але відтінок значень таких слів дорівнює нулю. Більшість абсолютних синонімів турецької мови належать до спеціальної чи термінологічної лексики. Вони становлять пари слів, одне з яких – інтернаціональне, а друге – автохтонне. Наприклад, *anlaşma* – *kontrat* (договір), *siyaset* – *politika* (політика), *milliyetçi* – *nasyonalist* (націоналізм), *denetim* – *kontrol* (контроль), *toplantı* – *konferans* (конференція).

Понятійні синоніми в засобах масової інформації, зокрема, у газеті, використовуються для вираження особливостей одного поняття, тобто для відображення додаткових смислових відтінків слова: *konusmak* – *söz etmek*, *bahsetmek*, *söylemek* – *dile getirmek*, *laf etmek*, *demek*, *görüştürmek*. Всі ці слова перекладаються українською мовою як “говорити”, але кожне з них має свій відтінок.

З огляду на прагнення газетної мови досягти експресії висловлювання,

синоніми тут використовуються досить часто, причому не тільки загальномовні, а й контекстуальні, які поєднуються лише смисловою близькістю або взагалі не мають нічого спільного. Синонімічних значень вони набувають лише у контексті. Зближуючи їх семантику, журналісти вміло вводять у текст такі синоніми. Іменники *amaç* – *мета*, і *görev* – *обов'язок*, узяті кожен сам по собі, синонімами не є, вони стають ними, коли зустрічаємо їх у такому контексті: *Yaraları sarmak ve yeni bir Marmara Bölgesi inşa etmek en büyük amacımız, en büyük görevimiz.* – *Загорнути рани і побудувати новий регіон Мармурового моря – це наша найбільша мета, наш найбільший обов'язок.* Синоніми в газетному стилі використовуються для урізноманітнення викладу, для уникнення монотонності. Кожен компонент синонімічного ряду, маючи більші чи менші семантико-стилістичні відмінності дає можливість якомога повніше охарактеризувати відтворювану подію чи явище: *Amacımız günü birlik bir hedef değil, yeni okuyucular kazandırmak dergimize.* – *Наша мета – це не ціль одного дня, а привернення нових читачів до нашого журналу.* Синоніми використовуються у всіх без винятку газетних жанрах.

Для того, щоб надати виразності газетному тексту, журналісти вводять до його складу слова, що є антонімами і називають протилежні за змістом поняття, адже в системі виразних засобів вони відіграють досить важливу роль. Це зумовлюється насамперед тим, що вони допомагають створити контрастну характеристику образів, предметів, явищ. При визначенні антонімічності слів обов'язковою умовою є логіко-семантична співвіднесеність позначуваних ними понять. Антоніми, як правило, поділяють на загальномовні, антонімічність яких зрозуміла без контексту (*sevinç* – *радість*, *keder* – *сум*) та контекстуальні, які є антонімами тільки в певному контексті. *Biz kendi sahada iyi oynuyoruz, Beşiktaş da dış sahada iyi oynuyor.* – *Ми добре граємо на своєму полі, а “Бешикташ” – на виїзді.* *Bana düşen görev eğitimin sürekliliğini sağlamaktır. Benim iki çocuğum vardı, şimdi 13 milyon çocuğum var.* – *Обов'язок, який на мене покладено, полягає у тому, щоб забезпечити продовження навчання. Раніше у мене було двоє дітей, тепер у мене їх 13 мільйонів.*

Завдяки своїм внутрішнім семантичним властивостям, антоніми активно використовуються в газетних заголовках: *“Hayaller ve gerçekler”* – *“Ілюзії та реальність”*. Широке застосування явища антонімії в газетному стилі турецької мови пояснюється можливістю антонімів протиставляти різні поняття, зосереджувати на них увагу читача, виділяти їх серед інших лексичних одиниць так, щоб ці слова набули експресивного забарвлення.

Зі стилістичною метою, значно рідше від синонімів та антонімів у газетному турецькому тексті використовуються омоніми – слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні за значенням. Звуковий склад повних лексичних омонімів збігається в усіх граматичних формах: *çala* – *момент*, *çala* –

старий. Дуже рідко у текстах газети застосовують омоформи, які збігаються лише в окремих граматичних формах (*günün* – заздрість, *günün* – його день; дня). Основна функція, яку виконують омоніми та омоформи в газетному тексті – досягнення іронічного ефекту, завдяки якому їх часто вводять у полемічно загострені твори або виводять у заголовки.

Досить ефективним засобом створення експресії у турецькому газетному тексті є повторення одного й того самого слова, що привертає увагу читача, до повторюваного елементу повідомлення як до найбільш важливого. Наведемо короткий уривок газетної замітки: *Ankara – Başbakan Bülent Ecevit deprem bölgesindeki okulların açılması konusunda kesin bir tarih veremediklerini belirterek “Okulların açılmasının şu sırada göze alınamayacak bir risk olduğu anlaşıyor” dedi. Ecevit, Başbakanlık’tan ayrılırken, deprem bölgesindeki okulların eğitime ne kadar süreyle ara verdiğinin sorulması üzerine, şunları söyledi. “Ona kesin bir tarih veremiyoruz. Deprem ihtimalleri ile ilgili incelemeler yapılıyor. Okulların alınamayacak bir risk olduğu anlaşıyor”.* – У Анкарі прем’єр-міністр Бюлент Еджевіт, зазначаючи, що остаточну дату відкриття шкіл у регіонах, які постраждали від землетрусу назвати важко, сказав: “Те, що питання про відкриття шкіл поки що не може розглядатися, пояснюються існуючим ризиком”. Еджевіт, залишаючи міністерство, на питання на скільки буде зроблено перерву у школах, що знаходяться в регіонах, які постраждали від землетрусу, відповів: “ Ми не називаємо остаточної дати. Зараз тривають дослідження можливості ще одного землетрусу. Те, що питання про відкриття шкіл поки що не може розглядатися, пояснюється існуючим ризиком”. Як бачимо, основна увага в замітці приділяється проблемі продовження навчання дітей та відкриттю шкіл. Словосполучення “*okulların açılması*” – “*відкриття шкіл*” у фрагменті замітки повторюється декілька разів. Для надання більшої виразності проблемі, повторюється навіть ціла синтаксична конструкція – речення.

Неабиякий експресивно-стилістичний наслідок дає контрастування публіцистичних та розмовно-побутових елементів. Мова турецького газетно-публіцистичного стилю характеризується зближенням з розмовною мовою, що виявляється у спрощенні структури речення, в широкому використанні питальних конструкцій, а також застосуванням лексики, яка належить до сфери розмовної мови. Розмовні конструкції, а також лексичні елементи використовуються в газеті як емоційно-виражальні засоби з метою підвищення загальної експресивності тексту [9:111]. З розмовного синтаксису в газетний стиль прийшли питальні конструкції, які закріпилися в багатьох жанрах як нормативні засоби створення газетної експресії. У реченні *Bazıları gereksiz buluyorlar Türkiye’de ‘Sevgililer Günü’ çevresinde yapılan “aşk tantanısını”.* – Дехто вважає святкування “Дня закоханих” у Туреччині непотрібним, порядок слів у

реченні вказує на вкраплення до репортажу, з якого взято це речення, рис розмовного стилю. Розмовну турецьку мову можна охарактеризувати як усну мову носіїв турецької літературної мови в умовах вільного спілкування. Основними рисами розмовної мови є невідповідність, неофіційність, ситуативна обумовленість, емоційність, переважно діалогічність. Розмовне мовлення дає широкі семантичні гнізда слів і словосполучень, що позначають: мовлення та його учасників, етику поведінки людей, їх особисті взаємини, ставлення до праці, ступінь інтелектуального розвитку тощо у публіцистичному мовленні розмовна лексика використовується для створення колориту невимушеності, простоти й певної експресії. Проте, розмовна лексика – це лише один з компонентів розмовної мови. Крім неї сюди входять різноманітні синтаксичні засоби – порядок слів, типи речень тощо. У публіцистичній літературі розмовна лексика застосовується для опису побутових ситуацій, у діалогах, монологів, оскільки вона охоплює широке коло понять повсякденного життя.

У турецьких замітках, що є найбільш документальним жанром газетної публіцистики, розмовна мова не зустрічається. У репортажі вона використовується досить активно, до того ж не тільки в мові героїв, але й в авторському тексті. Те саме можна сказати і про інтерв'ю, багато з яких носять характер імпровізованої бесіди.

Майже в кожному номері газети можна зустріти публікації у формі інтерв'ю або з його елементами. Навіть аналітичні жанри вдалися до використання питальних конструкцій, за допомогою яких виділяється та підкреслюється певна думка чи положення. І справді, при введенні в текст питальних конструкцій, основою яких є структура діалогічного мовлення, спрощується виклад матеріалу, зміст повідомлення. Питальні конструкції майже однаково застосовуються у передових статтях, репортажах, коментарях, міжнародних оглядах.

Активне проникнення розмовної лексики та конструкцій у мову газетно-публіцистичних жанрів пояснюється великим інтересом читачів до побутової тематики, до тих сфер суспільства, що обслуговується розмовним стилем. Вивчаючи мову сучасної французької преси, Є.М. Чекаліна відзначає взаємодію писемної і усної мови літературної і усно-розмовної мови. Зростання ролі усної мови в сучасних газетах зумовлює функціонування варіантних засобів, тенденцію до використання тих одиниць, які відходять від книжно-писемних стереотипів й орієнтуються на варіанти, властиві умовам усного невимушеного спілкування. Нові стильові орієнтації пов'язані зі зміною регістру комунікації, її офіційного чи неофіційного характеру [10: 47].

Важливу роль у лінгвостилістичній системі турецької газетної мови відіграє емоційна лексика, тобто той прошарок словникового складу, який

вирішує гостру проблему газетно-публіцистичної мови, що полягає у вираженні соціальної оцінки предметів, явищ і понять. До емоційних лексем належать: 1) слова, які називають емоції та почуття (*neşeli* – веселий, *sevgili* – улюблений, *aşk* – кохання, *nefret* – ненависть, *keder* – сум, *sevinmek* – радіти); 2) слова, значення яких містять емоційну оцінність (*kahraman* – герой, *eşkiyalık* – бандитизм, *özgürlük* – воля, *iyi* – добрий, *güzellik* – краса, *cesaret* – сміливість, *bencil* – егоїстичний, *ihanet* – зрада). Одні з емоційних слів мають негативне забарвлення (*kötü* – поганий, *düşkün* – жадібний, *kötü kalpli* – злий, *düşman* – ворог), інші – позитивне (*iyilik* – добро, *yüksek kaliteli* – високоякісний, *yararlı* – корисний, *cesur* – сміливий). Наприклад: *Oysa, Türkiye'nin ekonomik krizden ve faciadan sonra bir sarsıntıya hiç de tahammülü yoktur sanırız.* – Проте, ми вважаємо, що після економічної кризи та трагедії, Туреччина просто не витримає політичного потрясіння. У цьому реченні слова “*kriz*” – “криза”, “*facia*” – “трагедія”, “*sarsıntı*” – “потрясіння” несуть негативне значення. Вживаючись у газетному тексті, емоційні слова не лише зберігають властиві їм поза контекстом смислові й виражальні якості, а й значно посилюють їх, оскільки вони дуже виділяються на тлі літературних норм, що організовують публіцистичний контекст [11, 152].

Емоційно-експресивного забарвлення газетному вислову надає слово “*bir*”, що має значення кількісного числівника “один” та неозначеного артикля “якийсь”. У випадку, коли слово “*bir*” стоїть між означенням та означуваним, воно надає означенню значення підвищеної якості: “*Dediğim gibi insanların çoğu pek sefkatli olmalarına rağmen böylesi bir hadiseye alışkan değillerdir*”. – “Як я вже сказала, більшість наших людей дуже милосердні, але, не зважаючи на це, вони не звикли до таких випадків”.

Емотивна експресія супроводжує і такий слововжиток, коли займенник “*kendi*” – “сам” вказує на поважність особи, названої загальним чи власним іменем: *Başkanın kendisi...* – Президент особисто...

Визначну роль у формуванні експресивності газетного тексту відіграють метафори, порівняння, прислів'я: *Çok şey söylendi, çok şey konuşuldu ve büyük derbiye artık sadece bir gün kaldı. Dananın kuyruğu yarın kopacak.* – Багато речей було сказано, чимало обговорено, а до великого змагання залишився тільки один день. Завтра станеться те, чого так чекали (досл. хвіст теляти відірветься завтра).

Під дією суспільно-політичних факторів у турецькій газетній публіцистиці склався експресивний ідеолексикон, тобто комплекс актуалізованих слів, що мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями і здатні виражати соціальну оцінку дійсності [8:45]. Як ми вже зазначали, до сфери газетної лексики залучена значна кількість суспільно-політичних термінів. Усі вони поділяються на такі групи:

1) слова з експресивністю позитивного емоційно-оцінного плану (*demokrasi* – демократія);

2) слова з експресивністю негативно-оцінного плану (*bürokrat* – бюрократ, *mafya* – мафія);

3) нейтральна лексика (*seçilme* – вибори, *kâr* – прибуток).

Функцію впливу на читача шляхом порушення лінійної нормативної оповіді виконують лапки. Їх використовують, як правило, у газетних текстах, що містять елементи полеміки. Окрім своєї звичної функції – виділення чужої мови, лапки посилюють, актуалізують увагу читача на виділеному слові. Для читачів лапки є сигналом ускладнення змісту тексту: *Ya biz anlatamıyoruz, ya “onlar” anlamak istemiyorlar, “anlayamıyorlar” demiyoruz, zira, zeka düzeylerinin, buna layık olmadığını biliyoruz.* – Чи ми не можемо пояснити, чи то **“вони”** не хочуть розуміти, ми не кажемо, що **“вони не можуть зрозуміти”**, адже знаємо, що їх інтелектуальний рівень не заслуговує цього.

Функціонування власних назв у газетно- публіцистичному стилі часто формально підпорядковане одній меті – творенню образності, проте образність у публіцистиці призначена не для художньо-мовленнєвої конкретизації (як у белетристиці), а для стилетвірного протиставлення стандарту та експресії [5:13].

Як правило, газета використовує оніми, денотат яких добре відомий читачам, якщо ж він є невідомим – сам газетний матеріал знайомить з ним читачку аудиторію. Роль власних назв особливо зростає тоді, коли у суспільстві наступають політичні зміни, переосмислюється значення окремих діячів, подій тощо. Окремі імена стають соціально значимими і завдяки газеті входять до активного лексичного фонду багатьох людей. Ономастикон газетної публікації слугує для надання їй актуального звучання, оскільки імена встановлюють зв'язки між текстом та конкретними об'єктами дійсності, допомагають адекватно відтворити події [12:64].

Вводячи до газетного тексту онім, автор ідентифікує особу, предмет або подію, що має соціальне значення, оскільки він підтримує зв'язок між тим, про що повідомляється та суспільними реаліями. Завдяки точно назнаному імені автор може виражати своє ставлення до нього, в результаті чого повідомлення звучить виразніше, має емоційно-експресивний заряд. При цьому, в більшості випадків саме газета відіграє значну роль у закріпленні серед громадськості конотацій, наданих іменам. Згодом, зі зміною політичної ситуації ці конотації можуть доповнюватися або витіснятися іншими, соціально значеннєвими реаліями.

Знання семантики окремого імені дозволяє ідентифікувати не лише об'єкт, але й подію, коли за окремим іменем внаслідок екстралінгвістичних чинників (катастрофи, аварії, стихійні лиха, війни, національний та релігійний екстримізм, державні перевороти, політичні події) закріплюється стійке

соціальне значення: *ABD'nin Afganistan'ı vurmaya an meselesi. Suudi terörist Usame Bin Ladin'i vermeyen Taliban ise panikte.* – Напад США на Афганістан – це проблема часу. Хоча Талібан, який не видає саудівського терориста Усаму бен Ладена уже в паніці.

Поява соціально-експресивних конотацій у газеті пов'язана з видатними діячами науки, мистецтва, музики, спорту, які завдяки своїм досягненням відомі в усьому світі: *Euro 2000'de Hollanda Milli Takımı'nın kaptanı olarak sahaya çıkan Frank de Boer sarı kart görmüştü.* – Франк де Бур, який на чемпіонаті Європи у 2000 році очолив національну збірну Голландії, отримав жовту картку.

Експресивний потенціал власних назв залежить від соціального компонента значення імені. Чим відоміша власна назва, чим актуальніша вона для соціуму, тим активніше використовується зі стилістичною метою і тим більші її “деривативні” можливості.

У сучасній турецькій газеті традиційно для введення чи представлення особи використовується стилістично нейтральна форма ім'я – прізвище: *Trabzonspor'un Başkanı Mehmet Ali Yılmaz'ın şirketi Tek-Art Aralık ayında DVD üretimine başlıyor.* – Фірма “Тек-Арт”, яку очолює президент футбольного клубу “Трабзонспор” Мехмет Алі Їлмаз, у грудні розпочне виробництво DVD. Часто позбавлене експресії використання прізвища без імені: *Fazilet Partisi'nden beklediği desteği bulamayan Erbakan'ın son planı yeni bir parti kurmak.* – Останнім планом Ербакана, який не знайшов очікуваної підтримки від Партії доброчинності, створити нову партію. Використання прізвища без імені може виражати негативне ставлення автора до особи, про яку він розповідає: *Türkiye Özal ve Demirel'li yıllarda fena hale düştü.* – Туреччина за часів Озала та Деміреля опинилася у скрутній ситуації. Особове ім'я виражає позитивне або ж нейтральне ставлення до денотата: *Düğünden sonra Cihan iş aramaya başladı.* – Після весілля Джіхан розпочав пошуки роботи. Форма йменування зі словами *hanım* – пані, *bey* – пан залежно від контексту може бути стилістично нейтральною або маркованою: *Bülent Bey uçağın arka tarafında gazetecilerin sorularını yanıtladığı için Rahşan Hanım'ın karşısına yani Başbakan'ın koltuğuna ben oturuyorum...* – Оскільки пан Бюлент у хвості літака відповідає на питання журналістів, навпроти пані Рахшан, тобто у крісло Прем'єр-міністра сідаю я...

Референтна функція онімів особливо помітна в заголовках, які покликані привернути увагу читача до соціально значущих реалій, найпоширенішими з них є реальні власні назви, які встановлюють значеннєві зв'язки заголовка з конкретними об'єктами реальності – людьми, місцями, часовими проміжками, предметами тощо: *Putin'in kredisi yükseliyor.* – Довіра до Путіна зростає. *Samsung'tan iki yeni model.* – Дві нові моделі від Samsung. Роль актуалізаторів можуть виконувати дескрипції – апелятивні заміники імен, при цьому їх зв'язок з референтом зрозумілий завдяки контексту: *Krizdeki patron şirket*

sattyor. – Керівник, який попав у кризове становище, продає компанію (мова йде про Озджана Топлара, голову Стамбульських авіаліній). Ідентифікаційну функцію виконують соціально значущі цифри, дати: *746 trilyonluk virgun.* – Вкрадено 746 трільйонів. *19 Mayıs Zafer Bayramı* – 19 травня – День перемоги. Отже, з огляду на основне призначення публіцистичного стилю – формування громадської думки – визначальною рисою його є поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням. У різних жанрах турецької газетної мови емоційно-експресивні елементи мають неоднакове співвідношення: у замітці експресивність виявляється найменше, оскільки її призначення полягає у повідомленні новин; у репортажі, інтерв'ю, статті та інших жанрах вона використовується більше, адже вони виконують дещо інші функції на газетних шпальтах. Спостереження, проведені над мовою турецької газети дозволяють сказати, що з метою посилення експресивності тексту тут широко використовуються контекстуальні синоніми, антоніми, різного виду повтори (від простого лексичного повтору до повтору синтаксичної структури), які є ефективними засобами привернення читацької уваги. Домінуючим фактором можна сміливо назвати лексичне наповнення газетного жанру. Вмілий підбір слів, що сприймаються чи то в позитивному, чи в негативному плані, а також правильне їх поєднання в тексті може зробити газетну мову дуже впливовою. Загалом же емоційно-експресивні засоби газетної мови не існують ізольовано. У газетній публіцистиці спостерігається постійний активний пошук все нових і нових виразних засобів, які могли б забезпечити формування певного світогляду, позитивної чи негативної реакції на зміни в суспільстві, оскільки мова газети з плином часу повинна постійно розвиватися та удосконалюватися. Таким чином, дослідження особливостей функціонування експресивних засобів мови у турецькому тексті демонструє, що соціально-експресивне значення, яке вони вводять у контекст є надзвичайно важливим при творенні публіцистичності. Тому виглядають дуже перспективними подальші дослідження експресивних засобів мови як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях, вивчення їх можливостей, особливостей функціонування та реалізації у мовній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. – М., 1971.
2. Болотов В.И. Основы эмотивной стилистики текста. – Ташкент, 1981.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966.
4. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языке. – М., 1999.
5. Пономарів О.Д. Норми літературної мови в засобах масової інформації // Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К., 1983.
6. Балли Шарль. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М., 1955.
7. Святчик К.В. Категорія експресивності у комунікативному аспекті. Зб. наук. пр.: За результатами Всеукр. наук.-практ. конф. "Підготов. соц. працівника: надбання, пробл., перспективи". – Хмельницький, 2003.
8. Чабаненко В.А. Основы мовой экспресии. – К.: Вища школа, 1984.
9. Шека Ю.В. Турецкая разговорная речь. – М., Изд-во МГУ, 1989, – 156 с.
10. Чекалина Е.М. Язык современной французской прессы. – Л., 1991. – 132 с.
11. Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. – К. "Наукова думка", 1990. – 197 с.
12. Пономарів О.Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібн. – К.: Либідь, 1999.

ПІЧКУР Т.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

(на матеріалі німецькомовних друкованих видань)

В статті досліджуються особливості репрезентації фразеологічних одиниць у сучасній німецькомовній рекламі, висвітлюється динаміка поглядів на природу трансформацій фразеологічних одиниць, їх конструктивні ознаки, механізм функціонування фразеологічних трансформацій у рекламних текстах. Вказується, що фразеологічні трансформації є маркерами індивідуального стилю періодичних видань та рекламистів. Визначено стилістичний та прагматичний ефект семантичних трансформацій фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, семантичні фразеологічні трансформації, структурно-семантичні трансформації, рекламний дискурс.

В статье исследуются особенности репрезентации фразеологических единиц в современной немецкоязычной рекламе, освещается динамика взглядов на природу трансформаций фразеологизмов, их конструктивные признаки, механизм функционирования фразеологических трансформаций в рекламных текстах. Указывается на то, что фразеологические трансформации являются маркерами индивидуального стиля периодических изданий и рекламистов. Определяется стилистический и прагматический эффект семантических трансформаций фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, семантические фразеологические трансформации, структурно-семантические фразеологические трансформации, рекламный дискурс.

The paper is concerned with the study of the peculiarities of the representations of the phraseologisms in the modern German language advertising, throws light on the character of phraseological transformations, their structural indications, functions of the phraseological transformations in advertising texts. It is pointed that the phraseological transformations are the markers of the individual style of the print media and the copywriters. In the paper is determined the stylistic and pragmatic effects of the semantic transformations of the phraseologisms.

Key words: phraseologism, semantic phraseological transformation, structure –and semantic transformation, advertising discourse.

Актуальність теми. Дане дослідження поєднує в собі два важливих лінгвістичних та соціально-культурних феномени – рекламу та фразеологію. В статті розглядаються види семантичних трансформацій фразеологічних одиниць німецької мови, які створює німецькомовна друкована реклама на сучасному етапі. Вивчення такого типу трансформацій у рекламному дискурсі є актуальним та перспективним напрямком дослідження, тому що завдяки постійному повторенню у засобах масової інформації вони здійснюють вплив на мовлення широких верств населення. Згодом найбільш влучні фразеологічні трансформації укорінюються в мові і становлять потенційне джерело поповнення фразеологічного фонду в майбутньому.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці як особливі мовні ускладнення.

Предмет дослідження – трансформація структури та семантики фразеологізмів у німецькомовному рекламному дискурсі.

Матеріалом дослідження є рекламні повідомлення популярних німецькомовних журналів “Profil”, “News” (Австрія) “Spiegel” (ФРН).

Метою статті є вивчення способів та особливостей семантичних трансформацій німецьких фразеологізмів, які відбуваються у дискурсі сучасної друкованої реклами.

Зміни у структурі та значенні фразеологічних одиниць, як і утворення нових мовних одиниць з використанням структурно-семантичних моделей вже існуючих фразеологізмів або на основі слів, які входять до їх складу, на сучасному етапі входять в поле зору багатьох дослідників. Такі зміни відбуваються як внаслідок історичного розвитку мови, так і в результаті okazіонального перетворення фразеологізмів. Трансформація стійких сполучень слів є одним із проблемних питань у мовознавстві, оскільки вона зумовлена насамперед екстралінгвістичними чинниками. Зміна суспільних орієнтирів, потреба в номінації нових явищ, посиленні експресивних функцій мови активізували переосмислення фразеологічного матеріалу. Слова й фразеологізми найтісніше пов'язані з навколишньою дійсністю, тому реформи матеріальної й духовної культури з виразними тенденціями до калькування й запозичень мають на них безпосередній вплив [1:183].

В той час як історичні зміни у складі фразеологічних одиниць є предметом етимологічних досліджень, при вивченні okazіоналізмів найбільшу увагу на сучасному етапі приділяють прийомам індивідуальної авторської обробки та вживання фразеологічних зворотів в різних дискурсивних практиках, зокрема дискурсів ЗМІ, реклами, кіно, художніх творах, епістолярній творчості, а також в деяких субкультурах. Фразеологічні трансформації розглядають як один з видів мовної гри, як засіб створення комічного, в комунікативно-прагматичному аспекті і у зв'язку з проблемами адекватного перекладу текстів з однієї мови на іншу. Одним з перспективних напрямків у вивченні як okazіональних, так і історичних перетворень фразеологічних одиниць є їх аналіз з точки зору системних особливостей фразеологізмів. Фразеологізми мають властивості, які уможливають зміни у структурі та семантиці, без порушення їх цілісності, водночас забезпечуючи особливе місце цих одиниць в системі мови. В числі таких особливостей слід назвати стійкість морфологічної та синтаксичної будови, відтворювання сполучень в певному лексико-граматичному складі, а також членованість, тобто збереження зовнішніх границь між частинами фразеологізму. Граматична членованість робить можливими різноманітні структурні та комбінаторні зміни у їх складі. І

навпаки, такі властивості, як відтворення, стійкість, консерватизм, тобто нечутливість до мовних змін, перешкоджають будь-яким змінам в узуальному використанні. Внаслідок жорсткого закріплення фразеологічного значення за певним словосполученням або словоформою, будь-яка модифікація в складі фразеологізму усвідомлюється мовцем як новоутворення, що лежить за межами мови так само, як і неологізми лексичні [2:24]. У зв'язку з цим трансформовані фразеологізми набувають нові експресивні властивості, які дозволяють використовувати їх в стилістичних цілях. Особливості стилістичного забарвлення та ступінь виразності трансформованих фразеологізмів обумовлені характером трансформацій, які можуть змінити як форму, так і значення вихідних фразеологізмів. Тому в стилістиці намітилася тенденція розглядати особливості використання фразеологічних одиниць в різних типах дискурсу з позиції таких змін. Це дозволило виявити чотири основні способи використання фразеологізмів, а саме а узуально властивій їм формі і значенні, а також формальні, семантичні, та формально-семантичні трансформації фразеологічних зворотів. Такий підхід в цілому є досить продуктивним, але потребує всебічного аналізу формальної та змістовної сторін ФО.

У мовознавчій літературі трансформацію розглядають переважно на матеріалі фразеологізмів. Незважаючи на це єдиного визначення трансформації фразеологізмів досі немає. Так, зокрема, І.В. Арнольд трансформацією фразеологізмів називає такі “релевантні зміни в лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, при яких узуально-стала форма фразеологізму протиставляється його оказіональній формі” [3:89]. Н.О. Бойченко трансформацією стійких сполук вважає такі “зміни, які викликані їх актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації” [4:168]. О.Д. Пономарів фразеологічну трансформацію визначає як “видозміну фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою” [5:127]. Дослідники явищ трансформації неоднотайні в тому, чого стосуються видозміни. Так, зокрема, В.М. Вакуров трансформацію розглядає як перетворення семантики й структури фразеологічних одиниць [6:101]. М.М. Шанський трансформацію трактує як зміну, переоформлення, оновлення значення й структури [2:150-155].

В.П. Ковальов трансформацію пов'язує із семантичним обігруванням і перетворенням складу фразеологізмів [7:67-72]. Подібна актуалізація уможливорює вираження й інших експресивних значень: ступеня інтенсивності, оцінки, емотивності, іронічного ефекту та іншої додаткової або підтекстової інформації. Умовою трансформації є прагматична настанова автора й, відповідно, контексту [8]. Отже, під фразеологічною трансформацією ми розуміємо усвідомлене, стилістично обумовлене індивідуальне авторське

перетворення фразеологізму з метою досягнення певного прагматичного ефекту.

Існують також деякі розбіжності у термінології. Фразеологічними трансформаціями називають такі okazionalnі зміни у формі або / та значенні стійких словосполучень, які дозволяють зберегти єдність фразеологізму, тобто незважаючи на зміни, залишають його впізнаним [9:123]. Це явище в лінгвістичній літературі також називається модифікацією. Поняття фразеологічної трансформації та фразеологічної модифікації вважаються синонімічними. Поки що це питання є дискусійним, і вчені ще не дійшли спільного знаменника щодо понятійного апарату. У німецькомовних джерелах використовується термін “фразеологічна модифікація” (Phraseologische Modifikation). Зокрема цим терміном оперують такі дослідники, як Г. Бургер (Burger), В. Фляйшер (Fleischer), К. Палм (Palm), А. Геммі (Hemmi), Н. Басс (Bass), І. Барц (Barz) та ін. [1; 10; 11; 12; 13; 14]. Серед українських лінгвістів, які працюють з німецькою фразеологією та користуються цим терміном, можна назвати Я. Барана, С. Пташник [15; 16]. Термін “фразеологічна трансформація” зустрічається в наукових роботах переважно україномовних та російськомовних авторів [6; 9; 8; 17; 18]. Наявні лінгвістичні праці, в яких вивчають трансформацію фразеологізмів [9; 19; 20; 18; 21], їх варіантність [22; 8]. В деяких мовознавчих студіях робили спробу визначити критерії розрізнення цих явищ [23; 17; 5].

Отже, авторська заміна компонентів призводить до зрушень у семантиці та експресивному забарвленні словосполучення і супроводжується актуалізацією її внутрішньої форми, що свідчить про постійне оновлення одиниць комунікації. Вибір слова-замінника зумовлює передусім контекст. Трансформована фразеологія широко використовується в дискурсі реклами, який спрямований на виразність, емоційність, переконання. Таку нову одиницю можна назвати своєрідною експресемою щодо вихідної форми, яка є стандартом. Слова, перенесені в інше середовище, в інший контекст, набувають нових значеннєвих відтінків. Але, трансформуючись, вони зберігають співвіднесеність з традиційним, вихідним фразеологізмом. Це і забезпечує їм певний стилістичний ефект. Okazionalно перетворене сполучення слів завжди “підказує” читачеві традиційну фразеологічну одиницю. Він сприймає обидві конструкції: звичну, ту, що закріплена традицією, і нову, що з’явилася внаслідок зміни старої форми. Зіставлення традиційного, звичного, та нового, незвичного, в отриманому індивідуально-авторському виразі, різкість контрасту між ними й викликають у читача відповідну реакцію [8].

Можливість трансформації ФО з наявності у них внутрішньої форми, тобто вихідного, буквального смислу та відносної стійкості. Трансформації може підлягати як семантика, так і структура фразеологізмів. Трансформація

семантики фразеологізмів можлива тому, що вони мають внутрішню форму, що дозволяє авторам відтворити в тій чи іншій мірі закладений в них образ та пристосувати узагальнений метафоричний смисл того чи іншого виразу до конкретних умов контексту. Усі види трансформацій можна поділити на дві основні групи – семантичну (сміслову) та структурно-семантичну.

При семантичній трансформації склад фразеологічної одиниці залишається незмінним. В нього або вносяться нові відтінки смислу, або виникає гра слів в результаті поєднання прямих та переносних значень, досягаючи у такий спосіб певного експресивного ефекту. Семантична трансформація може відбуватися у двох напрямках. В першому випадку в основі образу – фразеологізм і до нього підводиться вільне словосполучення. Другий спосіб полягає в тому, що первинним є вільне словосполучення (буквалізація або ремотивація). Для вираження іронії або досягнення ефекту комізму автор рекламного повідомлення використовує фразеологізм (утворює фразеологічний каламбур), підбираючи контекст так, що компоненти фразеологізму сприймаються у буквальному значенні. Відбувається трансформація фразеологізму у вільне словосполучення.

Мал. 1

Більш складним типом трансформації є синтез буквального та фразеологічного значення. Цей стилістичний прийом полягає у використанні фразеологічної одиниці одночасно в двох значеннях – прямому та переносному. Іноколи автор реклами підводить адресатів до розуміння фразеологічного каламбуру, підкреслюючи, що те чи інше слово вжито в двох значеннях, komponуючи відповідний контекст. В рекламному дискурсі таким допоміжним засобом переважно виступає візуальний ряд, тобто зображення.

При семантичній трансформації одне і те саме значення сприймається і як семантично ціле, неподільне, стійке, і як вільне, яке семантично розкладається. В лінгвістичній літературі зустрічаються різні терміни, що називають подібне явище: двоплановість фразеологізму (синтез двох значень, розкладення фразеологізму, актуалізація внутрішньої форми фразеологізму, фразеологічний каламбур. Розглянемо кожен з цих способів докладно, використовуючи німецькомовні рекламні матеріали австрійських журналів “Profil” та “News”, а також журналів ФРН “Spiegel” та “Wirtschaft. Типовим прикладом буквалізації фразеологічної одиниці є реклама вітряного парку Alfa Ventus-Windpark: *Für Sie machen wir weltweit viel Wind* [9]. Цю фразу в контексті рекламного повідомлення слід сприймати

однозначно як вільне словосполучення, тому що фразеологічне значення вступає в протиріччя з логікою оголошення і означає: 1. *prahlen* (Wind steht als Bild für das Unbegreifbare, Leere –ugs.). 2. *Aufregung machen*. 3. *Für Aufregung sorgen* [24].

Мал. 2

На мал.1 зображена реклама Віденської страхової групи, де зустрічається фразеологізм *Ihre Sorgen möchten wir haben* (Profil, 12 Februar 2007). Bedeutung: Ihre Probleme sind unwichtig. Проте зображення та подальший текст інформаційного блоку переконує нас, що йдеться про надто важливі проблеми. Даний фразеологізм сприймається спочатку у буквальному значенні – ця організація хотіла би займатися нашими проблемами, вважає їх дуже важливими і обіцяє допомогти. В разі певних не передбачуваних та екстремальних ситуацій у клієнта, страхова спілка бере на себе фінансову сторону проблеми. Фразеологічне значення цього виразу знаходиться на другому плані і ніби приховане, але, маючи відповідну мовну компетенцію, клієнт зрозуміє його в контексті реклами: “якщо ви станете нашими клієнтами, то ваші проблеми з нашою допомогою ефективно можна подолати.

Мал. 3

Все досить легко вирішується”. Реклама туристичної агенції (мал. 2) закликає потенційних клієнтів здійснити елементарну дію – *Greif nach den Sternen* (Profil, 15 Jänner 2007). Взяти до рук морську зірку. Це так просто. Навіть дитина може зробити це. Для цього треба лише перебувати на океанському пляжі, шлях до якого проходить через певну туристичну агенцію. Але разом з тим даний заклик мотивує людей мріяти та здійснювати свої мрії, навіть якщо бажання здається майже нереальним, варто спробувати його здійснити.

Фразеологічне значення: *nach etwas (fast) Unerreichbares streben* [25].

Оригінально використовується фразеологізм *Nach den Sternen Greifen* для реклами автомобіля Mercedes (мал. 3). Автор рекламного повідомлення створює відповідний контекст, де розшифровує зміст даного виразу: *Nach den Sternen zu greifen war noch nie so einfach. Manchmal sind sogar die Sterne leichter zu erreichen, als wir denken. Nur Mercedes ist ein Mercedes* (Profil, 21 März 2008). В ньому підкреслюється, що дотягнутися до зірок, тобто здійснити свою фантастичну мрію, яка втілена в автомобілі Mercedes досить легко. Фотографія автомобіля та ще один фразеологізм у слогані *zum Greifen nah* підкреслюють, що це все є настільки близько і реально, варто лише

простягнути руку і доторкнутися. Отже, *Nach den Sternen zu greifen* набуває майже буквального значення. Зірки порівнюються з Мерседесом, хоча й опосередковано.

Мал. 4

Реклама журналу TVmodia (мал. 4) містить фразеологізм *die nackte Wahrheit* (Profil, 1 Oktober 2007). Цей фразеологізм має відтінок експресивності та емоційності. Його використовують для того, щоб емоційно переконати співрозмовника, що вся інформація, яку повідомляють, є достовірною (*Das ist die Wahrheit und nichts außer der Wahrheit*). В основі лежить перш за все фразеологічне значення, проте застосування цього фразеологізму та відповідного візуального ряду служить для створення комічного ефекту та певного пікантного натяку, якщо розглянути

його в буквальному смислі.

Реклама кулінарного журналу “Gusto”, що зображена на мал. 5 містить дуже яскравий приклад семантичної трансформації. Фразеологічний зворот *mit dem Feuer spielen* є широко розповсюдженим і відомим всім носіям мови, зрозумілий навіть тим, хто хоч трохи вивчав німецьку мову: *leichtsinnig die Gefahr herausfordern* (News, 25 Jänner 2007).

Мал. 5

В даній рекламі, з опорою на зображення і виходячи з особливості товару (журнал з кулінарними рецептами), зазначений вираз має іншу трактовку – він підкреслює елемент творчості, легкості, інтересу та гри під час приготування їжі. Повідомлення, що рекламує газету з інформацією про вакансії (мал. 6) стверджує, що хороших робочих місць дуже багато і одержати їх легко: *Die besten Jobs gibt's auf der Straße* (*auf der Straße sein* – in grosser Menge sein; *zugänglich, leicht zu bekommen sein*). Така оптимістична заява викликає інтерес у людей, які

шукають роботу, і дочитавши до кінця текст рекламного повідомлення, дізнаються про те, що цю газету можна купити на вулиці в кіосках: *Was hat man nicht alles empfohlen, um beruflich weiter zu kommen. Das ist alles schön und gut. Bis man eines Tages entdeckt, dass die interessantesten Karrieren auf der Strasse warten. In diesen ganz speziellen Zeitungsständern, an fast jeder Ecke. Noch bequemer haben es Abonnenten., für die gibt's direkt vor der Tür. Die besten Jobs gibt's auf der Strasse* (Profil, 10 September 2007). Фразеологічна одиниця тепер виступає у буквальному значенні, тобто як вільне словосполучення. Отже, в даному випадку одна і та сама фраза одночасно повідомляє про два важливих моменти, на яких базується рекламне

повідомлення. Перший – робота є, вакансій багато, другий момент – місце, де продається газета, а саме – вуличні кіоски.

Мал. 6

Отже, фразеологічні трансформації входять до складу сучасних рекламних технологій та досить часто використовуються рекламістами для створення яскравих, оригінальних рекламних повідомлень. Як правило, семантичну трансформацію фразеологічної одиниці в друкованому рекламному повідомленні супроводжує зображення та / або відповідний контекст, який допомагає адресату правильно зрозуміти, в чому полягає сенс тієї чи іншої трансформації фразеологізму та її зв'язок з товаром, що рекламується. Трансформації фразеологічних одиниць, які були досліджені нами у зазначених періодичних виданнях, є здебільшого

структурно-семантичними. Семантичних трансформацій фразеологізмів знайдено значно менше. В середньому на один випуск журналу “Der Spiegel” за 2008 рік приходить 33 рекламних оголошення, серед них 1,8 містять трансформовані фразеологізми, з них 0,5 – це семантичні трансформації. Номер журналу “Profil” (2007-2008) має такі середні показники: загальна кількість рекламних матеріалів – 35, трансформованих фразеологізмів – 3,75, семантичних трансформацій – 1,3. На нашу думку, це пов'язано з індивідуальними особливостями авторів рекламних повідомлень, а саме – з їх мовною культурою, знанням фразеології, творчим мисленням тощо, а також особливостями продукції, що рекламується, бюджетом реклами, поліграфічними можливостями видання. Виділити суттєві властивості та особливості товару, знайти ключове слово, підібрати відповідний фразеологізм так, щоб читачам стало зрозуміло як сама фразеологічна одиниця, так і дотепність використаного буквального значення, створити відповідний візуальний ряд – завдання досить непросте. Тому більшість трансформацій ФО, які зустрічаються в дискурсі сучасної друкованої реклами все-таки структурно-семантичні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barz I. Probleme der phraseologische Modifikation // Deutsch als Fremdsprache. – 1986. – Jg.23, Heft 6. – S. 321-336.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1985. – 160 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка: Учеб. пособие для студентов пед. институтов по специальности “Иностранный язык”. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
4. Бойченко Н.О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 192 с.
5. Понамарів О.Д. Стилистика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
6. Вакуров В.Н. Основы стилистики фразеологических единиц: (на материале современного фельетона). – М.: МГУ, 1983. – 175 с.
7. Ковалев В.П. Выразительные средства художественной речи. – К.: Рад. школа, 1985. – 136 с.
8. Корольов Л.Р. Експресивно-виразальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття) // Збірник наукових праць студентів Бердянського педагогічного університету (частина І). – Бердянськ: БДПУ, 2005. – 164 с.
9. Ефанова Л.Г. Фразеологические трансформации в речи и тексте // Вестник ТГПУ. – 2005. – Вып. 3. – С. 123-127.
10. Bass Nicole. Moescht Knorr probiere, s'gaht über's Studiere. Phraseologimen und Modifikationen

in der Anzeigenwerbung, 1928-1998. – 1 Aufl.; Schneider Hohengeheren, 2006. – 305 S. 11. *Fleischer Wolfgang*. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig VEB Bibliographisches Institut. – Leipzig, 1982. – 250 S. 12. *Burger Harald / Buhofer, Annelies / Sialm, Ambros*. Handbuch der Phraseologie. – Berlin-New York, 1982. – 433 S. 13. *Hemmi Andrea*. Es muß wirksam werben, wer nicht will verderben. Kontrastive Analyse von Phraseologismen in Anzeigen-, Radio- und Fernsehwerbung. – Bern, Wien [u.a.]: Lang, 1994. – 296 S. 14. *Palm Christine*. Phraseologie. Eine Einführung. – 2. Auflage. – Tübingen: Narr Studienbücher, 1995. – 130 S. 15. *Баран Я.А.* Основні питання загальної та німецької фразеології. – Львів: Вища школа, 1980. – 155 с. 16. *Пташник С.Б.* Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – 219 с. 17. *Павловська Г.В.* Трансформація і варіація фразеологічних одиниць // Питання фразеології східнослов'янських мов. – К., 1972. – С. 40-42. 18. *Сербенська О.А.* Трансформація фразеологічних одиниць у мові газети // Вісник Львівськ. ун-ту. – Сер. журналістики. – 1978. – Вип. 10. – С. 72-77. 19. *Мамалига А.І.* До питання про структурно-семантичні зміни фразеологізмів у мові газети // Укр. мовознавство. – К., 1973. – Вип. 1. – С. 72-79. 20. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 21. *Чабаненко В.А.* Стилістичне увиразнення фразеологізмів // Українська мова та література в школі. – 1981. – № 9. – С. 60-64. 22. *Мокієнко В.М.* Варіантність як одне з джерел утворення фразеологізмів // Мовознавство. – 1970. – № 5. – С. 39-50. 23. *Авксент'єв Л.Г., Ужченко В.Д.* Індивідуально-авторські видозміни у сфері фразеології // Українське мовознавство. – 1979. – № 18. – С. 55-60. 24. *Duden-Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik / hersg. und bearb. von Günter Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht.* – Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag, 1992; Bd.11. – 864 S. 25. *Електронний ресурс: www.Redensarten-Index.de*

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Profil.* – 12 Februar 2007. – Nr. 7, Jg. 38. – Wien. – S. 34. 2. *Profil.* – 15 Jänner 2007. – Nr. 3, Jg. 38. – Wien. – S. 184. 3. *Profil.* – 1 Oktober 2007. – Nr. 40, Jg. 38. – Wien. – S. 11. 4. *Profil.* – 10 September 2007. – Nr. 37, Jg. 38. – Wien. – S. 108. 5. *Profil.* – 21 März 2008. – Nr. 13, Jg. 39. – Wien. – S. 73. 6. *News.* – 25 Jänner 2007. – Nr. 4. – Wien. – S. 18. 7. *Der Spiegel.* – 23 Oktober 2008. – Nr. 26. – Hamburg. – S. 64.

ПОНОМАРЕНКО В.П.

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

ЯВИЩЕ *VOSEO* В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НА ТЛІ ІСТОРИЧНИХ ЗМІН В АЛОКУТИВНІЙ СИСТЕМІ

Характерний і специфічний лексико-граматичний феномен, пов'язаний із використанням архаїчної для європейського варіанта займенникової форми *vos* 2-ої особи однини, розглядається в різних аспектах у плані діахронії і синхронії, що дозволяє краще зрозуміти причини його поширення і сучасний статус у латиноамериканському мовленні. На прикладах із художніх творів різних періодів аналізуються також граматичні особливості явища як такого і відмінності між різними національними варіантами.

Ключові слова: звертання, “нейтральні” і “ввічливі” форми, стилістичний ефект, архаїчність, ненормативний статус, національні варіанти.

Характерный и специфический лексико-грамматический феномен, связанный с использованием архаичной для европейского варианта местоименной формы *vos* 2-го лица единственного числа, рассматривается в разных аспектах в плане диахронии и синхронии, что позволяет лучше понять причины его распространения и современный статус в латиноамериканской речи. На примерах из художественных произведений разных периодов анализируются также грамматические особенности явления как такового и различия между разными национальными вариантами.

Ключевые слова: обращение, “нейтральные” и “вежливые” формы, стилистический эффект, архаичность, ненормативный статус, национальные варианты.

This lexical-grammatical phenomenon, characteristic and specific, bound up with the use of the 2nd person's of singular pronominal *vos* form, archaic for European Spanish, is examined in a diachronic and synchronic ground; it makes for a better understanding of the reasons of its spreading

and contemporary status in Latin American speech. By means of examples from literary works of various periods, grammatical peculiarities of the occurrence as such and distinctions between different national variants are also analyzed.

Key words: address, informal and polite forms, stylistic effect, archaic features, non-normative status, national variants.

Названий своєрідний феномен розглядається мовознавцями переважно на матеріалі сучасної мови. Однак необхідно зробити принаймні невеликий історичний екскурс.

Давні пам'ятки іспанської мови свідчать про те, що в ній фактично до XVI ст. займенникова структура звертання була близькою до французької (або слов'янської), тобто поряд із нейтральним або дружнім *tú* 'ти' як загальна (при звертанні до групи осіб) і "ввічлива" (при звертанні до однієї особи) вживалася спільна для обох родів історично вихідна форма *vos* 'ви' 2-ої особи множини. Відомою є думка про те, що в основі такого явища – *pluralis maiestatis* 1-ої особи множини, тобто ст.-ісп. *nos* 'ми' у значенні 'я', яке йде від латини імператорської епохи [див., напр., 1:150].

Уже в "Пісні про мого Сіда" (початок XII ст.) можна знайти чимало показових прикладів. З одного боку, це класичні випадки на зразок *gradidmelo, mis fijas, ca bien vos he casadas* 'подякуйте мені, дочки мої, бо добре я вас віддав заміж' (звертання до групи осіб). З іншого боку, це так само численні зразки шанобливого звертання, як-от: *Ya Canpeador, en buena çinxiestes espada!* 'Так, войовнику, у добру годину (Ви) оперезалися мечем!' Як впливає з останнього прикладу, займенник може опускатися, але дієслівна форма і контекст не залишають ніяких сумнівів: *Mio Çid Roy Díaz, mucho me avedes ondrado* 'Мій Сіде Рою Діасе, (Ви) надали мені велику честь'.

Ще переконливішими є приклади з давніх текстів, у яких з іменним звертанням поєднується суб'єктно-займенникова форма: *Çid, en nuestro mal vos non ganades nada* 'Сіде, нашому горю Ви не зарадите' ("Сід");

Abbad, dixo el Rey, quiero que me oyades

vos et vuestro convento, los que aquí morades (Гонсало де Берсео – XII ст.) 'Абате, сказав король, я хочу, щоб мене вислухали / ви й ваш монастир, усі, хто тут живе', – цей приклад цікавий тим, що в ньому звертання на *vos* стосується спочатку абата, а потім також мешканців монастиря, тобто маємо два категорійно різних випадки.

Звісно, основним і поширенішим значенням даної форми було звертання до сукупності осіб. У того ж автора читаємо:

Amigos e vasallos de Dios omnipotent,

si vos me escuchasedes por vuestro consiment,

querria vos contar un buen aveniment... 'Друзі та слуги всемогутнього Бога, / якби ви погодилися мене послухати, / я б хотів розповісти вам про добру

подію...’

Спостерігається також один майже дивовижний факт – у тексті “Сіда” займенник *tú* ‘ти’ зустрічається переважно у звертанні до Бога. Проте, це не означає, що вживання цієї форми було настільки обмеженим. Річ у тім, що персонажі поеми – це переважно дворяни, лицарі і т.д., до яких належало звертатися шанобливо: *Comed, conde, deste pan e beved deste vino* ‘З’їжте, герцоге, цього хліба й випийте цього вина’; *mio huésped seredes, Çid Campeador, e cras feremos lo que ploguiere a vos* ‘Моїм гостем будете, Сіде-Войовнику, а завтра зробимо те, чого Ви забажаєте’. Саме тому у звертанні домінує *vos*, що є важливим лінгвістичним фактом, який говорить про давнє походження “ввічливої” займенникової форми.

Пам’ятки XIV-XV ст. свідчать про зберігання й подальший розвиток зазначених явищ. Так, до короля, навіть у негативному контексті, все одно звертаються у множині. В анонімному творі під назвою “Танець смерті” читаємо: *Rey fuerte, tirano que siempre rrobastes* ‘Сильний королю, тиране, що завжди крав’.

Так само нерідко шанобливе звертання (до монаршої особи) у множині поєднується із словом *señor*: *un negro ... llegó al rey, et díjole: “Señor, ...sé cierto que vos desnudo ides”* (Х. Мануель) ‘якийсь негр ... підійшов до короля й сказав йому: “Сеньйоре, ...я точно знаю, що ви голий”’. Подібним чином може виглядати звертання до представників дворянства (у того ж автора): *Et vós, señor conde Lucanor, nunca tomedes miedo sin razón* ‘А ви, сеньйоре графе Луканоре, ніколи не лякайтеся без причини’.

Та сама займенникова форма у текстах XV ст. виступає також і в просто дружньому звертанні. В “Амадісі Галльському” читаємо: *Ay mi amiga, yo os la encomiendo como a mi propio corazón* ‘Ой, подруго моя, я довіряю вам її, як моєму власному серцю’.

Про важливість звертальних форм уже в ті часи красномовно свідчить наступний фрагмент із історіографічного твору “Опис королів Іспанії” (1467-1475 pp.), в якому автор (П. де Ескавіас), розповідаючи про чесноти короля Енріке IV (він правив країною з 1454 по 1474 р.), пише, зокрема, таке: *Fue tan vmano que... ni a la persona jamás ni a los niños dixo “tu” sino “vos”, mas por vmildad, rreputando ser honbre de tierra como los otros, no por mengua de saber, que muy discreto era* ‘Він був таким людяним, що ... нікому ніколи, навіть дітям, не казав “ти”, а казав “ви”, але через скромність, уважаючи себе земною людиною, як інші, не через незнання, а тому, що був дуже чемним’.

Багатозначність *vos* поступово привела до утворення виключно множинних і нейтральних за значенням композит *vosotros* (для чоловічого роду) і *vosotras* (для жіночого роду) – буквально ‘ви інші’. Отже, сталася свого роду формальна й семантична дисиміляція.

Із часом шанобливе значення *vos* стало внаслідок частого вживання нейтралізуватися, перетворюватися на (діалектну або територіально обмежену) форму звертання до соціально нижчих осіб (замість *tú* ‘ти’, тобто з дієсловами в однині) і навіть набувати зневажливого змісту. У XVI ст. ця форма стає врешті застарілою і відносно маловживаною, до того ж з’являються нові засоби шанобливого звертання. З іншого боку, оскільки на межі XV і XVI ст. починається, як відомо, колонізація Америки, названі обставини відіграли, судячи з усього, визначальну роль у формуванні властивого іспанській мові багатьох латиноамериканських країн явища, відомого під назвою *voseo*, тобто вживання займенника *vos* замість *tú* ‘ти’, якому присвячується дана розвідка.

Істотним аргументом на користь висунутої тези є той факт, що у староіспанських текстах можна знайти навіть відповідні особливі дієслівні форми, які нині є характерними лише для деяких латиноамериканських варіантів іспанської мови, а саме для тих, яким притаманне вищеназване явище. Наприклад, у такого знаного лірика XV-XVI ст. як Х. дель Енсіна читаємо: *Tú sos dello buen testigo* ‘Ти є справжнім свідком цього’ (щоправда, у даному разі маємо стандартну займенникову форму, але тут це не має особливого значення, тим більше що навіть у відповідних сучасних варіантах такі комбінації трапляються не так уже й рідко).

Тексти наступних століть, зокрема “Дон Кіхот” Сервантеса, свідчать також про збереження шанобливого значення займенникової форми *vos*, що вживалася до XVII ст. [див. 2:134]: *Llamad, señor Andrés, ahora – decía el labrador – al desfacedor de agravios* ‘Покличте, сеньйоре Андресе, – казав селянин – поборника справедливості’ (сам займенник у реченні не фігурує, проте відповідна дієслівна форма – 2-ої особи множини – не залишає ніяких сумнівів). Цю тезу підтверджує інший приклад із вищезгаданої новели: *si vos os contentáredes de mí, y yo de vos, me entregaré por vuestra esposa...* ‘якщо я влаштувавиму Вас, а Ви мене, я піду за Вас заміж...’

Уживання “ввічливих” форм у такому контексті на перший погляд може видатися дещо незвичним, проте не слід забувати про особливості соціальних відносин за феодалної доби. Крім того, звертання на *vos* у мовленні Дон Кіхота виступає вже певним образним засобом, – “старомодний” мандрівний лицар звертається так навіть до селян: *que si él rompió el cuero de los zapatos que vos pagastes, vos le habéis rompido el de su cuerpo* ‘якщо він і порвав шкіру на черевиках, що їх купили ви, то ви порвали шкіру на його тілі’.

Стилістичний ефект створюється також тоді, коли, скажімо, Дон Кіхот звертається до жорстокого селянина зі словами *descortés caballero* ‘нечемний лицарю’. Наляканий рішучістю справжнього лицаря, селянин починає називати свого скривдженого молодого робітника братом і сином, звертаючись до нього на *vos*: *hermano Andrés ... ; ... hacedme placer en veniros conmigo* ‘брате

Андресе ... , ... зробить мені ласку, ходіть зі мною'; *Venid acá, hijo mío; que os quiero pagar lo que os debo* 'Ходіть сюди, сине мій, бо я хочу заплатити вам те, що я вам винен'.

Такі ж звертання виступають і в репліках персонажів славетного драматурга Лопе де Веги. В одному з епізодів драми "Фуенте Овехуна" (1614 р.) обурений алькальд говорить командорові про свою дочку:

Pues. Es buena

para alcanzada de vos? 'Отак. Вона гарна, / щоб ви заволоділи нею?'

Подібні приклади зустрічаються і в поезіях того ж автора та його сучасників – поет Г. де Кастро-і-Бельвіс звертається так навіть до своєї шпаги. Отже, таке звертання набуває стилістичних функцій. Нерідко користується ним, зокрема, інший класик – П. Кальдерон де ла Барка.

Слід констатувати, що твори "золотого віку" іспанської літератури (XVI-XVII ст.) у плані звертальних засобів, які вживаються його представниками, вирізняються вражаючим різноманіттям. Ще трапляється множинне й дедалі "нейтральніше" *vos*, натомість його "ввічливу" функцію переймають вирази на зразок *vuestra merced*, що набувають поширення, у той час як відносно нові засоби – займенники 3-ої особи *él* і *ella* – займають, можна сказати, проміжну позицію у структурі шанобливого звертання, що стає, за умов урахування нейтральних форм, чотириступеневою, принаймні в однині (*tú – vos – él / ella – vuestra merced*). Від останнього шанобливого виразу походить, як відомо сучасна типово іспанська форма ввічливого звертання *usted* (*Usted*), доля якої на різник континентах склалася по-різному.

Повертаючись до основного питання, зазначимо відомий цікавий факт – у мові багатьох країн Латинської Америки, зокрема тих, що знаходяться в басейні Ла-Плати (Аргентина, Уругвай, Парагвай), Центральній Америці (Гватемала, Нікарагуа, Сальвадор, Гондурас, Коста-Рика), а також у Венесуелі, Колумбії, Болівії, Еквадорі й Чилі вищезазначене явище *voseo* сягнуло значного поширення. Отже, в його основі – повна або часта заміна в розмовному мовленні займенника *tú* 'ти' коротко описаною вище старовинною за походженням формою *vos*, що стала альтернативним засобом нейтрально-фамільярного звертання в однині. Визнаним є той факт, що внаслідок особливостей історичного розвитку іспанська мова Латинської Америки зберегла певні архаїчні для мови Іспанії риси, у тому числі навіть на граматичному рівні.

Цей загалом детально описаний у науковій літературі феномен [див., напр., 3:77] привів навіть до зміни дієслівних закінчень 2-ої особи множини (яка стала однинною у чилійському варіанті) або до змін в акцентуації дієслів 2-ої особи однини (в аргентинському, уругвайському та деяких інших варіантах, зокрема центральноамериканських): *Vos no siempre alcanzás a comprender ...* 'Ти

не завжди в змозі збагнути ...’ (з новели сучасного уругвайського автора М. Бенедетті; *¡Vos sí que dialtiro sos cualquiera; no tenés una gota de educación!* (М.А. Астуріас – знаний гватемальський письменник ХХ ст.) ‘Ти відразу ж стаєш казна-ким, зовсім невихованим!’ – як бачимо, дієслово *ser* ‘бути’ має особливу форму *sos*, що походить від *sois* (2-а особа множини), тобто маємо випадок істотної морфологічної трансформації на парадигматичному рівні.

Це не виключає, однак, okazіонального узгодження *vos* зі стандартними дієслівними формами 2-ої особи однини у деяких країнах (Колумбія, Еквадор). Але в більшості випадків власне іспанському *tú sabes* ‘ти знаєш’ відповідають чилійське *vos (tú) sabís* (за аналогією з формами 2-ої особи множини III-ої дієвідміни; пор. *vosotros sabéis* ‘ви знаєте’ ‘ви від’їжджаєте’ в Іспанії та аргентинське *vos sabés* (< *sabéis*)). Таким чином, в останньому випадку, крім своєрідного перерозподілу форм дієслівної парадигми, має місце ще й “дедифтонгізація”. Особливі дієслівні форми, характерні для *voseo*, становлять єдиний випадок такого роду не тільки в романських [див. 4:211], а й узагалі індоєвропейських мовах. Щоправда, йдеться про окремі національні варіанти, до того ж дане явище, попри всю свою поширеність, не є нормативним. У виданому в Буенос-Айресі українсько-іспанському словнику, автором якого є представник української діаспори, укр. *ти* відповідають лише ісп. *tú* й навіть *usted* [див. 5:481], у той час як *vos* не згадується взагалі. Щоправда, те саме *usted* передус *vosotros* як відповідник укр. *ви* [див. там же:34].

Слід наголосити на тому, що з огляду на походження це явище не може вважатися суто варіантним чи регіональним, оскільки в його основі – те саме ст.-ісп. *vos*, а своєрідні дієслівні флексії теж походять від скорочених “народних” форм, що вживалися в Іспанії у XV-XVI ст. [див. 6:157]. Отже, це свого роду історичний релікт, що значною мірою зберігся на американському континенті. Його існування підтверджує вищезгадану тезу про більшу консервативність латиноамериканських варіантів іспанської мови порівняно з піренейським, що пояснюється низкою історичних, соціальних, економічних та культурних причин.

Зазначимо також, що в цей період названа займенникова форма в Іспанії була вже дещо “зношеною” [7:611], – цим можна пояснити те, що в Латинській Америці її значення “нейтралізувалося”.

Важливим є також те, що історія досліджуваного явища безпосередньо пов’язана з історією колонізації і деколонізації Америки, у тому числі й хронологічно. Воно розглядається переважно у плані синхронії і подається дескриптивно, проте саме діахронічний аналіз може дати повноцінну відповідь на питання про його походження й причини поширення.

У цьому плані зазначимо, принаймні, наступне. Таке явище є найтипівішим для країн Ла-Плати, тобто Аргентини, Уругваю та Парагваю.

Колонізація відповідних територій розпочалася, як відомо з історії, 1516 р., дещо пізніше почалося завоювання Центральної Америки (сучасні Гватемала, Коста-Рика, Нікарагуа, Гондурас і Сальвадор, де *voseo* так само є дуже популярним). Незалежність від Іспанії ці країни почали здобувати на початку ХІХ ст., у той час як, скажімо, Куба (де те саме явище, в усякому разі на сучасному етапі, не існує взагалі) звільнилася від влади метрополії лише у 1898 р.

Певна “архаїчність” іспанської мови Латинської Америки пов’язується з уповільненими темпами її історичного розвитку, відносно недовгою літературною традицією та іншими лінгвістичними й екстралінгвістичними обставинами.

Цікаво, що специфічні дієслівні форми, притаманні *voseo*, реєструються в деяких іспанських діалектах, наприклад мурсійському [див. 8:458] або астурійському, в яких вони супроводжують “стандартні” форми множини *vosotros, -as* ‘ви’. Як в Іспанії (у Леоні), так і в Латинській Америці на розмовно-діалектному рівні ще зрідка вживається стара форма множини *vos* ‘ви’ (поряд із так само архаїчним *nos* ‘ми’), але це вже, скоріше, суто реліктове явище.

У країнах Ла-Плати, зокрема Аргентині, *vos* практично повністю витіснило “теоретичне” *tú* на всіх рівнях [див., напр., 9:82], максимально наблизившись до норми, хоча офіційного статусу не має [див. 6:156]. За свідченнями інформантів, у середній школі на уроках рідної мови вивчається “класична” (себто власне іспанська) парадигма особового займенника з формами *tú* і *vosotros, -as*, але вчителі звертаються до учнів виключно на *vos* в однині або (типово латиноамериканського “універсального”) *ustedes* у множині. Отже, ситуація виглядає певною мірою парадоксально – “загальноіспанська” норма існує радше теоретично, тобто можна говорити також про наявність, так би мовити, практичної норми, зумовленої узусом.

В інших країнах (наприклад, в Еквадорі, де в цілому переважає *tuteo*, тобто звертання на *tú*), *voseo* є характерною ознакою провінційного або ж фамільярного мовлення [див. 10:16], у чому автор переконався ще під час спілкування з еквадорськими студентами, що навчалися разом із ним у Київському державному університеті. Так, один із них, звертаючись за допомогою, сказав: *Nadie me puede ayudar, sólo vos, hermano Vladimir* ‘Ніхто не може мені допомогти, тільки ти, брате Володимирі’.

Водночас у Чилі це явище має цілу низку своїх специфічних особливостей. По-перше, воно обмежується географічно, оскільки розповсюджене переважно у центральних районах країни. По-друге, має інший соціальний статус, бо є характерною ознакою просторіччя. І, нарешті, по-третє, відповідні дієслова у теперішньому часі зазвичай мають “стандартну” форму 2-ої особи множини (виняток складають специфічні флексії 2-ої дієвідміни на

зразок *sabís* ‘знаєш’ – пор. власне ісп. *sabéis*). Отже, чилійський варіант – чи не єдиний у Латинській Америці, в якому певною мірою зберігаються дієслівні форми, що відповідають ісп. *vosotros, -as* ‘ви’ (ці форми, як відомо, в Латинській Америці фактично не вживаються), але при цьому вони виступають виключно в однині.

Ненормативний статус чилійського *voseo* виявляється також у морфологічній нестійкості займенниково-дієслівних структур 2-ої особи однини, тобто після *vos* можуть вживатися дієслівні форми “аргентинського” зразка: *¡Es que vos sos un cobarde no más ...!* ‘Та ти просто боягуз ...!’

Так само “чилійським” за формою дієсловом може передувати “стандартне” *tú* ‘ти’, наприклад *vos cantáis* ‘ти співаєш’ або *tú sabís* ‘ти знаєш’: *Tú bien sabís ...* ‘Ти добре знаєш ...’ – цей приклад, як і попередній, – із оповідання письменниці М. Брунет (1901-1967).

Проте літературна мова, зокрема, наприклад, поетична, рішуче віддає перевагу стандартним формам займенника й дієслова:

Tú no sabes

Que estás en mis párpados

Como luna llena (Н. Салас Варгас – сучасна поетеса з Чилі) ‘Ти не знаєш, / що ти – на моїх повіках, / як повний місяць’.

Крім того, у названій країні цілком поширеним є так само звертання на *tú* зі стандартними дієслівними формами: *¿Qué dices? ¿Me quieres todavía?* ‘Що кажеш? (Ти) мене ще любиш?’ – із прозового твору, автором якого є Х. Сантос Гонсалес Вера (1897-1970).

Навіть в аргентинській або уругвайській поезії (у той час як у розмовному мовленні саме Аргентини та Уругваю явище *tuteo* практично не існує) домінує звертання на *tú*:

¡Tú no sabes en qué hondos recuerdos

Estoy abstraída! (Х. де Ібарбуру, відома уругвайська поетеса першої половини ХХ ст.) ‘Ти не знаєш, у які глибокі спомини / Я занурена!’ Отже, поети переважно уникають природного для всіх мовців звертання на *vos*, що зайвий раз говорить про його розмовний характер або статус.

До речі, у жодному з відповідних варіантів *vos* не має специфічних ненаголошених об’єктних форм – пор. звичайне *¿A vos qué te pasa?* (з розповіді студентки з Чилі) ‘Що з тобою коїться?’ Приклад із чилійського художнього твору: *¿Qué te parece a vos, Cata?* ‘Що ти на це скажеш, Като?’ (М. Брунет).

Можна сказати, що у деяких варіантах на зразок чилійського *vos*, маючи в цілому факультативний статус, займає проміжну позицію між *tú* й *usted* [див. 11:19], приблизно як порт. *você* (“ввічливе” ‘ти’) в європейському варіанті. Це стосується, наприклад, Колумбії або Еквадору, де сфера вживання *vos* є переважно побутовою.

У будь-якому разі його реалізація має виключно розмовні й неформальні характеристики, про що можуть свідчити численні приклади такого зразка: *Vos te calláis tu hocico...* ‘Ти затули свій писок...’ – із чилійського оповідання (Там же).

У європейському варіанті звертання *vos* + дієслово 2-ої особи однини зустрічається лише у деяких діалектах, зокрема леонському [див. 12:198].

Можна констатувати, що в даному разі має місце не тільки процес “відмирання” певних звертальних форм, а й поступове “стирання” вихідного значення. Проте це не єдиний приклад такого явища. Воно торкнулося також “традиційно” ввічливих форм. Це спостерігається передусім в усіх латиноамериканських варіантах, в яких “увічлива” форма множини *ustedes* замінила “стандартні” *vosotros*, *-as*, що повністю вийшли з ужитку разом із відповідними дієслівними формами 2-ої особи множини.

Теза про семантичну контамінацію звертальних форм підтверджується також даними інформантів та власними спостереженнями автора. Виходить так, що, наприклад, у таких країнах, як Коста-Рика, Колумбія, Болівія, Перу або Еквадор уживання *usted* у колі знайомих є ознакою дружніших стосунків порівняно з використанням “нейтральних” *vos* або *tú*. У деяких країнах (наприклад, Гватемалі) на *usted* може навіть звертатися жінка до свого чоловіка [див. 13:161]. Таким чином, можна зазначити факт певного семантичного нівелювання трьох форм звертання в однині, тобто *tú*, *vos* й *usted*, у розмовній мові латиноамериканських країн [див., напр., 14:74-76].

Однак подібна тенденція спостерігається і в Іспанії [див., напр., 15:15], що дає підстави говорити про “розхитування” звичної системи звертальних форм в усіх іспаномовних країнах.

Слід сказати, що сучасна тенденція до певного спрощення алокутивних систем із виходом з ужитку деяких давніх за походженням форм у різних сучасних мовах, розглянутого явища наразі практично не стосується. Воно залишається однією з найвиразніших особливостей цілої низки латиноамериканських національних варіантів іспанської мови, що фактично не має аналогів в інших романських мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шишмарев В.Ф. Очерки по истории языков Испании. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1941. – 339 с.
2. Litvinenko E.V. Historia de la lengua española. – К.: Вища шк., 1983. – 215 с.
3. Paufler H.-D. Lateinamerikanisches Spanisch. Phonetisch-phonologische und morphologisch-syntaktische Fragen. – Leipzig: VEB, 1977. – 159 S.
4. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Проблема структурной общности / под ред. М.С. Гурычевой. – М.: Наука, 1972. – 410 с.
5. Буній О. Українсько-іспанський словник. – Буенос Айрес, 1991. – 581 с.
6. Степанов Г.В. Испанский язык в странах Латинской Америки. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1963. – 202 с.
7. Corominas J. Breve Diccionario Etimológico de la Lengua Castellana. – Madrid: Gredos, 1998. – 627 p.
8. Нарумов Б.П. Испанский язык // Языки мира: Романские языки. – М.: Academia, 2001. – С. 411-461.
9. Fontanella de Weinberg M. B. Evolución del voseo bonaerense en el siglo XIX // Estudios sobre español de América y lingüística afroamericana. – Bogotá: Univ. de los Andes, 1989. – P. 82-102.
10. Приходько Н.П. Особенности испанского языка в Эквадоре (фонетика и грамматика): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1980. – 23 с.
11. Зененко Г.П. Исследование субъектных и объектных беспредложных личных местоимений в современном испанском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – К., 1974. – 196 с.
12. Goga E. Introducere în filologia romanică. – București: Ed. didactică și

pedagogică, 1980. – 280 p. 13. *Фирсова Н. М.* Современный испанский язык в Испании и странах Латинской Америки. – М.: Восток–Запад, 2007. – 342 с. 14. *Фирсова Н.М.* Испанский речевой этикет. – М.: Высш. шк., 1991. – 174 с. 15. *Фирсова Н. М., Чеснокова О. С.* Обращение в современном испанском языке. – М.: Изд-во УДН, 1987. – 89 с.

ПОПОВА Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБИСТІСНО-СПРЯМОВАНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ

У статті досліджуються мовні засоби створення особистісно-спрямованої комунікації в іспаномовному політичному дискурсі та виявляються найефективніші стратегії мовленнєвого впливу на колективного адресата. Підхід до дослідження з погляду теорії когнітивної лінгвістики дозволяє з більшою вірогідністю визначити механізми цього впливу на концептуальну свідомість комунікантів.

Ключові слова: особистісно-спрямована комунікація, політичний дискурс, колективний адресат, адресант, стратегії мовленнєвого впливу, когнітивна лінгвістика, концептуальна свідомість.

В статье исследуются языковые средства создания личностно-направленной коммуникации в испанском политическом дискурсе и определяются эффективные стратегии речевого влияния на коллективного адресата. Подход к исследованию с точки зрения когнитивной лингвистики позволяет точнее определить механизмы этого влияния на концептуальное сознание коммуникантов.

Ключевые слова: личностно-направленная коммуникация, политический дискурс, коллективный адресат, адресант, стратегии речевого влияния, когнитивная лингвистика, концептуальное сознание.

The article deals with studying the language means which help to do the Spanish political discourse more personal. The main attention is focused on effective strategies of speech influence on a collective addresser. Cognitive linguistics approach gives a possibility to determine exact influence instruments on addresser's conceptual consciousness.

Key words: personally directed communication, political discourse, collective addresser, addressee, strategies of speech influence, cognitive linguistics, conceptual consciousness.

На сьогоднішній день у різних типах дискурсу широко використовуються лексичні одиниці, як справляють на реципієнта виражений комунікативний ефект особистісного спілкування.

Актуальність дослідження особистісно-спрямованої лексики і закономірностей найефективнішого її використання полягає в тому, що розширення комунікативного простору завдяки новітнім технічним засобам сприяє тенденції вироблення певних стратегій донесення інформації до адресата, які створюють ефект стирання відстаней між комунікантами. Такі стратегії дозволяють через засоби масової інформації, телекомунікаційні й комп'ютерні мережі справляти ефективний прагматичний вплив на адресата, апелюючи до його індивідуальності. **Метою** дослідження є аналіз мовних засобів, що інтимізують політичний дискурс, і виявлення найефективніших стратегій мовленнєвого впливу на колективного адресата.

Значна кількість наукових праць сучасних лінгвістів присвячена вивченню семантико-прагматичного змісту, конотації та впливової сили мовних одиниць, що використовуються в дискурсі (Б.А. Абрамов, Н.Д. Арутюнова, А.Н. Баранов, А.Д. Белова, М.В. Гусар, Т.А. ван Дейк, Г.В. Ейгер, І.А. Рапопорт, А.А. Івін, Ю.Н. Караулов, А.А. Леонтьев, Є.В. Падучева, М.М. Полюжин, Г.Г. Почепцов, Ч. Филлмор, Г.М. Яворська, Е. Бланко Лазаро, Е. Касас, М.Л. Коста, В. Едмонсон, А. Гарсія Берріо, Дж. Грунет, Д. Хаймс, Р. Лазарільо, Д. Нунан, К.Л. Санчес та ін.). Учені досліджують мовні засоби, включаючи лексичні одиниці, які обираються адресантом залежно від референтної ситуації, тобто сукупності елементів, які присутні в свідомості мовця про об'єктивну дійсність у момент мовлення і які обумовлюють певною мірою вибір мовних елементів при формуванні самого висловлювання [1:90-91]. Проте, у світлі лінгвокогнітивної теорії, якій присвячені праці М.М. Болдарева, О.М. Кагановської, О.С. Кубрякової, З.Д. Попової, І.А. Стерніна та ін., ефект впливового значення лексичних одиниць набуває якісно-нового уявлення.

Таким чином, **наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в ньому вперше особистісно-спрямована лексика пов'язується з концептуальною свідомістю комунікантів, що дозволяє з більшою вірогідністю дослідити механізми мовленнєвого впливу в світлі лінгвокогнітивної теорії.

Предметом дослідження є прагматичний вплив публічного іспаномовного дискурсу, який не є неопосередкованою комунікацією між двома мовцями, на масового реципієнта.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, які завдяки своєму значенню та концептуальній свідомості адресата справляють на нього видимий вплив, завдяки комунікативним стратегіям, свідомо вибудованих адресантом у своєму мовленні.

Оскільки мовна реалізація адресанта відбувається за шкалою “об'єктивізація / суб'єктивізація” та “категоричність/некатегоричність”, що є прагматичними категоріями – “прагматично-зумовленими способами передачі адресантом інформації в залежності від умов функціонування дискурсу, взаємовідносин комунікантів та мети спілкування” [2:165], то прояв комунікативної взаємодії в іспаномовному публічному дискурсі відбувається через втілення цих категорій у конкретну мовну форму.

Так як процес комунікативної взаємодії поділяється на мовленнєву діяльність адресанта та сприйняття й інтерпретацію його цілей адресатом, то варто проаналізувати способи суб'єктивізації дискурсу адресантом, відбиття цих категорій у свідомості адресата та взаємодію їхніх концептуальних полів.

Суб'єктивність дискурсу відображається в засобах представлення авторського “Я”, таких як лексичні одиниці й конструкції, синтаксичні структури, темп мови, інтонація тощо, вибір яких значною мірою зумовлюється

мовною та комунікативною компетенцією адресанта.

Висвітлення різноманітних тем у публічному дискурсі найчастіше відбувається шляхом використання “принципів узагальнення та деталізації” [3:223].

Використання принципів узагальнення пояснюється належністю мовця до того самого суспільства, членом якого є адресат, необхідністю характеризувати певні явища чи події в цьому суспільстві, вимогою бути ненав’язливим у вираженні своїх переконань. В іспаномовному дискурсі ця категорія чітко проявляється у висловлюваннях з використанням займенника першої особи множини, форм дієслова, що відповідають першій особі множини та присвійного займенника *nuestro*. Якщо пов’язати значення цієї мовної категорії з концептом, який існує в свідомості адресата, то в ній легко викликати як основне, так і периферичні концептуальні значення даних лексем, що на рівні підсвідомості співвідносять обох учасників комунікації з єдиною сутністю: спільним середовищем існування, а отже, спільністю інтересів і проблем, а також взаємодією в пошуку їхнього раціонального вирішення.

Якщо концепт розуміти як ідеальну сутність, яка формується в свідомості людини як глобальна мисленнєва одиниця, що являє собою квант структурованої свідомості [4:5], то видається досить легким маніпулювання цією свідомістю за умови знання засобів впливу на конкретні частини цієї структури, що власне й дозволяє робити використання певних лексичних одиниць, які ненав’язливо вплітаються в структуру дискурсу.

Напр.: *Somos una sociedad más libre, más fuerte y más desarrollada* (Aznar, 26.06.2003).

Nosotros tenemos que defender estos principios (Zapatero, 23.08.2008).

Estamos concentrados en este acto de vandalismo (Rejoy, 23.08.2008).

Nuestro futuro depende de nosotros (Rato, 22.03.2005).

Після прочитання наведених прикладів виникає враження, що учасники спілкування є давно знайомими людьми зі спільними інтересами, переконаннями, і що між ними існує згода щодо майбутньої діяльності. Проте, ці приклади взяті з промов відомих людей та політиків, які виступають перед широкою аудиторією. Зрозуміло, що вони особисто не знайомі з кожним зі своїх адресатів і, тим паче, більшість адресатів не мають можливості вільного спілкування з публічними людьми. Принцип узагальнення зводиться до апелювання мовцем до концептів “суспільство” і “єдність” у свідомості кожного окремого носія мови. Займенники першої особи однини не лише апелюють до цих концептів, але й приймають накладання їх один на один, що зумовлюється частковою подібністю периферичних полів обох концептів, а отже, формують цілісне психологічно-емоційне сприйняття реалізованого мовцем висловлювання.

Напр.: *Nuestra incorporación a la Unión Económica y Monetaria coincide también con un proceso de globalización económica* (el Rey, 12.12.2008).

Esta ilustre estirpe de nuestro sistema político y social no debe hacernos olvidar que los europeos necesitamos seguir aprendiendo de otras culturas y de otros pueblos y haciendo gala de espíritu tolerante y abierto (el Rey, 12.06.2008).

Nuestra democracia de antiguas raíces griegas confluye hoy en una Europa unida en la defensa de unos valores y principios comunes que se han ido modelando bajo el impulso creador de las grandes corrientes espirituales e intelectuales de la historia de nuestro continente (el Príncipe de Asturias, 23.10.2008).

La defensa de nuestro sistema de libertades nos exige contar con unas Fuerzas Armadas bien capacitadas y bien equipada (Aznar, 15.07.2002).

Підсиленню принципу узагальнення в публічному дискурсі часто слугує займенник *todos*, а також іменники збірного значення, на зразок *españoles*, *europeos*, *patriotas*, у поєднанні з першою особою множини.

Напр: ... *nos plantea a todos un reto intelectual y moral de primera magnitud* (el Rey, 23.10.2008).

Los españoles estamos muy orgullosos, pues eso es nuestra historia (Aznar, 23.10.2003).

Los españoles ya hemos comprobado que ésta es una forma eficaz de impulsar el crecimiento económico y la creación de empleo (Aznar, 23.10.2003).

Останнім часом науковці все частіше в своїх дослідженнях намагаються чітко виокремлювати поняття “концепт” на відміну від поняття “значення” (А.Н. Баранов, С.Г. Воркачев, С.В. Вострова, М.М. Полюжин, А.М. Приходько, Е. Селіванова та ін.). Існують визначення обох термінів, які чітко розмежовуються. Під терміном “лексичне значення”, на відміну від концепту, визначення якого наведено вище, розуміють історично закріплену у свідомості народу (колективу) співвіднесеність слова з певним явищем [5:38]. Зважаючи на розвиток дискурсивної лінгвістики (В.М. Петров, Ю.Н. Караулов, М.В. Попович, О.Г. Ревзина, В. Едмонсон, Л.Х. Фернандес та ін.) та посиляючись на її досягнення, можна стверджувати, що “дифузія” мовних і екстралінгвістичних факторів є невід’ємним елементом у дослідженні самого явища спілкування та мовленнєвого впливу. Таким чином, варто розглядати поняття “значення” та “концепту” також як дифузійно-злиті явища, які образно є “стрижнем” комунікативної взаємодії, з одного боку якого знаходиться концепт у свідомості носія мови, з іншого – значення мовної одиниці. Саме тіло такого “стрижня” являється провідником і психо-мовленнєвою діяльністю індивіда, від якої залежить рівень і швидкість розуміння людиною отриманої інформації.

Оскільки психіка людини є дуже чутливою до проявів уваги [6:37], мовець, за допомогою вмілого маніпулювання мовними матеріалом, може

зробити провідник більш чутливим, а отже, влучно досягти своїх прагматичних цілей у спілкування з широкою публікою, де особистісний вплив є більш опосередкованим, ніж у безпосередньому спілкуванні адресанта й адресата.

З метою посилення цього впливу мовці, окрім принципу узагальнення, широко користуються принципом деталізації, який Ю.Найда називає “причетністю автора” [7:132], і який обумовлюється не лише як погляд автора, але і як його настанова, тобто певні прагматичні цілі, серед яких важливим є встановлення особистісного спілкування. Прийом “інтимізації” викладу інформації призводить до відкритого використання авторського “Я”, що впливає на емоційність читацького сприйняття й допомагає швидко встановити мовний контакт.

У сучасному публічному іспаномовному дискурсі чітко проявляється тенденція до деталізації мовцем власного образу. Автор може виступати в ролі спостерігача, дійової особи або коментатора – що є найпоширенішим видом прояву власного “Я” мовця в дискурсі.

Напр.: *Yo no tiro la piedra y escondo la mano* (Zapatero, 08.09.2002). – Мовець виступає в ролі дійової особи.

Y yo estoy muy contento de haber planteado este debate en la sociedad española (Aznar, 20.04.2002). – Мовець виступає в ролі дійової особи.

Pienso que la mayor parte de los ciudadanos comparten esta opinión (Rato, 20.04.2003). – Мовець виступає в ролі коментатора.

Estoy convencido de que, ante un asunto como éste, el Gobierno encontrará el respaldo de la inmensa mayoría de la Cámara (Aznar, 15.07.2002). – Мовець виступає в ролі коментатора.

Yo estoy razonablemente tranquilo, porque fueron sustentados por 10.300.000 españoles que les dieron una mayoría para hacer, justamente, exactamente, lo que están haciendo (Rejoy, 12.03.2007). – Мовець виступає в ролі спостерігача.

У концептуальному плані присвійний займенник *yo* або форми іспанських дієслів у першій особі однини асоціюються в свідомості адресата з особистістю мовця, підставляючи дії, думки, погляди адресата у периферію концепту його особистості. Саме так формується уявлення про кожну конкретну людину та ставлення до неї.

Зважаючи на особливості граматичного устрою іспанської мови, а саме, на можливість присудка позначати особу, яка виконує дію, і таким чином, економлячи мовленнєві зусилля, уникати використання самого займенника, можемо стверджувати, що досить поширене в публічних дискурсах використання займенника *yo* є цілеспрямованою дією, до якої вдається мовець задля надання дискурсу особистісного відтінку. Навіть якщо цей займенник використовується з метою виокремлення власної думки, почуттів, дій, він, у будь-яком разі, привертає увагу до особи, а отже, інтимізує дискурс.

Інколи займенник *yo* вживається у поєднанні з *mismo* для виділення та підкреслення ролі мовця в тому, про що йдеться.

Напр.: *Eduardo nos lo recordaba ahora en el vídeo que aquí se ponía, yo mismo lo decía aquí en Valencia* (Aznar, 15.07.2003).

Іншої стороною принципу деталізації є виокремлення мовцем кожного окремого реципієнта із натовпу, апелювання конкретно до нього.

Урахування даних загальної психології говорить про існування кількох головних принципів людської природи, керуючись якими мовець може ефективно впливати на перебіг спілкування та на остаточні результати комунікативного процесу. Серед них найважливішими є: почуття власної значущості, цікавість до самого себе та до власних інтересів, закон природи про те, що дія завжди рівна протидії [6:89]. Зважаючи на ці особливості людської психіки, адресанти публічного дискурсу широко використовують мовні засоби, що здатні викликати в свідомості адресата концепти його “індивідуальності”, “значущості”, “підтримки” тощо.

Серед таких мовних засобів виділяється займенник *ustedes*, за яким у мовній картині чітко закріплено значення поважного ставлення до адресата.

Напр.: *A usted le han metido un gol en el dato y eso le exige modestia a la hora de venir aquí y pedir datos a los demás* (Zapatero, 19.10.2008).

Ще більшого виокремлення кожного індивіда мовець досягає шляхом використання словосполучень *cada individuo*, *cada uno*, *cualquiera persona* та інших, що позначають певні прошарки суспільства.

Напр.: *Y junto a ellos los enfermos, los drogadictos, los miembros de familias desestructuradas por el paro y la miseria, los emigranres desvalidos...* (el Rey, 21.07.1979).

Este nuevo patriotismo proclama que todos caben y son necesarios, cualquiera que sean sus creencias, sus orígenes o sus opiniones; ... que hizo posible el éxito de convivencia de culturas (el Rey, 23.05.2008).

Cada persona debe tomar parte en la construcción de la sociedad (Arenas, 25.11.2002).

Спрямованість на особистісне спілкування в публічному дискурсі може досягатися завдяки висловлюванням захоплення, вдячності, підтримки, схвалення думок, дій, цінностей реципієнта, що викликає в нього позитивне ставлення до адресанта, оскільки інтерпретується концептуальною свідомістю як прояв симпатії до співрозмовника та відчуття власної значущості.

Напр.: *He aprovechado para pasar una mañana formidable una vez más en vuestra tierra* (Aznar, 22.04.2002).

Причиною одного з найпоширеніших прийомів інтимізації дискурсу, який використовують публічні люди, особливо політики, є прояв цікавості до особистих проблем адресата. Говорячи про нагальні суспільні проблеми,

перераховуючи їх при цьому, мовець обов'язково торкається того чи іншого питання, яке хвилює кожну окрему людину. Натомість, адресант ніколи не згадує про свої власні проблеми, що створює враження дуже сильного переймання проблемами інших людей.

Напр.: *Son Presupuestos de futuro porque mis objetivos son seguir creando empleo, y seguir construyendo una sociedad de bienestar, de progreso y de oportunidades para todos* (Rejoy, 15.06.2008).

Me refiero a las dificultades para adquirir una vivienda (Rejoy, 23.05.2007).

Y junto a ellos los enfermos, los drogadictos, los miembros de familias desestructuradas por el paro y la miseria, los emigranres desvalidos... (el Rey, 21.07.1979).

Врешті-решт, мовець часто вдається до створення ефекту “бумеранга” (термін психології), що полягає у викликові відповідної зворотної реакції з боку адресата. Якщо, скажімо, мовець дуже переймається проблемами індивіда, то розуміння цього викликає в людини бажання віддячити, а отже, зробити щось, що є важливим для мовця. Для творення даного ефекту мовці користуються особовими займенниками в називному та знахідному відмінках, поєднуючи їх з дієсловами в першій особі однини чи множини, що відкривають справжню мету самого адресанта.

Напр.: *Expreso ante el pueblo español, titular de la soberanía nacional, mi decidida voluntad de acatarla y servirla* (el Rey, 25.10.2001).

Yo apoyo su voluntad de solidarizar a los españoles (el Rey, 24.12.1978).

Поряд з іменниками та займенниками, які ідентифікують реципієнта як члена суспільства або як індивіда, важливого значення набувають лексеми, яким притаманна експресивна конотація. Цей прийом дозволяє мотивувати реципієнта, апелюючи до його індивідуальних цінностей, якостей, переконань, дій. Конотативно забарвлена лексика є не лише засобом розвитку ключових концептів дискурсу, матеріалом для розгортання аргументації, але й засобом побудови стратегій впливу як на логічне мислення адресата, так і на його емоційну сферу.

Напр.: *Sólo así, fundidos en la gran tarea de sacar a España adelante, con el gran esfuerzo que imprime la colaboración entusiasta, conseguiremos que esa paz sea la paz permanente de esta querida España* (el Rey, 24.12.1981).

Además, la creación de nuevas empresas en sectores de futuro está aumentando nuestra capacidad de crear empleo de calidad y mejor remunerado (Aznar, 12.05.2001).

Somos una nación moderna de treinta y seis millones de habitantes, que apreciando su tradición, mira con fe y con optimismo hacia el porvenir (el Rey, 2.06.1979).

Подекуди задля інтимізації публічного дискурсу мовці використовують

стратегію переконання адресата шляхом створення контрасту за допомогою лексичних і контекстуальних антонімів, що протиставляють особисте й чуже, краще й гірше, минуле й майбутнє.

Напр.: *La mejor expresión de esta transformación es que nuestros retos y oportunidades son hoy claramente distintos de los que teníamos hace cuatro años* (Rato, 12.11.2003).

En ese sentido, creo que la credibilidad del Gobierno está sustentada por los hechos y no por las promesas incumplidas (Aznar, 12.12.2002).

У поєднанні з неодноразовим повтором дієслів з семою “реалізації” (*cumplir, realizar, hacer, resultar*), прийом контрасту допомагає підкреслити виконання адресантом взятих на себе зобов’язань.

Напр.: *...es lo que ofrecimos en los tres presupuestos anteriores y lo hemos cumplido; es lo que el Partido Popular dijo en su Programa Electoral que iba a hacer, y lo hemos cumplido; es lo que el Presidente del Gobierno ofreció a los grupos parlamentarios y a la sociedad española en esta Cámara en el debate de investidura, y lo hemos cumplido* (Rato, 25.10.2003).

Мовленнєвий вплив на адресата здійснюється шляхом широкого використання лексем з футуральною семантикою, що в поєднанні з іншими лексемами з позитивним значенням надають дискурсу оптимістичного забарвлення.

Напр.: *Hoy estamos debatiendo entre nosotros cómo garantizar mejor el futuro del Sistema Público de pensiones y sobre cuáles son las políticas de futuro que nos permiten hacerlo* (Arenas, 24.04.2006).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у сучасному іспаномовному публічному дискурсі чітко простежується тенденція до його інтимізації. Вона зумовлюється впливовістю особистісно-спрямованого спілкування на концептуальну свідомість адресата, яка формується в перші роки життя та тісно пов’язує концепт особистісних взаємовідносин з такими мовними одиницями, як іменники та займенники на позначення окремих осіб, дієслова з позитивним конотативним забарвленням в першій особі однини тощо. Ефективними засобами створення особистісності публічного дискурсу є також мовні акти, які схвалюють, підтримують, виділяють реципієнта, впливаючи на егоцентричну орієнтацію людської психіки. Цікавим виявляється подальше вивчення зв’язку між концептом і значенням мовних одиниць, оскільки розуміння їхньої взаємодії робиться комунікацію в будь-якій сфері діяльності людини значно ефективнішою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вострова С.В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2003.
2. Падучева Е.В. Говорящий: субъект речи и субъект сознания // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991.
3. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія,

архітектоніка, варіативність. – К.: Інститут журналістики, 2002. 4. Стернин И.А., Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. – Воронеж: АСТ, 2007. 5. Ivanitzcaya A.A. Lexicología práctica del español. – К.: Вища школа, 1989. 6. Pease A., Garner A. Talk Language. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 7. Nida Y., Taber O. Author in text and discourse. – Manchester, 1969.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. www.casareal.es – Промови короля Іспанії Хуана Карлоса I. 2. www.elmundo.es – Промови відомих іспанських політиків: Родрагеса Сапатеро, Хав'єра Аренаса, Родріго Рато, Хосе.Аснара, Мар'яно Рехоя.

ПОТАПЕНКО С.І.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

КОМПОЗИЦІЙНО-НОМІНАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕРНЕТНОГО ДИСКУРСУ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі англійської та української мов)

У статті доведено, що композиційно-номінативна організація інтернет-сторінок, тобто послідовність розміщення заголовків і номінативних одиниць, визначається медійно-орієнтаційним, когнітивним і мотиваційним рівнями мовної особистості. Виявлено, що відмінності у структурі інтернет-сторінок англійською та українською мовами зумовлені частотністю оновлення сайтів та складом аудиторії, які в свою чергу визначають вибір одиниць різного ступеня узагальнення, вживання означень і скорочень.

Ключові слова: інтернетний дискурс; англійська мова; українська мова; мовна особистість; номінативна одиниця; означення; скорочення.

В статті доказано, що композиционно-номинативная организация интернет-страниц, то есть последовательность расположения заголовков и номинативных единиц, определяется медиа-ориентационным, когнитивным и мотивационным уровнями языковой личности. Установлено, что отличия в структуре интернет-страниц на английском и украинском языках обусловлены частотой обновления сайтов и составом аудитории, которые определяют выбор единиц разной степени обобщенности, употребление определений и сокращений.

Ключевые слова: интернетный дискурс; английский язык; украинский язык; языковая личность; номинативная единица; определение; сокращение.

The article proves that compositional and nominative organization of Internet pages, i.e. the order of headlines and nominative units, is influenced by the media-orientational, cognitive, and motivational levels of linguistic personality. The paper reveals that the differences in the structure of English and Ukrainian Internet pages are determined by the frequency of site renewal and the structure of the audience reflected in the choice of nominative units of different degree of generalization, the use of attributes and abbreviations.

Key words: Internet discourse; English language; Ukrainian language; linguistic personality; nominative unit; attribute; abbreviation.

Зародження лінгвоінтернету як нової галузі знань про функції мови в комп'ютерному середовищі [1:5] передусім пов'язане з вивченням інтернетного дискурсу, який формується внаслідок поєднання мови з комп'ютерним каналом передачі інформації. Інтернетний дискурс, призначений для повсякденного користування, розвивається у двох напрямках: створюються аналоги друкованих видань, наприклад газет [2:55], та формуються гібридні медійні жанри, які

поєднують властивості традиційних засобів інформації: газет, журналів, радіо та телебачення. До гібридного різновиду інтернетного дискурсу належать сайти радіо-телевізійних компаній, на сторінках яких одночасно взаємодіють друкований, відео й аудіо компоненти.

Сучасні дослідження інтернет-дискурсу здебільшого виконуються на матеріалі окремих мов, що обмежує ступінь узагальненості отриманих результатів, зумовлюючи наше звернення до гіпертекстової організації сайтів кількома мовами. Оскільки гіпертекст тлумачиться як засіб нелінійної репрезентації інформації [3:23], його вивчення передбачає аналіз двох компонентів – композиційного та номінативного. Перший виявляється у послідовності подачі матеріалів, а другий – у виборі референційних засобів. Проведення контрастивного дослідження гіпертекстової організації інтернет-дискурсу потребує розробки спеціальної методики аналізу, що складає **мету** цієї статті. Її **завдання** полягає у виявленні впливу на організацію інтернетного дискурсу вербально-семантичного (медійного), лінгвокогнітивного та мотиваційного рівнів мовної особистості [4]. **Матеріалом** дослідження є сайти Бі-Бі-Сі: два англomовних (міжнародний і британський) та україномовний.

При розробці методики зіставного аналізу композиційно-номінативної організації інтернет-дискурсу різними мовами ми виходимо з узагальненого тлумачення вербально-семантичного рівня мовної особистості, виокремленого Ю.М. Карауловим, як медійно-орієнтаційного. Адже він пов'язаний не тільки з мовою, а й з іншими засобами доступу людини до навколишнього середовища: сприйняттям, писемністю, числами, рекламою, масовою інформацією тощо [див. 5:8]. Вказані медіа розширюють діяльність людини взагалі [6:48] та тіла й органів відчуття зокрема [6:116].

На першому етапі зіставлення композиційно-номінативної організації інтернет-дискурсів різними мовами аналізуємо роль медійно-орієнтаційного чинника, який визначає розміщення матеріалів стосовно тілесних координат ВЕРХ – НИЗ, ЛІВО – ПРАВО та ЦЕНТР – ПЕРИФЕРІЯ. Базовою одиницею організації інтернетного дискурсу виступають заголовки. Їх номінативна функція полягає у відображенні змісту тексту, а тому їх тлумачать як ім'я твору [7:53], яке актуалізує категорію перспекції та формує настанову на читання [8:92]. В аспекті важливості інформації та послідовності її репрезентації медійні заголовки поділяються на назви розділів і рубрик, назви статей, надзаголовки та підзаголовки.

Другий крок у зіставленні організації інтернет-дискурсів різними мовами полягає у виявленні ролі змістового чинника, пов'язаного з будовою картини світу користувачів, яку, з одного боку, тлумачать як систему інтуїтивних уявлень про реальність [9:127], а з іншого, як форму існування свідомості людини [10:110]. Картина світу формується в ході поступового узагальнення й

осмислення перцептивних відношень за аналогією до географічної репрезентації дійсності, яка складається внаслідок “підйому” спостерігача над умовною земною поверхнею. Вважають, що процес такого підйому розтягується на тисячоліття завдяки змішуванню вертикальних (сакральних) і горизонтальних (сторони світу) координат світу, просторових і часових координат [11:88-89].

Картина світу структурована ментальними одиницями різного ступеня узагальнення, які можуть бути використані для пояснення значення номінативних одиниць у складі заголовків і текстів: бінарними опозиціями, концептами й схемами. Опозиції ґрунтуються на протилежних ознаках: просторових, пов’язаних із перцепцією (верх / низ, небо / земля, лівий / правий, схід / захід тощо); природних / культурних (мокрый / сухий, сирий / варений); соціальних (свій / чужий, близький / далекий, внутрішній / зовнішній тощо) [12:50]. Концепти як змістові одиниці пам’яті, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [13:90], забезпечують встановлення адресатом свого місця в світі та дискурсі. Схеми як послідовності минулих реакцій і досвіду, необхідного для діяльності живого організму з метою забезпечення його адаптивної реакції, пов’язаної з орієнтуванням щодо будь-якого явища [14:200, 207-208], структурують конкретні події, зазвичай представлені фреймами або скриптами. У медіа-дискурсі номінативні одиниці позначають будь-який із вказаних компонентів картини світу, репрезентуючи одне й те саме явище у різних ракурсах.

На третьому етапі зіставного аналізу гіпертекстової організації інтернет-дискурсів різними мовами встановлюємо залежність композиції та вибору номінативних одиниць від потреб аудиторії. Важливість останніх зумовлена тим, що засоби масової інформації як різновид бізнесу можуть успішно функціонувати лише задовольняючи бажання читачів [15:48]. Основу всіх потреб складає перцепція, яка вказує на відсутність того, що має бути чуттєво відображене [16:74]. На неї спираються п’ять інших базових потреб, виокремлених Абрахамом Маслоу: фізіологічні, у безпеці, належності до групи, визнанні, самоактуалізації [17:77]. До фізіологічних потреб автор концепції зараховує забезпечення людини харчами, повітрям та іншими предметами першої необхідності [17:80], безпеку пов’язує зі збереженням життя людини [17:82], потребу в належності – з входженням особи до різних соціальних утворень – сім’ї, клану, групи, колективу, суспільного класу тощо [17:87]. Потреба у визнанні (*esteem need*) полягає в повазі інших, репутації та престижі [18], а потреба в самоактуалізації (*self-actualisation*) пов’язана з реалізацією здібностей людей (*what a man can be, he must be*) [18], відображених у наведеному визначенні модальними дієсловами *can* і *must*. Мотиваційний

чинник зумовлює підбір матеріалів, послідовність розміщення їхніх назв у вертикальних координатах інтернет-сторінок та висунення на початок заголовків статей, тобто у горизонтальній перспективі, номінативних одиниць, які активують концепти, пов'язані з базовими потребами аудиторії.

Продемонструємо застосування запропонованої методики на прикладі гіпертекстової організації англomовних та україномовного сайтів Бі-Бі-Сі.

Орієнтаційна структура двох порівнюваних сайтів, яку виявляємо на першому етапі аналізу, характеризується ізоморфізмом, зумовленим однаковими принципами перцептивного орієнтування користувачів стосовно координат ВЕРХ – НИЗ і ЛІВО – ПРАВО відповідно до закономірностей сприйняття друкованих творів у європейських культурах [19:1814]. Композиція інтернет-сторінок відзначається значною кількістю вертикальних рівнів і лише трьома колонками, розміщеними по горизонталі.

На верхньому (першому) рівні сторінок розміщені назви сайтів англійською мовою (*BBC News; BBC Ukrainian. com*), які окреслюють межі аудиторії за рахунок апеляції до її потреби в належності до певної мовної спільноти. ЗЛІВА першої сторінки знаходимо тексти меню, озаглавлені *News Front Page* на англomовному сайті та *Головна сторінка* на україномовному. На другому рівні англomовних сайтів, тобто ЗНИЗУ від їхніх назв, розташована дата, напр., *Page last updated at 9.05 GMT, Friday, 30 January 2009*. Однак, у цій позиції україномовного сайту вміщується рухомий рядок з інформацією про останні події. Третій рівень на двох аналізованих сайтах має протилежну організацію: англomовні сторінки містять рухомий рядок, а україномовні – дату поновлення, у якій послідовність компонентів відрізняється від структури дати на англomовному сайті внаслідок різної частотності їхнього оновлення – *Останнє поновлення: п'ятниця, 30 січня 2009 р., 05: 20 GMT, 7: 20 за Києвом*. Висунення на початок часового рядка англomовного сайту числівника, що позначає години (*9.05 GMT*), свідчить про визначальну роль годинного ритму його функціонування, а вказівка на день тижня (*п'ятниця*) на україномовній сторінці сигналізує про більш повільну періодичність його оновлення – кілька разів на добу.

На четвертому рівні сторінок обома мовами – головне повідомлення, а під ним, на п'ятому рівні, – два менш актуальні матеріали, на що вказує не тільки їхнє розташування ЗНИЗУ, а й менший розмір супутніх фотографій і шрифту. СПРАВА від трьох головних новин – рубрика, заголовки якої повідомляють про попередні важливі події.

Вказані базові компоненти інтернетного гіпертексту, які включають текст меню, головні повідомлення у ЦЕНТРІ та СПРАВА головної сторінки, утворюють найважливіші орієнтаційні позиції сайтів. Тому в ці точки висуваються вербальні засоби найбільш загальної семантики, призначені для

первинної активації картини світу читачів з урахуванням використаної мови. На англomовних сайтах текст меню ЗЛІВА від останніх повідомлень має композицію, подібну до журнальної колонки “Зміст”. Розміщені в алфавітному порядку назви рубрик іменують регіони світу, апелюючи до потреби в належності (*Africa, Americas, Europe, Middle East, South Asia, UK*), та предметні концепти, які акцентують різні аспекти потреб в самоактуалізації та безпеці (*Business, Health, Science&Environment, Technology, Entertainment*). Розміщення в кінці цього списку назви *Entertainment* (Розваги) свідчить про слабкий зв’язок означеного концепту з базовими потребами аудиторії. Подібно до поділу американського варіанта часопису *Newsweek* на національний (*American Affairs*) та міжнародний (*International*) розділи, текст меню на україномовній сторінці спочатку іменує країну (*Україна*), для населення якої призначена інформація, потім концепт бізнесу (*Бізнес*), пов’язаний з потребою незалежної держави в самоактуалізації, і лише на третьому місці – рубрику *Світ*, яка репрезентує решту планети. Дві останні назви в тексті меню – це рубрики *Культура та суспільство* й *Преса*, які позначають сфери, що сприяють гуманітарному розвитку держави.

Назва рухомого рядка на перших сторінках англomовних та україномовного сайтів співвідносить повідомлення з темпоральною шкалою, позначення елементів якої визначається морфологічними особливостями одиниць порівнюваних мов. На англomовних сайтах використовується субстантивовані прикметники *Latest* зі значенням недавніх або найновіших речей чи новин [20:724], а на україномовній сторінці – словосполучення *Останні новини*, у якому прикметник *останні* має більш загальну семантику, ніж його англійський відповідник.

Назви найбільш популярних повідомлень у ПРАВОМУ ВЕРХНЬОМУ кутку озаглавлені як *ЧИТАЦЬКА П’ЯТИРКА* на україномовній сторінці та *OTHER TOP STORIES* на англomовних сайтах. Остання назва аналогічна заголовку *TOP OF THE WEEK* на третій сторінці журналу *Newsweek*. Використання в англomовному медіа-дискурсі одиниці *top*, яка активує ВЕРТИКАЛЬ, а в україномовному – іменника *п’ятірка*, що апелює до послідовності невизначеного напрямку, відбиває максимальну активність вертикальності в англійській лінгвокультурі, а горизонтальності як в російському [21:419], так і в українському менталітеті.

Заголовки у складі рухомого рядка, а також у назвах головних і недавніх подій мають ідентичну синтаксичну структуру й номінативне наповнення, поступово переміщуючись із найбільш помітного верхнього рівня у менш важливі нижню та праву точки. Організація заголовків у трьох вказаних сильних позиціях мало залежить від вертикальної орієнтації сторінок, а їхня горизонтальна структура визначається мотиваційним і змістовим чинниками.

Мотиви читачів зумовлюють висунення на початок заголовків одиниць, які апелюють до певних потреб, а змістовий чинник виявляється у випущенні окремих одиниць для привернення уваги аудиторії до змісту або його роз'яснення чи конкретизації за рахунок додаткових мовних засобів.

Вплив мотиваційного та змістового факторів на висунення й випущенням певних одиниць обмежений синтаксичними особливостями англійської та української мов. Ізоморфні риси у синтаксичній структурі заголовків на обох сайтах виявляються у висуненні одиниць на позначення активного джерела дії, позначеного антропонімами, пор.: *Obama issues US recovery pledge* – *Обама: безпрецедентна ситуація вимагає негайних дій* (24.01.2009), загальними іменниками, які іменують людей, пор.: *Migrants escape on Italian island* – *Сомні мігрантів втекли з табору на Лампедузі* (24.01.2009), топонімами, які метонімічно вказують на керівництво країн, пор.: *Israel to probe phosphorus claims* – *Ізраїль розслідує, чи в Газі застосовувався фосфор* (21.01.2009).

Синтаксичний аломорфізм заголовків пов'язаний з вибором різних засобів позначення місця події з метою апеляції до потреби аудиторії в належності до певної нації. Використані для цього в назвах англomовних текстів означення передаються в українській мові називними реченнями, пор.: *DR Congo rebel leader arrested* – *Конго: заарештовано лідера повстанців Лорена Нгуєнду* (23.01.2009), іменниками у родовому відмінку, пор.: *German economy faces gloom 2009* – *Економіка Німеччини впаде на 2 відсотки* (21.01.2009), або обставинами місця, пор.: *US novelist Updike dies of cancer* – *У США помер письменник Джон Андайк* (28.01.2009).

Семантичний аломорфізм структури заголовків полягає у домінуванні конкретних іменників на англomовних сайтах і абстрактних субстантивів на україномовних сторінках, що виявляється у репрезентації події на різних рівнях узагальнення. Відповідно, англійські іменники позначають джерело, ціль або інструмент дії, а в заголовках про ті ж самі події українські субстантиви акцентують діяльність, що виявляється у домінуванні віддієслівних іменників. Так, бомби як джерело загрози (*Bombs hit Gaza as UN urges truce*) символізують наступ ізраїльських військ, названий у заголовку українською мовою відповідним абстрактним іменником: *Наступ ізраїльських військ у Газі* (8.01.2009). Водночас позначення на англomовному сайті природного газу як джерела забезпечення життєдіяльності країн (*Russian gas to Europe 'blocked'*) співвідноситься в україномовному заголовку з вказівкою на його постачання: *Постачання газу в ЄС знову заблоковане* (12.01.2009).

Змістові відмінності виявляються у більш компактних заголовках на англomовних сайтах та в їхній пояснювальній спрямованості на україномовних сторінках, якщо події стосуються далеких від нашої країни держав. Нерозгорнутість англomовних заголовків виявляється у використанні

аббревіатур, випущенні означень або залученні дієслів загальної семантики, які зумовлюють звернення читача до тексту за додатковою інформацією. На початок заголовків англomовного сайту висуваються скорочені назви регіонів світу, напр., *C Asia* (4.02.2009) для позначення центральної Азії, або країн, напр., *S Lanka* для іменування Шрі-Ланки (25.01.2009).

Випущення означень у заголовках на англomовному сайті спрямоване на усунення прямих оцінок референтів. Так, англійській назві *Death penalty over Chinese milk* відповідає більш поширений український варіант, який кваліфікує молоко як отруєне: *Смертна кара в Китаї за отруєне молоко* (22.01.2009). Дієслова загальної семантики дозволяють уникати на англomовних сайтах додатків з метою приховування інформації. Наприклад, загальний опис дій Барака Обами на англomовних сайтах предикатом *acts* (*Obama acts on Guantanamo trials*) конкретизується на україномовній сторінці присудком *просить*, додатки до якого пояснюють суть прохання президента: *Обама просить призупини процеси в Гуантанамо* (21.01.2009).

Змістові відмінності в організації заголовків різними мовами також залежать від стану картини світу відповідної аудиторії, про що свідчить позначення референта загальним іменником або власною назвою з різною кількістю класифікаторів, які вказують на його значимість. На відміну від загальних іменників, антропоніми відбивають більшу важливість референта для аудиторії. Так, на україномовному сайті власна назва ідентифікує польського лідера воєнного часу генерала Сікорського, що зумовлено сусідством України з Польщею, напр., *Генерал Сікорський таки загинув у літаку*. Водночас в одному з заголовків англomовного сайту його позначено загальним іменником *hero* (*No evidence Polish hero murdered*), а в іншому прізвище з численними класифікаторами, що вказують на статус, винесене у позицію підмета підрядної частини, напр., *Polish investigators say there is no evidence wartime leader General Wladoslaw Sikorski was murdered* (29.01.2009). Схожу структуру мають заголовки про новообраного патріарха православної церкви: власна назва на україномовному сайті, напр., *Патріарх Кирил захищатиме кордони РПЦ*, корелює з загальним іменником на англomовній сторінці, напр., *Orthodox church enthrones leader* (1.02.2009). Вибір у заголовках топонімів визначається ступенем просторової деталізації картини світу аудиторії, зумовленої географічною або психологічною віддаленістю читачів від позначуваного місця. Так, при повідомленні про снігопади у Британії англomовний сайт використовує топонім *London*, напр., *London travel badly disrupted*, а україномовна сторінка – власну назву *Англія*, яка позначає столицю та прилеглу місцевість, напр., *В Англії снігопади спричинили хаос на транспорті* (2.02.2009). Змістова відмінність у мовній організації заголовків англomовних сайтів на рівні присудків спрямована на створення ефекту присутності за допомогою

теперішнього часу в тих випадках, коли українські автори вживають форми минулого, пор.: *US woman gives birth to octuplets* – Жінка у Сполучених Штатах народила вісьмох дітей (27.01.2009).

Шостий композиційний рівень англomовних сторінок забезпечує доступ аудиторії до відео і аудіо матеріалів, на що вказує назва рубрики *Video&Audio news*. Її повідомлення стосуються менш важливих подій, ніж новини у друкованій частині головної сторінки. Так, на англomовному сайті за 30 січня 2009 року матеріали цієї рубрики були присвячені пожежам в Австралії (*Australian fires destroy homes*) та масовим молитвам мусульман (*Muslims flock to mass prayer*). На шостому рівні україномовного сайту міститься аналіз новин, поданих у верхній частині сторінки. Того ж таки 30 січня 2009 року заголовки україномовного сайту пропонували такі коментарі: *Є проблема деградації силового сектору України* та *67 відсотків українців не вірять банкам*. Статті такого змісту містяться на англomовних сайтах на сьомому рівні, озаглавленому *Features, views, analysis*. Номінативні одиниці у їхніх назвах апелюють до більш загальних концептів, ніж у заголовках новин, а тому підзаголовки пояснює зміст заголовка. Так, назва *All change*, у якій квантифікатор *all* відбиває надзвичайно високий ступінь узагальнення, уточнюється підзаголовком *Why the new face of US Republicans matters* (31.01.2009), котрий пов'язує загальний концепт змін з конкретними перестановками в республіканській партії.

Сьомий рівень україномовного сайту та восьмий англomовного пропонують інформацію, пов'язану з різними частинами світу та сферами діяльності, позначеними назвами, які подані більшим шрифтом на англomовних сайтах і червоним кольором на україномовних сторінках. Відмінності між назвами рубрик порівнюваними мовами виявляються в акцентуванні в назві *Around the world now* поточного моменту дейктиком *now*, співвідносним із годинним ритмом оновлення сайту. Аналогічний дейктик відсутній у назві рубрики *Світ* внаслідок більш повільного функціонування україномовного сайту.

Дев'ятий рівень англomовної сторінки пропонує інформацію, пов'язану зі сферами предметної діяльності. Ця рубрика озаглавлена *More from BBC News*, де прислівник *more* відбиває додатковий статус повідомлень. Водночас на україномовному сайті вказані рубрики входять до восьмого рівня, що зумовлено меншою кількістю поданих повідомлень.

Отже, запропонована методика антропоцентричного зіставного аналізу дозволяє виявити вплив медійно-орієнтаційного, мотиваційного та когнітивного рівнів мовної особистості на гіпертекстову організацію англomовних і україномовних інтернет-сторінок. Орієнтація визначає розміщення заголовків у вертикальній перспективі, зумовлюючи іменування рубрик найбільш загальними одиницями, та їхню структуру по горизонталі, що виявляється у

послідовності вживання номінативних одиниць. Мотиваційний чинник підпорядковує відбір матеріалів, структуру текстів меню в аспекті зв'язку з потребами в належності та безпеці, а також висунення в ініціальні позиції заголовків одиниць на позначення концептів, пов'язаних із базовими потребами аудиторії. Останні мають безпосередній вплив на актуальне членування заголовків англійською мовою, які слугують зразком для творення назв україномовних текстів. Змістовий чинник, спрямований на привернення уваги читачів, виявляється у використанні скорочень, вживанні дієслів загальної семантики, випущенні означень в англомовних заголовках і в залученні додаткових пояснень у назвах повідомлень українською мовою. Проведений аналіз засвідчує, що англомовні сайти впливають не тільки на композицію україномовних сторінок, а й на актуальне членування заголовків. Подальше дослідження інтернет-дискурсу у зіставному аспекті передбачає застосування запропонованої методики для порівняння сторінок англійською та російською мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горошко Е.И.* Лингвистика Интернета: новое научное направление в лингвистике или как получить этот статус. – Саратов: Наука, 2007.
2. *Waal de E., Schönbach K., Lauf E.* Online newspapers: A substitute or compliment for print newspapers and other information channels? // *Communications*. – 2005. – Vol. 30, № 1. – P. 55-72.
3. *Дедова О.В.* Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма // *Вестник МГУ. – Серия 9: “Филология”*. – 2001. – № 4. – С. 22-36.
4. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.
5. *Потаненко С.І.* Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Автореф. ... дис. доктора філол. наук / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2008.
6. *McLuhan M.* Understanding Media: The Extensions of Man. – Cambridge (Mass.): The MIT Press, 1997.
7. *Тураева З.Я.* Лингвистика текста. – М.: Просвещение, 1986.
8. *Кухаренко В.А.* Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988.
9. *Руднев В.П.* Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999.
10. *Слухай Н.В.* Роль міфу в організації сучасного масмедійного простору // *Літературна мова у просторі національної культури*. – К.: Вид.-поліграф. центр Київський університет, 2004. – С. 107-115.
11. *Замятин Д.Н.* Культура и пространство: Моделирование географических образов. – М.: Знак, 2006.
12. *Маслова В.А.* Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2004.
13. *Кубрякова Е.С.* Концепт, Концептуализация // *Краткий словарь когнитивных терминов*. – М.: Филологическ. фак-т МГУ, 1996. – С. 90-94.
14. *Bartlett F.C.* Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1967.
15. *Pye K., Yates R.* British Politics: Ideas and Concepts. – L.: Stanley Thornes, 1990.
16. *Барабанищikov В.А.* Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса. – М.: Когито-Центр; Высшая школа психологии, 2006.
17. *Маслоу А.Г.* Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 1999.
18. *Maslow A.* A theory of human motivation // *Classics in the History of Motivation at psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm* (accessed on 11.08.2006).
19. *Gardner R., Luchtenberg S.* Reference, image, text in German and Australian advertising posters // *Journal of Pragmatics*. – 2000. – Vol. 32, №2. – P. 1807-1821.
20. *Hornby A.S.* Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English: 6th ed. / Edited by S. Wehmeier. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2000.
21. *Евтушенко Е.Н.* Пространственная ориентация // *Антология концептов*. – М.: Гнозис, 2007. – С. 413-424.

ПРИГОДІЙ С.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОНТОПСИХОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті зроблено спробу обґрунтувати новий підхід до аналізу художнього твору. Адаптуючи онтопсихологію А. Менегетті, автор оригінально тлумачить класичні оповідання Дж. Лондона.

Ключові слова: онтопсихологія, семантизація, монітор відхилення, Ін-се.

В статті предпринята попытка обосновать новый подход к анализу художественного произведения. Адаптируя онтопсихологию А. Менегетти, автор оригинально интерпретирует классические рассказы Дж. Лондона.

Ключевые слова: онтопсихология, семантизация, монитор отклонения, Ин-се.

The article is meant to outline a new approach to analyzing a fictional text. Adapting A. Meneghetti's ontopsychoanalysis the author treats originally J. London's stories.

Key words: ontopsychoanalysis, In-se, semantisation.

Онтопсихологія – сучасна тенденція західноєвропейської науки про людську психею. Започаткував її італієць Антоніо Менегетті, який оригінально продовжив традицію екзистенційно-гуманістичної психології К. Роджерса, Р. Мейя, А. Маслоу, трансформувавши здобутки З. Фрейда, К. Юнга, О. Бонайма, Г. Гутейля. Онтопсихологія вельми дотична до літературознавства, бо має справу зі “світом образів”, що складають зміст людської свідомості й несвідомого. А втім, єднає їх не лише це.

А. Менегетті постулює три ключові моменти свого онтопсихологічного підходу: “1. **Криза**. Онтопсихологія дає зрозуміти той факт, що людина не може сповна скористатися своєю раціональністю через втрати контакту з власною відправною точкою – точкою зв’язку з основою буття! Перше, що каже онтопсихологія: “Увага! Всередині тебе існує певна частина, у котрій ти є самим собою, у котрій ти вступаєш у контакт із життям і в котрій важливим є ти самий; але цю частину ти мусиш віднайти”. Це – Ін-се людини, та точка, де життя виступає посередником неповторності кожного індивіда, керуючи процесом “Я є тим, що є” і породжуючи особистість. Однак для цього необхідно здобути владу над цією точкою. 2. **Метаноїя як терапія аутентифікації**. Онтопсихологія навчає техніки прочитання тих чи інших відтінків ситуації, і її месидж такий: “Я не заперечую твоєї раціональності, але якщо ти хочеш ізнов сягнути несвідомого, того, що невідомо твоїй свідомості...”. Щоби розуміти несвідоме, необхідна терапія аутентифікації для здійснення метаноїї (докорінної зміни поведінки з метою її ототожнення з Ін-се). 3. **Природна інтенціональність**. Послання онтопсихології: “Якщо ти хочеш бути точним інструментом Ін-се, то мусиш зважати на природну інтенціональність”. Життя дійсно являє собою науку, техніку, порядок-лад і не вибачає наївної легковажності, що не співпадає з її пропорціями” [1:10-11].

Подібний зачин у мене особисто викликає дразливе чуття *deja vu*. Бо, починаючи з “душі” орфіків і аж до “архетипу” Юнга та Еліаде, можна багаторазово почути про ту інстанцію, яку Менегетті позначає як “Ін-се” (“В собі”), хоча б у які термінологічні шата її не вбирали. Додамо сюди діалектику зернини, трансцендентність, аутентичність й ідентифікацію, змінну мораль..., і до певної міри можемо передбачити подальшу атрибутику поняття Ін-се.

І справді, за Менегетті, Ін-се – це першоімпульс і критерій мого

досконалення, вказівник не лише того, чим я є, а й того, що для мене є найкращим. Ін-се – це Істина, тобто вибір, який необов'язковий для всіх, але існує об'єктивно, хоча й несвідомо для більшості людей. Істина не досягається вірою, читанням, роздумами – вона потребує дії. Вона – це неспівпадіння поглядів, наукових ідей, філософських, політичних і релігійних постулатів. У реальності істина моєї свідомості має бути схожою на динамічну істину клітини, зірок, води – цілісну синергію, що природно зближує мене з іншими речами, з іншими людьми. “Істина, – заключає Менегетті, – це насильство, суперечність, розділення, прегарна боротьба в ім'я поступу вперед у безкінечному народженні як постійному розвитку” [1:18].

Ін-се, далі, є незриме, хоча воно й проявляється цілком виразно у своєму порядку й своїх наслідках-діях. “Воно подібне зернині великої рослини. З посадженої в землю маленької зернини з часом виростає велике дерево, котрому передається її розум, хоча самої зернини більше й не видно”. Кожна людина, будучи єдиною і неповторною в собі самій, разом із тим не мусить помилятися, вважаючи, що вона являє собою вже щось готове й досконале. В маленькому жолуді уже міститься “Ін-се” великого дуба, аде воно ще має проявитися, а для цього необхідні час і сприятливі кліматичні умови. Відтак, Ін-се постає як віртуальність, *потенційна форма*, тоді як зміст – це лише енергія.

В людині Ін-се – моральне, проте жорстко фіксованої моралі не існує. Ін-се – гнучке, воно змінює свою етику в залежності від кожної конкретної ситуації та функціонування однієї з трьох головних її сил. Перша – це *сила ідентичності*, та точка, яка надає індивіду істинної сили, істиного й аутентичного знання важливості становлення; яка виступає особливим і єдиним посланням життя в даний конкретний момент. Друга – *екзистенціальна сила*, що являє собою конкретну самореалізацію в забезпеченні матеріального добробуту, здоров'я, свободи, зрілості, емоцій, любові, задоволення. Саме тут у гру вступають інстинкти, які є “життєвими наказами”. Третя сила – *трансцендентна*, що вможливорює моє існування, в тому числі, й у вимірі метафізичного Буття. Завдяки цій силі людина може перейти від біологічного стану до психічної еволюції, а на її основі – до царини трансцендентності як норми універсального і вічного Буття. Цей вимір дозволяє досягти інтуїтивного сприйняття і насолодитися чимось більшим за просте існування” [1:22-23].

Онто Ін-се завжди містить у собі структуру вирішення будь-якої екзистенціальної проблеми, однак зчаста воно розмовляє з нами через *біль*: це послання природи, котрим вона попереджає суб'єкта про те, що він допускається помилки і тому страждає. Індивід, відчужений від самого себе, наражається на всілякі захворювання – емоційні, біологічні, духовні. Патологія, таким чином, нерідко діє як рятувальний засіб. Сама по собі, вона пов'язана не зі смертю, а з життям. “Метою хвороби є служіння життю суб'єкта” [1:23, 33].

Про яке життя йде мова – це вже інше питання. Хвороба продовжує життя людини – не було б її (хвороби), індивід відразу помер би.

Окрім цього Ін-се багато чого повідомляє через *сни, сновидіння*, точно вказуючи нам особисту помилку та помилки інших. Воно втручається, окреслюючи способи виправлення помилки, оскільки в ньому відбувається повне дослідження постійного досконалення в дії.

Онто Ін-се – *прекрасне*. Це єдина безмежна пристрасть всього життя людини та єдина справжня краса на цій планеті: це водночас немовля і велетень. Воно ніжне і в той сам час твердіше за алмаз; воно невмолиме, являючи собою постійний критерій порядку нашої свободи і нашої особистості [1:24].

Цілком природно, А. Менегетті згадує тут Лейбніціанську монаду, телеологію душі й тіла, важливість єдності дії, крок за кроком окреслюючи поняття Ін-се. З іншого боку, останнє посутно відрізняється від Юнгівського архетипу, який позбавлений морального і естетичного значення, є чистою несвідомою структурою, котра евокує форми свідомості. В цьому плані Ін-се А. Менегетті більше суголосоить архетипу-взірцю М. Еліаде ...

А втім, засновною для онтопсихології А. Менегетті є модель людської психеї, що складається, як мінімум, з шести структур: “Перша – *Ін-се*, динамічна цілісність, котра завжди єдина, але й розрізняється.

Друга – структура *свідомого “Я”* у формі поділів або ментальних організацій. Приміром, для передачі певного смислу я маю його логічно розчленувати для того, аби він був зрозумілим іншим. Відтак, для структурування сенсу необхідна мова – підмет, присудок, додаток. Мова також являє собою структуру, яка залежить від “Я”. Коли я кажу, що будова “Я” подібна до скриньки з шухлядами, це зовсім не метафора: вміння керувати авто чи виконувати музику – все це сектори тієї одиничної структури, котру ми визначаємо як “Я” (свідома, логіко-історична частина нашої психеї).

Третя – *семантичне поле, семантика*, що є введенням інформації одного організму всередину іншого: певна єдність дії вступає у контакт, вкорінюється та змінює образ судження і способи прийняття рішень пасивного суб’єкта, котрі можуть бути свідомими або несвідомими. Однак пріоритетним по відношенню до свідомої інформації і несвідомим семантикам завжди лишається комплекс, який і визначає характер людини. Семантики ж, навпаки, діють уривчасто і можуть змінюватися, тому якщо людина здатна їх усвідомлювати, то зуміє й контролювати, інакше вони контролюватимуть її.

Четверта – *комплекс*, котрий лишається скритим, але володіє власною тематикою, незважаючи на відсутність у ньому таких точних структур, як у “Я”. Якщо “Я” задля досягнення мети застосовує різноманітні логіки та інструменти свідомого, то комплекс реалізує її обхідним шляхом: уникаючи зону рефлексії, він намагається оволодіти об’єктом. Він архаїчний, малорозвинений, проте

сповнений високою силою односпрямованої агресивності і є, по суті, першим фільтром несвідомого світу суб'єкта, ядром якого постає Ін-се. Тією чи іншою мірою комплекс сягає всіх аспектів життя людини, виступаючи тим індивідуальним моментом, котрий презентує нам довколишню реальність виключно з позиції своєї тематики і трагічно пов'язує нас із монітором відхилення.

П'ята – *монітор відхилення*, котрий діючи разом із комплексом, викликає патологічний спротив: одна частина організму бореться з іншою. Індивід бачить реальність, але починає опиратися їй, руйнуючи без усілякої користі для себе своє власне позитивне життєве поривання. “Я” бажало б, однак комплекс зводить це бажання нанівець, немов питаючи: “А що скаже твоя мати? Чи всвідомлюєш ти, що робиш? Чи подумав ти про наслідки?” Тож на загал “спротив” означає потяг, внутрішньо притаманний суб'єкту, однак він протидіє самореалізації людини.

Шоста – *зовнішні факти, історичні події*, що мають відношення до суб'єкта чи близькі до нього, котрі збереглися в пам'яті: це події, що відбуваються у житті суб'єкта, змінюють його, зумовлюють, поновлюють, дозволяють самопроявлятися; інакше кажучи, це – “інші” [1:38-39, 36].

Ці шість структур, за А. Менегетті, є кодами або “структурами, що говорять” і завжди являють собою зовнішній прояв певного єдиного цілого, проте поміж ними існують ієрархічні стосунки. Якщо ми хочемо відшукати власну істину і контролювати її, аби досягти успіху, необхідно дослухатися до цих шістьох основних факторів.

Не важко помітити, як італійський вчений своєю моделлю модифікує З. Фрейда. В обох несвідоме / підсвідоме (Ін-се, ID) є найенергетичнішою інстанцією, що підтримує усю психічну систему, котра у Фрейда – тріадична, а у Менегетті – шестерична (дві триади). Та головне, імпульс несвідомого / підсвідомого може діставатися “Я”, “Его”, що спричинює адекватну самовдосконалюючу дію, а може наражатися на “цензора”, і тоді він (імпульс) викривляється, блокується, зроджує негативну реакцію. Фройдівський “цензор” (Его, Суперего) по суті рівнозначний Менегеттівському “культурному комплексу, стереотипам і монітору відхилення, що одне й те саме”; тут-таки діє й Суперего – людська мораль, що докорінно відрізняється від моралі Ін-се [1:59]. Блоковані ж імпульси, позбавлені можливості трансформуватися у свідому дію, ведуть “нічне”, несвідоме життя, котре знаходить розрядку трьома шляхами. За Менегетті, це: “1. неочікувані, невпорядковані, протизаконні реакції (наприклад, злочинність, насильство, спрямоване на самих себе, самогубство; тобто суб'єкт опиняється в такому положенні, в якому він ні за що не хотів би опинитися); 2. психосоматика (психічна енергія перетворюється в органічну матерію, обираючи найкраще місце, скажімо, печінку, серце, легені,

мозок тощо); 3. а) сублімація й безсоння, а також інші випадки, спричинені зовнішніми факторами; б) метаболізація загальмованої енергії, здійснювана другою формою життя, або викачування цієї енергії зовнішнім об'єктом, що має місце при вампіричному зв'язку через посередництво семантичного поля; цю енергію можуть викачувати як люди, так і – у нічний час – представники тих цивілізацій, які впровадили монітор (решітку) відхилення” [1:60].

За винятком іноцивілізацій все інше легко знайдемо і у Фройда, хоча Менегетті надалі цікаво оригіналізує свій дискурс, що не один раз стане нам у пригоді. Зараз же час подивитися, як онтопсихологічні засновки припадають до літературознавчого аналізу художнього твору.

Логіка Менегеттівського вчення підказує, що мистецтво в останній глибині своїй є самовтіленням Ін-се автора в адекватній художній образності. Вища самотність (Краса, Істина, Добро) Ін-се сприяє індивідуальній оригінальності витвору мистецтва, різнопроявам онто Ін-се на різних рівнях художнього твору: фабулі, сюжетиті, жанрі, стилі, характерологій, тропях, нарації тощо. Водночас, оприявлення Ін-се у художній тканині пов'язано з більшим чи меншим забарвленням його комплексом, семантикою, монітором відхилення, що діють у психеї конкретного автора, укупі з інстинктами та архетипами, через які промовляє індивідуальне (й космічне) Ін-се. Тому онтопсихологічна аналітика передбачає ґрунтовне вивчення “тексту й контексту”, залучення літературного та позалітературного матеріалу.

“Північні оповідання” Дж. Лондона – саме через свою простоту й глибину – заохочують до онтопсихоаналізу.

Пригадаймо класичне:

“ – Наливай ще!

– Слухай, Киде, а не зайве міцним буде? Віски й спирт і так вже крута річ, а тут ще й коньяк, і перцівка, і ...

– Наливай, кажуть тобі. Хто з нас готує пунш – ти, чи я? – Крізь клуби пару видно було, як Мейлмют Кид добродушно посміхається. – Ось поживеш з моє у цім краю, синку, та їстимеш з дня на день одну лише в'ялену лососину, тоді збагнеш, що Різдво один раз на рік буває. А Різдво без пунша – все одно, що копальня без дешиці золота” [4:41].

Це зачин оповідання “За тих, хто в дорозі”. Вже тут онто Ін-се проступає крізь плетиво трьох своїх сил – ідентичності, екзистенційності, трансцендентності. Маємо суто Лондонівську картину чоловічої вірливості, вольниці, здоров'я, приємності – ту прегарну мить підготовки-очікування міцного пуншевого застілля. Екзистенційний аспект Ін-се діє тут безперешкодно, навітряки, тому й атмосфера-імпресія сильна, здорова, оптимістична.

Трансцендентна, несвідома сила дається взнаки у проекціях архетипу

води – “гарячої води”, міцного напою, що сугестує вітальну, інспіруючу, оздоровчу, споріднювальну, святкову ... функції першостихії. Водночас вода, як ми вже бачили у Менегетті (і, звісно, не лише в нього) – це Істина; власне тому процитований текст випромінює якусь просту, але й одвічну Правду, тобто Ін-се. Причому архаїка води у даному випадку органічно поєднується з проєкціями першостихії вогню – „вогняна вода”, клуби пару, золото (сонячна символіка), лютий мороз, що надає простій сцені глибокої стереофонії, приємної експектації, яка зрештою справджується у фіналі оповідання. Тож онто Ін-се, промовляючи через архетипні образи, формує чітку й прозору читацьку рецепцію.

Вода, міцні напої, з іншого боку, евокують діонісійський первень, у якому природно постає авторська й світова Ін-се. Адже Діоніс – бог виноградної лози, що символізує собою одвічну й незбориму Вітальність, незаперечний колообіг життя-Буття. Діоніс також – визволитель (Ліей, Лібер) людей від життєвих турбот. Саме такий пафос зачину оповідання Дж.Лондона. Діоніс – це рух, динаміка, втеча й переслідування, на яких власне побудована оповідка “За тих, хто в дорозі” та багато інших творів американського письменника. Культ Діоніса – егалітарний, такий, що зроджує теплу спільноту людей, які належать до різних культур (“англієць Принс виголосив тост за “дядька Сема, скороспіле дитя Нового Світу”; янки Беттлз – за королеву Англії – “хай береже її Господь”; а француз Савой та німець-промисловець Майєрс чокнулися за Ельзац-Лотарінгію”). Діоніс, на противагу споглядально-розсудливому й шляхетному Аполлонові, знаменує собою прорив, вакханалію, “ментальну революцію”, злам традиції. Пишучи свої “Північні оповідання” Дж. Лондон сповна усвідомлював, що йде супроти літературного канону, вносить в американську словесність дух “червоної крові”, справжнього Буття. Втім зазначимо, що діонісійство – це радість і чорнота, веселість і смерть... На початку письменницької кар’єри Дж. Лондона воно сигналізує природну інтенціональність його героїв, успішну професійну ходу письменця, але й подальший відступ від свого Ін-се, смерть у сорок років від зловживання бахусового напою.

Прикметно, що діонісійство в оповіданні Дж. Лондона якимось органічно переплетено з Різдом Христовим. Ототожнення і розрізнення Діоніса та Ісуса Христа мають на Заході давню традицію, але в онтопсихології ці образи є чи не найоптимальнішими для прояву Вищого Буття – онто Ін-се. У Лондона, якому з відомих причин непритаманною була побожна релігійність, поєднання діонісійства та Різдва в одній фразі звучить напрочуд широко й дотепно – саме Ін-се промовляє вустами Кида.

Натомість порівняння “Різдво без пунша – все одно, що копальня без дешиці золота” демонструє (на перший погляд) масну семантизацію психеї персонажа та автора, котрі вжилися у Клондайкське середовище, де все було

просякнуто реаліями золотошукацтва. Однак Ін-се, за Менегетті, нерідко здатне долати перешкоди семантики, стереотипів, монітора відхилення і пробиватися до історико-логічного "Я". У даному випадку прорив здійснюється через архетип несвідомого. За Юнгом, пошук золота, дорогоцінних металів, скарбів сугестує прояв архетипу Selbst – Самості-Цілості [5:88-89]. Тож людина, яка стримголов поринула в золотошукацтво, несвідомо прагне до вищого, кращого досконалішого. А це вже ознаки самоактуалізації Ін-се. Відтак, по-чоловічому фрівольне сполучення діонісійства, Різдва та золотошукацтва прегарно маніфестує дію Ін-се в персонажі, авторі й художній тканині твору.

Онто Ін-се у зачині Лондонівської оповідки дається взнаки й через інстинкти персонажів. Інстинкт голоду ("їстимеш одну лососину ..."), як відомо, спрацьовує на самозбереження індивідуума – інтенціональності, що йде з Ін-се, і, у Дж. Лондона, задовольняється діонісійським пуншем і застіллям. Інстинкт кохання, що в останній глибині слугує збереженню людського роду, навсібіч постає у "шлюбному" дискурсі оповідання – кумедних і залихвацьких, ніжних і щемливих переказах і сценах шлюбних стосунків. Онто Ін-се тут зазнає серйозної семантизації, впливу монітора відхилення. Передусім це стосується шлюбу англосакса з індіанкою, де всесильний американець, напоївши до безтями індіанське плем'я, насильно забирає собі дівчину й тікає до своїх. Нікого навіть не цікавить воля індіанки – головне, що так хоче і чинить Він!

Відомо, що в час написання "Північних оповідань" Джек Лондон перебував під сильним впливом філософії Г. Спенсера, який услід за Дж. Берклі, Д. Юмом і, особливо, І. Кантом учив: світ складається з "пізнаваного" і "Непізнаваного" (приблизно, "світу явищ", "феноменів" та "світу речей в собі". "ноуменів" у кантіанстві). Наука спроможна пізнати лише схожості, відмінності й інші відношення поміж почуттєво-сприйнятними явищами, проте вона не може досягнути їхню сутність – "Непізнаване". Відтак, "матерія, рух і сила лише символи Незнаної Дійсності". При цьому Г. Спенсер часом вважав за можливе характеризувати це трансцендентне поняттями "Сила", "Міць" ("Power"), хоча за всіма даними філософ і не був знайомий з концептом "Світової Волі" Шопенгауера. Головним же підґрунтям для власної філософської систематики Г. Спенсер обирає концепт еволюції.

"Еволюція, – стверджує мислитель, – це інтеграція матерії та співвідносне із цим розсіювання руху, причому матерія переходить зі стану невизначеної, незв'язної однорідності до стану визначеної, зв'язної різнорідності, а збережений рух зазнає паралельної зміни" [6:46]. Звісно, чим вищий ступінь еволюції, тим досконалішим, сильнішим є розвинутий "агрегат". Таке розуміння еволюції стало класичним і ще за часів Спенсера було застосовано в біології та соціо-історичних дослідженнях. Прикметно, що Ч. Дарвін, який самостійно розробив свою еволюційну теорію походження видів, визнав, що в

концептуальному плані Г. Спенсер випередив його на сім років. Г. Спенсер, у свою чергу, став одним з перших, хто вітав Дарвінівську концепцію [7:8].

Спенсерівське тлумачення структури й розвитку суспільства мало (й має) особливу цінність, бо поєднання еволюціоністського підходу зі структурним аналізом заклало фундамент для системного дослідження. Проте ще за життя Г. Спенсера йому почали закидати “нерозуміння” відмінностей між функціонуванням біологічного та соціального гуртів. Така критика була спростована філософом у праці “Основи соціології”, де він чітко окреслив як схожості, так і відмінності між біологічним та соціальним організмами: “суспільство, як і біологічний організм, впродовж більшої частини свого існування зростає, збільшується за обсягом; ускладнюється його структура; диференціація структури супроводжується аналогічною диференціацією функцій, а також їхньою взаємодією; елементи (індивіди, клітини) пов’язані між собою певними системами взаємостосунків; навіть коли життя цілого розстроєне, окремі складові певний час можуть існувати автономно” [6:287].

Надалі Г. Спенсер скрупульозно виписав відмінності між соціумом та біологічним життям, головне з яких таке: “Суспільство існує для блага своїх членів, а не члени його існують заради блага суспільства. Слід пам’ятати, що якими б великими не були зусилля, спрямовані на добробут політичного агрегата, всі намагання цього політичного механізму самі по собі суть ніщо; вони стають чимось лише тією мірою, якою втілюють у собі запити тих одиниць, які складають цей агрегат”. Свободу Г. Спенсер завжди постулював як найвищу цінність: “Всі інші вимоги, – писав він, – не важливі у порівнянні з цією головною вимогою – щоби кожний жив, не притісняючи інших і не завдаючи їм лиха”. Або: “Кожній людині треба надати повну свободу діяльності з тим, аби вона не порушувала такої ж свободи будь-якої іншої людини” [6:10].

Джек Лондон знайшов у Спенсера (і Дарвіна) перше пояснення світу – природного і людського. Не дивно, що поетика “Північних оповідань” спирається на три кити: “матерію”, “рух”, “Силу”, котрі зумовили детальний натуралістичний словопис, максимум динаміки (і обмаль психологізму) в його ранніх творах, а також повсякчасне відчуття непізнаваної “Power”, у яких би іпостасях вона не сугестувала себе – Біла Тиша, фатальність подій, непередбачуваність ситуацій, вибух насильства тощо. Водночас диктат еволюціонізму та принципа “the fittest survives” дається взнаки у зухвалому вивищенні героя-англосакса – представника вищого рівня світової еволюції, який зверхньо потурає “нижньою” расою – індіанцями, хоча, коли покличе “біологія”, не цурається індіанських дівчат, насильно забираючи собі найвродливіших та роблячи їх своїми “дружинами”. При цьому молодий автор анітрохи не замислювався: як узгодити між собою Спенсерівську беззупинну еволюцію та вимогу повної свободи для кожного; існування вищих та нижчих

стадій еволюційного процесу та “головної” тези “не притісняти інших і не завдавати їм лиха”; почуття-пристрасті в шлюбних стосунках, але й розумної відповідальності за сім’ю ... та багато інших сумнівних і дуже сумнівних положень філософії Герберта Спенсера [8:30-48]. Власне Дж. Лондон був далекий від філософії, а от американський і Клондайкський досвіди підказували йому правду сильнішого. За неї ж агітувала ідеологія “Рузвельтського романтизму” (культ сили, здоров’я, успіху), а невдовзі й засвоєний нашвидкоруч “Заратустра” Ф. Ніцше.

Вище зазначені чинники зродили певну семантизацію свідомості автора, що відлунило й в діях його героїв. Але цікаво, яку саме еманацию Ін-се відхилила дана семантизація? Ми вже згадували, що, за Менегетті, агресія, захоплення іншого сигналізують собою блокування глибинної енергії Ін-се, “месидж якої напрочуд простий: “так – так”, “ні – ні”, тобто Ін-се вбиває все те, що не є, і **подібно воді зглажує всі нерівності**, адже море – в глибині” [1:95]. Один з принципів Ін-се – “ніколи не брати чужого, того, що вам не належить згідно із внутрішньою чесністю речей. Заволодіваючи тим, що йому не належить, людина асимілює чуже, ворога, котрого приводить у свій дім, і котрий буде повсякчас протидіяти людині. Суціль безпідставне захоплення іншого неодмінно вб’є самого завойовника” [1:305]. На думку Менегетті, “між агресивністю та еротизмом, як основними інстинктами, нема ніякої відмінності”. А “секс майже завжди призводить до розвитку патології”. Світлий (справжній) ерос – духовний [1:120].

Іншими словами, Лондонівський герой-англосакс, що насильно забирає собі “в дружини” індіанку, під впливом відомого фактора відхилення блокує світлу й здорову енергію Ін-се, трансформуючи її в низько-тваринний сексуальний потяг-агресію, що чинить лихо “завойовнику” і “завойованій”. Останнє, звісно, Дж. Лондон не дуже схильний зображувати. Проте й онтопсихологія А. Менегетті – настільки “різнобічна”, що її за простою можна використати для діаметрально протилежного тлумачення дії Мейсона і Кида.

“Життя, – стверджує психолог, – це безперервне нарцисичне задоволення, егоїзм, що торжествує” [1:272]. “Всі дії – в будь-якому людському аспекті – хороші за умови, що вони засновані на двох егоїстичних принципах – ідентичності й функціональності. У феноменології два ці принципи відповідають ефективності Ін-се: задоволеність, здоров’я, вирішення проблем, свобода ... Задоволеність, пов’язана з найвищою користю для суб’єкта в реальній ситуації, здатна розкритися й в божественному” [1:44]. Відтак, шлюб Мейсона – “егоїзм, що торжествує” – постає як самопрояв Ін-се героя, хоча такий шлюб “за біологією” різко протиставлений в оповіданні шлюб “сердечному” (Вестондейла). Самий цей контраст вказує на дію розповсюджених стереотипів у свідомості молодого Лондона, через які й

пробивається сигнал онто Ін-се – кожного разу своєрідний, але ідентифікуючий особу автора та героя.

Базовим для багатьох “Північних оповідань” Дж. Лондона виступає мотив “втеча – переслідування”. У “За тих, хто в дорозі” він повторюється тричі: в історії Мейсона, вигаданій версії Вестондейла та реальній ситуації “втечі – переслідування”, котрі різко дисонансують з різдвяною статикою золотошукацького застілля. Спенсерівська імплікація ізнов виводить нас на первень руху, що символізує певну грань Непізнаного. Але виникає й інша конотація: “втеча – переслідування” – чи не найдавніше дійство природного та людського життя, екстрема, що в ній активізується, самопроявляється Буття. Тому цей мотив органічно входить до різноетнічних міфологій, ритуалів, культових перформенсів; дитячі ігри – “квач”, “жмурки”, “козаки-розбійники” .., а також спортивні ігри – за Р. Жісаром, профанно імітують первісну сакральну дію, в якій потужно й безперешкодно постає онто Ін-се Всесвіту. Психологічно ж мотив “втеча – переслідування” – архетипний, він сигналізує дію індивідуації людини (персонажа) (Юнг), ініціації (Еліаде), першостихії Вогню (Башляр). Додамо також, що для американської культури цей мотив має особливе значення в силу специфіки формування американської спільноти й життя.

У Дж. Лондона позитив “втечі” сугестується магією числа:

– “Коли виїхали з Доусона?

– О дванадцятій.

– Вчора? – спитав Белден, не сумніваючись анітрохи у відповіді.

– Сьогодні.

Почувся шепіт подивування. І було чому дивуватися: хіба то жарт – за дванадцять годин проїхати сімдесят п’ять миль замерзлою річкою!”

Поза романтичним флером дванадцять символізує собою духовний і часовий порядок, езотеричне та екзотеричне начатки, повноту досконалості ($3 \times 4 = 12$ – титанів, богів-олімпійців, пророків ...). Подібним чином сімка вміщує в собі трійцю як символ Неба і Душі та четверицю як знак Землі й тіла. Сімка – перше число, що охоплює і духовне, і часове. Зрештою седмиця – це містична природа людини: $7 = 3$ (розум, душа, дух) + 4 (світ). Число сім – це досконалість, упевненість, безпека, спокій, достаток. П’ятириця являє собою символ людини (графічно: фігура чоловіка, чия голова, розведені руки і широко розставлені ноги утворюють п’ятигранну зірку, пентаграму), яка сугестує цілісну індивідуальність, активність, багатогранність, почуттєвість. 5 – суміш чоловічого (3) та жіночого (2) начал [9:33, 36, 44].

Ймовіріше за все молодий автор і не задумувався над такими числосимволами, але його текст прегарно конотує високу первозданність “втечі”, ще задовго до розв’язки оповідання. Прикметно, що полісмен-

переслідувач, який здолав ту саму відстань на дві години швидше, змальований у болісно-негативних тонах (“Полісмен пошатнувся, ледь не втрачаючи свідомості від перевтоми й гіркоти, пробурмосив щось про відстань від Доусона, пройдену за десять годин, і про змучених собак”), що засвідчує, як його Ін-се утримує молодика від нерозумного переслідування, котре так йому не до душі.

А втім, головною мірою “втечі – переслідування” в оповіданні Дж. Лондона стає Чесність, Правдивість. Тут все немов би виконано у світлі онтопсихології А. Менегетті. Вестондейл у своїх проступках сповна керується вже згадуваним принципом онто Ін-се – “не бери чужого!”; він також є людиною дії, а не медитації; все його єство і дії спрямовані у майбутнє (а не в минуле, стереотипне, традиційне), він інстинктивно бореться за кращу долю – свою власну та свого сімейства. Все це прояви безперешкодного функціонування онто Ін-се – героя, автора, а щасливий збіг обставин натякає на те, що індивідуальне Ін-се діє укупі із Космічним. Щоправда і тут не обходиться без семантизації та фактору відхилення: щойно золотошукачі почули від полісмена про те, що Вестондейл пограбував банк на сорок тисяч доларів, як всі в один голос починають ганити молодика, не задумуючись над тим, що вони не володіють повною інформацією. Така поведінка, за Менегетті, чи не найтипівіша для більшості людей, котрим зазвичай не дана повна картина семантичного поля. В таких випадках вагому роль відіграє людина-лідер, що здатна ґрунтовніше за інших оцінювати певну ситуацію, отже пропонувати адекватні оцінки-рішення. У Дж. Лондона таку роль прегарно виконує Мейлмют Кид.

Однак дається взнаки й інша семантизація, з якою не під силу впоратися і Киду: щойно озвучено факт пограбування, як всі обурилися:

- Ах він шахрай! Брехун!
- Дідько його забери!
- Крадій!
- Гірше за індіанця!”

Останнє ізнов повертає нас до Спенсерівської семантизації свідомості Дж. Лондона. Йдеться зокрема про теорію правдивості, чесності серед людей. На переконання Г. Спенсера, повна чесність зустрічається дуже рідко, краще вести мову про більшу чи меншу міру правдолюбності серед людей, яка залежить від мирного, демократичного типу суспільства чи воєнного, деспотичного. Стан війни аж ніяк не наводить людей до чесності. В “Іліаді” боги брешуть не лише людям, але й один одному – всі перебувають у стані “природної брехні”. Не сприяє правдолюбності й деспотія, де неправда практично просякує собою ідеологію і побут. За непримусового соціального устрою, як і в час мирного існування про-етична тенденція зростає, посилюється

й потреба в чесності та правдолюбності. При цьому філософ прямо вказує на відмінність поміж “неправдивістю” первісних племен та “етичним осудом неправди” у цивілізованих народів і розвинутих суспільствах [6:453].

Навряд чи є підстави брати на віру теорію Г. Спенсера. Адже саме в екстремальний момент – на війні – людина здатна демонструвати вищу чесність, гідність, а демократія зчаста оповита таким серпанком фальші, що деспотія тут не йде ні в яке порівняння. Втім, молодий Дж. Лондон – бодай в оповіданні “За тих, хто в дорозі” – дивився на світ очима Г.Спенсера, що й спричинило оте “Гірше за індіанця!”.

Чи не найефективніше онто Ін-се – авторське й персонажне – проявляється в образах героїв оповідки – Дж. Вестондейла та М. Кида. Прикметно, що самовияву Ін-се у мужнього, чесного героя сприяє **комплекс** – перша інстанція, що “фільтрує” месидж несвідомого. За Менегетті, комплекс найчастіше закладається в людині ще у дитячі роки і вельми залежить від порядку народження. “**Першонароджений**, – уточнює психолог, – інстинктивно схильний до першості; він першим виступає на захист інших у час небезпеки, намагається командувати, уявляючи себе головою сім’ї, відтак має благородну, однак і наївну схильність, бути велителем. **Друга дитина**, навпаки, завжди виступає проти і має критичний склад розуму, бо повсякчас відчуває себе другорядною у сім’ї, котра вже мала цей досвід і більше не сприймає дитину як щось нове. Вона старанно вивчає первістка, аби віднайти його слабкі сторони: друга дитина стає сильною саме в тому, що не вдається першій ... Майже завжди люди, що народилися першими (і останніми), стають завойовниками, тоді як діти, що народилися другими, і діти, які пережили фрустроване дитинство, стають революціонерами” [1:78-89].

Дж. Лондон, як звано, зростав у непростій сім’ї. Він народився у Флори Уїлман та Вільяма Чейні, проте батько покинув матір відразу після народження сина. Пізніше, в часи перших письменницьких здобутків, Джек був звернувся до Чейні, аби отримати хоч якесь potwierдження свого походження, але батько не відповів. Молода ж Флора невдовзі вийшла заміж за Джона Лондона, який став вітчимом малюкові Джеку. В сім’ї було троє дітей: дві дівчинки – доньки Джона, і Джек, який дуже товаришував зі старшою сестрою Елізабет, що опікувалася малюком, як мати. Щойно Джек подорослішав, він намагався всіляко забезпечувати родину (вітчим рано помер).

Виходить, що майбутній письменник – першонароджена дитина для Флори і наймолодша в сім’ї, що, за Менегетті, почасти пояснює сильно виражений комплекс “лідера” (“завойовника”), який дається взнаки у житті й у творчості Джека Лондона, зокрема в образах Вестондейла та Кида. Додамо також, що саме “невидимий” комплекс найбільше формує характер людини, через який проявляється Ін-се.

В цьому плані цікавий образ Вестондейла, де втілено авторський комплекс, який однаке неприродно семантизовано сентиментальністю. Справді-бо, портрет героя являє собою автопортрет молодого Лондона [11:83], ім'я *Westondale* прегарно поєднує в собі міць і волю першопрохідника (Go West!) та м'яку сентиментальність (*dale*), а сльози на очах білявого напівбога Півночі викликають справедливе роздратування як у Кида, так і в читача. Сам письменник у листі до Клаудеслея Джонса скаржився, що американські журнали рясніють банально-сентиментальними оповідками, а його “справжні”, мужні, життєві оповідання ніхто не хоче публікувати [10:11]. Ймовірно, що “сильний Джек”, створюючи образ Вестондейла все-таки не встояв перед розхожим, популярним штампом, додав штрих, що зіпсував на мить постать красивого і чесного чоловіка.

Таким чином, онтопсихологія доволі конструктивно адаптується до літературознавчого аналізу, вможливорює нові оригінальні тлумачення класичних оповідок Дж. Лондона. Різноманітний Ін-се у трьох своїх силах стереофонує зачин оповідання “За тих, хто в дорозі”, постаючи через архетипіку води й вогню, діонісійське начало, несподіване поєднання образів Діоніса та Христа. Аналіз двох інстинктів людини, що охудожнюється у творі, виводить дослідника на масну семантизацію авторської свідомості ідеєю Г. Спенсера, Ч. Дарвіна, Ф. Ніцше, чим зокрема пояснюється своєрідність шлюбних сцен у творі. Мотив “втеча – переслідування” приховує у собі потужний прояв енергії Ін-се, вона ж зумовлює й цілеспрямовану числосимволіку та характерологію оповідки. Менеґеттівська теорія про залежність характеру людини від порядку її народження в сім'ї проливає нове світло на Лондонівських героїв, поетику його творів. Утім, не варто забувати й про сентиментальну семантизацію Джека Лондона, що додає малохудожній штрих у декотрих образах “Північних оповідань”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Менеґетти А. Проект “Человек”. – [2-е изд.]. – М.: БФ “Онтопсихология”, 2007.
2. Менеґетти А. Мудрец и искусство жизни. – М.: БФ “Онтопсихология”, 2008.
3. Менеґетти А. Мир образов. – М.: БФ “Онтопсихология”, 2008.
4. Лондон Дж. Сочинения: в 7 т. – Т. 1. – М., 1954.
5. Пригодій С.М., Зіневич В.В., Матасова Ю.Р., Яковенко І.В. Архетипна критика американської літератури. – К.–Сімферополь, 2008.
6. Спенсер Г. Синтетическая философия. – К., 1997.
7. Павленко Ю.В. Герберт Спенсер как последний заподноевропейский философ-энциклопедист // Синтетическая философия. – К., 1997.
8. Лосский Н.О. Критика натуралистического эволюционизма этики Спенсера // Условия абсолютного добра. – М., 1991.
9. Полная энциклопедия символов. – М.–СПб., 2006.
10. Федунцов П. Джек Лондон // Джек Лондон: Сочинения: в 7 т. – Т. 1. – М., 1954.
11. Энтон Синклер. Деньги пишут! – М.–Л., 1928.
12. Фонер Ф. Джек Лондон – американский бунтарь. – М., 1966.
13. Girard R. The Girard Reader. // Ed. by G.Williams. – N.Y., 2000.

РЕДКОВСЬКА Т.О.

Київський національний лінгвістичний університет

СЛОВОТВОРЧІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІТЕРАТИВНОГО ПРЕФІКСА **RE-** В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ПАРАДИГМАТИЧНО – СИНТАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються особливості префіксального словотворення у дериваційній мережі іспанської мови у парадигматиці та синтагматиці. Увагу зосереджено на багатофункціональному префіксі *re-*, який не зважаючи на давнє латинське походження і тривалу еволюцію у романських мовах, продовжує бути активною та продуктивною словотворчою морфемою. Детермінуючи префікс *re-* як насамперед дієслівний, у статті доводиться не тільки його функціональна полісемантичність при взаємодії з різними дієслівними основами, а й конотативні характеристики, що знаходять найчіткіші прояви у розмовно-фамільярному мовленні.

Ключові слова: парадигматика, синтагматика, функціональна полісемантичність, конотативні характеристики

В статье исследуются особенности префиксального словообразования в деривационной сети испанского языка в парадигматике и синтагматике. Внимание уделяется многофункциональному префиксу *re-*, который – несмотря на древнее латинское происхождение и долгую эволюцию в романских языках – остается активной и продуктивной словообразовательной морфемой. Детерминируя префикс *re-* как прежде всего глагольный, в статье доказывается не только его функциональная полисемантичность при взаимодействии с разными глагольными основами, а и коннотативные характеристики, которые четче всего проявляются в разговорно-фамильярной речи.

Ключевые слова: парадигматика, синтагматика, функциональная полисемантичность, коннотативные характеристики.

The article explores specific features of prefix word formation in the derivational network of the Spanish language in paradigmatics and syntagmatics. It focuses on the multifunctional prefix *re-* that remains an active and productive word forming morpheme despite its ancient Latin origin and a long lasting evolution in Romance languages. Through determining the prefix *re-* as a mostly verb prefix, the article proves both its functional polysemantic meanings when used with various verb stems, and its connotational characteristics reflected most clearly in informal speech.

Key words: paradigmatics, syntagmatics, functional polysemantic, connotational characteristics.

Метою статті є дослідження особливостей префіксального словотворення в дериваційній мережі іспанської мови в парадигматиці та синтагматиці.

Сучасна іспанська мова пропонує досить великий і доволі різноманітний вибір засобів системного виробництва нових слів, який характеризує наявність певних словотворчих моделей. В цьому зв'язку при поповненні словника новими одиницями ми маємо справу не стільки з виникненням нового слова, скільки з реалізацією гіпотетично наявного слова. Слово вже існує як

потенційний факт мовлення. Фіксація слова в лексиці мови полягає тільки в практичній його реалізації. В мовленні зв'язок десигнатора й десигната вже передбачений й заздалегідь визнаний.

Серед інших словотворчих засобів, що є притаманними іспанській мові, дериваційний спосіб виробництва нових слів має всеосяжний характер, котрий охоплює всі без винятку шари сучасної іспанської лексики.

Під деривацією, ми слідом за О.С. Кубряковою, розуміємо процес утворення або результат утворення в мові будь-якого вторинного знака, тобто знака, що може бути пояснений за допомогою одиниці, прийнятої за вихідну або виведений з неї шляхом застосування певних правил. [1:65].

Системні дериваційні відносини є багатим джерелом словотвору, звідки найчастіше й у першу чергу іспанська мова задовольняє свої насущні потреби у виробництві нових лексичних одиниць.

Цілком природно, що дериваційна мережа іспанської словотворчої системи не може являти собою щось застигле, раз і назавжди сконструйоване, що не підлягає подальшій еволюції. Як усякий об'єктивно існуючий факт реальної дійсності, вона перебуває в безперервному русі, удосконалюється, пристосовуючись до необхідних вимог, обумовлених як екстралінгвістичними явищами, так і суто внутрішніми. Мобільні здатності словотворчої системи мови, призводять до виникнення нових у структурному відношенні типів слів, до різкого розширення або зсуву словотворчих зв'язків тих або інших афіксів, до появи продуктивності в раніше непродуктивних суфіксів і префіксів, до зворотного процесу втрати цієї активної й постійної "словопохідної діяльності" окремими моделями, до зміни в характері й будові утворюючих основ – саме ці факти зумовлюють актуальність теми статті, що досліджує словотворчі механізми мови в їх розвитку.

Система префіксів, що функціонує в сучасній дериваційній мережі іспанської мови, сформувалася в результаті тривалого розвитку й поступового вдосконалення словотворчих засобів. За своєю активністю й продуктивністю префіксація багато в чому уступає суфіксації, що є більш діючим способом утворення похідних одиниць.

Незважаючи на спільність деяких рис, між суфіксальним і префіксальним словотвором існують значні розходження. Вони відзначаються насамперед тим, що при префіксації чітко проглядається словотворча абстракція. Тобто ознака властива ряду предметів або понять, узагальнюється в префіксі, абстрактне значення якого конкретизується при приєднанні до кореневих слів.

Серед численних префіксів іспанської мови однією з найцікавіших і, як нам здається, своєрідних префіксальних морфем є словотворчий формант *ge-*. Цей префікс був успадкований іспанською мовою /як і багатьма іншими романськими мовами / з латинської, котра володіла добре розвиненою

системою префіксального словотвору. Однак у результаті еволюції неолатинські мови в значній мірі втратили колишню життєздатність префіксального виробництва й використовують даний словотворчий засіб набагато рідше, ніж латинська мова.

Досліджуючи словотворчу систему французької мови, Н.М. Штейнберг висловлює думку про те, що в сучасних мовах активність і продуктивність афіксальних способів утворення нових слів зосереджується по перевазі у двох протилежних сферах: у термінологічних підсистемах, з одного боку, і в стилістично забарвленому експресивно-емоційному мовленні – з іншого, причому в останньому, нові слова мають звичайно ще й оцінне співзначення. Життєздатність і більша або менша активність афіксів і моделей, що дають похідні з оцінною конотацією, пояснюються, можливо, тим, що аналітичні способи, що відшкодовують ослаблення деривації в “нейтральній зоні” (прийменникові й безприйменникові визначення, дієслівні вислови), не здатні передавати експресивні й оцінні відтінки. [2:197].

Аналогічна тенденція до використання префіксації в розмовному емоційному мовленні ще латинською мовою була відзначена І.М. Тронским: “Лексика живого мовлення виявляє тяжіння до експресивних, повновагих слів, до інтенсивних дієслів, дієслів із префіксами ...” [3:258].

На відміну від багатьох інших латинських префіксів, які втратили згодом властиву їм колишню активність у романських мовах, префікс *re-* не тільки залишався живим і продуктивним протягом всієї історії латинської та сучасних романських мов, але в теперішній період вживання його помітно розширюється.

Цілком можливо, що це явище викликане активізацією у взаємодії різних мов, як наслідок впливу соціальної дійсності, що призводить до збільшення продуктивності й регулярності вживання деяких префіксальних морфем.

Р.А. Будагов, простежуючи тривалу еволюцію префікса *re-* в романських мовах, і зокрема у французькій, підкреслює, що вона визначається принципом багатоступінчастого й суперечливого розвитку: від граматичного значення до лексичного й від цього останнього до нового й більш узагальнюючого граматичного осмислення. [4:113].

Префікс *re-*, що не має етимологічних відповідностей в інших індоєвропейських мовах, як більшість латинських префіксів прийменникового походження й що представляє, мабуть, чисто латинське створення, є споконвіку дієслівним префіксом. [5]. Взаємодіючи з іспанськими дієсловами, він передає кілька значень, основними з яких є повторність і інтенсивність. Ці значення префікс *re-* придбав ще в ході розвитку латинської мови, виходячи, цілком ймовірно, зі свого первісного й головного значення “зворотної дії”, що поступово стиралося вже в період пізньої латини й зовсім зникло із сучасної іспанської мови, простежуючись лише в деяких успадкованих нею латинських

дієсловах із префіксом **re-**: *replicar, reclamar, etc.*

Крім того, вважаючись чисто дієслівним префіксом у латині й залишаючись таким на ранніх етапах формування іспанської мови, він згодом стає поліфункціональним, відтворює нові похідні слова із різними частинами мови.

Однак, за традицією словотворчу морфему **re-** продовжують розглядати насамперед як дієслівний префікс. У зв'язку із цим думки дослідників іспанської мови щодо його продуктивності, частотності й сфери вживання, далеко не однозначні.

З одного боку, ряд лінгвістів, як то: Н.Д. Арутюнова, В. Байнхауер [6:63; 7:89-90], маючи на увазі лише дієслівні твірні основи, говорять про втрату словотворчої активності префіксом **re-**, аргументують це положення тим, що сучасна іспанська мова частіше використовує для передачі ідеї ітеративності дієслівну конструкцію *volver a + infinitivo*, залишаючи в такий спосіб за префіксом **re-** досить обмежене поле діяльності, а саме письмове, книжкове мовлення й вузькі рамки сурядних словосполучень зі сполучником “у”, типу: *leer y releer, miro y remiro, corta y recorta, etc.*

Як нам здається, слід зауважити, що не завжди між дієслівною перифразою *volver a + infinitivo* і префіксованим дієсловом можна беззастережно поставити знак рівності. Зазвичай ці два явища нееквівалентні, оскільки префікс **re-**, поряд з простим повторенням дії, дуже часто привносить у похідне дієслово інші значеннєві відтінки, які не здатна передавати конструкція *volver a + infinitivo*.

Не всі вчені поділяють вищезазначену точку зору. Так, відомий іспанський лінгвіст Х. Касарес називає префікс **re-** без сумніву, живим і продуктивним префіксом, ітеративне значення якого добре відчувається всіма в утворених за його допомогою нових складних дієсловах [8:53]. На наш погляд, префіксальна морфема **re-** може приєднуватися до різноманітних розрядів іспанських дієслів, і залежно від семантики дієслівної основи, з якою вона взаємодіє, а також у сполученні з певним контекстом, передає не тільки відмінні друг від друга значення, але й більш тонкі їхні відтінки. Наприклад:

Lucio estaba muy avergonzado, y la rehuía (уникав) (1:773).

El hambre le calambreaba el estomago y le resecaba (висушувала) *los intestinos ...* (2:107).

... porque lo que quieren es que los recase (знову одружив) (3:176).

El fondo de su ser se asusta, se retrae (відступає), *le hace temblar* (3:131).

Es la conciencia un gusano que remuerde (постійно гризе) ... (4:530).

... aunque oficialmente no era ingeniero ni cosa parecida, redescubrió (знову відкрив) ..., *no sé qué otro aparato* (17:89).

Детермінуючи префікс **re-** насамперед як дієслівну морфему, необхідно

торкнутися проблеми, якій постійно надається пильна увага як представниками лінгвістичної науки в цілому, так і дослідниками романської філології в особливості. Йдеться про так звані способи дієслівної дії, явище, що межує з словотворенням дієслова, при якому змінюється його реальне значення, і видозміною дієслова, утворенням видової пари.

Під способом дієслівної дії традиційно розуміють ті семантичні або семантико-словотворчі угруповання дієслів, які привносять у дієслова значення початковості, обмежованості, багаторазовості та інші значення, що можна охарактеризувати як кількісно-часові, не видові значення, а також спеціальні характеристики досягнення результату дії.

Зміна значення безпрефіксального дієслова в бік кількісно-часових уточнень його протікання й спеціальних характеристик результативності має бути формально виражена префіксально-суфіксальними дериватами. У відповідності із цим важливого змісту набуває вивчення функціонування префікса **re-**, чітке визначення, яким чином він може модифікувати, змістити або зрушити значення дії, названої первинним дієсловом.

Стосовно до способів дієслівної дії, формант **re-** функціонує у двох основних напрямках, зачіпаючи як кількісний, так і якісний аспекти даного процесу. Крім того, обидва ці аспекти взаємозалежні й неодноразово переходять один в інший.

Оскільки префікс **re-** – це в першу чергу дієслівна морфема з яскраво вираженим ітеративним значенням, природно, що вона часто використовується для позначення так званих “кількісних” способів дії, які містять у собі групи дієслів, об’єднаних загальним характером зрушення в значеннях їх простих твірних основ у бік одноразової або тривалої повторюваності.

Деяка частина префіксальних дієслів із префіксом **re-**, маючи значення ітеративності, синонімічна дієслівній конструкції *volver a + infinitivo* і вживається для позначення простого повторення стану, процесу або результату дії. Наприклад:

Olga fue a abrir y reapareció (знову з’явилася) *con Aurelia* (5:48).

Como hacía yo en los grabados de libros viejos: cogía un pincel o una plumilla y reseguía (ще раз обводив) *las figuras con tinta* (6:284).

Однак у більшості випадків ми не можемо ототожнювати префіксальне дієслово з **re-** і вищезначену дієслівну перифразу *volver a + infinitivo* у силу того, що префікс **re-** зазвичай використовується не як простий знак повторення, а привносить у семантику похідного дієслова відтінки, які ніколи не передавалися за допомогою даної дієслівної конструкції. Префікс **re-** не тільки вказує кількісно на повторення якої-небудь дії або стану, але сприяє появі в знову утвореній одиниці відтінку якісного зсуву у бік удосконалення в порівнянні із простим дієсловом:

Los mejores ratos para mí eran cuando, por la tarde, entraba en nuestra habitación y me ponía a recoser (перешивати) la ropa (7:243).

Trujillo, en su alto, reagrupa (перегрупує) a sus hombres (8:166).

У семантичному відношенні дієслівні основи, що набули в результаті префіксації ітеративне значення, можуть бути самими різноманітними. Найчастіше із префіксом **re-** взаємодіють дієслова з наступними значеннями:

а) активні “подійні” дієслова, дія яких спрямована на об’єкт:

– *Y el de los perros, existan, no? – le repreguntó (перепитав) Plinio muy serio (9:14).*

б) дієслова з семою руху:

Ahora nada más entrar y ver el muerto, se me revino (знову з’явився) a los ojos la imagen de aquel (10:53).

в) дієслова волевиявлення:

“Te’ dije que vos y se acabó el asunto” – reafirmó (знову вказав) el líder (11:105).

г) дієслова мислення:

Cierto – repensó (знову подумав) – que en la movición del cuadro debió consistir el objeto de la operación fantasma (9:129).

д) дієслова зі значенням інхоативності:

Debe recomenzar (почати спочатку) su vida, reeducarse, dar a su ser una posibilidad de salvación (12:32).

е) дієслова звучання або говоріння:

Torny a llamar y reladró (знову загавкав) el chucho (10:192).

El tornóse para el sancto hombre, e recontole (переказав) la visión (13:478).

ж) дієслова зі значенням фізичних та психічних станів:

Sin embargo, en su masa verdinegra de vez en cuando rebullían (починали пурхати) pájaros (14:31).

Le parecía revivir (знову пережити) sus tiempos de chico, cuando su madre acudía a despertarle para obligarle a ir a la escuela (15:41).

з) дієслова зі значенням термінативності або предільності:

El camposantero quedó amasando yeso para recerrar (знову закрити) el nicho (16:200).

Близько до вищеописаних префіксальних дієслів зі значенням простого однократного повторення примикають за своєю семантикою дієслова із префіксом **re-**, які контекстуально або ж за допомогою яких-небудь інших лексичних засобів, указують на багаторазову переривчасту повторюваність або відбивають тривалість стану / процесу дії. Наприклад:

а) багаторазовість:

Claro que seguían en silencio, remeneiándose (соваючись) en la silla, con los sentidos montados, pero sin otra alarma especial (17:164).

б) тривалість:

Lo que pasa es que siempre queda algún gusanillo por dentro, que la recome (постійно гризе) *a una* (18:142).

Поряд зі значенням повторності префікс **re-** нерідко використовується як підсилювальна морфема для позначення інтенсивності дієслівної дії. При цьому, розглянутий нами префікс до деякої міри аналогічний за своєю функцією обставинному прислівнику “*mucho*” – багато, дуже. Звичайно твірні основи, які, взаємодіючи із префіксом **re-**, сприяють появі інтенсивного відтінку, що вказує на вищий ступінь якості дії, відбивають різноманітні фізичні або психічні стани суб’єкта дії:

¡Oh, rebajarme (упасти так низько) *yo a estas miserias!* (19:786).

¡Quí cosa es que con tantas injurias y ofensas regozas (отримуєш таку сильну насолоду!)? (13:482).

Крім того, значення інтенсивності часто проглядається в префіксальних дієсловах, які означають “сприйняття органами почуттів”:

Oh culebrilla, amiga mía, y qué bien me está remirarme (вдивлятися) *en el espejo que me aclara vuestro catecismo y aprender en él y en vos como he de defender de los que so capa de melosas lisonjas me baldonan* (20:899).

По-третє, для передачі ідеї інтенсивності префікс **re-** охоче приєднується до дієслівних основ, що виражають бажання, виявлення волі, почуттів суб’єктом дії, тобто дієслів, що означають емоційне відношення:

Goro. – Tú ya sabes que te quiero.

Jacinta. – Y que yo a tú te requiero (жагуче люблю) (21:14).

¡Me recondenara (заприсяг би тисячу разів) *que no se vuelve a ver una carrera como ésta!* (22:251).

Спеціально-результативний спосіб дії, крім дієслів із чисто інтенсивним значенням, включає ряд підтипів, у яких префікс **re-** надає похідній дієслівній одиниці додаткові семантичні відтінки досягнення результату:

а) відтінок повної завершеності, вичерпаності, повноти:

Deje, señor, deje que rebrinquen (напустуються) *los señoritos, que le erba yo la apacarió ... sin perjuicio ...* (23:321).

б) інтенсивного закінчення дії:

Desde luego, saldría aquella mañana, me vería con Jane, y remataríamos (покінчили б раз і назавжди) *nuestra amistad de la forma menos violenta posible, cerrando en círculo, sin solución de continuidad, el proceso de nuestra breve vida de relación* (24:219).

в) відтінок старанності, викінченості, завершення:

Después de examinar otra vez todo aquello y remirar (ретельно оглянути) *los rincones, lo volvió a su lugar* (9:142).

г) досягнення позитивного результату дії зі значенням його повного охоплення:

Otro, en voz alta, que resalía (перекривав) *a todos, decía: “Esta carta será cierta y verdadera”* (25:322).

д) відтінок повноти становлення стану або дії:

Ahora algo ha vuelto a remover (розтривожити) *la herida, y la bomba está a punto de estallar* (26:48).

Рідше префікс **re-** може використовуватися для характеристики початку дії, тобто входити в групу видо-часових способів дієслівної дії. При цьому досліджуваний формант звичайно приєднується або до основ, що означають звукові явища, мовлення:

Tornó a llamar y readró (загавкав) *el chuchó* (10:192).

Або, фізичний чи психічний стан:

... después tomy el llamador en su mano y la vieja casa retembló (затремтіла) *bajo el eco de dos poderosos golpes* (24:15).

Medio dormido había contemplado el paisaje mientras la vida retomaba (набирала) *poco a poco su ritmo de costumbre* (15:186).

Доцільно відзначити, що інхоативне значення найбільш чітке в основах, що позначають тривалу, повторювану дію, що є властивістю суб'єкта, його характерною рисою.

Можливості префікса **re-** не обмежуються лише розглянутими вище численними значеннями і їхніми відтінками, що відносяться до тих або інших способів дієслівної дії. Словотворчій морфемі **re-** притаманна полісемантичність при взаємодії з різними дієслівними основами.

На наш погляд, доречно відзначити також наступні, найбільш часто вживані модифікації значення простого дієслова в порівнянні із префіксальним:

1) рух назад з дієсловами руху або положення в просторі:

Se retrepó (відкинувся) *en la butaca, con la cabeza baja, como abatido* (27:133).

2) повернення до колишнього стану:

La tranquilidad habna vuelto a renacer (відродитися) *entre los jvenes esposos* (28:779).

Іноді префікс **re-**, приєднуючись до дієслівної основи, що містить позитивну оцінку, приводить до того, що префіксальне дієслово набуває значення, протилежного семантиці простого дієслова, тобто в цьому випадку префікс **re-** діє як негативний. Наприклад:

– *Antonio, Antonio – le reconvino* (викрив: *convenir* погоджуватися, домовлятися) *Plinio – que todos te conocemos* (9:93).

У деяких мовленнєвих ситуаціях префікс **re-** сприяє появі абсолютно нового значення в похідній одиниці, семантично не пов'язаного з твірною дієслівною основою:

Y eso para quince días.

– *Si no es para ms – recalcy (підкреслив) el viejo – , como ocurrió en octubre, que nos tuvieron cuatro semanas sin suministro (18:39).*

В окремих випадках префікс **re-** взагалі не змінює значення вихідного дієслова: префіксальне дієслово використовується замість простого, непрефіксального:

... aunque del susto pasado, como hombre de honra y vergüenza se le recreció (загострилася) una enfermedad peligrosa, que a no ser por el regalo y consuelo de don Duarte ... (29:63) .

Таке плеонастичне вживання складних дієслів з **re-** може зблизити його з подібним же неумірним уживанням суфіксальних видових форм дієслова, ітеративних, багаторазових, починальних, замість простих, котре також є улюбленим у народному мовленні.

У статті розглянуті лише деякі парадигматично-синтагматичні характеристики поліфункціонального префікса **re-**, які свідчать про **перспективність подальшого наукового пошуку у цій царині.**

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Деривация, транспозиция, конверсия // Вопросы языкознания, 1974. – № 5. – С. 65-76.
2. Штейнберг Н.М. Аффиксальное словообразование во французском языке. –Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 203 с.
3. Тронский И.М. Очерки из истории латинского языка. –М. –Л.: Изд-во АН СССР, 1953. – 270 с. 4. Будагов Р.А. Некоторые вопросы теории словообразования в романских языках / Доклады и сообщения; Ин-т языкознания АН СССР, 1952. – № 1. – С. 104-119. 5. Казанская Т.Б. Префикс ге- во французском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1956. – 226 с.
6. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 151 с. 7. Beinhauer W. El español coloquial. – Madrid: Gredos, 1963. – 445 p. 8. Касаpec X. Введение в современную лексикографию. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 354 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Matute A.M. Tres y un sueco. – Barcelona: Destino, 1976. – Т. II. – P. 17-709. 2. Zunzunegui J.A. El mundo sigue. – Barcelona-México: Noguer, S.A., 1960. – 482 p. 3. Gyme de la Serna R. El doctor inverosímil. – Madrid: Atenea, 1921. – 320 p. 4. Romea y Tapia C. De “El escritor sin título”, “El Censor”, “Un Ingenio de esta Corte”: in: Costumbristas espacoles. – Madrid, 1964. – Т. I. – P. 526-570. 5. Goytisolo L. Las mismas palabras. – Barcelona: Seix Barral, S.A., 1962. – 357 p. 6. Matute A.M. Los hijos murtos. – Obra compl. – Barcelona: Destino, 1976. – Т. II. – P. 17-709. 7. Rubio R. Equipaje de amor para la tierra. – Barcelona: Planeta, 1967. – 287 p. 8. Lera A.M. Las últimas banderas. – Barcelona: Planeta, 1971. – 410 p. 9. Pavyn F.G. Las hermanas coloradas. – Barcelona: Destino, 1971. – 261 p. 10. Pavyn F.G. El reinado de Witiza. – Barcelona: Destino, 1970. – 259 p. 11. Morel A.G. El rho. – Santiago de Chile, 1962. – 354 p. 12. March S. Nina. – Barcelona: Planeta, 1949. – 207 p. 13. El libro de los enxemplos: in: Escritores en prosa anteriores al siglo XV. – Madrid, 1860. – P. 443-542. 14. Pavyn F.G. El rapto de las Sabinas. – Barcelona: Destino, 1971. – 254 p. 15. Goytisolo J. Duelo en el paraíso. – Barcelona: Destino, 1960. – 294 p. 16. Pavyn F.G. Nuevas historias de Plinio. – Barcelona: Destino, 1970. – 211 p. 17. Pavyn F.G. La guerra de los mil acos. – Barcelona: Destino, 1967. – 212 p. 18. Egea J.C. La otra cara. – París: Libr. Esp., 1962. – 567 p. 19. Arniches C. La pobre nica. – Teatro compl. – Madrid: Aguilar, 1948. – Т. I. – P. 706-810. 20. Lyppez de Ubeda F. La pncara Justina. – In: La novela picaresca espacola. Madrid, 1974. – Т. I. – P. 877-1105. 21. Sevilla L.F., Carreco A.C. Los claveles. – Barcelona, 1941. 22. Padilla M.A. Don Judas Romero. – Santiago de Chile, 1963. – 308 p. 23. Alas L. (Clarín). La Regenta. – La Habana: Arte y Lit., 1976. – Т. II. – 458 p. 24. Delibes M. La sombra del ciprés es alargada. – Barcelona: Destino, 1953. – 333 p. 25. Santos F. Día y noche de Madrid: Discurso de lo más notable que en él pasa. – In: Costumbristas espacoles. Madrid, 1964. – Т. I. – P. 260-364. 26. Casona A. La llave en el desvón. – Madrid: Escelicer, S.A., 1967. – 76 p. 27. Arce M. El precio de la derrota. – Barcelona: Plaza & Janes, 1970. – 247 p. 28. Valdüs A.P. El cuatro poder. – Obras sel. – Barcelona: Planeta, 1970. – Т. I. – P. 461-844. 29. Licón y Verdugo A. Guía y avisos de forasteros que vienen a la corte. – In: Costumbristas espacoles. Madrid, 1964. – Т. I. – P. 26-139.

РЕПЕХ Н.В.

*Чернігівський державний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ ПОЧАТКУ І КІНЦЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті запропоновано класифікацію основних лексико-семантичних засобів вербалізації концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в англomовному журнальному дискурсі та встановлено їх спільні та відмінні риси. Доведено, що до спільних засобів вербалізації досліджуваних концептів належать нейтральні та метафоричні фазово-буттєві дієслова, які позначають початок або кінець існування, дієслова руху, які концептуалізують відправний або кінцевий пункт пересування, дієслова творення та дієслова деструкції. Відмінними рисами є використання іменників вторинної номінації для експлікації ідеї кінця, що виражають плідний результат певної діяльності, крах і невдачу і свідчать про часте використання концептуальної метафори в англomовному журнальному дискурсі для ефективного впливу на читача.

Ключові слова: концепт, англomовний журнальний дискурс, концептуалізація, конструкт, концептуальна метафора, конотативне значення.

В статье предложена классификация основных лексико-семантических средств вербализации концептов НАЧАЛА и КОНЦА в англоязычном журнальном дискурсе и проанализированы их общие и отличительные черты. Установлено, что к схожим средствам вербализации исследуемых концептов принадлежат нейтральные и метафорические фазово-бытийные глаголы, которые обозначают начало и конец существования, глаголы движения, которые концептуализируют отправной или конечный пункты движения, глаголы творения и деструкции. Отличительной чертой является употребление существительных вторичной номинации для экспликации идеи конца, которые выражают плодотворный результат определённой деятельности или крах и неудачу и свидетельствуют о частом использовании концептуальной метафоры в англоязычном журнальном дискурсе для более эффективного воздействия на читателя.

Ключевые слова: концепт, англоязычный журнальный дискурс, концептуализация, конструкт, концептуальная метафора, коннотативное значение.

The article proposes a classification of the main lexical and semantic means of verbalisation of the concepts of BEGINNING and END in English periodical discourse and defines their similar and different features. The paper proves that the similarity of the analysed concepts is based on their verbalization by neutral and phase-being verbs which represent beginning and end of existence, verbs of motion which conceptualize starting and final points of movement, verbs of creation and destruction. The different features are determined by the usage of nouns of secondary nomination for explication the idea of end which express a productive result of a certain activity or failure and misfortune. They serve the evidence of frequent utilisation of conceptual metaphors in English periodical discourse for effective influence on readers.

Key words: concept, English periodical discourse, conceptualisation, construct, conceptual metaphor, connotative meaning.

Навколишній світ, людина, яка існує у ньому, її почуття, вчинки являють собою сукупність певних явищ, які постійно виникають і зникають. Зрозуміти і

пояснити певне явище можна лише після його виділення зі зв'язаного ланцюга інших подій, що в свою чергу вимагає своєрідного часового і просторового обмеження поняттями ПОЧАТКУ і КІНЦЯ [1:3]. Потреба у цих концептах як просторово-часових координатах буття, які допускають кількісну оцінку, виникла у свідомості людини досить рано – ще до розпаду індоєвропейської прамови. Опозицію “початок-кінець” вважають конструктором буденної свідомості, тому що об’єкти і події реального світу здебільше мисляться не в ракурсі початку і кінця, а стосовно буденних явищ і процесів – народження й смерті, виникнення й зникнення, створення й знищення, сходу й заходу сонця, верхів’я й гирла річок, входу й виходу [2:109-110].

Найбільш детально проблеми семантики ПОЧАТКУ й КІНЦЯ розглядалися на конференції групи “Логічного аналізу мови”, що відображено в однойменній збірці. Її автори розглядали логічні передумови формування і диференціації концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ [2; 3; 4; 5], їх роль у творенні окремих лексичних і фразеологічних одиниць, семантиці певних груп дієслів [6; 7; 8; 9; 10], а також функції зазначених концептів в утворенні видо-часових значень дієслів [11; 12; 13; 14]. У цьому руслі проведено діахронічний аналіз смислових структур груп дієслів, які позначають початок і кінець процесу в англійській мові, встановлено причини їх семантичних зсувів, а також характер синонімічних відношень між одиницями, які відображають системні відношення лексики в цілому [1]. Окрему увагу приділено національно-культурним особливостям понять початку [15; 16; 17] та їх застосуванню для визначення особливостей організації текстового та дискурсивних просторів, для аналізу темпоральних і циклічних структур текстів і дискурсу різних жанрів і тематики [15; 18; 19]. Проте поза увагою дослідників залишається проблема відображення концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ у медіа-дискурсі, який на сучасному етапі розвитку суспільства відіграє визначальну роль в інтерпретації реальності, формуючи мислення індивіда [20: 3-4]. Основним засобом формування картини світу індивіда є створення певної медіа-події, яка є результатом взаємодії тексту та свідомості реципієнта [21]. Адже ЗМІ не виражають, а створюють суспільну думку, не відображають уявлення людей про світ, а формують їх, тобто ЗМІ не репрезентують реальність, а конструюють її за власними правилами [22: 1].

Неухильне зростання інтересу до дослідження мовленнєвого впливу у медіа-дискурсі в умовах інтенсифікації процесів глобалізації та формування єдиного інформаційного простору, увага лінгвістів до лексики як найбільш важливого засобу вербального впливу на аудиторію визначають **актуальність** теми статті. Медіа-дискурс репрезентує щоденні події і явища світу, які швидко з’являються, розвиваються, завершуються і змінюють одна одну, і саме тому представляється цікавим і багатим матеріалом для дослідження проблем

семантики ПОЧАТКУ і КІНЦЯ.

Метою статті є аналіз лексико-семантичних засобів відображення концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в англомовному журнальному дискурсі.

Об'єктом дослідження є втілення концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в англомовному журнальному дискурсі, а **предметом** вивчення – лексико-семантичні засоби відображення концептів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше виділено, проаналізовано та класифіковано лексико-семантичні засоби вербалізації концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в англомовному журнальному дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують п'ять журнальних текстів політично-економічного, екологічного, бізнесового та культурно-мистецького змісту, вилучених з англомовного випуску журналу Time за 27 жовтня 2008 року.

У цій статті увага зосереджена на дієсловах та іменниках, які концептуалізують ідею початку чи кінця. Розглянуті дієслова утворюють 5 груп: фазово-буттєві, руху, імпульсу, творення та деструкції, відкриття і закриття. Найчисельніша група представлена фазово-буттєвими дієсловами, у значенні яких смисли “початку / кінця” поєднуються з інформацією про особливості існування та розгортання ситуацій [8:70]. Дієслова цієї групи поділяються на основні (нейтральні), напр., *to begin/start, to finish/end, to appear/disappear*), та вторинні (метафоричні), напр., *to melt, to burst out, to dry up, to sprint up*) [8:73]. Перші вживаються для опису ситуацій, які розгортаються у часі та фізичному просторі, тобто мають протяжність, або займають певний інтервал. Так, у прикладі [...] *the global crisis that began in the US* (Time 27.10.2008, 29) дієслово *began* репрезентує початок кризи як тривалого процесу, який розвивається пофазно, адже відомо, що такі суспільні явища не виникають випадково, а визрівають протягом певного часу. У реченні *The billions who live there, are just starting to move up from poverty to life as consumers* (Time 27.10.2008, 48) дієслово *start*, вжите у Present Continuous, позначає тривалість розпочатого процесу.

Вторинні дієслова, в семантику яких закладені смисли “початку та кінця процесу” або “існування об'єкта” (*to dry up, to melt down, to flee, to sprint up, to stumble into* та ін.) утворюють фазово-буттєві метафори [8: 77]. Для того щоб використовувати їх для позначення початку або кінця інших ситуацій, необхідне метафоричне переосмислення їх денотативного змісту. Так, дієслово *dry up* у своєму основному значенні вживається для опису стану рослин або річок, котрі можуть засохнути, виснажитись внаслідок зовнішнього впливу, а в прикладі *as building license fees have dried up* (Time 27.10.2008, 30) як фазово-буттєва метафора концептуалізує й вербалізує плату за активне будівництво житла у термінах явищ природи, позначаючи “кінець існування цієї плати”. У сполученні з дієсловом *dry* елемент *up* вказує на прискорене припинення надходження виплат за будівництво житла.

Дієслова *stumble into*, *sprint up*, які у своєму первинному значенні відповідно позначають “йти із зупинками, спотикаючись” та “бігти на коротку дистанцію”, метафоризуються, концептуалізуючи початок економічного спаду чи зростання у термінах руху. У прикладі *Ireland became the first country in the euro zone officially to stumble into recession* (Time 27.10.2008, 30) дієслово *stumble into* вказує на повільне настання процесу спаду, а в реченні *It (Saudi Arabia) sprinted up the World Bank's list* (Time 27.10.2008, 50) дієслово *sprint up* сигналізує про прискорену появу Саудівської Аравії у списку країн-лідерів на Середньому Сході, де створені сприятливі умови для бізнесу.

Метафоричні характеристики вторинних фазово-буттєвих дієслів пояснюються тим, що очікувані ситуації, які відбуваються за планом, як правило, позначаються нейтральними предикатами, якщо ж вони виникають несподівано, або в їх ході є певні особливості, непідвладні людині, то з'являються метафоричні переосмислення [8:82].

Семантика ПОЧАТКУ і КІНЦЯ відображена у дієсловах руху, який розглядається як семантичний примітив, що не зводиться до зміни місця, тому що у ситуації переміщення істотним є не лише місце, але й час. Адже переміщення – це рух у певному напрямку, внаслідок переходу з вихідної точки у просторі, в якій об'єкт знаходився у початковий момент часу, у пункт у який об'єкт потрапляє в кінцевий момент часу [10:181]. Дієслова на позначення руху як того, що відбулось у певний момент часу, вже тим самим описують не лише рух, а й окреслюють початкову і кінцеву точки пересування, розміщуючи об'єкт руху у часі і просторі [5:121]. Тому з урахуванням концептуалізації початкової чи кінцевої точки, виділяємо три типи дієслів руху: вони позначають “рух та його кінець”; “початок і процес руху”; “початок, процес руху та його кінець”.

Модель “початок і процес руху” представлена дієсловами *leave*, *move*, *flee*, *quit*, для яких вихідний пункт концептуалізується як певна область, за межі якої віддаляється об'єкт, тим самим стаючи недосяжним [10:185], напр., *From the millions, who fled poverty and famine over the last century and a half to the many thousands who have regularly quit the country in search of work right to the end of the 1980's* (Time 27.10.2008, 28). У наведеному прикладі для дієслова *flee* відправною точкою руху є бідність і голод (*poverty and famine*), за межі яких вдалося вибратись мільйонам ірландців, а для *quit* – країна, залишена її жителями у пошуках роботи, навіть якщо покинуте місце розуміється контекстуально як таке, в якому в даний момент перебуває мовець, напр., *Ireland's best and brightest have a long history of leaving in search of opportunity and sunnier climate* (Time 27.10.2008, 28).

Модель “початок, процес руху та його кінець” представлена дієсловами, які крім руху концептуалізують одразу вихідний і кінцевий пункти. Ця модель реалізується за умови зазначення кінцевої точки руху, напр., *Opel was one of the*

first western firms to move east Eisenach (Time 27.10.2008, 28). У цьому реченні відправним пунктом є одна із західних країн, з якої фірма з виробництва автомобілів *Opel* переміщується у кінцевий пункт – на схід до міста Айзенаха (*east Eisenach*).

Модель “рух та його кінець” втілюється в дієслові *come* “прийти”. У фокусі його семантики знаходиться кінцева точка, тобто дієслово описує не тільки рух, а й настання стану, за якого об’єкт, що пересувається досягнув кінцевої точки, тобто дієслово *come* сфокусоване на “прибутті кудись”. Так, у реченні *Now that boom has come to a halt* (Time 27.10.2008, 28) дієслово *come* вказує на кінцеву точку, співвідносну у наведеному прикладі з занепадом. У прикладі *who will come of age* (Time 27.10.2008, 49) *come* фіксує завершення підліткового періоду та досягнення повноліття.

Семантику, відмінну від розглянутих вище одиниць, має дієслово *drive*, яке у своєму значенні містить ідею рушійної сили, яка метафоризує початок дії як імпульс, що призводить до певного результату, котрий мислиться кінцем певної активності, напр., *Anger, tinged with desperation, is driving some to fight on* (Time 27.10.2008, 31). Згідно з наведеним прикладом, суміш злості та відчаю слугують імпульсом до бою.

Семантика ПОЧАТКУ і КІНЦЯ також входить до значення дієслів *open / close* “відкрити / закрити”. Дієслово *open* позначає ліквідацію перешкоди у фізичному або метафізичному смисловому просторі [13:198], а його антонімічний корелят *close* вказує на протилежне – встановлення такої перешкоди, за якої об’єкт стає недоступним у прямому чи переносному сенсі. У денотативному значенні дієслів *open/close* міститься уявлення про те, що об’єкт, який відкривають чи закривають, є реалією, яка існує, або навпаки не існує у часі і просторі. У медіа-дискурсі відкриття/закриття переосмислюються у конотативне значення “навмисного початку/кінця існування чогось”. Так, приклад *We are going to start seeing factories closing for good* (Time 27.10.2008, 29) виражає лише інтенцію, яка призведе до відкриття (“початку існування”) названих об’єктів. Водночас у реченні *Opel closed the plant for just two and hired temps to supplement its full time workforce of 1,800* (Time 27.10.2008, 28) йдеться про навмисне закриття заводу, яке призвело до припинення його існування на певному часовому відрізку. В той же час приклад *I’m afraid that plant could close* (Time 27.10.2008, 29) містить інформацію про побоювання щодо ймовірності закриття підприємства. Дієслово *halt* може означати, як тимчасовий, так і перманентний кінець існування об’єкту чи процесу. У прикладі [...] *and halted new home construction across* (Time 27.10.2008, 29) закриття будівництва може трактуватися як таке, що відбулось назавжди, або на певний час.

Позитивне осмислення ПОЧАТКУ і негативне КІНЦЯ реалізується у дієсловах, семантика яких відображає творчий або руйнівний потенціал

спрямованої дії. На творення вказують англійські дієслова *build, create, invent, set up*, які експлікують ідею початку чогось нового: фізичного об'єкта, явища, події чи ситуації, які з'явилися внаслідок творчих зусиль суб'єктів (людини, країни, установи). У журнальному дискурсі простежується залежність вживання "дієслів творення" від об'єктів, які виникають внаслідок цієї діяльності. Так, дієслово *build* корелюється з реальними фізичними об'єктами, напр., [...] *any country set out to build an entirely new city on such a scale* (Time 27.10.2008, 49). Дієслово *create* сполучається з назвами абстрактних сутностей. Це пояснюється тим, що поява абстрактних сутностей не є наслідком спрямованих фізичних дій, а є результатом певних зовнішніх обставин, напр., *This "youth bulge" will create a demand for 6 million residential units in the next 2 years* (Time 27.10.2008, 49). У наведеному прикладі нагальна потреба у шести мільйонах домівок створюється внаслідок зростання кількості молоді, яке є зовні незалежним процесом. Так, вживання одиниці *create* у сполученні з абстрактною сутністю у журнальному дискурсі дозволяє перекласти відповідальність за створення тих чи інших обставин на зовнішній фактор. Дієслово *create* також вживається з предикатами, які позначають персональний плід творчості, що надає створеним об'єктам певного ступеня унікальності, напр., *He created 14 versions of David's Rape of the Sabines* (Time 27.10.2008, 55). Ще більш унікальне, тотально нове творення певних речей чи навіть мистецьких напрямів пропонується дієсловом *invent*, що простежується у реченні *He almost single-handedly invented Cubism, as he imposed his protean creativity on painting...* (Time 27.10.2008, 56). Цікаво, що англійське фразове дієслово *set up* у сполученні з групою додатка *an emergency mental-health centre* вказує на негайність створення певного об'єкта, напр., *The Icelandic Ministry of Health has set up an emergency mental-health centre in downtown Reykjavik to help citizens distressed by the country's economic implosion* (Time 27.10.2008, 30).

Ідея руйнування – покладання кінця існуванню експлікована у журнальному дискурсі дієсловом *destroy*, який допускає залишки знищеного об'єкту, та фразовим дієсловом *wipe out*, у семантиці якого конотативно присутня ідея кінця як повного знищення, яке по собі не залишає нічого. Завдяки цьому у журнальному дискурсі фразове дієслово *wipe out* створює максимальний емоційний вплив на читача, змушуючи читача повірити у повне припинення масової еміграції: *But a decade and a half of red-hot growth all but wiped out large scale emigration* (Time 27.10.2008, 28).

Крім дієслів, ідея ПОЧАТКУ та КІНЦЯ відображена в журнальному дискурсі іменниками, прикметниками, числівниками та службовими частинами мови. Початок часового інтервалу представлений наступними лексичними засобами: іменником *start* "початок", який позначає не лише початок, а й рушійну силу, напр., *the prize for job hunters was a new start not in Ireland* (Time

27.10.2008, 28), прикметником *early* “ранній”, напр., *Picasso never forgot his early drawing lessons* (Time 27.10.2008, 56), числівником *first* “перший”, напр., *on his first visit to Paris* (Time 27.10.2008, 56), фразовим дієсловом *to date back* “брати початок з”, напр., *the village dates back to the 1930 s* (Time 27.10.2008, 45), та прийменником *since* “з якогось моменту”, напр., *since early September* (Time 27.10.2008, 31).

У цій статті більш докладно зупинимось на іменниках, пов’язаних з ідеєю кінця. Кінець часового інтервалу представлений здебільше безпосередньо семантичним примітивом *end*, напр., *right to the end of 1980s; at the receiving end of a chilling secular influence* (Time 27.10.2008, 28). Семантика просторового кінця і пов’язана з нею ідея руху виражені іменником *destination* “місце призначення”, який фіксує кінцеву точку просторового інтервалу. У реченні *Ireland has instead found itself a destination for immigrants...* (Time 27.10.2008, 28) іменник *destination* корелює з підметом, вираженим власною назвою Ірландія, який фіксує кінцевий пункт руху іммігрантів.

Іменник *edge* “край” позначає крайню межу, поза якою об’єкт, що розглядається не існує: *The Russian town on the edge of the Sea of Japan was once the lead capital of the former Soviet Union* (Time 27.10.2008, 45). Так, у наведеному прикладі, крайньою точкою російського міста є Японське море, яке слугує орієнтиром, де закінчується кордон населеного пункту, і починається море.

В англomовному журнальному дискурсі ідея кінця часто виражається декількома концептуальними метафорами, які допомагають осмислювати об’єктивний світ [23:344-348]. Вони виконують роль призми, забезпечуючи розгляд того, що пізнається через вже пізнане і зафіксоване у вигляді мовної одиниці [24:387]. У проаналізованих журнальних статтях було виявлено використання органічної метафори *FRUIT* (ПЛІД) для експлікації ідеї “продуктивного” результату, адже для того, щоб виростити плід, людина докладає певних зусиль, і якщо вони були достатні, фрукт виростає і приносить радість своєму господарю. Тому часто слово *fruit* описує такі явища життя суспільства, як цивілізація, культура [25: 48]. Вживання іменника *fruit* вказує на бажане завершення описаної ситуації, тобто залучає концептуальну метафору ВДАЛИЙ КІНЕЦЬ – ЦЕ ПЛІД. Використання саме цієї метафори у журнальному дискурсі мотивоване контекстом, адже вона присутня лише у повідомленні позитивного змісту, напр., *The fruit of all that flesh trading is a concise lesson in 20-th century art history* (Time 27.10.2008, 56). У цьому прикладі лексична одиниця *fruit* позначає сприятливі наслідки малювання натури для розвитку мистецтва у ХХ сторіччі.

Кінець події або процесу у досліджуваних журнальних статтях есплікується іменниками *failure, crash, collapse, meltdown*, які у своїй семантиці містять негативно-оцінне значення нещасливого або невдалого, часто

несподіваного чи раптового завершення ситуації. У семантику зазначених іменників також входить емотивний компонент, який ґрунтується на ідеї незворотності, неможливості відновлення і повернення до попереднього стану, адже кожна з зазначених мовних одиниць у своєму денотативному значенні вживається для вербалізації руйнівних ситуацій – аварії, провалу, занепаду, які, як правило, викликають негативні емоції відчаю і страху. У журнальному дискурсі емотивний компонент значення мовної одиниці, яка подається на більш-менш нейтральному фоні, стає тією зброєю, яка вражає емоції реципієнта. Вербалізація концепту КІНЦЯ негативно-оцінними іменниками мотивована цілями медіа-дискурсу – вплинути на свого читача, слухача чи глядача за найкоротший проміжок часу і примусити його сприймати ситуацію у потрібному для мас-медіа світлі, напр., *Fears of a system-wide banking failure have receded, but it's not yet time to relax* (Time 27.10.2008, 24). Наведений приклад зосереджує увагу читача на негативній частині повідомлення – крахові банківської системи та будівельної індустрії, що створює негативний емоційний фон, і що дає підстави для виділення специфічної концептуальної метафори журнального дискурсу: КІНЕЦЬ – ЦЕ НЕВДАЧА / КРАХ.

Отже, лексико-семантичне відображення концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в англomовному журнальному дискурсі характеризується низкою спільних і відмінних рис. До спільних засобів вербалізації досліджуваних концептів належать наступні: нейтральні та метафоричні фазово-буттєві дієслова, які позначають початок або кінець існування; дієслова руху, які концептуалізують відправний або кінцевий пункт пересування, чи обидві точки одразу; дієслова творення, що експлікують ідею появи нового, та дієслова деструкції, котрі виражають ідею кінця як руйнації. Крім того, досліджувані концепти у журнальному дискурсі відображені за допомогою дієслів ліквідації фізичної чи ментальної перешкоди для позначення початку та встановлення такої перешкоди – для кінця. Іменники, які є семантичними примітивами, і означають безпосередньо початок або кінець ситуації, процесу та явища також часто вербалізують зазначені вище концепти.

Відмінними рисами лексико-семантичного відображення концептів ПОЧАТКУ і КІНЦЯ в журнальному дискурсі є вживання прикметника *early*, числівника *first* та прийменника *since*, які розміщують об'єкти чи ситуації на початку часової вісі. Ідея кінця вербалізована іменниками вторинної номінації, що виражають плідний результат певної діяльності (*fruit*), крах і невдачу (*failure, crash, collapse*) і свідчать про часте використання концептуальної метафори в англomовному журнальному дискурсі для ефективного впливу на читача.

Враховуючи те, що найширше семантика ПОЧАТКУ і КІНЦЯ представлена дієсловами, подальше дослідження буде спрямовано на аналіз вираження ПОЧАТКУ і КІНЦЯ вищо-часовими формами дієслів, фазових і

темпоральних прийменників та сполучників у зв'язку з процесами впливу на масову аудиторію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мошанова Т.Л. История развития групп глаголов, обозначающих начало и конец процесса, в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 663 / Московский ордена Трудового Красного Знамени гос. пед. ин-т. – М., 1969. – 25 с.
2. Мечковская Н.Б. Концепты “начало” и “конец”: тождество, антонимия, асимметричность // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 109-120.
3. Арутюнова Н.Д. Вступление. В целом о целом. Время и пространство в концептуализации действительности // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 3-18.
4. Семёнова С.Ю. К типологии фазовых компонентов, коннотаций и ассоциаций русских лексем // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 155-168.
5. Падучева Е.В. Дейктические компоненты в семантике глаголов движения // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 121-136.
6. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. “Начало” и “Конец” в русской идиоматике // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 27-35.
7. Гак В.Г. Семантическое поле конца // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 50-55.
8. Кустова Г.И. Семантические аспекты лексических функций (глаголы со значением “начаться” и “кончиться”) // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 69-82.
9. Макеева И.И. Семантика “конца” у глаголов движения // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 83-95.
10. Шмелев А.Д. Из пункта А в пункт В // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 181-194.
11. Зализняк А.А., Шмелев А.Д. Семантика “начала” с аспектологической точки зрения // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 211-224.
12. Шатуновский И.В. Несовершенный вид vs совершенный вид в императиве (к проблеме начала) // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 267-309.
13. Гаврилова В.И. Семантика “начала” в спектре значений глаголов открыть / открыться, раскрыть/раскрыться // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 195-210.
14. Князев Ю.П. Фазы действия и метонимические сдвиги в значении видов-временных форм // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 225-236.
15. Вельмезова Е.В. Начало и конец в структуре и семантике чешского заговора // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 536-541.
16. Казакевич О.А. Начало и конец в структуре фольклорных текстов северных селькупов // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 542-550.
17. Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Лексика начала и конца трапезы в русском языке // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 578-583.
18. Шеинова С.В. Семантика “начала” и “конца” в агитационных текстах // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 516-522.
19. Шмелева Е.Я. Начало и конец русского анекдота // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 523-528.
20. Черепанова Л.Л. Дискурс региональных СМИ: психолингвистический аспект: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Пермский гос. ун-т. – Пермь, 2007.
21. Коммуникационные модели СМИ как фрагменты картины мира. – <http://evartist.narod>.
22. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англomовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Автореф. дис. ...д-ра филол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2008.
23. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 340-369.
24. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
25. Богуславская О.Ю., Левонтина И.Б. Подведение итогов в русском языке // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 36-49.
26. Потапенко С.І. Рецензия. Логический анализ языка. Семантика начала и конца // Вопросы языкознания. – 2003. – № 6. – С. 143-146.

РОМАНЮГА Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ СОМАТИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ВИРАЗНИКА СТИЛЮ В. СТЕФАНИКА

У статті розкрито особливості перекладу соматичних фразеологічних одиниць англійською мовою в новелах Василя Стефаника. Особливу увагу акцентовано на семантико-стилістичних функціях фразеологізмів у мові оригіналу та перекладу.

Ключові слова: фразеологізм, компонент фразеологізму, фразеологічний еквівалент, соматизм.

Статья раскрывает особенности перевода соматических фразеологических единиц на английский язык в новеллах Василия Стефаника. Особое внимание акцентируется на семантико-стилистических функциях фразеологизмов в языке оригинала и перевода.

Ключевые слова: фразеологизм, компонент фразеологизма, фразеологический эквивалент, соматизм.

The article deals with the problem of rendering of somatic phraseological units in Vasyl Stefanyk's novellas into English. The special attention is accentuated on the semantic and stylistic functions of the phraseological units in the language of the original and translation.

Key words: idiom, phraseological component, phraseological equivalent, somatism.

Інтерес до дослідження фразеологізмів у художніх творах митців українського слова в іншомовних перекладах свідчить про те, що фразеологія, як матеріал для збагачення культури, зберігає кращі зразки індивідуально-авторської письменницької майстерності. Аналіз фразеологічного потенціалу української мови в англійських перекладах дає змогу прослідкувати активні процеси перетворення цих одиниць мови оригіналу у відповідні лексичні одиниці цільової мови, простежити стилістичний потенціал трансформацій ФО вихідної мови на мову перекладу.

У цьому сенсі художня мова Василя Стефаника становить значний науковий інтерес, оскільки крім різних стилетворчих засобів, якими насичені новели письменника, таких як, приміром, порівняння, гіперболи, зменшено-пестлива лексика, фразеологізмам слід надати особливої уваги при дослідженні індивідуального стилю письменника у його перекладацькій спадщині.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю досліджень перекладів англійською мовою новел Василя Стефаника, зокрема фразеологічних одиниць у складі прозових творів.

Загальні положення перекладу фразеологізмів висвітлені в працях таких лінгвістів як Р. Зорівчак, В. Виноградов, В. Коптілов, С. Влахов та С. Флорін, О. Кунін, Я. Рецкер та інших. Але до цього часу поза увагою мовознавців залишається цілісне вивчення перекладів фразеологічних одиниць у художньо-мовленнєвій організації новелістики В. Стефаника, які використовує письменник у своїх творах як результат динамічної реакції на довкілля, спрямованої на пошуки найкращого втілення думки. “Стилістичні потенції ФО, що зумовлені метафоричністю, образністю, емоційною наснаженістю, відіграють особливу роль у системі індивідуально-авторського стилю [1]”.

Саме це й зумовило вибір теми роботи, яка у сфері дослідження перекладів фразеологічного наповнення новелістики В. Стефаника є спробою цілісного аналізу його художнього світу.

Матеріалом слугуватимуть новели Василя Стефаника та англomовні переклади Джозефа Візнюка та Данила Струка. Останній, по суті, стоїть у низці найзначущих іноземних дослідників творчої спадщини митця.

Об'єктом дослідження є мова прозових творів Василя Стефаника.

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці, що функціонують у художніх творах В. Стефаника.

Головною стилістичною ознакою фразеологічних одиниць у новелах Василя Стефаника є їх глибинна семантика, яка об'єктивована ключовими концептами. Фразеологізми, які кваліфікують зовнішній вигляд людини, її дії, внутрішній світ, фізіологічні особливості, складають тематичне поле “Людина” і виступають невід’ємною частиною мовотворчості письменника. “У філософсько-антропоцентричному аспекті людське тіло як конституативний складник людини вводить її у світ і є основою введення в пізнавальний контакт із цим світом. А тому не випадково соматизми (назви органів і частин людського тіла – *nomina anatomica*) характеризуються високою частотою функціонування, здатністю активно вживатися в переносних значеннях, а також великою фразеотвірною продуктивністю” [2:227]. Саме тому слід відзначити широке застосування Стефаником ФО із соматизмом “голова”.

Тугу, відчай, стах, відсутність виходу із важких життєвих ситуацій, розгубленість людини Василь Стефаник репрезентував продуктивною ФО “бити головою об стіну”, але автор також часто вдається до різних okazіональних змін цієї ФО. Відтак, зустрічаємо у його новелах наступні фраземи: “била головою до одвірка”, “б’єш голов у стіни”, “бив головою у плиту”, “гатила головою в стіну”. Ось приклад із новели “Стратився”: “Тото, небого, десь **б’єш головов у стіни**, тото до бога ридаєш!” [3:35] (“бити головою об стіни – перебувати в стані розпачу, сильного збудження; дуже переживати, побиватися з якогось приводу” [4:27]). Проте перекладач не повинен повністю покладатися на спорідненість образної основи та внутрішньої форми фразеологізму. У західно-європейських мовах є немало фразеологізмів, котрі піддаються дослівному перекладу англійською мовою з огляду на співпадіння внутрішньої форми. Проте наведене вище речення є прикладом саме тієї ФО, яка при перекладі, співпадаючи за внутрішньою формою, не є ідентичною за значенням, і тому, відповідно, була відтворена у перекладі невірно. Данило Струк перекладає дане речення наступним чином: “*You’re probably **beating your head against the walls**, weeping to God*” [5:155]. У словнику А.В. Куніна знаходимо пояснення цієї ФО: “*to beat one’s head against a brick wall* – *прошибати лобом стіну, лізти на рожен*” [6:365].

Далі ще один приклад невірного відтворення у перекладі ФО оригіналу, де внутрішні форми однакові, але не ідентичні за значенням. Приклад із соматизмом “голова” із новели “Майстер”: “Але потім, братя, **пішло все коміть головою**” [3:44] (“коміть головою – дуже швидко, стрімголов” [4:388]). “*But after that, my friend, **everything went head-over-heels***” [7:42]. А.В. Кунін дає пояснення даного фразеологізму: “*head over heels* – *вверх ногами*” [6:368]. Такі

ФО являють собою небезпеку при перекладі, оскільки під подібною оболочкою в різних мовах приховані різні значення.

Серед фразеологізмів на позначення зовнішності людини продуктивними є ФО із соматизмом “рука”, “палець”. Ось рядки з новели “Майстер” із соматизмом “палець”: “Не лишилося нічо **навкруг пальця обвити** ...” [3:44] (“обводити круг пальця – спритно обдурити, перехитрити кого-небудь” [4:563]). Переклад цього речення теж є досить вдалим прикладом зображення невірного трактування змісту оригіналу, відтворивши подібність форми, але втративши основний зміст. Переклад Джозефа Візнюка: “*Not a thing was left to wind around one’s little finger*” [7:42]. “*To wind smb. around one’s little finger*” має інше значення в англійській мові: “сукати мотузки з когось, танцювати під чийось дудку” [6:277], тому його не слід плутати з українським “обвести когось круг пальця”.

Не завжди українській ФО можна віднайти образний відповідник. У таких випадках доводиться жертвувати образністю, як, наприклад, у такому реченні з новели “Новина”: “А чума десь ходить, **бодай голову зломила**, а до вас не поверне” [3:62] (“зломити голову – зазнати поразки, невдачі в чому-небудь” [4:337]). Повна заміна або втрата образу може бути пов’язана із збереженням експресивного забарвлення, що часто є навіть важливішим, аніж передача функціонально-стилістичної належності фразеологізму. Переклад Джозефа Візнюка виглядає наступним чином: “*Dammit, somewhere there’s a plague but it won’t come and get you...*” [7:181]. Перекладаючи іронійно-просторічний фразеологізм “бодай голову зломила”, експресивність виразу збережено, але образ та іронію було втрачено і перекладено лайливим “dammit”. Переклад ФО зі зміною образності не є найвдалішим виходом з положення, оскільки це призводить до втрати виразності.

Соматизм “**волосся**” теж має місце у фразеологічному фонді письменника. Рядки з новели “Стратився”: “Ой стара, **тото-м діждалиси на сивий волос вінка!**” [3:35]. На жаль, у словнику не можуть бути передбачені усі фразеологічні одиниці та фразеологічні відповідники. “Основна складність полягає у тому, що жоден словник не взмозі передбачити всіх можливостей використання фразеологізму у контексті” [8:145]. Тому перекладач повинен вміти самостійно розбиратися в основних питаннях теорії фразеології, вміти виділяти фразеологічні одиниці, розкривати їх значення та передавати їхні експресивно-стилістичні функції при перекладі. У Фразеологічному словнику української мови ми знаходимо значення ФО “до сивого (білого) волосу – дожити до старості” [4:145], проте лише з контексту ми можемо здогадатися про який саме вінок йде мова і яким чином він пов’язаний із головними героями – старими людьми. Це речення і його переклад є прикладом того, що ФО не функціонує в мові ізольовано. Одиниці контексту, як правило, це

лексеми та вільні словосполучення, які корелюють з фразеологізмами і тому набувають значення контекстуального кореляту ФО. Сполучення ФО з її корелятом становлять семантичну єдність, яку варто перекладати як цілісну перекладацьку одиницю. Переклад ФО викликає певні труднощі, адже на фразеологізм впливає як мовна система з вихідною оформленою ФО як фактором мови, так і мовленнєва ситуація з притаманними їй закономірностями, проте контекст, безумовно, допомагає вірно зрозуміти текст оригіналу. Данило Струк дає такий переклад цього речення: *“Oh, my old one, such is the wreath we waited out for our grey hair”* [5:155]. Переклад було здійснено з частковим збереженням образу, оскільки образна основа ФО була збережена, але з певними граматичними та лексичними змінами.

“Соматичні ФО на позначення зовнішності людини не стільки конкретизують чи увиразнюють якісь деталі зовнішності, скільки служать засобом психологічної характеристики чи стану героя” [2:230]. ФО у значній мірі роблять зображуване максимально достовірним та реалістичним. Показовим у цьому плані є приклад із Стефаникової новели “Новина” із соматизмом “зуби”: *“Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий огнений пас, що його пік у серце і в голову”* [3:62] (“скреготати зубами – виявляти гнів, схвилювання, невдоволення” [4:820]). У перекладі Джозефа Візнюка зафіксовано прямі відповідники ФО, еквівалентні як за змістом, так і за стилістичним навантаженням: *“Hryts’ ground his teeth so hard that he felt the sound reverberating across the fields, and a hot pain scalded his chest and burned his heart”* [7:182]. Це речення є прикладом збереження образу без змін при перекладі. Повна відповідність образу, внутрішньої форми та стилістичного навантаження, взагалі-то, зустрічається дуже рідко. Звичайно, в ідеалі варто прагнути до повної рівноцінності використовуваних засобів, але на практиці нерідко доводиться жертвувати функціонально-стилістичними відповідниками, образами та іншими мовними засобами задля збереження експресивного значення фразеологічної одиниці, яка складає живу, яскраву та своєрідну частину словникового складу мови, відтворює національний колорит мови і є яскравим виразником індивідуального стилю письменника.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, досліджуючи фразеологічний матеріал, ми використали системний підхід, який дав змогу не фільтрувати його з огляду на вживання в інших діалектних обшарах чи фіксацію у словниках, а досліджувати цілісно. Таким чином, фонд фразеологізмів у новелах Василя Стефаника висвітлюється крізь призму авторського художньо-образного світобачення. Як бачимо, фразеологічні одиниці у новелістиці Василя Стефаника перекладаються англійською мовою за допомогою фразеологічних еквівалентів або лексичних відповідників, проте повна відповідність оригіналу та перекладу зустрічається рідко. Неможливість в

усіх наведених вище прикладах адекватно і точно відтворити образ і значення фразеологічних одиниць при перекладі оправдується не лише належністю кожної з мов до різних груп, але й специфічними особливостями кожної з них. Оскільки у праці досліджувалися лише соматичні фразеологізми Василя Стефаника, для того, аби скласти повну картину творчої особистості письменника в англійських перекладах, перспективним було б дослідити переклади всього фразеологічного фонду письменника. В свою чергу, аналіз відтворюваних іноземною мовою фразеологізмів сприятиме розвитку художнього перекладу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушина Т.О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2005. – 17 с.
2. Євтушина Т.О. Інтерпретація соматичного коду культури у фразеологізмах новелістики Василя Стефаника і Марка Черемшини // *Ukrainica III soucasna ukrajinstika: Problemy jazyka, literatury a kultury* 1. cast. – Olomoucké symposium ukrajiništinu. – 28-30. srpna 2008. – С. 227-235.
3. Стефаник В.С. Вибране / Упоряд. підгот. текстів, приміт. і словник В.М. Лесина та Ф.П. Погребенника; Авт. вступ. статті В.М. Лесин. – Ужгород: Карпати, 1979. – 392 с.
4. *Фразеологічний словник української мови*: в 2-х т. / Уклад. В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. – К.: Наукова думка, 1999. – 984 с.
5. Struk D.S. A Study of Vasyl' Stefanyk: The Pain at the Heart of Existence. With Foreword by L.S.N. Luckyj. Trans. by author. Littleton, Colo.: Ukrainian Academic Press, 1973. – 200 p.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / Лит. ред. М.Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз., 1984. – 944 с.
7. *The Stone Cross*. Trans. Joseph Wiznuk and Constantine H. Andrusyshen. Toronto: McClelland & Stewart, 1971. – 164 p.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводоведческая практика. – М.: "Международ. отношения", 1974. – 213 с.

САЄНКО Л.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ШЕВЧЕНКО Н.О.

Університет банківської справи Національного банку України

МЕТАФОРИЗАЦІЯ У ФІНАНСОВОМУ І ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено метафори, які номінують нові явища у фінансовому і економічному дискурсі. Проаналізовано механізми і джерела утворення метафор, а також функції метафор у термінологічному оточенні.

Ключові слова: Концептуальна метафора, конвенціональна метафора, метафорична модель, фінансова і економічна терміносистема, функції метафори в дискурсі.

Исследованы метафоры, номинирующие новые явления в экономическом и финансовом дискурсе. Проанализированы механизмы и источники образования метафор, функции метафор в терминологическом окружении.

Ключевые слова: концептуальная метафора, конвенциональная метафора, метафорическая модель, финансовая и экономическая терминосистема, функции метафоры в дискурсе.

The article deals with metaphors, nominating new phenomena in economic and financial discourse. It analyses mechanisms and sources of metaphor formation as well as functions of metaphoric expressions in terminological surrounding which may be of value in translation and teaching practice.

Key words: conceptual metaphor, conventional metaphor, metaphoric model, financial and economic terminological system, metaphor functions in discourse.

Одним із позитивних наслідків сучасної фінансової і економічної кризи є накопичення певного досвіду і відображення його як у науковій літературі, так і в засобах масової інформації. І тут увагу лінгвістів привертають означення нових понять і явищ, що переважно пов'язані з їх метафоричною репрезентацією.

Метафора у широкому розумінні цього терміна була предметом вивчення філософів, психологів і лінгвістів протягом багатьох століть в основному на матеріалі поетичної мови. У традиційній теорії значення метафора – це троп, що ґрунтується на вживанні слів і виразів у переносному значенні на підставі схожості, аналогії тощо [1].

Існують також численні розвідки, пов'язані з вивченням метафоричної номінації у різних дискурсах, причому найбільш ґрунтовний аналіз був здійснений на матеріалі політичного дискурсу. Дослідження метафор у підмові економіки та фінансів були в основному спрямовані на аналіз лексичних одиниць, відібраних із спеціальних словників, більшість з яких конвенціональні і не акцентують експресивно-емотивного значення. Одним з відомих нам недавніх досліджень метафоризації в економічному дискурсі є аналіз метафор у семіотичному аспекті на матеріалі російської та французької мов, здійснений Н.Ю. Бородуліною. Автор виділяє особливий тип семіотичних одиниць – тропеїзми, тропеїчні знаки, які є не новими термінами, а знаками, що утворилися шляхом переносу з інших сфер референції й основною ознакою яких є імплікативність [2].

Визнано, що фінансово-економічна терміносистема є однією з найбільш динамічних і гнучких, яка абсорбує і загальноновживані слова, к і терміни з інших підмов, взагалі засоби інших сфер референції – науки, техніки, спорту, медицини тощо. Проте “вживання живих метафор, що виникають, стикається з обмеженнями, пов'язаними з комунікативно-стильовими та функціональними характеристиками дискурсу” [3:17]. Механізм концептуалізації, який лежить в основі утворення мовних метафор, детально описаний у когнітивному дослідженні Дж. Лакофа як проекція із сфери-джерела (одного концептуального домена) у сферу-ціль (інший концептуальний домен) [4]. Дуже слушним видається нетрадиційне пояснення Лакофом передумови утворення метафори, якою, на його думку, є відповідність (подібність) наших відчуттів, переживань (experiences), а не власне об'єктів концептуалізації. Такий підхід дає можливість пояснити важливість певного специфічного лінгво-культурного досвіду при декодуванні метафор.

За справедливим спостереженням Н.Д. Арутюнової “рано чи пізно практичне мовлення вбиває метафору. Її практична образність погано узгоджується з функціями основних компонентів речення. Її неоднозначність несумісна з комунікативними цілями основних мовленнєвих актів” [3:16]. Проте

спостереження за фактичним матеріалом переконують у певній “циклічності” життя метафор, які після певного періоду забуття знову набувають актуальності. Прикладом може бути “друге життя” метафори *ghetto financing*, яка з’явилась у 30-их роках минулого століття і в іронічно-зниженому значенні вживалася стосовно особливої моделі розрахунків у кредит за товар, який був зарезервований і зберігався на складі магазину до повної сплати покупцем. Цікаво, що одночасно із поверненням такої моделі продажу (a layaway model) у наші дні, ожила і сама метафора *ghetto financing* (Economist). Відродження метафори з акцентуванням функції і нівелюванням первинного оцінного значення можна продемонструвати також на прикладі слова *spiv*, яке у словнику сучасної англійської мови видавництва Лонгман подано з позначкою “застаріле” у значенні “людина, що заробляє гроші на дрібних нечесних оборудках”, ділок чорного ринку; в сучасній бізнес-пресі вживається для позначення дилера, який отримує прибуток в результаті короткого продажу на падаючому ринку цінних паперів.

Нашу увагу привернули однослівні та складні метафори, широко вживані в аналізі фінансових та економічних явищ і процесів у ЗМІ, проте із зрозумілих причин не завжди зафіксовані у словниках. Корпус досліджуваних одиниць становлять метафори, вибрані з журналів *The Economist*, *The Business Week*, а також з повідомлень *BBC Business World Report*, які репрезентують загальні поняття: “економіка”, “галузь”, “фінансовий стан”, а також більш конкретні категорії: “активи”, “борг”, “кредит” тощо.

Стимулом для такого дослідження стало, з одного боку, усвідомлення необхідності для студентів-нефілологів розуміти різницю між основним і переносним значенням, термінами і широкоживаною лексикою, а з другого боку, їх обмежені можливості знаходити прийнятний варіант перекладу за допомогою перекладних та тлумачних словників під час роботи з оригінальним спеціалізованим текстом.

Аналіз корпусу відібраних одиниць дає можливість виділити однослівні, двокомпонентні і багатоконпонентні (розгорнуті) метафори, які виконують переважно предикативну функцію.

Із трьох основних груп концептуальних метафор, виділених Лакофом, у фінансових і економічних дискурсах найбільше представлені метафори онтологічної групи, в яких абстрактна сутність категоризована через окреслення меж у просторі: *The economy is in doldrums*, іноді це поєднується з персоніфікацією: *The crunch bites into profits*, та орієнтаційні метафори, що відображують традиційну опозицію у просторі: “More is up, less is down”, наприклад: *The shares nosedived*.

За джерелами запозичення можна виділити антропоморфну модель, яка є найбільш продуктивною, що цілком зрозуміло, – економіка і світ фінансів, за

нашими уявленнями і досвідом, подібні до живого організму, їх важливими складовими є здоров'я, безпека, стабільний фізичний і психічно-емоційний стан. Звідси велика кількість метафор які репрезентують таке:

відчуття болю і фізичного дискомфорту: *credit squeeze, crisis pinches, recession bites*;

нестабільність, хиткий стан: *shaky assets, wobbly assets, weak growth*;

температурні зміни: *economy overheating, market meltdown; account freeze*;

природні катаклізми: *economic blizzard, tidal wave of bankruptcies, torrent of business failures*.

Досить продуктивними є медичні метафори, які позначають загальний стан економіки, фінансового і банківського секторів: *economic recovery, financial seizure, banking sector bloodletting*, а також вживаються для характеристики більш вузьких фінансово-економічних категорій: *liquidity injection, lending sclerosis, infusion of funds*.

Ще одне джерело запозичень – сфера спорту та ігор, яка “експортує” до фінансового дискурсу лексичні одиниці з компонентами значення “рух, швидка зміна, ризик”; наприклад: *a safe bet* – надійний позичальник, партнер; *domino effect* – ефект доміно, масований обвал; *a roller-coaster ride* – дослівно: “катання на американських гірках”, зростання і падіння, волатильність (фондового ринку).

Трапляються також поодинокі метафори із сфери музики: *to the tune of X* – на суму X; *financial repercussions* – фінансовий відгук.

Поширеною і порівняно важкою для декодування є так звана побутова метафора, яка часто є однослівною і потребує або фонових знань або широкого контексту для успішного декодування: *strings / attached strings* (умови надання позики), *cushion* (резерв), *bubble* (штучне зростання).

З іншого боку, економічна система і фінансовий та банківський сектори як її складові зіставляються з механізмом, машиною, що зумовлює появу широко вживаних метафор на зразок *grease, financial lubrication* – кредитування (запозичення із сфери техніки), поширеність метафор, пов'язаних з керуванням транспортним засобом: *to turn the economy round, to make a U-turn* – розвернути економіку, повернути її до прибутковості, *to steer the economy off the rocks* – спрямувати економіку безпечним шляхом, *to keep the economy / the industry afloat* – тримати економіку/галузь на плаву; репрезентування метафоричними засобами поламок та аварій: *to be in a tailspin / in the ditch* – потрапити у штопор, зійти з колії, *to collapse, to suffer a meltdown* – зазнати краху. Водночас негативні наслідки економічної кризи можуть позначатися “метафорами війни” які є переважно однослівними: *carnage, casualties* – жертви; *massacre, bloodbath* – бійня, кривава битва, а також ад'єктивною та дієслівною моделями: *monetary weapon* – монетарна зброя, *to fight the recession* – побороти рецесію.

Автори фінансового і економічного дискурсу активно використовують готові терміни, характерні для інших наукових сфер. Останнім часом чи не найбільш вживаним у банківській сфері є словосполучення *banks bailout* (іноді *bail-out*) – порятунок банків, покращення їх ліквідності за державні кошти і на певних умовах; спостерігається запозичення терміну *bail* – застава із юридичної підмови. Іншими прикладами, які ілюструють абсорбування вже готового терміна, можуть бути *capital erosion* – погіршення капіталу (у геології *erosion* – вивітрювання); *buoyancy of economy*, *buoyant business* – життєздатність економіки, здорове підприємство (у механіці термін *buoyancy* має значення “здатність плавати”).

Це підтверджує думку про великий когнітивний потенціал метафоризації, яка зумовлює певні зрушення у значенні слів, наприклад, звуження значення, специфікацію. Порівняймо значення слова *exposure*, подані у різних словниках. У англо-російському словнику Гальперіна наведено такі: 1. виставлення (під дощ, сонце), мед. *exposure to light* – опромінювання, 2. незахищеність; 3. викриття (правди); 4. розташування; 5. оголення; 6. *фото, кіно* витримка, експозиція; 7. геол. оголення, вихід пластів. У словнику сучасної англійської мови видавництва Лонгман також зафіксовано з позначкою “бізнес” значення “певний фінансовий ризик, на який наражається підприємство, бізнес”. У банківському словнику Федорова наведено такі значення: 1. ризик потенційних збитків; 2. сумарний об’єм кредиту, виданого одному позичальнику; 3. ризик, на який наражається банк, кредитуючи рахунок, до отримання коштів від платника.

У широкому розумінні до феномена метафори включають метонімію і синекдоху, оскільки у своїй основі вони мають однаковий механізм концептуалізації. У фінансово-економічному дискурсі такі види метафоризації пов’язані з розширенням первинного значення і представлені словосполученнями, які містять власний іменник, наприклад: *Ponzi scheme* – фінансове шахрайство, піраміда, *Wall Street* – фінансові кола, *the City* – фінансові інституції, фінансисти, банки, *Chapter 11* – захист від банкрутства. Менш поширеними є словосполучення з іменниками – загальними назвами: *investment arm*, *brokerage arm* – інвестиційний підрозділ, брокерське відділення.

Цікавим матеріалом для дослідження є субстантивні моделі, які часто містять зооморфні метафори і характеризують певну групу людей або персоніфікують характерні риси певного органу, інституції, нерідко вони є пейоративами: *watchdog* (наглядний орган, орган регулювання), *loan shark* (лихвар, венчурний капіталіст), *beancounter* (бухгалтерська або аудиторська фірма), *economic firefighter* (Міжнародний валютний фонд).

Багато метафор такого типу є конвенціональними, вони “пов’язані у свідомості тих, хто говорить, із допоміжним суб’єктом, але в деяких випадках

це можуть бути і нестандартні імплікації, які автор встановлює *ad hoc*” [5:171]. Показовим щодо тези про конвенціоналізоване і креативне у метафорі буде приклад вживання метафори *inflation hawks*. У традиційній уяві яструб пов’язується з агресивною поведінкою, боротьбою, тому видається логічною інтерпретація такої метафори як “борці з інфляцією”. Проте у статті журналу *The Economist* йдеться про Федеральний комітет з операцій на відкритому ринку, певна частина членів якого перебувають в опозиції до голови Федеральної резервної системи Бена Бенанке та його однодумців, пріоритетом яких є боротьба з інфляцією, а не сприяння економічному зростанню. Стаття містить вісім абзаців, у семи з них і в заголовку використано одну й ту ж метафору *inflation hawks*, яка тільки наприкінці завдяки контексту актуалізує імпліцитне значення: “птах, який не літає у зграї” – опонент.

Наведений вище приклад ілюструє текстоорганізуючу функцію метафори у поєднанні з функцією економії мовленнєвих зусиль. Крім того, в економічному і фінансовому дискурсі прослідковується вживання метафор, які використовуються для концептуалізації нових понять і явищ (вони є катахрезами) і не мають неметафоричних еквівалентів у вигляді компактних словосполучень, наприклад: *fat cats* – управлінці вищої ланки, висока матеріальна винагорода котрих часто не залежить від ефективності і результатів діяльності компаній, які вони очолюють. Ще одна функція, типова для метафоризації у фінансовому дискурсі – розрідження інформаційної щільності за певного збереження експресивного значення метафори, яка поєднується з термінами. Звідси велика кількість словосполучень на зразок: *beefy / juicy / frothy profits* – великі, величезні прибутки; *wobbly / shaky / distressed / troubled assets* – хиткі, проблемні активи. Принагідно зауважимо, що остання метафора вийшла із стін Білого дому: “*Troubled Assets Relief Program*” – “Програма фінансового оздоровлення” була ініційована президентом Б. Обамою. Досить поширеним є використання метафор-евфемізмів з метою пом’якшення або уточнення значення: *cushion* (замість *reserve, provision*) – резерв; *subprime* (замість *bad, toxic*) *loans / debts* – високоризикові позики, борги; *fiscal tightening* (замість *cost cutting*) – фіскальна економія, заощадження.

Багатофункціональність метафор, які виникають в процесі аналізу фінансових і економічних явищ, переконує в органічній природі метафоричності, причому у разі вживання метафор для позначення нових понять вони можуть випереджувати появу неметафоричних одиниць номінації. “Існує широка і більшою частиною метафорична система, яку ми використовуємо автоматично і несвідомо для того, щоб зрозуміти щось складне і абстрактне” [5:71].

Видається, що найбільш **перспективними** будуть подальші дослідження метафор у лінгво-культурному аспекті з метою встановлення типових

міжмовних паралелей, що мало б певне практичне значення і застосування у навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – [2-е изд.]. – М.: Сов.энциклопедия, 1969. 2. Бородулина Н.Ю. Метафорическая репрезентация экономических понятий в семиотическом аспекте: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. – Курск, 2009. – 48 с. 3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 5-32. 4. George Lakoff. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought. – Cambridge, 1993. 6. George Lakoff. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought. – Cambridge, 1993.

САХАРЧУК Л.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРІЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОЛІ СУМІЖНИХ НАУК

У статті розглядається взаємозв'язки між категоріальними структурами пізнання у гуманітарних науках, які розвиваються за законами антропоцентричної комунікативно-когнітивної парадигми.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, гуманітарні науки, міждисциплінарні поняття, культура, мораль, соціалізація.

В статье рассматриваются взаимосвязи между категориальными структурами познания в гуманитарных науках, которые развиваются по законам антропоцентрической коммуникативно-когнитивной парадигмы.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, межкультурная коммуникация, гуманитарные науки, междициплинарные понятия, культура, мораль, социализация.

The article considers interrelations between categorial cognitive structures in the humanities that develop within the anthropocentric communicative-cognitive paradigm.

Key words: cross-cultural communication, the humanities, interdisciplinary notions, culture, moral, socialization.

Міжкультурна комунікація є плідною формою прогресу III тисячоліття світової історії, яка відзначається інтенсивною глобалізацією та інтернаціоналізацією цивілізаційних процесів. Вона впливає у сучасному світі не тільки на розвиток культури, виробництва, фінансів, торгівлі, інформатизації, політики, але й на спосіб життя мовної особистості та суспільства в цілому.

Постійні пошуки ефективних форм діалогу культур вдосконалюють теорію міжкультурної комунікації, висвітлюють нові аспекти об'єкту її дослідження, встановлюють шляхи взаємодії, взаємовпливу та взаємозбагачення відповідних галузей антропоцентричної науки. Розгляд взаємозв'язків між категоріальними структурами пізнання гуманітарних наук відповідає вимогам сучасних досліджень, які розвиваються за законами антропоцентричної комунікативно – когнітивної парадигми.

Ці закони вимагають висвітлення на основі наукових надбань гуманітарних наук інтегративного підходу до інтерпретації міжкультурних комунікативних ситуацій, стратегій і тактик, способу мислення та закономірностей соціалізації і поведінки міжнаціональних комунікантів, їх звичаїв, традицій, світогляду та культурних цінностей. Це залежить від встановлення ієрархічних відношень між центральними поняттями теорії міжкультурної комунікації та гуманітарних наук. Такий підхід дозволить поглибити вже визначені міждисциплінарні поняття теорії міжкультурної комунікації та збагатити її новими поняттями за рахунок надбань соціології, культурології, психології, філософії, країнознавства та відповідних їм інтегративних з лінгвістикою дисциплін: соціолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, лінгвокраїнознавства, лінгвістичної філософії.

Теорія міжкультурної комунікації є вченням про лінгвістичні та соціокультурні закони спілкування партнерів по діалогу як представників різних лінгвокультур та націй. За своїм місцем та роллю у світовому розвитку цивілізації вона належить до навчальних програм елітних вузів світу. Її структура складається із загальної теорії міжкультурної комунікації [1], спеціальних теорій [2], методологічної бази [3] та корпусу емпіричного матеріалу [4]. Теорія міжкультурної комунікації пояснює особливості входження іноземців у чужу культуру, формує вміння та навички спілкування у незнайомому лінгвосоціумі та подолання конфліктів, непорозумінь, суперечностей, незгод, викликаних відсутністю міжкультурної комунікативної компетенції у партнерів. Компонентами цього основного поняття є іноземномовна, прагмакомунікативна та культурна компетенція. Поряд з головним поняттям циркулюють та уточнюються взаємозумовлені ключові поняття акультурації та її різновидів: асиміляції, інтеграції, маргіналізації та сепаратизації, поняття “свого” і “чужого”, гібридизації трьох або п’яти вимірів культури, стандартів культури, мультикультуральності та інтеркультуральності тощо. Ефективне використання цих понять потребує застосування інтегративного підходу та лінгвістичного висвітлення наукових надбань суміжних гуманітарних наук. З проблематики встановлення місця та ролі теорії міжкультурної комунікації в колі соціокультурних наук слід зазначити праці українських лінгвістів [5:253-254; 6:304], їх російських колег [7:17-19; 8:23-26], німецьких германістів [9; 10:8-9]. Із великої кількості гуманітарних наук виділимо ті, що досліджують ті міждисциплінарні поняття, які становлять ядро загальної теорії міжкультурної комунікації. З цією метою розглянемо відповідні соціокультурні дисципліни.

Теорія міжкультурної комунікації та культурологія

Досліджуючи окрему галузь культури, а саме потенціал та реалізацію культури, у діалозі різних представників народів, теорія міжкультурної

комунікації взаємодіє безпосередньо із культурологією. Культурологія це – “наука про людину як істоту, сформовану історично та соціально, а не лише біологічно. Тому у сферу наукового аналізу тут входить широке коло явищ, починаючи від матеріального упорядкування умов життя до формування свідомості та соціальних почуттів” [11:11]. Слід зазначити, що культурологія, у свою чергу, збагачується надбанням різних гуманітарних наук. Вони визначаються у такій дефініції: “Культурологія це – інтегративна царина знання, що виникла на перетині культурфілософії, культурної антропології, етнології, теології культури, соціології культури, культурпсихології” [12:10].

Використовуючи культурологічний підхід до висвітлення сутності міжкультурної комунікативної компетенції, її складових, а саме: іноземномовної, прагмакомунікативної, культурної, теорія міжкультурної комунікації зосереджує свою особливу увагу на тій культурологічній проблемі, яка досліджує способи кодування та декодування законів спілкування різних лінгвосоціумів через відповідні функції культури. З цією метою необхідно визначити перед усім поняття культури, що пов’язано з труднощами, які мають кількісний та якісний характер. Сьогодні існує більше 1000 дефініцій культури. Серед них описові, історичні, нормативні, психологічні, структурні, генетичні, тому що “етнічна культура відтворена в узгодженій системі ідей, схем мислення й поведінки, етичних і естетичних цінностей, норм, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів, побуті тощо” [13:171]. Скористаємось для виходу з цього складного становища прийомом, який запровадив визначний український вчений Мирослав Попович. Він посилається на декларацію Всесвітньої конференції з культурної політики, проведеної під егідою ЮНЕСКО у 1982 році. В ній культура визначається “як комплекс характерних матеріальних, духовних, інтелектуальних і емоційних рис суспільства, що включає в себе не лише різні мистецтва, а й спосіб життя, основні правила людського буття, системи цінностей, традицій і вірувань” [14:3].

Відштовхуючись від такого всеохоплюючого розуміння культури, теоретики міжкультурної комунікації досліджують діалоги різних культур у кожному конкретному випадку як фрагменту спеціальної теорії та відповідного емпіричного матеріалу.

Тому коло проблем теорії міжкультурної комунікації як науки, що виходить далеко за межі мовної комунікації між представниками різних культур. Вона досліджує міжнаціональне спілкування як соціокультурну взаємодію між різними національними спільнотами, представниками лінгвосоціуму, одним із найцінніших здобутків якого є культура.

Теорія міжкультурної комунікації та соціологія

Національна соціокультурна ідентичність членів суспільства, загальні культурні цінності та соціальні норми регулюють їх взаємодію, що склалися

історично, та зумовлюють спілкування як усередині суспільства, так і між суспільствами. Вивченням суспільства займається соціологія як наука “про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізм і принципи їх взаємодії” [15:557]. Категорії соціології становлять основу для опису соціокультурного середовища та умов спілкування між людьми, які є носіями відмінних між собою соціальних норм, цінностей, форм поведінки, стереотипів. “Соціалізація” є одним із центральних понять соціології. Воно активно використовується у теорії міжкультурної комунікації для висвітлення проблеми становлення міжкультурної “мовної” особистості з різним ступенем повноти опису.

У соціології цей термін визначається як “процес засвоєння індивідом елементів культури, соціальних норм і цінностей, на базі яких формуються соціально значимі риси особистості” [16:129]. Більш об’ємні визначення цього терміну відкривають нові ознаки такого процесу. Видатний американський соціолог Нейл Сметзер визначає поняття “соціалізація” як “способи формування вмінь та соціальних настанов індивідів, які відповідають їх соціальним ролям” [17:659]. Наголошення на понятті “соціальні ролі” передбачає можливість їх змін впродовж життя людини, що вказує на різні періоди соціалізації індивідів. На це прямо вказує визначний американський соціолог Ентоні Гіденс. “Соціалізація. Соціальні процеси, через які діти набувають розуміння суспільних норм і цінностей і здобувають чітке усвідомлення самих себе. Хоча процеси соціалізації мають особливе значення в перші роки життя і в дитинстві, вони певною мірою тривають протягом усього життя. Жодна з осіб не може ізолюватися від реакції на неї оточуючих осіб, яка впливає на її поведінку та видозмінює останню на всіх стадіях життєвого циклу” [18:667]. Стадії таких соціальних процесів позначаються як первинна, вторинна та інша соціалізація. Ґрунтуючись на визначенні поняття “соціалізація”, теорія міжкультурної комунікації розрізняє, можливо дещо штучно, процес засвоєння соціальних законів життя (соціалізація) та процес засвоєння культурних норм, цінностей, традицій та звичаїв (інкультурація), іншими словами, “культура вчить нас, що, коли та як слід робити” [19:73].

У міжкультурній германістиці такий розподіл допомагає розрізняти засвоєння своєї і чужої культури та різні їх форми. Опанування своєї культури або енкультурація є підсвідомим процесом під час первинної соціалізації у дитячому віці. Процес входження у чужу культуру або акультурація відбувається на стадії вторинної, або третинної, соціалізації. Акультурація реалізується в декількох різновидах – асиміляції, інтеграції, маргіналізації та сепаратизації.

Таким чином, теорія міжкультурної комунікації розрізняє соціальні

процеси засвоєння суспільних норм та цінностей і соціальні процеси опанування культурних норм, цінностей, традицій та звичаїв. Хоча це – комплексні соціокультурні процеси і вони відбуваються одночасно, але їх схематичне розподілення допомагає обачити різні форми існування та реалізації взаємодії різних культур та її результатів, які, у свою чергу, підлягають періодизації. Це відкриває нові перспективи у висвітленні проблем, пов'язаних з дослідженням типів та форм міжкультурної комунікації, це пов'язано з новим тенденціями у розвитку суспільства.

У новому тисячолітті відбувається переоцінка цінностей наукового пізнання, а також суспільного життя, що “наповнюється культурним змістом, який отримав своє автономне існування і не пов'язаний, як це було раніше, із “соціальним базисом” Культуру починають розуміти не як пасивний “відбиток” з реальних процесів поведінки, а як їх активну форму Культура ... переймає функції мотора, двигуна суспільних перетворень та їх розвитку” [20:9-10]. Такий підхід до соціокультурних процесів у суспільстві підкреслює таку визначну роль теорії міжкультурної комунікації, яка висвітлює закономірності міжкультурної інтерактивності у процесах інтернаціоналізації, інтегративності культур та глобалізації суспільства.

Теорія міжкультурної комунікації та етика

Однією із складових міжкультурної комунікації є система морально – етичних цінностей, до яких належать “моральні і етичні принципи, правила поведінки і спілкування, поведінкові та комунікативні взірці, на які орієнтуються люди в процесі соціальної взаємодії” [21:6]. Кожна культура формує свою систему морально – етичних цінностей, яку досліджує етика як наука про мораль. На перший план виступають норми моралі як невід’ємний елемент моральної культури суспільства. Її компоненти – повага, чемність, гідність, тактовність, відповідальність, делікатність.

Теорія міжкультурної комунікації та психологія

Щоб дійти взаємопорозуміння між партнерами спілкування як представників різних культур, необхідно мати уявлення про спосіб мислення партнера. Завдання, проаналізувати мислення, поставила перед собою когнітивна психологія. Вона вважається “найсучаснішим напрямом психології і з’явилась у середині 60-х років XX століття у дослідженнях У. Найсера “Когнітивна психологія” (1967), а потім у працях Д.С. Брунера “До питання дослідження розуму” (1983) та Г. Гарднера “Нова наука розуму” (1983) [22:556].

Когнітивна теорія особистості досліджує коло питань, які стосуються висвітлення комунікативної поведінки співрозмовників в залежності від механізму обробки інформації у формі схем, фреймів, скриптів тощо.

Репрезентація таких інтелектуальних механізмів (ментальність та воля)

може мати різні типи її представлення.

У теорії міжкультурної комунікації з комунікативно – психологічної точки зору досліджується обробка інформації співрозмовниками за допомогою аналізу експліцитної та імпліцитної інформації [23:12-14].

Етнічна психологія як галузь соціальної психології допомагає знайти шляхи пізнання та висвітлення представників різних культур і етнічних спільнот, їх норми поведінки, емоційних станів, характеру. Теорією міжкультурної комунікації використовуються такі поняття як національний характер або менталітет [24:15-33], етнос, етнічна та національна самосвідомість [25:12-14]. Ці поняття застосовуються з метою дослідження культури етносу, етнічних комунікативних бар'єрів, етнічного самосприйняття, національної ментальності.

Теорія міжкультурної комунікації та філософія

Для розвитку можливостей між культурного спілкування повинен бути сформованим творчий світогляд, який би виходив за межі буденного, осмислював його через узагальнені погляди на світ, місця особистості в ньому, завдяки пізнанню найбільш загальних законів розвитку суспільства природи і людського мислення. Такий світогляд формується філософією та її галузями, соціальною філософією та філософією культури. Соціальна філософія головним джерелом культури вважає працю, метою якої є освоєння та олюднення природи [26:222-223]. Філософія культури як інтегративна наука виділяє декілька аспектів. Серед них: антропологічний, типологічний, феноменологічний, міфологічний, символічний, діалогічний, текстуальний. Кожен з них має свої закономірності розвитку, систему, структуру, функції, значення. Для теорії міжкультурної комунікації прийнятним є діалогічний аспект. Він пояснює духовний зміст культури, який “виникає й існує в діалозі між особами як нескінченний рух до трансцендентності [реальності, що виходить за межі людини – Л.С.] Діалог культур – це спосіб людського спілкування, це поєднання різних смислів (понять, символів) культури, де формується орієнтація розуму на взаєморозуміння. Діалог – це взаємопроникнення культур,... це не просто усвідомлення альтернативи, а й толерантне ставлення до неї. Поняття толерантності якнайкраще передає моральну атмосферу взаємин учасників діалогу” [27:253].

Теорія міжкультурної комунікації також досліджує проблеми толерантності, діалогу культур, їх співіснування в одній свідомості, міжкультурні непорозуміння [28]. Це може збагатити філософію культури через конкретизацію поняття “духовний зміст культури”.

Теорія міжкультурної комунікації та країнознавство

Кінцева ціль фаху “німецька як іноземна” є міжкультурна комунікація.

Тому він разом з країнознавством становить її складову. З іншого боку країнознавство розглядається як самостійна дисципліна, яка сприймає своїм центральним завданням розкрити ті цілі, що ставить перед собою навчання з фаху “німецька як іноземна”. Ключовим поняттям є поняття культури. З цих позицій розглядається концепція культурології фаху “німецька як іноземна”, яка має за мету бути релевантною та корисною у справі оптимізації країнознавчого або міжкультурного навчального процесу” [29:11]. Це складне завдання має міцне підґрунтя, а саме: трикутник – культура – країна – пізнання. На цьому тернистому шляху дослідників, без сумніву, чекає успіх.

Цілеспрямований аналіз взаємозв’язків теорії міжкультурної комунікації з гуманітарними дисциплінами висвітлює багатоаспектність діалогу культур на трьох рівнях: монокультурному, крос культурному та інтеркультурному. Це сприяє збагаченню понятійного апарату та отриманню нових фактів і окресленню перспектив дослідження лінгвокультурних, соціолінгвістичних, психолінгвістичних та етнолінгвістичних аспектів міжкультурного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Донец П.Н.* Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, вопросы этики и дидактики. – Харьков: Штрих, 2001.
2. *Bosch B.* Interkulturelles Management. – Darmstadt: Druck und Verlag, 1996.
3. *Thomas A., Kinast E., Schroll-Machl S. (Hg.)*. Handbuch. Interkulturelle Kommunikation und Kooperation. – Bd.1: Grundlagen und Praxisfelder. – 2., überb. Aufl.-Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
4. *Schroll-Machl S.* Die Deutschen – Wir Deutsche. Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben. – 3. Aufl. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.
5. *Бацевич Ф.С.* Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К., Видавничий центр “Академія”, 2004.
6. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008.
7. *Леонтович О.А.* Введение в межкультурную коммуникацию: Учебн. пособие. – М.: Гнозис, 2007.
8. *Пермякова Т.М.* Межкультурная коммуникация в свете теории дискурса: монография. – Пермь: Пермский ун-т, 2007.
9. *Straub J., Weidemann A., Weidemann D. (Hg.)*. Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz. Grundbegriffe – Theorien – Anwendungsfelder. – Stuttgart: Metzler, 2007.
10. *Erl A., Gymnich M. (Hg.)*. Interkulturelle Kompetenzen – erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen. – Stuttgart: Klett Lernen und Wissen, 2007.
11. *Парахонський Б.О.* Методологічні аспекти культурології // Культурологія: Навч. Посібник; [упоряд.: О.І. Погорілий, М.А. Собацький]. – К.: Видав. дім “КМ Академія”, 2003.
12. *Гатальська С.М.* Філософія культури: Підручник. – К.: Либідь, 2005.
13. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.
14. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К.: Артєк, 1999.
15. *Соціологія: Підруч. / за ред. В.Г. Городяненка.* – К.: Видав. центр “Академія”, 2002.
16. *Павліченко П.П., Литвиненко Д.А.* Соціологія. Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2002.
17. *Смелзер Н.* Соціологія: [пер. з англ.]. – М.: Фенікс, 1998.
18. *Гіденс Е.* Соціологія: [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Івашенко]. – К.: Основи, 1999.
19. *Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П.* Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов / под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.
20. *Ионин Л.Т.* Социология культуры: путь в новое тысячелетие: учебн. пособие для студентов вузов. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Логос, 2000.
21. *Сайтарли І.А.* Культура міжособистісних стосунків: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2007.
22. *Никола У.* Иллюстрированный философский словарь /пер. с исп. – М.: БММ АО, 2006.
23. *Kumbier D., Schulz von Thun Z.* Interkulturelle Kommunikation aus kommunikationspsychologischer Perspektive // Kumbier D., Schulz von Thun Z. (Hg.) Interkulturelle Kommunikation: Methoden, Modelle, Beispiele. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2006.
24. *Історія європейської ментальності / за ред. Петера Дінцельбахера/переклав з нім. Володимир Кам’янець.* – Львів: Літопис, 2004.
25. *Баронин А.С.* Этническая психология. – К.:Тандем, 2000.
26. *Андрущенко В., Михальченко М.* Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій. – К.: Генеза, 1993.
27. *Гатальська С.М.* Філософія культури: Підручник. – К.: Либідь, 2005.
28. *Kumbier D., Schulz von Thun Z. (Hg.)* Interkulturelle Kommunikation: Methoden, Modelle, Beispiele.-Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2006.
29. *Altmayer C.* Kultur als Hypertext. Zur Theorie und Praxis der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache. – München: JUDICUM, 2004.

СВИРИДЮК Т.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ІДІОЕТНІЗМИ В ПРОМОВАХ БРИТАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ: ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена тематичній класифікації ідіоетнізмів, які охоплюють сполучуваність слів, специфічну для англійської мови, та фразеологічні сполучення. Встановлено, що специфічна сполучуваність слів відображає наміри і емоції людини, час дії або використовується для творення дискурсивних маркерів. Виявлено, що фразеологічні сполучення описують здібності особи та її діяльність.

Ключові слова: ідіоетнізм, сполучуваність слів, фразеологічне словосполучення, дискурсивний маркер.

Статья посвящена тематической классификации идиоэтноизмов, которые включают сочетаемость слов, специфическую для английского языка, и фразеологические словосочетания. Установлено, что специфическая сочетаемость слов отражает намерения и эмоции человека, время деятельности или используются для образования дискурсивных маркеров. Выявлено, что фразеологические сочетания описывают умственные способности личности и ее деятельность.

Ключевые слова: идиоэтноизм, сочетаемость слов, фразеологическое словосочетание, дискурсивный маркер.

The article discusses the thematic classification of idioms which include word combinability specific for English and phraseological word combinations. The paper proves that specific combinability reflects person's intentions and emotions, time of his activity or serves for the formation of discourse markers. It is revealed that phraseological word combinations present mental abilities of people and their activity.

Key words: idiom, word combinability, phraseological word combination, discourse marker.

Актуальність цієї розвідки полягає у необхідності подальшої диференціації та класифікації ідіоматичних засобів англійської мови.

Метою статті є розробка принципів класифікації ідіоетнізмів у промовах британських політиків.

Об'єкт вивчення складають ідіоетнізми як специфічна сполучуваність слів конкретної мови.

Предметом дослідження є ідіоетнізми у промовах Г. Брауна.

Матеріалом слугували тексти виступів прем'єр-міністра Великобританії Г. Брауна.

Наукова новизна статті полягає у обґрунтуванні поняття ідіоетнізмів і їхній семантичній та граматичній класифікації.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашому дослідженні, вслід за І.Є. Анічковим [1], Д.І. Квеселевичем [2], Дж. Сайдлом [3], Дж. Тейлором [4], Ч. Хокеттом [5], ми дотримуємось широкого підходу до вивчення ідіоматики і використовуємо термін "ідіоетнізм" для позначення як змінних, так і стійких сполучень, формування яких

зумовлене етномовними факторами [6; 7]. На матеріалі сучасного політичного дискурсу досліджувались ідіоетнізми інтернаціонального характеру [8], експресивна фразеологія [9:20-22], стилістичні особливості ідіоматики [10] та її прагматичний потенціал [11:231-243].

Постановка завдання. Класифікація ідіоетнізмів здійснювалась на базі різних текстів: художніх [12; 13], наукових [14], публіцистичних [15], але політичні промови залишилися поза увагою дослідників. Наша розвідка присвячена виокремленню та класифікації ідіоетнізмів у виступах британських прем'єр-міністрів. Для дослідження ролі ідіоетнізмів у промовах важливим є їх значення, тому за основу їх систематизації беремо семантичну класифікацію, яка охоплює всі їх різновиди: сполучуваності слів, фразеологічних сполучень, єдностей, зрощень, вирази. Аналіз політичних промов британських прем'єр-міністрів У. Черчілля, Г. Вільсона, Т. Блера та Г. Брауна показує що найбільшою кількістю ідіоетнізмів відзначаються виступи У. Черчілля. У його промовах на 166 110 слів припадає 7450 ідіоетнізмів, серед яких є фразеологічні єдності, зрощення, вирази. Його наступники частіше вживають ідіоетнічну сполучуваність слів і фразеологічні сполучення. У виступах Г. Вільсона на 166 110 слів припадає 5424 ідіоетнізми, у Т. Блера – 4068, у Г. Брауна – найменша кількість – 3390 одиниць.

У виступах Г. Брауна ідіоетнізми складають 2,04 відсотки від усіх лексичних одиниць, які поділяємо за тематичними і структурно-граматичними властивостями. Згідно тематичного критерію, ідіоетнізми вказують на характеристики людини, її діяльності, події. У структурно-граматичному ракурсі ідіоетнізми поділяємо на вербальні, номінативні й атрибутивні.

Спочатку розглянемо специфічну сполучуваність слів (СС), яка у виступах Г. Брауна складає найменший відсоток ідіоматичних вживань – 0,5 %. Згідно тематичного критерію, СС у промовах Г. Брауна позначають наміри і почуття людини, час, а також виконують дискурсивну функцію.

Наміри людини репрезентовані СС, представленими моделями, які мають структуру *Let+me+V* і позначають свідомий вибір конкретної мети [16], напр., *let me start, let me say, let me tell, let me praise*. У таких СС на наміри мовця вказує займенник *me*, який вживається після дієслова *to let*, котре виражає заклик до дії [17:69]. Третій компонент цих моделей представлений інфінітивами, які відбивають різний ступінь інтенсивності діяльності. На намір розпочати спілкування вказує дієслово *to start* у СС *let me start*, напр., *Let me start by saying how pleased I am to join all of you this morning for the launch of this path-breaking report* (Brown, 14.10.2008).

На однократність мовлення у СС *let me say* вказує дієслово *to say* зі значенням *to make thoughts, feelings clear to smb. by using words, looks, movements, etc.* [18]. Більша інтенсивність цього виразу за попередній (*let me start*)

виявляється у тому, що на відміну від дієслова *to start*, яке позначає лише намір розпочати діяльність, *to say* позначає її перебіг, напр., *Let me say, for those of you who are not going to get home at Christmas, thank you for all you are doing here over Christmas* (Brown, 10.12.2007). У наведеному прикладі CC *let me say* реалізує намір автора подякувати аудиторі.

На тривалість виступу у складі CC *let me tell* вказує дієслово *to tell* зі значенням *to give information about smth.* [18], які надає CC більш інтенсивного значення порівняно з попередніми словосполученням. Так, за допомогою CC *let me tell* у висловленні *Let me tell you about the three main steps we are taking in Britain* (Brown, 9.10.2008) Г. Браун реалізує свій намір розповісти про заходи, спрямовані проти економічної кризи.

Найінтенсивнішим у групі словосполучень є вираз *let me praise*, у якому емоційне забарвлене дієслово *to praise* позначає звеличення і прославляння певної особи [18]. Наприклад, за допомогою CC *let me praise* автор схвалює діяльність британських військ в Афганістані у висловленні *So, let me praise what you are doing* (Brown, 10.12.2007).

Специфічні сполучення на позначення почуттів представлені одиницями, які виражають емоції зі структурою *to be + Adj / Participle 2*: *to be grateful, to be pleased, to be glad, to be delighted, to be honoured*. Одиниці цієї групи мають спільне екзистенційне дієслово *to be*, яке виражає стан, та відмінні іменні частини, які позначають лише позитивно забарвлені почуття, що пов'язано з бажанням Г.Брауна підбадьорити, підтримати аудиторію у кризовій ситуації, наприклад, військових в Афганістані. За ступенем інтенсивності відображених емоцій CC цієї групи поділяємо на позитивні, вищого та найвищого ступенів, на які вказують семи у значенні другого компонента.

Позитивні CC *to be grateful* і *to be pleased* є нейтральними в аспекті емоційного забарвленими. Найменш емоційним є CC *to be grateful*, тому що у значенні компоненту *grateful* наявна лише одна семи *thankful* [18]. Цю одиницю Г.Браун застосовує для вираження вдячності британським військам в Басрі, напр., *I am grateful to all those who have served, some who have been injured and have come back, and I am particularly grateful to people who have been on their first, second and sometimes third and fourth tours here.* (Brown, 17.12.2008). Для посилення емоційності наведеного висловлення автор двічі вживає CC *to be grateful* та сполучає його з прислівник *particularly* при повторенні. Більша інтенсивність характерна для CC *to be pleased*, у якому другий компонент *pleased* має більше сем, ніж попереднє сполучення: *to take pleasure in doing smth.* [18]. Ця одиниця використовується для вираження задоволення з певної нагоди, наприклад з метою оцінки реакції урядів: *And I am very pleased to be able to say first of all that through the pressure of all of you, governments have round the world started to listen* (Brown, 26.09.2008).

Вищого ступінь інтенсивності емоцій відображений словосполученнями *to be glad* і *to be delighted*. На відміну від попереднього класу, ці СС більш емоційні, про що свідчить більша кількість сем у їхньому значенні. Для презентації радості автор використовує СС *to be glad*, другий компонент якого *glad* нараховує більше сем, ніж попередні СС: *pleased, happy, cheerful, gratified* [18]. Відповідно, це словосполучення використано для вираження радості з нагоди ювілею всесвітньої служби Бі-Бі-Сі: *Over the last 75 years, I am glad to say that World Service reporters, journalists, technicians and the whole staff have proved that wrong time and time again* (Brown, 19.12.2007). Найбільш емоційно забарвлене в цій групі – СС *to be delighted* завдяки своєму другому компоненту *delighted* з семантикою *greatly pleased, excited and happy* [18], на що в його дефініції вказує прислівник *greatly*. СС *to be delighted* застосовується Г. Брауном для вираження захоплення від того, що його уряд може допомогти службі новин розвиватися, напр., *And I am delighted that as a government we have been able to help the World Service develop exciting new plans for a BBC Arabic TV service* (Brown, 19.12.2007).

Найвищий ступінь емоційності притаманний СС *to be honoured*, на що вказує тлумачення другого компоненту *honoured* як *feeling proud and happy* [21], тому що з ним ми не можемо вжити підсилюючу частину *very*. Це СС відображає не тільки власні емоції автора, а й ставлення аудиторії до риторика. За допомогою СС *to be honoured* Г. Браун виражає гордість за надану йому честь взяти участь у святкуванні річниці міжнародної служби Бі-Бі-Сі: *I am honoured to be asked to mark the 75th birthday of the world's best-known and most respected voice in international broadcasting - the BBC World Service* (Brown, 19.12.2007).

Для позначення часу використовуються СС, котрі локалізують подію у часі. Вони мають структуру N+of+(Adj)+N і включають *a moment of opportunity, a moment of significance, a moment of urgency*. Для них характерний спільний перший компонент *a moment of* та відмінний другий компонент, який вказує на історичне значення певного моменту часу.

Найменшу вагомість часового моменту вказує СС *a moment of opportunity*, у якому другий компонент *opportunity* має значення *вигідні або сприятливі умови (a suitable or advantageous circumstance or combination of circumstances)* [18]. Це СС використовується для вираження слушного моменту для конкретних дій, наприклад, для боротьби проти бідності в Африці: [...] *it is also a moment of profound opportunity* (Brown, 26.02.2008).

На більшу значущість моменту в СС *a moment of significance* вказує другий компонент *significance* зі значенням *важливість (the quality or state of being importance)* [18]. Ця одиниця підкреслює важливість конкретного моменту (подивіться у тексті, що то за момент та назвіть його) в історії Британії, напр., *It has been a quite historic moment of great significance and now with these announcements we can believe that what has been impossible a few years ago is now*

possible, and being together to make it happen (Brown, 26 September 2008).

На найбільшу вагомість часового моменту вказує СС *a moment of urgency* завдяки компоненту *urgency*, який позначає *потреба у терміновій реакції, дії* (*need for immediate action, speed etc*) [18]. Ця одиниця виражає невідкладну мить для конкретних дій, напр., *For if this is a moment of urgency, it is also a moment of profound opportunity* (Brown, 26.02.2008).

У промовах Г. Брауна поширені дискурсивні словосполучення, або маркери, які забезпечують зв'язність мовлення, враховуючи такі дискурсивні та контекстні фактори, як взаємодія співрозмовників або співвіднесення висловлень з попереднім текстом [19:31]. Одиниці цієї групи СС поділяються на два підкласи: структуруючі (*first of all, first, second(ly), thirdly, fourth, fifth*) та логічні (*all the same, in part, as well, in fact, in many cases*) [20:97-98].

Структуруючі СС слугують для диференціації аргументів за ступенем важливості [20:97-98] і утворюються за моделлю Num+Prep+Pron. Для виділення першочергової інформації Г.Браун використовує СС *first of all*, яке в наступному прикладі спрямоване на акцентуванні подяки: *Can I say first of all that it is a privilege for Des Browne, the Defence Secretary, and me to be here because I want to thank you, I want to thank you for your professionalism, I want to thank you for your courage, I want to thank you for your patriotic service* (Brown, 10.12.2007). Для впорядкування фактів або аргументів ритор вживає одиниці *first, second(ly), thirdly, fourth, fifth*, які в наступному прикладі допомагають розкриттю основних принципів розвитку економічної системи: *And I believe there are five key principles which all nations should unite around as we examine the future of our financial system. First, transparency. Second, there must be sound banking practice and more effective regulation. Thirdly, there must be responsibility. Fourth, there must be integrity. And fifth, just as banks are global, the flows of capital are global, so oversight can not just any longer be national, but also must include global supervision* (Brown, 26.09.2008).

Логічні СС (*in part, in fact, all the same, as well, in many cases*) відображають семантичні зв'язки між дискурсивними фрагментами [20:97]. Окремі грані змісту висвітлюються СС *in part, in fact*, напр., *It is in part an accident of history - a wave of knowledge and commerce, which gathered even greater global force in the post-war era, that gave the world the English language* (Brown, 17.01.2008). Для підсумовування інформації вживаються СС *all the same, as well, in many cases, finally*, напр., *And I want to repeat, finally, that we, the UK government, have a pledge that we will provide over ten years \$15 billion for education to make our commitment to ensuring that every child in the world can go to school* (Brown, 26 September 2008).

У промовах Г. Брауна більше поширені фразеологічні сполучення (ФС), які складають – 1,3 % від ідіоетнічних засобів. ФС позначають специфічні для носіїв англійської мови способи концептуалізації розумових здібностей людини;

обов'язків; діяльності; стосунків між людьми; інформації; часу.

У цій розвідці зупинимося на ФС на представлення інтелектуальних здібностей (розум, інтереси, почуття) людини.

ФС на позначення інтелекту *to make the decisions* і *to take the decisions* мають структуру V+N з однаковою номінативною частиною та різними вербальними компонентами *make* та *take*. ФС *to make the decisions* зі значенням *прийняття рішення з власної волі (taking some efforts from his/her own will or need)* [18] виражає процес прийняття рішень під впливом власних бажань особи, напр., *It will be my unwavering focus to make the right decisions to build in a world of danger and uncertainty a Britain of opportunity and hope* (Brown, 31 December 2008). Водночас ФС *to take the decisions* з семантикою *прийняття рішення під впливом зовнішніх факторів (taking the responsibility or obligation from an external cause)* [18] вказує на прийняття рішень під впливом зовнішніх факторів. Так, у наступному висловленні ФС *to take the decisions* акцентує прийняття рішень під впливом змін клімату *Only by taking tough decisions on energy security and climate change, and by bringing together a new global partnership of oil producers and oil consumers, can we bring stability to global energy markets* (Brown, 26.09.2008).

ФС на позначення інтересу представлена одиницями *to take an interest* і *to have an interest*, що виражають зацікавленість і мають структуру V+N. Ці ФС мають однакову номінативну частину та різні вербальні компоненти, які відбивають різний ступінь зацікавленості. Її найменший рівень, відображений у відсутності будь-яких дій, виражається ФС *to take an interest* зі значенням *to be interested in smth.* [18]. У наступному прикладі ФС *to take an interest* відбиває інтерес американської молоді до країн, що розвиваються, що не передбачає будь-яких конкретних дій: *I am proud of what Comic Relief achieves in persuading young people to take an interest in developing countries* (Brown, 26.09.2008).

Зацікавленість, яка передбачає подальшу участь у справі, виражається ФС *to have an interest* з семантикою *бажати дізнатися більше про щось, з подальшою участю (to have a desire to learn more about smth in order to participate in it)* [18]. У висловленні *Such high and volatile prices have a harmful impact on the global economy and all countries surely have a shared interest in avoiding such dramatic swings in the price of scarce resources* (Brown, 26.09.2008) ФС *to have an interest* відображає інтерес автора у подальшій участі всіх країн в уникненні цінових коливань.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Ідіотнізми як одиниці, форма яких визначається етномовним фактором, поділяються на сполучуваності слів, фразеологічні сполучення, єдності, зрощення та вирази. Аналіз промов Г. Брауна показав домінування сполучуваності слів, фразеологічних сполучень і єдностей та відсутність зрощень і виразів, що

пов'язуємо з глобальним статусом англійської мови, якою користується населення практично всієї планети. Тому намагаючись бути правильно зрозумілими слухачами, для яких англійська не є рідною, сучасні британські політики уникають частого використання ідіотнізмів, які передають національну специфіку мови і можуть спричинити комунікативні невдачі. Подальше дослідження ідіотнізмів передбачає їх класифікацію у виступах інших британських політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аничков И.Е. Труды по языкознанию. – СПб.: Наука, 1997.
2. Квеселевич Д.І., Сасіна В.П. Однослівні ідіоми в українській та англійській мовах // Проблеми зіставної семантики: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 1995. – С. 114-115.
3. Taylor J. Ten Lectures on Applied Cognitive Linguistics. – Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2007.
4. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. – М.: Высшая школа, 1983.
5. Hockett Ch. A Course in Modern Linguistics. – N.Y., 1958.
6. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. – М.: Наука, 1977.
7. Савицкий В.М. Основы общей идиоматики. – М.: Гнозис, 2006.
8. Череди́ченко О.І. Фразеологія сучасного політичного дискурсу // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Іноземна філологія. – 2001. – Вип. 31. – С.5-7.
9. Чекаліна Т.В. Деякі лексико-фразеологічні особливості сучасної публічної промови (на матеріалі виступів французьких політиків ХХ-початку ХХІ століть) // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Іноземна філологія. – 2005. – Вип. 39. – С. 20-22.
10. Гераскина Н.П. Фразеологические конфигурации в парламентских выступлениях (на материале субстантивных фразеологических единиц в современном английском языке): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1978.
11. Стеллифировский А.В. Прагматические аспекты текстов парламентского выступления как разновидности публичной речи // Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М.Тореца. – 1984. – Вып. 228. – С. 231-243.
12. Квициниа Ш.И. Идиоматика художественного текста как лингвокультурологическая проблема (на материале произведений абхазских писателей Д. Гулиа и А. Гогуга): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. – Сухум, 2005.
13. Коновал Е.А. Особенности функционирования идиоматики английского языка начала и конца XX века (на материале английской художественной литературы): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2003.
14. Буре Н.А., Быстрых М.В., Вишнякова С.А. Основы научной речи. – СПб.: Академия, СПбГУ, 2003.
15. Вразжнова И.Г. Идиоматика в когнитивном и лингвокультурологическом аспекте (на материале фразеологических единиц с компонентами семантического поля "Вода" в русском и английском языках): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Саратов, 2004.
16. Психологический словарь. – Режим доступа до словн.: http://evoc.ru/index.php?voc_id=17&letter=%CD&word_id=504380.
17. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почетцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высш. школа, 1981.
18. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby with A.P. Cowie. – Oxford: Oxford University Press, 2005.
19. Schiffrin D. Discourse markers. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
20. Emma Dafouz-Milne. The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: A cross-linguistic study of newspaper discourse // Journal of Pragmatics. – 2008. – №40. – P.95-113.
21. *Вікіпедія*. – Режим доступу до словн.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Обов'язок>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

The official site of the Prime Minister's Office. G.Brown's speeches. – Режим доступу до джерела: <http://www.number10.gov.uk/>.

СИНИШИН Р.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИТАННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДАЛЕКОСХІДНИХ МОВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ Є.Д. ПОЛИВАНОВА

Основне завдання дослідження – показ актуальності ідей Є.Д. Поливанова щодо генеалогічних зв'язків корейської та японської мов.

Ключові слова: мовна спорідненість, субстрат.

Основная задача исследования – показать актуальность идей Е.Д. Поливанова относительно родственных связей корейского и японского языков.

© Синишин Р.І.

Ключевые слова: языковое родство, субстрат.

The major concern of the research is the demonstration of actuality of ideas by Ye.D. Polivanov about genetic relationship between Korean, Japanese, and other languages.

Key words: genetic relationship, substrate.

Актуальність дослідження полягає в необхідності оцінити на сучасному етапі розвитку лінгвістики внесок Є.Д. Поливанова у вивчення проблем походження та генеалогічних зв'язків мов Далекого Сходу, зокрема корейської та японської.

Мета дослідження – простудіювати основні теоретичні тези Є.Д. Поливанова щодо генетичних зв'язків і контактів корейської та японської мов та їх конкретну лінгвістичну аргументацію на предмет визначення ролі цих ідей у дальшому розвитку відповідної лінгвістичної галузі.

Об'єкт дослідження – тексти опублікованих лінгвістичних студій Є.Д. Поливанова, присвячених питанням вивчення генеалогічного визначення й типологічних рис корейської та японської мов.

Матеріал дослідження – корейська і японська мови на різних рівнях (фонетичному, лексико-семантичному, граматичному).

Наукова новизна праці визначена тим, що в ній уперше зібрано й узагальнено друковані ідеї й матеріали одного з провідних орієнталістів першої половини ХХ століття Є.Д. Поливанова й здійснено їх аналіз із урахуванням сучасного стану теоретичної лінгвістики й лінгвоорієнталістики.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Проблема дослідження питань походження, генеалогічних зв'язків та контактів тих мов, генетична належність яких досі викликає дискусії (зокрема, корейської та японської), потребує спеціального вивчення на різних мовних рівнях із залученням досягнень як лінгвістичної компаративістики (порівняльно-історичного мовознавства), так і теорії субстрату, ономастичних (передусім топонімічних) свідчень тощо.

Постановка завдання. Завданням дослідження виступає розгляд і узагальнення ідей Є.Д. Поливанова щодо генеалогічної і типологічної ідентифікації корейської і японської мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання походження та генеалогічного визначення корейської та японської мов викликають лінгвістичні дискусії вже доволі тривалий час, починаючи з ХІХ століття. Останнім часом з цієї проблематики з'явилися дослідження Со Чон Пома, С.А. Старостіна, О.А. Мудрака, Ю.Л. Мосенкіса, Д.І. Переверзева та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Однак потребує вивчення міра впливу концепції Є.Д. Поливанова на пізніших дослідників.

Інтерес Є.Д. Поливанова до “алтайських” мов був, як відомо, далеко не

тільки загальнотеоретичним: дослідник практично володів і детально досліджував як численні тюркські мови, так і японську в її діалектах (свідченням чого виступає значна кількість опублікованих і неопублікованих праць із зазначеної проблематики – бібліографію див. [7]).

Визначенню місця корейської мови у генеалогічній класифікації мов присвячена невелика за обсягом, але надзвичайно глибока й інформативна стаття дослідника “До питання про родинні стосунки корейської й “алтайських” мов [7:156-164; 8]. Важливо підкреслити, що, на відміну від нинішньої ситуації, коли генеалогічні зв’язки корейської мови (принаймні основного її компонента) з іншими алтайськими досить переконливо доведені порівняльно-історичним методом і не викликають сумніву, у середині 1920-х років, коли Є.Д. Поливанов працював над цією проблемою, остання видавалася набагато більш дискусійною – адже в ті роки і безпосередньо перед тим з’являлися публікації про можливу належність корейської мови до дравідійських або навіть індоєвропейських мов, а в умовах японської окупації Кореї в Японії існували численні спроби обґрунтувати особливо близькі зв’язки корейської мови саме з японською (такі зв’язки, поза сумнівом, існують і є доволі помітними, однак їх не варто ні применшувати, ані перебільшувати).

Є.Д. Поливанов чітко визначає своє ставлення до “алтайської гіпотези”. Він зазначає, що порівняльна граматики “алтайських” мов (тюркських, монгольських і тунгусо-маньчжурських) прийшла на зміну позбавленим достовірності (на думку дослідника) “урало-алтайським гіпотезам”. На його думку, порівняльна алтайська граматики після праць Г.В. Рамстедта, Б.Я. Владимирцова й особливо М.М. Поппе “вже вийшла зі стадії підготовчих “намацувань ґрунту” і стала цілком наукоподібною компаративною дисципліною” [7:156]. Про порівняльну граматику алтайських мов із включенням корейської мови дослідник говорить і в “Тлумачному термінологічному словнику з лінгвістики” [9:436].

Зазначимо, що критика Є.Д. Поливановим “урало-алтайської гіпотези”, тобто ідеї спорідненості алтайських мов із фінно-угро-самодійськими, не видається достатньо обґрунтованою. Так, у межах ностратичної теорії, розробленої Х. Педерсеном і В.М. Ілліч-Світичем, думка про генетичні зв’язки алтайських мов із уральськими виявляється фактично віродженою – алтайські і уральські мови разом із індоєвропейськими, картвельськими, афразійськими та дравідійськими включено до ностратичної надродини [10]. Та й сам Є.Д. Поливанов звертає увагу на спільні мовні факти алтайських мов, зокрема японської, з уральськими [9:70]. Проблема японсько-уральських мовних стосунків (ширше – проблема паралелей між японською й айнською мовами, з одного боку, і уральськими, особливо архаїчною саамською, з другого боку) потребує спеціального дослідження без упереджених висновків.

Дослідник виходить із уявлення про доказовість спільних типологічних явищ для доведення спорідненості мов. Він вважає, що “схожість у загальній фонетико-морфологічній характеристиці (так званому ладі) мов уже може слугувати компасом для їхнього генетичного зближення” [7:152]. Зрозуміло, це може стосуватися тільки доволі специфічних, а не широко розповсюджених структурних особливостей мов. Детальніше про проблему співвідношення генеалогічних і типологічних аспектів при вивченні мовної спорідненості див. у публікаціях Ю.Л. Мосенкіса, присвячених теорії генеалогічної класифікації мов світу та складним питанням здійснення класифікації, зокрема генеалогічно невизначеним мовам.

У статті “Одна з японо-малайських паралелей” Є.Д. Поливанов формулює низку типологічних аргументів на користь належності корейської мови до алтайських:

- 1) багатоскладовість суфіксального слова;
- 2) постійне місце і “двополюсність” (розміщення на першому або останньому складі) наголосу в корейській мові, що він порівнює з початковим наголосом у монгольській (який вважає первинним) і кінцевим наголосом у турецькій;
- 3) гармонія голосних, яку вважає за можливе реконструювати для минулого стану корейської мови, і пов’язане з нею багатство системи голосних [7:152]. Сингармонізм, за Є.Д. Поливановим, відсутній у сучасній корейській мові, але наявні певні його залишки [7:160].

В уже згаданій статті про спорідненість корейської мови з континентальними алтайськими Є.Д. Поливанов детальніше розглядає корейсько-алтайську типологічну близькість і деякі лексичні паралелі з урахуванням фонетичних змін, які відбулися в порівнюваних мовах [7:158-160].

Корейську лексику, спорідненою з лексикою тюркських, монгольських і тунгусо-маньчжурських мов, дослідник розглядає і в інших своїх працях, наприклад: [9:52]. Він не раз твердить і про спільне походження корейської мови з іншими алтайськими (наприклад: [9:118]).

Пізнішу оцінку міркувань Є.Д. Поливанова щодо корейсько-алтайської спорідненості див.: [11:66-67].

Дуже важливою видається теза Є.Д. Поливанова про те, що корейська мова (подібно до тюркських мов і чуваської) являє собою наступний порівняно з монгольськими й тунгусо-маньчжурськими мовами етап звукових змін, що виявляється у скороченні звукового складу кореневих морфем. Корейська мова, отже, демонструє той етап, до якого тяжіє сучасна еволюція живих монгольських мов. Інакше кажучи, корейська мова репрезентує начебто майбутній стан монгольської мови, тобто на один крок випереджає монгольські у своїх звукових новаціях [7:159-160].

Як відомо, більш активно звукові зміни відбуваються при інтенсивних контактах мови з типологічно відмінними мовами. Очевидно, на південному сході алтайського мовного ареалу – на території Корейського півострова – алтайська у своїй основі мова зіткнулася з типологічно інакшою мовою (мовами), і внаслідок цього контакту алтайська мовна основа зазнала змін, що привело до поступового утворення корейської мови. Однак можна припускати, що зміни в корейській мові (точніше, в тому відгалуженні алтайської мови, з якого пізніше утворилася корейська) на різних рівнях були все-таки меншими, ніж у японській, про що опосередковано свідчить і збереженість китайських запозичень – у корейській мові краща, ніж у японській (і навіть ніж у китайській, котра теж могла зазнавати австронезійського впливу в процесі свого утворення – зважаючи на Південний Китай як найвірогіднішу прабатьківщину австронезійських мов).

Важливим недоліком дослідження Є.Д. Поливановим проблеми спорідненості корейської мови з континентальними алтайськими є відсутність спеціальної уваги до корейсько-тунгусоманьчжурських зв'язків. Адже нині саме тунгусо-маньчжурські мови, найближчі до Корейського півострова територіально, вважають і найбільшою мірою спорідненими з корейською мовою (а у працях із давньої історії Кореї прямо говорять про переселення на півострів тунгусо-маньчжурських племен). Цей недолік був подоланий у працях інших алтаїстів, зокрема С.А. Старостіна, де було запропоновано кількісні оцінки корейсько-тунгусоманьчжурської генетичної близькості мов у порівнянні з корейсько-тюркською і корейсько-монгольською [12].

Цілком закономірно Є.Д. Поливанов виділяє як окрему проблему корейсько-японські генеалогічні відношення – у контексті проблем походження гетерогенної японської мови і взаємних зв'язків алтайських мов узагалі. Однак він підкреслює, що всі наявні факти алтайських мов “немає, очевидно, жодної надії вивести з однієї “спільноалтайської” прамови. Передбачається картина набагато складніших співвідношень” [7:164]. Однак в іншій праці – “Вступ до мовознавства для сходознавчих вищих навчальних закладів” 1928 року – той самий автор твердить, що спільнотюркська прамова (яку він за тодішньою традицією називає “спільно турецькою”) разом із предком чуваської мови, спільномонгольською і спільнотунгусоманьчжурською прамовами і також “давнім джерелом корейської мови” сягає давнішого спільного джерела – спільноалтайської прамови [9:59]. Він говорить про існування “алтайського мовного сімейства” (називаючи “сімейством” одиницю, більшу за сім'ю, – пор. тут же про “турецьку сім'ю мов”), яке включає тюркські, монгольські, тунгусо-маньчжурські і “також, за моїми спостереженнями, і корейську мову” [9:60]. У підготованому Є.Д. Поливановим у середині 1930-х рр. “Тлумачному термінологічному словнику з лінгвістики” зустрічаємо таке визначення терміна

“алтайські мови”: “в ролі умовного (і суто наукового) лінгвістичного терміна означає сукупність трьох споріднених між собою мовних сімей: турецьких, монгольських і маньчжуро-тунгуських мов (Є. Поливанов додає до А.<лтайських> м.<ов> іще 4-у гілку – корейську мову” [9:331]. Питання про генетичну спорідненість алтайських мов являє собою, як відомо, наукову проблему як саме по собі, так і в контексті ностратичної теорії.

Є.Д. Поливанова дуже цікавили архаїчні явища японської мови, зокрема в галузі історичної фонетики [13; 14; 15; 16; 17; 18]. Але особливу увагу у своїх дослідженнях він приділив проблемі визначення місця японської мови у генеалогічній класифікації мов, зокрема її зв'язкам із корейською та іншими алтайськими, з одного боку, і австронезійськими (малайсько-полінезійськими), з другого боку.

Автор декларує свою позицію щодо генеалогічного місця японської мови уже у самих назвах відповідних статей: “Одна з японо-малайських параллелей” [19; 7:143-145], “До праці про музичну акцентуацію в японській мові (у зв'язку з малайськими)” [20; 7:146-155].

У першій з названих праць дослідник не тільки показує відповідність префікса *та-* і кореневої моделі (префікс + редуплікований корінь), але й робить більш загальний висновок про те, що відповідності словникового матеріалу японської і малайсько-полінезійських мов дозволяють бачити певні закономірності й у галузі акцентуації [7:144].

У другому з зазначених досліджень автор твердить, що саме схожість (а для найдавнішого стану, відновлюваного як “дояпонський”, у пізнішій термінології “протояпонський”, – і майже тотожність) японської музичної акцентуації з малайською (і загалом, як припускає дослідник, малайсько-полінезійською) слугує одним із істотних аргументів на користь генетичного зближення японської мови з малайсько-полінезійськими. Є.Д. Поливанов вважає за можливе в майбутньому побудувати “порівняльну граматику японо-малайсько-полінезійської мовної родини”. Однак при цьому він підкреслює, японська мова – не одна з малайсько-полінезійських, проте близька до них. Він вважає за можливе довести, що японська мова перебуває у генетичній спорідненості з малайсько-полінезійськими мовами і що частина мовних фактів успадкована в японській мові з малайсько-полінезійського (австронезійського) джерела. Але є, як підкреслює дослідник, і значні відмінності, оскільки японська мова за своїм походженням – “гібридна”, вона являє собою “амальгаму” південних острівних австронезійських елементів і західних континентальних алтайських, спільних із корейською мовою [7:151-152].

Є.Д. Поливанов прямо вказує на контакти японців на північному сході з айнами (айну), а на півдні з племенем кумасо (котре ідентифікують як австронезійців) як причину фонетичних змін у японській мові [9:74].

У тагальській мові австронезійської родини Є.Д. Поливанов виявив музичну акцентуацію, яка в загальних рисах аналогічна спільнояпонській, тобто властивій різним японським діалектам [7:151]. Винятково важливо, що спільна акцентуація виявляється у споріднених елементах порівнюваних мов, наприклад, таких, як полінезійськ. *oro* > *apu*, *afu* “великий” – японськ. *ō* < **oro*, пор. рюкюськ. *ufu* “великий” [7:151] або японськ. *ki* “дерево” – тагальськ. *kaŋi*: “дерево” [7:153]. Дослідник розглядає й окремі лексичні приклади, спільні для японської й австронезійських мов [7:152; 19:51].

Таким чином, Є.Д. Поливанов

а) визнає гетерогенність японської мови, її алтайсько-австронезійську двокомпонентність,

б) вважає серед двох компонентів японської мови головним австронезійський компонент;

в) розглядає японську мову не як включену в австронезійську родину, а як споріднену з остаточною,

г) припускає можливість створення порівняльної граматики японсько-австронезійської мовної родини, тобто родини, що включає дві гілки – японську і австронезійську (що за логікою порівняльно-історичного мовознавства однозначно передбачає наявність у минулому правового стану, спільного для японської і австронезійських мов).

Є.Д. Поливанов визначає структурні риси, спільні для японської і австронезійських мов:

1) типова двоскладовість лексичної (кореневої, так званої повнозначної) морфеми і однокладовість формальної (граматичної, так званої неповнозначної);

2) наявність у японській мові префіксів австронезійського походження на противагу алтайським суфіксам;

3) морфологічні функції повної і неповної редуплікації “у найархаїчнішому шарі японської морфології”;

4) простота системи голосних і відсутність гармонії голосних, котру заміняє “гармонія тонів”;

5) музичний словесний акцент;

6) типовість відкритих складів;

7) майже повна тотожність “дояпонської” (дуже архаїчної японської) і типово полінезійської – дуже нескладної – системи консонантизму, без парних звонких приголосних і взагалі без “парних” категорій фонем, з трьома носовими приголосними *m*, *n*, *ŋ*;

8) спільний процес переходу *p* > *f* > *h*;

9) вторинність парних дзвінких напівносових (^{*m*}*b*, ^{*n*}*d*, звідки *b*, *d* в діалекті Токіо) у японській і меланезійських мовах [7:153].

В.В. Іванов, коментуючи ці положення, зазначає, що на користь гіпотези Є.Д. Поливанова про генетичний зв'язок між японською і малайсько-полінезійськими мовами можуть бути наведені як лексичні зіставлення самого Є.Д. Поливанова та його продовжувачів (названий лише Нобухіро Мацумото з посиланням на працю останнього 1928 року), так і “деякі граматичні схожості”. Особливо важливим видається В.В.Іванову можливе ототожнення японського афікса родового відмінка *-no*, *-na* і функціонально рівнозначної морфеми в малайсько-полінезійських мовах – тагальськ. *na*, *nang*, фіджі *ni* тощо [21:335] (ця морфема властива не тільки японській і австронезійським, а й уральським мовам). На думку В.В. Іванова, з указаних Є.Д. Поливановим 9-ти типологічних паралелей японської й австронезійських мов сумнівна 4-та, оскільки для давньоапонської мови відновлюються пережитки синграмонізму. До перелічених рис В.В. Іванов додає схожість специфічних давньоапонських конструкцій на позначення стану з аналогічними конструкціями в австронезійських мовах (тагальський локальний пасив) [21:336].

За словами Є.Д. Поливанова, принцип відкритих складів “беззаперечно панує протягом усієї історії японської мови, що й дає право перекинути міст до аустронезійських мов ..., у яких ... можна відзначити домінування складової норми у вигляді відкритого складу” [7:157]. Однак існують факти наявності значної кількості відкритих складів і в давньокорейській мові [22:10-12], що дозволяє припускати вплив на неї австронезійського субстрату.

Коли, всупереч Є.Д. Поливанову, визнати основним компонентом японської мови алтайський, то явище відкриття складів у японській мові слід уважати вторинним. У такому випадку з ним можна порівняти відкриття складів у правслов'янській мові. В.М. Чекман розглядає походження відкритого складу праслов'янської мови в розділі під промовистою назвою “Тенденція до відкритого складу як наслідок мовної інтерференції”. Дослідник робить висновок, що “факт становлення тенденції до відкритого складу переконливо свідчить про те, що в попередній період історії цієї мови був період інтенсивної інтерференції внаслідок глибоких субстратних контактів чи мовного змішання” [23:144]. Вважається, що “фонетичні зміни можуть відбуватися дуже швидко в умовах тісного контакту з типологічно несхожими мовами” [24:204].

Є.Д. Поливанов писав про спорідненість японської мови з австронезійськими і в інших працях, наприклад: [25; 9:544]. Оцінку цієї його ідеї див.: [1:66]. Ідею спорідненості японської мови з малайсько-полінезійськими в часи Є.Д. Поливанова підтримував М.Я. Марр [26:55], пізніше – Мураяма Сітіро, тоді як С.А. Старостін практично ігнорує японсько-австронезійські зв'язки. У примітках до збірника творів Є.Д. Поливанова Л.Р. Концевич твердить, що “гіпотеза про спорідненість японської мови з малайськими нині не дістає підтримки у лінгвістів” [9:585].

Є.Д. Поливанова цікавить питання про природу корейсько-японських мовних паралелей. Він, зокрема, розглядає споріднені слова обох мов, наприклад, японськ. *asa* “ранок” – корейськ. *aſam* “ранок”, визначаючи, що “корейська форма ... виявляється вихідною для японської”, японськ. *turu* “журавель” (із варіантами по діалектах) – корейськ. *turum* “журавель” (із паралелями в тюркських мовах) тощо [9:69–70], пор. [9:138–139].

Дослідник упритул підходить до ідеї наявності певних спільних явищ у японській мові з алтайськими, з одного боку, і австронезійськими, з другого боку. Наприклад, він пише про відомий процес звукового переходу $*p > f > h >$ нуль звука в японській, тюркських, полінезійських і навіть деяких індоєвропейських (вірманській та ірландській) [9:74]. Як відомо, про лексику, що об’єднує японську мову і з алтайськими, і з австронезійськими, писав пізніше М.О.Сиром’ятников.

Є.Д. Поливанов виявляв інтерес і до айнської мови – збереглися, зокрема, його неопубліковані статті “Айнська мова” і “З приводу ембріональних явищ сингармонізму в айнській мові” [9:593].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, Є.Д. Поливанов вважає корейську мову належною до алтайських, а японську – гетерогенною, такою, що, незважаючи на наявність алтайського компонента, споріднена з австронезійськими мовами і сягає спільного з ними джерела. Стосунки ж між двома мовами – корейською і японською – на нинішньому етапі розвитку лінгвістики варто розглядати з урахуванням наявності в обох мовах алтайського компонента як основного й можливості спільного для обох мов субстрату або адстрату. Серед перспектив дослідження – визначення міри впливу ідей Є.Д. Поливанова на кожного з наступних дослідників питань походження та генеалогічної ідентифікації корейської та японської мов. Серед таких дослідників, чії позиції щодо зазначених проблем були близькими до поглядів Є.Д. Поливанова і становили певною мірою їх розвиток, слід назвати передусім М.О. Сиром’ятникова, чия наукова концепція потребує спеціального розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Sở Chông Põm*. Urimare Ppuri. – Seoul, 1996. – 468 p.
2. *Старостин С.А.* Алтайская проблема и происхождение японского языка. – М.: Наука, 1991. – 296 с.
3. *Мудрак О.А.* Лингвистическая ситуация в Северо-Восточной Азии по данным глоттохронологии // ICANAS XXXVII: International Congress of Asian and North African Studies. – Moscow, 2004. – Part 1. – P. 122-123.
4. *Мосенкіс Ю.Л.* Миноийский и японский? // Загадки лабиринта: Язык и культура минойского Крита. – К.: НИИТИАГ, 1998. – С. 17-20.
5. *Мосенкіс Ю.Л.* Деякі проблеми генеалогічної ідентифікації східних мов // IX сходознавчі читання А.Кримського: Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – М.–К., 1-2 червня 2005 р. – К.: Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2005. – С. 17-18.
6. *Переверзєв Д.І.* Дослідження генеалогічних зв’язків корейської мови в українській корейстиці (роздуми з приводу публікації: Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І. Проблема походження корейської мови. – К., 2002) // Мова та історія. – К., 2007. – Вип. 92. – С. 139-141.
7. *Поливанов Е.Д.* Статьи по общему языкознанию. – М.: Наука, 1968. – 376 с.
8. *Поливанов Е.Д.* К вопросу о родственных отношениях корейского и “алтайских” языков // Известия АН СССР. – Л., 1927. – Серия VI. – Т. XXI. – № 15-17. – С. 1195-1204.
9. *Поливанов Е.Д.* Труды по восточному и общему языкознанию / Сост., послесл., коммент. и указатели Л.Р. Концевича. – М.: Наука, 1991. – 624 с.
10. *Иллич-Свитыч В.М.* Опыт сравнения ностратических языков. – М., 1971-1984. – Т. 1-3.
11. *Иванов В.В.*

Лингвистические взгляды Е.Д. Поливанова // Вопросы языкознания. – 1957. – № 3. – С. 55-76. 12. *Старостин С.А.* Алтайская проблема и происхождение японского языка. – М.: Наука, 1991. 13. *Поливанов Е.Д.* Сравнительно-фонетический очерк японского и рюкюского языков // Записки Восточного отделения Русского археологического общества. – СПб., 1914. – Т. XXIII. – Вып. 1-2. – С. 173-190. 14. *Поливанов Е.Д.* По поводу “звуковых жестов” японского языка // Сборники по теории поэтического языка. – Пг., 1916. – Вып. 1. – С. 31-41. 15. *Поливанов Е.Д.* Японский язык // Большая советская энциклопедия. – М., 1931. – Т. 65. – С. 730-736. 16. *Поливанов Е.Д.* Историко-фонетический очерк японского консонантизма // Ученые записки Института языка и литературы РАНИОН: Лингвистическая секция. – М., 1931. – Т. 4. – С. 147-188. 17. *Поливанов Е.Д.* Категории согласных в японском языке // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. – С. 17-34. 18. *Поливанов Е.Д.* Предварительное сообщение об этимологическом словаре японского языка // Проблемы востоковедения. – 1960. – № 3. – С. 174-184. 19. *Поливанов Е.Д.* Одна из японо-малайских параллелей // Известия Российской академии наук. – 1918. – Серия VI. – Т. XII. – № 18. – С. 2283-2284. 20. *Поливанов Е.Д.* К работе о музыкальной акцентуации в японском языке (в связи с малайскими) // Бюллетень 1-го Средне-Азиатского государственного университета. – Ташкент, 1924. – № 4. – С. 101-108. 21. *Иванов В.В.* Комментарий II // Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию. – М.: Наука, 1968. – С. 327-340. 22. *Ким Ф.З.* Возникновение и исчезновение некоторых звуков в корейском языке // Корейский язык: Сборник статей / Отв. ред. Б.К. Пашков. – М.: Изд-во вост. лит., 1961. – С. 7-29. 23. *Чекман В.Н.* Исследования по исторической фонетике праславянского языка: Типология и реконструкция. – Минск: Наука и техника, 1979. – 216 с. 24. *Дьяконов И.М., Старостин С.А.* Хуррито-урартские и восточнокавказские языки // Древний Восток: этнокультурные связи. – М.: Наука, 1988. – С. 164-207. 25. *Плетнер О.В., Поливанов Е.Д.* Грамматика японского разговорного языка. – М., 1930. – 189 с. 26. *Март Н.Я.* Избранные работы. – Л.: ОГИЗ, 1933-1937. – Т. 2.

СИТДИКОВ П.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОРЕЛЯЦІЯ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОНЯТЬ “ТЕРМІНОЛОГІЯ” ТА “ТЕРМІНОСИСТЕМА”

Стаття присвячена розрізненню понять “термінологія” та “терміносистема”. Багато вчених вживає ці поняття як синоніми, не задумуючись про існуючу між ними різницю. Термінологія не може бути хаотичним набором термінів тому, що світ сам по собі системний. Термінологія – це система над підсистемами. Терміносистема – це сукупність термінів певної фахової галузі, а термінологія – впорядкована сукупність усіх терміносистем, а також номенклатурні знаки, терміпоніми, професіоналізми і терміноїди.

Ключові слова: термінологія, терміносистема, терміпоніми, терміноїди.

Статья посвящена дифференциации понятий “терминология” и “терминсистема”. Многие ученые употребляют эти понятия как синонимы, не задумываясь о существующей между ними разнице. Терминология не может быть хаотичным набором терминов, так как мир сам по себе системный. Терминология – это система над подсистемами. Терминсистема – это совокупность терминов определенной профессиональной области, а терминология – упорядоченная совокупность всех терминсистем, а также номенклатурные знаки, термипонимы, профессионализмы и терминоиды.

Ключевые слова: терминология, терминсистема, термипонимы, терминоиды.

This article is devoted to dividing of notions “terminology” and “termsystem”. Many scientists use these terms as synonyms, without thinking about the difference between them. The terminology may not be a chaotic set of terms because the world is a system by itself. The terminology is a system over the subsystems. Termsystem is a set of terms defined professional field, and the terminology is a streamlined set of all termsystems, together with the nomenclature marks, professionalisms, termponyms and termynoids.

Keywords: terminology, termsystem, termponyms, termynoids.

Актуальність. Питання виокремлення основних понять термінології неодноразово розглядалося, але продовжує цікавити сучасних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Сьогодні термінологічні дослідження відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки в основному за рахунок термінів відбувається поповнення лексичного складу будь-якої сучасної мови. Тому надзвичайно актуальним є питання чіткої диференціації основних термінологічних понять.

Матеріал дослідження становлять терміни макроекономічної терміносистеми китайської мови.

Наукова новизна. Питання розрізнення термінології та терміносистеми досі остаточно не вирішено. Багато вчених вживає ці поняття як синоніми. Тому вважаємо за необхідне диференціювати ці поняття та визначити їх спільні і відмінні риси. Наукова новизна дослідження полягає у чіткому розмежуванні термінології та терміносистеми.

У визначенні понять термінологія та терміносистема існують серйозні суперечності, хоча ці поняття часто слугували об'єктом досліджень науковців. Загальна теорія термінології як особлива дисципліна, що узагальнює досвід термінологічної роботи, сприяє створенню й удосконалюванню термінологічних систем окремих дисциплін, виявляючи ті риси, що властиві кожному терміну, і відмежовуючи їх від рис, властивих термінам індивідуальних предметних чи термінам групи родинних дисциплін. Як відомо, обидва терміни “термінологія” і “терміносистема” використовуються у сучасному термінознавстві для позначення сукупностей термінів, що відносяться до тієї чи іншої спеціальної сфери. Термінологи погоджуються з тим, що загальним як для термінології, так і для терміносистеми є те, що вони складаються з лексичних одиниць мов для спеціальних цілей, що вони є функціональними різновидами сучасних розвинутих національних мов, обслуговуючих спеціальні сфери. Розбіжності серед термінологів починають виникати відносно природи, джерел і наслідків системного характеру цих сукупностей лексичних одиниць мов для спеціальних цілей, що призводить до існування у вітчизняному термінознавстві кількох підходів щодо розв'язання даного питання. На думку В.М. Лейчика, їх може бути зведено до двох підходів, розбіжності між якими пов'язані, в першу чергу, з питанням про спосіб утворення термінологій і терміносистем.

Перший підхід, пов'язаний з іменами таких лінгвістів, як В.П. Даниленко, Л.І. Скворцов, Б.Н. Головін, заснований на тому, що поняття “термінологія” ототожнюється з поняттям “терміносистема” через системність самої реальної дійсності, що відбивається термінологією. Таким чином, згідно з цим підходом, не може існувати випадкових скупчень термінів, системно непов'язаних і неорганізованих, унаслідок чого поняття “термінологія” і “терміносистема”

можуть вважатися взаємозамінними. Так, Б.Н. Головін аргументує такий підхід наступним чином: “термінологія системна, перш за все, тому, що системний світ, окремі сторони і ділянки якого вона, термінологія, відображає і обслуговує” [1:43]. Підтверджує системний характер будь-якої термінології і М.Н. Володіна: “Термінологія конкретної наукової області – це не просто сукупність (список) термінів, а це семіологічна система, тобто вираження певної системи понять, що у свою чергу, виражає певний науковий світогляд” [2:30].

Згідно з іншим підходом, прихильниками якого є В.М. Лейчик і О.В. Борхвальд, “термінологія є сукупністю одиниць термінологічної лексики (терміноїди, передтерміни, квазітерміни), що складаються стихійно, а терміносистема – свідомо конструйована сукупність термінів, що задовольняє мовні, логічні і власне термінологічні вимоги”. Таким чином, терміносистема, будучи впорядкованою сукупністю термінів із зафіксованими відносинами між поняттями, які називають ці терміни, являє собою вищий ступінь організації лексичних одиниць, ніж термінологія. Термінологія вимагає систематизації і аналізу, який дозволить виявити її недоліки і методи їх усунення, і це призведе до нормалізації термінології. У нормативній роботі будь-яка термінологія прагне стати терміносистемою. Як стверджує О.В. Борхвальд, “... для утворення терміносистеми потрібним є достатньо високий рівень розвитку науки, техніки, виробничих технологій, необхідна наявність наукової, учбової, довідкової літератури, інститутів, передачі наукових знань і досвіду. Якщо термінологія складається стихійно, то для формування терміносистеми необхідні свідомі зусилля фахівців з впорядкування термінів, усунення “недоліків” термінологій, з яких “зростає” терміносистема. Важливим пунктом даної концепції є те, що терміносистема відображає не просто систему понять, а систему понять однієї певної теорії, за наявності, можливо, ще декількох наукових теорій і, відповідно, можливих інших терміносистем в рамках цієї ж області знання або діяльності. Необхідно також звернути увагу на той факт, що другий підхід, на наш погляд, жодним чином не зменшує значення термінології в порівнянні з терміносистемою, оскільки формування і розвиток термінології сприймається як базовий, підготовчий етап в становленні нормативної терміносистеми. Разом з вищезначеними підходами, важливо розглянути ще одну точку зору, яку висловив В.А. Татарinov. Терміносистема, за В.А. Татарinovим, є взаємозв’язаним “набором” термінологічних одиниць всіх типів, включаючи галузеві терміни, а також номенклатурні знаки, терміпоніми (власні назви, які виконують термінологічні функції), професіоналізми і терміноїди (терміноподібні лексичні одиниці, статус яких не має чіткого визначення). На нашу думку, глобальний характер визначення терміносистеми за В.А. Татарinovим – “набір” термінологічних одиниць всіх типів” – вступає в деяку протидію з вибіркоким характером поняття “система”, оскільки система –

це впорядковане ціле, утворене ієрархічно структурованими елементами. Таким чином, визначення поняття “термінологічна система” як “набір термінологічних одиниць всіх типів” навряд чи повністю адекватне природі мовної системності тому, що порушує ознаку цілості й впорядкованості, характерну для будь-якої системи. На підтвердження сказаного звернімося до визначення даного поняття: “Система – це цілісне впорядковане утворення, що існує в цілях виконання певної функції і завдяки особливому способу ієрархічного узгодження певної субстанції з певною структурою” [3:29]. Таким чином, упорядкувати з нормативної точки зору можливо тільки однопорядкові мовні одиниці, наприклад, терміни, до яких не відносяться ні терміноіди, ні професіоналізми і таке інше.

І.М. Гумовська зазначає, що систему термінів у лінгвістичній літературі кваліфікують як термінологію. Щодо диференціації змісту в понятті “термінологія”, то авторка схиляється до положень сформульованих Б. Головіним та Р. Кобріним, які розглядають термінологію як: сукупність слів та словосполучень, що називають спеціально-професійні поняття; розділ мовознавства, що вивчає сукупності термінів, їх граматичну організацію та закони функціонування. І.М. Гумовська підтримує визначення “терміносистема” запропоноване Б. Головіним та Р. Кобріним: терміносистема – сукупність термінів, співвідносних один з одним на понятійному, деривативному, семантичному та граматичному рівнях [6:270]. Але і поняття “термінологія” авторка визначає також як сукупність термінів, співвідносних з професійною сферою діяльності та пов’язаних один з одним на поняттєвому, лексико-семантичному, словотворчому та граматичному рівнях. Вона об’єднує найменування категорій поняття: об’єктів, явищ та їх закономірних зв’язків, відношень; властивості, ознаки, якостей; процесів, станів, осіб, наук тощо. Вчена також пропонує низку ознак термінології. Визначення поняття термінологія і терміносистема спробував дати О.І. Радченко. І хоча робота О.І. Радченко ґрунтовна, але йому так і не вдалося розмежувати та визначити поняття “терміносистема” та “термінологія”. В. Турчин справедливо вважає, що усі терміни об’єднуються в певні системи, які в сукупності творять термінологію. Термінологія – це сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають специфічні поняття, поняття з певної галузі науки і техніки, мистецтва, а також сукупність усіх термінів наявних в усій мові.

Але основним недоліком дослідження В. Турчина є відсутність власного ґрунтовного тлумачення понять “термінологія” чи “терміносистема”. На думку О.І. Дуди, поширеною є точка зору на термінологію як на чітко окреслену підсистему всередині загальної лексичної системи мови. Такий підхід до термінології виправданий особливим призначенням терміна бути засобом вираження спеціального поняття в галузі науки, техніки, виробництва і

підтримується зверненням багатьох дослідників до аналізу терміносистем кібернетики, робототехніки, електроніки. Дослідниця вважає помилковою думку про те, що жорстка ізольованість характерна для всіх терміносистем. Велике поширення певної частини понять неізольованих галузей науки накладає відбиток на характер семантики термінів, котрі виражають ці поняття. Значна частина одиниць таких терміносистем переходить із фахової у загальноповживану лексику, яка включає в основному лексику нейтральну, розмовну, а також і спеціальну, до якої входять і терміни.

Г.В. Чорновол у своєму дослідженні торкається питання визначення “терміносистеми”. На думку лінгвіста, кожному терміносистемі дослідники-термінологи подають у формі сукупності термінів та відповідних їм понять певної предметної галузі, стандартизують, встановлюють чіткий взаємозв’язок між складовими системи для полегшення діяльності у тій чи іншій сфері. Однак, вчена не розмежовує поняття “терміносистема” та “термінологія”, а ототожнює їх. І вважає вдалим наступне визначення: науковою термінологією в широкому значенні є та частина лексики (лексичної системи) сучасної української літературної мови, яка складається з найменувань системи понять (реалій) науки, техніки, офіційно-ділового мовлення і їх відображення у виробництві, суспільному житті взагалі чи в окремих галузях. Т.М. Дячук аналізувала існуючі визначення поняття “термінологія”. На її думку, загальноприйнятим визначенням є наступне: термінологія – це співвіднесена з професійною сферою діяльності сукупність термінів, які поєднані на поняттєвому, лексико-семантичному, словотвірному і граматичному рівнях; термінологія – сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що відбивають специфічні поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, а також сукупність усіх термінів, наявних у тій або іншій мові. Також вчена звертає увагу і на той факт, що сучасне термінознавство послуговується і лексемою “терміносистема”. Вона погоджується з Б.М. Головіним та Р.Ю. Кобріним, на думку яких сукупність термінів, що називає категоріальний апарат будь-якої сфери знань, не може мати хаотичного, випадкового характеру, адже вона позначає реалії та поняття системно організованої об’єктивної реальності. Дослідниця вважає, що системна організація термінології полягає в поєднанні логічної та лінгвістичної системності, адже ці види системності взаємозумовлені. Проте, звісно, визначальна роль належить логічній системності, адже з погляду пізнання, форма терміна, порівняно з його змістом, – річ другорядна. У загальній теорії систем визначено критерії системності, основними з яких вважаються множинність елементів, цілісність, структурність, ієрархічність, входження в систему вищого порядку, динамічність, функціонування в певному середовищі. Ми вважаємо позитивним моментом у дослідженні Т.М. Дячук її спробу розмежувати раніше синонімічні поняття “термінологія” та “терміносистема”;

однак, запропоноване пояснення різниці між ними є не зовсім зрозумілим та однозначним і потребує уточнення. Т.П. Кравченко у своєму дослідженні торкається проблеми визначення суті понять “термін”, “терміносистема”. Вчена зазначає, що поняття “системності” в термінології не викликає сумнівів, оскільки терміни існують не ізольовано, а належать до певних сукупностей, між елементами яких наявні зв’язки й відношення. Проте дослідники по-різному розглядають системні властивості й параметри термінологічного матеріалу, бо наявні істотні відмінності між терміносистемами: медичними, технічними, з одного боку, та гуманітарними, соціально-економічними, з другого боку. Останні охоплюють велику кількість термінів, що походять із загальнонавчальної лексики, мають тривалу історію формування, різні впливи на певному етапі розвитку, а також нестабільність об’єкта дослідження, зміну його меж. Ці недоліки можна подолати у процесі впорядкування певної термінології, коли одні терміни вилучають, інші – видозмінюють, а треті – впроваджують і таке інше. Лінгвіст визначає “терміносистему” як упорядковану сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять теорії, яка описує деяку спеціальну сферу людських знань чи діяльності. Авторка опирається на результати дослідження С.В. Гриньова, яке він провів у 1993 році, вивчаючи стан сучасного термінознавства на матеріалі різних мов. Цей лінгвіст розробив і опублікував перелік критеріїв, за допомогою яких можна формалізувати характеристики будь-якої терміносистеми. На його думку, до першої групи критеріїв належать: історична характеристика, що визначає вік терміносистеми; відомості про її походження; замкненість (співвідношення власних термінів і запозичених з інших термінологій цієї мови). До другої групи критеріїв належать формальні: обсяг терміносистеми (до 100 термінів – мікротермінологія, 100-1000 – мезотермінологія, більше 1000 – макротермінологія); структурний склад термінів (види і співвідношення їхніх структурних типів); середня довжина термінів (лексична – середня кількість слів, що входять до терміносполуки; знакова – середня кількість знаків у термінах); умотивованість, яку автор витлумачує як семантичну прозорість; систематизованість. Третя група, семантичні характеристики, сюди внесено такі показники: предметна співвіднесеність; повнота термінології (відсутність у ній лакун); семантична цілісність (відсутність автономних фрагментів, відірваних від основного корпусу термінології); поняттєва ізоморфність термінології (визначення частки омонімії, полісемії, синонімії); абстрактність / конкретність і категорійне співвідношення (співвідношення термінів, що називають поняття різних категорій: об’єкти, процеси тощо); структурованість – глибина ієрархії (відсоткове співвідношення термінів, пов’язаних у термінології ієрархічними відношеннями, і термінів, пов’язаних тільки асоціативними відношеннями). З-поміж функціональних параметрів С.В. Гриньов звертає увагу на необхідність

урахування нормативності, загальноприйнятості та вживаності термінології. Це одна із спроб узагальнення всієї сукупності параметрів, які висували в мовознавстві до термінології, до того ж її можна вважати перспективним способом паспортизації терміносистем.

С.Г. Казаріна доповнила (на підставі порівняльного розгляду медичної терміносистеми) практичні критерії для оцінки терміносистеми, виокремивши ще: цілісність, тобто наявність внутрішньосистемних зв'язків, завдяки яким сукупність термінів набуває здатності до відносно відокремленого функціонування і розвитку, а також охоплення елементами системи всіх концептів; моделі утворення, з-поміж яких виділено чотири основних: філіаційна (утворення терміносистеми філіацією термінології окремої галузі знань, у зв'язку з чим вона однорідна, містить переважно базові терміни, запозичені з термінології вихідної науки, а також утворені від них похідні терміни, і лише невелика кількість запозичень з інших галузей), контамінаційна, тобто утворена на основі термінологій двох галузей знань, гетерогенна, що виникла на ґрунті декількох терміносистем, і гомогенна тощо. На думку вченої, саме ці підходи дають змогу, з одного боку, узагальнити увесь перелік вимог, які висували до поняття терміносистеми дослідники протягом ХХ століття. Водночас кожна окрема терміносистема матиме свої специфічні особливості, спричинені екстралінгвістичними та лінгвістичним чинниками. Тому вона підтримує підхід Л.В. Івіної, яка запропонувала розподілити усі характеристики терміносистеми на дві групи: екстралінгвістичні та лінгвістичні з виокремленням в межах кожної із них більш конкретних характеристик. На нашу думку, Т.П. Кравченко детально аналізує необхідні параметри терміносистеми та визначає ієрархію термінів, які до неї входять. А також вчена пропонує досить загальні, певною мірою універсальні, визначення понять “термін” та “терміносистема”. Слід зауважити, що в китайській мові, яка є об'єктом нашого дослідження, поняття терміносистема відсутнє, у словнику поняття термінологія є єдиним і універсальним. У китайській лінгвістиці загальноприйнятим є наступне визначення термінології: 术语是在特定学科领域用来表示概念的称谓的集合。是通过语音或文字来表达或限定科学概念的约定性语言符号，是思想和认识交流的工具。

Термінологія – це сукупність понять певної галузі або сукупність усіх термінів. Термінологія фонетично або графічно конкретизує поняття і прив'язує його до певного мовного знаку, вона слугує інструментом обміну думками і знаннями. Вже з першої частини визначення зрозуміло, що воно підходить до терміносистеми, за умови розрізнення цих двох понять.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що підхід В.П. Даниленка, Л.І. Скворцова і Б.Н. Головіна, які визначають, що термінологія не може бути

хаотичним набором термінів тому, що світ сам по собі системний є правильним. Тобто термінологія є системною. Поняття термінологія має у своїй семантичній складовій синонімічну частину з поняттям терміносистема, але в той же час вона значно ширше. Термінологія – це система над підсистемами, на нашу думку, вся сукупність терміносистем певних галузей входить у термінологію. Тому вважаємо абсолютно доречним і правильним виокремлення понять термінологія і терміносистема. Отже, на нашу думку, терміносистема – це сукупність термінів певної фахової галузі, а термінологія – впорядкована сукупність усіх терміносистем, а також номенклатурні знаки, терміпоніми (власні назви, які виконують термінологічні функції), професіоналізми і терміноїди (терміноподібні лексичні одиниці, статус яких не має чіткого визначення).

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б.Н. Типы терминосистем и основания их различия // Термин и слово. Межвузовский сборник. – Горький, 1981.
2. Володина М.Н. Теория терминологической номинации. – М., 1997.
3. *Общее языкознание*: Внутренняя структура языка / Отв. ред. Б.А. Серебренников. – М., 1972.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. – [3-е изд.]. – М.: URSS. ЛКИ, 2007.
5. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 105 с.
6. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2000.
7. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001.
8. Дячук Т.М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. економ. ун-т. – К., 2003.
9. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2000.
10. Турчин В.В. Лінгвопрагматичні аспекти німецького філософського терміна: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2000.
11. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К., 2004.

СИТЕНЬКА О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІФОЛОГЕМ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню інтертекстуального потенціалу міфологем як основної форми існування міфу в художніх творах та вивченню особливостей їх актуалізації в англомовній постмодерністській прозі. В текстах наративне розгортання міфологеми виявляє її статус, функцію й результат, поєднані причинно-наслідковими зв'язками. В основі міфологеми лежить гібридний культурно-текстовий концепт-міфологема, який має багатопланову структуру, що дозволяє міфологемі мати історико- та етнокультурні варіанти та реалізувати їх в інтертексті.

Ключові слова: міф, міфологема, постмодерністська проза, концепт-міфологема

Статья посвящена исследованию интертекстуального потенциала мифологем как основной формы существования мифа в художественных произведениях, а также изучению особенностей их актуализации в англоязычной постмодернистской прозе. В текстах нарративное разворачивание мифологеми выявляет ее статус, функцию и результат, объединенные причинно-следственными связями. В основе мифологеми лежит гибридный культурно-текстовый концепт-мифологема,

имеющий многослойную структуру и позволяющий мифологеме иметь историко- и этнокультурные варианты и реализовывать их в интертексте.

Ключевые слова: миф, мифологема, постмодернистская проза, концепт-мифологема

The paper focuses on intertextual potential of mythologemes as the basic form of myth representation in fiction and specifics of their actualization in English postmodern prose. Narrative unwinding of mythologemes reveals their cause-and-effect related status, function and result. The multilayer concept-mythologeme serves as the basis of mythologeme allowing it to have historico- and ethnocultural variants and to realize them in the intertext.

Keywords: myth, mythologeme, postmodernist fiction, concept-mythologeme

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань художньої семантики свідчить про значний інтерес лінгвістів до розкриття природи та механізмів інтертекстуальної взаємодії з урахуванням її культурологічних аспектів [1; 2; 3]. Дослідження міфів [4; 5; 6] створюють основу для встановлення передумов, вивчення специфіки і наслідків інтертекстуальної актуалізації міфів у художніх творах.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Впродовж усієї історії розвитку літератури міфи були джерелом натхнення для письменників [5:11]. Постмодерністські твори, орієнтовані на встановлення зв'язків між текстами, породженими в умовах різних культур, виявляють черговий сплеск інтересу до вплетення в художні твори міфів [7:29]. Створені під впливом домінування міфологічної складової людської свідомості [1 (el-ref):1], міфи втілюють типові для неї образно-символічні моделі відображення дійсності [8 (el-ref):1]. Актуалізовані в творах авторів-постмодерністів міфологічні мотиви набувають нового значення, що розширює смислову палітру художнього тексту. Це свідчить про важливість вивчення інтертекстуального потенціалу міфів і визначає **актуальність** звернення до обраної теми.

Наукова новизна цієї розвідки полягає у виявленні особливостей мифологем як основної форми існування міфу в інтертексті художніх творів крізь призму взаємодії між постмодерністськими і міфологічними текстами. Уточнення поняття мифологеми, визначення природи мифологем, яка сприяє їх інтертекстуальному використанню, дослідження актуалізації мифологем в інтертексті постмодерністських художніх творів є **завданнями** цієї статті.

Об'єктом вивчення виступають мифологеми.

Предмет дослідження становлять особливості інтертекстуальної актуалізації мифологем в постмодерністській прозі.

Матеріалом аналізу слугували романи авторів-постмодерністів.

Мифологема є “згорнутим знаком, що відсилає до тексту” міфу та частково репрезентує його [9:17]. Як структурні та змістові одиниці міфу [4:26], його фрагменту чи частини, що відтворюється в фольклорних і літературних творах,

міфологеми виступають основною формою існування міфу в культурі [3 (el-ref):1], поряд з символами та архетипами. Міфологеми, таким чином, можна визначити як інтертекстуальну одиницю міфу, яка представляє його в кондесованому вигляді та, розгортаючись у тому чи іншому творі, вивільняє закладену в ній міфологічну інформацію.

Внаслідок дифузності архаїчного мислення первісна людина була нездатна “віддиференціювати природу від людини”, що приводило до олюднення, персоніфікації в міфах навколишнього природного середовища [5:165]. У поєднанні з низьким рівнем абстрагування понять міфологічною свідомістю, який спричиняв залучення логічного аналізу явищ дійсності та класифікаційну діяльність людини шляхом звернення до “конкретних предметних уявлень” [там само], це зумовило переважно номінативний вияв міфологем, що здебільшого представлені в міфах власними іменами [10:14]. Наприклад, міфологема *сонце* актуалізується в грецькій міфології в особі бога Геліоса [10:271], в єгипетській – бога Амона [10:70], в східнослов'янській – Дажбога [10:347].

Оскільки в прадавні часи міфи були головним способом пізнання світу, пояснення його феноменів і явищ [5:161], міфологеми сприймалися як інструмент концептуалізації дійсності. Створення й поширення міфів та міфологем мало на меті зробити довкілля та середовище існування первісної людини зрозумілими, адже міфологія спрямована на відкидання з втіленої в ній картини світу незрозумілих подій, нерозв'язних колізій, що виходять за межі незмінного соціального та космічного порядку [5:169; 10:12]. Міфологеми втілюють інформацію про походження та витоки того, що існує в світі [5:168]. Явища та феномени дійсності в міфах є наслідками діяльності того чи іншого міфічного персонажу, предмету, стихії тощо. Таким чином, результати описаних в міфах подій є точкою дотику міфу та реальності. Наприклад, в грецьких міфах невміле керування Фаетоном сонячною колісницею призвело до страшної катастрофи, коли ледь не згоріла вся земля [11:559], що відображає історичний факт падіння уламків великого астероїда на нашу планету [12 (el-ref):1].

Корисні чи шкідливі для людей наслідки функціонування міфологічних істот, персоніфікованих природних явищ тощо зумовлюють оцінку міфологеми відповідно до шкали цінностей, що визначається суспільними інтересами роду та племені, спільноти, держави [13:103]. Як засіб забезпечення природного та соціального порядку і підтримки соціального контролю міф містить важливий ціннісний компонент, що втілюється в емоційно-експресивній маркованості міфологем [9:47] за допомогою негативно чи позитивно забарвленої лексики. Наприклад, міфологема *Граї* в романі Джона Барта “*Chimera*” (“Химера”) втілює образ хижих та небезпечних істот: *My first task had been to hie me from*

Samos to Mount Atlas, where sat the grim gray Graeae on their thrones, facing outward back to back and shoulder to shoulder in a mean triangle. Some way off from its near vertex (which happened to be between terrible Dino and Pemphredo the stinger), I hid behind a shrub of briar. (С, р. 63) Епітети *grim*, *mean* і *terrible* та прикладка *the stinger* (той, хто жалить) актуалізують у творі злісну вдачу Грай, які уособлювали не лише давні часи панування хаосу на планеті, а й такі вияви людського страху як “тремтіння”, “жах” і “тривога” [10:318].

Орієнтованість міфу на гармонізацію навколишнього світу сприяє поєднанню міфологем у складну ієрархічну систему, елементи якої пов’язані між собою та взаємозумовлені [10:10]. У такій системі кожна міфологема займає певне місце, наділена певним статусом та має зв’язки з іншими міфологемами. Статус міфологеми визначає як її функцію, так і її якості, притаманні їй в міфі риси. Прикладом цього є актуалізовані у зазначеному вище романі Джона Барта міфологеми *Тифон* і *Єхидна*: *In Polyeidus’s opinion the Chimera was a monster of long-standing Carian tradition, the offspring of Typhon and Echidne. The former, son of Earth and Tartarus, had been the largest monster ever: a serpent from the waist down, he featured hundred-league arms with serpent-heads for hands, an ass-head that touched the stars, sun-darkening wings, flaming eyes and live-lava breath. The latter, half lovely woman and half speckled serpent was a man-eater.* (С, р. 211) Як *Тифон*, так і *Єхидна* в грецькій міфології є тератоморфними істотами, тобто прямими нащадками землі *Геї* (*son of Earth and Tartarus*) [10:300]. Походження визначає хтонічні (такі, що відбивають дикі, некеровані сили природи) риси істот (*the largest monster ever; sun-darkening wings*), їх зооморфну зовнішність (*a serpent from the waist down; hundred-league arms with serpent-heads for hands, an ass-head that touched the stars; half lovely woman and half speckled serpent*) та функції руйнування, знищення (*flaming eyes and live-lava breath; a man-eater*) і породження інших, собі подібних чудовиськ (*the Chimera was a monster of long-standing Carian tradition, the offspring of Typhon and Echidne*) [11:514, 675].

Враховуючи статус міфологеми, тобто її положення в міфологічній ієрархії, її функцію, яку, слідом за В.Я. Проппом, розуміємо як вчинок позначуваного міфологемою персонажу, магічного предмету, стихії тощо [14:25] та результат, що позначає наслідок діяльності міфологічного персонажу і власне визначає функцію [там само:61], схематично розгортання міфологеми в міфі можна представити таким чином:

Спочатку концептуалізація дійсності відбувалась в зворотному порядку, від результату до функції, і від функції, яка зумовлювала місце міфологеми в системі міфології, до статусу. Перше місце в цьому ланцюгу займав результат,

оскільки поштовхом до створення міфу була спроба пояснити дещо незрозуміле людині в навколишньому світі, що сприймалось як наслідок діяльності міфологічної істоти, предмету чи сили природи [5:168]. Наприклад, давні греки вважали, що виверження вулкану Етна пов'язане з тим, що під горою ув'язнено велетня Тифона, який здатен вивергати полум'я та лаву. На боротьбу з такою небезпечною істотою спромігся б лише рівний їй по силі верховний бог, тому це функція громовержця Зевса [11:514].

При актуалізації міфологеми в усній розповіді, яка була однією з перших форм існування міфу [15:70], встановлювався порядок розгортання міфологеми від статусу через функцію до результату. Це визначило взаємопов'язаність елементів схеми причиново-наслідковими зв'язками. Функція міфологеми узгоджувалась з її статусом, а результат з функцією. Прикладом цього є актуалізована в романі Джона Барта "Химера" міфологема *Белерофон*: *Thus begins, so help me Muse, the tidewater tale of twin Bellerophon, mythic hero, cousin to constellated Perseus: how he flew and reflew Pegasus the winged horse; dealt double death to the three-part freak Chimera, and died to immortality.* (С, р.138) Алюзія на родинний зв'язок з Персеєм (*cousin to constellated Perseus*), міфічним героєм, сином Зевса [11:304], імплікує божественне походження Белерофона, який за одним з варіантів грецького міфу є сином Посейдона, брата Зевса [10:166], що, згідно з епосом [10:294], визначає його героїчну долю (*mythic hero*). Напівбожественна сутність грецьких героїв зумовлювала їх надзвичайні здібності і сили (*he flew and reflew Pegasus the winged horse*) та подвиги задля упорядкування життя людства й захисту суспільства (*dealt double death to the three-part freak Chimera*). Результатом героїчної діяльності зазвичай ставало визнання, уславлення персонажу і навіть набуття ним статусу безсмертного (*died to immortality*).

Оскільки архаїчне мислення оперувало відносно сталим набором міфів та міфологем для пояснення явищ реальності [5:165; 6:37], одна міфологема могла мати кілька статусів, функцій та їх результатів. Наприклад, Перун в слов'янській міфології є не лише богом грози, грому, який дарує землі життєдайний дощ, вивільняє води, а й богом-покровителем військової дружини, що допомагає їй здобути перемогу в битвах [11:306-307].

З культурологічної позиції міфологема є носієм етнокультурної пам'яті [9:19], втілюючи закладену в міфах культурологічну інформацію [2 (el-ref):1]. Таким чином, концепт-міфологему, що лежить в основі кожної міфологеми [16 (el-ref):1], можна розглядати як культурний концепт, оперативну одиницю мислення, складне етноспецифічне ментальне утворення, що є важливим для представників певного лінгвокультурного соціуму [17 (el-ref):1]. Оскільки концепт-міфологема викристалізовується у міфологічних текстах та існує лише в межах втіленої в них міфологічної реальності, він також виступає і як

текстовий концепт, мовленнєво-розумове утворення, смисл якого відповідає змісту представленого ним у концентрованому, згорнутому вигляді тексту [18:21-22]. Це виявляє особливу двосторонню природу концепта-міфологеми, який визначається як культурним середовищем, так і текстом міфу. Отже, цей концепт можна класифікувати як гібридний, культурно-текстовий концепт.

Зумовленість культурним впливом і багаторазова актуалізація в різних міфологічних контекстах спричиняють “складність, внутрішню розчленованість” концепта-міфологеми [17 (el-ref):1]. Внаслідок того, що архаїчне мислення не змінювало культурне минуле, пристосовуючи його до потреб концептуалізації світу, а “накладало нове значення на старе” [6:15-16], в концепті-міфологемі з часом відбувалось нашарування семантичних пластів. Розгортання міфологеми в контексті приводить до “висвітлення” одного чи кількох з них, причому ті пласти, що не є релевантними для розкриття текстового смислу, залишаються “затемненими” [17 (el-ref):1]. Прикладом цього є міфологема *Симург* в романі Джуліана Барнса “A History of the World in 10 ½ Chapters” (“Історія світу в 10 ½ розділах”): *You would, I think, have enjoyed the simurgh, with its silver head and peacock’s tail, the bird that nested in the Tree of Knowledge*. (АН, р. 6) В іранській міфології Симург є віщим птахом, наділеним амбівалентний характер: згідно одних джерел Симург мав дві натури – добру й злу, згідно інших – було два Симурга – благий і демонічний [11:436-437]. В інтертексті біблійного міфу про Ноев Ковчег в романі актуалізується лише позитивна складова міфологеми (*You would <...> have enjoyed the simurgh*) з метою протиставлення Симурга Ною, який в романі постає як негативний персонаж.

Багатошарова структура концепту-міфологеми визначає існування в діяхронії історико-культурних варіантів міфологеми. Прикладом цього є міфологема *змія* в європейській традиції. Дохристиянське розуміння цієї міфологеми було пов’язано з культом землі та її плодючості [15:186]. З появою християнських міфів про Гріхопадіння та Змія-спокусника з’явився варіант міфологеми, який втілював нове тлумачення змії як уособлення темних сил, однієї з іпостасей диявола [10:470].

У синхронії одні й ті самі міфологеми актуалізувалися в міфах різних етносів. Причиною цього могла бути як універсальність пояснюваних міфами явищ (міфологеми сонця, землі, стихій), так і запозичення міфологем, їх “подорожування” з одних міфологічних систем в інші (міфологеми *єдиноріг*, *сфінкс*). Вияви однієї міфологеми в міфологіях різних народів визначаємо як її етнокультурні варіанти. Міфологема *Єдиноріг*, наприклад, має кілька таких варіантів, оскільки з’явилася спочатку в індійських міфах, де виступала на позначення священної тварини з одним рогом на голові, а пізніше перейшла в грецькі, в яких тлумачилась як реальна тварина з Індії, а з них і в християнські,

де розумілась як лютий звір [10:429].

Хоча міфологеми є наслідком концептуалізації явищ спільних для всього людства [16 (el-ref):1], проте навіть такі трактувалися по-різному різними етносами та культурами [5:172]. Це пояснює існування відмінних етнокультурних варіантів тих міфологем, які є універсальними для всього людства. Наприклад, міфологема *земля* виявляється в архаїчних космогонічних міфах більшості етносів в образі матері-прародительки, однак в давньоєгипетській міфології землю уособлює чоловіче божество Геб [10:466-467].

Як знаки, що містять “згорнуті мнемонічні програми” завершених текстів, актуалізовані в текстах міфологеми зберігають смислову і структурну самостійність, що дозволяє їм легко вичленовуватись з одного семіотичного оточення і розгортатись в іншому, накопичуючи при цьому інформацію про всі свої попередні контексти [19:123-124] та вивільняючи її в інтертексті художнього твору. Яка саме міфологічна семантика буде при цьому реалізовуватись, залежить від контексту та авторського задуму [16 (el-ref):1], адже інтертекстуальні зв'язки з міфом в творі можуть сприяти розгортанню будь-якого з існуючих варіантів міфологеми.

Таким чином, міфологема є основною інтертекстуальною одиницею міфу, наративне розгортання якої в художньому тексті виявляє її статус, функцію й результат, поєднані причинно-наслідковими зв'язками. В основі міфологеми лежить гібридний культурно-текстовий концепт-міфологема, який має багат шарову структуру, що дозволяє міфологемі мати історико- та етнокультурні варіанти та поглиблювати семантику інтертексту за рахунок актуалізації сконденсованої в ній культурологічної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апинян Т.А. Aesthesis et mythos: эстетика перед лицом неомифологизма: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/apinyan/aestt_03.html.
2. Вишницкая Ю.В. Мифологеми Александра Блока в русском этнокультурном пространстве: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lamp.semiotics.ru/blok_mirror.htm.
3. Кривцун О. Эстетика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.deol.ru/users/krivtsun/aest16.htm>.
4. Леви-Стросс К. Структура мифу // Структурна антропология: Пер. з фр. – 2-е вид. – К.: Основи, 2000. – 388 с.
5. Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. – М.: Прогресс, 1986. – 297 с.
6. Фрейдберг О.М. Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978. – 490 с.
7. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М.: Интрада, 1998. – 185 с.
8. Лотман Ю.М. Миф – имя – культура / Лотман Ю.М., Успенский Б.А.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Lotm/mif_im.php.
9. Слухай (Молотаева) Н.В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко. – К.: Укрспецмонтажпроект, 1995. – 486 с.
10. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. / Гл.ред. С.А. Токарев. – М.: Сов. энциклопедия. – Т. 1 – 1991. – 671 с.
11. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. / Гл.ред. С.А. Токарев. – М.: Сов. энциклопедия. – Т. 2 – 1991. – 719 с.
12. Герштейн М. Тайна взорвавшейся планеты: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pressa.spb.ru/newspapers/anomal/arts/anomal-164-art-24.html>.
13. Почетцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: “Рефл-бук”, 2001. – 410 с.
14. Протт В.Я. Морфология сказки. – [2-е изд.]. – М.: Наука, 1969. – 168 с.
15. О’Коннел М. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия / О’Коннел М., Эйри Р. / Пер. И. Круличевой. – М.: Эксмо, 2007. – 256 с.
16. Кравченко А.К. Миф как национально специфичный компонент языковой картины мира: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mythology.narod.ru/1.htm>.
17. Воркачев С.Г. Концепт как “зонтиковый” термин: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kubstu.ru/docs/lingvoconcept/umbrella.htm>.
18. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
19. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек. Текст. Семиосфера. История. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 447 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Barnes J.* A History of the World in 10½ Chapters. – London: Picador, 1990. – 309 p. 2. *Barth J.* Chimera. – Boston: Houghton Mifflin, 2001. – 308 p.

СІЛЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕКСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРЕЦЬКОГО РЕКЛАМНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ

Розглядається текстовий аспект турецької друкованої реклами. Проводиться аналіз текстових категорій турецькомовного рекламного повідомлення. Дослідження виконано на матеріалі рекламних оголошень сучасних турецьких періодичних видань.

Ключові слова: рекламний текст, інформативність, зв'язність, цільність, тематичні ланцюги.

Рассматривается текстовый аспект турецкой печатной рекламы. Проводится анализ текстовых категорий турецкого рекламного сообщения. Исследование выполнено на материале рекламных сообщений современных турецких изданий.

Ключевые слова: рекламный текст, информативность, связность, цельность, тематические цепочки.

The article deals with the text aspect of the Turkish print advertising. There has been made the analyses of text categories of the Turkish advertising message. The investigation has been made on the material of modern Turkish periodics.

Key words: advertising text, informativity, coherency, wholeness, thematic chain.

Постановка проблеми, аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. У сучасному суспільстві реклама є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя і відноситься до найважливіших видів комунікації. Зростання ролі рекламної діяльності зумовлене різноманітними факторами, найважливішими з яких є високий рівень розвитку промисловості у світі, міждержавні торгівельні та економічні зв'язки.

Реклама є елементом маркетингу та елементом системи суспільної комунікації [1:352]. Як елементів суспільної комунікації їй властива прагматична функція. Основою якої є вплив на адресата реклами, його увагу, бажання, потреби, почуття, тобто сприяння орієнтації споживача в необхідному для рекламодавця напрямі. Всьому цьому і підпорядковується створення рекламного тексту, який є однією з важливих складників сучасної реклами.

У сучасному мовознавстві велика кількість дослідників докладає значних зусиль для виявлення різних аспектів текстової комунікації. Дослідженнями саме лінгвістики тексту займалися відомі вчені, такі як О. Селіванова, Н.С. Валгін, І.Р. Гальперін, Л.Г. Бабенко, Ю.А. Левицький, О.І. Москальська, Ф.С. Бацевич та інші. Останнім часом у лінгвістиці виникають нові підходи та

методи аналізу особливостей тексту. Актуальними стають соціолінгвістичні, лінгвокультурологічні, психолінгвістичні, когнітивні, прагмалінгвістичні дослідження мови рекламного тексту (Ю.В. Сільвестров, Е.В. Медведева, Н.Л. Волкогон, Н.В. Попок, В.І. Охріменко та ін.).

В сучасній тюркологічній науці дослідження лінгвістичних особливостей турецької мови фактично не здійснюються, оскільки немає спеціальних досліджень тих чи інших текстових аспектів турецького рекламного тексту на ґрунті сучасних методологічних положень, зокрема й тієї проблеми, що є об'єктом наших досліджень, попри всю її значущість і важливість теоретичного й практичного осмислення; цим і обґрунтовується актуальність здійснюваного дослідження.

Мета дослідження. Нашою метою у представленій статті є вивчити лінгвістичні особливості турецького рекламного тексту, а саме виявити його текстові аспекти.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – турецький рекламний текст, а саме його роль та місце в лінгвістиці тексту є основним об'єктом нашого дослідження. Предметом дослідження є основні текстові категорії турецького рекламного повідомлення: інформативність, зв'язність, цільність та тематичні ланцюги, як ознака категорії цілісності. Тобто лінгвальні особливості рекламних текстів.

Основний матеріал і наукові дослідження. Значна увага приділяється вивченню проблеми текстової комунікації, де спілкування відбувається завдяки комунікативним утворенням – текстам. Більшість учених дотримується думки, що текст – це певним чином організована та структурована сукупність речень з єдиним комунікативним завданням – виразити комунікативну потребу людини.

О.І. Москальська вважає, що текст – це “комунікативна одиниця найвищого рівня”, “текст не може підлягати односторонньому формалізованому тлумаченню, оскільки цілий текст – це фокус, в якому перетинаються соціолінгвістичні, прагматичні, функціонально-стилістичні, психолінгвістичні підходи до мови” [2:13].

Загалом текст є складним утворенням, що поєднує мовні, логічні, стилістичні, експресивні та інші компоненти. Єдиного визначення цього терміну в мовознавстві немає, але всі тлумачення дослідників у визначенні функцій тексту, і його ролі для мови та суспільства багато в чому подібні. Текст як одиниця комунікації на відміну від одиниць мовної системи не піддається формальному визначенню. Це певний знятий момент процесу, в якому всі дистинктивні ознаки об'єкта відзначаються певною мірою ступенем виразності.

Як зазначає І.Р. Гальперін, текст – це витвір мовленевого процесу, що містить завершеність, об'єктивацію у вигляді письмового документу, літературно відпрацьоване у відповідності з типом цього документа [3:4].

В якості основи для реалізації інформаційно-комунікативного завдання будь-якого різновиду реклами можемо розглянути формулу впливу реклами на психіку людини: привертання уваги – виявлення зацікавлення до змісту інформації – спонукання до дії мати запропоноване – спонукання до придбання товару.

Говорячи про рекламний текст, необхідно враховувати, що текст – це лише мовний компонент системи рекламного повідомлення в цілому. В якості інших компонентів виступають візуальні засоби (рекламна ілюстрація, різноманітність шрифтів у друкованій рекламі; відеоряд у телевізійній рекламі, кольорове оформлення), звукові засоби в телевізійній рекламі (музика, голос за кадром). Сукупний вплив перерахованих засобів в цілому здатний забезпечити комунікативний успіх рекламного повідомлення.

Текст реклами – це не просто мовна складова повідомлення, а й система візуальних знаків, інтерпретованих реципієнтом, які утворюють у нього систему уявлень, знаків, що включені в систему інших знаків, які діють в сукупності та утворюють складну комунікативну одиницю – рекламне повідомлення, під яким ми розуміємо низку компонентів лінгвістичного та екстралінгвістичного аспекту, які спільно функціонують. Вербальні засоби виконують свої комунікативні функції у тісній взаємодії із знаками іншої, невербальної природи. Виходячи з цього, аналіз тексту та виявлення особливостей його функціонування в системі комунікації, необхідно розглядати безпосередньо разом в поєднанні з компонентами лінгвального характеру. Рекламний текст розуміється як сукупність різних адресних факторів (знакових систем – мова, зображення, звуки та сигналів).

Під час аналізу змістовності рекламного тексту важливу роль відіграють лінгвістичні та екстралінгвістичні елементи, де основну роль відіграє система певних правил. Цілі автора реалізуються з урахуванням професійних, соціальних, культурних, вікових особливостей аудиторії реципієнтів. Саме цими факторами і зумовлене використання в рекламі прагматично ефективних засобів. Особлива своєрідність умов комунікації в рекламному тексті виявляється внаслідок прагматичної спрямованості. Перша умова – рекламне повідомлення містить інформацію, ціль якої – переконати та вплинути на адресата. Друга – рекламне звернення має бути доступним та зрозумілим.

Прагматичний аспект рекламного тексту безпосередньо пов'язаний з певною організацією, що характеризується передусім вибірковістю стилістичних прийомів, лексичних та граматичних одиниць, певною синтаксичною організацією, розміщенням тексту на сторінці, використанні візуального впливу тощо. Текст є результатом комунікації, під час якої автор передає інформацію реципієнту, маючи за мету вплинути на нього, змінивши його поведінку. Це повною мірою стосується особливостей рекламних

повідомлень. Адресант рекламного тексту намагається встановити контакт з адресатом звертаючи увагу на його фонові знання, досвід, систему цінностей, що впливає на вибір мовних засобів, певного стилю повідомлення, що відповідає іміджеві товару, що рекламується.

Більшість дослідників вважають закономірностями текстотворення змістову завершеність, цілісність, комунікативну спрямованість, певну жанрову належність, мовну та композиційну оформленість. У рекламному тексті цільність та зв'язність проявляються на рівні мовної репрезентації та на глибинному рівні змістової концептуальної репрезентації, а саме рекламне повідомлення є фрагментом мовної діяльності та складається з речень, що поєднанні певним чином.

І.Р. Гальперін виділяє такі текстові категорії: інформативність, завершеність, зв'язність, ретроспекція, проспекція, партитурність, континуум, глибина (підтекст), пресупозиція, прагматика [3:524].

Основною категорією рекламного тексту є його інформативність, де текст виступає засобом передачі інформації. У наведеному тексті інформативність реалізується за допомогою виділених компонентів, які характеризують один об'єкт **Türk Ticaret Rehberi** – турецький торговий довідник :

Türk Ticaret Rehberi, şirketlerin birbirlerini fırsatını sağlamak amacıyla kurulmuş bir interaktif rehberdir. **Türk Ticaret Rehberi** aracılığıyla dünyadaki tüm şirketler Türkiye'deki bulmak istediği her şeyi bulabilirler. İnanıyous ki, alıcılar ve satıcılar birbirlerini en kısa süre içerisinde rehberimiz aracılığıyla bir araya geleceklerdir. Aramayı şirket, sektör yada ürün adlarına göre yapabilirsiniz. **Türk Ticaret Rehberi**, tüm aboneler için 35 web sayfalık web siteleri hazırlamaktadır.

Турецький торгівельний довідник був утворений з цілю представлення фірмам можливості знайти одна одну по Інтернету. За допомогою **Турецького торгівельного довідника** будь-яка фірма знайде в Туреччині все, що необхідно. Сподіваємося, що використовуючи цей довідник, фірми знайдуть одна одну в найкоротший термін. Пошук фірми може проводитися по назві, сектору чи найменуванню товару. **Турецький торгівельний довідник**, який займає 35 сторінок в Інтернеті, для всіх абонентів.

Як зазначає І.П. Севбо, основна особливість тексту, що відрізняє його від незв'язного набору висловлень – повторення однакових чи семантично близьких понять в абзаці. У будь-якому зв'язному тексті ми знаходимо численні та різноманітні види семантичних елементів, що повторюються [4:38].

Однією з найважливіших конститутивних ознак рекламного тексту є його цільність та зв'язність теми тексту, що поєднані комунікативним наміром автора. Саме ці категорії забезпечують сприйняття рекламного тексту як єдиної інформаційної та структурної категорії. Когерентність тексту забезпечує інтеграцію текстових рівнів.

Текстові категорії були досліджені такими вченими як: А.А. Леонтьєв, І.І. Ковтунова, І.Р. Гальперін, Т.М. Ніколаєва. Зв'язність та цілісність є головними для – будь якого тексту, а в рекламному тексті забезпечують його сприйняття адресатом як однієї цілісної структури. Змістовної зв'язності адресант намагається досягти за допомогою творення “тематичних ланцюжків” та логічного членування тексту. Цілісність – це ніби своєрідний вектор, яким керує мовець, обираючи ремо-предикатну структуру планованого речення в процесі розгортання тексту. І.Р. Гальперін зазначає, що “цільність – це результат інтеграції частин тексту” [3:24].

Загалом дані одиниці по-різному трактуються мовознавцями та є одними з основних ознак тексту. Спробуємо описати специфіку зв'язності реклами як типу тексту, яку багато в чому визначає реалізація основних ознак та категорій текстів.

Важливо розрізнити ці поняття – “цільність” та “зв'язність” рекламного тексту, хоча й зв'язність є умовою цільності, але цільність не може повністю визначатися через зв'язність. З іншого боку, зв'язний текст не завжди володіє характеристикою цільності.

Зв'язність можемо осмислювати по різному: як змістовну, так і формальну. Це структурна ознака як тексту, так і будь-якої іншої структурної одиниці мови. Формальну зв'язність тексту називають когезією, зовнішньою єдністю, локальною зв'язністю, відрізняючи її від когерентності, інтегративності, глобальної зв'язності, тобто зв'язності змістовної. Зв'язність змісту є обов'язковою умовою цільності тексту, але не єдиною умовою.

Необхідно зазначити, що “глибинний зміст зв'язку між реченнями виявляється в тому, що слова, які повторюються, називають спільний компонент думки” [5:154]. Наприклад: “**A M** 2005 yılında **şirket ismini** yeniliyerek, **büyük ismi** **AM** ye geçiş yapmıştır. Seramik endustrisinin 1898” deki başlangıcından **beri, firma** her zaman yeniliklere açık olmuştur. Bugün **kampanyamız** sektördeki büyük deneyimleriyle İspanyol seramik şirketleri arasında varlığını ortaya koymaktadır ve üretimini en iyi teknolojik koşullarda gerçekleştirmektedir. Türkiye’de **AM çok ünlü marka** olmuştur. В 2005 році підприємство змінило назву. Сьогодні воно називається **AM**. Є одним з багатьох в галузі кераміки, яке завжди розвивається. Сьогодні наше підприємство виготовляє продукцію за допомогою найновіших технологій та є конкурентом Іспанським виробникам.

У наведеному прикладі реклами у функції семантично-зв'язного компонента виступають слова та словосполучення, де автор не уникає синонімічних заміन: **şirket ismini** – назва фірми, **ismi A M** – назва **AM**, **ünlü marka** – відома марка і наступний ланцюг – словами **beri** – одна, **firma** – фірма, **kampanyamız** – наша компанія.

Категорія цільності забезпечує сприйняття рекламного тексту як єдиної структури; зважаючи на те, що над текстом працює значна група людей, йому властива авторська інтенція, зміст якої – позитивна оцінка рекламованого товару чи послуги [6:104].

Для передачі інформації як стилістичний прийом трансформації авторської інтенції іноді використовують суб'єкта мовлення – героя рекламного тексту, що позитивно висловлюється на адресу об'єкта реклами.

Наступним аспектом категорії цілісності є когерентність (зв'язність змісту), що виражається “лінійними категоріями”, найважливішими з яких є тематичні ланцюги (ряд номінацій одного й того самого предмета думки) та ланцюг коду думки (логічне членування тексту) [7:17].

Як зазначає Л.Г. Бабенко, цілісність тексту орієнтована на план змісту та обумовлена законами сприйняття тексту, цілеспрямованістю адресанта поєднати всі компоненти тексту в одне ціле [8:40].

Тематичні ланцюги рекламних текстів розрізняються залежно від типу тексту реклами, наприклад, у рекламі інформативного типу тематичні ланцюги відрізняються стилістичною однорідністю, відсутністю емоційних та експресивних засобів. Наприклад: Baskılı filmleri, solventlive solventsiz laminasyon tekniği ile üretilip, soğuk yapışma (cold seal), ısıt yapışma ve pvc kaplama ile müşterilerimizin ürünlerine yönelik en uygun alternatif seçenekleri sunmaktayız. Modern teknolojiye sahip makine parkımız ile 4.500 ton/yıl üretim kapasitesine sahip olan **firmamız**, yurtiçi ve yurtdışı müşterilerimize kaliteli ve çok hızlı olarak hizmet vermektedir. **Sembol Ambalaj**, toplam kalite yönetimine uygun olarak ISO 90001 Kalite Sistem ve HACCP Gıda Güvenlik Belgesine sahiptir. **Üretimimiz** uluslararası gıda üretim yönetmeligine uygun olarak, tamamen hijyenlik ortamlarda olup, çevrenin korunmasına maksimum derecede duyarlı ve müşteri memnuniyeti esasına göre yapılmaktadır. – **Ми** пропонуємо нашим клієнтам різноманітний вибір видів упаковки для харчових продуктів. Серед них друк на пакувальному матеріалі, ламінування сухе за допомогою розчинника, флексографія cold seal (за допомогою клею) та метод гарячого плавлення (Heat seal). **Наша фірма** використовує нові технології, які дозволяють виробляти протягом року близько 4500 тон пакувальної продукції. **Ми** гарантуємо якісну роботу за короткий термін, як в країні, так і за її межами. **Sembol Ambalaj** має сертифікат якості ISO 90001 та сертифікат безпеки продукції HACCP. **Наше виробництво** повністю відповідає міжнародним стандартам якості, здійснюється з обов'язковим наглядом вимог гігієни. **Ми** намагаємося працювати без шкоди для навколишнього середовища та робимо все можливе щоб наші клієнти були задоволені.

Роль головної номінації в тематичному ланцюжкові даного тексту належить номінації, що виражена в третьому реченні (**Sembol Ambalaj**). Окрім

головної номінації, тематичний ланцюг даного тексту включає перифрази на основі родового поняття – **Sembol Ambalaj** – назва підприємства **Sembol Ambalaj, Biz** – ми, **firmamız** – наша фірма, **Üretimimiz** – наше виробництво.

Текстові функції членів тематичного ланцюга – це функція ідентифікації предмету мовлення та функція загально текстового зв'язку.

Висновки

1. Текст реклами має прагматичну спрямованість. У структурі рекламного тексту виділяють два рівні: інформативно-змістовний, що включає денотативний, тематичний, композиційний та прагматичний підрівні з експресивно-стилістичними, емоційно-образними категоріями.

2. Рекламний текст має змістову цілісність, що проявляється в цільності теми та постійному повторюванні ключових слів. Ключові слова утворюють леймотив змісту, що пов'язаний з темою тексту та концептуально поєднує весь текст чи фрагменти. Одним із засобів вираження цільності та зв'язності в рекламному тексті є тематичні блоки.

3. Тематичний блок – це група вербального чи візуального змісту, що реалізується на двох рівнях – прагматичному та інформативно-змістовному. Тематичні блоки є компонентами раціонально-логічного та емоційного типу інформації. Володіють конотативним ціннісно-категоріальним змістом, що виражений прагматичною спрямованістю на певну групу споживачів.

4. Тематичний зміст рекламних текстів має певні обмеження, що пов'язані з особливостями культури, певними реаліями, комунікативним контекстом чи ситуацією, з соціальними ролями членів суспільства, з віковими особливостями та особистими цінностями учасників комунікації.

Перспективи подальших досліджень. Безумовно, лінгвістичні особливості турецького рекламного повідомлення не обмежуються описаними категоріями тексту. В подальшому ми розглянемо інші мовні засоби рекламного тексту. Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими лексико-стилістичними особливостями турецького рекламного тексту, є завданням для наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочан М.І. Лінгвістичний аналіз тексту. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
2. Москальская О.И. Текст как лингвистическое понятие // Иностранные языки в школе. – М.: Флінта, 1978. – № 3 – С. 13-17.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: 1982 – 138 с.
4. Севбо И.П. Структура святого текста и автоматизация реферирования. М.: Едиториал УРСС, 1969. – 56 с.
5. Солганик Г.Я. Стилистика текста. – М.: Академия 2002. – 260 с.
6. Левицкий Ю.А. Лингвистика текста. – М.: Высшая школа, 2006 – 207 с.
7. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно– сопоставительный очерк. – Свердловск: 1990 – 172 с.
8. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. – М.: Академический Проект, 2004. – 464 с.

СОБОЛЄВА О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕВЕРБАЛЬНІ ГРАФІЧНІ КОМПОНЕНТИ У СТРУКТУРНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТІВ ІНТЕРВ'Ю

(на матеріалі сучасної французької преси для жінок)

В статті подано огляд вживання основних невербальних графічних компонентів в текстах інтерв'ю сучасних журналів для жінок французькою мовою. Ненормативне вживання таких компонентів є фактором спрощення сприйняття візуального матеріалу, підвищення експресивності мовлення, передачі особливостей розмовного мовлення та створення нового оригінального графічного образу слів. Таке вживання стає специфічною стилеформуючою рисою сучасних текстів інтерв'ю.

Ключові слова: невербальні графічні компоненти, паралінгвістичні та параграфемні засоби, тексти – інтерв'ю, синкретизм.

В статье представлен обзор употребления основных невербальных графических компонентов в текстах интервью современных французских журналов для женщин. Ненормативное употребление таких компонентов является фактором упрощения восприятия визуального материала, повышения экспрессивности высказывания, передачи особенностей разговорной речи и создания нового оригинального графического образа слов. Такое употребление становится специфической стилеобразующей чертой современных текстов интервью.

Ключевые слова: невербальные графические компоненты, паралингвистические и параграфемные средства, тексты – интервью, синкретизм.

The article gives a survey of usage of the main nonverbal graphics components of the texts-interviews in contemporary French magazines for women. The non regulatory usage of such components is the factor of simplification of visual material perception, of reinforcement of language expressivity, of transmission of informal speech peculiarities and of creation of words original graphic image. Such usage is becoming the distinctive style forming feature of modern texts interviews.

Key words: nonverbal graphics components, paralinguistic and paragraphemic items, texts-interviews, syncretism.

Актуальність дослідження визначається однією з сучасних тенденцій розвитку лінгвістичної науки до аналізу функціонування графічних невербальних компонентів у складі друкованих текстів у зв'язку з їх прагматичною настановою. Актуальним є проведення досліджень на матеріалі друкованої преси для жінок французькою мовою, оскільки досліджень цього цікавого лінгвістичного матеріалу виявлено не було.

Метою публікації є виявлення невербальних графічних компонентів в текстах інтерв'ю як факультативних для організації кращого візуального сприйняття інформації, комплексного прагматичного впливу на адресата та підвищення експресивності мовлення, визначення їх функціонального

навантаження, дослідження ненормативного вживання таких компонентів у структурі текстів інтерв'ю.

Предметом дослідження виступають невербальні графічні компоненти текстів інтерв'ю сучасної французької преси для жінок, які на письмі передаються різноманітними параграфемними та паралінгвістичними засобами.

Об'єктом слугує вибірка текстів інтерв'ю з сучасних жіночих журналів, які містять велику кількість прикладів вживання невербальних графічних компонентів, які доповнюють вербальне повідомлення складаючи разом з ним цілісну картину жанру інтерв'ю.

Матеріалом слугують тексти інтерв'ю, опубліковані у сучасних французьких жіночих журналах.

Наукова новизна полягає в аналізі графічних невербальних компонентів текстів інтерв'ю. Тексти інтерв'ю на матеріалі жіночих видань не ставали об'єктом досліджень, хоча є надзвичайно розповсюдженими і являють собою цікавий матеріал для лінгвістичного аналізу.

Наше **завдання** полягає в тому, щоб дослідити функціонування невербальних компонентів в текстах інтерв'ю сучасної французької преси для жінок, визначити їх основні характеристики, які формують певні стилістичні ознаки таких текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом значно збільшився інтерес лінгвістів до використання графічних невербальних засобів у письмовій комунікації. Особливої уваги сьогодні набувають паралінгвістичні та параграфемні засоби. У витоків зародження паралінгвістики як мовознавчої науки стоїть Г.В. Колшанський. Він обмежив галузь вивчення паралінгвістики як науки яка вивчає функціональний компонент мовленнєвої діяльності, релевантний для кожного конкретного мовленнєвого спілкування [1]. Паралінгвістичні та паравербальні компоненти супроводжують вербальне мовлення, слугують вираженню різноманітних конотацій (Е.Е. Анісімова, І.В. Вашуніна, Є.В. Ключев, Г.В. Колшанський, П.Б. Паршин) та є невід'ємною частиною сьогоденної культури, епохи комп'ютерів, мобільних телефонів та високо розвинутої поліграфії. Система невербальних засобів є найпростішою та найекономічнішою системою, що дозволяє досягти однозначності повідомлення. Жіночі журнали звертаючись до свого читача, орієнтуються на його мовні навички, а тому далекі від консервативності, відрізняються значною дифузністю. Саме цим можна пояснити широке проникнення в мовлення елементів іншого стилістичного забарвлення і тісну взаємодію цих різностильових елементів у порівняно невеликому контексті.

Кожний друкований текст інтерв'ю містить графічні вербальні та невербальні засоби. В складі текстів інтерв'ю ми виділяємо наступні графічні невербальні елементи: 1. *параграфемні*, які в свою чергу поділяються на

синграфемні (виражальні можливості розділових знаків та пунктуаційних комплексів), супраграфемні (можливості шрифтового виділення), топографемні (просторово-плоскостне варіювання); 2. *паралінгвістичні* до складу яких входять знаки-ікони (фотозображення, схеми, графіки, малюнки, мапи, карикатури), знаки-символи (цифри, спеціальні наукові та математичні знаки) та знаки-індекси (авторські описи зовнішності, манери поведінки, мовлення), 3. *інтерлітерні* (дефіс, апостроф, інтервал).

Параграфемні одиниці вважаються засобами розмежування та актуалізації сенсу, засобами виділення, спрямованими на приваблення уваги читача. Автор за допомогою параграфемних засобів фіксує увагу читача, виділяє важливу інформацію, спрямовуючи таким чином сприйняття читача. Основне призначення параграфемних засобів в тому, щоб “зробити письмовий текст змістовно мотивованим, інформативно оптимальним та комунікативно експресивним” [2]. Одним з графічним елементів оформлення письмового тексту інтерв’ю виступають його синграфемні засоби або пунктуаційні знаки. Змістова визначеність пунктуаційних знаків базується на їх ідеографічності, вони виступають в якості носіїв певних імпліцитних значень. Тому, в сучасній лінгвістиці знаки пунктуації в якості будівельного матеріалу письмового мовлення розглядаються як ідеографеми. Вони вживаються як зверхній символ, який сприяє отриманню читачем певної додаткової інформації та відповідного розуміння письмового повідомлення. Вони являють собою приклад зовнішніх по відношенню до мовлення маркерів і спрямовані на передачу емоційної забарвленості, тобто почуттів, які автор повідомляє читачеві або емпізи, як загального спеціального збільшення зусиль мовця, якій підкреслює частину мовлення або підказує наявність контексту. Пунктуаційні знаки беруть участь у формуванні інтенсивності, емоційності, образності висловлювання. Властивістю бути виразними (стилістично відміченими) на нашу думку виявляють такі знаки пунктуації як три крапки, знак оклику, знак питання, та поєднання знаків оклику та питання, лапки. “Знаки пунктуації є перш за все мовними знаками” [3], вони розуміються як “допоміжні графеми” і протиставляються основним літерним графемам [4]. Пунктуаційні знаки, які на письмі передають емоції, надають висловлюванню експресивності, при цьому відображають актуалізацію конотативних значень. Ми погоджуємося з думкою Л.І. Мацько, яка вважає, що експресивність це семантико-стилістична властивість мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивована, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування та створення стилістичного значення, фону, ефекту [5]. Саме таке вживання знаків пунктуації підсилює виразність висловлювання, приваблює увагу читача та стає відмітною стилістичною ознакою сучасних текстів інтерв’ю.

Знак оклику традиційно ставиться в кінці розповідних та окличних речень для позначення особливої емотивної інтонації [6]. Інтонаційний контур

окличного речення відображає найрізноманітніші людські емоції, тобто є символом емотивності, який репрезентує афективний стан людини, її почуття.

- *Lorsqu'une certaine presse raconte que vous avez dépensé des fortunes en chirurgie esthétique pour paraître plus jeune et plus parfaite, comment réagissez-vous ?*
- *Parfois, ça m'énerve, car je me sens impuissante face à ces mensonges. De plus, j'aurais l'air ridicule si je m'en défendais ! La seule chose que je puisse dire pour contrer ces rumeurs de liftings répétés c'est " Regardez-moi bien, j'arrive toujours à bouger mon visage !!! " (Elle fait des grimaces et éclate de rire).[1].*

В цьому випадку завдяки трьом знакам оклику ми можемо спостерігати як Демі Мур одночасно виражає і обурення і гордість у відповідь на необґрунтовані заяви про її незліченні пластичні операції. Також в текстах інтерв'ю спостерігається використання знаку оклику в кінці номінативних речень, емотивний зміст яких виражений лише засобами інтонації: *Quel deficit! Bonne idée! Quelle surprise! Quel angoisse! Sans aucun doute! Bien sur! Absolument! Pas du tout!* Крім того, цей пунктуаційний знак обов'язково вживається з словами, які мають експресивний характер: *Incroyable ! Super ! Bravo! Evidemment!*

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що знак оклику фіксує не лише межу речення, але й іноді вирізняє якесь окреме слово. Знак оклику часто можна зустріти після таких слів, які краще ніж ціле речення передають експресивність мовлення та афективність станів мовця: *Pfff! Bof! Ouf! Grrrr ! Waouh ! He! Aie! Tac ! Ouh ! la, la! Ah!* Такі вигукки надають мовленню емоційної інтенсивності, вони підкреслюють риси характеру мовця, його надмірну чуттєвість, сентиментальність, манірність, вразливість та відношення до предмету розмови. В деяких випадках цей досліджуваний графічний елемент зустрічається в середині речення для привернення уваги читача до певного слова.

Таким чином, бачимо що знак оклику може позначати на письмі широку гамму почуттів, тобто є поліфункціональним знаком пунктуації. Він передає значення суб'єктивної модальності, характеризуючи залежність висловлювання від волі і почуттів мовця (прохання, заборона, сумнів, невпевненість, волевиявлення), виступає модальним актуалізатором. Саме використання адресатом окличних речень в текстах інтерв'ю підкреслює їх експресивну тональність. Знак оклику маркує елементи, важливі в емоційно-експресивному відношенні, тобто має ідеографічний характер.

Знак питання належить до інтонаційних знаків, він обов'язково співвідноситься з особливим рухом тону всередині та у кінці речення [6]. Особливо виразні та емоційні серед питальних побудов є риторичні питання, які є однією з найпоширеніших стилістичних фігур, що характеризуються яскравістю та розмаїттям емоційно-експресивних відтінків. Риторичне питання

ставиться не для того, щоб отримати на нього відповідь, його функція – привернути увагу, посилити враження, підвищити емоційний тон. Відповідь в такому питанні вже підказана, і він залучає читача до роздумів або переживань, роблячи його більш активним, ніби примушуючи його самого зробити висновок. За формою своєю співпадаючи зі звичайними питаннями, риторичні питання відрізняються яскравою окличною інтонацією, яка на письмі іноді передається окличним знаком поряд із питальним. Загалом маркерами таких питань є знаки питання, які у даному випадку використовуються ніби в переносному значенні. У ролі носія емоційності, досліджувана графічна одиниця слугує для вираження невпевненості, здивування, сумніву, незрозуміння:

- *J'ai un nez en trompette. Si on m'avait dit : tu serais mieux avec un nez de Cléopatre, j'aurais été capable de dire d'accord! J'étais mal avec moi, je ne m'aimais pas, je voulais changer. Je voulais etre une autre. En meme temps suis-je blamable pour ça ?[2].*

В цьому прикладі вилученому з інтерв'ю з Еманюель Беарт, відомою французькою актрисою зміна стверджувальної інтонації на питальну дозволяє утримувати увагу читача, поновити ослаблений з ним контакт, внести різноманітність в мовлення інтерв'юваного. Риторичне питання додає певної модальності, дозволяє уникнути категоричності, “пожвавлює” відповідь на питання, ніби намагаючись долучити до діалогу ще й третю сторону – читача, який теж напевно міг опинитися в подібній ситуації.

Функціональні можливості цього знака широко використовує прагматика. Питальний знак маркує заголовки представляє їх у вигляді запитання, адресованого читачеві або ж це запитання, на які читач повинен відповісти, прочитавши статтю: “*Comment penser nos plaies?*”, “*La fidélité, nouvelle aventure du couple?*”, “*La méchanceté une valeur en hausse?*”, “*Hillary presidente?*”, “*Tous nomades?*”, “*Et si vieillir était une chance?*”. Заголовок-запитання у тексті інтерв'ю бере активну участь у розкритті ідейного задуму автора. Він підкреслює гостроту та значимість проблеми, якої торкається автор у тексті, сприяє встановленню тісного контакту з респондентом, поглиблює експресію викладеного, виражає авторське ставлення до проблеми. Таким чином, знак питання, що функціонує, зазвичай, на синтаксичному рівні організації писемної мови виконує значну роль. Встановлено, що він здійснює певну фонетичну функцію, графічно оформлює запитальні речення, реалізує прагматичну функцію, виступає знаком-символом, тобто має ідеографічне значення. Крім того, питальні конструкції активно використовуються як стилістичний прийом, що забезпечує чіткість та ємкість тексту інтерв'ю.

Три крапки посідають особливе місце в текстах інтерв'ю. Це зумовлено тим, що цей знак може оформлювати не лише кінець речення, його початок і його обидва боки. Нами також було зафіксовано використання трьох крапок в

середині речення. Три крапки відносяться до таких нелітерних знаків, що відіграють змісторозрізнявальну функцію і тісно взаємодіють з інтонацією речення. Найчастіше три крапки дозволяють передати переривчастість мовлення, неочікувані паузи, перед якимось важливим словом, щоб привернути до нього увагу. Три крапки відбивають також різноманітний стан мовця. Він іноді припиняє своє мовлення, не закінчивши речення під впливом почуттів або тому, що хоче, щоб читач здогадався сам. Такий апосіопезис також виділяється трьома крапками.

В інтерв'ю із службовцем великої компанії під назвою “*Open space – open stress*” стосовно нового засобу організації праці – праця в так званих “open space” – коли велика кількість службовців працюють в одному великому приміщенні знаходимо такий приклад:

- Tout le monde surveille tout le monde sans meme le vouloir. Ce n'est pas que les gens soient les commères, c'est le lieu qui veut ça. A tout moment chaquin peut en levant la tete, verifier si vous travaillez, si vous passez un coup de fil perso, si vous dormez... Les gens ne savent pas de quoi demain sera fait, où ils seront dans trios mois. Ils approchent de la trentaine, ils vivent une précarité stressante et, pourtant, il faudrait qu'ils s'éclatent... [3].

В даному випадку три крапки використовуються для позначення незавершеності висловлювання, залишення простору для уяви читача, для міркування. Незакінченість думки може бути пов'язана з наміром самого мовця – розмірковування, боязкість, вагання у виборі форми вислову, пошуки необхідного слова, сумнів у доцільності висловлювання, різноманітні емоції і таке інше. Одну з загальноприйнятих інтерпретацій змісту багатокрапки знаходимо у Валгіної: “За допомогою багатокрапки передається переривчастий характер висловлювання, його утрудненість, викликане великим емоційним напруженням. Багатокрапка може припиняти оповідь автора, якщо ця оповідь є зайвою ...” [7]. Багатокрапка є поліфункціональним знаком пунктуації. Дві його головні функції – вираження невизначеності, недомовленості та означення часу, який триває. Багатокрапка з'являється коли події становляться непередбачуваними. Вона стоїть на службі і автора, і респондента, бере участь в композиційній структурі тексту та організує комунікативний процес. Отже, за допомогою трьох крапок автор керує темпом оповідання, перетворює світ з суцільного безперервного потоку в пунктирну лінію, розриви в якій має заповнити респондент, підкреслюючи спонтанність, експресивність, щирість викладеного, передую неочікувану і особливо значущу інформацію.

Лапки – видільний знак пунктуації, що використовується, головним чином, для оформлення прямої мови, цитат, іншомовних слів, тобто всіх форм чужої мови у тексті [6]. Тому є всі підстави розглядати його як графічний засіб виділення. Французькі лапки завжди відмежовані простором (інтервалом) від

сегмента, який вони оточують. Крім того, лапки слугують для виділення чужого мовлення, а іноді і думки, які залишаються невисловленими вголос. Лапки можуть також слугувати для виділення слів іншомовного походження в якості термінів, які застосовуються найчастіше для надання влучної характеристики персонажів. Оформлені таким чином, ці слова мають особливий візуальний вигляд і при декодуванні повідомлення несуть певне прагматичне навантаження. Крім того, лапки слугують для позначення дистанції, іронії або неприязні, яку автор виражає по відношенню до персонажу або подій, які він описує. Також можуть вказувати на наявність підтексту, наявність вживання слова в незвичному значенні, маркувати цитату. Тобто вони мають велике значення для розгляду текстового рівня і взаємодії плану героя інтерв'ю та плану автора.

Дужки – це двосторонній видільний знак французької графічної системи. Як правило в текстах інтерв'ю сучасної французької преси для жінок використовуються круглі дужки, а квадратні виступають як засіб графічної різноманітності. Головна функція дужок – графічне оформлення (виділення) інформації, відокремленої від основного тексту. В дужках зазвичай міститься певна і в змістовному і в граматичному відношенні частина речення: як правило це додаткові зауваження та пояснення, які не зв'язані синтаксично з іншою частиною речення [8].

Круглі дужки в тексті – це послання яке автор додає до свого тексту. Автор відчуває потребу уточнити, пояснити, додати певну інформацію, коментар. Таким чином, він залишає речення, відкриває дужки і потім повертається до нормального викладення подій. Такі дужки носять назву інформативних. Дужки дозволяють іноді автору відступити від тексту, віддалитися від сцени, яку він описує, ніби знижуючи тон щоб поділитися з читачем своїми заповітними думками. В риториці цей термін називається парабаза (*une parabase*). Іноді в друкованому тексті інтерв'ю круглі дужки використовуються для позначення на письмі чоловічого чи жіночого роду слів, які в усному мовленні мають однакове звучання. Якщо автор має на меті прибрати з тексту неважливі на його думку деталі, він використовує круглі дужки з трьома крапками на початку, в середині або в кінці речення.

Квадратні дужки слугують для роз'яснення або для вираження емоцій героя або самого автора інтерв'ю. Якщо автор вважає за потрібне передати емоційний стан героя, викликаний тим чи іншим запитанням, то на письмі він використовує дужки для прояснення сприйняття читачем друкованого тексту.

Крім традиційних пунктуаційних знаків, які складають ядро пунктуаційної системи, існують інші супраграфемні засоби виділення того чи іншого фрагменту тексту. Так, засобом розподілу інформації в тексті по значущості можуть слугувати курсив, розрядка, підкреслювання, шрифт. Серед цих знаків у текстах інтерв'ю був виявлений тільки курсив. *Курсивом* у текстах інтерв'ю

виділяються епіграфи, вставки, цитати, слова іншої мови, назви вжитих творів, кінофільмів, книжок і все що по відношенню до даного тексту є чужорідним або потребує незвичного підсилення (емфатичний курсив).

- Lorsque je me réveille le matin, je ne me regarde pas dans le miroir en me disant : “ *Bon, est-ce que je suis plus connu que Tom Cruise ?* ” ou “ *Est-ce que je lui arrive à la cheville ?* ” Non. La première question que je me pose au saut du lit, ce serait plutôt : “ Où sont rangés le lait et les céréales parce qu’il va falloir que je prépare le petit déjeuner des enfants ! ” Mon statut d’acteur n’a aucunement changé mon mode de vie et ma façon de voir les choses. Avec *my girl* et mes *kiddies*, nous ne cherchons pas à nous faire bercer par les sirènes de la célébrité [4].

В цьому прикладі, вилученому з інтерв’ю з Джонні Депом, можемо спостерігати вживання курсиву, який не тільки виділяє думки героя, а й допомагає зрозуміти читачеві особисті риси героя, який не має амбіцій, не страждає на зіркову хворобу і родина для нього є важливішою за його кар’єру. На основі аналізу фактичного матеріалу можна зробити також висновок, що достатньо активними графічними засобами є використання різноманітних типів *шрифтів*, для виділення найбільш значимої частини повідомлення. Як влучно Г.О. Винокур – “шрифт може вносити особливі відтінки до змісту висловлювання тільки тоді коли він подається на фоні інших шрифтів, на фоні шрифтового розмаїття ...” [9].

До інтерлітерних знаків в нашому дослідженні ми відносимо тире, апостроф, інтервал. Є всі передумови стверджувати, що *інтервал* є знаком, що корелює з комунікативним принципом висловлювання. Адже відомо, що ефективність впливу тексту на реципієнта безпосередньо пов’язана з його розміщенням на сторінці. Така просторова організація тексту легко упізнається читачем та мобілізує його на сприйняття інтерв’ю. А поля, як різновид інтервалу, впливають на графічне оформлення висловлювання, сприяють кращому засвоєнню інформації, забезпечують виразність тексту. Інтервал є елементом просторової організації письмового тексту. Первинна його функція – орфографічна, вона полягає у відокремленні на письмі одного слова від іншого, у членуванні тексту на окремі слова. Інтервал, утворюючи незаповнений простір, стає зручним для постановки інших позаалфавітних знаків, зокрема пунктуаційних. Таким чином, він виконує свою вторинну синтаксичну функцію – ділить текст на синтаксичні одиниці й тим самим організовує його. Для створення певного стилістичного ефекту жіночі журнали вживають слова без використання інтервалу, що створює на письмі особливий графічний ефект та слугує принципу економії. Часто такий приклад можна зустріти в назвах рубрик: *elleinfohebdo*, *quideneuf*, *shoppingbook*. Або відсутність інтервалу з варіюванням інтенсивності виділення шрифтів: *styleellemode*, *styleellebeauté*, *vieprivéebien-etre*.

Tire – досить рухомий інтерлітерний графічний знак: він розташовується не лише з правого боку сегмента, але й з його лівого боку та з обох боків. Основні функції цього знака – об'єднувальна та роз'єднувальна. *Tire* складається з одного чи з двох символів. Зауважимо, що у французькій традиції вказана графічна одиниця як парний знак спостерігається частіше, ніж як одинарний, тобто його об'єднувальна функція є превалюючою. *Tire* – це знак, що знаходиться між двома компонентами висловлювання і відноситься в однаковій мірі як до першого, так і до другого. В інтерв'ю з соціологом та психологом Жилем Ліповецьким стосовно парфумів, які якнайкраще розкривають жіночість, ми можемо спостерігати вживання *tire*, яке має пояснювальне значення. Цей графічний знак чітко виділяє компоненти, які відносяться до чоловічого коду, протиставляючи їм в той же час компоненти жіночого коду:

- *Elle mixe les codes masculins – pouvoir, travail, responsabilité – avec ceux, ancestraux, de la féminité – imaginaire amoureux, beauté, maison, maternité.* [5].

Графічна своєрідність знака (його розтягнутість) полягає в тому, що він може бути направленим і ліворуч, і праворуч. Важливу роль в текстах інтерв'ю виконують емоційні паузи, відмічені *tire*. Емоційна пауза в наступному випадку підкріплена знаком оклику дозволяє виділити експресивну інтонацію здивування та обурення персонажу. *Tire* виконує функцію розділення, перериву потоку фрази, може вводити авторську оцінку, також може нести функцію емоційності, підкреслювання наступного елемента.

Апостроф зазвичай використовується при фонетичній варіантності займенників, прийменників, службових та сполучних слів. В більшості випадків він є графічним засобом поділу слова на окремі частини з ціллю їх семантичного об'єднання. Апостроф може крім того виступати невід'ємним графічним атрибутом слова, без якого окремі частини не мають сенсу і не вживаються самостійно. Апостроф може виконувати ряд таких функцій, як граматико-лексичну, ідеографічно-креативну та фонографічну.

Останнім часом вживання апострофу поширилось у зв'язку із започаткуванням та розвитком скорочення слів шляхом відсікання їх частини. Найчастіше в текстах інтерв'ю можна побачити ненормативне використання апострофу в таких словах як: *les p'tites bombes*, *le p'tit dej' bio*, *glam' (glamour)*, *provoc' (provocation)*, *j'suis*, *t'es*, *s'te plait*, *anniv' (anniversaire)*, *celib' (celibataire)*. Це пояснюється тим, що ці слова взяті з розмовного мовлення і прагнення передачі особливостей мовлення на письмі призводить до виникнення таких форм.

Часто в текстах інтерв'ю використовуються знаки-символи, до яких відносяться *математичні знаки*. Математичні знаки, цифри є загальноприйнятими символами абстрактного мислення. Характер знаку-

символу залежить від сфери його використання. При застосуванні цих знаків в технічному та науковому текстах вони виявляють семантику однозначності, точності, конкретності змісту. В мовленні текстів інтерв'ю вони трансформуються в іконічну та ієрогліфічну семантику, яка виявляється при декодуванні тексту інтерв'ю в цілому. У мовленні жіночих журналів він має інформативно-емотивний елемент. Проникнення елементів точних наук в інтерв'ю є актуальним елементом оформлення таких текстів, враховуючи їх спрямованість на економію мовних засобів та приваблення уваги реципієнтів. Цифри та знаки отримують значення візуальних еквівалентів тексту. Такі знаки крім функції економії мовних засобів мають персуазивний ефект та демонструють тенденцію до розширення графічних засобів.

Сьогодні знаки символи, які означають зовнішнє втручання, а саме авторське втручання збільшуються. Останнім часом поширилося вживання у текстах інтерв'ю такого знаку як *скісна риса*. Раніше цей знак використовувався лише як математичний або комп'ютерний символ в технічних та наукових текстах, означаючи множинність вибору, варіантність форм вираження одного й того ж змісту. Останнім часом він активно проникає у публіцистичні тексти і стає своєрідним знаком пунктуації, поєднуючи однорідні компоненти, які знаходяться в синтаксичному протиставленні, набуваючи змісту “знаку опозиції”. Використовується в основному для позначення вибору між двома словами або між цілими реченнями.

- *Elle a la naïveté intelligente, la gravité légère, la sécheresse pulpeuse, la tristesse souriante... bref, elle chante, vive et alerte, le douloureux chagrin d'amour. Chagrin qu'elle a elle-meme traversé quand son mari, Vincent Lindon, le père de sa petite Suzanne (7 ans), est allé vivre ailleurs. Aujourd'hui, elle confie en musique, avec une voix qui a pris de l'ampleur : “ Il est parti un jour/C'était la fin/Il a du m'oublier/ça m'a tuée/Il m'a coupé le souffle/J'ai prié pour pas que j'en meure” ... [6].*

Знак-символ *зірочка* (*) використовується на письмі не тільки для позначення якості фільмів або книг (як вже відмічалось вище), а й для надання більш детальної інформації, для розшифрування деяких назв фільмів, книг, людей, тобто має інформативний характер. Іноді його використовують коли в тексті вдумані імена вживаються замість реальних.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Невербальні графічні засоби останнім часом є дуже популярним і поширеним засобом спрощення візуального сприйняття матеріалу, приваблення уваги респондентів, підвищення експресивності мовлення. Різні форми невербальних засобів використовуються для виділення або акцентування вербального повідомлення, посилення певної частини висловлювання, пояснення мовчання, додавання нової інформації. В залежності від виду інтерв'ю, його усної чи письмової форми виявляється його

подвійна мовна природа, оскільки воно може бути зафіксоване в усній формі, так і переведено в кодифіковану мову (опубліковано в друкованому виданні). Таким чином, ми можемо спостерігати в рамках одного жанру проявлення специфічних рис як усного так і письмового мовлення. Вибір засобів мовлення залежить від типу тексту, мовного жанру, авторських стратегій та цілей. Кожний функціональний стиль в залежності від своєї природи обумовлює їх використання в тексті. Графічні невербальні засоби стають потужним джерелом збагачення письмового мовлення та поступово змінюють свій статус з функціонального на стилеформуючий. Невербальні засоби слугують фоном для тексту і завдяки їм текст набуває додаткових експресивно-емоційних та оціночних напівтонів. Характерною ознакою текстів інтерв'ю є використання прецедентних заголовків, використання параграфемних засобів з метою мовної компресії, передачі того, що неможливо передати словами, ненормативне вживання знаків пунктуації для підвищення експресивності висловлення та передачі характеристик розмовного мовлення персонажів, створення нового оригінального графічного образу слів, вживання різних типів усичення та аббревіатур для кращого візуального сприйняття інформації. Все це дає нам підставу говорити про формування особливих стильових ознак текстів інтерв'ю сучасних журналів для жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колишанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974. 2. Шубина Н.Л. Пунктуация в коммуникативно-прагматическом аспекте и ее место в семиотической системе русского текста. – СПб.: РГПУ, 1999. 3. Крюканов И.Э. Печатный художественный текст и его параграфемные элементы // Текст. Высказывание. Слово : сб. науч. тр. – М., 1983. 4. Зализняк А.А. О понятии графемы, лингвистические исследования. – М., 1979. 5. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. – К., Вища школа, 2005. 6. Шигаревская Н.А. Основы французской пунктуации. – М.: Просвещение, 1975. – С. 20-78. 7. Валгина Н.С. Принципы русской пунктуации. – М.: Наука, 1972. 8. Пешковский, А.М. Роль выразительного чтения в обучении знакам препинания: избр. труды. – М., 1952. 9. Винокур Г.О. Язык типографии // Культура языка. Очерк лингвистической технологии: сб. науч. тр. – М., 1925. – С.132-133.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Elle* #3188, fevrier 2007. 2. *Elle* # 3243, fevrier 2008. 3. *Elle* #3270, septembre 2008. 4. *Style papers* #3, janvier/fevrier 2008. 5. *Elle* # 3170, aout 2008. 6. *Marie-Claire* # 654, novembre 2007.

СОРОКІН С.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ Й ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ТУРЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується семантична категорія темпоральності й функціонально-семантичне поле темпоральності в турецькій і українській мовах у функціонально-типологічному аспекті. Розглядається структура названого ФСП, засоби реалізації темпоральної семантики, насамперед часові (видо-часові) форми дієслова в турецькій і українській мовах. Стаття є частинного інтегрального дослідження темпорально-аспектуальних комплексів турецької й української мов.

Ключові слова: турецька мова, українська мова, функціонально-семантичне поле темпоральності, видо-часові форми дієслова.

В статті досліджується семантична категорія темпоральності і функціонально-семантичне поле темпоральності в турецькому і українському мовних функціонально-типологічному аспекті. Розглядається структура згаданого ФСП, засоби реалізації темпоральної семантики, зокрема часові (видовременні) форми дієслів в турецькому і українському мовних. Стаття є частиною інтегрального дослідження темпорально-аспектуальних комплексів турецького і українського мовних.

Ключові слова: турецька мова, українська мова, функціонально-семантичне поле темпоральності, видовременні форми.

The article deals with the semantic category of temporality and the Functional-Semantic Field of Temporality in Turkish and Ukrainian in functional and contrastive aspects. There have been investigated the structure of the mentioned field, the means that realize the temporal semantics, in particular the tense forms in Turkish and Ukrainian. The article is a part of an integral investigation of the Temporal and Aspectual Complexes in Turkish and Ukrainian

Key words: Turkish, Ukrainian, Functional-Semantic Field of Temporality, tense forms.

Постановка проблеми й завдань дослідження. Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. За О.В. Бондарком, категорія темпоральності відображає мовну інтерпретацію сприйняття людиною часу позначуваних ситуацій відносно моменту мовлення або іншої вихідної точки. Основне членування в даній семантичній сфері – “одночасність (теперішнє) – передування (минуле) – наступність (майбутнє)” [1:473] відносно моменту мовлення. У зв’язку з цією дефініцією відзначимо, що існує вузька трактовка семантичної категорії темпоральності, коли поряд з нею диференціюють також й інші, дотичні семантичні категорії й ФСП – часової локалізованості й часового порядку, які відповідним чином відображають ті чи інші аспекти ідеї часу; такий підхід спостерігається у працях О.В. Бондарка й інших представників Санкт-Петербурзької школи функціональної граматики. З іншого боку, існує ширша інтерпретація категорії темпоральності, коли в сферу її функціонування включаються всі аспекти існування й лінгвального відображення ідеї абсолютного часу (порівняймо з таксисною семантикою, яка відображує часові відношення між діями безвідносно до моменту мовлення / комунікації в теперішньому чи минулому відтинку часу [2]). Ми дотримуємося саме другого підходу з широким трактування темпоральності, у межах якої виділяємо окремо категорію часового порядку.

З огляду на наведені вище роздуми актуальним видається насамперед розмежування тих семантичних категорій і базованих на них ФСП, які інтегруються в межах темпорально-аспектуального комплексу. Цими категоріями є насамперед темпоральність, аспектуальність і таксис, а також – для турецької мови екзистенційність [3] і модальність, яка відіграє чи не найважливішу роль у всій системі турецької мови й передовсім у системі темпорально-аспектуального комплексу (згадаймо у зв’язку з цим роздуми багатьох учених про вершинне положення категорії модальності в ієрархії

“темпоральність–модальність” [4:62-67; 5]).

Усі перелічені семантичні категорії й утворені на їх основі ФСП можуть бути вишикувані в межах темпорально-аспектуального комплексу у вигляді своєрідної ієрархічної системи, де, поза всіляким сумнівом, вершинне положення посідатиме категорія і ФСП темпоральності. Думка про вершинне положення темпоральності в ієрархії категорій темпорально-аспектуального комплексу спричинена такими міркуваннями: ідея абсолютного часу, тобто локалізація дії на часовій осі відносно моменту мовлення (моменту комунікації) є провідною ідеєю в будь-якій мові; цілком можливе існування мов, які не мають засобів для позначення “складних” часових категоріальних ситуацій, як-от: таксисні чи аспектуальні або змішані аспектуально-таксисні й інші категоріальні ситуації, але наледве у світі є мова, позбавлена засобів реалізації темпоральної семантики, отже, темпоральна семантика, ФСП темпоральності можуть бути виділені на матеріалі будь-якої мови – фактично є універсальною категорією; крім того, темпоральна семантика проходить своєрідною “червоною ниткою” через усю систему темпорально-аспектуального комплексу й усі інші семантичні категорії й ФСП безпосередньо взаємодіють і перетинаються з темпоральністю.

У зв’язку з цим згадаймо про відомі (можна сказати “класичні”) і не дуже відомі синтаксичні концепції: фактично всі вони, попри відмінності в термінологічному апараті, включають категорію часу в число обов’язкових ознак речення; наприклад, відома концепція речення В.В. Виноградова каже, що складниками предикативності як основної ознаки речення є модальність, синтаксична особа й синтаксичний час [6:226-229, 264-271]. Це також підтверджує думку про ключову роль категорії часу в усій мовній системі, зокрема й семантичної категорії темпоральності в межах темпорально-аспектуального комплексу.

Як ми зазначали вище, всі перелічені семантичні категорії в межах темпорально-аспектуального комплексу перебувають в ієрархічних відношеннях при вершинному положенні категорії темпоральності й відображають різні аспекти ідеї екстралінгвального часу; такі “часові особливості” і являють собою категоріальну семантику відповідних семантичних категорій.

Так, категоріальна семантика темпоральності – це локалізація дії на часовій шкалі відносно моменту мовлення (моменту комунікації); у межах категорії темпоральності виділяється й інша, безпосередньо залежна від темпоральності, семантична категорія часового порядку, яка, однак, у нашій концепції функціональної граматики, не утворює окреме ФСП. Аспектуальність являє собою своєрідний “внутрішній час”, внутрішню характеристику протікання й дисперсії дії в часі без її зв’язку з моментом мовлення (моментом

комунікації) чи іншим моментом на шкалі (осі) абсолютного чи відносного часу. Таксис являє собою відносний (релятивний) час, який характеризується розташуванням не на шкалі абсолютного часу (відносно моменту мовлення), а на осі відносного часу, тобто відносно іншої точки на часовій шкалі, точки поза моментом комунікації; обов'язковою умовою існування таксису (як, зрештою, і будь-якої іншої семантичної категорії, покладеної в основу ФСП) є наявність інтралінгвальних умов його існування, насамперед спеціальних мовних (граматичних) засобів, основною функцією яких є позначення – у даному випадку – таксисної семантики й, відповідно, “опорної дії”, яка й визначає точку відліку або момент спостереження, на які й є зорієнтованою другорядна (залежна) дія [5; 7; 8]; екзистенційність (семантична категорія з базованим на ній ФСП, яке властиве турецькій, але не властиве українській мові) має своєю категоріальною семантикою позначення перебування об'єкта в певному стані, місці тощо або володіння ним певною ознакою, властивістю, якістю, характеристикою або іншим об'єктом.

З усіх семантичних категорій і ФСП темпорально-аспектуального комплексу окремо стоїть лише модальність, яка єдина не є категорією векторною, тобто не спрямована до жодної точки на абсолютній або відносній часовій шкалі, а слугує лише для позначення ставлення мовця до реалізовуваних у мовленні категоріальних ситуацій; з цього погляду, підкреслимо знову, насамперед кидається у вічі ключове місце в системі темпорально-аспектуального комплексу категорії темпоральності, оскільки будь-яка категоріальна ситуація і в українській, і в турецькій мовах є насамперед темпоральною. При цьому явною є відмінність у подальших характеристиках категоріальних ситуацій і способах їх сприйняття й реалізації в мовленні представниками турецької й української націй: будь-яка категоріальна ситуація в українській мові є аспектуальною, оскільки категорія виду в українській мові реалізується насамперед на рівні лексем [9]; натомість у турецькій мові фактично будь-яка (за деякими незначними винятками) категоріальна ситуація є модальною – у нашому “вузькому” розумінні модальності як епістимічної категорії (докладніше див.: [5]).

Межі темпоральності, як й інших семантичних категорій, рухливі. У темпорально-аспектуальному комплексі можна нерідко спостерігати частковий перетин з іншими категоріями й ФСП; наприклад, елементи темпоральності взаємодіють з аспектуальністю й утворюють темпорально-аспектуальні ситуації і т.д. Разом з тим, з огляду на вершинне положення категорії темпоральності, вона має набагато чіткіші межі, ніж інші семантичні категорії, що разом із темпоральністю входять до складу темпорально-аспектуального комплексу. Зауважимо, що попри ключове місце темпоральності в будь-якій мові жодне спеціальне комплексне дослідження не було присвячене цій категорії в

турецькій мові, так само як і в зіставному аспекті на матеріалі турецької і української мов; цим пояснюється актуальність виконаного дослідження.

Метою пропонованої статті є визначення особливостей мовної і мовленнєвої реалізації категорії темпоральності й базованому на ній функціонально-семантичному полі в турецькій і українській мовах у зіставно-функціональному аспекті.

Об'єктом дослідження є темпорально-аспектуальні комплекси турецької і української мов, **предметом** – категорія темпоральності, функціонально-семантичне поле темпоральності в досліджуваній парі мов, зокрема граматичні, лексичні й лексико-граматичні засоби реалізації названої категорії.

Зв'язок з науковими програмами і завданнями. Дослідження виконується у межах держбюджетної теми № 6 Київського національного лінгвістичного університету, а також міжкафедральної теми “Актуальні проблеми дослідження східних мов” Інституту східних мов Київського національного лінгвістичного університету.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Головною ознакою всіх семантичних категорій темпорально-аспектуального комплексу (за винятком модальності), надто ж темпоральності, є векторність, тобто спрямованість до певної точки на осі часу; відповідно, у системі темпоральних відношень головним орієнтаційним чинником є дейксис. На дейктичних відношеннях базуються всі категоріальні ситуації, пов'язані з реалізацією ідеї часу; відповідно, одним із ключових понять функціональної граматики в тій її частині, що стосується темпорально-аспектуального комплексу, є поняття “часового дейктичного центру”. Часовий дейктичний центр виражений насамперед у системі видо-часових форм, а також у системі таксисних й аспектуальних засобів.

У нашій концепції ми виділяємо два різновиди взаємопов'язаних і взаємозалежних часових дейктичних центрів: момент мовлення, або момент комунікації, і точка відліку (і його “модифікація” – момент спостереження). Мовець, залежно від мети висловлення, яке він формує, визначає відношення змісту висловлення до моменту мовлення й (у разі наявності) точки відліку й вдається до тих граматичних форм часу й інших мовних засобів, які відповідно до закладеного в них відношення до часового дейктичного центру відповідають меті висловлення [1:478-479].

Названі поняття є ключовим для сфери категорії темпоральності й для відповідного ФСП; при цьому в даному контексті йдеться про дихотомічне членування, яке ґрунтується на абсолютній і відносній часовій (темпоральній) орієнтації. Така орієнтація важлива з огляду на виділення нами в межах категорії темпоральності своєрідної “під категорії” часового порядку. У межах згаданої дихотомії ми виділяємо насамперед момент мовлення (комунікації),

пов'язаний з існуванням мовця “тут і зараз”, на який спрямовано вектор часових форм в їх абсолютному використанні, наприклад: *Я читаю* (“тут і зараз”) / *Okuyorum*.

Моментові мовлення (комунікації) протиставляється так звана “точка відліку”, на яку зорієнтована дія і яка сама є пов'язаною з моментом мовлення. Для турецької мови точка відліку є важливою передусім з огляду на існування релятивних часових форм (з формального погляду їх ще називають складеними) – плюсквамперфектів, імперфектів, передфутурума, претеритного футурума тощо; порівняймо в С.М. Іванова “пряме й метафоричне використання часових форм” [10:62]. В українській мові немає релятивних часових форм (за винятком хіба що окремих випадків функціонування плюсквамперфекта [11]), хоча релятивне використання наявним трьом основним часовим формам, безумовно, властиве, але, на відміну від турецької мови, має лише контекстуальне й підтекстуальне оформлення, як-от у прикладі: *Він обіцяв мені повернути гроші, але не повернув*. Порівняймо аналогічний приклад турецькою мовою *Parami iade edeceğini vaat etmişti ama, etmedi*, де використовується плюсквамперфект; у наведеному як приклад реченні маємо дві минулі дії, одна з яких (“не повернув”) зорієнтована на момент мовлення, а інша (“обіцяв”) – на інший момент на часовій шкалі – точку відліку, позначену в нашому прикладі дієсловом “не повернув” у формі минулого часу (воно й позначає точку відліку, тобто “опорну дію”); бачимо, що в українській мові обидві дії, попри їх “розведеність” на часовій осі, позначені однією й тією самою часовою формою (претеритом), однак, виходячи з контексту (смислу висловлення), розуміємо, що перша з дій передує другій, хоча граматичного вираження ця ідея не віднаходить; натомість у турецькій мові випадки орієнтації дії на інший момент на часовій осі регламентовані (хоча, можливо, не так чітко й суворо, як, наприклад, в англійській мові; про це докладно див.: [11]) й обмежені відповідними релятивними часовими формами. Такі випадки інтерпретуються нами або як часовий порядок у межах категорії темпоральності або як таксис.

Отже, точка відліку – це відмінний від моменту мовлення, але зорієнтований на нього, момент на шкалі (осі) часу, на який, у свою чергу, зорієнтована інша (другорядна) дія. Додамо, що основною вказівкою на точку відліку, як ми зазначали у попередньому контексті, є (опорне) дієслово, яке позначає дію, зорієнтовану на момент мовлення; на таку точку й орієнтується інша дія.

Наведені приклади й загальні роздуми дають нам змогу дійти висновку про своєрідну “одновекторність” української мови, яка у використанні формальних засобів, що реалізують темпоральні категоріальні ситуації, орієнтується передусім на момент мовлення й лише опосередковано – на точку відліку, від турецької мови, яка є двовекторною й у позначенні темпоральних

ситуацій експліцитно орієнтується як на момент мовлення, так і на точку відліку.

Зауважимо також, що відмінність між темпоральністю в її реалізації у вигляді часового порядку й таксисом, попри їх зовнішню схожість, є істотною і проходить насамперед на рівні автономності функціонування граматичних засобів позначення відповідних категоріальних ситуацій й дейксисної субординації категоріальних ситуацій, в основі яких перебувають позначувані дії; ми зазначали, що інтерпретуємо таксис виключно як залежну (неавтономну) категорію, жорстко “прив’язану” до точки відліку у висловленні [2]; натомість граматичні засоби, що реалізують темпоральність, відзначаються автономністю функціонування і відсутність “прив’язки” до точки відліку (хоча, наприклад, у випадку релятивного функціонування часових форм, точка відліку є обов’язковою, проте може мати й імпліцитне вираження). Відповідно, для таксису обов’язковим основним поняттям є опорна дія, тоді як у випадку з часовим порядком її немає; крім того, для таксису нерелевантним є поняття моменту мовлення (комунікації). Додамо, що як в українській, так і в турецькій мовах часовий порядок реалізується у вигляді складносурядних речень, тоді як таксис має своїми засобами мовленнєвої реалізації дієприкметники й дієприслівники, а також (у турецькій мові) – герундії, інфінітиви, масдари, часто оформлені у вигляді відповідних граматичних комплексів, а також (переважно в українській мові) – функціонально співвіднесені з дієприкметниками й дієприслівниками складнопідрядні речення й віддієслівно-іменникові конструкції.

Будь-яка семантична категорія пов’язана, з одного боку, з категоріальними ситуаціями як певними змістовими структурами, а, з іншого боку, з ФСП як єдністю різнорівневих мовних засобів реалізації такої категоріальної ситуації в мовленні.

Коли йдеться про темпоральність як ФСП, маються на увазі білатеральні компоненти цього поля, насамперед граматична категорія часу як система протиставлених одне одному рядів граматичних форм з однорідним значенням, а також ті чи ті синтаксичні конструкції, певні лексичні засоби – темпоральні лексеми й сполуки на зразок *сьогодні, учора, минулого року* тощо, комбінації різнорівневих засобів. Наше завдання – визначити й проаналізувати на матеріалі досліджуваної пари мов структуру поля темпоральності – центр і периферію, надто ж визначити подібності й контрасти в турецькій і українській мовах.

Безумовно, ядро ФСП темпоральності становлять часові (видо-часові) форми дієслова. Навіть формальний кількісний аналіз дозволяє нам визначити наявність істотних контрастів у системі часових (видо-часових) форм українського й турецького дієслова. Так, за мінімальними підрахунками в українській мові маємо три, а з урахуванням плюсквамперфекта

(давноминулого часу), який далеко не завжди вирізняється такою ж мірою облігаторності й регламентованості, як плюсквамперфект у турецькій, – чотири видо-часових форми. Якщо елімінуватися від формально-структурного підходу й поглянути на проблему часових форм в українській мові виключно із семантичного погляду, можемо на додачу виділити ще й перфект; отже, за максимальним підрахунком часових форм в українській мові – п'ять, які у свою чергу можуть бути об'єднані в три групи за ознакою часової локалізації дії: 1) ті, що позначають теперішню дію; 2) ті, що позначають минулу дію; 3) ті, що позначають майбутню дію.

У турецькій мові таких груп за ознакою локалізації дії в часовому відтинку можемо диференціювати п'ять: 1) ті, що позначають передминулу дію; 2) ті, що позначають минулу дію; 3) ті, що позначають теперішню дію; 4) ті, що позначають передмайбутню дію; 5) ті, що позначають майбутню дію. У свою чергу переважна більшість видо-часових форм у межах цих груп дихотомічно членується на: 1) презентивні видо-часові форми; 2) абсентивні видо-часові форми. Розподіл видо-часових форм турецької мови у кожній з груп, виділених за ознакою темпоральної локалізації дії, є таким:

1) передминулий відтинок часу: плюсквамперфект, представлений у кількості трьох формальних реалізацій (плюсквамперфект I, плюсквамперфект II, абсентивний плюсквамперфект);

2) минулий відтинок часу: претерит, абсентив-перфект, імперфект, представлений у чотирьох формальних реалізаціях (означений імперфект, неозначений імперфект, абсентивний презенс, абсентивний аорист), претеритний футурум, абсентивний футурум, претеритний передфутурум, абсентивний передфутурум, претеритний прогресив, абсентивний прогресив;

3) теперішній відтинок часу: аорист, презенс, прогресив;

5) передмайбутній відтинок часу: передфутурум;

6) майбутній відтинок часу: футурум.

Відповідно до здійсненого статистичного аналізу кількості видо-часових форм турецької мови в нашій концепції становить двадцять; ми пишемо “у нашій концепції”, тому що ця кількість варіює, інколи й істотно, у працях різних тюркологів і залежить від підходу – формально-структурного, семантичного тощо, наприклад, при виключно семантичному підході видо-часових форм у турецькій мові буде на порядок більше, оскільки всі абсентивні форми насправді можуть функціонувати не лише у зв'язку з минулими, але й теперішніми і / чи майбутніми діями [12:55-75].

Істотною рисою турецьких видо-часових форм, яка насамперед відрізняє їх від часових форм української мови, є взаємне перехрещення сфер функціонування турецьких видо-часових форм, яке трапляється дуже часто, так само, як і перехрещення зі значеннями так званих форм способів [5] – це в

цілому не властиве українській мові (за деякими незначними винятками). Якщо в українській мові трапляються поодинокі випадки використання в дискурсі одних часових форм замість інших (так зване метафоричне функціонування), що обмежується фактично випадками так званого “наративного презенса” (у межах якого інколи виділяють й історичний теперішній час) і футурума в значенні майбутнього неактуального (*Де пройдуть татари, там залишаються спалені міста й селища*), то в турецькій мові таких випадків метафоричного використання часових форм або ж – що буває частіше – поєднання в межах семантики однієї часової форми двох або й більшої кількості значень, на перший погляд не пов’язаних одне з одним, однак які історично впливають з прототипного значення вищо-часової форми, є доволі багато. Найбільш частотні з таких випадків є такими:

1) усі абсентивні вищо-часові форми, утворені на основі абсентивного афікса предикативності, попри те, що зараховуються нами до площини минулих вищо-часових форм можуть паралельно позначати й дію, яка належить до часової площини, до якої належить часова основа, що до неї додано абсентивний афікс предикативності. Це спричинено тим, що ключовою семою в семантичній структурі абсентивних афіксів предикативності є не темпоральна, а модальна складова, тобто значення “чужослівності”, а сема темпоральності є другорядною. Відповідно саме абсентивність є прототипним значенням розглядуваних форм, а темпоральна складова може визначатися або власне семою минулої дії, яка є другим складовим елементом у семантичній структурі розглядуваних форм, або ж темпоральною орієнтацією основи вищо-часової форми, що входить як інтегральна частина до складеної часової форми; експлікація того чи того значення відбувається передусім за допомогою контекстуальних засобів;

2) форма абсентива-перфекта має одразу кілька значень; у семантичній структурі абсентива-перфекта диференціюються семи, в основі яких перебуває темпоральна орієнтація (дія реалізується у минулому відтинку часу), модальна орієнтація (дія пов’язана із значенням абсентивності) й аспектуальна орієнтація (статальний перфект – дія реалізована в минулому відтинку часу, а її результат у вигляді стану – у теперішньому відтинку часу); при цьому комбінація сем у межах даного конкретного значення в даній конкретній комунікативній ситуації може бути різною; усі, доволі відмінні одна від одної, фактичні реалізації пов’язані з двома – і це є доволі унікальною ситуацією – прототипними значеннями, поєднаними в межах однієї форми: абсентивністю і перфектністю [13; 14];

3) аорист одночасно належить до двох часових площин – може позначати дію, яка відбувається в теперішньому й майбутньому відтинках часу, що в цілому спричинено прототипною семантикою атемпоральності турецького

аориста – він позначає дію, яка тривала в минулому – триває в теперішньому – імовірно триватиме в майбутньому [15; 16].

Зупинимося докладніше на часових формах дієслова в українській мові. Як ми зазначали вище, в українській мові можна виділити три основні часові форми – претерит (минулий час), презенс (теперішній час) і футурум (майбутній час); крім цього, диференціюються дві форми, які мають темпоральне значення при ключовій ролі модального компонента (плюсквамперфект, або давноминулий / передминулий час) і аспектуального компонента (перфект). При цьому залежно від темпоральної характеристики накладаються обмеження й на використання відповідних видових лексичних форм; так, у презенсі може використовуватися лише дієслово недоконаного виду, тоді як в претериті, футурумі й плюсквамперфекті можуть бути представлені дієслова як доконаного, так і недоконаного видів. Щодо перфекта, то він використовується лише в екзистенційних конструкціях.

Під перфектом мається на увазі комбіноване використання в основній предикативній позиції у висловленні екзистенційного дієслова *бути* (яке тут фактично постає як зв'язка) і пасивних дієприкметників минулого часу й корелятивних їм предикативних форм на *-но* / *-то*, наприклад: *стіл накритий / накрито; стіл був накритий (накритим); стіл буде накритий (накритим)*. У подібного роду конструкціях явно простежується статально-перфектна семантика; вони відповідають турецьким абсентивно-перфектним і плюсквамперфектним формам (у категоріальних ситуаціях “минула дія – результат у момент мовлення” і “передминула дія – результат у точці відліку”) зі значенням статального перфекта, наприклад: *sofra kurulmuş(tur) / kurulmuştu*, а також дискретним видовим перифрастичним формам у поєднанні з екзистенційним дієсловом *olmak* у функції зв'язки (звернімо увагу на схожість таких реалізацій в українській і турецькій мовах), наприклад: *sofra kurulmuş olacak / kurulmuş oldu / kurulmuş oluyor* тощо.

Загалом відзначимо, що до ФСП темпоральності в українській мові належить не лише перфект, але й усі синтаксичні утворення, які містять у своєму складі екзистенційне дієслово *бути* – як у власне екзистенційному значенні, так і в значенні зв'язки, зокрема й у тому разі, коли така зв'язка в теперішньому часі еліптується, як-от у прикладах: *Мій друг – школяр / був школярем / буде школярем. Ніч. Холодно* тощо. Нагадаємо, що в турецькій мові такі конструкції належать до ядра не ФСП темпоральності (хоча вони безумовно мають темпоральну сему у своїй семантичній структурі), а до ФСП екзистенційності [3], оскільки екзистенційна семантична складова в них є первинною й реалізується за допомогою спеціальних формальних граматичних засобів – афіксів предикативності, яких у турецькій мові налічується чотири групи.

До центра ФСП темпоральності належать три основні часові форми, названі нами вище, які мають автономну темпоральну перспективу без наявності додаткових сем у прототипному значенні; дві інші форми – плюсквамперфект і перфект – можна зарахувати до найближчого оточення ядра розглядуваного ФСП. Принагідно зауважимо (з огляду на типологічні подібності української і російської мов), що О.В. Бондарко на прикладі російської мови зараховує до ядра й найближчого оточення ядра ФСП темпоральності крім трьох російських часових форм і “аналітичних дієприкметниково-пасивних форм” (дефінованих нами вище як перфект) ще й форми повних дієприкметників (*читающий, читавший, прочитанный*), форми зі значенням “давнього звичайного” (*хаживал, говаривал, едал*) й згадані нами вище екзистенційні конструкції (за визначенням О.В. Бондарка, “синтаксичні конструкції зі значенням теперішнього часу, співвідносні з конструкціями, що містять форми типу *був, буде*” [1:486-490]).

З такими твердженнями можна погодитися лише частково; так, якщо належність “давнього звичайного”, якому в українській мові нерідко, навіть, можна сказати, переважно відповідає плюсквамперфект (*ходив був, казав був* тощо), а також “аналітичних дієприкметниково-пасивних форм” до ФСП темпоральності, то щодо такої належності дієприкметникових форм можна дискутувати. Зважаючи на те, що дієприкметники самі по собі (за винятком тих, що мають потенції до самостійного предикативного – у функції основного предиката у висловленні – функціонування) не мають автономної темпоральної перспективи – їх темпоральність завжди є залежною від іншої дії (вираженої у висловленні відповідним дієсловом, яке в нашій концепції має дефініцію “опорне”); така відносна темпоральність є ніщо інше, як таксис, тому, без сумніву, дієприкметникові, так само, як й інші залежно-темпоральні форми мають бути зараховані до ядра ФСП таксису й аж ніяк навіть не до дистантної периферії ФСП темпоральності.

З іншого боку, таксис за певних теоретичних підходів можна було б розглядати не як окреме, нехай і позбавлене автономності, функціонально-семантичне поле, а як периферійну складову ФСП темпоральності (як це відбувається в нашій концепції зіставної граматики турецької й української мов з категорією часового порядку); у такому разі й граматичні таксисні засоби можна було б розглядати як периферійні складники ФСП темпоральності. Проте ми в такій інтеграції функціонально-семантичних полів потреби не бачимо, адже часовий порядок – якщо б навіть його й визнати автономною семантичною категорією, у чому є значні сумніви – не може бути охарактеризований як такий, що формує ФСП, через, по-перше, свою надто велику навіть у порівнянні з іншими ФСП аморфність, по-друге, через фактичний брак формальних засобів, прототипною функцією яких було б саме

позначення часового порядку і які входили б до ядра ФСП часового порядку.

Іншою є ситуація з таксисом: відповідне ФСП має доволі чіткі межі, таксисна семантика підлягає чіткій дефініції [2], а сама наявність у мові дієприкметників і дієприслівників (а також й інших граматичних засобів з таксисною семантикою, надто ж у турецькій мові – йдеться про широко представлені герундії й герундіальні комплекси) уже свідчить на користь потреби виділення таксису в окреме ФСП.

На периферії ФСП темпоральності перебувають також і ті формальні граматичні, лексичні й лексико-граматичні засоби, які слугують для позначення різних комбінацій поєднання автономних дій (їх паралельне існування, наступність одна відносно іншої, одночасність тощо) і відповідних темпоральних категоріальних ситуацій; такі засоби, насамперед синтаксичного плану, лежать в основі синтаксичних конструкцій (в українській мові це широко представлений спектр різноманітних складних – складносурядних і складнопідрядних – речень, у турецькій – складносурядні речення й обмежено представлені складнопідрядні речення); такі засоби й інтегровані на їх основі синтаксичні конструкції можуть мати своєю домінантною семантичною характеристикою саме темпоральність і в такому разі їх можна зарахувати до найближчої периферії ядра ФСП темпоральності; в інших випадках темпоральна сема може виявлятися рецесивною семантичною ознакою при превалюванні інших семантичних ознак – кондиціональності, оптативності, причинності, мети тощо й у такому разі відповідні засоби належать до ядра інших ФСП, реалізація основної семантики якої є їх прототипною функцією; разом з тим вони є й частиною ФСП темпоральності, перебуваючи на його віддаленій периферії, або ж ФСП таксису (коли йдеться про залежну часову перспективу – орієнтацію не на момент комунікації / мовлення, а на точку відліку).

Зауважимо принагідно, що сема темпоральності є одним з найпоширеніших складників у семантичній структурі багатьох семантичних категорій; на противагу їм існують й інші семантичні категорії й інтегровані на їх основі ФСП, повністю позбавлені темпоральних характеристик, як-от: персональність, становість (у турецькій мові; для української мови це питання дискусійне, яке має бути піддане додатковому аналізу) тощо. У разі коли йдеться про комбінації автономних дій у межах темпоральних категоріальних ситуацій, які реалізуються в мовленні за допомогою автономних граматичних засобів, що не потребують наявності у висловленні опорного дієслова, то такі ситуації тлумачаться нами в межах поняття часового порядку [12:67-75], в іншому разі – у межах семантичної категорії таксису; разом з цим, неможливо не помітити безпосередній зв'язок між темпоральною категорією часового порядку й категорією таксису, яка фактично пов'язана з відношеннями

поєднання дій на основі принципу “опорного дієслова – залежного дієслова”.

Нерідко (в українській, але не в турецькій) форми, що реалізують темпоральні відношення у межах категорії часового порядку, є повністю кореферентними таксисним формам, і вони є взаємозамінними. Щодо турецької мови, то в ній такі випадки взаємозамінності форм часового порядку й таксисних форм (коли йдеться про субординовані дії) є набагато рідшими, а часто й узагалі неможливими, оскільки в турецькій мові формальних засобів, що входять до ФСП таксису на порядок більше, ніж аналогічних засобів в українській мові й навпаки: в українській мові засобів, які реалізують темпоральні відношення у межах категорії часового порядку на порядок більше, ніж таксисних засобів. Додамо також, що межа між ядром, ближньою периферією й віддаленою периферією у ФСП темпоральності, як, зрештою, й в інших ФСП нерідко є доволі аморфною.

Додамо, що на віддаленій периферії перебувають і ті граматичні засоби, які в традиційних і загальноприйнятих (хоча й настільки ж дискусійних [5]) концепціях граматики дефінуються як “способи дієслова”: в українській мові – імператив і кон’юнктив; у турецькій мові – імператив, кон’юнктив, дезидератив й облігатив; усім цим граматичним утворенням тією чи іншою мірою властивий темпоральний складник, хоча самі по собі, безумовно, вони є ядерними елементами відповідних ФСП, семантику яких вони насамперед і реалізують у мовленні – ідеться про ФСП імперативності, кондиціональності [17], оптативності [18], облігативності тощо.

На периферії ФСП темпоральності – як об’єднання, що інтегрує різнорівневі мовні засоби – перебувають також і лексичні засоби реалізації темпоральної семантики (так звані “темпоральні лексеми”) на зразок *зараз* (*şimdi*), *вчора* (*dün*), *сьогодні* (*bugün*), *завтра* (*yarın*) тощо, і лексико-граматичні темпоральні комплекси, які можна поділити на дві частини: 1) сталі лексико-граматичні вирази, які в однаковій формі перманентно відтворюються мовцями (як-от: *у даний момент* (*şu an*, *şu anda*), *на днях* (*şu günlerde*, *geçenlerde*, *geçen / geçtiğimiz günlerde*), *через певний відтинок часу* (*bir süre sonra*) тощо); 2) вільно продуковані в мовленні лексико-граматичні темпоральні комплекси (у *своїх більш пізніх творах автор ...*, *я пригадую ...*, *у своїх мріях* тощо). Темпоральні лексеми являють собою замкнене коло мовних засобів; лексико-граматичні темпоральні комплекси в першій групі – порівняно закриту групу, хоча в її межах і не є неможливою вільна словотворчість мовця у певній комунікативній ситуації; лексико-граматичні комплекси в третій групі є відкритим рядом форм і вільно інтегрується мовцем у процесі комунікації.

Зауважимо, що лексичні й лексико-граматичні засоби використовуються лише в комбінації з відповідними граматичними формами для уточнення темпоральної характеристики дії (локалізації дії в певному моменті або відтинку

часу), при цьому залежно від синтаксичної конструкції чи комунікативної ситуації вони можуть бути як облігаторним (як у прикладі: *Незабаром канікули*), так і факультативним елементом висловлення. Саме тому ми надаємо граматичним засобам ФСП темпоральності вершинного положення порівняно з лексичними й лексико-граматичними темпоральними засобами. Проте лексичні засоби в кожному із зазначених типів їх функцій мають постійне, стабільне темпоральне значення, яке реалізується в певній синтаксичній функції – функції обставини. Саме тому деякі науковці зараховують їх до одного з різновидів так званої “будівельної (рос.: *строевой*) лексики” [19; 20]. З іншого боку, і в українській, і в турецькій мовах трапляються випадки, коли темпоральна лексема або ж лексико-граматичний темпоральний комплекс може задавати певний часовий план, який вимагає вибору певної часової (видо-часової) форми; наприклад, використання лексеми *вчора* у переважній більшості комунікативних ситуацій вимагає використання однієї з форм минулого часу – претерита, плюсквамперфекта тощо або ж (у певних випадках) – наративного презенса, але аж ніяк не, наприклад, футурума.

У деяких інших мовах випадки регламентації використання тих чи тих видо-часових форм за наявності певної темпоральної лексеми (темпорального лексико-граматичного комплексу) є частотнішими, а правила їх комбінації – жорсткішими. Так, в англійській мові суворо регламентується використання, наприклад, форм простого минулого часу (*the Past Simple Tense*), теперішнього перфекта (*the Present Perfect Tense*) з обставинами на зразок *yesterday*, яка вимагає простого претерита й ніколи – теперішнього перфекта (хоча він і позначає минулу дію), *this morning* і подібні, які завжди вимагають теперішнього перфекта в разі, коли відтинок часу, про який ідеться у висловленні, ще не минув, і аж ніяк не простого претерита; таких випадків у англійській мові доволі багато. Як зазначає О.В. Бондарко, “... периферійне положення лексичних одиниць у полі темпоральності не означає, що ці мовні засоби не істотні для вираження темпоральних відношень. Без лексичних засобів повна реалізація функцій вираження часу, адекватна потребам мовленнєвої комунікації, була б неможливою” [1:493].

Перспективи подальших досліджень. Серед перспектив дослідження темпорально-аспектуальних комплексів турецької і української мов – подальша розробка функціональної (зокрема функціонально-комунікативної) граматики турецької мови, здійснення контрастивно-функціональних студій на матеріалі турецької та української мови; подальшого вивчення потребують функціонально-семантичні поля поза межами темпорально-аспектуального комплексу (ФСП становості, персональності тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики. – М.: Языки славянской культуры,

2002. – 736 с. 2. *Сорокін С.В.* Категорія таксису в різносистемних мовах // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 18. – С. 101-106. 3. *Сорокін С.В.* Функціонально-семантичне поле екзистенційності та категорія предикативності в турецькій та українській мовах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. К.: Логос, 2007. – Вип. 11. – С. 312-318. 4. *Бондарко А.В.* Реальність / ірреальність і потенціальність // Теорія функціональної граматики. Темпоральність. Модальність. – Л., 1990. – С. 62-67. 5. *Сорокін С.В.* Функціонально-семантичне поле модальності в турецькій та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київськ. нац. лінгв. ун-ту. – К., 2006. – Вип. 13. – С. 6-16. 6. *Виноградов В.В.* Избранные труды: Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – 320 с. 7. *Сорокін С.В.* Проблема визначення меж категорії дієприслівника в турецькій мові // Вісник Київськ. нац. лінгв. ун-ту. – Серія “Філологія”. – К., 2007. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 120-127. 8. *Сорокін С.В.* Системи дієприкметників у сучасних турецькій і українській мовах // Мова і культура. – 2008. – Вип. 10. – Т. VI (106). – С. 88-96. 9. *Сорокін С.В.* Проблема інваріантності-варіативності в межах функціонально-семантичного поля аспектуальності в турецькій, російській та українській мовах // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київськ. нац. лінгв. ун-ту. – К., 2006. – Вип. 12. – С. 122-130. 10. *Іванов С.Н.* Курс турецкой грамматики. – Ч. 1: Грамматические категории имени существительного. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1975. – 100 с. 11. *Сорокін С.В.* Категорія плюсквамперфекта в турецькій мові // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Логос, 2003. – Вип. 3. – С. 108-114. 12. *Сорокін С.В.* Турецька й українська мови в системі координат “ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНОСТЬ”: Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 341 с. 13. *Сорокін С.В.* Концепт абсентивності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 43. – С. 233-236. 14. *Сорокін С.В.* Концепт перфектності в семантичній структурі турецького абсентив-перфекта // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 42. – С. 133-137. 15. *Сорокін С.В.* Турецький аорист та еквівалентні засоби української мови: функціонально-типологічний аспект // Вісник Київськ. нац. лінгв. ун-ту. – Серія “Філологія”. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 83-92. 16. *Сорокін С.В.* Турецький аорист у функціональному аспекті // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2005. – Вип. 8. – С. 29-35. 17. *Сорокін С.В.* Функціонально-семантичне поле кондиціональності як складова темпорально-аспектуального комплексу в турецькій і українській мовах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Логос, 2008. – Вип. 13. – С. 316-325. 18. *Сорокін С.В.* Функціонально-семантичне поле оптативності в турецькій та українській мовах // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видав. центр КНЛУ, 2008. – Вип. 20. – С. 222-227. 19. *Всеволодова М.В.* Способы выражения временных отношений в современном русском языке. – М.: Изд. МГУ, 1975. – 283 с. 20. *Всеволодова М.В.* Категория именной темпоральности и закономерности ее речевой реализации: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1982.

СТАРОВОЙТОВА Х.В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

КАТЕГОРІЯ ЕМОТИВНОСТІ ТА СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ АРХЕТИПУ *МАТЕРІ* В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ ДРАМІ

Стаття присвячена проблемі мовного втілення архетипу *матері* в тканині сучасного французького драматургічного тексту. Вивчення особливостей мовлення персонажів здійснюється крізь призму їхніх емоційних станів, намірів, що надає можливість встановити перелік лексем-атракторів на позначення матері, які створюють емоційний резонанс у сучасних французьких п'єсах.

Ключові слова: архетип *матері*, конотація, лексеми-атрактори, емоційний резонанс

Статья посвящена проблеме языковой реализации архетипа *матери* в современной французской драме. Изучение особенностей речи персонажей осуществляется сквозь призму их эмоциональных состояний, намерений, что дает возможность составить перечень лексем-аттракторов, которые вызывают эмоциональный резонанс в современных французских пьесах.

Ключевые слова: архетип матери, коннотация, лексемы-аттракторы, эмоциональный резонанс.

The article focuses on the problem of the linguistic verbalization of *Mother's* archetype in the modern French drama. The studying also focuses on the peculiarities of the language of characters. The author has compiled the list of the attractor lexemes, which serve to denote the archetype of the *mother* and aim at creating the emotional feedback of the drama works of art recipients.

Key words: *Mother's* archetype, connotation, attractor lexemes, emotional feedback

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність. Відображення емоційних явищ у мові представляє собою одну з найбільш складних проблем сучасного мовознавства. Мова як основний засіб комунікації фіксує не лише раціональне, але й емоційне. У сучасній лінгвістиці активні пошуки концепцій, які пояснюють закономірності відображення емоцій в мові, дали підстави для появи нового напрямлення – емотіології. Дослідження емотивності логічно уписується в проблематику той версії когнітивізму, якій О.С. Кубрякова дала назву когнітивно-дискурсивна [1:25]. Емотивність – це текстова категорія, підпорядкована інформативності або модальності, яка виражає емоційне ставлення адресанта, його функції у тексті, дійових осіб щодо описуваних подій, явищ, персонажів, їхньої поведінки й аналізується за допомогою емоційно забарвлених одиниць (емоціогенних маркерів) [2:11].

Так, Ш. Баллі зауважив, що “... живе мовлення у всіх своїх проявах виявляє розсудкову й емоційну сторони, які представлені в дуже різноманітних пропорціях залежно від стану того, хто говорить, конкретної ситуації й соціального середовища Наша думка постійно прямує до того чи іншого полюса, ніколи не досягаючи їх повністю; отже, в одних випадках вона буде мати логічну домінанту, в інших – емоційну” [3:29].

Актуальність обраної теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення особливостей мовленнєвої поведінки мовців крізь призму їхніх емоційних станів, намірів та комунікативних потреб. Недостатнє висвітлення проблем, пов'язаних з концептуалізацією емоцій, зумовлює необхідність здійснення аналізу емоційно забарвлених мовних одиниць, у яких втілюється архетип *матері*, з позиції емотіології. Вивчення когнітивної категорії емотивності з опорою на поняття емоційного резонансу дозволяє по-новому розглянути питання семантичного моделювання репрезентації когнітивних конститuentів, а саме архетипу *матері*, у мовленні персонажів сучасних французьких драматургічних творах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується посиленням інтересом до механізмів відображення емоцій та почуттів у мові (С.В. Гладь, Я.В. Гнезділова, О.Е. Филимонова) і в мовленні (Г.І. Приходько, І.С. Баженова). Сплеск інтересу до явища емоційного резонансу в різноманітних контекстах мовного впливу, а також у контекстах естетичного впливу та художнього сприйняття підтверджується розвідками вчених, а саме: О.П. Воробйовою, В.І. Шаховським, Ж. Косн'єром, П. Леоном, що працюють у різних галузях науки.

Метою статті є виявлення і аналіз емоційно забарвлених мовних одиниць сучасного французького драматургічного дискурсу. **Об'єкт** дослідження

становить архетип *матері*, втілений у сучасному французькому драматургічному дискурсі.

Предметом нашого дослідження є емоційно забарвлені мовні одиниці на позначення матері в сучасному французькому драматургічному дискурсі.

Явище резонансу лежить в основі будь-якої взаємодії, у тому числі й комунікативної. Поняття резонансу (фр. *résonance* від лат. *resonans* – той, що звучить у відповідь – “*la fréquence de vibration de la cavité, l’influence acoustique qu’elle exerce sur l’onde qui la traverse et la fait entrer en vibration, dépend de sa forme et de son volume*” [4:411]), – з одного боку, визначається як “явище різкого зростання амплітуди коливань у коливальній системі, що настає при певній частоті зовнішнього впливу на цю систему, а також це здатність деяких приміщень, предметів, простору збільшувати силу й довжину звуку”, з іншого боку, як “відгомін, відгук, дія як відповідь на що-небудь” [5:644].

Одним із чинників виникнення емоційного резонансу в художніх творах є так звані “словесні сигнали” (термін Л. Салямона), які покликані активізувати в центральній нервовій системі адресата емоційний образ, оскільки “для того, щоб викликати відповідний емоційний резонанс, адресант шляхом асоціацій нав’язує адресату сукупність відчуттів, зовнішньо розрізнених і випадкових, але по суті об’єднаних подібним емоційним забарвленням” [цит. за 6:81]. В термінах когнітивної емотіології художнього тексту, яку плідно розробляє О.П. Воробйова, мовні засоби, які є емоційно забарвленими й енергетично насиченими, зберігають пам’ять про певний пов’язаний із ними емоційний досвід, слугують одним із джерел виникнення емоційного резонансу в художньому творі, тобто сприяють резонансному сплеску енергії.

Усі сучасні французькі п’єси, які є сценічними, характеризуються надзвичайною стислістю, імплікативністю й емоційною насиченістю, злиттям різних оповідних прийомів, наявністю позитивних та негативних персонажів, що породжує множинність смислу та інтерпретації. У моменти кульмінації в п’єсі виникає режим, який В.М. Волькенштейн називає “емоційною вібрацією драматичної дії” [7:198], котра характеризується тим, що емоції виникають лише тоді, коли здійснюються непередбачені події та ситуації, тобто відбувається те, на що ми не очікуємо. Зауважимо, що ті ємні образи (події, ситуації), які індукують емоційну вібрацію драматичної дії, є різними за своєю природою, оскільки вони можуть базуватися на асоціативному впливі, на емоційній сугестивності ритму, котрий спричинений грою акторів, а також добір лексики, і, це, на нашу думку, є головним.

Такі складні семіотичні системи як природна людська мова й особливо драматургічний дискурс, не можуть бути окреслені адекватно за допомогою лише одного методу. Необхідна побудова декількох взаємопов’язаних описів мовного явища, виконаних з різних точок зору, і це сприятиме наближенню до

істинної картини. Тому, враховуючи вищезазначені положення, вважаємо за необхідним уведення в нашому дослідженні мовного втілення архетипу *матері* в сучасній французькій драмі поняття “лексем-атрактори” на позначення матері. Під терміном “лексем-атрактори” (від лат. “*attractio*” – притягувати, фр. *attraction* – притягання) [8:55] ми розуміємо емоційно забарвлені лексеми на позначення матері, які використовуються адресантом у мовленні персонажів з метою викликати в адресата емоційні потрясіння. Вважаємо, що лексем-атрактори – це найбільш інформативно насичені лексеми, характерними ознаками яких виступає підвищена частотність використання, особливе функціональне навантаження в реалізації образу жінки-матері, котрий втілює архетип *матері*, багатство семантичних відтінків, активність у встановленні асоціативних смислових зв’язків з іншими значущими лексемами на позначення матері в мовленні персонажів сучасних французьких п’єс. Так, на нашу думку, виокремлення лексем-атракторів на позначення матері, у яких втілюється первісний концепт МАТИ, що реалізує архетип *матері*, у сучасних французьких п’єсах дозволить наочно представити емоційний резонанс, який створюють ці лексеми в сучасній французькій драмі. Спираючись на дослідження В.М. Волькенштейна [7], пропонуємо для визначення емоційного резонансу в п’єсі, який утворюється лексемами-атракторами на позначення матері, ввести п’ятибальну шкалу оцінювання рівня конотації лексем-атракторів на позначення матері (див. табл. 1):

Таблиця 1

**Шкала оцінювання рівня конотації
лексем-атракторів в сучасній французькій драмі**

<i>Рівень конотації</i>	<i>Коефіцієнт</i>
нейтральний	0
низький	1
середній	2
високий	3
найвищий	4

У лінгвістиці коефіцієнт рівня конотації лексем-атракторів на позначення матері вираховується на основі безпосереднього опрацювання словникових джерел і додаткового вивчення мовних одиниць на позначення матері. Оскільки жіночі образи є втіленням як позитивного (ДОБРА МАТИ), так і негативного (ПОГАНА МАТИ) аспектів архетипу *матері*, тому коефіцієнт рівня конотації лексем-атракторів на позначення матері може бути як із показником “+”, так і з показником “–” відповідно.

У нашому дослідженні лексема *mère* визначається як нейтральна, оскільки вона не викликає ніяких додаткових емоційних потрясінь у мовленні

персонажів сучасних французьких п'єс, тому ми умовно визначаємо рівень конотації лексеми *mère* як нейтральний з коефіцієнтом “0” і приймаємо її за вихідну, відносно якої всі інші мовні одиниці, до яких належать емоційно забарвлені й енергетично насичені субстантиви, прикметники, дієслова, фразеологічні вирази, речення, що були вилучені нами методом суцільної вибірки з усього масиву ілюстративного матеріалу та оброблені на підставі довідникових джерел, набувають певного коефіцієнту рівня конотації.

Дослідження емоційного резонансу, спричиненого лексемами-атракторами на позначення матері, що втілюють архетип *матері*, у сучасних французьких п'єсах видається можливим унаслідок поетапного застосування методик семантичного та концептуального аналізів: 1) ідентифікація мовних засобів на позначення матері; 2) визначення за допомогою словникових джерел рівня конотації; 3) представлення ізотопової конфігурації тематично пов'язаної лексики; 4) наочна репрезентація у вигляді діаграми, враховуючи лінійний порядок представлення лексем-атракторів у мовленні персонажів.

Услід за О.П. Воробйовою зазначаємо, що емоційне сприйняття художнього твору (п'єси) мовною особистістю є варіабельним, емоційний ефект – непостійним, а можливості для такого сприйняття – хиткими й завжди нестандартними [6:76].

Таким чином, природа емоційного резонансу, спричиненого лексемами-атракторами на позначення матері, які, у свою чергу, є мовним засобом утілення архетипу *матері* в сучасній французькій драмі, визначається сукупною дією множинних смислових і структурних флуктуацій (від лат. *fluctuatio* – “коливання”) в межах простору сучасної французької п'єси, які системно впливають на сприйняття адресатом образів п'єси, відроджуючи при цьому відповідні позитивні або негативні емоції.

Дослідження емоційного резонансу, який створюється в сучасних французьких п'єсах лексемами-атракторами на позначення матері, що втілюють архетип *матері*, у сучасній французькій драмі є досить складним процесом, оскільки адресат зорієнтований скоріше на інтуїтивне відчуття й усвідомлення виокремлених лексем-атракторів на позначення матері. Тому для кращого розуміння природи виникнення емоційного резонансу, що спричинений лексемами-атракторами на позначення матері в тканині сучасних французьких п'єс, дотримуючись вищезазначеної методики, пропонуємо розглянути п'єсу П. Копі “Eva Peron”, у якій йдеться про останні години життя дружини експрезидента Аргентини, які вона провела в оточенні рідних людей, зокрема рідної матері:

Evita:

... *Tu voulais connaître le numéro de mon coffre-fort en Suisse, hein, vieille garce? Je ne le donnerai à personne, le numéro de mon coffre-fort! Je mourrai avec!*

Mère: *Ne parle pas comme ça à ta mère! Je n'irai pas! J'ai dit que je n'irai pas, alors je n'irai pas...* (Corti, 11-12).

Перше звернення Євіти до матері представлено адресантом словосполученням *vieille garce*, яке, по-перше, шокує адресата, по-друге, засвідчує наявність поганих стосунків поміж ними, але це тільки наше припущення, оскільки важко робити будь-які висновки після перших сторінок п'єси. Вважаємо, що вживання адресантом вульгаризмів та просторіччя є стилістичним прийомом, який спрямовано на фокусацію уваги адресата на певній дійовій особі п'єси, а також є мовленнєвою характеристикою персонажа. За нашою шкалою оцінювання рівня конотації лексем-атракторів на позначення матері лексема *vieille garce*, яка є мовним засобом вербалізації негативного аспекту архетипу **матері** (ПОГАНА МАТИ), відмічається низьким рівнем конотації (–1), що засвідчується довідниковими джерелами [9:1159].

Подальший аналіз дискурсу персонажів надає можливість продовжити ланцюг лексем-атракторів на позначення матері, у яких втілюється архетип **матері** в сучасній французькій драмі:

- 1) *Evita (l'infirmière entre):* *Venez me faire les ongles. Où est ma mère?*
Infirmière: *Je crois que Madame écoute le feuilleton du soir*
(ibid., 26).
- 2) *Evita:* *On donne un bal, maman. Tu veux inviter une de tes copines?* (ibid., 28).
- 3) *Evita:* *Fais-moi les ongles, maman chérie* (ibid., 34).

Відмічаємо, в мовленні персонажів наявність лексем-атракторів на позначення матері: *ma mère*, *maman*, *chérie*. Звертаючись до довідникових джерел [8; 9; 10] ми визначаємо коефіцієнт рівня конотації лексем-атракторів, які втілюють первісний концепт МАТИ (+), а саме: *mère* (0), *maman* (+1), *maman chérie* (+4). Отже, констатуємо поступове зростання емоційної напруженості в п'єсі, що позначається на лінійному порядку вживанням лексем-атракторів на позначення матері, у яких вербалізується позитивний аспект архетипу **матері**: *ma mère* (0) → *maman* (+1) → *maman chérie* (+4).

Подальший дискурс персонажів характеризується використанням ненормативної лексики на позначення матері. Вважаємо, що вживання вульгаризмів та просторіччя в мовленні персонажу спричинено актуалізацією первісного концепту МАТИ (–), у якому втілюється архетип **матері**:

- 1) *Evita:* *Allons, vieille peau, tu sais bien que je vais finir par te le donner, le numéro de coffre-fort...* (ibid., 36).
- 2) *Mère:* *Je fais une vie tranquille.*
Evita: *Menteuse* (ibid., 37).
- 3) *Evita:* *... Va, idiote, tu n'es même pas bonne à faire la manucure!* (ibid., 40).

- 4) *Evita*: *Alors ne sois pas bête! Ne te marie pas! Tu m'entends? Ne pleure pas! Regarde un peu ce que tu m'as fait! Tu m'as foutu du vernis à ongles jusqu'aux coudes! Quelle idiote! Va dans ta chambre, idiote! Va-t'en, stupide! J'ai mal! J'ai besoin d'une piquêre!*
La mère sort.
Quelle idiote, mon Dieu, quelle pauvre conasse! (ibid., 40-41).

У наведених фрагментах 1–4, мовлення персонажа представлено негативно забарвленими лексемами-атракторами на позначення матері, у яких утілюється первісний концепт ПОГАНА МАТИ, як: *idiote*, *bête*, *conasse*, *menteuse*, *vieille peau*, *stupide*, що пояснюється змістом п'єси: Світа смертельно хвора, вона дуже знервована та роздратована й вже не усвідомлює існування такого соціального явища, як повага до матері. Жінка сподівається на допомогу матері, але коли мати їй відмовляє, це викликає обурення з боку Світи, що провокує її на вульгарну відповідь. Отже, спостерігається таке стилістичне явище, як гетерономінація. Адресант використовує його для того, щоб, уникаючи повторень, повніше надати характеристику розумових здібностей матері в п'єсі (*vieille peau – menteuse – idiote – bête – stupide – pauvre conasse*). Кожний номен, який має змістовий обсяг та додаткові значеннєві відтінки, що з'ясовані за допомогою словникових джерел [8; 9; 10], додає до попередньої характеристики жінки-матері нові асоціації, чим і поглиблює її образ, тому ці лексеми-атрактори на позначення матері набувають негативної конотації, тобто мають коефіцієнт зі знаком “–”, і розподіляються згідно зі шкалою оцінювання рівня конотації лексем-атракторів від нейтрального (0) до високого (–3).

Увесь ланцюжок лексем-атракторів із негативним рівнем конотації завершує репліка Світи, у якій відсутні будь-які розділові знаки, тобто це момент “емоційної вібрації драматичної дії” (термін В.М. Волькенштейна):

- Evita*: *Sale cochon de merde de putain de couillon de bordel de lâche* (ibid., 58).

Цю репліку Світи можна назвати кульмінацією відтворення образу жінки-матері в п'єсі. Відсутність розділових знаків указує на те, що це речення – безперервний потік свідомості, де всі лексеми на позначення матері зведені разом під єдиний “дах”, які адресант поєднує за дуже суб'єктивно добраною спільною функціональною ознакою. Така ненормативна лексика є підґрунтям текстового концепту ДЕГРАДАЦІЯ СВІДОМОСТІ, у якому втілюється первісний концепт ПОГАНА МАТИ, що вербалізується за допомогою емоційно напружених лексичних одиниць, котрі в словниках із французької мови визначаються як такі, що мають найвищий рівень негативної конотації (–4).

Зауважимо, що мовна особистість від народження до смерті пересувається

в структурі соціуму начебто за діаметром, бо, з'явившись з “іншого світу”, мігрує до центру соціуму й активного віку, але наприкінці життя людина виходить з активного віку та знов пересувається до краю життєвого кола й певною мірою десоціалізується [11:82]. Такі ж самі перетворення здійснюються й у свідомості Євіти. Тому вважаємо, що не випадково адресант закінчує останній дискурс поміж Євітою та її рідної матір'ю словами:

Voix de la mère: Laisse-moi, tranquille! Laisse-moi tranquille! tu m'entends? Je ne veux rien voir!

Evita: Viens me dire adieu, vieille garce? (ibid., 82).

Нагадаємо, що саме з цієї лексеми-атрактора на позначення матері (*vieille garce*) драматург розпочав знайомство адресата з образом жінки-матері в зазначеній п'єсі.

Отже, констатуємо, що в Євіти домінуючим є негативний аспект архетипу **матері** (ПОГАНА МАТИ), який вербалізується в мовленні персонажів за допомогою використання ненормованої й вульгарної лексики. Аналіз лексичного наповнення мовлення персонажів п'єси П. Копі “Eva Peron” дозволив нам виокремити лексеми-атрактори на позначення матері, які втілюють позитивний (ДОБРА МАТИ) і негативний (ПОГАНА МАТИ) аспекти архетипу **матері**, характеризуються певним рівнем конотації та мають відповідний коефіцієнт рівня конотації, що унаочнено в табл. 2:

Таблиця 2

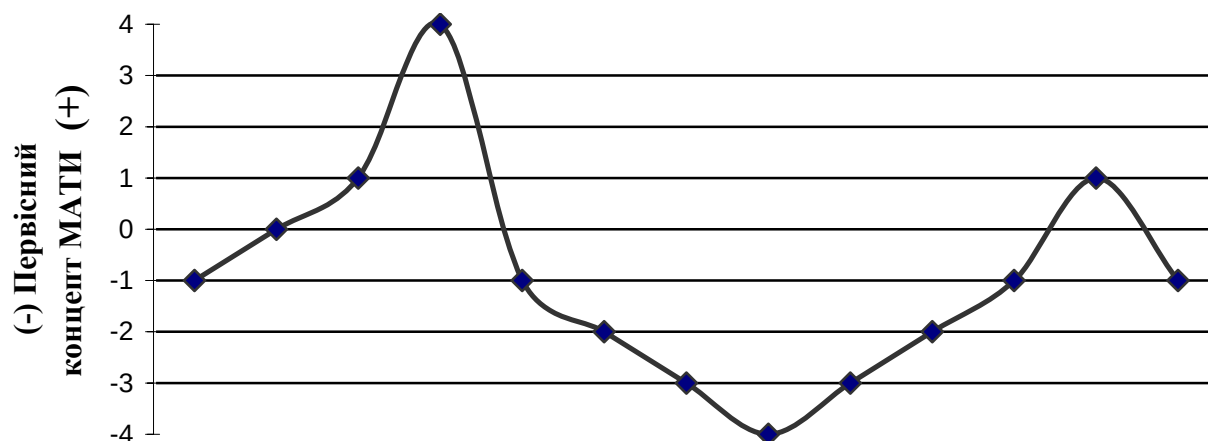
Коефіцієнт рівня конотації лексем-атракторів
(за п'єсою П. Копі “Eva Peron”)

Аспект архетипу <i>матері</i>	Лексеми-атрактори	Коефіцієнт
позитивний (ДОБРА МАТИ)	ma mère	0
	maman	+1
	maman chérie	+4
негативний (ПОГАНА МАТИ)	vieille garce	-1
	vieille peau, menteuse	-1...-3
	idiote, bête, conasse	
	idiote	-2
	ordure	-3
	sale cochon de merde de putain de couillon de bordel de lâche	-4

Як наслідок сукупної дії смислових і структурних флуктуацій, у рамках дискурсивного простору п'єси виникає емоційний резонанс у художньому сприйнятті образу матері, який створюється на згущенні лексем-атракторів, де рівень конотації залежить від впливу позитивного або негативного аспектів архетипу **матері**, створюючи в тексті п'єси поздовжню хвилю (див. діагр. 1):

Діаграма 1

**Емоційний резонанс, спричинений лексемами-атракторами
на позначення матері, у яких втілюється архетипу матері
(за п'єсою П. Копі “Eva Peron”)**

Зауважимо, що підставами формування саме в такому вигляді емоційного резонансу, що утворюють лексеми-атрактори на позначення матері, у яких втілюється архетип *матері*, є порядок уживання лексем-атракторів у мовленні персонажів п'єси. Таким чином, підґрунтям поздовжнього коливання є чергування номінантів на позначення матері, які вербалізують переважно негативний аспект архетипу *матері* (ПОГАНА МАТИ).

Отже, констатуємо, що в сучасних французьких п'єсах презентація такого персонажа, як жінка-мати, здійснюється лексемами-атракторами на позначення матері, які втілюють негативний аспект архетипу *матері* (ПОГАНА МАТИ), на що вказує вихідна точка кривої, яка розташована в межах впливу негативного аспекту архетипу *матері*. З одного боку, це підтверджує думку про те, що “негативний кінець аксіологічної лінійки в людини та соціуму завжди довший від позитивного кінця” [12], а емоційні системи різних народів і культур схожі. В лексиконі емоцій спостерігається дихотомія за типом оцінного знака. Емотивів з негативною семантикою більше, ніж з позитивною. Проте, використовуються вони мовною особистістю під час дискурсу не так часто, як останні, тобто негатив, домінуючи в лексиконі, поступається позитиву в використанні, що пояснюється психологічним прагненням людства до позитиву. З іншого боку, на нашу думку, адресанти використовують лексеми-атрактори на позначення матері з негативною конотацією, перш за все, для того, щоб привернути увагу адресата до головного персонажа п'єси, оскільки образ жінки-матері присутній в більшості сучасних французьких п'єс. Жінка-мати для представників франкомовного соціуму, так само, як і для представників іншої

культури, є жінкою, яка дає життя, захищає своє дитя та допомагає в будь-якій ситуації. Так, на діаграмі 1 основні флуктуації кривої розташовуються в нижній площині, оскільки його створюють лексеми-атрактори на позначення матері, що втілюють первісний концепт МАТИ (–), у якому реалізується негативний аспект архетипу *матері*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, мовлення персонажів сучасних французьких п'єс насичено лексемами-атракторами на позначення матері з рівнем конотації, який залежить від активації позитивного (ДОБРА МАТИ) чи негативного (ПОГАНА МАТИ) аспектів архетипу *матері*. Відмічаємо, що вульгаризми та лексеми просторіччя на позначення матері також часто з'являються в мовленні персонажів, що, на нашу думку, спричиняє емоційний резонанс у п'єсі.

Здійснений у статті аналіз емоційно забарвлених мовних одиниць сучасного французького драматургічного дискурсу, у яких втілюється архетип *матері* відкриває **перспективи** подальших досліджень, які можуть бути пов'язані із вивченням специфіки лексичної репрезентації архетипів людства в художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М. – Тамбов: РАН ИЯ, 1997. – 327 с.
2. Галаган В.Я. Амбівалентність Емотивів у сучасній німецькій мові // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 4. – С. 10-13.
3. Балли Ш. Французська стилістика. – М., 1991. – 160 с.
4. Dubois J., Giaroto M., Guespin L. Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage. – P.: Larousse, 1994. – 514 p.
5. Новий словник іншомовних слів / Уклад. і передмова О.М. Сліпушко. – К.: Аконті, 2007. – 848 с.
6. Воробйова О.П. Ідея РЕЗОНАНСУ в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: до 70-річчя проф. М. Кочергана: Зб. наук. ст. – К.: КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
7. Волькенштейн В.М. Драматургия. – [2-е изд.]. – М.: Советский писатель, 1983. – 335 с.
8. Robert P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P., 1997. – 1896 p.
9. Picoche J. Dictionnaire étymologique du français. – P.: Les Usuels, 1992. – 619 p.
10. Dauzat A., Dubois J., Mitterand H. Dictionnaire étymologique et historique du français. – P.: Larousse, 1993. – 822 p.
11. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. – К.: Видав.-поліграф. центр "Київський університет", 2005. – 167 с.
12. Борхес Х.Л. Познане. – Режим доступу: <http://a130ka.com/articles/article 35.htm>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Copi P. Eva Peron. – P.: Christian Bourgois Editeur, 1987. – 87 p.

СТОЛЯРОВА А.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ У ВІДТВОРЕННІ ТЕКСТІВ ЦИВІЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСІВ ГРЕЦІЇ ДИМОТИКОЮ

У статті досліджено специфіку відтворення текстів цивільного та кримінального кодексів Греції димотикою, виявлено та проаналізовано відмінності у перекладі означених текстів і пояснено їхні причини. Стаття становить внесок у функціональну стилістику сучасної новогрецької мови.

Ключові слова: диглосія, димотика, катаревуса, законодавчий текст.

В настоящей статье исследуется специфика перевода текстов гражданского и уголовного кодексов Греции на димотику, устанавливаются и анализируются различия в переводах указанных текстов и объясняются их причины. Статья вносит вклад в функциональную стилистику современного новогреческого языка.

Ключевые слова: диглоссия, димотика, катаревуса, законодательный текст.

The present article focuses on the peculiarities of translation of the Greek Civil and Criminal Codes into Demotic. The author establishes and analyses the differences in translating both texts as well as explains their reasons. The article constitutes a contribution to the functional stylistics of Modern Greek.

Key words: diglossia, demotic, katharevousa, legislative text.

Незважаючи на проведення в Греції у 1976 р. мовної реформи, яка вирішила сумнозвісне мовне питання передусім у сфері освіти та адміністрації, офіційно втрутитися в надконсервативну царину права грецька держава наважилася лише у 1983 р. Бажання вирішити мовне питання і в цій сфері було продиктовано об'єктивними причинами, передусім нагальною потребою демократизації суспільного життя, необхідністю забезпечити рівний доступ громадян до законодавства своєї держави. Не менш важливими чинниками було поширення комп'ютерних технологій, використання яких вимагало спрощення мови, та входження Греції у 1980 р. до Європейського економічного співтовариства, а відтак і необхідність перекладу спільного європейського законодавства державною мовою, якою на той час було вже визнано димотику [1:108].

У попередніх дослідженнях ми докладно розглядали особливості відтворення текстів кримінального законодавства димотикою [2; 3] на всіх мовних рівнях, а також прагматичні аспекти здійсненого перекладу. В цій статті ми ставимо за мету дослідити специфіку відтворення димотикою тексту цивільного кодексу Греції та, порівнявши отримані результати з результатами, одержаними в ході аналізу кримінального кодексу Греції, виявити можливі відмінності та пояснити їхні причини.

Матеріалом дослідження правлять оригінальні тексти цивільного та кримінального кодексів Греції (в подальшому ЦК та КК відповідно) катаревусою та їхні офіційні переклади димотикою, здійснені приблизно одночасно (середина 80-х р.р. XX ст.) створеною при Міністерстві юстиції Греції спеціальною комісією з перекладу базового законодавства, до якої увійшли як філологи, так і юристи.

Актуальність дослідження зумовлено необхідністю детальнішої розробки проблеми внутрішньомовного перекладу у вітчизняній елліністиці та зокрема тим, що наразі в ній обмаль досліджень, присвячених формуванню юридичних підстилів офіційно-ділового стилю на базі димотики.

Одним з результатів перекладу текстів КК та ЦК димотикою стало те, що вони почали відповідати **морфологічним** нормам сучасної мови, що суттєво відрізняються від катаревусних. Так, іменники набули димотичних словозмінних закінчень. У КК *αποζημίωσις* – (род. в.) *αποζημίωσεως* перетворилося на *αποζημίωση* – (род. в.) *αποζημίωσης*, *αρμοδιότης* – (род. в.) *αρμοδιότητος* на *αρμοδιότητα* – (род. в.) *αρμοδιότητας*, *ακαταδίωκτο* – на *ακαταδίωκτο*, *δικαστής* – (род. в.) *δικαστού* – на *δικαστής* – (род. в.) *δικαστή*, *εισαγγελεύς* – (род. в.) *εισαγγελέως* на *εισαγγελέας* – (род. в.) *εισαγγελέα* тощо. Так само у ЦК *πηγαί δικαίου* перетворилося на *πηγές δικαίου*, *ικανότης δικαίου* – на *ικανότητα δικαίου*, *άρσις αφανείας* – на *άρση της αφάνειας* тощо. Проте якщо у КК заміну катаревусних закінчень було проведено дещо непослідовно (в його тексті знаходимо як *συζήτηση υπόθεσης*, так і *συζήτηση υποθέσεως*, як *αίτηση αναίρεσης*, так і *αίτηση αναίρέσεως*), текст ЦК вирізняється набагато більшою морфологічною однорідністю. Бажання перекладачів ЦК ні в чому не відступати від морфологічних норм димотики, прописаних в офіційній граматичній, вилилося в те, що у випадках, коли йшлося про іменники з архаїчним відмінюванням, які не мали димотичної парадигми, вони часто вдавалися до заміни «проблемної» лексеми іншою. Так, *ισχύς* (ст. 229) передано в димотичному тексті ЦК як *κύρος*. Те саме стосується й прикметників на -ής: *προφανής*, *ευχερής*, *αληθής* (ст.ст. 179, 225, 1964), які члени комісії з перекладу вирішили замінити на прикметники на -ος: *φανερός*, *εύκολος*, *πραγματικός*.

Чи не найбільшу проблему для перекладачів законодавчих документів становили дієприкметники. Значення дієприкметникових форм, що не визнаються офіційною граматикою димотики, передавалися по-різному. По-перше, катаревусні форми заміняли на інші, загальноприйняті однокореневі форми. Зокрема, у КК, напр., *συλληφθείς* перетворилося на *συλλαμβανόμενος*, *καταδικασθείς* – на *καταδικασμένος* відповідно. Подібним чином у ЦК *καθυστερήσασα αποδοχή* передали як *καθυστερημένη αποδοχή* (ст. 190), *γεννηθέν* – як *γεννημένο* (ст. 36), *τετιμημένος* – як *τιμώμενος* (ст. 1973). Іншим шляхом боротьби з небажаними дієприкметниками в тексті ЦК була їхня заміна неоднокореновими дієприкметниками: *συνομολογηθείσαι* – *συμφωνημένες* (ст. 535); прикметниками: *επελθούσα* – *μεταγενέστερη* (ст. 169); іменниками: *αναδεχθείς* – *αναδοχέας* (ст. 472), *αποτελέσματα κήρυχθείσης αφανείας* – *αποτελέσματα της κήρυξης της αφάνειας* (ст. 48) та підрядними означальними зі сполучником *που*: *περιουσία διαλυθέντος σωματείου* – *περιουσία σωματείου που διαλύθηκε* (ст. 106), *ενώσεις μη αποτελούσαι σωματεία* – *ενώσεις που δεν αποτελούν σωματεία* (ст. 107).

Такі заміни в ЦК є набагато послідовнішими, ніж у КК, де, скажімо, *συλληφθείς* (ст. 322 КК) та *καταδικασθείς* (ст. 73 КК) однозначно перетворилися на *συλλαμβανόμενος* та *καταδικασμένος* відповідно, тоді як *αδικηθείς* та *ζημιωθείς*

було збережено у вихідних формах. До речі, останній термін подекуди чергується в тексті КК із *ζημιωμένος* та *εκείνος που ζημιώθηκε*. Незважаючи на це в обох кодексах відчутне намагання зберегти навіть архаїзовані дієприкметники у випадках, коли вони становлять терміни для запобігання їхнього розмивання підрядними означальними. Порівняйте: у КК *ο υιοθετηθείς, ο αδικηθείς* тощо, а в ЦК *ο προστήσας* (ст. 922), *τα απολωλότα* (ст. 1081), *ο αιτών* (ст. 43) тощо.

Що стосується дієслів, то особливої уваги перекладачів вимагали дієслова, що в катаревусі належали до стягнених (*συνηρημένα ρήματα*), а також дієслова, що в катаревусі закінчувалися на -μι [4:34]. “Проблемний” характер цих дієслів виявився, зокрема, у відсутності єдиного з ними поводження, в результаті чого в тексті аналізованих кодексів навіть те саме дієслово в різних статтях передається по-різному. Зокрема, *γεννάται* в деяких випадках передається як *δημιουργείται* (напр., ст.183 ЦК), а іноді морфологічно пристосовується до норм димотики – *γεννιέται* (ст. 844 ЦК). Так само непослідовно передаються колишні дієслова з о-основною. Наприклад, *ακυρούται*, як правило, перейшло в *ακυρώνεται*, тоді як *δικαιούται* в більшості випадків замінено словосполученням *έχει δικαίωμα*, але в ст. 66 залишено у вихідній формі. Схожа ситуація спостерігається і в КК.

Колишні дієслова на -μι також передаються по-різному. Зокрема, словосполучення *καθίσταται έγκυρος* у ст. 231 ЦК перекладено дієсловом *ισχυροποιείται*, *αποσβέννυται* відтворюється словосполученням *επιφέρει απόσβεση* у ст. 156 ЦК та штучно сконструйованим за правилами димотики варіантом *αποσβήνεται* у ст. 187 ЦК. Натомість *συνίσταται* та *παρίσταται* (ст. 1770 ЦК) залишаються без змін. У КК колишніх дієслів на -μι так само уникають, вони передаються словосполученнями, а замість *αποσβέννυται* всюди вживається штучний конструкт *αποσβήνεται*.

У тексті КК, керуючися бажанням будь-що звільнити його від щонайменших проявів книжності, перекладачі позбавили аористові форми таких дієслів, як *αναγγέλλω, ενεργώ, παραγγέλλω*, внутрішнього аугменту, в результаті чого вони отримали такий вигляд: *ενέργησε* (ст. 17) замість *ενήργησε*, *ανάγγειλε* (ст. 455) замість *ανήγγειλε*. Проте і таку трансформацію було здійснено непослідовно, оскільки, у ст. 148 КК, наприклад, залишили форму *ενήργησε* з аугментом. Натомість текст ЦК в цьому плані є набагато одноріднішим. І хоча навряд чи такі розмовні форми підходять для тексту офіційно-ділового стилю, як вже зараз почали поступово усвідомлювати носії грецької, все ж таки треба віддати належне перекладачам ЦК, які змогли забезпечити морфологічну однорідність перекладу.

Аналізуючи специфіку перекладу юридичної *термінології* в ЦК і КК, слід нагадати, що у 80-х р.р. у лінгвістичних та юридичних колах Греції розгорнулася напружена дискусія з приводу того, чи має молода юридична

димотика виробити власний термінологічний словник, чи увібрати в себе вже усталений [5:114-117; 6:175; 7:14]. В результаті було вирішено за доцільне зберегти вже існуючу термінологічну систему, морфологічно та синтаксично пристосувавши її до вимог димотики. Так, терміни-слова було в більшості випадків просто пристосовано до морфологічної та словозмінної системи живої мови, оскільки штучно створені димотичні терміни були б так само чужими і незрозумілими пересічному громадянину, як і катаревусні [8:17-18].

Набагато складніше завдання, ніж переклад термінів, становило чітке і водночас лаконічне відтворення засобами димотичного синтаксису **термінологічних словосполучень**, які становлять більшість в термінології будь-якої галузі.

Дослідження текстів КК та ЦК димотикою дає нам змогу виявити деякі закономірності у відтворенні термінологічних словосполучень сучасною мовою. Словосполучення з узгодженням зберігають загальну форму “прикметник/дієприкметник + іменник”: *ποινική δίωξη, νομικό πρόσωπο, περιουσιακού όρου, έμπρακτη μετάνοια, ένδικα μέσα*. Подібним чином було вирішено питання перекладу більшості словосполучень з дієприкметниками, навіть не властивими сучасній мові (у КК *ανασταλείσα ποινή, ισχύουσα νομοθεσία, κατηγορούσα αρχή, προξηνηθείσα ζημία* тощо, у ЦК *εποπτεύουσα αρχή* (ст. 82), *σχολάζουσα κληρονομία* (ст. 1865)). Так само незмінними залишаються словосполучення з приляганням, причому часто це стосується навіть їхніх морфологічних особливостей, таких як збереження прислівникового суфіксу -*ως* (*πολιτικώς ενάγων, αστικώς υπεύθυνος* в обох кодексах та в ЦК *διατάζω αυτεπαγγέλτως* (ст. 44), *μεταβιβάζω αυτοδικαίως* (ст. 113), *σημειώνω ιδιοχείρως* (ст. 1771) або давньої форми прислівника (в КК *δικάζω ερήμην*).

Словосполучення з безприменниковим керуванням теж в більшості випадків не зазнали змін, оскільки і в димотиці однією з найголовніших функцій родового відмінка є вираження означення одного іменника іншим, а знахідного відмінка – вираження прямого додатку [9:47]. Тому маємо в текстах кодексів димотикою словосполучення *αίτηση έφεσης / αναίρεσης / εξαίρεσης, ένσταση αναρμοδιότητας, αναστέλλω την ποινή, προσβάλλω την απόφαση* тощо. З іншого боку, в ЦК відчувається тенденція до заміни родового відмінка знахідним, адже переважання родового відмінка вважається характерною ознакою катаревусного синтаксису. Так, замість *αίτησις εγγραφής σωματείου* (ст. 79), *απόφασις εγγραφής σωματείου* (ст. 81) у ЦК димотикою читаємо *αίτηση για την εγγραφή σωματείου* та *απόφαση για την εγγραφή σωματείου* відповідно. Іншою рисою словосполучень з безприменниковим керуванням, що містять родовий відмінок, в ЦК є непослідовне додавання означеного артикля перед формою іменника в родовому відмінку. Так, *σημείωσις διαλύσεως σωματείου* (ст. 85), *ίδρυσις μετά θάνατον ιδρυτού* (ст. 114), *δικαιοπραξίες νομικού προσώπου* (ст. 70) перетворилося

на σημείωση της διάλυσης του σωματείου, ίδρυση μετά το θάνατο του ιδρυτή, δικαιопραξίες του νομικού προσώπου відповідно. Втім таке додавання артиклю було здійснено досить непослідовно, внаслідок чого, скажімо, сусідні статті 70 та 71 в ЦК мають такі назви: δικαιопραξίες του νομικού προσώπου, але ευθύνη (?) νομικού προσώπου.

Найскладнішими для перекладу з катаревуси були, безперечно, словосполучення з прийменниковим керуванням. Це зумовлено тим, що катаревуса багата на прийменники, що в сучасній мові не вживаються. Одні з них вимагають після себе знахідного відмінка; інші ж, навпаки, родового або давального відмінків, функції якого в димотиці перебрали на себе інші відмінки. Тому переклад таких словосполучень здійснювався по-різному: У КК αίτηση περί εξαιρέσεως стало αίτηση για εξαίρεση, παρ'εφέταις εισαγγελεύς – εισαγγελέας εφετών. Подібним чином у ЦК έγγραφον περί της συστάσεως – έγγραφο για τη σύσταση (ст. 63), δικαίωμα επί των προϊόντων της διανοίας – δικαίωμα στα προϊόντα της διάνοιας (ст. 60), αποζημίωσις ένεκεν ακυρώσεως (ст. 145) – αποζημίωση λόγω της ακύρωσης, δικαιопραξία εναντίον των χρηστών ηθών (ст. 178) – δικαιопραξία αντίθετη προς τα χρηστά ήθη, δήλωσις συνεπεία (Д.В.) απάτης (ст. 147) – δήλωση ως συνέπεια απάτης. З іншого боку, навіть з таких словосполучень деякі все ж перейшли в сучасні тексти ЦК, не зазнавши ніяких змін: συγγενείς εξ αίματος/εξ αχχιστείας, τελώ υπό επιτροπεία (ст.1661), αγωγή περί κλήρου (ст. 1871) та навіть δωρεά αιτία θανάτου (ст. 2032 та ін.) з давальним відмінком.

Якщо для ЦК характерне досить послідовне використання як димотичних форм, так і елементів катаревуси, то в КК часто трапляються димотичні і катаревусні варіанти тих самих словосполучень: υπότροπος εγκληματίας та καθ'υποτροπήν εγκληματίας, ελαττωμένη ικανότητα για καταλογισμό та ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό тощо.

На рівні **синтаксису речення** тексти обох кодексів димотикою позначено зростанням кількості підрядних речень, за допомогою яких перекладачі намагалися уникати небажаних дієприкметників, а також різноманітних архаїзованих зворотів, як, скажімо, звороти з родовим абсолютним (γενική απόλυτος). Намагання уникнути дієприкметників призводили до збільшення числа передусім підрядних означальних речень зі сполучником που, тоді як звороти з родовим абсолютним часто передавалися умовним підрядним реченням:

Το εκδόν την απόφασιν δικαστήριον αποφάινεται περί ... → Το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση αποφασίζει ...(ст. 4 КК.)

Εάν ... εμφανισθεί ο εξαφανισθείς ... → Αν εμφανιστεί αυτός που είχε εξαφανιστεί ... (ст. 45 ЦК.)

Ανεφίκτου ούσης της τοιαύτης συνθέσεως ... → Αν είναι αδύνατη ... η σύνθεση ... (ст. 9 КК.)

Ο οργανισμός δύναται να ... τροποποιηθεί, τηρουμένης της θελήσεως του ιδρυτού. → Το διάταγμα ... μπορεί να ... τροποποιήσει τον οργανισμό, με τον όρο ότι η θέληση του ιδρυτή θα παραμείνει σεβαστή (ст. 110 ЦК).

Уникання архаїчних форм дієприкметників, з одного боку, уніфікує тексти кодексів димотикою в морфологічному плані, але з іншого дещо переобтяжує їх підрядними, що неминуче призводить до зростання обсягу тексту та не може не ускладнювати сприйняття закладеної в ньому інформації.

Загалом тексти обох кодексів, перекладених димотикою в середині 80-х р.р. ХХ ст., відбивають тогочасні уявлення про норму в димотиці, які позначено, з одного боку, надмірним пуризмом, тобто прагненням провести чітку межу між двома різновидами новогрецької мови та небажанням бачити в димотичних текстах будь-якого функціонального спрямування щонайменші ознаки, притаманні катаревусі. З іншого боку, морфологічна та лексична варіативність димотичних текстів кодексів, передусім КК, і відверта непослідовність перекладачів у відтворенні певних елементів димотикою свідчать про усвідомлення ними того, що тексти офіційно-ділового стилю, що базується на димотиці, не можуть не містити певної долі архаїзованих елементів.

Порівняння текстів КК та ЦК свідчить про те, що ЦК вирізняється більшою послідовністю в дотриманні норм димотики, що виявляється в значно меншому ступені морфологічної та лексичної (термінологічної) варіативності (в ЦК не зустріти варіантів типу *ενέργησε – ενήργησε, υπότροπος εγκληματίας – καθ'υποτροπήν εγκληματίας*). Єдине пояснення цьому ми вбачаємо в тому, що ЦК становить основу законодавства кожної держави, це текст, який має бути доступним кожному, з огляду на що до його перекладу поставилися з найбільшою відповідальністю, адже неохайність перекладу та особливо розбіжності в термінології можуть суттєво ускладнити розуміння положень закону нефахівцями. Натомість КК – це кодекс, до якого пересічний громадянин звертається набагато рідше, тому і до його перекладу поставилися з меншою скрупульозністю, адже представники правоохоронних органів та судової влади, які найчастіше звертаються до його положень, є професійними юристами, і катаревусні елементи та непослідовності в перекладі не стануть їм на заваді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Столярова А.А. Комунікативно-прагматичні виміри новогрецьких законодавчих документів (на матеріалі кримінального, кримінально-процесуального кодексів Греції та інших юридичних текстів): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.14. – К., 2007. – 199 с.
2. Столярова А.А. Словотвірні особливості новогрецьких юридичних термінів // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16., кн. 2. – С. 229-234.
3. Столярова А.А. Синтаксичні особливості новогрецьких законодавчих текстів (на прикладі чинного кримінально-процесуального кодексу Греції) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 18, кн. 2. – С. 197-202.
4. Κουτσιβίτης Β. Γλωσσικές παρατηρήσεις σχετικά με τη μεταγραφή του Αστικού Κώδικα στη δημοτική // Γλώσσα. Περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας. – Τεύχος 13. – Αθήνα, χειμώνας 1987. – Σ. 30-39.
5. Κριαράς Ε. Η νομική γλώσσα // Η δημοτική στη νομική πράξη. – Αθήνα-Κομοτινή: Εκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1982. – Σ. 113-117.
6. Μιχαηλίδης-Νουάρος Γ. Η δημοτική γλώσσα στη νομική ζωή // Η δημοτική στη νομική πράξη. – Αθήνα-Κομοτινή: Εκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1982. – Σ. 161-176.
7. Μανέσης Α.Ι. Η νεοελληνική γλώσσα στη νομική επιστήμη. – Αθήνα: Προσκήνιο, 1999. – 87 σ.
8. Χρηστίδης Χρ. Δημοτική και νομικά. – Θεσ/νίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1984. – 446 σ.
9. Κλαίρης Χ.,

Μπαμπινιώτης Γ. Γραμματική της Νέας Ελληνικής δομολειτουργική-επικοινωνιακή – Ι. Το όνομα: αναφορά στον κόσμο της праγματικότητας. – Αθήνα: Εκδόσεις “Ελληνικά Γράμματα”, 1998. – 121σ.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Αναγνωστόπουλος Η. Γ. Ποινική νομοθεσία II – Δίβιβλος: Ποινικός Κώδικας, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας. – Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2004. – 792 σ. 2. Νασίκα Α.Χ. Αστικός Κώδικας. – Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2004. – 511 σ.

СУДОРЖЕНКО Г.П.

Київський національний лінгвістичний університет

ДИКТУМ І МОДУС У КОНТЕКСТІ УМОВНИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті йдеться про актуальне питання семантичного синтаксису відношення змісту речення до дійсності. Вирізнення об’єктивного рівня, або диктуму, і суб’єктивного, або модуса, в предикативній структурі будь-якого висловлювання показує, що на семантичному рівні Dictum і Modus знаходять своє предикативне вираження у формі пропозицій. Структуру пропозиції визначає предикат, який реалізується різними структурами пропозитивної семантики. При асиметрії форми та змісту ускладнюється проблема предикативного відношення між змістом і його вираженням. Сучасна іспанська мова має у своєму арсеналі досить широку систему різнооформлених, але взаємопов’язаних комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поле відношення умови.

Ключові слова: диктум, модус, предикат, пропозитивна семантика, функціонально-семантичне поле.

В статье рассматривается актуальный вопрос семантического синтаксиса отношения содержания предложения к действительности. Разделение объективного уровня (диктума) и субъективного (модуса) в предикативной структуре любого высказывания показывает, что на семантическом уровне Dictum и Modus предикативно выражаются в форме пропозиций. Структуру пропозиции определяет предикат, который реализуется различными структурами пропозитивной семантики. При асимметрии формы и смысла усложняется проблема предикативного отношения между содержанием и его выражением. В арсенале современного испанского языка имеется широкая система разнооформленных, но взаимосвязанных коммуникативных единиц, которые формируют функционально-семантическое поле отношения условия.

Ключевые слова: диктум, модус, предикат, пропозитивная семантика, функционально-семантическое поле.

The article touches upon a relevant issue of semantic syntax of a sentence content relation to reality. The distinction of Dictum (i.e. objective level) and Modus (subjective level) in the predicative structure of any utterance demonstrates that on semantic level Dictum and Modus are both expressed predicatively in the form of a proposition. A proposition structure is determined by a predicate realized by different structures of propositional semantics. The asymmetry of form and content leads to the complication of predicative relationship between the content and its expression. The contemporary Spanish language possesses quite an extensive system of differently shaped but interrelated communication units that form a functional semantic field of a condition relation.

Питання про відношення змісту речення до дійсності входить до кола актуальних питань семантичного синтаксису.

Аналізуючи лінгвістичні праці провідних вчених (Шарль Баллі, В.В. Виноградов, Н.Д. Арутюнова, Л.В. Бондарко, В.А. Звегинцев, В.Г. Гак, І.Р. Вихованець), присвячені семантичному синтаксису, зауважимо, що саме від мовця залежить вкладене у речення (або висловлення) його семантичне значення, оскільки охоплює не лише зміст компонентів речення, але й відбиває ставлення мовця до змісту цілісного речення). Саме цим зумовлена **актуальність** нашої розвідки модальності та предикативності в контексті умовних відношень.

Ш. Баллі розглядає речення як складну одиницю, до складу якої входять як мінімум два яруси повідомлення: про що повідомляється і що повідомляється, тобто предикативна структура будь-якого висловлювання складається з двох частин: суб'єктивно-предикативних реляцій денотата, або диктума, і чуттєво-вольового ставлення мовця до цих реляцій, або модуса, що є **об'єктом** нашого дослідження. Сформулювавши ідею двобічного змісту речення (наявність у його семантиці об'єктивних і суб'єктивних значень), Ш. Баллі робить висновок, що одна частина речення буде корелятивною процесові, що творить уявлення (диктум), а друга виражає модальність, корелятивну операції, що проводить мислячий суб'єкт. Вона є головною і без неї взагалі не може бути речення [2:43].

Метою нашої розвідки у змістовій організації тексту є виділення об'єктивного рівня, який репрезентує реальну дійсність, або диктум, і суб'єктивного, який відображає ставлення мовця до повідомлення, тобто як мовець сприймає, називає, оцінює чи кваліфікує ту чи іншу ситуацію. В цьому випадку йдеться про модусний рівень. Але модальна рамка при цьому може бути двох типів, коли ставлення мовця базується на досвіді, знанні реальної ситуації – є рамка об'єктивної модальності знання; коли ж базується на оцінці фактів і явищ реальної дійсності, то має місце рамка суб'єктивної модальності розуму почуттів, волі. Можна припустити, що на глибинному (семантичному) рівні диктум та модус знаходять своє предикативне вираження в формі пропозицій – диктумній (диктальній) і модусній (модальній). Диктальна і модальна пропозиції визначають пропозицію речення як “семантичну структуру, яка об'єднує денотативне та сигніфікативне значення, з яких останньому відводиться центральна позиція” [1:37].

Однією з найхарактерніших особливостей мови є здатність і потреба людини надавати своїм висловленням різноманітного модального забарвлення. Однак, якщо в плані комунікації модальні ознаки реальності, потенційності, спонукальності тощо виступають як елементи протиставлення, що є актуальним під час спілкування учасників мовлення, то в плані односторонньої інформації

вказані модальні ознаки зберігають свою значущість у відношенні змісту висловлення до дійсності, а відношення цих ознак до мовця в момент його мовлення втрачається. Оскільки усвідомлений вибір необхідних знаків номінації (словоформ, словосполучень, моделей речень) із певної сукупності співвідносних засобів того чи іншого референційного змісту здійснюється безпосередньо в акті мовлення, то і питання про співвідношення диктуму і модусу в синтаксисі висвітлюється з урахуванням номінативних потреб мовців, їх комунікативної компетенції та інтерпретаційної здатності до моделювання події, ситуації дійсності [6:48].

Вчені логіки Дж. С. Мілль, Г. Фреге, Р. Карнап визначили основи теорії референції. Термін був уведений для позначення того відношення, яке існує між словами, з одного боку, і речами (предметами), подіями, діями і властивостями, які вони змінюють, з іншого. Вчені звернули увагу на відмінності між поняттєвим змістом і позначенням предметів. Лінгвісти використали теорію для з'ясування відмінностей у сигніфікативному і денотативному значенні мовних одиниць. У змісті висловлення формується два плани вираження: номінативно-репрезентативний (диктумний) і модально-комунікативний (модусний), які мають у мові різні засоби вираження. Суть референційного підходу до вивчення диктуму і модусу полягає у з'ясуванні закономірностей відображення дійсності в семантиці речення та тлумачення семантики речення з погляду співвідношення з різними референтами і з погляду репрезентативної функції мови.

Одним із центральних понять при денотативному підході до вивчення семантики речення є поняття “ситуації”, яка є референтом речення. Г.Г. Сильницький стверджує, що на референційному рівні ситуації відповідає певний відрізок реальної дійсності, який мовець вичленяє із континууму об'єктивних явищ. В.А. Звегінцев вказує, що ситуація – це все, що може бути змістом комунікативного процесу [5:188].

Але найпоширенішим є визначення ситуації В.Г. Гаком “як сукупності елементів об'єктивної дійсності у свідомості мовця в момент розповіді” [4:38]. Це трактування уможливорює висновок, що репрезентація ситуації пов'язана з підбором і структуруванням мовних засобів її вираження під час формування самого висловлення. Денотативна ситуація (ситуація реальної дійсності) і мовна ситуація (як відображення реальної денотативної дійсності) тісно пов'язані між собою, як пов'язані реальна дійсність, мислення і семантика конкретної мови. Та сама денотативна ситуація може бути представлена кількома варіантами мовних репрезентацій.

Досить важливим положенням референційного підходу до вивчення диктуму є те, що диктум пов'язується з поняттям моделювання, конфігурації пропозиції, яка лежить в основі семантичної структури речення. Саме

динамічним характером семантико-синтаксичної структури речення можна пояснити явище співвіднесеності диктуму і модусу, які репрезентують ту саму ситуацію дійсності. Мовець, який знаходиться у центрі моделі речення, безпосередньо впливаючи на зміст повідомлення і добираючи мовні засоби його вираження, є носієм двох типів модальних відтінків – знань реальної дійсності та її суб'єктивної оцінки. Насправді, функціонування в мові, залежно від умов та потреб контексту чи ситуації, структур:

- *Si tuviera tiempo, comería en casa.*
- *Esperaré por si alguien llama.*
- *Dicho así, suena bien.*
- *Escribiendo así, nunca te entenderé.*
- *De no venir, habría llmado.,*

свідчить про розбіжність у ступенях смислової та граматичної складності: про асиметрію форми та змісту, про особливість використання тієї чи іншої структури у мовленні, а також про різні засоби вираження відношень між предикатами даних структур.

Сучасна іспанська мова має у своєму арсеналі досить широку систему різнооформлених, але взаємопов'язаних комунікативних одиниць, які формують функціонально-семантичне поле відношення умови. Всі одиниці цього поля об'єднуються на основі вираження ними загального для всіх семантичного інваріанту. В межах цього поля можна виділити окремі центри, які виражають експліцитно чи імпліцитно умовно-наслідкові відношення. Критеріями виділення таких центрів нам слугували, по-перше, граматичні та логіко-семантичні характеристики складових умовного речення, які визначають зв'язок між вираженням двох ситуацій як умовно-наслідковий, і по-друге, комунікативні одиниці різних центрів функціонально-семантичного поля умовності, які різняться характером співвідношення між структурою загального семантичного інваріанта поля та граматичною структурою конкретного речення.

Ситуація може відображатися у мовній формі за допомогою пропозитивних структур. Структуру пропозиції визначає предикат, який вказує на характер ситуації. Але, оскільки пропозиція виражається предикативними і непредикативними конструкціями, то вона може реалізовуватися різними структурами пропозитивної семантики: а) реченням, б) зворотом з не особовими формами дієслова, в) словом, яке є конденсованим вираженням пропозитивної семантики.

Проблема предикативності виникає особливо гостро у тих випадках, коли вона виражається якимось іншим способом, а не дієсловом в особовій формі. При асиметрії формальної та змістової сторони речення ускладнюється проблема предикативного відношення між змістом та його вираженням.

Об'єднання декількох предикативних центрів у структурі одного речення називається поліпредикативністю. Синтаксичною формою вираження поліпредикативності є складне речення.

Вираження предикативності у зворотах з неособовими формами дієслова є напівпредикативним або вторинно предикативним. У напівпердикативній конструкції відсутнє самостійне вираження категорій часу, модальності. Ці значення визначаються у зв'язку з основною предикативністю речення. Предикативність безособових форм дієслова проявляється в тому, що вони, не будучи здатними самі по собі виступати у функції простого присудка, можуть слугувати логічним предикатом і мати свій підмет, який виражає суб'єкт судження.

Речення здатне віддзеркалювати ту чи іншу подію, ситуацію. Проте дуже часто ми спостерігаємо неповне позначення ситуації дії. Цьому сприяє, зокрема, те, що між елементами ситуації дії (суб'єкт – дія, дія – суб'єкт, дія – знаряддя, дія – місце) не рідко встановлюються суттєві смислові відношення, а слова, які їх репрезентують, складають синтагматичне семантичне поле. Це дозволяє один компонент ситуації передавати через інший, або всю ситуацію дії виражати одним складником. Завдяки непрямим номінаціям вирішується цілий ряд комунікативних завдань: економія, виразність, емоційність, аргументація, уникнення повторів. З розвитком трансформаційної граматики віддієслівні імена стали описувати як номінативні еквіваленти речення, які у згорнутому вигляді відображають предикатно-аргументні відношення базового речення.

Основним критерієм предикативності віддієслівного іменника залишається опора на дієслово, що відповідає йому по формі і по значенню: *confiar, llegar, incendiar*:

- *Sin tu confianza no hubiera podido arreglarlo.*
- *Con tu llegada todo hubiera cambiado.*
- *La empresa ruega que en caso de incendio salga sin prisas, siguiendo la dirección de la fecha.*

Віддієслівні імена *movimiento, alabanza, fundación, confianza, tardanza, esperanza, constucción, añadidura etc.* позначають процеси як елементи реальної дійсності або як поняття – результати абстрагованого сприйняття цих явищ. Самі по собі вони не передають ні часових, ні модальних значень. Але в межах актуального повідомлення, такі похідні здатні називати події, так як співвідносяться з конкретними ситуаціями. Співвідносячись з конкретними ситуаціями, похідні імена дії разом із словами, які відповідають актантам мотивуючих дієслів, усвідомлюються нами як речення, в якому суб'єктами приписується участь у процесах, орієнтованих на час мають модальні характеристики.

Загальна семантика речення – це комплекс взаємопов'язаних змістів, які

виражаються не лише компонентами його структури, а й синтаксичними відношеннями та зв'язками між цими компонентами, крім інформації, яка міститься в ньому експліцитно сигналізує також про інформацію, яка міститься імпліцитно.

Наприклад, імпліцитна форма вираження умовних відношень може бути репрезентована іменними формами з прийменниками *con* і *sin*:

- *Con esa bicicleta, yo también correría más* (= *si tuviera esa bicicleta*),
- *Con la luz encendida no hubieras tropezado* (= *si hubieras encendido la luz*)

і еліпсом:

- *Una actriz no lo haría mejor* (= *si fuera una actriz*).
- *Una reina no se sentiría mejor que yo*.
- *Ellos en tu lugar, habrían reaccionado de otro modo*.

– *Yo que tú, no lo haría*.

– *Para coches buenos, los suecos*.

– *Yo que tú, no lo comprobaba*.

– *Yo de ti, no se lo prestaba* [7:136].

– *Déjame proseguir. Por añadidura, una esposa de sangre nazarí mentiría en casa la ocasión y el peligro* [8:31].

Еліптичні висловлення своєрідним шляхом передають оцінку. У даному випадку йдеться про непрямий спосіб її реалізації. *En tu lugar, una actriz, una reina, yo que tú, yo de ti* у спонтанній формі комунікації не містять елементів, які б прямо та безпосередньо передавали оцінку. Але сукупність засобів, які формують змістову структуру речення, дозволяє домислити, усвідомити і зробити висновки.

Слід зазначити, що відсутність у формальній структурі еліптичних висловлень спеціальних оціночних елементів не тільки дозволяє передати відношення мовця до того, про що йдеться, але і підсилює його суб'єктивно-оціночну позицію. *En lugar, en tu caso, yo que tú, yo de ti*, поряд з імпліцитно вираженою умовою, мають значення побажання, поради. На це значення вказують іспанські граматисти [9:239].

Форма речення не є проста сума граматичних форм, які, вступаючи у синтаксичні відношення, утворюють якісно нову лінгвістичну одиницю, властивості якої не є рівнозначними сумі властивостей слів, що входять до структури речення. Процедура виявлення змістів, на думку Бондарко Л.В., здійснюється у напрямку “від функції засобів” [3:41].

Отже, співвідношення диктуму і модусу ґрунтується на різноманітних комбінаціях об'єктивного і суб'єктивного значень в семантико-синтаксичній структурі речення і є **перспективним** для подальших досліджень не лише в контексті умовних відношень окремого речення, але й в організації цілісного висловлення або структури тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. – М.: Наука, 1976. – 383 с. 2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с. 3. Бондарко Л.В. Грамматическая категория и контекст. – М.: Просвещение, 1971. – 239 с. 4. Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. – М.: 1973. – 358 с. 5. Звегинцев В.А. Мысли о лингвистике. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 336 с. 6. Шинкарук В.Д. Співвідношення диктуму і модусу у структурі речення // Мовознавство. – 1988. – № 6 – С. 47-52. 7. Moreno C., Tuts M. Curso de perfeccionamiento. Colección: el estudio del español. – Madrid: SGEL, S.A., 1998. 8. Gala A. El manuscrito carmesí. – Barcelona: Planeta, S.A., 1991. 9. Lopez García A. Gramática del español. La oración compuesta. – Madrid: Arco Libros, 1994.

СУРМАЧ О.Я.

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ БАГАТСТВО В БІБЛІЇ

(на матеріалі Старого та Нового заповітів)

Вперше було проаналізовано вирази з Біблії, в яких показано позитивне та негативне відношення християнського світу до матеріальних благ. Було встановлено зв'язок понять багатство – бідність, багатство – благо, багатство – зло, багатство – спокуса, багатство – гріх тощо.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, біблійні вирази.

Впервые были проанализированы выражения из Библии, в которых показано позитивное и негативное отношение христианского мира к материальным благам. Была установлена связь понятий богатство-бедность, богатство-благо, богатство-зло, богатство-искушение, богатство-грех.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, библейные выражения

These phrases from the Bible were analyzed for the 1st time, where the positive and negative attitude of the Christian world to the material issues. The connection between words “wealth-poverty”, “wealth-goodness”, “wealth-evil”, “wealth-temptation”, “wealth-sin”, etc.

Key words: cognitive linguistic, concept, biblical phrases.

Актуальність дослідження. Було проведено аналіз змістовних прототипів найдавнішого походження концепту “багатство”, зафіксованого у Біблії. Ці прототипи згодом набули поширення в багатьох мовах європейського ареалу та вплинули на формування в кожній з них концепту “багатство”.

Мета дослідження. Встановлення суперечливої природи багатства в уявленні людини на матеріалі Старого та Нового Заповітів.

Предмет. Аналіз біблійних виразів, взятих з Нового та Старого Заповітів.

Матеріал. Тексти Нового та Старого Заповітів.

Наукова новизна. Вперше було проаналізовано вирази з Біблії, в яких показано позитивне та негативне відношення християнського світу до матеріальних благ.

Наукові результати Було встановлено зв'язок понять багатство – бідність, багатство – благо, багатство – зло, багатство – спокуса, багатство – гріх тощо.

Тривалий час культура християнського світу звернена до Біблії, яка є джерелом моральних, духовних, етичних істин та настанов. Біблійні висловлювання можна вважати прецедентними текстами, які є готовими інтелектуально-емоційними блоками, стереотипами, зразками. Біблеїзми є тими мовними одиницями, що формують образну християнську картину світу.

За визначенням С. Онопрієнко, біблеїзм – це мовна одиниця, взята з Біблії або така, яка зазнала семантичного впливу біблійних текстів. Використання біблеїзмів пов'язане з метафоричним переосмисленням імен персонажів, реалій та сюжетів Біблії [1:8].

У текстах Старого Заповіту поряд із словом **багатство** можна зустріти інші слова, які асоціюються з матеріальним багатством: майно, скарб, золото, срібло, худоба, раби, верблюди, вівці, віслюки. Наприклад: *“І дуже-дуже зможнів той чоловік. І було в нього багато отар, і невольниці, і раби, і верблюди, і осли”* [2:43].

Багатство у Старому Заповіті нерідко виражається через категорію кількості (багато худоби, велике майно) і має різні одиниці виміру: секлі срібла, динарії, кондрати: *“А Саррі сказав: Ось тисячу секлів срібла я дав братові твоєму. Оце тобі накриття на очі перед усіма, хто з тобою. І перед усіма ти оправдана”* [3:16].

У текстах Старого Заповіту можна помітити, як між матеріальним багатством та благословенням ставиться знак рівності. Так, у Біблії йдеться про те, що все, що має людина, є даром Господнім: *“І сказав Давид: Твоя, Господи, могутність і сила, і велич, і вічність, і слава, і все на небесах та на землі! Твої, Господи, царства, і Ти піднесений над усім за Голову! І багатство та слава від Тебе, і Ти пануєш над усім, і в руці Твоїй сила та хоробрість, і в руці Твоїй побільшити та зміцнити все”* [4:10-12].

Пристрасть до грошей та багатства нерідко подана як корінь всіх бід. Гроші повинні використовуватися правильно. Господь може збагатити людину, якщо вона робить добрі вчинки. Ось чому, коли цар Соломон попросив Бога дати йому мудрості, а не багатства, Господь відповів: *“За те, що оце було на серці твоїм, і ти не жадав багатства, маєтків та слави, ані душі ворогів своїх, а також довгих днів не жадав ти, а жадав для себе мудрости та знання, щоб судити народ Мій, над яким Я настановив тебе царем, то дасться тобі мудрість та знання, а багатство, і маєтки та славу Я дам тобі такі, яких не було між царями перед тобою, і по тобі не буде таких!”* [5:11-12].

Багатство можна нажити і легко втратити. Тому в Біблії сказано: *“Добре знай вигляд своєї отари, поклади своє серце на череди, бо багатство твоє не навіки, і чи корона твоя з роду в рід?”* [6:23-24].

Аналізуючи Старий Заповіт, можна поставити запитання: до кого ж ставився доброзичливо Господь, до бідних чи багатих? Господь ставиться з прихильністю і до царів, і до бідняків. У Біблії сказано, що перед Богом всі рівні: *“Багатий та вбогий стрічаються, Господь їх обох створив”* [7:2]. А у Святому Письмі йдеться також про необхідність допомагати бідним: *“Хто погорджує ближнім своїм, той грішить, а ласкавий до вбогих блаженний”* [8:21].

Поряд із матеріальним багатством у Біблії представлене і духовне багатство. Звертаючись до народу, Ісус закликає його прагнути до отримання вищих цінностей. У Святому Письмі матеріальне та духовне багатство співвідносяться між собою на базі концептуального переносу життєвих цінностей – справжні людські стосунки вищі за матеріальні блага: *“Не допоможе багатство в день гніву, а справедливість від смерті визволює”* [9:4].

Знання, мудрість, розум, добре ім'я, гарні друзі, тихе мирське життя – це і є справжнє багатство: *“Візьміть ви картання моє, а не срібло, і знання, добірніше від щирого золота: ліпша бо мудрість за перли, і не рівняються їй всі клейноди!”* [10:10-11].

Тільки чесна та справедлива праця є джерелом праведного багатства: *“Багатство, заскоро здобуте, помениується, хто ж збирає помалу примножує”* [11:11].

Святе Письмо вчить вірити у Бога, закликає бути щедрими та ділитися всім, що маєш з іншими: *“Душа, яка благословляє, насичена буде, а хто поїть інших, напоєний буде і він”* [9:25].

Аналіз численних текстів, в яких згадується багатство у Старому Заповіті вказує на те, що Святе Письмо в першу чергу закликає до духовних цінностей. До духовного багатства відносять терпіння, віру в Бога, слідування за Ісусом, любов до ближнього, милосердя, щедрість, розум, знання, добре ім'я, вірних друзів, спокійне мирське життя.

У Новому Заповіті згадується, що бідність може бути виявом Божої немилості – фарисеї зневажали Ісуса за те, що він був бідним: *“Чули все це й фарисеї, що були срібллюбці, та й стали сміятися з Нього”* [12:14]. Проте Ісус говорить, що бідна людина має більше Божих милостей, аніж багата: *“А Він, звівши очі на учнів Своїх, говорив: Блаженні убогі, Царство Боже бо ваше”* [13:20]; *“Як побачив Ісус, що той засумував, то промовив: Як тяжко багатим увійти в Царство Боже! Бо верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство увійти ...”* [14:24-25]. Тут спостерігається антонімічне протиставлення бідності як позитивного та водночас негативного явища.

Ісус застерігає людей від прагнення мати матеріальні цінності, протиставляючи їм багатство духовне: *“Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж*

собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть” [15:19-20].

Багатство дає примарне почуття стабільності і безпеки: *“І промовив до них: Глядіть, остерігайтеся всякої зажерливості, бо життя чоловіка не залежить від достатку маєтку його”* [16:15].

Багаті люди часто забувають про Бога і втрачають духовний зв'язок з ним: *“А що впало між терен, це ті, хто слухає слово, але, ходячи, бувають придушені клопотами, та багатством, та життєвими розкошами, і плоду вони не дають”* [17:14].

Багатство веде до спокуси і шкідливих бажань, як наслідок людина перестає вірити: *“А ті, хто хоче багатіти, упадають у спокуси та в сітку, та в численні нерозумні й шкідливі пожадливі, що втручають людей на загладу й загибель. Бо корень усього лихого то грошлюбство, якому віддавшиш, дехто відбилиш від віри й поклали на себе великі страждання”* [18:9-10]. Тут спостерігається зв'язкова ланка: багатство-спокуса-зло.

Святе Письмо говорить про те, що коли людина прагне жити в достатку, то вона віддаляється від Бога і думає лише про себе і свою вигоду. Прагнення до багатства відчужує від Бога; бажання стати багатим не можна вважати головною справою у житті: *“Ніхто двом панам служити не може, бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не можете Богові служити й мамоні”* [15:24].

Біблія закликає людей бути задоволеними тим, що вони мають: *“А ті, хто хоче багатіти, упадають у спокуси та в сітку, та в численні нерозумні й шкідливі пожадливі, що втручають людей на загладу й загибель”* [18:9].

Біблія наголошує, що головним багатством для християнина має бути віра та любов, і це виражається у самозреченні та слідуванні за Ісусом: *“Любов довго терпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!”* [19:4-7].

Праведні повинні бути щедрими, готовими поділитися і багатіти добрими справами: *“Хто крав, нехай більше не краде, а краще нехай працює та чинить руками своїми добро, щоб мати подати нужденному”* [20:28]. Чим більше людина віддає, тим більше вона отримує: *“Давайте і дадуть*

вам; мірою доброю, натоптаною, струснутою й переповненою вам у подолок дадуть. Бо якою ви мірою міряєте, такою відміряють вам” [13:38].

Господь бачить свій народ у бідності і проголошує, що він “багатий”: *“Я знаю діла твої, і біду, і убожество, але ти багатий, і зневагу тих, що говорять про себе, ніби юдеї вони, та ними не є, але вони зборище сатани”* [21:9]. Тут також прослідковується протиставлення двох понять “багатство-бідність”.

За Біблією, існують різні способи заробляння грошей: одні з них Господь схвалює, а інші – ні. До “правильних” способів належать:

1) наполеглива праця: *“і хліба не їли ні в кого даремно, але в перевтомі й напруженні день і ніч працювали, щоб не бути нікому із вас тягарем, ... Бо коли ми в вас перебували, то це вам наказували, що як хто працювати не хоче, нехай той не їсть!”* [22:8-10];

2) торгівля: *“Тонку туніку робить вона й продає, і купцеві дає пояси. Сила та пишність одяга її, і сміється вона до прийдецьного дня”* [23:24-25];

3) отримання грошей у спадок: *“Добрий лишає спадок і онукам, маєток же грішника схований буде для праведного”* [11:22];

4) інвестиція, капіталовкладення: *“Тож тобі було треба віддати гроші мої грошомінам, і, вернувшись, я взяв би з прибутком своє”* [24:27];

5) грошова пожертва: *“І знаєте й ви, филип’яни, що на початку благовістя, коли я з Македонії вийшов, не прилучилась була жадна Церква до справи давання й приймання для мене, самі тільки ви, що і раз, і вдруге мені на потреби мої посилали й до Солуня. Кажу це не тому, щоб шукав я давання, я шукаю плоду, що примножується на річ вашу”* [25:15-17].

“Неправильними” способами отримання багатства є:

1) крадіжка: *“Не кради!”* [26:15];

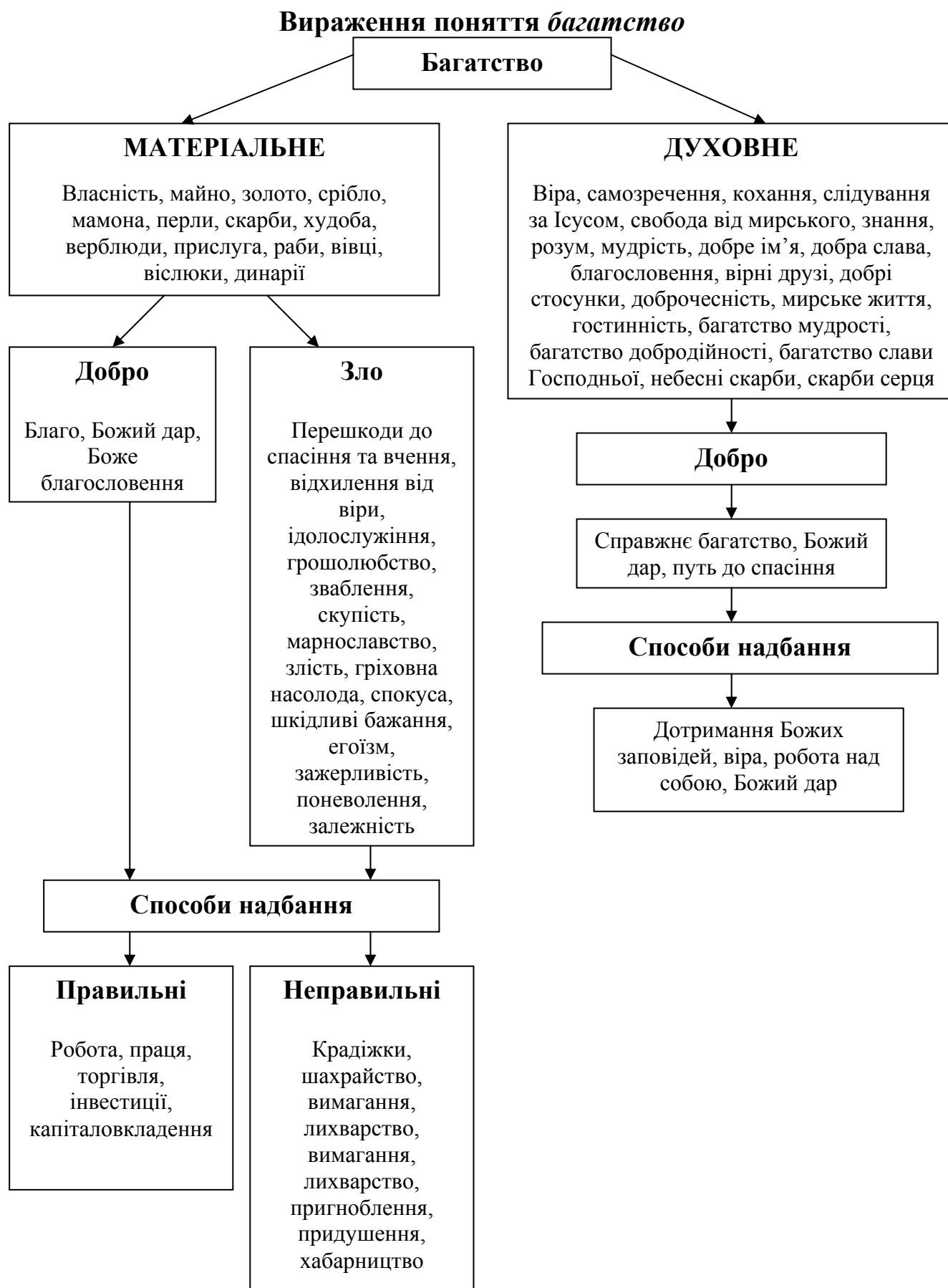
2) шахрайство: *“Не будеш гнобити ближнього свого, і не будеш грабувати, і не задержиш в себе через ніч аж до ранку заробітку наймита”* [27:13];

3) вимагання: *“А він їм казав: Не стягайте нічого над те, що вам звелено”* [28:13];

4) лихварство: *“Якщо дійсно візьмеш у заставу одягу ближнього свого, то вернеш її йому до заходу сонця”* [29:25];

5) пригноблення: *“І прибуду до вас Я на суд, і буду свідком швидким проти чарівників, і на перелюбників, і проти тих, хто присягу складає на лжу, і проти тих, хто заплатаю наймита тисне, вдову й сироту, хто відхилює право чужинця, Мене ж не боїться, говорить Господь Саваот”* [30:5].

Подамо вираження поняття **багатство** у такій схемі:

Висновки та подальші перспективи досліджень.

Аналіз численних виразів про багатство, що представлені у Біблії, дозволяє говорити про те, що Господь прихильно ставиться до багатих людей, якщо вони щедрі, розумні та заробили свій статок чесним шляхом. Проте у більшості випадків багатство зображується як джерело зла і може бути перешкодою на шляху людини до Божого Царства. У Святому Письмі йдеться про те, що не можна використовувати довіренні Богом цінності в егоїстичних цілях, бо зрештою це призведе до труднощів та проблем.

Біблія – це книга, яка проникла в культуру багатьох народів. Ті ідеї, філософські та етичні категорії, які знайшла своє відображення у Біблії, справили великий вплив на свідомість людей, лексику та фразеологію багатьох мов світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оноприенко С. Библеизмы современного русского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 "Русский язык". – Воронеж, 1997. – 18 с. 2. *Перша книга Мойсеева*: Буття. Книга 30 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 3. *Перша книга Мойсеева*: Буття. Книга 20 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 4. *Перша книга хроніки*. Книга 29 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 5. *Друга книга хроніки*. Книга 1 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 6. *Книга приказок Соломонових*. Книга 27 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 7. *Книга приказок Соломонових*. Книга 22 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 8. *Книга приказок Соломонових*. Книга 14 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 9. *Книга приказок Соломонових*. Книга 11 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 10. *Книга приказок Соломонових*. Книга 8 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 11. *Книга приказок Соломонових*. Книга 13 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 12. *Євангелія від св. Луки*. Книга 16 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 13. *Євангелія від св. Луки*. Книга 6 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 14. *Євангелія від св. Луки*. Книга 18 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 15. *Євангелія від св. Луки*. Книга 8 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 16. *Перше послання св. апостола Павла до Тимофія*. Книга 6 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 17. *Перше послання св. апостола Павла до коринтян*. Книга 13 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 18. *Послання св. апостола Павла до ефесян*. Книга 4 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 19. *Об'явлення св. Івана Богослова*. Книга 2 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 20. *Друге послання св. апостола Павла до солунян*. Книга 3 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 21. *Книга приказок Соломонових*. Книга 31 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 22. *Євангелія від св. Матвія*. Книга 25 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 23. *Послання св. апостола Павла до филип'ян*. Книга 4 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 24. *Друга книга Мойсеева*: Вихід 20 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 25. *Третя книга Мойсеева*: Левит 19 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 26. *Євангелія від св. Луки*. Книга 3 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 27. *Друга книга Мойсеева*: Вихід 22 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>. 28. *Книга пророка Малахії*. Книга 3 // Біблія; [Пер. Митрополита Іларіона (І. Огієнко)]. – Режим доступу до книги: <http://www.ukrlc.org/bible/index.htm>.

ТАРАСОВА О.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ФОНОСЕМАНТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПРЕСІЇ ПОЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ТЕКСТАХ ФРАНЦУЗЬКОГО СИМВОЛІЗМУ

У статті розглядаються фонічні структури (звукозображувальні, звукосимволічні, синестезійні) як фоносемантичні засоби компресії поетичної інформації у віршованих текстах французького символізму. Досліджується звукова організація поетичного тексту як один із способів емоційно-естетичного впливу на читача.

Ключові слова: фоносемантика, іконізм, фонічна структура, поетична формула.

В статье рассматриваются фонические структуры (звукоизобразительные, звукосимволические, синестезийные) как фоносемантические способы компрессии поэтической информации в стихотворных текстах французского символизма. Исследуется звуковая организация поэтического текста как одно из средств эмоционально-эстетического воздействия на читателя.

Ключевые слова: фоносемантика, иконизм, фоническая структура, поэтическая формула.

In the article are examined the phonetic structures (onomatopoea, soundsymbolism, synesthesia) as phonosemantics ways of compression of poetic information on poem material of French symbolism. Sound organization of poetic text is explored as one of facilities of emotionally-aesthetic influence on a reader.

Key words: phonosemantic, iconicity, phonic structure, poetic formula.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки знаменує проявлення інтересу до комплексного розгляду тих чинників, які впливають на розбудову та функціональну спрямованість мовних одиниць у межах художніх текстів. Вибір фоносемантичного аспекту дослідження поетичного тексту, котрий представляє собою естетико-знакову й інформаційно-комунікативну цілісну систему, зумовлено тенденціями розвитку сучасної парадигми лінгвопоетики щодо реалізації інтегративного підходу до аналізу мовних явищ у виявленні нових зв'язків і відносин між мовними одиницями. З'ясуванню підлягають фоносемантичні засоби вираження поетичних смислів у контексті звернення до художньо-зображальних якостей звуків у поетичному мовленні [1; 2], кольорової та функціонально-ознакової символіки звуків у поезії [3; 4], фоносемантичної характеристики в індивідуалізації авторського стилю [5; 6]. Окремий ракурс спрямовується на досліді фоносемантичного базису особливостей лінгвокреативної поетичної діяльності, що зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Відзначимо також підкреслення ролі фоносемантизму під час розгляду символістських віршованих структур [7; 8; 9]. У нашому дослідженні ми звертаємося до визначення фоносемантичних особливостей поетичного мовлення французького символізму задля встановлення засобів трансформування, стиснення поетичної інформації – концептуальної (ір)реальності, яка згорнена (естетично та знаково) адресантом у форму повідомлення й потенційно зорієтована на розгортання адресатом у процесі її творчого сприйняття. **Метою статті** є розгляд фоносемантичних засобів компресії поетичної інформації у текстах французького символізму, що передбачає вирішення таких **завдань**: визначення фоносемантичної основи компресії поетичної інформації символістських віршованих творів; виокремлення фонічних структур, у межах яких відбувається фіксація поетичної інформації, що є спрямованим на окреслення французької поетичної моделі світу доби символізму. **Матеріалом** дослідження слугують поетичні тексти французьких символістів Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембо.

У поетичному тексті інформація зберігається за участі динамічних механізмів представлення та структурування вербального виміру віртуальної реальності у вигляді типових блоків, які дозволяють реконструювати поетичні емергентні смисли. Демонстрація інформаційної складності поетичного тексту французького символізму відбувається за рахунок існування *поетичної формули*, сенс дії якої полягає в тому, що вона опосередковує собою компресію дійсності у тривимірну модель віртуальної реальності. У межах дії механізму компресії як демонстрації чи транслювання поетичної інформації символістського віршованого тексту залучаються фонічні структури, котрі набувають специфічного поетичного призначення. Під терміном “фонічна структура” розуміємо, спираючись на дослідження С.П. Гончаренка [10:86], таку поетичну формулу, котра є заснованою на алітераційному / асонансному повторенні звукобукви, звуко-літерного комплексу, фонестеми у площині поетичного тексту, що є здатною до об’єктивації чи передачі поетичної (смислової та / чи естетичної) інформації. У результаті розгляду фоносемантичних властивостей досліджуваних поетичних текстів визначено діапазон побутування фонічних структур як *звукозображувальних, звукосимволічних і синестезійних*, що вповні забезпечується наявністю механізму компресії поетичної інформації.

Наголосимо: хоча зображувальний звуковий повтор є найбільш простим та очевидним проявом фонетичного принципу в організації смислу поетичного тексту [11:17-19], звуконаслідування досягається не лише вживанням онома топей, які відтворюють певне звучання навколишньої дійсності (крики тварин, звуки стихій, робочого процесу), але й, головним чином, навмисним витворенням звукових ефектів шляхом накопичення певних слів, які самі по

собі не є ономапопеями [12:121]. Отже, досягається співвідносність фонетичного складу поетичного тексту, тобто його звукозображувальних фонічних структур, та зображальної картини, що результує натуралістичність, “зримість” змодельованої адресантом картини світу із залученням ефекту відтвореного звучання. Зокрема, текст поезії П. Верлена “Soleils couchants” надає можливість простежити зазначені позиції, коли живописні образи мають звукову характеристику: установка на звукозображальність зреалізована через зовнішнє прочитання вірша за допомогою міжрядкових уживань поетичної формули на алітераційовані [k], [s] – [ʃ], що викликає почуття зримої, реалістичної картини:

*Une aube affaiblie
Verse par les champs
La mélancolie
Des soleils couchants.
La mélancolie
Berce de doux chants
Mon cœur qui s'oublie
Aux soleils couchants. (Verlaine Єр, 47)*

Така “фонова” функція звукозображувальності пов’язує останню з художніми засобами простору творення (“картина в картині”) у живописі, які корелюють із системою образотворення у площині поетичного тексту. У цьому випадку можна стверджувати, що у поетичному тексті “зображальність” і “внутрішнє звучання” слова знаходять своє органічне поєднання.

У межах словесних поетичних образів символістських текстів, що демонструють потенційний вміст у них звукосимволічних фонічних структур, спостерігаємо наявність асоціативного контакту інформаційних сутностей на основі встановлення еквівалентностей, котрі матимуть такий вигляд:

1) зв’язку асоціативних відношень за опозицією / подібністю / тотожністю / схожістю на основі їх комбінаторної значущості, що вичленовується за умов виявлення схожості чи результируючої несумісності інформаційних сутностей, скомпресованих у склад *контраст / компаративної звукосимволічної поетичної формули*;

2) ієрархії логічної суміжності асоціативних відношень інформаційних сутностей, складених у *контигуальну звукосимволічну поетичну формулу*.

У поезії французького символізму енергетична напруга емоційного навантаження-переживання ліричного суб’єкта нерідко перебуває у прямій залежності від стану природи. І при цьому характер людського почуття логічно розвивається з настроїв природи, конкретизуючись в окремих деталях: відбувається нагромадження звукосимволічних фонічних структур, в основному у вигляді накопичення поетичних формул на сонорні та спіранти,

сполучених із голосними, у складі ключових лексем, що набувають звукосимволічного гатунку. У словесному поетичному образі “*murmure sa romance: les saules frissonnants pleurent, les nénuphars froissés soupirent, les vents tombants t’avaient parlé tout*” (Rimbaud Ec, 13) на початковій стадії спостерігаємо щільність сонорних у вигляді компаративної поетичної формули, що її можна продемонструвати таким лалцюгом [m] – [r] – [m] – [r] – [r] – [m] – [n], що презентує за функцією зачину гармонійність звукової символізації через послідовне усталення консонантів, які чергуються, в лексемах на позначення людського мовлення. Надалі додаванням поетичних формул на спіранти [s], [ʃ], сполучених із лабіалізованими “o-утворювальними”, [u] голосівками та вібрантом [r], у складі слів із семантичного поля “Nature”, створюється ефект просторового розширення меж утвореної віртуальної реальності.

Оказіональним, віртуально змодельованим, “озвученим” компонентом у поезії французького символізму стають синестезійні фонічні структури образної звукової іконічності, які й роблять останню “істинною” [13:1], тобто такою, що є вмотивованою, викликаною до життя естетичною настановою “теорії відповідностей” у розбудові віртуально-символістської, альтернативної, а отже, – надчуттєвої, картини світу.

Термін “синестезія” як “транспозиція одних відчуттів в інші” використовується у психології, мистецтвознавстві, культурології, літературознавстві та лінгвістиці [див. огляд 14:82-84; 15:89-91] щодо означення специфічного боку емоційного сприйняття світу. Тому можна стверджувати, що джерела поезії містяться у мовленні емоційного типу, де отримує своє відбиття спонукально-сугестивні щодо реципієнта відношення адресанта до (іp)реальної дійсності, віддзеркаленої у текстовому просторі. Отже, синестезія діє за асоціативною схемою $X \rightarrow Y$, де X є стимулятором синестетичного досвіду, а Y – досвіду додаткового. Таким чином, синестезія поєднує, а точніше, – асоціює, відчуття та/чи чуттєві концепти за рівнями: 1) бімодальним: найбільш розповсюдженою є двокомпонентна схема; 2) мультимодальним: схема з 3-х і більше складників; 3) категоріальним, або когнітивним, або концептуальним: асоціюванню піддаються вторинні сприйняття, поглиблені за рахунок когнітивних позицій (форма, колір, розташування у “віртуальному” просторі) з культурними категоріями (число, літера, слово) [16].

Поезія французького символізму з її навмисною невимовністю, недоказаністю веде до пошуку засобів компресії інформації, яким потенційно притаманна багатокомпонентність, поліфункціональність, різнопоєднання. Тому саме синестезія стимулює психоемоційні енергетичні витрати поетичної інформації у вигляді фонічних структур і породжує явище компресії як

одночасність звукового існування поетичної інформації, зокрема в аудитивному, колористичному чуттєвих вимірах. Так, словесний поетичний образ “*La Lune blanche / Luit dans les bois; / De chaque branche / Part une voix / Sous la ramée*” (Verlaine Єр, 6) демонструє концентрацію як алітераційних, так й асонансних поетичних формул. Основу елегійного ескізу становить чергування консонантних поетичних формул на плавний [l] та проривні [b], [d] у перших двох рядках розглядуваного п’ятивірша. Констатуємо подальше алітерування приголосних за ознакою наявності звуку, тобто на аудитивній основі, а саме – дзвінких [d], [k], [v] та вібранта [r]. Отже, загальне кількісне домінування лікідних сонант [l] (6) та [r] (3) за підтримки дзвінких проривних створює акустично-артикуляційний ефект звучання “ковзаючого, прозорого, ясного” [17:176], що відповідає змістовому плану словесного поетичного образу – змалюванню місячної ночі. Звукове інструментування у вигляді асонансної поетичної формули на [a], що за рядками має такий розподіл [a] ← [ã] / [ã] ← [wa] / [a] ← [ã] / [a] ← [wa] / [a] = [a], своїм рівномірним розташуванням вповні корелює із спокійними обертонами місячної ночі. Ударне кінцеве [a] кожного разу зазнає перенесення (←) на початок рядка, змінюючи тональність: назальна переходить у голосну переднього ряду, а голосівка заднього ряду в назальну. Подвійна [a] переднього ряду четвертого рядка відбивається у п’ятому у вигляді подвійної ненаголошеної того самого регістру. Відтак, обертони переднього, заднього ряду та назальне [a] є співзвучними із аудитивною гамою місячної ночі.

Таким чином, у поезії французького символізму синестезія реалізує модерні тенденції до синкретизації художньої культури, спрямованої на стимулювання емоцій та постанову нових естетичних проблем, створюючи тим самим прецедент породження новообразів, що дзеркально (за прототиповими схемами) і, водночас, окказіонально (віддчуттєво) згущують у просторі поетичного тексту різноманітні інформаційні сутності.

Відтак, результати вивчення звукової тканини тексту утверджують не випадковість звукового оформлення та його співвідносність із емоційним насиченням за рахунок підвищеної фонічної впорядкованості, надінформативності, які передбачають застосування цілої системи “звуко-смислів” (С.П. Гончаренко [10]), “фонетичних смислів” (Ю.В. Казарін [1]), які мають психологічну, асоціативну та власне текстову природу. У такому разі, компресія інформації досягає своєї гранично ущільненої реалізації: перебіг думки, логічні докази та причини укладання поетичного повідомлення залишаються невідомими. Спостереженню піддаються лише перцептивний початок та раптовий результат загадкового, інтуїтивного проникнення адресанта в інформаційну сутність – від сигнала-імпульсу до цілісної реакції-прозріння, що й веде до відхилення в бік словесних поетичних новообразів,

коли навіть “затерті” слова набувають незвично нового, феноменологічного інтерпретування, творячи своєрідний символістський жаргон. При цьому, творення нового лексикону засновується, з одного боку, на какофонії: поетичні формули на проривні [p], [b], [k] та вібрант [r] – “*Ithyphaliques et pioupiesques / O flots abracadabrantesques*” (Rimbaud Ec, 32), “*Le regard m’a fait soudainement renaître*” (Baudelaire Ec, 69), “*Le cœur fou robinsonne*” (Rimbaud Ec, 102); а з іншого, на евфонії: поетичні формули на шумні глухі шиплячі та свистячі [ʃ], [s] “*La reine aux fesses cascades*” (Rimbaud Ec, 55), “*chat séraphique*” (Baudelaire FdM, 110).

Відтак, уникнення “зовнішності”, відхід у підсвідоме супроводжуються модерними креаціями у бік незнаного, надчуттєвого, де не міститься чіткого розмежування між фізичним (le physique) і ментальним (le mental), об’єктивним (l’objectif) і суб’єктивним (le subjectif), що й результує створення свідомої містифікації. Звідси, для естетики французького символізму характерним видається встановлення адресантом “контакту” з поетичним інформаційним референтом за допомогою чуттєвого досвіду.

Проведений аналіз дозволяє нам підсумувати: явище компресії поетичної інформації у текстах французького символізму ґрунтується на визначенні фоносемантичних співвіднесень щодо окремих звуків мови у складі фонічних структур, котрі виступають формантами словесних поетичних образів, маючи на меті збільшення інформаційного обсягу повідомлення. **Перспективним** видається дослідження когнітивно-комунікативних моделей поезії французького символізму, в межах яких за допомогою фоносемантичних засобів відбувається стиснення поетичної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казарин Ю.В. Проблемы фоносемантики поэтического текста: [учеб. пособие] / Юрий Викторович Казарин. – М.: Изд-во УрГУ, 2000. – 171 с.
2. Павловская И.Ю. Фоносемантический анализ речи / Ирина Юрьевна Павловская. – СПб.: СПбГУ, 2001. – 292 с.
3. Прокофьева Л.П. Цвето-звуковая ассоциативность в языке и идиостиле / Л. П. Прокофьева // Труды Пед. ин-та Саратовск. гос. ун-та им. Н.Г. Чернышевского: сб. ст. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 2003. – Вып. 2. – С. 182-192.
4. Солодовникова О.Г. Фонестема как синергетическое единство и ее функции в английском поэтическом тексте (VII – XX вв.): автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.Г. Солодовникова. – М., 2009. – 20 с.
5. Фадеева Е.Н. Фоносемантическая характеристика индивидуального стиля автора: на примере поэтической речи XX века: автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Е.Н. Фадеева. – Тула, 2004. – 21 с.
6. Шарапилова Э. А. Фоносемантика в лирике Марины Цветаевой: автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Э.А. Шарапилова. – Махачкала, 2000. – 20 с.
7. Якобсон Р. “Кошки” Ш. Бодлера // Структурализм: “за” и “против”: статьи / Р. Якобсон, К. Леви-Стросс. – М.: Прогресс, 1975. – С. 231-255.
8. Balard Th. L’interaction phono-sémantique dans la poésie symboliste / Thierry Balard. – Lille: Université de Lilli III, 1998. – 158 p.
9. Cappello S. Le réseau phonique et le sens: l’interaction phono-sémantique en poésie / Sergio Cappello. – P.: CLUBB, 1990. – 169 p.
10. Гончаренко С.Ф. Стилистический анализ испанского стихотворного текста (основы теории испанской поэтической речи) / Сергей Филиппович Гончаренко. – М.: Высшая школа, 1988. – 192 с.
11. Зубова Л.В. Язык поэзии Марины Цветаевой: (Фонетика, словообразование, фразеология) / Людмила Владимировна Зубова. – СПб.: Изд-во С.-Петербургск. ун-та, 1999. – 232 с.
12. Качуровський І. Фоніка / Іван Качуровський. – К.: Либідь, 1994. – 168 с.
13. Magnus M. What’s In a Word? Studies In Phonosemantics: [монографія] / Margaret Magnus. – Трондхейм, 2001. – 193 p.
14. Воронин С.В. Основы фоносемантики / Станислав Васильевич Воронин. – [2-е изд.] – М.: ЛЕНАНД, 2006. – 239 с.
15. Єщенко Т.А. Синестезія як феномен психолінгвістики та лінгвокультурології (на матеріалі української поезії кінця XX століття) / Т.А. Єщенко, Н.А. Дмитрієва // Мова та культура: Проблеми загальної, германської, романської та слов’янської стилістики:

Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції: тези доп. – Горлівка: Видавництво ГДПІМ, 2007. – Т. 1. – С. 89-101. 16. <http://www.synesthesie.info/?post/Differentes-formes-de-synesthesie>. 17. Граммон М. Звук как средство выразительности речи / Моррис Граммон // Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: Очерки и извлечения. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1990. – С. 175-178.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Baudelaire FdM. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal. – Режим доступу: <http://hypermedia.univ-paris8.fr/bibliotheque/Baudelaire>. 2. Rimbaud Ec. Rimbaud A. Œuvres complètes. – Режим доступу: <http://hypermedia.univ-paris8.fr/bibliotheque/Rimbaud>. 3. Verlaine Ep. Verlaine P. Œuvres poétiques [Document électronique] Reproduction: Num. BNF de l'éd. de, Paris: Bibliopolis, 1998-1999. Reprod. de l'éd. de, Paris: Garnier, 1987.

ТЕРЕХОВА Д.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ВИЯВЛЕННЯ СИМВОЛІЧНОСТІ ОБРАЗІВ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У статті проаналізовано асоціативні поля слів БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА, одержаних внаслідок проведення спрямованого асоціативного експерименту серед респондентів України, Росії та Білорусі. У результаті виявлено загальні та національно-специфічні риси образів мовної свідомості східних слов'ян. Особливу увагу приділено асоціаціям, що відбивають символічність образів мовної свідомості респондентів.

Ключові слова: образ світу, мовна свідомість, асоціативний експеримент, асоціативне поле.

В статье проанализированы ассоциативные поля слов БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА, полученные в результате проведения целенаправленного ассоциативного эксперимента среди респондентов Украины, России и Беларуси. В результате выявлены общие и специфические черты образов языкового сознания восточных славян. Особенное внимание уделено ассоциациям, которые отображают символичность образов языкового сознания респондентов.

Ключевые слова: образ мира, языковое сознание, ассоциативный эксперимент, ассоциативное поле.

The article is devoted to analyses of associative fields of words БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА that were defined as a result of directed associative experiment among Russian, Ukrainian and Byelorussian respondents. In the research common and national specific features of east Slavonic mentality images reflected in languages were defined. Special attention was paid to associations with symbolic connotations of images in language mentality of the respondents.

Key words: the reflection of the world, language consciousness, associative experiment, associative field.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Вивчення внутрішнього світу людини привертає увагу філософів, лінгвістів, літературознавців, психологів з давніх часів, однак, очевидно, ця проблема належить до розряду “вічних”, тому час від часу спалахує інтерес до неї та намагання розв'язати, або хоча б наблизитися до таємниць її розв'язання. Зрозуміло, що антропоцентрична парадигма в лінгвістиці сприяє цьому, оскільки всі світлі й темні боки внутрішнього світу людини, особливості її душі мають вербальне вираження. Ставлення людини

до оточуючого світу, країни, де вона мешкає, людей, природи, життя в цілому відображає розум, почуття, емоції, переживання, оцінку, тобто цілий комплекс компонентів, які розкривають особливості внутрішнього світу людини. “Заирнути” у цей світ допомагають психолінгвістичні методи дослідження. Нами використано метод вільного та спрямованого асоціативного експерименту, оскільки вони дають можливість вивчення мовної свідомості людини. Кожна людина є представником певної нації, тому даний метод дозволяє виявити етноспецифіку образів мовної свідомості респондентів.

Ця проблема безпосередньо пов’язана з етнопсихолінгвістичними розробками останніх двох десятиліть, а саме: вивченням національно-культурної специфіки мовної свідомості індивідууму та етносу. У психолінгвістиці сформовано нові напрями досліджень, у межах яких образи свідомості однієї культури аналізуються в процесі контрастивного зіставлення з образами свідомості іншої культури.

Актуальність роботи зумовлена недостатнім вивченням мовної свідомості представників близькоспоріднених народів в українському мовознавстві. Міжкультурні зіставлення мовної свідомості представників різних етносів репрезентують національно-культурну специфіку фрагментів образів світу, що стоять за словом у кожній мові.

Мета дослідження – виявлення загального і специфічного у формах існування та функціонування мовної свідомості носіїв близькоспоріднених мов, проведення комплексного зіставного аналізу асоціативних полів слів, пов’язаних із внутрішнім світом людини.

Предметом роботи є зіставне вивчення мовної свідомості росіян, українців і білорусів.

Об’єктом дослідження є група слів (100), які відбивають найважливіші сфери буття людини: родина; душа, розум; моральні цінності; батьківщина; суспільство, соціальні інститути; мистецтво, освіта, наука, релігія та інші. Виявлення фрагментів образу світу дає можливість одержати цілісне уявлення, розуміння внутрішнього світу людини як представника національно-мовної спільноти.

Матеріал одержано внаслідок проведення спрямованого асоціативного експерименту (у межах психолінгвістичного дослідження) на межі XX та XXI сторіч. Респондентами були студенти гуманітарних та технічних вищих навчальних закладів трьох країн: України, Росії, Білорусі (по сто представників від кожного народу).

Наукова новизна полягає в застосуванні методу асоціативного гештальту до зіставного аналізу асоціативних полів поданих слів-корелятів у близькоспоріднених мовах за наслідками спрямованого асоціативного експерименту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про широкий спектр проблематики вивчення символів у філософії, літературознавстві, лінгвістиці, культурології, укладено навіть окремі словники символів у різних культурах. Психолінгвістичні підходи до вивчення символічності асоціацій, образів мовної свідомості поширені значно меншою мірою. Саме тому **завдання статті** полягає в проведенні зіставного психолінгвістичного аналізу асоціативних полів стимулів-корелятивів **БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА** в близькоспоріднених мовах задля виявлення специфічності та символічності образів мовної свідомості. Відомі дослідження безпосередньо поняття “Батьківщина” з інших поглядів таких дослідників, як Мукосяєва О.О. [1], Прохорова Т.П. [2], Степанов Ю.С. [3], Шаладонова Ж.С. [4], Шитік А.В. [5] та інших.

Наукові результати виявляються у встановленні структури асоціативних полів зазначених слів-стимулів та репрезентації спільних і відмінних рис образів мовної свідомості в даних фрагментах образів світу українців, росіян та білорусів.

Завдання цього спрямованого асоціативного експерименту полягало в тому, що респондентам було запропоновано дібрати до поданих слів порівняння за наданим зразком.

При розгляді одержаних реакцій загальні та етноспецифічні риси асоціативних полів помічаємо вже в їх ядрах:

Таблиця 1

Ядра асоціативних полів стимулів БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА (за наслідками спрямованого експерименту)

№ п/п	Українська мова	Російська мова	Білоруська мова
1.	<i>мати (21)</i>	<i>мать (25)</i>	<i>маці (26)</i>
2.	<i>дім (6)</i>	<i>дом (12)</i>	<i>дом (9)</i>
3.	<i>країна (6)</i>	<i>страна (9)</i>	<i>Беларусь (5)</i>
4.	<i>матір (5)</i>	<i>земля (3)</i>	<i>Бацькаўшчына (4)</i>
5.	<i>земля (4)</i>	<i>колыбель (3)</i>	<i>зямя (3)</i>
6.	<i>родина (4)</i>	<i>место (3)</i>	<i>краіна (3)</i>

Ядра асоціативних полів слів-стимулів, одержаних за наслідками спрямованого асоціативного експерименту, репрезентують одностайність відповідей респондентів у найчастотніших реакціях: представники трьох східнослов'янських народів порівнюють і пов'язують поняття «Батьківщина» насамперед із матір'ю (*мати (21)* й *матір (5)* / *мать (25)* / *маці (26)*), потім із домівкою (*дім (6)* / *дом (12)* / *дом (9)*).

Наступними за частотністю, отже, і значущістю, є реакції українців – *країна (6)*, росіян – *страна (9)*, білорусів – *Беларусь(5)*, *країна (3)*; для респондентів трьох країн – *земля (4)* / *земля (3)* / *зямя (3)*. На відміну від інших, українці пов'язують батьківщину безпосередньо з родиною (*родина (4)*).

Для росіян притаманно розуміння Батьківщини як “малої батьківщини”, місця народження і життя (*место (3)*), своїх витоків (*колыбель (3)*).

Реакції ядер асоціативних полів висвітлюють основні грані образів мовної свідомості представників трьох східнослов'янських народів. Більш виразно ці риси проявилися при дослідженні асоціативних полів у цілому, проведеного за методикою “асоціативного гештальту” [6].

Підсумки аналізу розміщено в таблиці:

Таблиця 2

**Зони гештальтів асоціативних полів
стимулів БАТЬКІВЩИНА / РОДИНА / РАДЗИМА
(за наслідками спрямованого експерименту)**

№ п/п	Зони гештальтів	Українська мова, %	Російська мова, %	Білоруська мова, %
1.	Батьківщина-мати	29	27	29
2.	Держава	10	16	13
3.	Рідний дім	9	14	14
4.	Ставлення до батьківщини	7	7	8
5.	Земля	7	3	4
6.	Сім'я	7	-	-
7.	Природні явища	6	1	2
8.	Що дає	5	1	-
9.	Мала батьківщина	3	9	9
10.	Флора	2	4	3
11.	Речі побуту	2	3	-
12.	Астрономічні об'єкти	2	3	1
13.	Моральні якості	2	-	-
14.	Фауна	1	-	-
15.	Люди	1	1	2
16.	Мир	1	1	-
17.	Релігія	1	1	-
18.	Страви	1	1	-
19.	Соціальні інститути	1	-	-
20.	Частини тіла	1	-	-
21.	Господарство	1	-	-
22.	Почуття	-	5	2
23.	Символи держави	-	2	-
24.	Життя	-	1	1
25.	Календар	-	1	-
26.	Персоналії	-	1	-
27.	Характеристики	-	-	3
28.	Спадщина	-	-	1
29.	Господарство	-	-	1
Усього зон		21	19	15

За результатами аналізу, як свідчить подана таблиця, асоціативний гештальт поля стимулу БАТЬКІВЩИНА має двадцять одну зону, трохи менше – дев'ятнадцять зон визначено в гештальті асоціативного поля стимулу РОДИНА та п'ятнадцять зон – стимулу РАДЗИМА.

Ядра асоціативних гештальтів складають дві найбільші за обсягом зони: у гештальтах української та російської мов це зони “Батьківщина-мати” – 29 % та

27 %, “Держава” – 10 % та 16 %, у гештальті білоруської мови – “Батьківщина-мати” – 29 %, “Рідний дім” – 14 %. Навіть при збігові зон спостерігаємо різні кількісні показники, що їх характеризують, та часткові розбіжності в якісному наповненні. Наприклад, зона “Батьківщина-мати” містить здебільшого схожі асоціації в трьох гештальтах: *мати* (21), *матір* (5), *ненька* (3), *мама* (У) / *мать* (25), *мама* (2) (Р) / *маці* (26), *мать* (р.) (2), *матуля* (Б). У зоні “Держава” спостерігаємо більше розбіжностей: *країна* (6), *батьківщина* (2), *Африка*, *Україна* (У) / *страна* (9), *Россия* (2), *отечество* (2), *отчизна* (2), *одно из государств мира* (Р); відповідна зона в гештальті білоруської мови, що не входить до ядра асоціативного гештальту, проте близька до нього, оскільки займає за обсягом реакцій третє місце, подана такими реакціями: *Беларусь* (5), *бацькаўшчына* (4), *країна* (3), *айчына*. Отже, російські та українські респонденти пов’язують досліджуваний стимул з країною, вітчизною, проте реакції, що позначають безпосередньо їхню країну, не є численими: *Україна* (У) / *Россия* (2) (Р). На відміну від них, білоруські респонденти більшою мірою асоціюють батьківщину саме з їх країною – *Беларусь* (5), а також із вітчизною – *бацькаўшчына* (4), *айчына*.

Порівняння батьківщини з матір’ю є характерним для представників трьох східнослов’янських народів. Це зумовлено особливостями відповідних культур, де один з основних членів родини – мати – в народі споконвіку в пошані, бо “мати праведна – опіка й охорона камінна”, для кожного “найдорожча пісня, з якою мати колисала” [7:355-357]. Споконвічним є ставлення східних слов’ян до рідної землі як до захисниці, матері, у чому виявляється народнопоетичне уособлення рідної землі, Вітчизни, а відповідні асоціації засвідчують це і мають символічне значення.

При подальшому розгляді гештальтів асоціативних полів у трьох мовах помічаємо ще кілька зон, наявних у всіх гештальтах, їх десять. Наприклад, зона “Рідний дім” має однаковий обсяг у гештальтах російської та білоруської мов – 14 %, менший – 9 % – у гештальті української мови. Якісне наповнення здебільшого збігається в трьох гештальтах: *дім* (6), *рідний дім* (2), *замок* (У) / *дом* (12), *родной дом* (2), *домик в деревне* (Р) / *дом* (9), *хата* (2), *квартира* (р.), *крэпасць*, *мая хата* (Б.), хоча є й певні специфічні риси: українці порівнюють Батьківщину не лише з рідною домівкою, а ще і з замком, росіяни – з хатинкою в селі, білоруси – з квартирою та фортецею.

Зона “Ставлення до батьківщини”, наявна в трьох гештальтах, подана такими реакціями: *безпека*, *годівниця*, *ілюзія*, *мрія*, *тягар* (У) / *данность*, *защитница*, *корни*, *оплот*, *опора*, *отдушина*; *то, о чем помнишь* (Р) / *абавязак*, *галоўнае у жыцці*, *дар*, *прыналежнасць* та ін. (Б). Отже, українські та російські респонденти порівнюють Батьківщину з захисницею, годівницею, опорою в житті, хоча окремі асоціації – *ілюзія*, *тягар* – ілюструють не споконвічне, а

сучасне особисте ставлення окремих українців, що є свідченням тенденцій сьогодення в суспільстві, коли незадоволення життям на рідній землі примушує багатьох людей шукати кращої долі за кордоном. Білоруські респонденти демонструють свою приналежність до рідної землі, вважають це поняття певним пріоритетом (*галоўнае у жыцці*) і мають почуття обов'язку по відношенню до неї.

Зона “Земля”, подана асоціаціями: *земля (4), рідна земля, рідна земля-мати, територія (У) / земля (3) (Р) / зямля (3), зямля продкаў (Б)*, – засвідчує ідентичне поєднання батьківщини з рідною землею в респондентів трьох країн.

Зона “Мала батьківщина” має асоціації: *край, місце проживання; простір, де живеш (У) / место (3), край (2), город, место жительства, место рождения, место рождения и поклонения (Р) / места народження (3), веска, горад, куток, куток прыроды (Б)*. Поняття “малої батьківщини” також є притаманним респондентам трьох народів і певною мірою тісно пов'язане не лише з рідним краєм, а й з рідною домівкою.

Зона “Флора”, на наш погляд, дуже яскраво вимальовує традиційні етноспецифічні символічні образи мовної свідомості українців, росіян і білорусів, закріплені в численних фольклорних та літературних творах: БАТЬКІВЩИНА – *калина (2) (У) / РОДИНА – парное молоко, береза, солнце; поляна с березами, полянка с березами, цветок (Р) / РАДЗИМА – васілек (Б)*.

Зона “Астрономічні об'єкти” представлена реакціями: *небо, сонце (У) / Вселенная, солнышко; (Р) / неба край (Б)*. Вони здебільшого зближують образи мовної свідомості респондентів.

Деякі зони наявні лише в гештальтах двох мов, наприклад: зона “Релігія” присутня в гештальтах української та російської мов. Асоціації цієї зони: *некло (У) / храм (Р)*, – не лише засвідчують певну релігійність особистостей, а й показують протилежні образи з відповідною оцінкою.

Зона «Страви» є в гештальтах української та російської мов. Реакції *сало (У) / парное молоко, береза, солнце; (Р)* чітко дають символічні образи традиційної української та російської кухні.

Сало – важливий продукт харчування в українців, показник добробуту родини, що закріплено в багатьох прислів'ях і приказках: “Живу добре: сало їм, на салі сплю, салом укриваюсь”, “Якби мені паном бути, то я б сало з салом їв” [7: 520-521].

Молоко в російській, як і в слов'янській, кухні є одним з найголовніших продуктів харчування, який вживається як окремо, так і входить до складу багатьох традиційних страв. Воно засвідчує селянський уклад життя, особливості національного побуту та способу життя.

Зони “Почуття”, “Життя” є в гештальтах російської та білоруської мов. Безперечно, поняття “Батьківщина” і “життя” є невід'ємними, взаємозалежними

для кожної людини. Однак, почуття до Батьківщини у респондентів Росії та Білорусі досить суперечні: *первая любовь* (2), *горе, патриотизм* (Р) / *боль, любоу* (Б). Головне, що вони не ілюструють байдужість: це переплетіння любові й болю за рідну землю. І це ставлення якнайкраще характеризує внутрішній світ сучасників, характерне для менталітету східнослов'янських народів протягом усієї історії.

Зона “Речі побуту”, наявна в двох гештальтах, має асоціації: *колыска, ліжко* (У) / *колыбель* (3) (Р), – це відображення традиційних образів першоджерела, витоків людини, які символічно передаються через даний предмет побуту – колиску – невеличке ліжечко для сну і колисання дитини.

Окремі зони наявні лише в одному гештальті. Так, наприклад, у гештальті української мови це зона “Сім’я”. Вона подана реакціями: *родина* (4), *батьки, рід, сім’я*. (Ця зона саме в українських респондентів дуже часто присутня й досить численна і в інших асоціативних полях). “Ідея роду має велике значення в духовності українського народу ... У Іпатьєвському літопису: “Ми – от роду руського”; проглядає це й у “Слові о полку Ігоревім”, де говориться про русичів як про “Дажьбожих онуків”, і в пізніших виразах: “козацького роду”, “чесного роду”, “славного роду”, “землеробського (хліборобського) роду”. Ідея кровного роду ширшає й охоплює сусідів, земляків, громаду. Особливого значення набував родовий термін *батько* – не лише старший у родині чи роді, але й провідник, напр., батько-отаман ... Немає більшого гріха й сорому, як зректись роду” [7:501]. Так подає словник символів української культури. Очевидно, що значення роду, сім’ї є важливим і для сучасної людини.

У зоні українського гештальту “Моральні якості” наявні реакції: *совість, честь*, – які засвідчують моральні принципи, погляди, переконання, що пов’язуються з батьківщиною та ілюструє патріотизм респондентів.

Асоціація зони “Господарство” *вулик* свідчить про бджолярство, традиційне заняття українських селян, невід’ємну частину образу мальовничого села, безкраїх ланів з квітучими соняшниками та гречкою, садів та гулом бджілок ...

У гештальті російської мови є такі зони: “Символи держави” (асоціація *знамя* вказує на головні символи держави), “Календар” (реакція *май* якнайкраще передає образ Батьківщини розквітаючої в буянні природи), “Персоналії” (звичайно, саме *Есенин* є співцем російської землі, виразником її душі, селянського укладу життя, природи, її споконвічної краси, який не лише відобразив символи російської культури у своїй творчості, а й сам є невід’ємною часткою, її символом).

Гештальт білоруської мови також містить окремі зони, наприклад, “Вид діяльності”, представлена реакцією *праца*; “Спадщина” – асоціацією *спадчына* тощо.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Спрямований асоціативний експеримент дозволяє більш глибоко і всебічно розглянути етнокультурну специфіку фрагментів образів світу представників східнослов'янських народів. Він на іншому рівні дозволяє розгорнути насиченість фрагменту образу свідомості, що стоїть за стимулом. У подальшій роботі буде проведено поглиблений аналіз матеріалу спрямованих асоціативних експериментів та виявлено символічність асоціацій стосовно всіх досліджуваних стимулів-корелятивів у трьох східнослов'янських мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мукошеева Е.А.* Концепт РОДИНА в песнях, посвященных Петербургу // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Матер. докл. III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7-9 апреля 2005 г.: в 3 ч. – Ч. 2 / Отв. ред. А.В. Зубов, С.М. Прохорова. – Минск: МГЛУ, 2005. – С. 158-160.
2. *Прохорова Т.П.* Выявление национально-культурного компонента на материале повторной номинации понятия “Родина” // Национально-культурный компонент в тексте и в языке: Тезисы докладов Междунар. научн. конф., 5-7 октября 1994 г.: В 2 ч. – Ч. 1. – Минск: Універсітэцкае, 1994. – С. 43-45.
3. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001.
4. *Шаладонова Ж.С.* Лёс чалавека, зямлі і Бацькаўшчыны ў паэме Якуба Коласа “Новая зямля”: 10.01.01: Аўторэф. дыс. ... канд. філал. навук: – Мінск: НАН Беларусі, Ордэна Дружбы народаў Інстытут літаратуры імя Я. Купалы, 1998. – 14 с.
5. *Шитик А.В.* Концепт РОДИНА в поэзии В. Набокова // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Матер. докл. III Междунар. науч. конф. под эгидой МАПРЯЛ, Минск, 7-9 апреля 2005 г.: в 3 ч. – Ч. 3 / Отв. ред. А.В. Зубов, С.М. Прохорова. – Минск: МГЛУ, 2005. – С. 201-204.
6. *Марковина И.Ю., Данилова Е.В.* Специфика языкового сознания русских и американцев: опыт построения “ассоциативного гештальта” текстов оригинала и перевода // Языковое сознание и образ мира. – М., 2000. – С. 116-132.
7. *Жайворонек В.В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

ТЕРЕХОВА С.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ТЕРМІНИ ПАРАДИГМА, ПАРАДИГМАЛЬНИЙ, РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ, РЕПРЕЗЕНТАТИВНИЙ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ. ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено аналізу термінів *парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний (метод)* у межах запровадження поліпарадигмального підходу в лінгвістиці і, зокрема, поліпарадигмального аналізу як комплексного багаторівневого дослідження мовних одиниць з позиції структурного, логіко-семантичного \ концептуального, функціонально-семантичного і психолінгвістичного підходів. Спробу проведення такого аналізу в статті здійснено на матеріалі репрезентацій традиційних і перехідних типів особового указування в українській, російській та англійській мовах.

Ключові слова: парадигма, репрезентація, репрезентативний метод, поліпарадигмальний підхід, функціональна семантика, референція.

Стаття посвящается анализу терминнов *парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний (метод)* в параметрах полиарадигмального подхода в лингвистике и, в частности, полипарадигмального анализа как комплексного многоуровневого исследования языковых единиц с позиции структурного, логико-семантического \ концептуального, функционально-семантического и психолингвистического подходов. Попытка проведения такого анализа в статье осуществлена на материале репрезентаций традиционных и "переходных" типов указания на лицо в украинском, русском и английском языках.

Ключевые слова: парадигма, репрезентация, репрезентативный метод, полипарадигмальный подход, функциональная семантика, референция.

This article studies verbal means that are used to embody some fragments of the system of spatial, temporal, and personal coordinates in Ukrainian, Russian and English in frames of polyparadigmatic approach. Terms *paradygm*, *paradygmal*, *representation*, *representative (method)* are analyzed and defined in it. Polyparadigmatic approach introduced in this research allowed to additionally employ inclusion notional and associative analysis, which highlighted the way native speakers of the contrasted languages conceptualize deictic representations in their typical and specific features. The article considers types of reference taken in its wide meaning in the languages under analysis, including its transitive types grounded in mono- and polysemy, mono- and polyfunctionality, transsemantic and transfunctional character of the verbal units under study.

Key words: paradygm, representation, representative method, polyparadygmal approach, functional semantics, reference.

Актуальність дослідження зумовлюється, відсутністю однозначного визначення термінів *парадигма*, *парадигмальний*, *репрезентація*, *репрезентативний* у мовознавстві. Разом із тим, у сучасному загальному та типологічному мовознавстві немає цілісної концепції репрезентації мовних підсистем, зокрема, системи просторових, часових та особових координат (СК) у мові (мовах) та мовленні. Також актуальність дослідження вбачається й у відсутності в сучасному загальному та типологічному мовознавстві цілісної, комплексної методики аналізу мовного матеріалу в межах парадигмальних досліджень (термін О.С. Кубрякової [6:144-238; 2:23]).

Визначити терміни *парадигма*, *парадигмальний*, *репрезентація*, *репрезентативний* та встановити особливості репрезентування окремих мовних підсистем СК в українській, російській та англійській мовах шляхом запровадження репрезентативного методу як одного зі складників поліпарадигмального аналізу мовних одиниць (МО) є **метою** нашого дослідження.

Предметом аналізу є концепції вчених щодо визначення і наукового обґрунтування досліджуваних нами термінів.

Об'єктом дослідження є поліпарадигмальний підхід, репрезентативний метод, терміни *парадигма*, *парадигмальний*, *репрезентація*, *репрезентативний* як нові сучасні тенденції в методологічному апараті лінгвістичних досліджень, а також можливості їх застосування в аналізі мовного матеріалу (на прикладі окремих підсистем СК у зіставляваних мовах).

У якості **матеріалу** дослідження було проаналізовано близько 5000 одиниць української, російської й англійської мов у майже однаковому співвідношенні в зіставляваних мовах (близько 18000 лексико-граматичних та функціонально-семантичних репрезентацій).

Наукова новизна дослідження полягає, насамперед, у новому погляді

на неоднозначність тлумачення термінів парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний. Новизна вбачається й у тому, що типологічне дослідження фрагментів мовної СК уперше проводиться на матеріалі української, російської та англійської мов. Важливим кроком у досягненні поставленої мети є запровадження поліпарадигмального підходу: від концептуальної репрезентації до реалізації в мові й далі – до асоціативного закріплення. Як наслідок запровадження поліпарадигмального аналізу, принципово новими є й одержані результати: на його основі було розроблено типологію (таксономію) вказувань у СК, встановлено і проаналізовано так звані перехідні типи вказування (транссемантичні і трансфункціональні), а також досліджено функціонування моно- і полісемантичних, моно- і поліфункціональних МО, виявленні особливостей зіставляюваних репрезентацій у складі СК. Було доведено своєрідність ієрархій у СК, що вплинуло на вияви поліфункціоналізму в зіставляюваних мовах. Уперше для аналізу асоціативного матеріалу було залучено методику повторних випробувань (а саме – для верифікації даних вільного асоціативного експерименту) та ін.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Незважаючи на те, що лінгвістичні й, зокрема, зіставні та типологічні студії, вже протягом багатьох десятиліть спрямовані на системний аналіз мовного матеріалу в аспекті "концепт / поняття – мовна репрезентація – національно-культурна / асоціативна специфіка", єдиної відносно прозорої теоретичної бази для проведення такого аналізу до нашого часу розроблено не було. З іншого боку, комплексне вивчення структурних ієрархій та компонентів СК у межах парадигмальних і поліпарадигмальних досліджень тільки розгортається. У нашому дослідженні запроваджено поліпарадигмальний підхід, для якого розроблено методику поліпарадигмального аналізу СК (комплексного багаторівневого дослідження мови з позиції концептуального, логіко-семантичного, структурного, функціонально-семантичного, психолінгвістичного підходів із залученням даних нелінгвістичних галузей знань – філософії, логіки, фізики, математики, культурології, етики, естетики та ін. – і співвіднесенням мовного матеріалу з концептуальним / поняттєвим та даними вільного асоціативного експерименту) при зіставному дослідженні української, російської та англійської мов, тобто двох близько- і однієї віддаленоспорідненої мов індоєвропейської сім'ї.

Постановка завдання. Стаття має на меті проаналізувати вихідні концептуальні поняття поліпарадигмального аналізу – *парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний*, на їхній основі побудувати й охарактеризувати сутність поліпарадигмального підходу,

продемонструвати застосування поліпарадигмального аналізу на прикладі окремих особових підсистем СК, у ході якого схарактеризувати головні, концептуально значні особливості репрезентування та функціонування окремих фрагментів СК у зіставляюваних мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексне вивчення системних відношень у мові відбувається на матеріалі окремих мовних підсистем, починаючи з другої половини ХХ століття. Завдяки цим розробкам було обґрунтовано системність мови як семіотичної системи, розглянуто і визначено типи номінацій у мові (див. праці Ю. Степанова, А. Солнцева, Ж. Соколовської, О. Тараненка, М. Кочергана та ін.).

Відносно новим напрямом мовознавчих студій є вивчення СК та її окремих фрагментів як цілісної системи (А. Кравченко, С. Крилов, С. Рахимов та ін.), хоча базові засади розуміння СК буття людини як системи вказівних репрезентацій (просторових, часових і особових) були окреслені значно раніше (див. праці Арістотеля, Платона, Аполлонія Дискола; Г. Лейбніца, Дж. Локка, К. Маркса, Ф. Енгельса, Ж.-П. Сартра, М. Хайдегера; К. Бругмана, К. Бюлера та ін.). Проте комплексне багаторівневе поліпарадигмальне вивчення СК тільки розпочато [11; 12]. Оскільки одним з основних методів такого дослідження є репрезентативний метод (який, на жаль, не визнається і не схарактеризований вітчизняними науковцями), а також у зв'язку із залученням до аналізу різних парадигм, є сенс у певному аналізі й уточненні сутності термінів *парадигма*, *парадигмальний*, *репрезентація*, *репрезентативний*.

Наукові результати. У наш час уже стає традиційним залучати до лінгвістичних (у т. ч. й типологічних студій) методи й прийоми аналізу, які були розроблені в екстралінгвістичних галузях наукових знань. Згодом деякі з них ставали загальнонауковими (індукція, дедукція та ін.). Не виключення в цьому плані й **репрезентативний** метод. У поєднанні з методом спостереження, експериментальним, описовим, дистрибутивним, зіставним методами та кількісним аналізом репрезентативний метод оформлює комплексну методологію поліпарадигмального аналізу в мовознавстві. У нашому дослідженні для вивчення особливостей мовного вираження СК застосовується комплексний, багаторівневий поліпарадигмальний аналіз, який охоплює структурний, логіко-семантичний / концептуальний, функціонально-семантичний і психолінгвістичний аспекти, або парадигми.

Зауважимо, що поняття й, відповідно, термін *парадигма* використовується нами в його загальнонауковому значенні як системи наукового підходу, аналізу, але не в широкому розумінні як наукового напрямку, за Т. Куном та ін., у мовознавстві, зокрема, за О. Кубряковою [6:144], а в вужчому значенні як вихідної концептуальної схеми, моделі

постановки проблем та їх розв'язання, слідом за В. Глушковим (див. огляд його поглядів у цьому плані у Ю. Капітонової та О. Летичевського [5:6]). Для розмежування понять парадигми в мові і мовознавстві на рівні похідних прикметників ми, слідом за О. Кубряковою, користуємося в першому випадку прикметником *парадигматичний*, у другому – *парадигмальний* і, відповідно, *поліпарадигмальний*.

Сучасні лінгвістичні енциклопедії майже не містять інформації про репрезентативний метод, незважаючи на його цілком поліпарадигмальну природу. Цей метод був запроваджений і належним чином розроблений у філософії, логіці, математиці (див., наприклад, праці А. Кравченка, А. Кудряшева, В. Бажана, П. Дишлевого, П. Копніна, Є. Леднікова, В. Смірнова, Г. Щеровицького та ін.). У такому розумінні репрезентативний метод є методом обґрунтування первинних теоретичних об'єктів, особливо в суспільно-філософській теорії. Дослідники розглядають репрезентативний, або еквівалентно-репрезентативний метод, у системно-діалектичному підході до обґрунтування фундаментальних теоретичних об'єктів [19].

На загальнонауковому рівні з урахуванням міждисциплінарного підходу цей метод був застосований щодо розробки економічних, філософських, математичних, фізико-механічних і суспільно-філософських теоретичних знань. Конкретним виявом репрезентативного методу є еквівалентно-репрезентативний метод (ширше – діяльність), у якому поєднуються сенсорно-практичне і раціоналістичне, емпіричне й теоретичне, екзистенціальне й еволюційне обґрунтування первинних теоретичних об'єктів [19:12-13; 148-183].

Іншим різновидом репрезентативного методу є конструктивно-репрезентативний метод ідеалізації (див. праці Д. Горського). Також в екстралінгвістичних наукових розробках запроваджений метод репрезентативного диференційного аналізу (праці В. Бажана, П. Дишлевого, П. Копніна, Є. Леднікова, В. Смірнова та ін.).

У мовознавстві розробкою терміну *репрезентація* і репрезентативного методу частково займалися Ш. Баллі, Л. Єльмслев, Ч. Моррис, С. Лем [10], проте найчіткіше цей матеріал був кристалізований у розробках Ю. Степанова [10:239-242]. Зокрема, в його праці "Методи й принципи сучасної лінгвістики" зазначається, що поняття "репрезентація" характерне для будь-якої сучасної теорії, в якій залучено категорію знака. Репрезентація – це відношення між позначуванням та зовнішньою оболонкою знака [там само]. Дослідник пропонує типологізувати мовні репрезентації у такий спосіб: 1) фонетичне слово як матеріальний носій мовного знаку; 2) фонетичне слово, яке репрезентує сигніфікат; 3) мовний знак, що є знаком позамовного предмета; 4) слово як мовний знак, що виконує позначувальну

функцію в процесі мовлення [10:241].

Отже, навіть побіжний огляд сутності й можливостей застосування репрезентативного методу дозволяє бачити його цілком обґрунтовану необхідність залучення при комплексному багаторівневому аналізі МО. Застосування його в межах поліпарадигмального аналізу дозволяє одержати такі результати в межах мовних підсистем щодо вивчення перехідних типів референції на матеріалі указівних МО особової семантики в українській, російській та англійській мовах:

1. У підсистемі парадигм указувань на третю особу однини репрезентовано дейктично-анафоричний або анафорично-референційний типи вказування на предмет мовлення, виражений відповідно іменником чоловічого, жіночого або середнього роду однини в попередньому реченні або після цього займенника [9: т. 1, 737, 676; 8: т. 8, 862-864, 867-876; 16: т. 5, 139-140, 516-518; 16: т. 9, 646-648]. Як і інші особові займенники, ці МО не виключають поняття особи (пор.: [1:285]), оскільки в акті комунікації вказують на певну, іншу особу – не мовця і не слухача [там само]. Відмінностями цих репрезентацій є їх спроможність сполучатися з будь-якою об'єктною референцією, неможливість їх нереклексивного співвідношення з їх власним уживанням в акті мовлення, поширена парадигма МО [1:290-291]. Ці МО можуть співвідноситися з референційними парадигмами "тут", "тепер" (наприклад, у художньому мовленні в умовах актуального художнього часу, пор.: [1:291]). Вони є біфункціональними в усіх зіставляваних мовах, оскільки вживаються також на позначення осіб відповідної статі (або віку дитини), які не називаються в мовленні, однак мають на увазі мовцем та іншими комунікантами, є предметом їхніх думок [8: т. 1, 862-864, 869-876]. У ситуації впізнавання англ. *he, she* в їхніх об'єктних формах уживаються в мовленні й у функції називного відмінка: *that's her / him* "це вона / він", подібно до форми 1-ої ос. однини *it's me*.

В усіх досліджуваних мовах особові займенники чоловічого та жіночого роду вживаються як уособлення об'єкта кохання – людини, в англійській мові – також улюбленої речі, тварини (наприклад, замість традиційного *it* форми *he, she* – щодо домашніх улюбленців, *she* – про країну, корабель або інший засіб пересування тощо). Це розширює функціональні можливості сполучуваності цих МО. Проте залишається спірним визначення такого слововживання як застарілого [15: 1511]. Подібні тенденції підтверджуються й асоціативно [18; 2: 13-15 та ін.]. Вивчаючи класифікаційну функцію особових займенників 3-ої ос. однини шляхом психолінгвістичного аналізу, О. Щербина виділяє 5 груп займенників за їх можливостями референційного співвідношення, а саме: 1) займенники

іменникових антецедентів зі значенням особи (*дитина, бос, доктор* та ін.), переважно співвіднесені респондентами із займенником *he* [2:13-14]; 2) заміни іменників – зоонімів (*it*); 3) займенники – референційні номінації транспортних засобів: незважаючи на традиційний граматичний корелят *it* [17], 70 % респондентів ужили корелят *she*; 4) кореляти назв країн: замість традиційного *she* щодо не-територіального значення, 87,5 % респондентів ужили *it*; 5) кореляти іменників-неістот, які є цікавими для аналізу у їх займенниковій заміні (*doll, eagle, flag, church*): перевагу віддано *she* попри традиційне, граматично закріплене *it* [2:15; 18].

Специфічним є словотвірний потенціал англ. *he, she*. Ці МО утворюють шляхом складання основ складні слова на позначення відповідної родової належності тварин (*he-dog, she-duck, he-goat, she-wolf* тощо) та образних номінацій (*she-devil* та ін.), у яких указівна особова займенникова функція стає вторинною на фоні основного значення, успадкованого від іменників.

Англ. *it* виражає предметну функцію та вказує на предмет, неістот, які обговорюються в комунікативній ситуації, але не належать до комунікантів. Ця МО в контексті може нейтралізувати свою семантику предметності. Вона не придатна до кількісної диференціації (*It was a gim*), однак може вживатися анафорично та катафорично [7:261-262].

Англ. *it* також виконує функцію внутрішньотекстового замітника й широко вживається як обов'язковий структурний компонент безособових речень ("нульовий" присудок): *it gets dark, it is getting better and better* та ін. За такого вживання вказівні функції займенника дезактуалізуються (тобто, "нульове" *it* має план вираження і не має плану змісту [3:322]) або звужуються до узагальненої референції до навколишнього середовища, в якому відбувається дія, описана в безособовому реченні. Цим підсилюється загальна вказівна семантика СК висловлення "саме це тепер тут", також і в розм. *this is it* щодо реальності певної очікуваної дії: *This is it, boys, the moment we've been waiting for* [14:863]; у розм. *that's it* щодо завершеності, незмінності певної дії: *That's it then. There is nothing more we can do* [14:863] (у сполученнях англ. *there is / there are* реалізується неособове вказування на згадування вперше в мовленні або на рух, перебування "там, у тому місці" [15:1441]). Анафоричні вживання *it* (переважно співвідносні з укр., рос. *так* та підсилювальними укр. *саме так*, рос. *именно так* та ін.) репрезентують виключно ідентифікаційну функцію вказування "так, такий", нерідко підсилену стилістичними функціями та інтенцією мовця: розм. *Slowly, slowly... Yeah, that's it; Just because he got a higher mark he really thinks he's it*; щодо наміру припинити дратівливу ситуацію *that does it* [14:863]. У той же час в англійській мові семантику "так, такий" передають *same, similar, such,*

so, при чому *same* уживається щодо однакових, майже цілком подібних осіб, речей: *I've still got the same car as I had before* та у значенні "той самий": *It was the same man. Similar* характеризує загальну, не деталізовану схожість предметів, явищ тощо: *the birds are similar in appearance, but the male is more brightly coloured* [15:1124]. *Such* узагалі в реченні ставиться перед іменником або прикметником, за яким слідує іменник, до якого ця МО відноситься. *So* ставиться перед прикметником, за яким не слідує іменник або перед *much, many, few*. Пор., наприклад: *It was such an interesting meeting* та *The meeting was so interesting; There were such a lot of people* і *There were so many people* та ін. [15:1390].

Англ. *it*, яке традиційно вживається щодо неістот (за винятком референційного співвідношення з немовлям невідомої мовцеві статі, як і укр. *воно*, рос. прост. *оно*), може також стосуватися особи дорослої людини: на позначення мовця, встановлення особи, наприклад: – *Who's that over there? – It's Robert Morley; – Hello, it's Frank here; It's all right, it's only me* [14:863] тощо. Пор.: укр. *воно*, рос. *оно* можуть уживатися (в російській мові – обмежено) щодо істот з відтінком пестливого або, навпаки, зневажливого, фамільярного ставлення до нього / неї [9: т. 1, 737; 8: т. 8, 862-876].

Англ. *it* не вживається щодо істот, за винятком граматичних структур безособових речень. В архаїчному баладному жанрі *it* виконувало функцію вставного слова *it was* = "*that was*" [16: т. 5, 516-518].

Укр. *він*, англ. *he* на відміну від рос. *он* можуть бути співвіднесеними з жіночим гендером, як правило, в народному мовленні, в англійській мові – у значенні колективного включення, наприклад: *Everyone should do what he considers best* (тобто *he* або *she*) [14:747].

У функції підсилювальної або вказівної частки займенники 3-ої ос. однини укр. *воно*, рос. *оно* передають і неозначену референцію, як наприклад, в укр. розм. *хто його зна*, прост. *не(хай) йому біс* [9: т. 1, 676] та ін., рос. розм. *кто его знает* [8: т. 8, 862-864]. Ці МО в українській і російській мовах у функції підсилювальної частки репрезентують неозначену семантику (укр. *що воно є, що воно таке*, рос. розм. *что оно есть, что оно такое* та ін.) або виражають повчання, докір, уживаються також з указуванням на що-небудь (укр. розм. *ото ж воно (так)*, рос. розм. *то-то и оно* та ін.), через що вказівна функція зводиться до слабкої анафорично-референційної співвіднесеності. У вираженні означально-вказівного співвідношення (укр. розм. *ось воно що!*, рос. розм. *вот оно что!* та ін.), як і підсилювального (укр. *ось воно*, рос. *вот оно*, також англ. *here it is* тощо), навпаки, повноцінно реалізується дейктично-референційна функція.

У родовому відмінку аналізовані займенники 3-ої ос. однини

виражають присвійне відношення, належність; вони утворюють полісемантичні суплетивні форми укр. *його* (чол. та сер. роду), *її*, рос. *его* (чол. та сер. роду), *её*, пор. англ. *his, her, its; him, her, it* тощо. Деякі дослідники вважають, що такі форми не є родовим відмінком аналізованих займенників 3-ої ос., мотивуючи це препозитивним уживанням цих МО щодо означуваного слова та подібністю у словозміні до присвійних займенників [3:356]. У нашій праці підтримується думка традиційної граматики української і російської мов, оскільки мають місце різні функціональні вживання тих самих МО, адже, як уже зазначалося вище, поліфункціональність є ознакою формування граматичної омонімії, окремі вияви якої вбачаються і в цьому випадку.

Англ. *he* в північних діалектах актуалізує семантику "ти; ви". Воно може виступати у функції антецедентного займенника разом з прийменниковим сполученням: заст. *He of Modena, he with the scar on his face* [16: т. 5, 139].

Специфічними вживаннями англ. *she* є: наявність препозитивного прикметника (заст., розм., рідк. *Which speechless woe of his poor she attendeth* [16: т. 9, 646]); референційне співвідношення з душею, містом, країною, церквою, заст. – армією; неперсоніфіковано про нематеріальні субстанції (заст., рідк.). У складі сталих сполучень *she and she, she and he* їхня особова семантика втрачається, дорівнюючись *this and that*.

Виявами соціального дейксису в англійській мові є анафоричні МО при антецеденті невизначеної контекстуально гендерної належності: традиційний тип передбачає вживання *he*, "політично коректний" – *he or she* та фемінний – *she* [3:365-367]. В українській і російській мовах граматично коректним є слідування традиційному вживанню укр. *він*, рос. *он* або співвідносних соціально маркованих МО з невизначеною родовою належністю.

2. Підсистема парадигм указувань на третю особу множини в зіставляваних мовах характеризується відсутністю закріпленості в опозитивному співвідношенні репрезентацій. Опозити узгоджуються контекстуально: це можуть бути множинні репрезентації істот і неістот, незалежно від їх граматичного роду. Умовою уточнення опозитів виступає також і комунікативний акт.

Аналізовані парадигми є одночленими. Спільним у їхній семантиці є вказування на предмет мовлення або осіб у множині [9: т. 1, 737] дейктично-референційного типу. Для українського й російського корелятив характерним є і вживання з генералізованою референцією, особливо в оцінному контексті (термін Т. Булигіної й О. Шмельова [3:347]).

Укр. *вони*, рос. *они*, англ. *they* указують на предмет мовлення. Вперше

вживаючись у контексті, вони виражають власне дейктичне значення; за подальшого контекстуального повтору – дейктично-референційну або референційну семантику. Ці МО вживаються безвідносно статі осіб, до яких вони належать. Їх типовими контекстуальними параметрами функціонування є: препозиція іменника-номінації предмета мовлення щодо наступного займенника; препозиція займенника перед іменником.

Як просторічні МО укр. *вони*, рос. *они* вживаються щодо 3-ої ос. чоловічої / жіночої статі в шанобливому тоні мовлення. В літературній мові таке вживання набуло стилістичних конотацій іронічного, глузливого тону. Відповідних змін набувають і узгоджувані з ними прикметники і дієслова, наприклад: укр. *Пані лягли і вже чекають (Стариц.)*; рос. *они легли и ждут* (до особи в однині). У цих мовах частіше в такій функції іронічно вживається 1-ша ос. множини – рос. *мы ждем-с; они ждут-с* (у значенні однини). Ці ж МО реалізуються і як ознаки певного художнього стилю автора, як художній засіб.

"Нульові" укр. *вони*, рос. *они* завжди виконують функцію підмета і спроможні репрезентувати різні типи референції: означену референцію (укр. *на роботі її дуже поважають*, рос. *на работе ее очень уважают*), неозначену (укр. *Наздоганяють, тікайте!*, рос. *Догоняют, бегите!*), якщо предикат є часово локалізованим, та узагальнену (генералізовану), якщо предикат не локалізований у часі, наприклад: укр. *[вони] довго запрягають, та швидко їдуть*, рос. *[они] долго запрягают, да быстро едут*. У зазначених випадках реалізується референція до стороннього, не мовця, хоча можливі й варіанти висловів зі зміщеною емпатією: укр. *слухайте, вам (до вас) говорять*, рос. *слушайте, вам говорят* (зазначені тенденції в російській мові визначаються в [3:341]). Пор.: в англійській мові в таких випадках завжди має бути формальний підмет *they*. Український та російський кореляти в їх "нульовій" функції можуть уживатися при повторному називанні особи. Для них не характерні інтродуктивна та антецедентна функції (антецедент особового займенника), що викликане їх семантичною вмотивованістю. "Нульове" вживання не припускається, якщо реалізується анафоричність в умовах рестриктивної локалізації [3:342-343]: укр. *додому поїхали всі разом – я їм давно обіцяв*, рос. *домой поехали все вместе – я им давно обещал*.

Аналізовані МО дещо по-різному репрезентують ознаку гендерності. Окрім відомої різниці в уживанні суплетивних форм особових займенників 2-ї ос. однини і множини в англійській мові та їх розрізнення в інших зіставляваних мовах, укр. *вони*, рос. *они* можуть відноситися до особи, не залежно від її статі.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином,

концептуально важливим для визначення сутності поліпарадигмального підходу є розуміння міждисциплінарної основи СК, через що залучення репрезентативного методу як одного з основних у методології дослідження є обов'язковим. У зв'язку з цим принципово значним є окреслення термінів *парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний (метод)*. Саме таким шляхом убачається успішним проведення комплексного багаторівневого аналізу різних типів референційних відношень (у широкому розумінні терміна) – як традиційних, тобто анафоричних, власне референційних та дейктичних, так і перехідних – транссемантичних і трансфункціональних.

Подальші наукові студії щодо вивчення і запровадження поліпарадигмального аналізу МО і репрезентативного методу в лінгвістиці зокрема вбачаються в напрямі когнітивістики, прототипної семантики, функціональної граматики, психолінгвістики тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Бенвенист Эмиль ; пер. с фр. Ю. Н. Караулова. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Березин Ф.М. О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX в.: Сб. обзоров. – М., 2000. – С. 9-25.
3. Богушевич Д. Г. Семантическая доминанта языкового отражения картины мира / Д.Г. Богушевич, В.В. Зеленков, О.В. Щербина // Актуальные проблемы германистики и романистики. – Смоленск, 2006. – Ч. 1. – С. 3–18.
4. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
5. Капитонова Ю.В., Летичевский А.А. Парадигмы и идеи академика В.М. Глушкова / Капитонова Ю.В., Летичевский А.А. – К. : Наукова думка, 2003. – 453, [2] с.
6. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца XX в.: Сб. науч. ст. – М., 1995. – С. 144-238.
7. Новикова Л. П. К проблеме местоименной семантики / Л.П. Новикова // Актуальные проблемы германистики и романистики. – 2006. – Вып. 10. – Ч. 1. Слово в языке и речи. – С. 258–263.
8. Словарь современного русского литературного языка: в 17-ти т. / Гл. ред. Л.С. Бархударов, В.В. Виноградов. – М–Л. : АН СССР, 1950-1967. – Т. 1. – 768 стб. ; Т. 2. – 1394 стб. ; Т. 3. – 1339 стб. – Т. 4. – 1364 стб. ; Т. 5. – 1918 стб. ; Т. 6. – 1459 стб. ; Т. 7. – 1468 стб. ; Т. 8. – 1840 стб. ; Т. 9. – 1482 стб. ; Т. 10. – 1774 стб. ; Т. 11. – 1847 стб. ; Т. 12. – 1676 стб. ; Т. 13. – 1516 стб. ; Т. 14. – 1390 стб. ; Т. 15. – 1286 стб. ; Т. 16. – 1610 стб. ; Т. 17. – 2126 стб.
9. Словник української мови: в 11-ти т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; ред. І.К. Білодід. – К. : Просвіта, 1970–1981. – Т. 1 – 799 с. ; Т. 2. – 550 с. ; Т. 3. – 744 с. ; Т. 4. – 840 с. ; Т. 5. – 840 с. ; Т. 6. – 832 с. ; Т. 7. – 723 с. ; Т. 8. – 927 с. ; Т. 9. – 916 с. ; Т. 10. – 658 с. ; Т. 11. – 699 с.
10. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: УРСС, 2002. – 312 с.
11. Терехова С.І. Типологія вказівних особових репрезентацій (на матеріалі української, російської та англійської мов) // Мовознавство. – 2007. – №2. – С. 49-57.
12. Терехова С.І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов): Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007.
13. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енцикл. словник для фахівців з теоретик. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки / І. Б. Штерн. – К.: "АртЕк", 1998. – 336 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні). – М.: Сов. энциклопедия, 1979. – 288 с.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. The living dictionary. – [New edition (CD-ROM)]. Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., 2003. – 1950 p.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow, Edinbourg Gate : Pearson Education Ltd., Longman : Person Education Ltd., 2005. – 1620 p.
16. Oxford English Dictionary / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1-12. – Oxford : the Clarendon Press, 1970. – Vol. 1. – 1240 p. ; Vol. 2. – 1308 p. ; Vol. 3. – 740, 488 p. ; Vol. 4. – 628, 532 p. ; Vol. 5. – /2/, 516, 758 p. ; Vol. 6. – /2/, 528, 820 p. ; Vol. 7. – /2/, 277, 1216 p. ; Vol. 8. – /2/, 1217, 1676, 936 p. ; Vol. 9. – /2/, 586 p. ; Vol. 10. – /2/, 587, 1211, 396 p. ; Vol. 11. – /2/, 404, 565, 493 p. ; Vol. 12. – 1970 p. ; Supplement, 1975. – VIII, 542, 325 p.
17. Thomson A. J. A Practical English Grammar: textbook / A. J. Thomson, A. V. Martinet. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1997. – 383 p.
18. World Dictionary of English Associations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eat.rl.as.uk/>
19. Інтернет-ресурси <http://humbio.ru/humbio/methilation/x0019103.htm>; http://planetadisser.com/see/dis_141357.html

ТЕРЕЩЕНКО Л.Я.

Львівський національний університет ім. І. Франка

ПЕРСОНАЖНИЙ ДИСКУРС БРЕХУНА: ТИПОЛОГІЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті запропоновано типологію мовних особистостей, які виступають суб'єктами неправдивої комунікації. Проаналізовано особливості експлікації типів мовної особистості брехуна в персонажному дискурсі.

Ключові слова: мовна особистість, комунікативне ядро, літературний типаж, персональний дискурс.

В статье представлена типология языковых личностей, которые являются субъектами неискренней коммуникации. Проведен анализ особенностей экспликации типов языковой личности лжеца в персонажном дискурсе.

Ключевые слова: языковая личность, коммуникативное ядро, литературный типаж, персональный дискурс.

The article deals with the typology of language personalities as subjects of insincere communication. Thus, the personages' discourses are analyzed in order to reveal the characteristics of the types of the insincere language personality.

Key words: language personality, communicative core/ dominant, literary type, personage discourse.

З античних часів дотепер створено цілу галерею літературних персонажів, які уособлюють нещирих, спритних або підступних особистостей. Ніби у мозаїчному панно, відтворюють особистість брехуна герої таких всесвітньовідомих творів, як: “Тартюф, або Брехун” Мольєра, “Вольпоне, або Лис” Б. Джонсона, “День Св. Патріка, або Спритний Лейтенант” Р. Шерідана, “Ніч помилок” О. Голдсмита, “Брехун” Г. Джеймса, “Кар’єра Артуро Уї, якої могло не бути” Б.Брехта, “Брехун!” А. Азімова, “Якоб-брехун” Ю. Бекера, “Брехун” С. Фрая, “За двома зайцями” М.П. Старицького тощо.

Актуальність дослідження мовної особистості брехуна (МОБ) зумовлена, по-перше, “самою правдою життя” – нашим щоденним досвідом спілкування з нещирими людьми, а по-друге, необхідністю категоризації нещирих особистостей, які представлені різними літературними образами, але можуть бути об’єднані за спільними дискурсивними характеристиками. Літературні персонажі є втіленням літературних типажів, що представляють типи МОБ.

Мета дослідження – проаналізувати особливості репрезентації мовної особистості брехуна на матеріалі персонажного дискурсу, а також визначити типологію МОБ згідно характеристик дискурсивної діяльності нещирих мовців.

Об’єктом дослідження є мовна особистість брехуна, а **предметом** – форми дискурсивної діяльності нещирого мовця та типологічні особливості їх відтворення у персонажному дискурсі.

На сучасному етапі мовна особистість як узагальнений образ мовця – носія комплексу мовно-культурних і комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, ставлень та поведінкових реакцій [1:22] стала об'єктом дослідження низки теоретичних робіт, які трактують цей складний феномен у межах різних методологічних підходів, зокрема: психолінгвістичного [2; 3] та лінгвокультурологічного [1; 4; 5; 6; 7], лінгводидактичного [8] і комунікативного [9]. Більшість лінгвістичних досліджень мовної особистості, що зазначені вище, ґрунтується на ідеалізованому уявленні щодо дотримання мовцем принципу щирості у комунікації, тобто конструювання мовної особистості відбувається на основі її мовленнєвої діяльності, яка апіорно вважається такою, що відображає правдиві смисли закладені мовцем у повідомлення і свідоме бажання їх експлікувати. Відтак, на периферії уваги лінгвістів довгий час залишався значний корпус дискурсів, який відображає вид комунікативної події, коли порушені умови щирості та істинності висловлювання.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі когнітивно-комунікативного підходу, здійснено спробу вивчення особливостей вербальної репрезентації мовної особистості, дискурсивна діяльність якої характеризується інтенцією ввести співбесідника в оману.

Мовна особистість брехуна розглядається нами як конструкт, що репрезентує найбільш характерні та значимі риси, притаманні мовцю як творцю комунікативного акту, що містить неправду. Підставою для виділення МОБ як окремого типу мовної особистості є принципові відмінності комунікативного ядра нещирої та щирої особистостей, яке визначає спрямованість, потенціал та міру стійкості проявів особистості у її спілкуванні з іншими [10:591]. Комунікативне ядро нещирої особистості характеризує мовця, комунікативна діяльність якого спрямована на умисне формування у співбесідника хибного, але вигідного для брехуна, уявлення про ситуацію спілкування і предмет розмови.

Важливим для дослідження мовної особистості брехуна є відсутність відмінностей між комунікативними характеристиками реальної людини та вигаданого персонажу [5:26]. З огляду на думку О.П. Воробйової про імітаційну роль художнього тексту як аналога мовленнєвого акту, який існує у реально-вигаданому вимірі [11:44-45], визначаємо літературний персонаж як реального мовця, комунікативна діяльність якого відбувається в контексті певного літературно-художнього дискурсу. Таким чином, персонажний дискурс брехуна є формою реалізації мисленнєво-комунікативної діяльності нещирої мовної особистості у художньому тексті.

Різноманітність ситуацій неправдивої комунікації передбачає існування різних типів нещирих мовних особистостей. Під типом мовної особистості ми

розуміємо клас мовців, які відзначаються тотожністю рис їхньої дискурсивної діяльності. Відповідно, типи мовної особистості брехуна – це класи мовців, виділені на основі спільних для їхньої дискурсивної діяльності форм реалізації конститутивних ознак мовної особистості брехуна. У свою чергу, характеристики кожного такого класу уособлюються найбільш типовим його представником – прототипом. Ми вважаємо можливим розгляд прототипних рис мовної особистості брехуна та її типів на зразках літературних героїв.

Уособленням окремого типу мовної особистості брехуна в художньому тексті є літературний тип або типаж, який демонструє характерні риси цілого класу людей, а не окремої унікальної особистості, яку презентує літературний характер. В.І. Карасик розглядає типаж як “відносно об’єктивне ментальне утворення, яке узагальнює характеристики реально існуючих або створених творчою уявою людей” [5:59]. Як узагальнено-типова особистість, він представляє стереотипне уявлення про окремий тип особистості, яке покладено в основу створення автором літературного образу і його легкого впізнавання читачем. Зважаючи на високу варіативність комунікативних ситуацій із залученням неправди, мовна особистість брехуна представлена не одним, а цілим рядом літературних типажів, які відтворюють типи МОБ.

Ми виділяємо типи МОБ на підставі різних форм дискурсивної діяльності брехуна: концептуальній відмінності між його неправдивими й обманними діями. У випадку *обману* введення в оману здійснюється за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів, *неправда* ж визначається як суто вербальна дія суб’єкта комунікації, в результаті якої його адресат отримує інформацію, яку адресант вважає такою, що не відповідає дійсному стану речей [12:76]. Таким чином, за характером дискурсивної діяльності нещирого мовця диференціюємо два основних типи мовної особистості брехуна: 1) комунікативний тип МОБ – використовує лише вербальні форми брехні (неправдиві комунікативні акти), що впливають на перебіг комунікативної події; 2) маніпулятивний тип МОБ – вдається і до вербальних, і до невербальних обманних дій задля чинення впливу на адресата.

Комунікативний та маніпулятивний типи мовної особистості брехуна поділяються на декілька підтипів за наступними критеріями: 1) змістова сторона неправдивих комунікативних ходів – за характером змістового наповнення, висловлювання брехуна класифікується як *дезінформування* або *псевдоінформування* (докладніше див. Пироженко О.Г. [13]); під дезінформуванням розуміємо поширення свідомо викривлених фактів, з метою дезорієнтації адресата, а псевдоінформування трактуємо як нерелевантне за кількістю наведеної інформації повідомлення, що обмежує можливість адекватного відтворення адресатом ситуації; 2) утилітарний характер комунікативних ходів – загальновизнаний поділ неправди на *утилітарну*

(вчинену для власної користі) і *неправду на благо іншого* або святу брехню (*white lie*) (яка не завдає шкоди іншим або використовується задля допомоги іншим); 3) характер відносин між комунікантами – введення в оману незнайомих людей відрізняється від обману знайомих, оскільки у незнайомих між собою комунікантів звужене та стереотипізоване уявлення про їхніх адресатів, що вносить корективи у комунікативні стратегії брехуна та впливає на ступінь довіри адресата до його слів; 4) використання загальновідомих мовних та комунікативних формул – етикетні приписи дають можливість нещирому мовцеві використовувати загальні комунікативні формули, які, зазвичай, не піддаються адресатом верифікації на істинність; за відсутності прецедентних текстів комунікативна діяльність брехуна набуває творчого характеру.

З урахуванням цих ознак, ми виділили наступні підтипи **комунікативного типу МОБ**: стратегічний підтип vs. бенефіційний (шляхетний) підтип; етикетний підтип vs. творчий (фантазійний) підтип. Стратегічний та бенефіційний підтипи МОБ передбачають використання мовцем неправдивих комунікативних ходів з метою дезінформування адресата, в той час, як етикетний і творчий підтипи втілюють характеристики мовців, які вдаються до вербальних форм псевдоінформування. Диференційною ознакою для визначення стратегічного та бенефіційного підтипів МОБ виступає утилітарний характер дискурсивної діяльності мовної особистості.

Стратегічний підтип має найбільш репрезентативний набір прототипних ознак брехуна: представляє МО, що вдається до вербальних форм неправди в межах цілісної комунікативної стратегії, спрямованої на досягнення брехуном власної мети. У художній літературі стратегічний підтип МОБ втілений у типажі кмітливих брехуна, який вибудовує струнку систему ходів для досягнення бажаного результату. Наприклад, у детективному романі С. Ісаакс “Long Time No See”, ретельно підтасовуючи факти та вимисел, приватний детектив отримує від родини Лідз інформацію по няню, яку вони найняли після зникнення її попередньої клієнтки: *“I’m sorry to stop by without calling, Ms Leeds, but I was visiting friends in New Canaan and forgot my little phone book.” Three lies in one sentence. ... “I’m on the board of the Shorehaven Library. That’s how I know Steffi. She was always there with the Logan children.” “Please, come in”* (Isaacs, 188). Три неістинні пропозиції, закладені в одному реченні – *жаль з приводу завданих незручностей, наявність друзів у вказаному місці та відсутність телефонного записника* – утворюють логічно зв’язну аргументацію, яка підкріплюється правдивою інформацією про місце роботи адресанта.

Бенефіційний підтип МОБ характеризує мовця, який вдається до неправдивих комунікативних ходів з метою введення співбесідника в оману, що матиме позитивні наслідки для іншої особи, а не самого брехуна. Попри те, що мовець, який вдається до безкорисливої неправди, є брехуном, зазвичай, він

характеризується позитивно і в художній літературі часто не асоціюється з нещирою людиною. Для прикладу: знавець ювелірних виробів зберігає чесне ім'я заміжньої жінки, не розголошуючи той факт, що вона носить справжнє, а не фальшиве намисто з перлів (вочевидь, подароване заможним шанувальником). Визнаючи свою начебто помилку в оцінці намиста, він програє парі: *“Rot. It's not only real, but it's as fine a string for its size as I've ever seen.” ... Suddenly he caught sight of Mrs Ramsay's face. It was so white that she looked as though she were about to faint. ... Mr. Kelada stopped with his mouth open. He flushed deeply. You could almost see the effort he was making over himself. “I was mistaken,” he said. “It's a very good imitation, but of course as soon as I looked through my glass I saw that it wasn't real. I think eighteen dollars is just about as much as the damned thing's worth”* (Maugham, 73).

Така самообмова створює ситуацію втрати лиця, що пов'язана з дискредитацією мовця, втратою ним довіри та поваги оточуючих. Герой докладає значних моральних зусиль, щоб змінити свої свідчення на неправдиві. Сама контрадикторна брехня складає лише частину мовлення містера Келади: *I was mistaken, It's a very good imitation, it wasn't real, eighteen dollars is as much as the damned thing's worth*. Мовець підсвідомо намагається зменшити негативний ефект власних слів, зокрема: 1) пояснення щодо його компетенції містять маркери впевненості *of course as soon as*, оскільки неправдиве за змістом висловлювання має протилежну інтенцією – надати правдиву інформацію про обізнаність містера Келади на коштовностях; 2) висловлювання про ціну намиста, навпаки, неправдиве за змістом і створене з метою дезінформування, тому воно набуває модальності, пов'язаної з гіпотетичністю *I think, just about*, а неістинна негативна оцінка *damned thing* суперечить позитивній оцінці, висловленій на початку розмови (*as fine a string for its size as I've ever seen*). Відтак, у мовленні містера Келади правда висловлюється впевнено, а неправдиві свідчення гіпотетичні та суперечливі. Отже, у випадку брехні заради іншої особи, дискурсивна діяльність мовця характеризується конфліктом інтересів і значним психічним напруженням, що відображається в ускладненні, іноді й суперечливості комунікативних ходів брехуна.

Творчий та етикетний підтипи МОБ відрізняються за прецедентним характером комунікативних ходів мовців. Так, у випадку ввічливості та компліменту, неправда набуває конвенціональних форм. Використовуючи широко відомі, схвалені етикетними нормами мовні й комунікативні формули, нещирий мовець може створити висловлювання, зміст якого не відповідає дійсності. На відміну від стратегічного підтипу, МОБ етикетного підтипу орієнтується на збереження, а не маніпулятивне використання, кооперативного характеру комунікативних відносин. Відтак, не зважаючи на те, що ввічливі висловлювання та компліменти часто викривляють реальний стан речей, автори

цих висловлювань рідко засуджуються і вважаються брехунами.

Нещире ввічливе зауваження будується за аналогією з безліччю вже існуючих і вимагає незначних ментальних зусиль для його створення. Не повною мірою усвідомлені та легко передбачувані, комунікативні ходи МОБ етикетного підтипу нагадують автоматизовані дії із заданим алгоритмом. Наприклад, чоловік, у якого зникла дружина, ввічливо, але нещиро, спілкується з незнайомою жінкою, яка пропонує виконати для нього роботу приватного детектива: *'A Ph.D. in history from NYU. I'm sincerely impressed.'* He was neither sincere nor impressed. I felt so letdown. He was talking like a well-programmed android: *'And I appreciate your sympathy. Although I don't really understand what an oral history would do.'* He gave what was supposedly an apologetic shrug, which was nothing more than a brief, robotic shoulder lift (Isaacs, 54). У наведеному прикладі нещирі комунікативні ходи не є результативними, оскільки адресатові зрозуміло, що соціальна інтеракція підтримується на рівні загальноприйнятих етикетних норм, щоб приховати справжнє відношення чоловіка до нав'язливого втручання в його особисте життя.

МОБ творчого (фантазійного) підтипу представляє тип мовця, який вдається до неправди як до художнього вимислу, що видається ним за справжні факти. Такі фантазери і хвальки не шукають особистої вигоди від неправди, а просто отримують задоволення від створення подібних історій, що є своєрідним проявом їхньої творчої уяви. Головний герой оповідання Г. Гріна "The Over-Night Bag" вигадує неймовірні речі, які розповідає без будь-якої очевидної причини не тільки близьким, але й незнайомим людям. Зокрема, він повідомляє незнайомій жінці, що летить поряд з ним у літаку, що він перевозить в пакеті тіло померлої дитини його дружини: *'What have you got in your precious bag?' she asked him angrily. 'A dead baby,' he said. 'I thought I had told you.'* (Greene, 54). Не зважаючи на неймовірність такої заяви, навіть читач не може одразу розпізнати брехню, оскільки автор не дає жодних підказок-коментарів. У ході розмови вигадка набуває деталізації: *'In case of a baby it is so much cheaper than freight. Only a week old. It weights so little.'* ... *'Then it's your baby?'* ... *'My wife's baby,' he corrected her* (Greene, 55). Зрештою, фантазер відкрито насміхається над жінкою, визнаючи необхідність задекларувати "труп", оскільки він був "придбаний" за кордоном: *'You don't anticipate trouble with the customs?' she asked him after a while. 'Of course I shall have to declare it,' he said. 'It was acquired abroad'* (Ibid.). Цікаво, що такого роду брехня настільки нетипова і зухвала, що більшість адресатів ладні повірити в неї саме через її неймовірність.

Творчий підтип МОБ відрізняється від інших типів за рядом ознак: 1) його дискурсивна діяльність має гедоністичний, а не утилітарний або альтруїстичний характер; 2) вигадник використовує неконвенціональні комунікативні ходи, зміст яких не має опори на прецедентні тексти, тобто такий брехун завжди

виступає автором нових ідей, сюжетів тощо; 3) імпресивна функція його комунікативної діяльності полягає у своєрідній театралізації комунікативного процесу – потребі мовця справити враження на адресата.

Маніпулятивний тип МОБ відрізняється від комунікативного використанням як неправдивих комунікативних ходів, так і обманних дій. Ми виділяємо такі його підтипи, як: віроломний, кримінальний, утилітарний і соціальний. Визначальним критерієм виділення віроломного та кримінального типів мовної особистості брехуна є характер відносин між комунікантами. Класичним прикладом віроломного підтипу є шекспірівський персонаж – зрадник-Яго. Користуючись близьким знайомством, така особистість зраджує довіру свого адресата, вводячи його в оману не лише за допомогою неправдивих висловлювань, але й обманних дій.

Типаж підступного зрадника досить широко представлений у художній літературі. Так, чоловік, який хоче влаштувати для своєї дружини нещасний випадок, запрошує її на балкон: *“Sorry I was tipsy tonight. There’s old Orion. See him?” He put his arm around Olivia and drew her close. “Brightest constellation in the heavens.” “You’re hurting me, Stephen! Not so –” Then she screamed and squirmed, fighting for her life* (Highsmith, 134). За змістом лише одне висловлювання дезінформує жінку – нещире вибачення чоловіка за те, що він напідпитку. Решта його висловлювань не містять неправдивої інформації, але слова та дії чоловіка кардинально відрізняються за своїми інтенціональними характеристиками: вибачення, створення атмосфери довіри та романтичного настрою, вочевидь, передбачають зниження в адресата відчуття тривожності та готовності до самооборони. Таким чином, загальний характер дій чоловіка, а не лише його висловлювання, характеризують його як підступного брехуна.

Літературний типаж лиходія та шахрая представляє так званий кримінальний підтип МОБ. За допомогою вербальних і невербальних дій шахрай дезінформує або псевдоінформує незнайому з ним людину для досягнення власної корисливої мети. До цього типу відносяться усі нещирі особистості, чий обман заснований, у першу чергу, на зловживанні незнанням адресата справжньої сутності брехуна. Наприклад, шулер видає себе за священника, зовсім необізнаного на картярстві, і виграє 50 фунтів у судді, який занадто довірливо поставився до слів, манер і вбрання шахрая: *“God bless you, my son,” said the priest. Judge Comyn regretfully got out his cheque book. “Fifty pounds exactly, I believe, Father,” he said. “If you say so,” said the priest, “sure and I have forgotten what we even started with.” “I assure you I owe the orphanage fifty pounds,” said the judge* (Forsyth, 90). Використання шахраєм стереотипних уявлень про стиль спілкування священнослужителів (статусно-рольове розмежування у звертанні до судді *“my son”*; “книжність” і граматична вивіреність фраз, відсутність розмовних слів тощо) сприяє успішній

ідентифікації шулера як священнослужителя.

На відміну від віроломного і кримінального підтипів МОБ, два інших маніпулятивних підтипи – утилітарний та соціальний – виділяються за іншою ознакою: акцент робиться не на характері відносин між комунікантами, а на утилітарному характері дискурсивної діяльності брехуна. Відтак, утилітарний підтип МОБ характеризує мовця, який заради *власної вигоди* уникає надання правдивої інформації знайомому або незнайомому співбесіднику, а соціальний підтип вдається до вербальної та невербальної форм брехні як засобу сприяння соціальній взаємодії, не фокусуючи увагу на власній вигоді. До утилітарного типу можемо, наприклад, віднести представників певних професій, зокрема, продавців, офіціантів, які обманюють клієнта собі на користь, а до соціального типу – медичний персонал, працівників похоронного бюро, неправда яких розглядається з позиції користі для адресата [14: 165].

Наприклад, брокер-новачок не повідомляє заможному клієнту про свою низьку кваліфікацію з метою отримання солідних процентів: *Herman didn't know the geek when he saw one. I explained to him how with this twenty million dollars the two of us could make a fortune. Salmon Brothers was full of shrewd, knowing people. I said, and we would draw from their reservoir of ideas. I allowed how I myself was known to have an idea or two. And my advice was greatly valued by certain large European investors. At the end of the lunch <...> he decided he could do business with me* (Lewis, 164). По-перше, відбувається маніпулювання поняттям “кількість” – брехун створює образ компанії, що переповнена кваліфікованими кадрами (*full of*), які мають безліч ідей (*reservoir of ideas*). Водночас, себе він представляє як автора кількох ідей (*an idea or two*). Фактично, обидва твердження відповідають дійсності, але перше необхідно сприймати як образно-метафоричне, а друге потребує буквального тлумачення – дійсно, автор “однієї – двох ідей” і не більше. По-друге, навіть очевидну брехню цей мовець формулює так, що його неможливо звинуватити у нещирості. Повідомлення про високу оцінку його роботи європейськими інвесторами містить індефінітизуючий модифікатор *certain*. Він робить параметри ситуації невизначеними, що не дає можливості перевірити правдивість такого твердження.

Прикладом соціального типу МОБ у реальній та художній комунікації є лікар, який приховує негативну інформацію від свого пацієнта. Так лікар пробує повідомити невтішні прогнози щодо розвитку смертельної хвороби не самому пацієнту, а його матері: *“Would you step outside with me, Mrs. Dennis?” ... “Who, me?” “Yes.” “Why?” “So we can talk.” “About what?” “About the test results.” Her eyes opened wide in feigned shock. “You did some tests on me I don't know about?” “No, uh, the...uh...tests on him.” “Oh, him. Him, by the way, has a name. And if you have some information about him, then give it to him. I'm not sick. He's sick.” <...>*

He glanced at Rocky, then back to her. "Uh, the prognosis –" "The what?" "The, uh, forecast –" (Minahan, 13). Опікуюча поведінка лікаря одразу розпізнається, але мати хворого хлопчика виступає категорично проти приховування інформації від сина. До типових характеристик мовлення соціального типу МОБ відносимо: використання евфемізмів, перефразування повідомлень на менш категоричні, із завуальованим або перенесеним у імпліцитну частину висловлювання негативним змістом, використання неозначених займенників, надання переваги словам з абстрактним значенням тощо.

Отже, різноплановість ситуацій неправдивої комунікації передбачає існування різних типів нещирих мовних особистостей, які представляють класи нещирих мовців, об'єднаних за тотожністю рис їхньої дискурсивної діяльності. Виділення типів МОБ відбувається на підставі таких критеріїв, як: наявність або відсутність обманних невербальних дій, дезінформуючий або псевдоінформуючий характер комунікативних ходів, наявність корисливої мотивації, факт знайомства комунікантів між собою та конвенційний або неконвенційний характер комунікативних ходів брехуна. Окремі типи мовної особистості брехуна втілюються у літературних типажах, які відтворюють типові риси їхньої дискурсивної діяльності та узагальнюють уявлення про кожен клас нещирих мовців, що полегшує впізнавання та адекватну оцінку таких літературних образів читачами.

Проблема вивчення мовної особистості брехуна не вичерпується даним дослідженням. **Перспективним** є визначення особливостей лінгвістичного та когнітивного стилів, що характеризують МОБ, а також дослідження концепту БРЕХУН в англійській мовній картині світу, яке покликане відтворити концептуальне уявлення носіїв англійської мови про нещирих мовців, їх визначні риси і типи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 390 с.
2. Ляпон М.В. Языковая личность: поиск доминанты // Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. – М., 1995. – С. 260-276.
3. Бондаренко Я.О. Дискурс акцентуированных мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на мат. персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2002. – 19 с.
4. Морякіна І.А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгво-когнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2005. – 20 с.
5. Карасик В.И., Ярмахова Е.А. Лингвокультурный типаж "английский чужак". – М.: Гнозис, 2006. – 240 с.
6. Красных В.В. "Свій" среди "чужих": миф или реальность? – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
7. Маслова В.А. Homo Lingualis в культуре: Монография. – М.: Гнозис, 2007. – 320 с.
8. Прохоров Ю.Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 224 с.
9. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
10. Эффективная коммуникация: история, теория, практика: Словарь-справочник / От. ред. М.И. Панов. – М.: Олимп, 2005. – 959 с.
11. Воробйова О.П. Текстові категорії і фактор адресата: Монографія. – К.: Вища шк., 1993. – 200 с. – Рос.
12. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с.
13. Пироженко О.Г. Когнітивні та комунікативні аспекти вербалізації концепту неправди у діалогічному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2001. – 20 с.
14. Argyle M. The Psychology of Interpersonal Behaviour. – 2nd ed. – Harmondsworth: Penguin Books, 1974. – 279 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Forsyth F. Sharp Practice // A Tangled Web: Short Stories / Eds. C. Lindrop, A. Sykes-McNulty. – Oxford: OUP,

2005. – P. 77-99. 2. *Greene G.* May We Borrow Your Husband? And Other Comedies of Sexual Life. – L.: Penguin Books, 1978. – 142 p. 3. *Highsmith P.* Sauce for the Goose // *Crime Never Pays: Short stories* / Ed. C. West. – Oxford: OUP, 1993. – P. 125-140. 4. *Isaacs S.* Long Time No See. – L.: HarperCollins Publishers, 2002. – 422 p. 5. *Lewis M.* Liar's Poker. – N.Y.: Penguin Books, 1990. – 249 p. 6. *Maugham W.S.* Mr. Know-All // *A Tangled Web: Short Stories* / Eds. C. Lindrop, A. Sykes-McNulty. – Oxford: OUP, 2005. – P. 66-74. 7. *Minaham J.* Mask. – N.Y.: Berkley Books, 1985. – 200 p.

ТОВСТЕНКО Т.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СТРАТЕГІЯ ІНФОРМУВАННЯ В АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ НОВИН: ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню номінативних засобів втілення в англomовних текстах новин стратегії інформування, спрямованої на неупереджений виклад змісту. Стратегії і тактики побудови газетних повідомлень зумовлюють структуру газетних текстів за рахунок різної послідовності введення носіїв точок зору, відбиваючи прагнення журналіста відобразити явища соціальної/політичної дійсності у певному ракурсі. Стратегія інформування реалізується за допомогою тактик абсолютизації носія точки зору, його наближення до ситуації та віддалення від неї.

Ключові слова: точка зору, стратегія, тактика, носій точки зору, спостерігач.

Статья посвящена исследованию номинативных единиц воплощения в англоязычных текстах новостей стратегии информирования, направленной на беспристрастное изложение содержания. Стратегии и тактики создания газетных сообщений определяют структуру текстов посредством разной последовательности введения носителей точек зрения, отображая стремление журналиста показать явления социальной/политической действительности в определенном ракурсе. Стратегия информирования осуществляется с помощью тактик абсолютизации носителя точки зрения, приближения к ситуации и удаления от неё.

Ключевые слова: точка зрения, стратегия, тактика, носитель точки зрения, обозреватель.

The article focuses on nominative units representing the informing strategy directed to impartial account of events. Strategies and tactics of creating news determine the structure of texts owing to different sequence of introducing point of view agents, which reflects journalist's intention to display social and political reality from a certain angle. The informing strategy is realized through the tactics of generalization of point of view agents, zooming in and out the situation.

Key words: point of view, strategy, tactics, point of view agent, observer.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значний інтерес лінгвістів до дискурсивних стратегій, які розуміють як сукупність дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [1:46] та побудову будь-якого тексту, у тому числі й газетного [2:158]. Стратегії створення газетних статей вважають способом реалізації задуму автора, що передбачає відбір фактів та їх подання в певному ракурсі для створення образу подій [3:8] з урахуванням їх характеру, редакційної політики й цілей видання з метою впливу на інтелектуальну, вольову, емоційну сфери адресата [4:85-86]. Стратегії втілюються тактиками, тобто конкретними прийомами вибору мовних засобів

зображення подій, за допомогою яких інформування чи вплив здійснюються у кілька етапів на різних рівнях побудови тексту [1:46]. Проте, до цього часу не визначено перелік стратегій і тактик, призначених для побудови газетних статей.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Газетні тексти створюють образ суспільства в масовій свідомості за рахунок інтерпретації фрагментів життя: фактів, подій, явищ, особистостей [5:5]. Тексти новин подають інформацію під певним кутом зору, що свідчить про важливість вивчення ролі стратегій і тактик у текстовій репрезентації подій, визначаючи **актуальність** запропонованої статті.

Наукова новизна цієї розвідки полягає у встановленні тактик реалізації стратегії інформування, яка визначає структурну та смислову організацію газетних текстів, зорієнтованих на передачу інформації. Визначення ходів абсолютизації носія точки зору, наближення і віддалення спостерігача від ситуації у повідомленнях при викладі фактичної інформації складає **завдання** цієї статті.

Об'єктом вивчення виступають тактики реалізації стратегії інформування у текстах новин британських газет.

Предмет дослідження становлять способи вербального відображення тактик.

Матеріалом аналізу слугували тексти новин британських газет.

У текстах новин ефект об'єктивності викладу змісту створюється стратегією інформування, яка полягає в неупередженому висвітленні подій [4:85-86]. Стратегія інформування подає зміст за рахунок випущення або обмеження посилань на мовців, які висловлюють власні точки зору щодо предмета повідомлення. Досліджувана стратегія втілюється тактиками об'єктивного та суб'єктивного представлення подій. Перша з них полягає у безособовому викладі інформації, а друга у зображенні подій з точок зору мовців, ідентифікованих у текстах. У цій статті розглядається втілення тактики об'єктивного представлення подій з метою показати узагальнення інформації в газетних повідомленнях, що ґрунтується на виборі точки зору.

Тактика об'єктивного представлення подій полягає у відсутності в текстах позначень людей, з позицій яких відтворюється зміст, і реалізується ходами, які відображають ступінь узагальнення інформації: абсолютизації носія точки зору, наближення і віддалення спостерігача від ситуації. Вказані ходи призначені для зображення подій ззовні, у далекій або наближеній перспективі, з фіксованої чи рухомої позиції носія точки зору [6:528-529; 7:150]. Тактика об'єктивного представлення подій актуалізує такі позиції мовця стосовно описуваної ситуації: небезсторонню, коли автор виступає в ролі стороннього спостерігача на місці події; безсторонню, при локалізації події стосовно різних ситуативних точок

відліку за винятком мовця; об'єктивну, коли місце оповідача невідоме або неважливе [8:91].

Абсолютизація носія точки зору спрямована на об'єктивоване представлення події як факту, позбавленого дескриптивності чи особистісних рис, характерних для дії, яка відбувається в реальному часі і просторі [9:386]. Аналізований хід притаманний політичним заміткам, коротким інформаційним повідомленням [10:5], де виклад змісту має найвищий рівень узагальнення, наближаючись до об'єктивного огляду певного суспільно-важливого питання.

Під об'єктивним розуміють те, що існує поза свідомістю суб'єкта, не пов'язане зі станом носія точки зору і виключає його з тексту як особистість разом з місцем, свідомістю та перспективою [11:155]. При абсолютизації носій точки зору об'єктивує не лише інформацію, а й спосіб її викладу, адже відсторонення від змісту виявляється у відсутності маркерів, які прив'язують висловлювання до конкретного індивіда [12:56].

Для подачі у газетних статтях фактичного матеріалу, який відрізняється високим рівнем абстракції, використовується точка зору обізнаного спостерігача, іменованого в наратології “всюдисущим” оповідачем [13:170]. Він нелокалізований у тексті, але знає про подію все, адже знаходиться над світом і сприймає ситуацію в цілому у віддаленій перспективі. Обізнаний спостерігач займає об'єктивну позицію, оскільки його місце спостереження не можна встановити. Він виявляється відстороненим від події [14:35-36]. Очевидно, що роль обізнаного спостерігача у газетному тексті пов'язана з функцією інформування, коли важливий сам факт дії або її результат, виражений за прямої відсутності вказівок на процес спостереження [6:528], а розповідь відбувається від третьої особи, тобто ззовні [15:149].

Поінформованість обізнаного спостерігача стосовно зображуваної події дає підстави для виокремлення абсолютизації, адже обізнаний спостерігач володіє повним знанням про те, що відбулось, і може проаналізувати отримані дані та подати висновки в узагальненому вигляді. Цей хід реалізується низкою мовних засобів: формами множини іменників (*women, students, dwellers, banks, patients* тощо) та займенників (*we, you, they, our, your, their, these, those*), субстантивованими прикметниками, які репрезентують учасників подій у загальному ракурсі (*the rich, the poor, the unemployed* тощо). Так, на подачу змісту з точки зору обізнаного спостерігача у повідомленні під заголовком *Pay the obese to take a walk* вказує вживання субстантивованого прикметника *the obese*, іменників у множині *parents, children, plans, classes, clubs* та займенників *their, those*, які пов'язують зміст з країною в цілому, напр., *Overweight parents will be paid to walk their children to school under plans to tackle the obesity epidemic. Those who attend keep-fit classes, weight loss clubs or even go for a run in the park would also be eligible for reward* (The Daily Mail 11.11.2008, 1).

В основу абсолютизації носія точки зору в газетних текстах покладено вживання форм минулого або теперішнього чи майбутнього, простих і перфектних часів дієслів, які відображають ступінь відсторонення обізнаного спостерігача та узагальнення повідомлення. При аналізі подій найвищий рівень абстракції змісту досягається простим теперішнім часом на фоні минулого часу в інших статтях. У наступному прикладі хід абсолютизації реалізується дієсловами простого теперішнього часу *become, is, has*, призначеними для відображення наслідків минулого, напр., *Few company names or brands become part of everyday vocabulary, but Dow Jones is one that has. Yet while some of the company's main brands – The Wall Street Journal and Barron's, the US weekly financial magazine – are steeped in American financial history, the firm itself has very modern anxieties* (The Times 1.08.2007, 48).

У разі підсумку чи огляду подій вживаються дієслова минулого часу та віддієслівні форми, які вказують на здійснену дію (*after reading, on entering, having built, should have come*) і віддаляють мовця від зображуваних подій [6:168]. У наступному прикладі на абсолютизацію носія та представлення інформації у далекій перспективі вказують форми минулого часу дієслів *suffered, was shot* і герундій у функції обставини часу *after asking*, напр., *Mr Oyebola, 47, suffered severe head injuries when he was shot in the early hours of Monday after asking three men at a West London bar to stop smoking* (The Times 28.07.2007, 4).

Абсолютизація носія точки зору реалізується взаємодією дієслів у формах теперішнього, минулого та майбутнього, які відображають рух обізнаного спостерігача у часі, імплікуючи можливість зіставлення різних фрагментів події, наприклад, при повідомленні про її передумови або результат. У наступному прикладі при описі обставин пригоди, яка трапилася в минулому, та її розслідування у теперішньому точка зору обізнаного спостерігача відображена поєднанням в одному фрагменті дієслів у різних часових формах (*began, have been arrested*) і дієприкметника (*caused*): *A murder investigation began after a lorry driver died in a crash apparently caused by an object thrown over a bridge. Three boys have been arrested* (The Times 28.08.2008, 7).

Крім часових форм, про абсолютизацію носія точки зору свідчать обставини часу і місця, які вказують на зміну місця дії і відображають переміщення погляду спостерігача при викладі змісту. У статті під заголовком *Hero's medals stolen* обставини часу охоплюють значний період, протиставляючи сьогодення (*just hours before Armistice Day*) та минуле (*in 1918, in 1963 і four years ago*), тобто репрезентують подію з точки зору обізнаного спостерігача: (1) *A First World War hero's medals were stolen just hours before Armistice Day*; (2) *William Houghton's Military Medal and two campaign medals were taken when thieves ransacked the home of his daughter-in-law Anna Houghton*;

(3) *Sergeant Houghton, who signed up as an under-age schoolboy, was awarded the MM in 1918 after he crossed enemy lines to rescue an injured comrade; (4) When he died in 1963 the medals passed to his son Alan. They were taken on by Mrs Houghton when her husband died four years ago* (The Daily Mail 11.11.2008, 2).

Крім обставин, на точку зору обізнаного спостерігача у цьому прикладі вказують пасивні форми дієслів *were stolen, were taken, was awarded, were taken* та відсутність у тексті засобів номінації мовців. Натомість позначена діюча особа *William Houghton*, яка перебуває в центрі уваги носія точки зору.

Наближення до ситуації та віддалення від неї представляють подію з близької або далекої відстані відповідними географічними назвами, дейктиками та іншими локативними одиницями, предикатами руху, а також числівниками і прикметниками для позначення кількісних і якісних характеристик об'єктів чи територій [16:16]. Досліджувані ходи зображують динамічні і статичні ситуації, вказуючи на місце носія точки зору.

При наближенні присутність спостерігача, з позиції якого відтворюються події, імплікується мовними засобами на позначення процесу споглядання: предикатами у тривалому часі (*is reading, is dancing, is going down*), напр., (1) *The tepees are collapsing in on themselves and a tent covering the bumper cars is falling to bits* (The Daily Mail 11.03.2008, 22), прикметниками, іменниками та прислівниками, що описують зовнішність (*young face, elegant dress, nasty look*), напр., (2) *She is pulling her chocolate-brown fur over her floaty sundress* (The Daily Telegraph 30.07.2008, 27), емоційний стан (*surprised, excited, nervous happy*), напр., (3) *Shocked holiday-makers frantically wrapped towels* (The Daily Mail 9.01.2006, 29).

Про перебування спостерігача на невеликій відстані, яка дозволяє гарно бачити об'єкт, свідчить опис дій предикатами *are collapsing, is falling, is pulling* у першому та другому прикладах, одягу прикметниками *chocolate-brown, floaty* у другому та стану відпочиваючих одиницями *shocked, frantically* у третьому. Завдяки детальному опису учасників і фону хід наближення створює ефект присутності мовця на місці події, свідком якої він був. Наприклад, стаття під заголовком *Move over Carla, I'm a model MP* описує учасників прийому в Єлисейському палаці: зображується їх зовнішність та поведінка, емоційні реакції, що можливо лише при безпосередньому спогляданні об'єктів: (1) *Bringing glamour to French politics is not a one woman show*; (2) *At least it's not any longer*; (3) *Justice minister Rachida Dati managed to upstage France's new first lady Carla Bruni when she arrived for dinner at the Elysee Palace last night*; (4) *In a revealing navy satin gown, Miss Dati, 42, drew gasps of admiration – and most of the attention*; (5) *The minister – whose British counterpart is the decidedly unglamorous Jack Straw – showed off a shapely leg thanks to her gown which was split to the thigh*; (6) *Miss Bruni, who married President Nicolas Sarkozy last month after a whirlwind*

courtship, was at his side; (7) The Italian-born model and singer, 40, wore a clinging purple one-shouldered dress; (8) She is used to batting off any female competition. But she may not have counted on the half-Algerian, half-Moroccan Miss Dati whose confident smile showed she knew she was stealing the show (Daily Mail 11.03.2008, 3).

У наведеному повідомленні представлення офіційної зустрічі у близькій перспективі відображене обставиною місця *at the Elysee Palace* (3), яка локалізує подію у конкретних просторових координатах, в межах яких знаходиться носій точки зору. Прийом у резиденції президента Франції подається як змагання двох жінок за увагу присутніх *female competition*, на що вказують особисті емоційно забарвлені одиниці, напр., *woman show, managed to upstage, decidedly unglamorous, she may not have counted, was stealing the show, turned the steps into a catwalk* тощо, які демонструють оцінку автором ситуації. Наближена позиція спостерігача відображена одиницями, що позначають зовнішність присутніх жінок та реакцію оточуючих, адже роздивитись деталі суконь *in a revealing navy satin gown, which was split to the thigh; wore a clinging purple one-shouldered dress* і вираз обличчя гостей *drew gasps of admiration – and most of the attention, president appeared unperturbed* можна лише з близької відстані.

На відміну від наближення, яке створює ефект присутності на місці подій, віддалення спостерігача від ситуації пропонує динамічне панорамне зображення, що виявляється у викладі змісту здалеку від об'єктів уваги, дозволяючи охопити поглядом значну територію. За цього ходу позиція спостерігача фіксується обставинами місця, які вказують на далеку відстань (*in front of the building, throughout Turkey*), і дейктиками (*here, there*), які позначають не лише місце події, а й пункт спостереження особи, у поле зору якої потрапляють об'єкти та учасники. Наприклад, обставина *far from the city* вказує, що спостереження за об'єктом відбувається з далекої позиції, яка охоплює місто з його околицями, а вираз *virus spread on the Turkish coast* описує подію в перспективі цілого узбережжя, де поширюється вірус.

Аналізований хід реалізується дієсловами та дієслівними формами із семантикою руху, що вказують на переміщення об'єкта, а деталізація часу, послідовності дій, місця, відомостей про учасників підкреслює достовірність викладу [17:45]. Про віддалення спостерігача від місця подій свідчить поєднання лексичних одиниць на позначення процесів спостереження (*see, watch, observe, view*) та руху (*go, move, come, spread*) з обставинами місця (*miles away, throughout Europe, outside the city*), які відбивають споглядання носієм динамічних ситуацій з далекої відстані. Наприклад, дієслово *see* разом з обставиною *along the coastline from Cornwall to Sussex* свідчать про спостереження за рухомим об'єктом в уривку *Wet-suited figures on surfboards*

could be seen at various points along the coastline from Cornwall to Sussex. Spectacular waves came perilously close to the breaching sea walls (The Daily Mail 11.03.2006, 6-7). Переміщення перспективи координат з узбережжя Корнуолу і Сасексу в цілому *along the coastline from Cornwall to Sussex* на більш наближену позицію біля моря *close to the sea walls* і деталізація дій учасників *came* та їх оточення одиницями *perilously, breaching* свідчить про рух спостерігача слідом за об'єктом уваги.

Таким чином, стратегія інформування реалізується зображенням подій внутрішнього і міжнародного життя як фактів без коментування викладеної позиції. Узагальнення інформації за допомогою тактики об'єктивного представлення подій відбувається вилученням з тексту засобів ідентифікації мовців та посилань на їх точки зору. Натомість повідомлення подається з точки зору імплікованого носія. Водночас небезстороння, безстороння чи об'єктивна позиції носія точки зору, виражені обставинами місця і часу, свідчать про ступінь його відсторонення від події і визначають рівень узагальнення змісту. Подальше дослідження передбачає виявлення стратегій і тактик впливу, спрямованих на формування ставлення читачів до представленої інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: КомКнига, 2006.
2. Дейк ван Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 153-211.
3. Галиева А.В. Оценочные стратегии в языке британской качественной и массовой прессы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2005.
4. Борисова И.Н. Категория цели и аспекты текстового анализа // Жанры речи. – Вып. 2. – Саратов: Колледж, 1999. – С. 81-95.
5. Сириця М.А. Приемы создания прагматической экспрессивности газетного текста // Современные проблемы науки и образования. – 2007. – № 3. – С.24-31.
6. MacLaury R.E. Introducing vantage theory // Language sciences. – 2002. – № 24. – P. 493-536.
7. Кагановська О.М. Наративний аспект дослідження текстових концептів художнього твору // Проблеми семантики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 2. – К.: ВПЦ Київськ. ун-т, 2003. – С. 146-207.
8. Glaz A. Let me hear you talk and I'll tell you where you're // Наукові записки Ніжинськ. держ. ун-ту ім. М. Гоголя. Серія: "Філологія", 2007. – С. 90-97.
9. Витгенштейн Л. Философские работы. – Ч. 1-2. – М.: Гнозис, 1994.
10. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988.
11. Балли Ш. Язык и жизнь. – М.: Едиториал УРСС, 2003.
12. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА, 1997.
13. Fowler R. Literature as Social Discourse. – London: Batsford, 1981.
14. Фоллмер Г. Мезокосм и объективное познание // Вестник Московск. ун-та. – Серия 7: "Философия", 1995. – № 1. – С. 27-47.
15. Левинас Э. Время и Другой. Гуманизм другого человека. – СПб: Высшая религиозно-философская школа, 1998.
16. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10. – СПб., 2004.
17. Кобозева И.М. Грамматика описания пространства // Логический анализ языка. Языки пространств. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 152-162.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Daily Telegraph 30.07.2008.
2. The Daily Mail 09.01.2006; 11.03.2008; 11.11.2008.
3. The Times 28.08.2008; 1.08.2007; 28.07.2007.

ТУРЧИН В.В.

Івано-Франківський національний університет ім. В. Стефаника

ТРОПИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЗНАКОВОЇ СИСТЕМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

(на матеріалі романів Л. Фойхтвангера "Гойя" та "Єврейська війна")

Дослідження тропів як елементів знакової системи художнього тексту є важливим чинником стилістичного аналізу, що в свою чергу є особливою комунікативно-прагматичною

категорією, яка охоплює специфічний аспект комунікативної діяльності. Проаналізовані такі види тропів: порівняння, епітети, метафори, гіперболи, персоніфікації, метонімії.

Ключові слова: порівняння, епітети, метафори, гіперболи, персоніфікації, метонімії.

Исследование тропов как элементов знаковой системы художественного текста – существенный фактор стилистического анализа, что в свою очередь есть особой коммуникативно-прагматической категорией, которая охватывает специфический аспект коммуникативной деятельности. Проанализированные такие виды тропов: сравнения, эпитеты, метафоры, гиперболы, персонификации, метонимии.

Ключевые слова: сравнения, эпитеты, метафоры, гиперболы, персонификации, метонимии.

The study of tropes of the sign system in a belles-letters text is an essential factor of stylistic analysis which in its turn is a special communicative-pragmatic category that covers a specific communicative activity. Analysed were the tropes as follows: reiteration, epithet, metaphor, hyperbole, personification, metonymy.

Key words: reiteration, epithet, metaphor, hyperbole, personification, metonymy.

Стиль художньої літератури – багатогранне явище, у якому відображається все багатство національної мови, де можуть поєднуватися елементи багатьох стилів літературної мови, а також діалектизмів, жаргонізмів. Його призначення полягає в образному відтворенні дійсності, що втілено у слові [1:15]. Часто у ньому вживаються різнопланові мовленнєві засоби з погляду їхніх експресивно-стилістичних та номінативно-логічних властивостей, і це не заважає цілісності функціонального стилю.

Поряд із спільною для всіх текстів комунікативною вмотивованістю використання й організації мовленнєвих засобів художній стиль має ще одну вимогу – естетичної вмотивованості. Зображувальна функція художньої літератури вмотивовує широке використання специфічних засобів, в тому числі і тропів.

Переважаюча більшість вчених вважає стиль комунікативно-прагматичною категорією [2:61; 3:19; 4:46; 5:58; 6:97; 7:14-25] та ін.

Ми поділяємо їх думку. М. Фірле зазначає, що стиль – це комунікативно-прагматична категорія, яка охоплює специфічний аспект комунікативної діяльності: *Aspekt der Akzeptabilität kommunikativer Gegebenheit* (аспект акцептабельності комунікативних даних). Акцептабельність комунікативного акту стає тільки тоді оцінною, коли мовець володіє культурними традиціями [3:19]. Звідси випливає, що стиль є міжсуб'єктивним наявно спостерігаючим феноменом.

Актуальність теми обумовлена тим, що категорія стилю – явище недостатньо висвітлене у лінгвістиці, як категорія комунікативної діяльності. Так, наприклад, відомий лінгвіст О.О. Леонтьєв недооцінює категорію стилю у концепті комунікативної діяльності. У зв'язку з цим М. Фірле справедливо

критикує вченого і слушно зауважує, що психолінгвістичний аспект не може не охоплювати категорію стилю. Вона мотивує це ідеологічною спрямованістю О.О. Леонтьєва, який базується у своїх судженнях на марксистській теорії діяльності, що виходить з того, що людська діяльність є тільки соціальною. Цит. за: [3:20].

У зв'язку з цим зазначимо, що стиль як комунікативно-прагматичну категорію необхідно розглядати з точки зору знакової діяльності людини.

Свого часу Ф. де Соссюр підкреслював, що стиль не є властивістю мови, а мовлення, що він виникає у процесі формулювання. Цит. за: [2:63].

Б. Шпільнер називає стиль поетично-комунікативною категорією, віртуальною якістю, яка повинна реконструюватися у процесі сприйняття. Подібну думку висловлює Г. Міхель. Цит. за: [2:62-63]. За Р.М. Майєром – стиль – це психічна своєрідність написання, на яку впливають такі фактори – індивідуальність, епоха, нація, рід [2:62]. Т.А. ван Дейк підкреслює, що існує мало понять, які були б такими невизначеними і багатозначними як поняття “стиль” [6:97]. Письменники і публіцисти розуміють переважно під стилем індивідуальний вид викладу матеріалу.

Стиль тексту складається із елементів, які допомагають досягти комунікативної мети. Особливу своєрідність серед елементів стилю займають так звані стилістичні фігури. Вагоме місце серед основних прийомів поетизації прози займають тропи, які служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури [8:910].

Вивчення художнього твору, адекватне сприйняття його змісту неможливе без осягнення особливостей форми, пізнання таїни слова. Тонке і точне відчуття значення кожного елемента твору сприяє глибинному розумінню теми, ідеї та проблем, а також художньої своєрідності тексту. Як відомо, тропи сприяють народженню нового, оригінального образу. Вони органічно поєднані з поетичною мовою і становлять основу ключових прийомів поетизації прозових творів. Тропи – лінгвістично мотивоване явище, оскільки пов'язані з двоплановістю структури мови як знакової системи та з асиметрією плану змісту та вираження. Основне поле поширення тропів, використання їх як засобу образності. Вони сприяють більшій дохідливості тексту, увиразнюють і впорядковують виклад, посилюють його переконливість, забезпечують впливовість матеріалу. Але основна функція тропів – зображальна і естетична. Всі тропи об'єднує спрямованість на розширення словесного вираження образу, що включає суб'єктивний фактор сприйняття і відображення мінливої матеріальної субстанції.

Мета дослідження – проаналізувати різновиди тропів у романах Л. Фойхтвангера і простежити, яку роль відіграють вони у літературному дискурсі. **Матеріалом** слугували твори Л. Фойхтвангера “Гойя” та “Єврейська

війна” – чудові взірці прози, де тропеїчні прояви відіграють важливу роль у її поетизації та відображають авторське бачення світу.

Ми зупинимося на аналізі таких різновидів тропів вищезгаданих романів: порівнянь, епітетів, метафор, гіпербол, персоніфікації, метонімії. Перейдемо до розгляду кожного із них зокрема.

Порівняння – троп, що побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів переважно за допомогою компаративної зв’язки. Стилїстична роль порівнянь полягає у виділенні якоїсь особливості явища чи предмета. Порівняння забезпечують семантичну зв’язність тексту, налаштовуючи читача на відповідну ідею чи окреслюють подальший розвиток подій. Порівняння можуть супроводжуватися також епітетами, які характеризують внутрішній стан людини. У центрі уваги порівнянь – людина, яка переважно порівнюється з тваринним, рослинним, предметним світом. Внутрішня сема може формуватися за **ознаками форми**:

Er saß auf seinem Steinblock, die Unterarme auf den massigen Schenkeln wie die Statue eines ägyptischen Königs [9:14]. Wie ein Fels denkt er ... [10:345]. Sie war füllig, eine Jamona, ein hübsches, anmutiges Schweinchen, mit ihrer glatten Haut [10:34]. Sie hatten sich von ihnen die schönen Leiber pflegen lassen, doch die geschickten Hände der Betreuer waren ihnen nichts anders gewesen als ihre Bürsten und Ölschwämmchen [9:294]. Sie war ganz in Schwarz, und gleich dem Kopf einer Eidechse, zierlich und maskenhaft, äugte ihr Gesicht unter dem hohen Kamm hervor [10:64].

- **функції**:

Jahve, Jahve, machten sie nach, Jah, Jah schreiend wie die Esel [9:409]. Er ist so plump und roh, er schnauft wie ein Hund außer Atem [9:242]. Das Stadion in Jerusalem und das in Cäsarea sind wahrhaftig nicht klein, aber vor diesem Bauwerk wirken sie wie Spielzeug [9:8]. Sie schillert wie eine Katze [10:13]. Es war nicht zu begreifen, daß eine so delikate und lieblich krause Dame wie Dona Lucia diesen Menschen hatte heiraten können, der nicht war als eine zweibeinige Enzyklopädie ... [10:44]. Manchmal, wenn sie ihm mit ihren freundlich hochmütigen Augen ungeniert gerade ins Gesicht schaute, war ihm, als stünde er nackt und bloß [10:289]. ... Ihr Gesicht war verwischt, lappig wie aus feuchtem, schlechtem Stoff [9:257].

Вищенаведені приклади засвідчують, що за допомогою порівнянь письменник краще розкриває характери своїх головних героїв, демонструючи свою майстерність, він створює ситуацію, яка виражає позитивне або негативне ставлення до них. Отже, порівняння це інтенсифікатори висловлення.

Епітети. Вони спрямовані на ефективну образність, підкреслюють якусь характерну ознаку зображуваного, надаючи висловленню емоційно-змістового навантаження, допомагають читачеві краще запам’ятати персонажі, події, яскравіше уявити їх, оскільки володіють опорною силою. Як слушно зауважує

Р.П. Зорівчак “епітет – це стилістичний засіб, в основі якого лежить взаємозв’язок емоційного й логічного означуваного слова” [11:25]. У вищезгаданих романах Л. Фойхтвангер використовує епітети для емоційно-експресивного підсилення описуваних подій, характерних рис чи ознак людини. Кожен епітет вжитий ним виконує певну функцію і є естетично мотивованим у зображенні внутрішнього або зовнішнього світу його героїв. Часто це епітети синонімічного ряду. Так, наприклад, письменник майстерно зображує за допомогою епітетів зовнішні риси своїх героїв, розкриваючи таким чином їх внутрішню сутність, душевний стан, настрої, почуття.

Er war aus seiner Sänfte herausgestiegen; schlecht und lotterig angezogen, schlurfte er zwischen dem ringsum geschichteten Baumaterial, dicklich, mit unordentlich rasiertem, fleischigem Kopf, schwere, schläfrige Augen unter einer vorgebauten Stirn [9:12]. Deutlich hörte er die helle, nasale Stimme des Senators [9:13]. Es war Seligkeit gewesen, die großen, metallischen Augen aus dem launischen, hochmütigen Gesicht auf sich zu spüren; neues Leben hatte ihn überschwemmt [10:19]. Unter der hohen, schönen Stirn Don Diegos schauten kluge, listige Augen, darunter war eine flache, gerade Nase; voll, überaus breit, genießerisch streckte sich der Mund [10:27]. Das hübsche Gesicht des Ministers, voll, faul, mit dem kleinen, üppigen, sehr roten Mund, hatte etwas sonderbar Starres [10:53]. Josef sah die Arme vorbeimarschieren, fröhlich, friedlich, vollgehaltener Kraft [9:460]. Dona Maria Luisens kleine, schwarze Augen schauten böse, doch ertrug sie diese zweite Demütigung im Hause ihrer Rivalin mit Würde [10:101]. Gebaut hatte das Schloß in der letzten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts der Zweite Philipp, jener finstere, fanatische, wollüstige, mißtrauische, kunstsinnige, bürokratische Herrscher [10:125].

Це можуть бути дескриптивні епітети при описі історичних подій, суспільних явищ, фактів, напр.:

Die Kirche wurde hochfahrend, kriegerisch, männlich, grausam [10:6]. Hingerissen hörten sie zu, wie die Stadt gerührt wurde, ihre Stadt ... Stadt der Reichsten und der Ärmsten, lebendige Stadt der Welt [9:17]. ... Dann war man wirklich in der großen, wilden Stadt Rom, ein fremder, hoffnungslos allein [9:7]. Er und Agustin besichtigten die Stadt, die ungeheuern Mauern, die Zyklopenwälle, lange vor der Römerzeit errichtet, die zahllosen römischen Altertümer und die Kathedrale, die herrliche, uralte, mit ihren Kreuzgängen und Toren, mit ihren römischen Säulen und heidnischen Skulpturen, die naiv ins Christliche umgemeißelt waren [10:525-526]. Noch jetzt brannte ihn die "sarna", die Schande, die Krätze, der kratzende Grund jenes Erlebnisses [10:112-113]. Es war eine einfache, frische Erzählung, die ganze Moritat war darin und die ganze, schichte, starke Freude ... [10:486].

Im Geiste sah Francisco die Pepa, wie sie lässig, üppig und begehrllich dasaß, ihn anblickend aus den grünen, weit auseinanderstehenden Augen [10:60]. Francisco

war nervös und gereizt [10:386]. ... Sie (Maja) äugte hinüber zu Don Juan, auffordernd, wartend, begehrllich [10:396]. Er verlor den letzten Rest des Schreckens vor den Gespenstern. Und spürte tiefes, höhnisch grimmiges Mitleid mit jenen, die ihr ganzes Leben verbrachten in Furcht vor dem Spuk, vor dem Wahn [10:568].

Отже, епітет служить для письменника характерологічним засобом. Він не тільки називає об'єктивну ознаку того чи іншого персонажа, але виражає також суб'єктивне ставлення до нього автора, допомагає виявити його ідейно-естетичну позицію. Л. Фойхтвангер використовує епітети з метою розкриття рис своїх героїв. За допомогою них ми маємо змогу проникнути у психологічні таємниці їх поведінки, а кількісна сторона епітетів та тенденція до їх накопичення свідчить про велику словесну майстерність письменника.

Метафори посідають у вищезгаданих романах чільне місце, що є свідченням тяжіння прози до поетизації. Метафора – активний засіб пізнання і відтворення дійсності, який дозволяє сформувати уявлення про предмет чи явище. Як слушно зауважують Р. Гарре та Г. Жилетт, у метафорі “людського простору” є певне дискурсивне середовище, яке конституюється узагальненими індивідами-мовцями (відповідних соціальних, культурних, міжособистісних, ідеологічних, психологічних ролей). Цит. за: [12:31]. Метафора – це скомпресоване порівняння, при сприйнятті якого виникає образ референта, що порівнюється. Сучасна когнітивна лінгвістика розглядає метафору не просто як троп чи стилістичну фігуру, а як форму мислення [13:25], на що свого часу наголошував засновник теорії концептуальної метафори Дж. Лакофф.

Ми виявили також розгорнуті та концептуальні метафори (коли абстрактні поняття олюднюються, наділяються фізичними рисами людей), напр.:

... das alles strotzte farbig, lärmte und stank unter dem heitern Himmel, eingerahmt von der blauen See mit dem spanischen und englischen Geschwader [10:361]. Aber in der nächsten Nacht kamen zu ihm alle die Gespenster, die er in seinem gespensterreichen Dasein gesehen hatte. Sie hatten Katzenköpfe und Hundeköpfe, glotzten aus riesigen Eulenaugen, griffen mit ungeheuern Krallen ... [10:405]. Es blieb still im Land, aber die Stille begann drückend zu werden [9:147]. Seine Dächer (des Tempels) starrrten von scharfen, goldenen Spießen, damit er nicht von Vögeln verunreinigt werde [9:149].

Метафоричний перенос може здійснюватися на основі подібності функцій, напр.:

Schatten kletterten die Wand hinauf, hinunter, fratzenhaft, unheimlich anziehen, bedrohlich [10:21]. Zu ihren Füßen aber lagen die Häuser von Cadiz mit ihren flachen Dächern ... [10:360]. Sie trank seine Worte ein [9:389]. Jetzt, wie der abgelegte Blick der eingetrockneten Augen auf ihn zukommt, fällt es ihm aufs Herz wie ein Stein, und das Mitleid schnürt ihm dem Atem [9:32]. Langsam tauchte sie ihre

langen, erfüllten Augen in die seinen, und es wurde ihm unbehaglich [9:227].

Це може бути метафоричний перенос з абстрактного на конкретне і навпаки, напр.: *Es war eine bunte, lebendige Stadt gewesen in seinem Kopf und in seinem Herzen, jetzt war sie ernst und fahl [10:463]. Über ganze Berge von Leichen drangen sie vor [9:404]. Da hingen ausgewählte Bilder ..., es war schwer, nicht stehenzubleiben vor diesem Bilde, vor jenem; so eindringlich von den Wänden in dem flackerigen Lichte der Kerzen strahlte das alte Leben [10:12]. Wahnsinnige Angst klemmte ihm die Brust [10:522].*

Різновидом метафори є **синестезія**, напр.:

Er war angefüllt mit schwarzer Wut [10:223]. Dem Josef rann ein heißer Trost durchs Herz [9:443]. Trotzdem war eine Welle Glück in ihm hochgestiegen [10:589]. Der Anblick der drei schüttelte ihn, entzündete alle Feuer in ihm [9:34]. Trauer und Zorn füllte ihn vom Herzen bis an die Poren seiner Haut [9:70]. Aus der Kälte des Denkens wich man zurück in die Wärme des Glaubens, der Frömmigkeit, der Empfindsamkeit [10:428].

Ми виявили також біоморфні та антропоморфні метафори, які супроводжуються інколи епітетами емоційно-експресивного характеру, різної характерологічної ознаки для підсилення висловлення, напр.:

Seine langen, heftigen Augen brannten aus dem blaßbraunen, knochigen Gesicht [9:19]. Seine grauen Augen funkelten böseartig, blut unterlaufen, seine Knebelbart stieß wild vor, der ganze Mann war ein Berg, der in der Bewegung geraten ist [9:146]. “Zur Zeit sind ein paar Wolken da,” räumte er ein, “aber ich sage dir, mein Francho” – und er wischte die Wolken mit einer Handbewegung fort –, “diese Mißhelligkeiten gehen vorbei ...” [10:479]. Er hing seinen gescheiten, traurigen, unersättlichen Blick an die Prinzessin [9:239]. Das Schicksal hatte ihnen böse Schläge versetzt [10:314].

Таким чином, метафора посідає чільне місце у романах Л. Фойхтвангера. Вона – важливий інструмент пізнання світу, допомагає реципієнтові органічно проникати у сюжет його творів, краще зрозуміти позицію митця, його ставлення до зображуваного. Вона не тільки засіб зв'язку автора зі світом, але і форма відображення цього світу, форма саморозкриття творчого “я”.

Персоніфікація. У вищезгаданих творах Л. Фойхтвангера яскраво простежується явище персоніфікації (перенесення ознак і властивостей людини на предмети, явища природи, абстрактні поняття). Це оживлення реалій неживого, олюднення їх, наприклад, **персоніфікація природи, зовнішнього світу**: ... *Eine helle Sonne schien nicht zu heiß, leichter Wind ging, ringsum war gute Laune [9:14]. Die Stadt kochte in dumpfer Empörung [9:95]. Ein leichter Wind lockert ihm das Haar auf... [9:8]. Die Straßen ringsum gurgelten von Neugierigen [9:280]. Luft und Stadt und Menschen woben ineinander farbig, locker, leicht und hell und glücklich [10:186]. ... In der Oberstadt wurde jetzt ein Schreien, ein gelles,*

ununterbrochenes, weißes Geschrei, und die Berge nahmen das Geschrei auf und schrien es zurück [9:407];

- персоніфікація абстрактних понять:

Josef sprach, und seine Rede hatte Farbe und guten Flug [9:42]. Er hat die lateinische Rede des Senators nicht ganz verstanden, aber sie wärmte auch ihm das Herz und gab seinen Gedanken Flug [9:18]. Josef glühte. Die Weisheit der Alten glühte er in seinem eigenem Feuer [9:46]. Alle Köpfe drehten sich nach diesem, dem jungen, eleganten Doktor Eleasar [9:115]. Und jetzt hatte der furchtbarste Schlag ihn getroffen [10:105].

Отже, персоніфікація активізує зображене, збагачує уяву, збуджує конкретні емоції у реципієнта.

Гіпербола. У вищезгаданих романах зустрічаються також гіперболи. Вони різні за оформленням, тематикою, стилістичним забарвленням. Гіпербола має широкі художньо-виразові можливості. Предметом гіперболізації у Л. Фойхтвангера є люди, явища природи, окремі речі та їх властивості, психічний стан людини. Гіперболізації піддаються різні сторони художнього вимислу. Зауважимо, що гіпербола – це троп, в основі якого лежить свідоме перебільшення з метою загострити сприймання тексту, збільшити впливову силу висловлюваного. Вона формується у межах словосполучення. Як лінгвістична одиниця, гіпербола покликана створювати у контексті твору малі і великі художні деталі і гармонійно вплітається у мовну тканину твору. Гіперболи можуть підсилювати контрастність, виступати в ролі акцентологічної одиниці. Інтегральна сема може маркуватися ознаками дії, функції або властивості, напр.:

Die Knie zitterten ihm, der Boden unter ihm wankte [10:150]. Er wünschte alle Welt solle teilhaben an seinem Glück [10:184]. Nach Ewigkeiten und abermals Ewigkeiten war das Verhör zu Ende [10:633]. Er war Sturm [10:411]. Er riß alles Kleinliche aus seinem Herzen, es galt ihm nur eines: die Verteidigung vorzubereiten [9:169]. Er hatte mit hellem Kopf in Rom Erfahrungen gesammelt [10:184].

Чималу групу становлять у текстах гіперболізовані порівняння називного відмінка, напр.:

Der Schmerz war wie ein endloses bewegtes Meer [9:281]. Diese Juden waren fanatisch, toll wie angeschossene Wildsäue [9:388].

Зустрічаються також гіперболізовані фразеологічні звороти та гіперболізовані означення. Інтегральна сема маркується ознаками дії або властивості, напр.:

Die Äbtissin lachte über das ganze Gesicht [9:37]. Sie ist ihm versperrt geblieben durch sechs Schlösser und verhüllt durch sieben Schleier [9:358]. Das Glück hat schnelle Beine, das Unglück hat Flügel [10:79]. Sie sind blind vor Ehrgeiz [9:140]. Der Strand des Sees Genezareth um die Stadt Magdala, ... war schwer von

Blüte und Duft [9:170].

Отже, за допомогою гіперболи активізується уява читача. Вона пронизує багато тропів і стилістичних фігур, створює в них додаткову експресію і різноманітні семантико-стилістичні відтінки. За допомогою гіперболізованих порівнянь письменник передає своє ставлення до певної художньої деталі, внаслідок чого підсилюється контрастність висловлення. Гіперболізоване означення виступає в ролі суб'єктивно-авторської одиниці деталізації, а гіперболізовані фразеологізми виконують у вищезгаданих романах прагматичну функцію.

Метонімія (перейменування на основі суміжності понять) – перенесення ознак, властивостей людини на предмети, явища природи внаслідок логічної співвіднесеності між ними – просторового, часового, атрибутивного чи казуального характеру. В центрі уваги метонімії – людина та її властивості, абстрактні поняття. Напр.:

Paris war mißtrauisch [10:77]. *Die Herzen der ganzen Versammlung gehörten der Alba* [10:106]. *Daraufhin tat Papst Pius dem Konzil und aller Welt zu wissen, der Heilige Stuhl sei durch die verstockte Haltung des Katholischen Königs erniedrigt* [10:192]. *Rom schickte vier Gesandte, so erlesen, wie sie der Heilige Stuhl noch niemals einem Herrscher geschickt hatte* [10:193]. *Die Vereinigten Staaten von Amerika versuchten Siedler anzuziehen und errichteten zu diesem Zweck Ämter und Gesellschaften ...* [10:429]. *Ganz Madrid nahm teil an ihrer Bestattung* [10:600]. *Er war ergriffen, als die Versammlung den Vorschlag bestätigte* [9:120].

Отже, за допомогою метонімії письменник краще передає почуття та емоції персонажів, підвищує інформативну цінність висловлення, залучає читача до активного творчого процесу.

У даній статті ми намагалися вказати на головні особливості індивідуальної манери Л. Фойхтвангера – використовувати тропи з характерологічною метою. Письменник вживає порівняння як інтенсифікатори висловлення. Епітети використовуються ним для емоційно-експресивного підсилення подій, а також для зображення характерних рис людини, її внутрішнього стану. Окремі з них набувають у тексті лейтмотивного характеру, позначають константні параметри особистості. Метафори служать активним засобом пізнання світу, своєрідною формою мислення. Персоніфікація збагачує уяву реципієнта і викликає конкретні емоції. Гіперболи створюють додаткову експресію висловлення, підсилюють його контрастність та емотивність. За допомогою метонімії чіткіше передаються почуття та емоції персонажів, підвищується інформативна цінність художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1993. – 202 с. 2. Heusinger S. Pragmalinguistik. Haar + Herchen Verl. GmbH Frankfurt am Main, 1995. – 162 S. 3. Firle M. Stil in Kommunikation, Sprachkommunikation und poetischer Kommunikation // Beiträge zur Stiltheorie. – Verl. Enzyklopädie Leipzig, 1990. – S. 19-45.

4. Hoffmann M. Stil und Situation – Stil als Situation. Zu Grundlagen eines pragmatischen Stilbegriffs // Beiträge zur Stiltheorie. – Verl. Enzyklopädie Leipzig, 1990. – S. 46-69. 5. Michel G. Tätigkeitsorientierte Textstilistik // Textlinguistik und Stilistik. Beiträge zu Theorie und Methode (LS/ZISW/A, H. 164), hrsg. v. W. Fleischer, Berlin, 1987. – S. 58-68. 6. Dijk T.A. van. Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung. Tübingen, 1980. – S. 97-100. 7. Sandig B. Stilistik der deutschen Sprache. Berlin, New York, 1986. – S. 14-25. 8. Словник іншомовних слів / За ред. Л. Пустовіт. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. 9. Feuchtwanger L. Der jüdische Krieg. Aufbau Verl. Berlin und Weimar, 1974. – 463 S. 10. Feuchtwanger L. Goya. Aufbau Verl. Berlin und Weimar, 1975. – 659 S. 11. Зорівчак Р.П. Епітетні конструкції // Урок української. – № 4. – 2000. – С. 25-26. 12. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: Гнозис, 2003. – 275 с. 13. Васильєва Т.О. Метафора як засіб впливу на свідомість громадськості у мовленнєвому жанрі прес-конференції // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во КНЛУ, 2008. – Вип. 20. – С. 25-31.

ФЕРЕНЧАК Ю.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АДАПТАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена особливостям граматичної, семантичної та фонетичної адаптації французьких запозичень у сучасній перській мові.

Ключові слова: запозичення, калька, морфема, звук.

Стаття посвящена особенностям грамматической, фонетической адаптации французских заимствований в персидском языке.

Ключевые слова: заимствование, калька, морфема, звук.

Article devotes adaptation of phonetic grammatical, semantic peculiarities in Persian languages.

Key words: borrowings, loan-words, morpheme and sounds.

Актуальність дослідження зумовлена недостатнім висвітленням проблеми адаптації французьких запозичень у працях зарубіжних та вітчизняних орієнталістів.

Метою статті є спроба визначити яким чином адаптуються французькі запозичення у сучасній перській мові на різних мовних рівнях.

Предметом дослідження слугували особливості фонетичної, граматичної та семантичної адаптації слів французького походження у сучасній перській мові

Об'єктом дослідження послужили гібридні словосполучення утворенні задопомогою перських та французьких компонентів та багатозначні слова французького походження.

Наукова новизна полягає у спробі вперше дослідити особливості адаптації французьких запозичень у сучасній перській мові.

Французькі запозичення беруть активну участь у процесі словотворення на персомовному ґрунті. Про це зазначають низка відомих російських сходознавців, зокрема таких як Ю.А. Рубінчик, Л.С. Пейсіков та інші.

У перській мові окрім повних запозичень поширеними є калькування тобто запозичення словотвірної моделі і семантичні зсуви. У лінгвістичній літературі цей процес ще називають “непрямим запозиченням” [4:45].

Кальки у сучасній перській мові Л.С. Пейсіков поділяє на кілька підтипів: словотвірні та фразеологічні.

Словотворчі кальки та часткові кальки (за іншим визначенням гібриди). У перській мові утворення “цих гібридів відбувається переважно суфіксальним способом” [3:151].

Більшість так званих кальок-гібридів у перській мові утворюється за допомогою морфем. У перській мові найпоширенішими є шість моделей такого словотворення.

1. Основа іншомовного іменника + основа теперішнього часу перського дієслова. Слова цього типу утворюються за допомогою наступних дієслівних основ.

Морфема -sāz- ОТЧ (основа теперішнього часу дієслова) дієслова *sahtan* “виробляти” та французьке запозичення у якості другого компонента. Як другий компонент складного слова має значення “виробник”. Наприклад: *mobelsāz* “мебельник”; *modsāz* “модельєр”; *filmsāz* “режисер” та інші.

Морфема -zan- ОТЧ дієслова *zadan*, найважливішим значенням якого є значення “грати” (на музичному інструменті), у поєднанні із іменником французького походження має “значення особи, яка грає на музичному інструменті”. Наприклад: *gitārzan* “гітарист”, *vilonyozan* “скрипач” *pianyozan* “піаніст”. Основа теперішнього часу цього багатозначного дієслова у деяких випадках має значення особи, яка наносить щось. Наприклад: *vakzan* “особа, яка чистить взуття” (дослівно особа, яка наносить пасту на взуття), *numerezan* “нумерувальник” (дослівно особа, яка нумерує товари).

Морфема -āndaz- ОТЧ дієслова *āndahtan* “кидати”, “метати”. У складі складного слова має значення “той, який щось кидає”. Наприклад: *mināndaz* “міномет”; *bombandaz* “бомбардувальник”; *torpilondoz* “торпедний катер”.

Морфема -dar- ОТЧ дієслова *dāshtan* “мати” у складі складного слова має значення особи, яка володіє чимось. Вона утворює і іменники і прикметники. Наприклад: *gāražydar* “власник гаража”; *kupedar* “купейний”, *hoteldar* “власник готелю”.

Морфема -dān- ОТЧ дієслова *danestan* “знати”. У складі складного дієслова має значення “знавець певної справи”: *fizikdan* “фізик”; *politikdan* “політик, політичний діяч”; *šimšidan* “хімік”.

У цьому ж значенні використовується морфема – *šenās* ОТЧ дієслова *šenahtan* “знати”. Наприклад: *virussšenās* “вірусолог”; *bakterišenas* бактеріолог, *vazhešenās* “лексиколог”.

2. Основа французького походження + дієприкметник теперішнього часу перського дієслова.

У сучасній перській мові за цією моделлю утворюються гібридні словосполучення, які означають діяча: *konferansdahande* “лектор”

propahandkonande “пропагандист”.

3. Основа іменника перського походження + основа іменника французького походження. У цій моделі перший компонент пояснюється другим, наприклад: *sarekonsul* “генеральний консул” (*sar* “голова” і *konsul* “консул”); *nimpor* *nivpor*ці (*nim* “нів” *por*с “порція”); *nimluks* “напівлюкс” (*nim* “половина” і *luks* “люкс”).

4. Основа перського прикметника + основа іншомовного іменника

У складі цієї групи композитів найбільш продуктивними є словосполучення з прикметниковою основою *pur* “повний”. Наприклад: *purteraž* “багатотиражний”; *porantrig* “гостро сюжетний”.

Перський прикметник *hoš* “хороший, приємний” і *bad* “поганий”, основи яких є першим елементом гібридних словосполучень, у процесі словотворення утворюють анатомічні пари, наприклад: *hošform* “гарно вдягнутий”; *badform* “погано вдягнутий”; *hoštir* “приємна людина”, *badtir* “неприємна людина” [1:167].

6. Основа перського числівника + основа французького походження.

Ця словотвірна модель у перській мові зустрічається не часто. Наприклад: *haštront* “поліграф кегель вісім” (*hašt* “вісім” і *ront* “пункт”); *seruyes* “жіночий костюм” – трійка (із *se* “три” і *ruyes* “деталь”); *šaharuyes* “жіночий костюм із чотирьох деталей”.

У перській мові дуже часто французькі іменники та виступають у сполученні із перськими дієсловами.

Наприклад: *demode šodan* “застарілий, той який вийшов з моди” (з фр. *demode* “застарілий”); *oksižene kardan* “окислювати” (з фр. *oksizhen* “кислородний”).

Французькі запозичення найчастіше зустрічаються з наступними дієсловами: *abse kardan* “запалюватися” (фр. *abse* “абсцес”, запалення);

šodan “робитися”, “ставатися”; наприклад: *modernize šodan* “модернізуватися” (фр. *modernize* “модернізований”); *dešorize šodan* “розряджатися” (фр. *decharge* “розряджений”);

sensur shodan “проходити через цензуру” (фр. *sensur* “цензура”); *kelase šodan* “класифікувати”, (фр. *classe* “розподілений за класами класифікований”); *esterelize* “стерелізований” (фр. *sterilize* “стерелізований”).

dadan “давати”, наприклад *masaž dadan* “масажувати” (фр. *massage* “масаж”); *konferans dadan* “читати лекцію”.

При запозиченні з будь-якої мови слово, яке запозичується втрачає свою багатозначність. “Якщо для іншомовне слово є полісемічним (багатозначним), то у якості запозиченого матеріалу виступає переважно лише одне значення, а не уся його семантична система” [2:80].

Для перської мови характерне засвоєння одного значення полісемічного

іншомовного прототипу. Найчастіше це термінологічне значення, для передачі інших значень використовуються слова іранського походження. Наприклад: французьке полісемічне слово *sac* “сумочка”, “польова сумка” у перській мові вживається із значенням “речовий мішок”, “польова сумка”,

Із усіх значень французького слова *reform* “реформа” “звільнення з роботи” тощо, у перській мові це слово вживається лише у значенні “реформа”. Французьке слово *rapaise* із значення “клопа”, “кнопка” (канцелярська) увійшло у перську мову у формі *ripuz* тільки з останнім значенням [2:689].

Лише в одному значенні запозичено слово *troupe* (театральна) *trup*, яке у французькій *troupe* мові має значення “згря”, “рій”, “неприємність”, “невдача” [2:675].

Французьке слово *poudre* “пудра” має значення “порох”, “курява”, “нісок” у перську мову увійшло у формі *rudr* і вживається лише у значенні “пудра”.

Запозичене із французької слово *selul* також зберегло у перській мові декілька значень іншомовного слова “клітка”, “ніша”, “тюремна камера”.

Більшість запозичених слів із французької мови є іменниками. Менша кількість запозичень із французької мови належить до прикметників наприклад: *modern* “модернізований”, “азотний”, *formāl* “формальний”. Проте у сучасній перській мові трапляється незначна кількість запозичень із інших частин мови. Наприклад:

Числівники: *billon* “білліон”, *million* “мільон”, *milyard* “мільярд”.

Вигуки: *beravo* “браво”, *bis* “біс”.

Дієслова із французької мови не запозичуються. Вони лише можуть бути іменною частиною складних дієслів.

Таким чином, запозичення у перській мові підтверджують думку Л.А. Булаховського про те, що “найчастіше запозичуються іменники, прикметники, числівники, можуть бути запозиченні вигуки, слова-оклики, дуже рідко запозичуються прислівники, займенники, дієслова” [1:20].

Одним із найтипівіших способів фонетичної адаптації французьких запозичень є протезування голосного *e* перед двома чи декількома приголосними. Поява протетичного *e* найчастіше спостерігається перед приголосними *sp*, *st*, *str*, *sk*, *shr* *espor* “*cnopa*” (*spore*), *espector* (*spector*) “*cnekmp*”, *estabilizator* “*cmabілізатор*” (*stabilisateur*), *estasyon* “*cmанція*” (*station*), *estreptomisin* “*cmpenтоміцин*” (*streptomione*), *eskolastic* “*cxоластичний*” (*scolastique*), *eskalpel* “*альпель*” (*scalpel*).

У деяких випадках протетичний *e* може замінюватися *e* епентичним чи зникати зовсім *estandard* “*мандарм*” (*standard*).

Як результат адаптації слід відзначити появу епентичного голосного *e*, *u* *i*

дуже рідко голосного а у французьких словах, які розпочинаються з двох чи декількох приголосних на початку *ferak farak* “фрак” (*frac*), *kelasor kalasur* “пакка для паперів”, *gladiyol geladiyol* “гладіолус” (*glaieul*).

Проте у сучасній перській мові поява епентичного голосного, особливо перед сонантами г чи л, може мати факультативний характер. Порівняємо: *bronšit* “бронхіт” (*bronchite*), *bloknot* “блокнот” (*block-notas*), *p(o)lomb* “пломба” (*plomb*), *p(o)roton* “плотон” (*proton*), *p(e)sikiatri* “психіатрія” (*psychiatrie*), *t (e) ranzistor* “транзистор” (*transistor*), *kont(e)rast* “контраст” (*contraste*).

Наголос у словах французького походження падає на останній склад.

З процесом фонетичного запозичення пов’язана звукова варіативність іншомовних слів. У перській мові є поширеними варіанти іншомовних слів. Це пояснюється із неоднозначністю у вимові і написанні французьких слів самими іранцями.

Під час граматичної адаптації слова, які запозичені із європейських мов, повністю підпорядковуються правилам перської словозміни. Особливість цього аспекту адаптації визначається тим, що більшість французьких та англійських запозичень є іменниками, а перські іменники не мають достатньої кількості граматичних показників.

Іменники у сучасній перській мові не мають ні категорії роду ні числа. Саме тому у перській мові не використовуються граматичні засоби для розмежування осіб чоловічого та жіночого роду. Приналежність до того чи іншого граматичного роду визначається з контексту чи позначається за допомогою таких слів як: *zan* “жінка”, *dohtar* “дівчина, дівчисько”, *banu hanim* “пані”, *pesar* “хлопець”, *mard* “мужчина”. Для тварин: *nar* “самець”, *made* “самка”.

Категорія числа у перській мові є морфологічною категорією іменника. Форма правильної множини утворюється за допомогою суфікса **ha-** (як і для живих істот, так і для неживих предметів) і **-an-** лише (для живих істот).

Всі французькі іменники при утворенні множини мають регулярний суфікс - *ha* *modelhā* “моделі”, *geramhā* “електронагрівачі”, *burokrathā* “бюрократи”, *koleksiyonhā* “колекції”, *koleksiyonerhā* “колекціонери”.

Винятком є гібридні (іншомовно-перські) назви живих істот, при утворенні яких може використовуватися суфікс *ān* наприклад: *bankdarān* “банкіри”, *draramnevisān* “драматурги”, *filbardān* “кінооператори”.

Артикль означувальності який у перській мові може мати значення одиничності, а також є засобом виділення предмету із ряду йому подібних. Артикль може розташовуватися як за іменником так і після одного з означувальних, які виражаються прикметником.

Наприклад: *bāluni* “якийсь повітряний шар”; “якийсь символ”, *māshine bozorgi* “велика машина”.

У ізафетній конструкції, яка у перській мові є універсальним засобом вираження атрибутивності, означувальне з означуючим словом, з'єднується за допомогою ізафетного показника. Запозиченні іменники і прикметники, які вступають у ізафетній конструкції, також приймають цей показник.

Наприклад: *māterisme diyāltkik* “діалектичний матеріалізм”, *orkestre samfonik* “симфонічний оркестр”, *bāle-ye klasik* “класичний балет”.

Усі якісні прикметники у тому числі іншомовні, можуть утворювати ступені порівняння. Для утворення вищого ступеня порівняння використовується суфікс **tar** і для найвищого **tarin**. Наприклад: *šik* “розкішний” *šiktar* “розкішніший” *šiktarin* “найрозкішніший”, *modern* “сучасний”, *modertar* “сучасніший”, *modertarin* “найсучасніший”.

Висновки та перспективи дослідження на основі вище викладеного матеріалу можемо сказати, що французькі запозичення беруть активну участь у творенні нових слів, та легко адаптуються до перських граматичних категорій. Досліджено, що особливістю фонетичної адаптації французьких запозичень на персомовному ґрунті є поява епентичних та протетичних голосних, щодо семантичної адаптації, то слід відзначити, що на персомовному ґрунті відбувається звуження семантики полісемічних слів французького походження. Дане дослідження є досить перспективним, оскільки торкається не дослідженої до теперішнього часу теми адаптації французьких запозичень у сучасній перській мові, результати даного дослідження можуть слугувати основою при укладанні підручників з лексикології, та написанні окремих праць з граматики та словотвору сучасної перської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховский В.В. Введение в языкознание. – М., 1960.
2. Ефимов С.Г. Калькирование как один из способов развития языковой омонимии. – М., 1984.
3. Пейсигов Л.С. Лексикология современного персидского языка. – М., 1965.
4. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского языка. – М., 1980.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Рубинчик Ю.А. Персидско-русский словарь: в 2 т. – М.: Изд.-во Советская Энциклопедия, 2002.
2. Гак В.Г. Французько-український словник. – К.: Вид-во Чумацький шлях, 1997.

ФРОЛОВА І.Є.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

АКТОМОВЛЕННЄВІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНФРОНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено аналізу актомовленнєвого аспекту реалізації стратегії конфронтації в англomовному дискурсі. Актomовленнєві моделі конфліктного дискурсу визначені та систематизовані за кількісним, якісно-кількісним та якісним критеріями. Результати дослідження засвідчують основоположну роль ментальних моделей в організації вербального плану конфліктного дискурсу.

Ключові слова: стратегія конфронтації, конфліктний дискурс, вербальний план, актомовленнєвий аспект, модель.

Стаття посвящена аналізу акторечевого аспекта реалізацій стратегії конфронтації в англоязычному дискурсі. Акторечеві моделі конфліктного дискурсу визначені та систематизовані за кількісними, якісно-кількісними та якісними критеріями. Результати дослідження свідчать про фундаментальну роль ментальних моделей в організації вербального плану конфліктного дискурсу.

Ключевые слова: стратегія конфронтації, конфліктний дискурс, вербальний план, акторечевий аспект, модель.

The article focuses on the speech act aspect analysis of confrontation strategy realisations in English discourse. Conflict discourse speech act models are established and systemised proceeding from quantitative, qualitative-quantitative and qualitative criteria. The research results evidence the mental models fundamental role in conflict discourse verbal plane organisation.

Key words: confrontation strategy, conflict discourse, verbal plane, speech act aspect, model.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях **актуальною** постає глобальна **проблема** взаємодії мови й свідомості, що у межах дискурсології набуває статусу важливого **наукового завдання** – виявлення зв'язків між структурами свідомості та мови й їхніми проекціями у площину дискурсивних тактик.

Значна увага, що приділяється у мовознавстві особливостям спілкування у конфліктних ситуаціях, ще не призвела на сьогодні до формування цілісної концепції, здатної розкрити суть взаємодії мовного і немовного знання у конфліктному дискурсі (КД). Це визначає **наукову новизну** нашого дослідження, **об'єктом** якого виступає стратегія конфронтації (СК) – дискурсотворчий конститuent, що організує ментальний і вербальний плани соціальної інтеракції. **Предметом** цього етапу аналізу є встановлення взаємозв'язків між ментальними і вербальними моделями реалізацій СК в англomовному дискурсі, репрезентованому персонажним мовленням художніх творів, що визнається достовірним **матеріалом** реконструкції світу суб'єктів-антропоцентрів (див. детальніше [1]).

Ментальні моделі реалізації СК охоплюють *структурну*, що демонструє поєднання інтелектуально-розумової, емоційно-психологічної і мовно-мовленнєвої діяльності суб'єкта: формування в нього ментальної репрезентації конфліктної ситуації, мотиву та інтенції її об'єктивації та втілення сформованого образу в матеріальну оболонку вербальних знаків; *імовірнісну*, що виявляє конфігурацію ситуаційних компонентів / їх значень, котрі є необхідними для ідентифікації певної ситуації як конфліктної [2; 3]. **Завданням**, що постає наступним, є з'ясування способів взаємозв'язків між цими моделями й організацією вербального плану дискурсивних реалізацій в структурно-інтеракційному, змістовому, актомовленнєвому аспектах.

Метою статті є систематизація актомовленнєвих моделей реалізації СК в англomовному дискурсі.

Аналіз досліджень, присвячених проблематиці мовленнєвих актів (МА), свідчить, що попри певну обмеженість пояснювального потенціалу теорії МА, її

основні постулати й засадні принципи дозволяють з'ясувати функціональні властивості висловлення, набуті в одному з мовленнєвих контекстів – контексті МА. Ці функції охоплюють іллокутивно-перлокутивні [4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.], котрі властиві простим МА й маніфестують прагматичне значення висловлення, та функції, що їх набувають прості МА у складних утвореннях [10; 11], – субординації, координації, спричинення [10:22].

Потенційні можливості взаємозв'язків між ментальними та вербальними (зокрема, актомовленнєвими) моделями дискурсивних реалізацій СК забезпечуються:

- кількісним варіюванням структурної моделі, бо залежно від кількості разів її розгортання варіюється обсяг дискурсивних фрагментів;
- якісним варіюванням імовірнісної моделі, що закорінене на чиннику *причини* й спричиняється до наявності двох конфігурацій (міжособистісний конфлікт – суб'єкт убачає протиріччя між собою та іншим у цілях, інтересах тощо; внутрішньоособистісний конфлікт – суб'єкт відчуває протиріччя між чинниками свого внутрішнього світу й переадресовує агресію, спрямовуючи її на іншого); різні конфігурації /типи конфлікту можуть позначатися на характеристиках мовленнєвого продукту.

Результати дослідження свідчать, що в організації актомовленнєвого аспекту реалізацій СК релевантною виявляється *структурна* модель, бо залежно від кількості разів розгортання механізму СК у дискурсі варіюється кількість висловлень, котрі функціонують як прості / складні МА.

За *одноразової* реалізації СК наявний один простий або складний МА, що дозволяє визначити першу актомовленнєву модель КД як **недискретну**.

Наприклад, СК реалізується одноразово, мовна об'єктивація стратегічного наміру здійснюється за допомогою висловлення, що функціонує як простий МА:

(1) ADVISOR: *Harvard Law School?*

ELLE: *That's right.*

ADVISOR: *But it's a top three school –*

ELLE (offended): *I have a 4.0.*

(Totally Blond)

(конфронтаційний смисл криється в здивуванні чоловіка, яке Еллі з образою сприймає як сумнів у високому рівні її фахової підготовки)

В іншій ситуації одноразова реалізація СК кореспондує з одним складним (комплексним) МА:

(2) KEVIN: *Your Honor, I've pre-marked this Defense Exhibit A ...,*

PROSECUTOR: *Objection, Your Honor, we've had plenty of time for discovery here.*

/The Judge quickly studying his copy of the note/

JUDGE: *I'm gonna let this in, Mr. Lomax, I'm also gonna suggest that if you have any other exhibits you present in a timely fashion or not at all.*

KEVIN (rights to the note): *I'm sorry.*

(Devil's Advocate)

(повідомлення судді про те, що за наявності речових доказів їхнє використання має відповідати процедурі, містить конфронтаційний смисл, бо вказує на певну неадекватність дій Кевіна і являє собою докір, про що свідчить і вибачення Кевіна)

За *неодноразової / багаторазової* реалізації СК утворюються дискурсивні фрагменти, вербальний план яких складається з *більш ніж одного* висловлення, і які, відповідно, охоплюють більше одного простого / складного МА. Це дозволяє визначити другу актомовленнєву модель КД як **дискретну**, наприклад:

(3) *"You realize," he said, "that you're acting like one of those women in all this. The way they always go, 'Who, me? I never intended that.' The way they go, 'Oh, it's not my responsibility. I never thought if I got drunk and kissed him and went to his room and lay down on his bed that he'd <...> me. Oh dear me no.' It's bullshit, Tom. Irresponsible bullshit. And you better think about what I'm saying, because there's a lot of us who have worked every bit as hard as you have in this company, and we don't want to see you screw up this merger and this spin-off for the rest of us. You want to pretend you can't tell when a woman's coming on to you, that's fine. You want to screw up your own life, it's your decision. But you screw up mine, and I'm going to f<...>ing put you away."*

(Crichton, 240-241)

Реалізація цілої низки МА сприяє *експресивності* прагматичного значення й відіграє підсилювальну роль у плані побудови стратегічного смислу. Оскільки встановлення зв'язків між МА не видається можливим, це є єдиною характеристикою, яка виявляється релевантною в дискретній актомовленнєвій моделі КД.

Натомість у межах *недискретної моделі* можлива подальша диференціація з опорою на іллокутивно-перлокутивну функцію МА та функцію МА у складних актомовленнєвих утвореннях; таку ж систематизацію припускає і кожна окрема одиниця дискретної моделі. Причому тут набуває значущості *імовірнісна модель*, бо залежно від двох конфігурацій, наявних у її межах (внутрішньоособистісний, міжособистісний конфлікт), варіюються й характеристики мовленнєвих дій.

Так, у **складних** актомовленнєвих утвореннях усі акти-функції можуть виступати носіями конфронтаційних смислів. Це дозволяє виділити за якісно-кількісним критерієм **повну** актомовленнєву модель КД, яку зафіксовано в ситуаціях внутрішньоособистісного конфлікту.

Наприклад, у складному – композитному – МА компоненти мають

тотожні іллокутивно-перлокутивні цілі (погроза) й обидва вони є репрезентантами конфронтаційних смислів:

(4) “Calm down”

“I’ll kill you, so I will,” he yelled.

(Francis, 197)

(комунікант перебуває в стані фрустрації, відчувається приниженим і спрямовує свої негативні емоції на співрозмовника, котрий прагне заспокоїти його)

Повна актомовленнєва модель КД, разом із тим, може бути наявна і в ситуаціях міжособистісного конфлікту. Так у наступному прикладі складний – комплексний – МА складається з головного компонента – вираження негативних емоцій (*“I have gone mad”*) і підпорядкованого – вираження негативної емоційної оцінки адресата (*that dirty little creature*) та дії (*aiming to seduce my son*), на ґрунті чого виникає негативний емоційний стан; обидва компоненти несуть конфронтаційний смисл:

(5) *Now Mary Smith, holding her young sister to her, dared to look at her mistress and say, “You gone mad?”*

Ellen stood gasping while beads of sweat dripped from the ends of her chin, and she had to draw in a deep breath before she could speak. “Yes, I have gone mad, for I have just seen that dirty little creature aiming to seduce my son.”

(Cookson, 61)

(хазяйка звинувачує служницю в тому, що її молодша сестра ніби намагалася спокусити хазяйчиного сина)

Інші складні актомовленнєві утворення в реалізаціях СК репрезентовані такими, де тільки один з компонентів виступає носієм конфронтаційного смислу, що дозволяє визначити цю актомовленнєву модель КД як **часткову**.

У ситуаціях внутрішньоособистісного конфлікту часткова модель подана складеними МА, де спричиняльний компонент – звертання – не має конфронтаційного смислу, і лише спричинений компонент містить цей смисл:

(6) *“Get the <...> out a here. I didn’t sen’ for ya, lady.”*

(Sheldon, 64)

(злочинець через депресивний стан відмовляється спілкуватися з жінкою адвокатом)

В інших складених МА, реалізованих у ситуації внутрішньоособистісного конфлікту, конфронтаційний смисл навпаки може акумулюватися в спричиняльному компоненті, за його відсутності в спричиненому:

(7) *He strode inside and demanded a pot of beer from Alice, who was standing behind the counter.*

She drew herself up. “Don’t you speak to me like that, Cully Dean!”

“Like what, you silly bitch?”

(Jacobs, 338)

(розлючений чоловік зриває свою злість на офіціантці)

Часткова актомовленнєва модель КД наявна також і в ситуаціях міжособистісного конфлікту.

Наприклад, у складеному МА спричинений компонент (*piss off*) містить конфронтаційний смисл, а спричиняльний (*I was listening to this*) – не містить:

(8) *Sue and I were in the living room listening to the radio. Julie came in and snapped it off.*

“Empty the rubbish bucket will you,” she said to me, “and carry the dustbins round to the front.”

“Piss off,” I shouted, “I was listening to that,” and reached for the control knob.

(McEvan, 38)

Аналогічним є і наступний приклад:

(9) *‘God, there’s a hamburger restaurant where they serve you on the toilet?’ Vicky asked innocently.*

‘I didn’t say anything about a hamburger restaurant, you stupid idiot.’

(Weir, 3)

В іншій ситуації в комплексному МА головний компонент (*it never occurred to you*) є носієм конфронтаційного смислу (Бенсон докоряє агенту Доновану, що він не збагнув причини їх дій, хоча й міг би її зрозуміти), допоміжний компонент конфронтаційного смислу не містить:

(10) DEA Agent Donovan: *Officer Sandoval’s prints were red-flagged in the system. When you ran them, it tipped us off.*

Benson: *And it never occurred to you that we ran them because we were investigating her murder.*

DEA Agent Donovan: *At the time, I didn’t know she was dead.*

(Law and Order, Loss)

Хоча обидві моделі (повна, часткова) наявні в ситуаціях внутрішньоособистісного й міжособистісного конфлікту, їхні кількісні показники суттєво відрізняються: у випадках внутрішньоособистісного конфлікту повна актомовленнєва модель значно переважає часткову (74 % і 26 % відповідно), у випадках міжособистісного конфлікту спостерігається та ж тенденція, але кількісна перевага повної моделі є несуттєвою (54 % – повна модель, 46 % – часткова модель). Наявність таких, хоча й нечітких кореляцій, дозволяє тим не менше стверджувати про релевантність імовірнісної моделі в організації актомовленнєвого плану реалізацій СК у його якісно-кількісному аспекті.

Систематизація **простих** МА у реалізаціях СК дозволяє виявити моделі його актомовленнєвої організації за критерієм іллокутивно-перлокутивної

функції.

Частина МА у реалізаціях СК не демонструє зв'язку між іллокутивно-перлокутивною функцією та конфронтаційним смислом, що дозволяє виділити **нефункціональну** актомовленнєву модель КД. Наприклад, репрезентатив-твердження та директив-квеситив у наступній ситуації не є конфліктогенними: підозрюваний спілкується із слідчим і може стверджувати щось чи ставити запитання (щодо причини затримання, наявності доказів, можливості скористатися послугами адвоката тощо), конфронтаційний смисл криється в *змісті* (чоловік уводить тему, яка в цій груповій практиці є табуованою: вона порушує кордони особистісного простору жінки-слідчого):

(11) Abraham / Eugene Hoff: *So it's not just about arresting criminals. It's about those specific criminals. You're drawn to this. Why? Were you raped?*

Benson: *Tell me where Melanie is.*

(Law and Order, Charisma)

Нефункціональну модель зареєстровано лише в ситуаціях міжособистісного конфлікту.

Натомість інші МА у реалізаціях СК виявляють релевантність іллокутивно-перлокутивної функції побудові конфронтаційного смислу, на підставі чого можна визначити другу актомовленнєву модель КД – **функціональну**. Причому в межах цієї моделі наявні **монофункціональний** і **поліфункціональний** підтипи.

Монофункціональний підтип охоплює *прості* МА з *однією* іллокутивно-перлокутивною функцією, яка лежить в основі конфронтаційного смислу. Цей підтип актомовленнєвої організації КД репрезентований (простими) МА-*експресивами*, наприклад:

(12) *"You damaged it on purpose," Meg shouted, "I know you did. I hate you, you wicked old hag!"*

(Jacobs, 76)

(13) *"<...> you, Tom. You're dishonest and irresponsible."*

(Crichton, 194)

Поліфункціональний підтип містить, по-перше, *прості* МА, в яких сполучаються декілька іллокутивно-перлокутивних функцій, по-друге, складні МА, компоненти котрих виконують одну тотожну / нетотожну іллокутивно-перлокутивну функцію, а також функції, властиві їм у межах складних актомовленнєвих утворень; по-третє, складні МА, компонент(-и) яких має(-ють) більше однієї іллокутивно-перлокутивної функції, окрім тієї, що вони набувають у складному цілому. В усіх трьох випадках функціональне призначення МА пов'язане з конструюванням конфронтаційного смислу.

Наприклад, у наступних ситуаціях *прості* МА сполучають іллокутивно-перлокутивну функцію *експресива* з *іншими*:

(14) "Come over here!" It sounded more angrily than I meant.

(Davis, 177)

(функція експресива супроводжує функцію власне директива)

(15) Benson (angrily): Why you guys tailing us?

DEA Agent Hammond (flashes his badge): *Agents Jack Hammond, Tim Donovan. Drug Enforcement Administration. I think it's time we all had a sit-down, don't you?*

(Law and Order, Loss)

(функція експресива сполучається з функцією директива-квеситива)

(16) "Leave me alone!" She pushed past him, afraid his sympathy would make her cry. She hated people to see her cry.

(Jacobs, 8)

(функція експресива сполучається з функцією (власне) директива та директива-контактива)

У другому випадку має місце об'єднання в складному МА декількох простих МА, з яких кожний має лише одну іллокутивно-перлокутивну функцію, наприклад:

(17) "What an asshole, you spent the night with your goddamned girlfriend!"

(Crichton, 194)

(складний МА охоплює два простих МА експресива)

Слід зауважити, що, як у наведеному прикладі, усі поліфункціональні МА цього типу подані сполученням простих МА експресивів у рамках складних актомовленнєвих утворень.

Поліфункціональні МА третього типу ілюструють наступні приклади, де складні МА складаються з простих, які поєднують декілька іллокутивно-перлокутивних функцій:

(18) *'I'll never forget this! I hate you! I'll hate you for the rest of my life, you wait and see!'* Albertine shrieked, slamming the living-room door behind her with as much force as she could manage and stomping up the stairs as stompingly loudly as possible.

(Weir, 8)

(складний МА містить монофункціональний МА-експресив та МА-погрози, в якому директивна й експресивна функції поєднуються між собою та залучають додаткову – комісивну – узяття на себе зобов'язань щодо майбутньої діяльності)

(19) *'Get off me!'* She stepped quickly backwards out of his reach, her eyes wary now. This was like the times she'd faced angry customers in the pawn shop, only worse. This man exuded confidence and something else, something evil. She wished she'd brought the poker with her.

'Shut up and keep out of our way, you stupid bitch!'

'Leave her alone.' Toby moved across to Meg's side. He wasn't having them ill-treating her.

(Jacobs, 434)

(складний МА охоплює прості поліфункціональні МА (*shut up, keep out of our way* – директив-контактив і власне директив у сполученні з експресивом) і простий монофункціональний МА (*you stupid bitch* – експресив)).

Як свідчить викладене, у межах функціональної актомовленнєвої моделі КД домінуюча роль належить МА-експресивам: вони репрезентують монофункціональний підтип і входять до всіх різновидів поліфункціонального.

Функціональна актомовленнєва модель, на відміну від нефункціональної, зареєстрована в ситуаціях як внутрішньоособистісного, так і міжособистісного конфлікту, що дає підстави стверджувати про наявність структурувальної ролі імовірнісної моделі в актомовленнєвому аспекті реалізацій СК у якісному аспекті.

Підсумовуючи, відзначимо, що актомовленнєві моделі КД диференціюються, по-перше, за кількісним критерієм (недискретна / дискретна); по-друге, за якісно-кількісним (часткова / повна) й, по-третє, за якісним критерієм (нефункціональна / функціональна).

Це дозволяє дійти **висновку** про наявність зв'язків між організацією ментального і вербального (актомовленнєвого) плану дискурсу, утвореного реалізацією стратегії конфронтації.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі системної організації вербального плану реалізацій стратегії конфронтації, з урахуванням його структурно-інтераційного, змістового, актомовленнєвого аспектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фролова І.Є. Репрезентація конфронтаційної мовленнєвої взаємодії у персональному мовленні художніх творів // Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. пр. – Ужгород: ТзОВ "Папірус-Ф", 2008. – Вип. 6. – С. 117-123.
2. Фролова І.Є. Вербалізація конфлікту у дискурсі // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під заг. ред. І.С. Шевченко: Кол. монографія. – Х.: Константа, 2005. – С. 237-262.
3. Фролова І.Є. Моделювання комунікативної ситуації конфлікту // Мат-ли III Міжнародного лінгвістичного семінару "Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми", 11.06.-14.06.2004 р. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 160-166.
4. Богданов В.В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин: Новое в литературе, 1983. – С. 58-89.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170-194.
6. Bach K., Harnish R.M. Linguistic Communication and Speech Acts. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1979. – 325 p.
7. Frazer B. The Domain of Pragmatics. The Definition and Classification. – London, N.Y.: Longman, 1983. – 276 p.
8. Hancher M. The Classification of Cooperative Illocutionary Acts // Language in Society. – London, 1979. – Vol. 8. – № 1. – P. 1-14.
9. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – L., N.Y.: Longman, 1996. – 250 p.
10. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. – К.: Вища школа, 1989. – 131 с.
11. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Totally Blond* – [електронний ресурс] : режим доступу: <http://www.awesomefilm.com>.
2. *Devil's Advocate* [електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.awesomefilm.com>.
3. Crichton M. Disclosure. – N.Y.: Ballantine Books, 1993. – 497 p.
4. Francis D. Twice Shy. – L.: Penguin Books, 1981. – 248 p.
5. Cookson C. My Beloved Son. – L.: Corgi Books, 1992. – 428 p.
6. Sheldon S. Page of Angels. – L.: Pan Books, 1988. – 383 p.
7. Jacobs A. Calico Road. – L.: Hodder and Stronghton, 2005. – 504 p.
8. McEvan I. The Cement Garden. – L.: Penguin Books, 1988. – 153 p.
9. Weir A. Onwards and Upwards. – L.: Penguin Books, 1999. – 480 p.
10. *Law and Order, Loss* – [електронний ресурс] : режим доступу: <http://www.twiztv.com/scripts/svu>.
11. *Law and Order, Charisma* – [електронний ресурс] : режим доступу:

ХАЙЧЕВСЬКА Т.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

В статті висвітлюється експресивний потенціал великої літери у французькій літературі 20-21 сторіччя. Цей графічний засіб відіграє важливу роль у створенні неповторного графічного образу слова.

Ключові слова: вербальні графічні засоби, орфографія, велика літера, мала літера, експресивний потенціал.

В статье освещается экспрессивный потенциал большой буквы во французской литературе 20-21 столетия. Это графическое средство играет важную роль в создании неповторимого графического образа слова.

Ключевые слова: вербальные графические средства, орфография, заглавная буква, прописная буква, экспрессивный потенциал.

Article highlights the expressive potential of the capital letter in the French literature of XX-XI century. This graphic mean plays the important role in the creation original graphic image of the word.

Key words: verbal graphic means, orthographic, capital letter, small letter, expressive potential.

Велика літера є розповсюдженим графічним засобом, котрий використовується у текстах сучасної французької літератури. Використання експресивного потенціалу великої літери є не менш популярним, ніж вживання більш звичних засобів виділення таких як курсив чи шрифт. Значний експресивний потенціал великої літери можна пояснити різноманітними випадками її застосування, що були виявлені нами у текстах художніх творів.

Актуальність даної статті зумовлена зростанням інтересу учених до графічних засобів експресії, їхнього експресивного потенціалу, що пояснюється недостатнім вивченням цієї проблеми у сучасній лінгвістичній науці.

Метою статті є ґрунтовний аналіз відібраних прикладів експресивного вживання великої літери, визначення характерних випадків її використання.

Об'єктом дослідження є велика літера як графічний засіб експресії сучасної французької літератури.

Предметом статті є експресивний потенціал великої літери, який проявляється у написаннях, де використання великої літери не є зумовлене загальноприйнятими правилами орфографії та пунктуації.

Матеріалом статті є написання з великою літерою, які були виокремлені в результаті суцільної вибірки з художніх творів сучасних французьких письменників.

Наукова новизна статті полягає у спробі вперше класифікувати випадки експресивного вживання великої літери та визначити експресивний потенціал цього графічного засобу.

Нетрадиційне вживання великої літери на початку слова чи як особливої аббревіатури, її роль у фіксації більш складних одиниць таких як слово, словосполучення, речення, абзац тощо використовується письменниками для привертання уваги читача до певного елементу тексту та сприяє адекватному розумінню авторського задуму. Звичайно, виділення великою літерою використовувалось і раніше, але, на нашу думку, саме у сучасній французькій літературі можна спостерігати розмаїття додаткових значень, які з'являються завдяки появі у тексті твору великої літери. Спроби використати експресивний потенціал великої літери можна спостерігати у творах багатьох французьких письменників ХХ століття, незалежно від жанрового характеру. Якнайповніше розкрити експресивні можливості великої літери вдалось у своїх творах відомим французьким письменникам А. Лану, Л.-Ф. Селін, А. Мальро, представникам літературного авангарду Р. Кено, Р. Нім'є, К. Рошфор, а також письменникам, які з'явилися в останні десятиліття, зокрема сестрам Ф. та Б. Гру, О. Ролену, Ж.-М.-Г. Ле Клезію, Ф. Соллерсу, М. Уельбеку тощо.

Свій внесок у розробку проблеми визначення ролі графічних засобів, що використовуються для створення певного стилістичного забарвлення художнього тексту, зробили відомі лінгвісти І.В. Арнольд [1], Ю.С. Степанов [2:326-328], Л.Г. Веденіна [3], В.В. Куций [4], Р. Якобсон [5] та інші.

Слід звернути увагу, що експресивний вплив написань з великою літерою залежить від контексту та експресивних засобів інших рівнів. У поєднанні експресивних засобів різних рівнів, зокрема графічного, полягає впливова сила твору, їхній синтез забезпечує досягнення прагматичної установки автора.

У нашій статті ми звертаємо увагу на нетипове вживання великої літери у тексті. Під нетиповим вживанням ми розуміємо використання цього графічного засобу всупереч правилам орфографії чи пунктуації, або з частковим їх порушенням. Нами зроблено спробу системного представлення випадків використання великої літери як графічного засобу експресії у тексті художнього твору.

Розгляньмо випадки експресивного вживання окремо взятої великої літери. Ця графічна одиниця може використовуватися у художніх текстах для позначення певного візуального символу, форми:

“Je vais nager avec mon frère, le petit avion qui, très loin sous moi, est en train de dessiner un S... Non, un F... Ou un L...” (Lanoux, 102.)

“Nous chercherons la nouvelle Meroë, plus en amont, là où le fleuve fait un grand W” (Le Clézio, 207).

Використання великої літери у наведених прикладах для позначення

певної форми яскраво марковане експресивністю. У даному випадку, велика літера навіть не потребує фонетичного прочитання, цей аспект залишається на задньому плані, тоді як на передній план виступає саме графічна форма літери. На нашу думку, хоча велика літера і з'являється у незвичній функції малюнку, однак тим самим не утруднює сприйняття інформації, а навпаки спрощує цей процес до мінімуму.

Також поширеними є випадки вживання окремо взятої великої літери для уточнення написання літери чи слова:

“Dicornil. Monsieur Dicornil. D comme duc, I comme Joachim, C comme Capétien, O comme Onésiphore, R comme Riphînte, N comme N et le reste à l’avenant” (Queneau, 122).

“Détail technique : je n’ose plus prononcer le nom de Marianne devant Jean. Périphrases, métaphores, tout plutôt que d’épeler : M.A.R.I.A. deux N.E.” (Groult, 163).

Нетрадиційне вживання у даних прикладах великої літери, на перший погляд, можна пояснити складністю французької орфографії. Однак, на нашу думку, важливим фактором у цьому випадку є експресивна мовленнєва гра графічними засобами, а не орфографічно правильне написання у чистому вигляді. Така гра зосереджує увагу читача на конкретних елементах тексту, сприяє їх запам’ятовуванню, осмисленню тощо.

Часто велика літера вживається для умовного позначення імені персонажа, назви місця тощо:

“Vers quelle heure cette bataille s’est terminée ici, le jour J?” (Lanoux, 175.)

“Ainsi X avait 3 pour les yeux, 5 pour les seins, 8 pour l’intelligence, etc.” (Nimier, 403).

Експресивність великої літери у представлених прикладах забезпечується за рахунок її умовного використання. Велика літера виступає замість повної назви, якщо автор нехтує повною назвою з огляду на її “неважливість” для даної ситуації; або, навпаки, створює узагальнений образ, який читач може співвіднести з відомою йому реальністю; якщо письменник прагне створити ефект секретності, і саме читач може декодувати умовне позначення тощо. Бажання правильно розтлумачити літерний символ й адекватно зрозуміти його смисл спонукає до уважного читання тексту.

Крім того, зустрічаються випадки, коли велика літера використовується для передачі вимови:

“– Monsieur je ne rappelle plus le nom de son auteur. J’ai parfois des absences. N... No... Nod...” (Sartre, 55.).

“Son visage était brûlé d’un seul coté du front jusqu’à la machoire. On disait une sorte d’S” (Nimier, 222).

Одним із завдань графіки є фіксація усного мовлення. Що стосується

фонетичного боку експресивного мовлення, то автор має змогу оперувати різноманітними графічними засобами експресії для його передачі на письмі. У наведених прикладах саме за допомогою великої літери передається заїкання, запинання, незрозуміле мовлення тощо.

Однак класифікація особливостей уживання окремо взятої великої літери є умовною. Письменникам вдається поєднувати різні способи використання великої літери для досягнення бажаної експресії твору. Подібні випадки є поодинокими, але, з нашої точки зору, саме у них експресія зростає, завдяки їм у тексті з'являється дотепна гра символами, що деавтоматизує його сприйняття. Крім того, ми звернули увагу на те, що різноманітні поєднання експресивних засобів формують різні ступені експресії. Наприклад:

“L’orloge aux gouttes de temps marquait dix heures dix minutes. Comme le V de la victoire” (Lanoux, 275).

“...et en avant le mot : Lénine. Mais l’I russe (il le dessina du doigt) était à l’envers comme l’N espagnol” (Malraux, 154).

З наведених прикладів видно, що графічні засоби експресії можуть забезпечувати різні ступені експресії. Нетрадиційне використання великої літери для позначення форми надає повідомленню певної експресії, а її поєднання зі словом, що починається з тієї ж літери, уже дозволяє нам говорити про вищий ступінь експресії, таким чином автору вдається звернути увагу читача на одне з ключових понять твору, підкреслити важливий момент тощо. Нетипове вживання великої літери саме по собі привертає увагу, а її використання як дзеркального відображення знову ж таки характеризує повідомлення вищим ступенем експресії, завдяки чому повідомлення є оригінальним та сприяє яскравому виділенню імені вождя радянського народу.

Написання окремого слова (або словосполучення) з великої літери, яке не є зумовленим правилами орфографії або пунктуації, також широко застосовується авторами художніх творів для досягнення експресії писемного мовлення. Велика літера може використовуватися для привертання уваги до ключових понять твору:

“– Certe non, ça n’existe pas ! Ni la Jeunesse, ni l’Age mûr, ni la Vieillesse, ni la Mort...” (Sartre, 170.)

“Disparirion du il faut. Gratuité et respiration normale. Plus d’asthme...”

– Argent-Sexe-Terreur-Hystérie-Mort-Enfant: ASTHME. Immoralité de l’Asthme” (Sollers, 38).

Написання з великої літери назв понять, які безпосередньо пов’язані з проблематикою твору, є вдалим стилістичним прийомом. Таке виділення, зазвичай, пронизує увесь текст, і допомагає читачеві зрозуміти хід думок автора. Навіть, при перегляді тексту можна відразу зрозуміти про що буде йти мова, на чому акцентує автор.

Часто письменники використовують велику літеру для створення оригінальної назви:

“Peut-être : voilà mon nom pour finir... Clément. Jean Clément. Jean-Clément-Peut-Être” (Sollers, 23).

“Mais Pauv’Marianne est sa femme” (Groult, 175).

Створення оригінального імені персонажа за допомогою його незвичного графічного оформлення є вдалим стилістичним прийомом для виділення цього елементу і привертання уваги читача до нього.

У текстах художніх творів ми зустрічаємо також і приклади мовленнєвої гри, своєрідного авторського ребусу. Наприклад:

“Serais-tu Elena Maslova dont le nom évoque le beurre ? Non, je crois que tu es plutôt Yana Bouria, la Tempête” (Rolin, 8).

“...à six à l’heure dans la rue de la Pompe au milieu de ses pareils chevaliers en Plan Comités Réunions Téléphones Efficience Développement Réalisation Equipement Standing Entreprises Coordination Investissement Recoversion Promotion Prospérité et Balai de Crin...” (Rochefort, 95.)

Мовленнєва гра є дієвим засобом проти автоматичного читання тексту. Цей прийом спонукає читача “увімкнути” свою уяву, шляхом аналогій та припущень намагатись зрозуміти авторський задум.

Велика літера часто використовується письменниками для виділення елементу тексту логічним наголосом. Наприклад:

“Puis, j’ai sonné, il le fallait bien! mais je le savais maintenant: ce n’était pas chez lui que je sonnais, c’était chez Elle!” (Groult, 206.)

“Moi qui depuis plusieurs mois dans ses bras (sans parler des autres avant, alors n’en parlon pas) – je Refuse mon Destin de Femme” (Rochefort, 24).

Альтернативним прийомом виділенню невербальними засобами задля логічного наголосу є написання з великої літери. Як і будь-яка одиниця тексту, оформлена не за правилами, звичайне слово написане з великої літери справляє певний експресивний вплив на читача.

Написання з великої літери можуть передавати звуки, що супроводжують мовлення, шуми, вигуки тощо. Наприклад:

“Et Vrrroum! En avant chez le Fou! Enfin! Vous serez libérés comme vous dites” (Céline, 415).

“Tu as ouvert la porte et tu as crié: “O-Oh” dès l’entrée comme d’habitude” (Groult, 26).

Ми вважаємо, що написання з великої літери слів для позначення різноманітних звуків та вигуків орієнтує читача на їх особливе прочитання, створює необхідну експресію на тлі традиційного оформлення тексту. Такий графічний прийом можна порівняти з високим тоном під час розмови або читання, однак не слід його розглядати лише як засіб фіксації звуків на письмі.

Слово написане з великої літери є досить поширеним засобом виділення у художніх текстах. На наш погляд, написання з великої літери є синтезом традиційного і нетрадиційного, так званою “золотою серединою”, а тому і користуються попитом у письменників: щоб створити експресивний ефект й не ускладнити сприйняття твору.

Графічне оформлення слів усіма великими літерами є ефективним засобом привертання уваги читача до виділеного фрагменту тексту на фоні графічно нейтрального контексту. Навіть, якщо читач не володіє мовою твору, написання усіма великими літерами фокусують на собі його увагу і він підсвідомо намагається зрозуміти причини такого виділення. Також слід зазначити, що письменники звертаються до виділення за допомогою великих літер не лише для акцентуації слова, а й словосполучення, речення і більш складної одиниці тексту – абзацу. Написання усіма великими літерами можуть використовуватися для передачі інтонації емоційного, збудженого, схвилюваного мовлення:

“Je sors de cabinet, madame, et qu’est-ce que je vois? Mon lit qui FUMAIT, madame ! Un lit qui fume!” (Mallet-Joris, 259.)

“Le message était ainsi libellé: “Rappelle ta tante Marie-Thérèse. URGENT”” (Houellebeque, 114).

Виділені елементи у наведених прикладах є графічним засобом передачі емоційного мовлення як усного, так і писемного. Графічне оформлення підвищеного або зниженого тону усного мовлення автори супроводжують відповідною лексикою. На нашу думку, поєднання лексичних та графічних засобів є вдалим для передачі експресії усного мовлення. Щодо писемного варіанту мовлення, котрий не фіксує нестандартні звуки, то тут виділення усіма великими літерами з подвійною силою робить акцент на необхідному елементі тексту відповідно до авторського задуму.

За допомогою написання усіма великими літерами можна відтворити візуальний образ різноманітних написів тощо:

“...la peinture récente, attaquée par les acidités des pluies d’hiver et des embruns, avait laissé remonter l’enseigne antérieure:

A LA LIBÉRATION” (Lanoux, 158).

“...brandissant une queue de billard, porté en triomphe par un groupe de moustachus derrière lesquels on pouvait lire à l’envers, sur la vitrine, ИЮЧМАНЮ...” (Rolin, 349.)

У даних прикладах ми бачимо спроби авторів якомога точніше передати побачене, створити необхідний візуальний образ аби непомітно ввести читача у віртуальну реальність твору. Прийом дзеркального відображення вражає читача своєю оригінальністю, незвичністю та простотою декодування, і, з нашої точки зору, є ефективним засобом графічної експресії у тексті. Виділення усіма

великими літерами найчастіше поєднується з невербальними засобами виділення такими як інтервал, жирний шрифт або курсив, розташування на сторінці тощо, чим забезпечується порівняно вищий ступінь експресії написаного.

Написання одиниці тексту усіма великими літерами служить для виділення ключових понять, основної проблематики твору. Наприклад:

“Peu à peu ces caractères prirent de l’épaisseur, composant sur le mur un bas-relief mouvant, animé d’une pulsation écarante. D’abord s’inscrivait le mot “PAIX”, puis le mot “GUERRE”; puis le mot “PAIX” à nouveau” (Houellebeque, 292).

“C’est donc en fait sans risque d’être contredit qu’Hubczejak lança en 2013 son fameux slogan, qui devait constituer le réel déclenchement d’un mouvement d’opinion à l’échelle planétaire: “LA MUTATION NE SERA PAS MENTAL, MAIS GÉNÉTIQUE”” (Houellebeque, 392).

Оформлена усіма великими літерами думка автора чи дійової особи може стати для читача прямим ключем до розуміння твору. Виділені усіма великими літерами одиниці тексту привертають увагу до ключових проблем, орієнтують читача на розуміння моралі твору тощо. Вдалим засобом привертання уваги читача є послідовне виділення усіма великими літерами одиниць тексту для позначення однієї з проблем, що піднімаються у творі. Наприклад:

““Il faut juste mettre des préservatifs dans les clubs, c’est tout; de ce point de vue là sont parfois un peu têtus.” Il souligna deux fois PRÉVOIR PRÉSERVATIFS sur son carnet” (Houellebeque, 264).

“Le premier article, tiré du Nouvel Observateur, était intitulé “UN CLUB TRÈS SPÉCIAL”” (Houellebeque, 348).

На нашу думку, завдяки використанню даного графічного засобу експресії запрограмовані автором смисли поступово виділяються і накопичуються, щоб створити перед читачем завершену картину. З кожним випадком виділення усіма великим літерами необхідного фрагменту тексту ступінь експресії твору стає дедалі вищим.

Особливе місце серед літерних графічних засобів експресії належить аббревіатурам. Ми вживаємо термін “аббревіатура” для позначення різних видів аббревіатур, які записуються за допомогою великих літер. Використання аббревіатур не є властивим художнім жанрам, саме тому їхня поява у тексті художнього твору привертає увагу читача. Застосування аббревіатур сприяє не лише скороченню обсягу тексту, а й створенню ефекту передачі автором правдивої, науково-обґрунтованої, точної інформації, представлення ним реальної життєвої ситуації. Серед проаналізованих аббревіатур ми виокремили авторські аббревіатури (вигадані письменником), наприклад:

“Elle se souvenait de l’argumentaire CAP/SONCAS, qu’elle avait appris à maîtriser au cours de ses années d’études (Caractéristiques-Avantages-

Preuves/Sécurité-Orgeuil-Nouvoté-Confort-Argent-Sympatie)...” (Houillebeque, 185.)

“Cela nenous apprend toujours pas ce que sont devenus ma petite note entrée “peut-être à tord”, mon avertissement ultra-confidentiel, capital, urgent, T-T-U-V-M (Très-Très-Urgent-Vie-Mort), souligné trois fois, et en rouge!” (Sollers, 24.)

У вищенаведених прикладах авторських абревіатур спостерігається властива для них характерна риса: письменник завжди супроводжує таку абревіатуру розшифрованим значенням, щоб читач не помилився при її декодуванні. Оскільки читач декодує абревіатуру не маючи попереднього досвіду про її значення, то за відсутності пояснення, такий засіб втрачає не лише експресивні ознаки, але й утруднює розуміння тексту. На нашу думку, саме авторські абревіатури є найбільш експресивними завдяки їхньому непередбачуваному декодуванню.

Поширеним явищем у текстах художніх творів є власне французькі абревіатури, наприклад:

“Aujourd’hui, inscrit, fiché, répertorié, recensé par mes soins dans tous les organismes bienfaiteurs ou malfaiteurs qui nous régissent, il mène avec toutes ses forces d’inertie, sa petite guerre perdue contre les sigles. La CCATRP lui verse de l’argent pour ses enfants, l’URSSAF le lui reprend pour les enfant des autres : la SACEM, la SACD, la SDRM, la CAPRIC et l’ORTF lui octroient des sommes qu’il reserve incontinent au CNEP pour le bénéfice de l’EDT, des P et T, des HLM et de sa BMW” (Groult, 139).

Власне французькі абревіатури уже знайомі франкомовному читачеві здійснюють експресивний вплив завдяки тому, що посилюють ефект реалістичності твору, дають змогу читачеві співвіднести ситуацію у тексті з повсякденною ситуацією власного життя. Такий прийом сприяє зближенню автора і читача, робить їх однодумцями, посилює контакт між ними.

Функціонування абревіатур є характерним для наукового та ділового стилів, саме тому письменники використовують їх для створення відповідного стилістичного забарвлення тексту. Відповідно до сфери вжитку ми поділили проаналізовані абревіатури на такі групи:

- *наукові*: CNRS – Centre national de la recherche scientifique; T.P. – travaux pratiques; BTS – brevet de technicien supérieur

- *економічні*: SARL – Société à responsabilité limitée; BNP – Banque national de Parie; RMI – Revenu minimum d’insertion;

- *адміністративні*: CRS – Compagnie républicaine de sécurité; P.-D.G. – Président-directeur général; RATP – Régie automome des transports parisiens;

- *побутові*: BCBG – bon chic bon genre (*те, що викликає приємні асоціації*); TSF – télégraphie ou téléphone sans fil; HLM – habitation à loyer modéré; K.-O. – knock-out; être K.-O. de fatigue.

Запропонований поділ акцентує увагу на основних групах абревіатур,

котрі зустрічаються у текстах художніх творів, і за необхідності може бути доповненим.

Міжнародні, загальновідомі аббревіатури також широко використовуються у сучасних художніх творах: *WWF* – *World Wildlife Fund*; *GPO* – *General post office*; *HIV* – *humain immunodeficiency virus*; “4S”: *Sea, Sand, Sun and Sex* – гасло туристів тощо.

Поява у текстах художніх творів міжнародних аббревіатур, пояснюється невинним рухом суспільств до глобалізації, таким чином проблематика творів переноситься з особистісної, суто французької – на світову арену. Усе частіше на тлі слаборозвинутих країн висвітлюються загальнолюдські проблеми проституції, наркоманії та Сніду, приховані факти викривальної історії тощо. Як правило, автори не супроводжують ці аббревіатури поясненнями щодо їх змісту.

В окремих випадках письменники розшифровують загальновідому аббревіатуру по-новому: цей прийом поєднує вживання аббревіатури для привертання уваги читача і разом з тим по-особливому сильно виділяє її новий смисл, забезпечуючи тим самим вищий ступінь експресії [6:42]. Наприклад:

ADN – acide désoxyribonucléique

“Ne perdez jamais de vue la grandiose trinité ADN: Armes-Drogue-Nourriture...” (Sollers, 136.)

“l’ADN c’est l’Action democratica nationalista (bolivien)...” (Rolin, 265.)

Незважаючи на обмежену кількість великих літер, їхні комбінаторні можливості є нескінченними. Французькі письменники використовують різноманітні комбінації великих літер (велика літера окремо або на початку слова, виділення усіма великими літерами фрагменту повідомлення та аббревіатури) у поєднанні з іншими експресивними елементами (синтаксичними, морфологічними тощо), маючи на меті створення максимальної експресії писемного художнього мовлення.

Провівши підрахунки, нами було визначено які саме випадки вживання великої літери, як графічного засобу експресії, є найбільш поширеними у художніх текстах. Кількісний аналіз 284 прикладів показав, що першість належить написанням окремих слів з великої літери (130 прикладів). Це пояснюється не лише традиційністю цього графічного засобу, але й можливістю створення з його допомогою значної експресії тексту. Друге місце посіли аббревіатури (64 приклади), хоча їх використання не є характерним для художнього мовлення, однак їхня поява у тексті створює додатковий експресивний ефект. Найменш поширеними виявились випадки використання окремо взятої великої літери та написання слів і т.п. усіма великими літерами (по 45 прикладів); на нашу думку, письменники лише починають розкривати експресивний потенціал цього графічного засобу.

Отже, залучення великої літери є особливим прийомом тому, що служить

не стільки для фіксації на письмі усного мовлення, скільки для передачі особливої візуальної інформації без фонетичного еквіваленту. Цей факт підтверджує автономний характер сучасного французького письма як знакової системи. За допомогою великої літери, як графічного засобу експресії, письменники можуть створити і простий візуальний образ, призначений для сприйняття очима й швидкого декодування читачем, і складну гру графічними засобами, котра потребує максимальної уваги від читача для її розуміння. Нами виявлено, що графічні засоби та їх комбінації характеризуються різним експресивним потенціалом, що свідчить про можливість створення різних ступенів експресії тексту. Ми вважаємо, що визнання існування різних ступенів експресії є важливим кроком для розуміння явища експресії писемного мовлення узагалі.

Перспектива подальших досліджень полягає у можливості вивчення різних ступенів експресії написаного, з огляду на неоднаковий експресивний потенціал різноманітних експресивних вживань великої літери, а також у визначенні експресивного потенціалу інших графічних засобів експресії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Графические стилистические средства // ИЯШ. – 1973. – № 3. – С. 13-20. 2. Степанов Ю.С. Французская стилистика. – М.: Высш. школа, 1965. – 350с. 3. Веденина Л.Г. Стилистические возможности видео-графической системы французского языка // Проблемы лингвистической стилистики. Тезисы докл. – С. 27-29. 4. Куцый В.В. Визуальный текст как носитель прагматических значений // Лингвистика текста и методика преподавания иностранных языков. – Киев: Высш. школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1981. – С. 48-53. 5. Якобсон Р.К. вопросу о зрительных и звуковых знаках // Семиотика и искусствоведение. – М.: Мир, 1972. – С. 82-87. 6. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. – Минск: Вышэйшая школа, 1989. – 254 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Céline L.-F. Voyage au bout du nuit. – P.: Gallimard, 1972. – 505 p. 2. Groult B. et F. Le féminin pluriel. – P.: Denoël, 1994. – 318 p. 3. Houellebecq M. Particules élémentaires. – P.: Flammarion, 1999. – 394 p. 4. Houellebecq M. Plateforme. – P.: Flammarion, 2001. – 373 p. 5. Lanoux A. Quand la mer se retire. – P.: Julliard, 1967. – 384 p. 6. Le Clézio J.M.G. Onitsha. – P.: Gallimard, 1993. – 251 p. 7. Mallet-Joris F. La maison de papier. – P.: Grasset, 1977. – 319 p. 8. Malraux A. L'espoire. – P.: Gallimard, 1966. – 500 p. 10. Nimier R. Le hussard bleu. – P.: Gallimard, 1991. – 450 p. 11. Queneau R. Les fleurs bleues. – P.: Gallimard, 1990. – 422 p. 12. Rochefort Ch. Les stances à Sophie. – P.: Grasset, 1963. – 247 p. 13. Rolin O. L'invention du monde. – P.: Seuil, 1993. – 537 p. 14. Sartre J.-P. La nausée. – P.: Gallimard, 1971. – 256 p. 15. Sollers Ph. Secret. – P.: Gallimard, 1992. – 250 p.

ХАРЧЕНКО О.В.

Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

О'ГЕНРІ ЯК БАТЬКО АМЕРИКАНСЬКОГО ІРОНІЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню американської картини світу як викривленого фрагменту американської картини світу, яка веде до створення комічного ефекту в результаті певних лінгвістичних та екстралінгвістичних трансформацій.

Ключові слова: емоційні концепти, фрейми, гештальти, пресу позиції, концептуальна сфера, соціо професійний, гендерний та регіональний гумор, континуум комічного: сатира, гумор, іронія, трагікомічне, дотепність, тощо.

Статья посвящена исследованию американской комической картины мира как искривлённого фрагмента американской картины мира, которая ведёт к созданию комического эффекта в результате определённых лингвистических и экстралингвистических трансформаций.

Ключевые слова: эмоциональные концепты, фреймы, гештальты, пресуппозиций, концептуальная сфера, социопрофессиональный, гендерный и региональный юмор, континуум комического: сатира, юмор, ирония, трагикомическое, остроумие, и т.д.

The article is devoted to the research on the American Comic Picture of the World as a fragment of the distorted American World Picture which leads to the creation of the comic effect as a result of some linguistic and extralinguistic transformations.

Key words: emotional concepts; frames; gestalts; presuppositions; conceptual sphere; socio professional, gender and regional humor, continuum of comism: satire, irony, humor, tragicomical, wittiness, etc.

Актуальність статті зумовлена недостатньою кількістю публікацій на тематику дослідження іронічного дискурсу в цілому, та американського іронічного дискурсу зокрема. **Об'єктом** нашого дослідження у цій статті є американський іронічний дискурс початку ХХ сторіччя. **Матеріалом** для дослідження слугувала новела О'Генрі "The Cop and the Anthem" (Фараон та хорал) [1:1-4]. **Предметом** дослідження є різновиди риторичних іронічних прийомів та в цілому трансформацій комічного які застосовує автор в іронічному дискурсі своєї новели. **Мета** статті – визначення та загальна характеристика американського іронічного дискурсу. **Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.** Дослідження американського іронічного дискурсу та усього комплексу проблем пов'язаних з ним. **Постановка завдання.** Комплексний дискурс аналіз новели О'Генрі та виявлення її особливостей. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** базується на роботах В.І. Карасика, Т. ван. Дейка, М. Макарова, А. Белової які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми дискурс аналізу в цілому. **Наукові результати** У статті дається визначення та аналіз американського іронічного дискурсу, проведено уточнення понять теоретичного дослідження іронічного дискурсу.

На початку нашого дослідження зауважимо, що у світовій науковій літературі вже закріпились поняття "гумористичний дискурс", в Росії його ввів В.І. Карасик [2:304], а в американській науковій літературі його вживає Л. Муньїз [3:80], а поняття "сатиричний дискурс" теж вже використовується наукової спільнотою США, Росії, та України, ми можемо згадати дисертацію "Особливості сатиричного дискурсу" московської журналістки Е.К. Гурової [4:5-15], та дисертацію "Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре" української дослідниці Т.В. Хайдегер [5:1-15]. По аналогії з цими видами дискурсу комічного, прийшов час аналізу і іронічного дискурсу.

Під *іронічним дискурсом*, ми розуміємо такий різновид дискурсу

комічного, який з одного боку насичений іронічними риторичними прийомами створення комічного ефекту, з іншого боку пронизаний іронічною тональністю та установкою автора, якщо форма дискурсу виходить за рамки малих форм комічного (жарт, анекдот, тощо), проявляється як на рівні мікроструктури дискурсу (частина речення – клаузула) так і макроструктури дискурсу (фрагмента дискурсу, твору в цілому) і веде як до комічного ефекту так і реалізації інших комунікативних установок

Розгляд американського іронічного дискурсу ХХ сторіччя неможливий без повернення до такої визначної фігури, майстра по написанню новел з іронічно несподіваними кінцівками як О'Генрі. Як ми вже зазначали, дискурс автора має ознаки як гумористичного так і іронічного художнього дискурсу. Але в одній із своїх новел, чаша вагівниці схиляється до іронічного дискурсу. Проаналізуємо цю новелу.

The Cop and the Anthem (Фараон та хорал) By O' Henry

1. The hibernatorial ambitions of Soapy were not of the highest. In them were no considerations
2. of Mediterranean cruises, of soporific Southern skies or drifting in the Vesuvian Bay. Three
3. months on the Island was what his soul craved. Three months of assured board and bed and
4. congenial company, safe from Boreas and bluecoats, seemed to Soapy the essence of things desirable.
5. For years the hospitable Blackwell's had been his winter quarters. Just as his more fortunate
6. fellow New Yorkers had bought their tickets to Palm Beach and the Riviera each winter, so
7. Soapy had made his humble arrangements for his annual hegira to the Island. And now the time
8. was come. On the previous night three Sabbath newspapers, distributed beneath his coat, about
9. his ankles and over his lap, had failed to repulse the cold as he slept on his bench near the
10. spurting fountain in the ancient square. So the Island loomed large and timely in Soapy's mind. ...
11. Soapy, having decided to go to the Island, at once set about accomplishing his desire. There
12. were many easy ways of doing this. The pleasantest was to dine luxuriously at some expensive
13. restaurant; and then, after declaring insolvency, be handed over quietly and without uproar to

14. a policeman. An accommodating magistrate would do the rest.
15. But as Soapy set foot inside the restaurant door the head waiter's eye fell upon his frayed
16. trousers and decadent shoes. Strong and ready hands turned him about and conveyed him in
17. silence and haste to the sidewalk and averted the ignoble fate of the menaced mallard.
18. Soapy turned off Broadway. It seemed that his route to the coveted island was not to be an
19. epicurean one. Some other way of entering limbo must be thought of.
20. At a corner of Sixth Avenue electric lights and cunningly displayed wares behind plate-glass
21. made a shop window conspicuous. Soapy took a cobble-stone and dashed it through the glass.
22. People came running round the corner, a policeman in the lead. Soapy stood still, with his
23. hands in his pockets, and smiled at the sight of brass buttons.
24. "Where's the man that done that?" inquired the officer excitedly.
25. "Don't you figure out that I might have had something to do with it?" said Soapy, not without
26. sarcasm, but friendly, as one greets good fortune.
27. The policeman's mind refused to accept Soapy even as a clue. Men who smash windows do
28. not remain to parley with the law's minions. They take to their heels. The policeman saw a
29. man halfway down the block running to catch a car. With drawn club he joined in the pursuit.
30. Soapy, with disgust in his heart, loafed along, twice unsuccessful...
31. And also in a moment his heart responded thrillingly to this novel mood. An instantaneous and
32. strong impulse moved him to battle with his desperate fate. He would pull himself out of the
33. mire; he would make a man of himself again; he would conquer the evil that had taken
34. possession of him. There was time; he was comparatively young yet; he would resurrect his
35. old eager ambitions and pursue them without faltering. Those solemn but sweet organ notes
36. had set up a revolution in him. To-morrow he would go into the roaring down-town district
37. and find work. A fur importer had once offered him a place as driver. He

would find him to-38. morrow and ask for the position. He would be somebody in the world. He would–

39. Soapy felt a hand laid on his arm. He looked quickly round into the broad face of a policeman.

40. “What are you doin’ here?” asked the officer.

41. “Nothin”, said Soapy.

42. “Then come along”, said the policeman.

43. “Three months on the Island”, said the Magistrate in the Police Court the next morning [1:1-4].

У новели наступний зміст. Соапі, безробітний, бездомний та невеликий шахрай з Нью Йорку хоче провести зиму у в’язниці. Ботам тепло і годують. Щоб потрапити туди він вирішує порушити закон і скоїти дрібне хуліганство. Спочатку він іде в дорогий ресторан, щоб там не розрахуватись та ... бути арештованим, його не пускають. Далі Соапі кидає камінь у вітрину магазину, але й це не проходить, поліцейський біжить шукати іншу людину. Соапі знову йде в ресторан, але в цей раз в не дуже дорогий. Та замість арешту, після неоплаченого рахунку, його просто б’ють та викидають на тротуар. Соапі грубо залицяється до молодій жінки, а вона замість того щоб “послати” героя, навпаки “западає” на нього ... потім головний персонаж заорав п’яну пісню у громадському місті ... після цього поцупив парасольку ... але ніякий трюк не призводить його до тюрми. Нарешті дрібний шахрай опиняється біля церкви, слухає чудову церковну музику яка перевертає його душу. Він знову хоче стати добропорядною людиною, хоче працювати ... але поліцейський, що був поблизу так не думає – на Соапі чекає трьох місячне ув’язнення.

Розглядаючи новелу в лінгвостилістичному плані, зазначимо, що вона написана, як і усі твори великого майстра, в художньому стилі найвищого ґатунку. Головний топик новели – іронічна неможливість передбачити та керувати своєю долею для людини. Сюжет у новели класичний та лише з одним головним героєм, який виписаний об’ємно та майстерно. Розглянемо найбільш суттєві лексико стилістичні маркери та риторичні прийоми, що характеризують новелу. По-перше, новела характеризується наявністю одного комічного персонажу, який чимось нагадує образи “маленьких людей” яких грав Чарлі Чаплін. Крім того ім’я герою “Соапі” викликає асоціації пов’язані з лексемою “soap” (мило, мильні опери) – тобто натяк на несерйозність персонажу та його комічність. По друге, новела насичена використанням такого риторичного прийому як іронія ситуації (6 спроб потрапити у буцегарню і все марно). Портрет несподівана іронічна кінцівка – герой хоче змінити своє життя, у нього виникло щире бажання вийти на роботу стати добропорядним – але замість цього, в цей раз абсолютно несправедливо, його забирають у тюрму. В четвертих, іронічні літота (перший рядок). В п’ятих, контрастна антитеза (друге

речення в рядку 1-4, речення з рядків 5-7). В шостих, іронічно позитивне ставлення до буцегарні (“For years the hospitable Blackwell’s had been his winter quarters” – п’ятий рядок). В сьомих комічна метафора із словом “hegira” – порівняння відвідування буцегарні з хаджем на святу землю (рядок 7). У восьмих, гротескно гіперболізоване ставлення до буцегарні (занадто піднесене) у порівнянні до лавки у парку, де Соапі провів ніч на трьох газетах). В дев’ятих, метафоричне порівняння шляху до тюрми з епікурейським (гіперболізоване змішування стилів високого та низького – рядок 19). В десятих, відхилення від поведінки герою новели, коли він не побіг від поліцейського а навпаки чекав на нього, звідси комічна поведінка поліцейського – рядок 25). В одинадцятих, новела побудована на збалансованому рівні вживання довгих та коротких речень з використанням розгорнутого (високого) коду мовлення. В дванадцятих, новела характеризується вживанням різноманітної палітри складних часів та складних конструкцій. Список специфічних маркерів та риторичних прийомів можна продовжити, але, в першу чергу, за рахунок нестандартних метафор та порівнянь новели. Усе це свідчить про високий інтелектуальний та освітній рівень автора, про його тонке відчуття гумору й іронії, та взагалі про присутність у автора великого літературного таланту.

З соціолінгвістичної точки зору, ми маємо відхилення від норм за рахунок перемішування лексики високого релігійного стилю (to conquer the evil, to ressurect, etc.), стилю високої художньої літератури, та контрастної шахрайської лексики і поведінки головного персонажу, що є однією з трансформацій комічного у новелі.

З когнітивної точки зору, головним експліцитним концептом новели є головний персонаж іронічної новели “Соапі”, основними другорядними концептами, дуже важливим для Сопі, прямо таки центральні домінанти його картини світу, є “поліцейський” та “буцегарня Blackwell’s” а головним імпліцитним концептом “бажання потрапити в тюрму”, що є фактично, відображенням іронічної інтенції головного герою новели. Функціонування цих концептів, як ми бачимо, закінчується реалізацією “мрії року” головного герою, але з численними іронічними ситуаціями, та іронічною кінцівкою у квадраті, бо герой наприкінці новели вже змінив своє головне бажання, він вже захотів стати добропорядним, але знов іронія долі – від тюрми (та мабуть і суми) не втечеш.

З прагматичної точки зору зв’язність іронічного дискурсу новели побудована на рівні, що відповідає класичному художньому твору. В новелі зв’язність забезпечується стандартним набором когезійних конекторів, лінійною послідовністю подій, рекурентним функціонуванням головного та другорядних концептів, чітким топіком дискурсу. У новелі переважають констативи експресивно-емоційного характеру, промісиви (обіцянки) – у рядках 34-38, викликають при цьому відчуття комічного, інтергогатииви. Комічною є

інтерактивна схема запитання поліцейського – запитання Соапі, тобто відповідь на запитання запитанням (рядки 25-26).

Висновки. Комплексний аналіз новели показує нам, що комічний ефект забезпечується в першу чергу іронічними засобами, новела дуже насичена іронічними прийомами: іронічна кінцівка новели, іронія ситуації в 6 фрагментах новели, іронічна інтенція головного персонажу потрапити у буцегарню, комічним ім'ям персонажу, з натяком на мильний пупир чи мильну оперу, комічним головним персонажем, трансформацією відхилення від соціолінгвістичних норм використання стилів (перемішування високого релігійного стилю, художнього стилю високої літератури, з шахрайською лексикою та імпліцитно шахрайською поведінкою персонажу. Крім того, у новелі є багато комічних нестандартних метафор та порівнянь (наприклад комічна метафора із словом “hegira” – порівняння відвідування буцегарні з хаджем на святую землю), вживається досить часто антитеза, що підсилює контрастність ситуації, гротескно гіперболічно позитивне ставлення до тюрми, риторичний прийом відповіді на питання питанням.

Наприкінці аналізу дискурсу новели та її комічних трансформацій та інтенсифікаторів комічного знову підкреслимо, що ідіолект автора проявляється в оригінальному та блискучому використанні образної, та колоритної лексики, тонким відчуттям гумору та іронії, лінгвістичною креативністю, що дозволяє автору створювати численні цікаві та комічні метафори та порівняння. Ідіолект свідчить про високий інтелектуальний та освітній рівень О'Генрі, та про присутність у автора великого літературного таланту. Дискурс О'Генрі, як ми вже зазначали, знаходиться в континуумі гумористичного та іронічного дискурсу. Та новела *The Cop and the Anthem* (Фараон та хорал) є мабуть одним з найкращих та класичних прикладів іронічного дискурсу США, посперечатись з нею може хіба, що лише друга новела ... О'Генрі “*The Gift of the Magi*”.

Іронічний дискурс в чистому вигляді, з нашої точки зору, представлений дуже обмеженою кількістю творів в художній літературі США, хоча в якості трансформацій комічного, він зустрічається в багатьох художніх творах класичного, гумористичного, сатиричного характеру, в художніх творах у стилі фентазі, фантастики, літературі жаху, тощо.

Справжнім “know how” О'Генрі стала несподівана іронічна кінцівка новели, яку деякі дослідники називають “ironic twist ending”. У цього літературного прийому О'Генрі знайшлося багато послідовників, в першу чергу, серед американських авторів. Цей прийом почали застосовувати такі автори Джек Фінней (Jack Finney 1911 – 1995); американський фантаст та автор тріллерів, ефективно вжив іронічну кінцівку в творі “*Contents of a Dead Man's Pocket*”; американська авторка Шерлі Джексон (Shirley Jackson 1916-1965) в таких оповіданнях як “*The Lottery*”, “*Charles*”, “*One Ordinary Day, With Peanuts*”;

нобелівський лауреат від США Вільям Фолкнер (William Faulkner 1897 – 1962) в його оповіданні “A Rose for Emily” та інші. Звісно, що вище перелічені роботи цих авторів не належить до домінантного іронічного дискурсу, усі ці твори представляють різні напрямки художньої літератури США, але один з найефективніших прийомів іронічного дискурсу – несподівана кінцівка іронічного характеру “a-la O’Henry” стала поширеним явищем в американській літературі XX та XXI сторіччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Henry O. The Cop and Anthem. Henry O. <http://www.pseudology.org> 2007. 2. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002. – 389 с. 3. Муньиз Л. Проблема юмора в образовании. – Нью Йорк, 2008. – С. 80-85. 4. Гурова Е.К. Особенности сатирического дискурса (на материале рассказов и фельетонов А.Т. Аверченко): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М: Моск. гос. ун-т, 2000. – 20 с. 5. Хайдер Т. В. Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре (на матеріалі текстів Т. Боя-Желенського, Ю.Тувіма та К.І.Галчинського): Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004.

ХОДАКОВСЬКА Н.Г.

Київський національний лінгвістичний університет

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПІВАФІКСІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена стилістичній і семантичній характеристиці похідних іменників сучасної німецької мови, створених за допомогою словотворчих засобів. Напівафіксальний спосіб словотворення є особливо активним, оскільки оцінно-експресивні напівафікси надають похідним іменникам різні види стилістичної маркованості, а саме оцінне, експресивне та емоційно-оцінне забарвлення.

Ключові слова: напівафікс, стилістична маркованість, оцінне, експресивне та емоційно-оцінне забарвлення.

Статья посвящена стилистической и семантической характеристике производных существительных современного немецкого языка, которые создаются с помощью словообразовательных средств. Полуаффиксальный способ словообразования является особенно активным, поскольку оценочно-экспрессивные полуаффиксы придают производным существительным различные виды стилистической маркированности: оценочную, экспрессивную и эмоционально-оценочную окраску.

Ключевые слова: полуаффикс, стилистическая маркированность, оценочная, экспрессивная и эмоционально-оценочная окраска.

The article covers stylistic and semantic characteristics at the derivative nouns in Modern German, which are formed by means of word-formation. The Semi-affix way of word-formation is particularly active since evaluational-expressive semi-affixes produce different types of stylistic marking to derivative nouns: evaluative, expressive, and emotional-evaluative colourity.

Key words: Semi-affix, stylistic marking, evaluational, expressive and emotional/evaluator colouring.

У сучасній лінгвістиці проблема напівафіксів розглядалася в роботах [1; 2:534]. Окремі аспекти цієї проблеми розроблялися в дослідженнях [3:16-18; 4:202-233], але статус напівафіксальних засобів сучасної німецької мови до цього часу залишається не до кінця з’ясованим.

Актуальність даної статті полягає у встановленні семантико-стилістичної характеристики напівафіксів похідних іменників як достатньо спірного питання у стилістичному словотворі.

Об'єктом дослідження даної статті є похідні іменники сучасної німецької мови зі стилістично маркованими і стилістично нейтральними напівафіксами. У зв'язку з цим, **предметом** цієї статті є встановлення стилістичної маркованості напівафіксів похідних іменників сучасної німецької мови. Для визначення семантико-стилістичної характеристики напівафіксів досліджувались стилістично марковані напівафіксальні іменники.

Під *напівафіксами* ми розуміємо компоненти складних або похідних слів, які вживаються як вільні або зв'язані морфеми, використовуються для номінації предметів та явищ, позначають певні лексико-семантичні категорії – особу, предмет, інструмент та ін.: *Bären-*, *Blitz-*, *Knall-*, *-geist*: *der Bärenhunger* “вовчий голод”, *der Blitzbube* “шибеник”, *der Knallkörper* “пустомолот”, *der Poltergeist* “шумна людина”.

Оцінюючи словотвірний статус напівафіксів, розглядаючи їх місце у мовних системах, можна відзначити, що напівафікс займає проміжне місце між самостійним словом та афіксом. Він зберігає семантичну функцію самостійного слова й виконує функції афікса: семантичну і стилістичну, мутаційну і модифікаційну. В структурному плані напівафікси є вільними морфемами, однак мають обмеження щодо сполучуваності. Компоненти слова є напівафіксами в тому випадку, коли вони не втрачають ні формального, ні часткового семантичного зв'язку з кореневою морфемою, а можуть, як і афікси, становити собою широку словотвірну категорію; відрізняються значною продуктивністю, тобто легкістю переходу від однієї основи до іншої; можуть конкурувати з справжніми афіксами. Афіксам та напівафіксам притаманний функціональний паралелізм, тотожними є також словотвірні функції, які вони виконують [5:34]. Напівафікс, як і афікс, здійснює важливу словотвірну функцію – творити нові слова. Як словотворча морфема напівафікс має загально-категоріальне значення з більшим ступенем абстрактності *der Arbeitsmann* = *der Arbeiter* і частково-категоріальне значення: *der Kriegsmann* = *der Krieger*, *der Prahlhans* = *der Prahler*.

Напівафікс як словотворча морфема має певну семантичну структуру, складові частини якої в одному випадку реалізують значення напівафікса як самостійної одиниці, в іншому випадку – службової частини слова. Так, напівафіксальні похідні іменники *der Spassvogel*, *der Glückvogel* мають загальний компонент *der Vogel*, що розглядається як словотворчий формант, виконує свою словотвірну функцію (утворює нові слова), тобто є службовою частиною слова. Однак слово *der Vogel* не втрачає семантичного зв'язку з самостійною одиницею *der Vogel* “птах”, і таким чином, впливає на семантику

новоутворених похідних іменників.

Регулярне вживання одного й того ж компонента як словотворчого форманта в складі декількох похідних іменників спричиняє процес десемантизації, і повністю веде до виконання ним службової функції як афікса. Не можна говорити про напівафіксацію як про особливий словотвірний спосіб: там, де ми дійсно можемо констатувати приєднання десемантизованого компонента, має місце афіксація; а там, де приєднаний компонент має номінативне значення, мова йде про напівафікс [6:5].

Мовні факти свідчать про те, що значення лексико-семантичних категорій, у яких відображається здатність людського мислення класифікувати, можуть передаватися одиницями як словотвірного, так і лексичного рівня, до яких належать так звані класифікатори (термін О.М. Вольф) або категоріальні словесні знаки (термін О. Уфимцевої). При використанні слова-класифікатора як другого компонента складного слова, виникають утворення, схожі за своєю семантикою із суфіксальними похідними іменниками: *der Flennmichel* “плаксі́й”, *der Büromensch* “бюрокра́т”. Схожість напівсуфіксальних похідних іменників з суфіксальними лексичними одиницями виявляється в тому, що компоненти напівсуфіксальних утворень, так як і суфікси, “відображають найбільш усталені та узагальнені категорії нашого абстрактного мислення” [6:19].

У словотворенні сучасної німецької мови при створенні стилістично маркованих лексичних одиниць напівафікси посідають одне з провідних місць. Іменники з напівафіксами продуктивні не тільки у розмовному мовленні, але й у художньому та публіцистичному стилях. Поява стилістично маркованих нових слів обумовлена мотивами експресивно-емоційного характеру. У творах художньої літератури нові, стилістично марковані лексичні одиниці з напівафіксами виступають або як авторські неологізми або як авторські окаціоналізми. У розмовному мовленні за допомогою напівафіксів виникають похідні іменники, основною функцією яких є образна характеристика предметів та явищ. На номінативну функцію нашаровується функція експресивна, яка послаблює й відносить її на задній план, і таким чином слугує для вираження експресивного, емоційного оцінного та емоційно-оцінного забарвлень.

Сучасна німецька мова має у своєму розпорядженні достатню кількість стилістично маркованих похідних іменників з напівпрефіксами (*Affen-, Bären-, Bomben-, Bulle-, Heiden-, Himmel-, Riese-, Weib-*) які виконують різні функції: підсилення, підкреслення, оцінку, експресивну, емоційну.

Так, напівпрефікс *Affen-* підсилює значення твірної основи і надає іменникам експресивно-оцінного підсилювального відтінку – *die Affenkomödie* “балаган, фарс”, *das Affentheater* “комедія”, *die Affenliebe* “безрозсудливе кохання”. В цих прикладах основне смислове навантаження має твірна основа, а напівпрефікс, який є десемантизованим, лише конкретизує, уточнює

інформацію про ознаку, підкреслює характер вияву, відтінок ознаки.

Напівпрефікс **Bären-** надає похідним іменникам оцінно-підсилювального значення – *die Bärengesundheit* “богатирське здоров’я”, *der Bärenhunger* “вовчий голод”, *die Bärenhitze* “страшенна спека”.

Напівпрефікс **Bomben-** у складі похідних іменників має також підсилювальне значення з оцінним забарвленням – *der Bombenapplaus* “тривалі оплески”, *die Bombenbesetzung* “склад трупи, команди”, *das Bombengedächtnis* “феноменальна пам’ять”.

Напівпрефікс **Bulle-** надає похідним іменникам підсилюючого значення з експресивним забарвленням – *die Bullenhitze* “нестерпна спека”, *das Bullenglück* “велике щастя”. Наприклад, у такому контексті:

Im Sommer, bei der Bullenhitze, ging er mal in die Kneipe, aber, auch da sprach er mit niemandem, er bestellte sich lediglich seine Biere, zwei oder drei, und über denen konnte er sechs Stunden hocken, immer nur ins Glas starren, niemanden sehen, kein Wort reden (Schreyer, 43). “Влітку, в нестерпну спеку, йшов він у пивну, але там ні з ким не розмовляв, замовляв своє пиво два або три рази, міг стовбичити над ним годин шість, впираючись очима в склянку, нікого не бачачи і нікому нічого не кажучи”. Похідне слово *die Bullenhitze* “нестерпна спека” містить емоційно-експресивне забарвлення з розмовним відтінком. Домінуючим компонентом у цьому контексті є підсилювально-негативний напівпрефікс **Bulle-**. Автор вживає означене слово з тим, щоб яскравіше та переконливіше охарактеризувати день, в який відбувається подія.

Напівпрефікс **Heiden-** надає похідним іменникам підсилювального, емоційно-оцінного забарвлення – *die Heidenangst* “жахливий страх”.

Напівпрефікс **Himmel-** також додає похідним словам підсилюючого значення – *die Himmelsangst* “смертельний страх”, *die Himmelsgeduld* “ангельське терпіння”.

Напівпрефікс **Riese-** надає похідним іменникам експресивно-оцінного забарвлення – *der Riesenerfolg* “величезний успіх”, *der Riesenschritt* “семимильні кроки”, *die Riesengefahr* “велика небезпека”, *die Riesenschlange* “величезна змія”. Позитивного значення з підсилюючим відтінком додають похідним іменникам напівпрефікси **Engel(s)-**, **Herzens-**, **Super-**, при цьому експресивне, підсилювальне забарвлення напівпрефікса **Herz-** містить завжди позитивний відтінок – *die Herzensfreude* “велика радість”, *der Herzensfreund* “сердечний друг”, *die Herzensgüte* “сердечна доброта”.

Напівпрефікс **Engel(s)-** надає похідним іменникам позитивного, емоційно-оцінного забарвлення – *das Engelshemd* “білосніжна сорочка”, *die Engelsgeduld* “велике терпіння”.

Префікс **Super-** додає лексичним одиницям значення високого ступеня якості, оцінного забарвлення. Так, *die Superkontrollarbeit* “вирішальна

контрольна робота”, *das Superprogramm* “особлива програма”. Підсилювальна морфема *super-* є запозиченою словотворчою морфемою і виступає як більш виразний синонімічний засіб до німецького напівпрефікса *über-*. У порівнянні з німецьким напівпрефіксом *über-*, напівпрефікс *super-* є більш експресивним, яскравіше підкреслює гіперболізуюче значення. Крім того, багатозначний німецький напівпрефікс *über-* полісемічний, і тому у підсилювальному значенні він ніби нейтралізує багатозначну морфему. З іншого боку, запозичений напівафікс *super-* дає можливість поповнити лексичний склад німецької мови іншомовними словами з експресивним забарвленням.

Для позначення осіб жіночого роду, які мають негативні якості з відтінком зневаги слугує напівпрефікс похідних іменників *Weib-*: *die Weiberperson* “тип”. Нприклад: *Der Hausherr erzählte weiter: “Zu lachen gibt’s da wohl nichts. Neulich erzählte eine Weiberperson, dass sie... einen Befehl gehört hat* (Strittmatter, 80). “Хазяїн будинку розповідав далі: – Тут нема нічого смішного. На днях казала одна баба, що вона чула наказ”. Експресивне забарвлення іменника *die Weiberperson* “баба” зумовлене стилістично нейтральною твірною основою *-person* та стилістично маркованим напівпрефіксом *Weib-*. Поєднання цих двох компонентів похідного слова позначає негативну якість з відтінками іронії та глузливої насмішки. Цей похідний іменник, особливо напівпрефікс *Weib-* надає експресивного забарвлення всій оповіді, створюючи при цьому певний фон, на якому яскравіше виступають образ та настрої дійової особи.

Назви осіб, утворені з такими напівсуфіксами як *-affe*, *-bruder*, *-fritze*, *-geist*, *-hals*, *-hans*, *-hase*, *-held*, *-hengst*, *-liese*, *-meier*, *-mensch*, *-michel*, *-narr*, *-ochse*, *-peter*, *-seele*, *-sucht*, *-suse*, *-tier*, *-vogel* виражають негативні якості та прихильності.

Напівсуфікс *-affe* слугує для позначення осіб з негативними якостями – *der Grasaffe* “молокосос”, *der Lackaffe* “чепурун”, *der Modeaffe* “піжон”.

Напівсуфікс *-bruder* слугує для позначення назв осіб, які наділені негативними якостями та прихильностями – *der Bierbruder* “постійний гість у пивній”, *der Radaubruder* “скандаліст”.

Напівсуфікс *-fritze* вживається у розмовному мовленні на позначення осіб за родом занять і осіб, з негативними якостями, а також надає словам відтінку осуду та іронії – *der Heulfritze* “рева”, *der Meckerfritze* “надоїдлива людина”.

Jetzt ist mir klar, was der Kabinenfritze von uns wollte (Jobst, 56). “Тепер мені ясно, що від нас хотів цей чинуша”. В утворенні *die Kabinenfritze* “чинуша” перший компонент має нейтральне забарвлення, тому що сильніший вплив на емоційне забарвлення складного слова зумовлює забарвлення напівсуфікса. В даному випадку напівафікс *-fritze* слугує для характеристики, що виступає недбалою особою в сфері невимушеного спілкування, звучить як насмішка, глузування.

Напівсуфікс **-geist** використовується на позначення осіб, які наділені позитивними або негативними якостями – *der Flattergeist* “легковажна людина”, *der Forschergeist* “любитель дослідницької роботи”.

Напівсуфікс **-hals** іменників чоловічого роду здебільшого вживають на позначення негативних якостей людини – *der Geizhals* “скнара”, *der Langhals* “занадто допитливий”. Наприклад: *Sie haben vorgestern nicht bezahlt, mein Herr! – sagte der Kleine, wick dem Schreihals aus und pries seine Waren weiter an. Erlesene Paste aus fernen Ländern! Schreihals* (Strittmatter, 67). “Ви вчора не заплатили, пане! – сказав малий, проігнорував крикуна та розхвалював далі товари. Добірна замазка з далеких країн! Крикун”. Іменник *der Schreihals* “крикун” передає негативне ставлення мовця до названої особи, сприймається як образа та як зневажлива характеристика. Не останню роль відіграє повтор.

Напівсуфікс іменників чоловічого роду **-hans** в розмовному мовленні німецької мови слугує для позначення негативних якостей людини: *der Fabelhans* “фантазер”, *der Faselhans* “пустомолот”. Наприклад: *Stanislaus fühlte sich wie ein Gekreuzigter, in dessen Wunden mit einem Quirl geführt wird. Dieser Prahlhans sollte zu Bett. Gleich würde der Offizier vom Dienst erscheinen* (Strittmatter, 89). “Станіслаус почував себе розп’ятим, рани боліли. Цей хвалько повинен бути у ліжку. Якраз повинен був з’явитися вартувий офіцер”. Похідний іменник *der Prahlhans* “хвалько” є емоційно забарвленим та використовується для зневажливої характеристики героя.

Напівсуфікс іменників **-hase** слугує для позначення осіб чоловічого роду з певними якостями та захопленнями – *der Bühnenhase* “артист театру”, *der Filmhase* “артист кіно”, *der Angsthase* “боягуз”. Наприклад: *Lass, ihn doch, den Schwätzer! Nein, er ist kein Schwätzer, eigentlich ist er was schlimmers ... ein Angsthase ist er!* (Strittmatter, 38). “Залиш його, цього торохтія! Ні, він не балакун, він щось гірше ... боягуз він!”. Іменник *der Angsthase* “боягуз” є стилістично маркованим, оскільки напівсуфікс **-hase** зумовлює певний ступінь пейоративності іменника та надає всьому реченню емоційного забарвлення.

Напівсуфікс **-held** похідних іменників чоловічого роду зі зневажливим відтінком вживається на позначення осіб з негативними захопленнями та якостями – *der Bierheld* “п’яниця”, *der Gamaschenheld* “педант”.

Напівсуфікс іменників **-hengst** з відтінком осуду та презирства служить для позначення осіб чоловічого роду за родом занять – *der Bürohengst* “канцелярська криса”, *der Paragraphenhengst* “крючоктворець”.

Напівсуфікс похідних іменників жіночого роду **-liese** позначає осіб, які мають негативні якості – *die Faselliese* “пустомолотка”, *die Flennliese* “плакса”. Наприклад: *So eine Quackelliese und meine Schwester? Nein!* (Strittmatter, 89). “Ця пустомолотка і моя сестра? Ні!”. Похідний іменник *die Quackelliese* “пустомолотка” є стилістично маркованим, вміщує сему негативної оцінки,

зумовлену стилістично маркованою субстантивною твірною основою *der Quackel* “базікання” та негативним напівсуфіксом *-liese*. За допомогою цього похідного іменника дійова особа здатна емоційно впливати на читача.

Напівсуфікс іменників *-meier* слугує для позначення осіб, які мають різні негативні якості та властивості: *der Angstmeier* “боягуз”, *der Heulmeier* “рева”, *der Schwabbelmeier* “балакун”. Наприклад: *Der Alte sollte mit dem verdammten Angstmeier schlittenfahren* (Steinberg, 65). “Старий повинен грубо поводитися з цим клятим боягузом”. Іменник *der Angstmeier* “боягуз” є стилістично маркованим, надає всьому реченню емоційно-оцінного забарвлення з відтінком фамільярності та зневаги. У цьому похідному іменнику основне стилістичне навантаження мають у взаємодії обидва компоненти.

Напівсуфікс іменників *-mensch* вживається на позначення осіб, які володіють як позитивними, так і негативними якостями – *der Unglücksmensch* “невдаха”, *der Aktenmensch* “чинуша”.

Напівсуфікс іменників *-michel* позначає осіб чоловічого роду, які мають негативні якості – *der Quatschmichel* “балакун”, *der Schwatzmichel* “пустомолот”.

Наприклад: *Na, ja, Lumpmichel vielleicht sollte man ihn nicht so nennen. Offen gestanden, ist er mir jetzt sympatischer, als er es anfangs gewesen war* (Steinberg, 90). “Так, обідранець, можливо його не треба так називати. Насправді, кажучи, зараз він мені симпатизує більше, ніж раніше”. Іменник *der Lumpmichel* “обідранець” є стилістично маркованим завдяки стилістично забарвленій субстантивній основі *der Lump* “голодранець”, з відтінком глузування та зневаги. Напівсуфікс *-michel* підсилює пейоративне значення похідного іменника *der Lumpmichel*.

Напівсуфікс іменників *-narr* слугує для позначення осіб чоловічого роду, які мають певні характеристики, захоплення, пристрасті – *der Blumennarr* “любитель квітів”, *der Buchnarr* “книголюб”. Наприклад: *Das schlimmste ist jedoch Höllenofen drei, die Direktion. Da sitzen ein paar Affennarren, haben von Tuten und Blasen keine Ahnung, benehmen sich aber ...* (Jobst, 67). “Найгірше це три адські печі, правління. Тут сидять декілька блазнів, які не мають ніякого уявлення, але поводять себе як...”. Іменник *der Affennarr* “блазень” є стилістично маркованим. Обидва компоненти цього слова мають негативне значення і є оцінно забарвленими.

Напівсуфікс *-ochse* використовується в німецькій розмовній мові на позначення осіб чоловічої статі з негативними якостями – *der Heuochse* “дурень”, *der Hornochse* “остолоп”, *der Pfingstochse* “жевжик, джигун”. Наприклад: *Mensch, alter Dusselochse, wenn du schon faulenzst* (Jobst, 108). “Старий, старий рохля, якщо ти вже лінуєшся”. Утворення *der Dusselochse* “старий рохля” позначає особу, яка є нерозумною, неповороткою та сонливою людиною. Лексична одиниця *der Dusselochse* є стилістично маркованою завдяки яскраво вираженій у ній експресії зневаги. У цьому похідному іменнику

повністю виявляє себе оцінне забарвлення напівсуфікса *-ochse*.

Напівсуфікс *-peter* (з відтінком іронії та осуду) іменників вживається на позначення осіб чоловічого роду, які мають негативні якості – *der Angstpeter* “боягуз”, *der Dreckpeter* “неохайний”, *der Heulpeter* “рева”. Наприклад: *Und hier wohnt der Peter Wiese, gleich nebenan. Der ist natürlich längst in der Schule, der Wiese-Peter, ein richtiger Miesepeter, der Primus, der alles weiß und lateinische Reden halten kann, aber nie einen Jux mitmacht* (Strittmatter, 85). “Тут живе Петер Візе, якраз поруч. Його вже давно у школі називають Візе – Петер, справжній буркотун, перший учень, який все знає, навіть може говорити латиною, але ніколи не розуміє жарту”. Іменник *der Miesepeter*, який перекладається “буркотун, воркотун”, є стилістично маркованим. Напівсуфіксальне утворення з другим компонентом *-peter* використовується стосовно дитини і при цьому набуває м’якого іронічного, жартівливого забарвлення, як власне і ім’я *Peter* означає “по-юнацьки свіжий, трохи зухвалий, іноді нерозумний, нудний, лінивий” [7:135-136].

Напівсуфікс *-seele* та напівпрефікс *seele-* іменників слугують для позначення осіб з негативними якостями, рисами характеру. Напівсуфікс *-seele* при основах абстрактних іменників має експресивно забарвлення з негативною оцінкою – *die Krämerseele* “дріб’язкова душа”, *die Weiberseele* “ганчірка, легкодуха людина”, *die Schreiberseele* “бюрократ”, *die Seelennot* “велике горе”.

Напівсуфікс *-sucht* надає похідним іменникам стилістичної маркованості з негативною оцінкою захоплень, рис характеру, пристрастей, уподобань, (а іноді з відтінком осуду, зневаги): *die Abenteuersucht* “надмірне захоплення пригодами”, *die Klatschsucht* “збирач пліток”.

Напівсуфікс іменників *-suse* слугує для позначення осіб жіночого роду, які мають негативні якості – *die Drecksuse* “нечепура”, *die Tränensuse* “плакса”, *die Heulsuse* “рева”, *die Nölsuse* “копуха”. Наприклад: *Mary gibt heute abend eine Party. Kommst du mit. Ich bin nicht eingeladen. Ich nehme dich mit. Weißt du, wer dort ist? Die Tochter Stäubners! So eine Flennsuse interessiert mich nicht! Aber mich! Ich könnte mich totlachen! Die Tochter vom Pavian und ich!* (Heiduczek, 87). “У Марі сьогодні вечірка. Підеш зі мною? Мене не запрошували. Я візьму тебе з собою. Знаєш, хто там буде? Дочка Штойбнера! Та плакса мене не цікавить! А мене, так! Я міг би померти за сміху! Дочка дурня і я”. Іменник *die Flennsuse* “плакса” є стилістично маркованим, оскільки обумовлений стилістично забарвленою дієслівною твірною основою *flennen* “ревіти, плакати”, а напівпрефікс *-suse* додає ще більш негативної характеристики особі жіночого роду. Ця лексична одиниця носить жартівливий та дещо іронічний відтінок.

Напівсуфікс іменників *-tier* використовується на позначення осіб, які характеризуються певними негативними або позитивними рисами характеру, властивостями – *das Arbeitstier* “трудяга”, *das Gewohnheitstier* “раб своїх звичок”,

das Herdentier “людина із стадним почуттям”.

Напівпрефікси **Bier-, Höllen-, Hunde-, Knall-, Mord-, Pracht-, Quitsch-, Teufel-** надають похідним іменникам емоційно-оцінного забарвлення.

Оцінне забарвлення в похідні іменники вносить напівпрефікс **Bier-**: *der Bierbass* “сиплий голос”, *der Biereifer* “сильна химерність”. Напівпрефікс **Höllen-** надає похідним іменникам емоційно-оцінного забарвлення з негативним відтінком – *die Höllenangst* “панічний страх”, *der Höllenbrand* “адська спека”.

Напівпрефікс **Hund(e)-** надає похідним іменникам експресивного забарвлення – *die Hundearbeit* “тяжка праця”, *der Hundefrass* “огидна їжа”, *das Hundegeld* “мізерні гроші”, *die Hundekälte* “собачий холод”. Наприклад: *Ihr wendet noch winseln ihr Hundesöhne!* (Jobst, 60). “Ви ще будете скиглити, собачі сини!”. Іменник *die Hundesöhne* “собачі сини” є стилістично маркованим, хоча обидва компоненти даного слова *der Hunde* “собака”, *der Sohn* “син” є стилістично нейтральними. Стилiстична маркованість впливає із взаємодії контрастних значень обох іменників (*der Hunde, der Sohn*). Похідний іменник *die Hundesöhne* вбирає в себе семантику обох компонентів, створюючи при цьому нове значення, яке розуміють як одне ціле, але яке не зафіксоване мовною практикою [8:18].

Експресивними можуть бути лексичні одиниці, утворені з напівпрефіксами, один із компонентів яких не є не нейтральним з стилістичного погляду. При аналізі таких складових беруться до уваги два фактори: внутрішній контекст дериватів і їх зовнішній контекст. Стилiстична маркованість таких одиниць формується в діапазоні внутрішньої стилістики як заданої стилістичної інформації від твірного слова, й у діапазоні зовнішньої стилістики як експресивно-оцінного компонента, що надається контекстом. Деякі з названих складових обумовлюють одночасну появу різних видів забарвлень – експресивного, емоційного, оцінного та емоційно-оцінного: *das Wetter* – *das Misswetter*; *das Sauwetter* – *das Dreckwetter* (як пейоративний, емоційно негативний, так і фамільярний відтінок). Одна й та ж складова похідного іменника може виражати як меліоративне (позитивне), так і пейоративне (негативне) значення, тому аксіологічний напрямок стає очевидним тільки з контекстуального оточення.

Напівпрефікс **Mord-** надає похідним іменникам емоційно-оцінного забарвлення – *die Mordsarbeit* “адська робота”, *das Mordsding* “велика річ”, *der Mordsdurst* “страшенна спрага”, *der Mordseifer* “надзвичайна старанність” Наприклад: *Um welche Zeit war der Mordskrach?* – *Zwischen elf und zwölf* (Steinberg, 105). “О котрій годині був цей страшений шум? – Між одинадцятою та дванадцятою”. Стилiстично маркований іменник *der Mordskrach* “страшений шум” зумовлений стилістично маркованою субстантивною твірною основою *der Krach* “шум, тріскіт; скандал, сварка,

чвари” і надає іменнику емоційно-оцінного забарвлення з відтінком зневаги, тоді як напівпрефікс *Mord-* є стилістично нейтральним.

Напівпрефікс іменників *Pracht-* вносить у лексичні одиниці експресивно-оцінне забарвлення з позитивним відтінком – *die Prachtstube* “розкішний будинок”, *der Prachtjunge* “славний хлопчик”.

Напівпрефікс *Teufel-* надає похідним словам негативного, оцінного забарвлення – *die Teufelsarbeit* “важка робота”, *die Teufelsbrut* “чортів виродок”, *der Teufelslärm* “пекельний шум”, *der Teufelsjunge* “чортеня” (про хлопчика).

Напівпрефікси, за допомогою яких утворюються похідні іменники з оцінно-експресивним позитивним значенням, напр.: *Blitz-, Pfund-, Riese-*.

Оцінне забарвлення з позитивним значенням має напівпрефікс похідних іменників *Blitz-*: *der Blitzbube* “шибеник”, *der Blitzjunge* “запальний хлопець”.

Позитивного, емоційно-оцінного забарвлення набувають похідні іменники з напівпрефіксом *Pfund-*: *die Pfundsidee* “прекрасна ідея”, *der Pfundskerl* “чудовий хлопець”, *die Pfundssache* “серйозна справа”.

Оцінне позитивне забарвлення мають похідні іменники з напівпрефіксом *Gold-*: *der Goldjunge* “милий хлопчик”, *das Goldkind* “добра дитина”, *der Goldsohn* “золотце (про сина)”. Наприклад: *Man muss nur sagen: “Tischchen, deck dich, Goldesel und Goldknüppel aus dem Sack!”*, *der Goldesel speit Goldstücke aus hinten und vorn* (Sommer, 15). “Потрібно лише сказати: – Столик, накривайся, любий ослику та золота паличко, виходьте з мішка! – добрий ослик випльовує золоті монети назад та вперед”. Похідні іменники *der Goldesel* “любий ослик”, *der Goldknüppel* “золота паличка”, *die Goldstücke* “золоті монети” є стилістично маркованими, оскільки напівпрефікс *Gold-* надає їм оцінного позитивного забарвлення.

Напівпрефікс іменників *Schwein-* слугує для утворення лайливих слів у німецькому розмовному мовленні та надає словам експресивно-оцінного забарвлення – *die Schweinearbeit* “каторжна праця”, *der Schweineigel* “їжакувата людина”, *das Schweinegeld* “скажені гроші”. Наприклад: *Otto schrie plötzlich: Schweine! Diese Schweinebande! Diese gottverdammte Schweinebande! Renn zum Telefon, schlag Alarm: Bornemann ist tot!* (Jobst, 90). “Раптом закричав Отто: Свині! Це свинство! Ця богом проклята сволота! Біжи до телефону, бий на сполох: Борнеман мертвий!”. Похідний іменник *die Schweinebande* “свинство” є стилістично маркованим та грубим, що обумовлено стилістично забарвленою субстантивною твірною основою *die Bande* “банда, зграя, ватага”. Утворення з напівпрефіксом *Schwein-* мають здатність емоційно-експресивного впливу на читача. Джерелом експресії є стилістична маркованість субстантивного компонента *der Schwein* “свиня”. При поєднанні цього стилістично маркованого компонента з будь-якою нейтральною лексичною одиницею утворюються грубі та лайливі похідні іменники.

Таким чином, стилістично марковані похідні іменники з напівафіксами виражають різні емоційно експресивні та оцінні відтінки, що забезпечує їх широке використання у розмовному мовленні та у художній прозі. Напівафікси вступають в синонімічні відношення один з одним та з іншими словотвірними засобами. Вибір того чи іншого засобу в розмовному мовленні визначається виключно смаком мовця, з урахуванням ставлення слухача до даних словотвірних засобів. Семантичну основу похідних іменників з напівафіксами складає образна характеристика людини. Такі утворення вирізняються високим ступенем експресивності, емоційності та оцінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сакієва Р.С. Эмоционально-разговорная речь. Немецкий язык: Учебн. пособ. – М.: Высшая шк., 1991.
2. Степанова М.Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. – М.: Русский язык, 1979.
3. Гатауллин Р.Г. Стилистическое словообразование современного немецкого языка: Учеб. пособ. – Уфа: БашГУ, 1986.
4. Кубрякова Е.С., Харитончик З.А. О словообразовательном значении и описание смысловой структуры производных суффиксального типа // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1975. – С. 202-233.
5. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности и словообразование как его важнейший компонент // Вопросы словообразования и фразообразования в германских языках. – М.: Наука, 1980. – Вып. 164. – С. 38-50.
6. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981.
7. Ризель Э.Г. Стилистическое значение и коннотация // Лингвистические проблемы текста. – МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1980. – Вып. 158. – С. 134-143.
8. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск: Изд-во Новосибирск. ун-та, 1976. – С. 3-20.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Heiduczek W. Abschied von den Engeln. Halle: Mitteldeutscher Verlag, 1978. – 208 S.
2. Jobst H. Der Findling. Lebensweg des Adams Probst. – Bd.I. – Berlin: Verlag Tribüne, 1973. – 293 S.
3. Jobst H. Glücksucher. Berlin: Verlag Volk und Welt, 1979. – 567 S.
4. Schreyer W. Fremder im Paradies. Roman. Halle (Saale): Mitteldeutscher Verlag, 1976. – 383 S.
5. Sommer S. Meine 99 Bräute. Berlin: Aufbau-Verlag, 1976. – 199 S.
6. Steinberg, W. Fahndung nach dem Untier. Halle (Saale): Mitteldeutscher Verlag, 1976. – 470 S.
7. Strittmatter E. Der Wundetäter. Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1972. – 591 S.
8. Strittmatter E. Damals auf der Farm. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun., 1984. – 270 S.

ЦЮПА М.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВИКОРИСТАННЯ КРАПКИ В ГРАФІЧНОМУ ЗОБРАЖЕННІ ЛЕКСИЧНИХ АБРЕВІАТУР СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються особливості використання такого нелітерного знаку, як крапка, у складі лексичних аббревіатур сучасної французької мови. Особлива увага приділяється шляхам графічного оформлення у реченнях лексичних аббревіатур з крапками.

Ключові слова: аббревіатура, лексична аббревіатура, акронім, сигль, нелітерний знак, знак пунктуації, крапка.

В статье рассматриваются особенности использования такого небуквенного знака, как точка, в составе лексических аббревиатур современного французского языка. Особенное внимание уделяется видам графического оформления в предложениях лексических аббревиатур с точками.

Ключевые слова: аббревиатура, лексическая аббревиатура, акроним, сигль, небуквенный знак, знак пунктуации, точка.

The article touches upon the problem of the full stop usage and it's role in lexical abbreviations' orthography in the French language. The full stops characterized by their noticeably frequent use with such

French lexical abbreviations as acronyms and sigles are regarded in the article. The kinds of graphical presentation in the sentences of lexical abbreviations written with full stops are examined in the article.

Key words: abbreviation, lexical abbreviation, acronym, sigle, non-alphabetic sign, punctuation sign, full stop.

Постановка загальної проблеми. Не зважаючи на те, що на сьогоднішній день лінгвісти все частіше цікавляться аббревіацією у французькій мові, це питання все ще залишається актуальним, зокрема невирішеними є проблеми класифікації аббревіатур, їх написання тощо. Для того, щоб краще вивчити графічне зображення аббревіатур ми вирішили дослідити випадки використання крапки у складі лексичних аббревіатур у сучасній французькій мові.

Актуальність дослідження визначається посиленням інтересу дослідників до французької орфографії, а також недостатнім вивченням лексичних аббревіатур та їх графічних особливостей у французькій мові.

Метою статті є проведення аналізу вживання крапки при зображенні лексичних аббревіатур на письмі, зокрема визначення шляхів графічного зображення лексичних аббревіатур з використанням крапок та вивчення шляхів графічного оформлення лексичних аббревіатур (акронімів та сиглів), які пишуться з крапками.

Предметом дослідження є особливості використання крапки у складі лексичних аббревіатур.

Об'єктом вивчення у статті є лексичні аббревіатури в сучасній французькій мові.

Матеріалом дослідження слугували лексичні аббревіатури, дібрані методом суцільної вибірки з періодичних французьких видань, інтернет-сайтів, художньої та наукової літератури.

Наукова новизна дослідження зумовлена потребою ґрунтовного вивчення лінгвістами графічних особливостей французьких аббревіатур.

Завданням статті є аналіз шляхів написання лексичних аббревіатур з крапкою або без крапки та їх особливостей, а також обґрунтування використання крапок у складі аббревіатур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема графіки та орфографії сучасної французької мови вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками, зокрема В.Г. Гаком, Л.Ю. Єрмоленко, Н. Каташ, Г.Г. Крючковим, О.А. Лабенко, В.М. Мазниченко, І.В. Ситдиковою, О.В. Станіслав, Р. Тімоньє, О.Д. Федченко. Такі лінгвісти, як А. Жуєт, Ю.А. Лазарева, К.М. Редозубов, П. Цумтор, О.П. Шаповалова та інші, досліджували питання аббревіації.

Наукові результати. Проаналізовані види написання лексичних аббревіатур дають можливість виокремити основні тенденції, що

спостерігаються під час графічного зображення абревіатур.

Міжсловні нелітерні знаки у французькій мові розподіляються мовознавцями на три групи: “1) розділові односторонні знаки кінця речення (крапка, знак питання, знак оклику, три крапки); 2) розділові односторонні знаки середини речення (кома, крапка з комою, двокрапка, тире); 3) видільні двосторонні знаки (дужки, подвійне тире, подвійна кома, лапки)” [1:97-98].

При зображенні лексичних абревіатур на письмі можуть бути використані такі нелітерні знаки, як крапка, знак оклику, лапки тощо. Проте, незважаючи на це, найчастіше з абревіатурами вживається крапка, що можна пояснити тим, що від утворення лексичної абревіатури, її компоненти (частіше за все перші літери слів вихідного словосполучення, від якого була створена абревіатура) були розділені крапками, що вказувало на шлях створення абревіатури. Водночас знак оклику у складі лексичної абревіатури може слугувати для привертання уваги до абревіатури.

Наприклад:

O.N.U. – Organisation des Nations unies
([http://fr.thefreedictionary.com/O.N.U.+\(Organisation+des+Nations+Unies\)\)](http://fr.thefreedictionary.com/O.N.U.+(Organisation+des+Nations+Unies)));

P.s. – Parti socialiste (“... un “profil de chef d’Etat”, selon la député Victorin Lurel, président (P.s.) du conseil régional de la Guadeloupe” (Paris match, 2-8 mars 2006:97));

Yahoo! – Yet Another Hierarchical Officious Oracle (англ.): *Encore un autre oracle hiérarchiquement trop zélé (“Depuis qu’il a rompu le cordon avec Yahoo !, le nouveau Kelkoo a subi une cure d’amaigrissement : le site de shopping en ligne est passé de 550 à 300 salariés” (www.lefigaro.fr, 02.03.2009))*.

Лапки можуть використовуватися з лексичними абревіатурами в тому випадку, коли абревіатура відповідає власній назві. Наприклад:

“Mam” – Michèle Alliot-Marie (“Sous la bannière du nouveau Mouvement démocrate, ou “Modem”, dont l’U.d.f. est fondateur, au côté de Cap 21, le parti écologiste de Corinne Laparge” (Paris match, 3026:109)).

Написання французьких лексичних абревіатур є різним: як з уживанням крапок, так і без них, що, на думку деяких лінгвістів, не впливає на розрізнення значення абревіатур, а пояснюється можливостями поліграфії [2].

Загалом висловлюються різні точки зору щодо графічного зображення абревіатур. Одні дослідники спостерігають, що найчастіше компоненти абревіатур розділені крапками [3], тоді як інші відмічають деякі закономірності при оформленні абревіатур: компоненти сиглів (абревіатур, що читаються по літерах) найчастіше розділені крапками, акроніми (абревіатури, що читаються по складах) пишуться або зовсім без крапок, або крапками у них розподілені лише складові компоненти [2:VII].

Водночас, не зважаючи на традиційне написання сигля з крапками, можна

побачити відмову від зайвих знаків [4; 5]. Наприклад:

RATP замість *R.A.T.P.* (*Régie autonome aux transports parisiens*):

R.A.T.P. – “*Le mari était receveur à la R.A.T.P.*” (M.Aymé, J.-P.(de)Chanois, 73);

RATP – “*La RATP prévoit un trafic quasi-normal pour les bus, les tramways et le métro, mais s’attend à un RER A sur deux (inconnexion maintenue à Nanterre-Préfecture) et à un RER B sur quatre (inconnexion suspendue à Gare du Nord)*” (www.lefigaro.fr, 17.03.2009).

З усіченими одиницями кінцева крапка може вживатися [2] або ні [6]: *Riv.* – *rivière*, *instit* – *instituteur*, *prof* – *professeur*. Наприклад:

prof – *professeur*: “*Parole de prof et vraie fausse légende: “ En cas de mariage entre une légionnaire et un ploytechnicien, il paraît que l’école offre un four à micro-ondes”*” (Marie Claire, 644:174));

hélico – *hélicoptère*: “*Installé pour deux nuits dans cette nouvelle retraite design, vous pourriez jouir de votre villa avec Jacuzzi extérieur entre deux transferts en hélico vers les pistes de Courchevel, Méribel, Genève ou Avoriaz*” (Paris match, 3016:100).

Окрім того, нами було помічено особливі випадки написання сиглів, коли крапки вживалися лише при першому введенні сиглів у текст. На нашу думку, крапки з сиглями використовувалися для того, щоб вказати на манеру прочитання скорочених одиниць; у подальших випадках крапки було вилучено з метою спрощення написання сиглів.

Наприклад: *l’Organisation de l’Unité Africaine O.U.A.* та *OUA*.

Серед інших нетрадиційних видів графічного оформлення на письмі аббревіатур ми побачили написання акронімів з великої літери, тоді як інші літери в їх складі залишалися маленькими (що є неприйнятним для акронімів).

Наприклад: *l’A.p.i.* – *l’Année polaire internationale 2007-2008* (Paris match, 3016:76).

Окрім того, у французькій мові існують інші традиції написання аббревіатур, згідно з якими французькі аббревіатури пишуться з крапками, а запозичені (англійські) – без крапок:

UNESCO < *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, *UNICEF* < *United Nations Children’s Fund*, *O.N.U.* – *Organisation des nations unies* [2:VII].

Таким чином, традиційним для французької мови ще й нині вважається написання аббревіатур великими літерами, розділеними крапками. Наприклад:

R.E.R. – *Réseau express régional* (<http://www.larousse.fr/ref/divers/RER-140719.htm>).

Інший вид написання аббревіатур з крапками полягає у тому, що аббревіатура пишеться з великої літери, тоді як інші залишаються малими. Цю

орфографію вважають правильною лише для сиглів, тоді як акроніми на письмі зображаються без крапок.

Наприклад:

G.p.a.: “*Pas de G.p.a. [gestation pour autrui – М.Ц.] de complaisance*” (Paris match, 2975:31);

Arvam: ““*Une tortue verte?*” demande Jean-Pascal Quod, directeur de l’Agence pour la recherche et la valorisation marines (Arvam), à Sonia Ribes-Beaudemoulin, la directrice du musée d’Histoire naturelle de l’île” (Paris match, 3022:96).

Однак, хотілося б зауважити, що видання “Paris match”, якому раніше було притаманне написання сиглів з використанням крапок, змінило графічне зображення даного виду лексичних аббревіатур, відмовившись від крапок та використання малої літери. Таким чином, сигль став зображатися на письмі без крапок повністю великими літерами.

Порівняймо:

U.m.p. > *UMP* (*Union pour un mouvement populaire*):

“*Pour la contrer, l’U.m.p. sort l’artillerie lourde avec le duo Christine Lagarde – Jean-Marie Cavada*” (Paris match, 3063:88)

“*Enfin, l’intention de Morin de collaborer à la designation du candidat UMP à la présidence du Sénat fait des vagues*” (Paris match, 3097:105).

Окрім того, існує комбіноване графічне зображення акронімів, де поєднується одночасне вживання та уникання крапок, що можна пояснити вимовою акроніма по літерах у тій частині, де крапки збережені.

Наприклад, *Anapsy-p.e.* [anapsi-pe-ə]: *L’Association nationale des psychologues pour la petite enfance* (Le Monde, 18932:29).

Якщо мова йде про графічне зображення як лексичних аббревіатур взагалі, так і акронімів зокрема, то сьогодні дуже рідко можна побачити застосування крапок при їх написанні, особливо якщо йдеться про лексикалізовані акроніми.

У тих випадках, коли акроніми пишуться з крапками, часто йдеться про намір привернути увагу до цього виду скорочених одиниць, або до рубрики, яку вони представляють.

Наприклад, рубрика “*Le D.O.P.*” або “Книга, про яку говорять”: “*le D.O.P.*” (< *le livre dont on parle*) (Marie Claire, 638:158) у журналі “Марі Клер”, якому не властива орфографія лексичних аббревіатур з крапками, являє собою акронім, при написанні якого були використані крапки, що свідчить про намір авторів таким чином привернути увагу читачів до рубрики.

Під час зображення на письмі деяких акронімів завжди вимагається присутність крапок, незважаючи на традиції, яких дотримуються у певному виданні.

Наприклад, німецький акронім *Ver.di* (< *Vereinte Dienstleistungsgewerkschaft*), який слугує для позначення об'єднаної профспілки сфери послуг, повинен писатися з крапкою, яка вказує на місце усичення першого слова вихідного словосполучення. Наприклад:

“Ver.di prévoit des retards pour l’ouverture de nouvelles lignes ou dans le service dépannage et des files d’attente plus longues sur les hotlines (assistance téléphonique)” (Le Monde, 19376:14).

Крапка у складі акроніма слугує для того, щоб на письмі відрізнити акронім від прізвища відомого італійського композитора XIX століття Джузеппе Верді (*Giuseppe Verdi*).

Іншим прикладом, де крапки у складі акронімів слугують розрізненню омонімічних лексичних одиниць, є англійський акронім *B.A.S.E.*, що входить до складу словосполучення *B.A.S.E. jumping*. *B.A.S.E. jumping* (le *B.A.S.E. jump*, або просто *B.A.S.E.*, “бейсджампінг”) означає екстремальний вид спорту, в якому використовується парашут для стрибків з фіксованих об'єктів. Людина, що займається цим видом спорту, називається *B.A.S.E. jumper* (“бейсджампер”). Акронім *B.A.S.E.* розшифровується з англійської мови як *Building* (будинок), *Antenna* (антена), *Span* (міст), *Earth* (скеля), тобто означає чотири об'єкти, з яких можна стрибати.

Незважаючи на поступове спрощення орфографії акроніма, все ще можна зустріти його написання з крапками. Розглянемо приклади графічного зображення наведеного вище акроніма:

“En étroite collaboration avec Atair Canopies, la recherche et le temps investis ont permis la fabrication de sac harnais adapté à la demande des B.A.S.E. jumpers d’aujourd’hui, que ce soit pour des sauts en Himalaya, de wingsuit ou de dérive” (www.adrenalinebase.com);

“Autant dans ces deriniers pays un BASE jumper saute de n’importe quoi, autant en France, l’activité est quasiment exclusivement tournée vers les falaises” (<http://fba.base-jump.org/index.php?Tp=articles&Id=8&Type=article&Lang=fr>);

“Je sais je suis idéaliste, mais je crois encore que le base est une chose bien trop sérieuse pour être paratiqué en dilettante et sans réelle implication” (<http://fba.base-jump.org/index.php?Tp=forum&Lang=fr&Dm=1238063946>).

Той факт, що при написанні акроніма *B.A.S.E.* слід використовувати крапки, вказує на важливість розрізнення акроніма та омонімічного йому за вимовою та складом літер англійського слова *base*, що в перекладі на українську мову має такі значення, як “основа, база” (ім.), “низький, звичайний” (прикм.) тощо. Цікавим є також те, що слово *base* існує й у французькій мові, та означає “основу, фундамент, базу”, а у випадку написання акроніма *B.A.S.E.* малими літерами без крапок, відрізнити його від уже існуючої лексичної одиниці *base* можна лише за допомогою родової ознаки лексичних одиниць

(акронім *B.A.S.E.* є чоловічого роду і перед ним ставиться означений артикль *le*) або за контекстом, у якому вживаються лексичні одиниці.

Окрім того, хотілося б навести такий приклад акроніма, де крапки використовуються як заміники іншому нелітерному знаку, як, наприклад, астериск або зірочка.

Розглянемо приклад: назва американської комедії Роберта Олтмана “*M*A*S*H*” (“Військово-польовий госпіталь”) за походженням є акронімом, який розшифровується як *Mobile Army Surgical Hospital*, що перекладається з англійської мови як “Пересувний армійський хірургічний госпіталь” (у фільмі розповідається про життя лікарів в одному з таких госпіталів):

“*M*A*S*H est une comédie satirique américaine réalisée par Robert Altman et sortie en 1970*” ([http://fr.wikipedia.org/wiki/M*A*S*H_\(film\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/M*A*S*H_(film)))).

Можна припустити, що зірочки при написанні назви кінострічки були використані для того, щоб відрізнити її від звичайного акроніма *MASH*, та однойменної книги Річарда Хукера (“*M.A.S.H.*”), що надихнула на створення фільму. Проте, насправді спостерігається відмова від використання зірочок при написанні назви комедії та їх заміна на крапки, або зовсім відмова від будь-яких нелітерних знаків, що можна пояснити загальною тенденцією французької орфографії до спрощення:

“*Et puis il [Robert Altman – М.Ц.] savait que le destin d'un film tient à peu de choses. Prenez M.A.S.H., palme d'or à Cannes en 1970...*” (www.lefigaro.fr, 15.10.2007);

“*Ce n'est pas beaucoup si l'on veut bien se souvenir de la Dolce Vita (1960), des Parapluies de Cherbourg (1964), de Blow up (1967), de MASH (1970), de Taxi Driver (1976), du Tambour (1979)*” (www.lefigaro.fr, 15.10.2007);

“*Il arrive d'ailleurs que la télévision rende la politesse au cinéma en transformant un film à succès en série. Ce fut le cas pour Mash de Robert Altman ou pour Les Douze Salopards d'Aldrich*” (www.lefigaro.fr, 15.10.2007).

Таким чином, не зважаючи на те, що все рідше можна зустріти зображення на письмі лексичних аббревіатур з крапками, нами не виключається можливість графемічного написання аббревіатур, а отже варто зупинитися на особливостях оформлення у тексті лексичних аббревіатур (акронімів та сиглів), які пишуться з крапками.

У тих випадках, коли після лексичної аббревіатури, що містить крапки, не стоїть іншого знаку пунктуації, слово, що йде після аббревіатури, не буде писатися з великої літери, навіть якщо в кінці аббревіатури стоїть крапка. Наприклад:

“*Son alliance avec l'U.m.p. [Union pour un mouvement populaire – М.Ц.] n'a pas porté ses fruits, bien au contraire*” (*Paris match*, 3064:81).

Тоді, коли лексична аббревіатура, при написанні якої вживаються крапки,

стоїть у кінці речення, кінцева крапка речення вже не ставиться, оскільки “поглинається” тією, що стоїть наприкінці аббревіатури [219, р. 138]. Наприклад:

“*Depuis notre implantation en Chine, en 1992, nous avons observé l’enrichissement de la population*”, explique le P.-d.g. [Président-directeur général – М.Ц.]” (Paris match, 3063:92);

“*Orphelin à 2 ans et demi, Abramovitch a bâti un empire dans les années 90, au moment de la privatisation des richesses naturelles de l’ex-U.r.s.s.* [Union des Républiques Socialistes Soviétiques – М.Ц.]” (Paris match, 3018:76);

“*Depuis que le chef de l’Etat a lancé l’évocable comme une machine de guerre, Bertrand Delanoë ne cesse de rappeler que sa Conférence métropolitaine, inventée dès 2001 sur une idée d’intercommunalité et tenue depuis 2005 avec une cinquantaine de communes périphériques, a été régulièrement boycottée par l’U.m.p.*” (Paris match, 3063:87).

Кінцева крапка аббревіатури також зникає перед трьома крапками. Наведемо приклад з акронімом O.T.A.N. (*Organisation du traité de l’Atlantique Nord*):

“*De plus, dès l’adoption de ce texte, des unités navales françaises stationnées dans l’Océan Atlantique sont redéployées en Méditerranée pour seconder la flotte de l’O.T.A.N...*” (M.-P.Ray, 67).

У випадку, коли речення закінчується таким розділовим одностороннім знаком кінця речення, як знак оклику або питання, то крапка, яка стоїть при аббревіатурі, зберігається:

“*N’a-t-on pas soupçonné fortement la diplomatie française de redouter à l’arrivée de nouveaux venus dans ses “chasses gardées” à l’Est, qui perturbent le face à face exclusif, flatteur, et quelquefois juteux qu’elle entretient avec l’U.R.S.S.?*” (Th.Diallo, 84).

Коли після аббревіатури ставляться такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, дві крапки тощо, крапка при аббревіатурі залишається:

H.l.m. (*Habitation à loyer modéré*) – “*Il descend en souriant les escaliers des H.l.m.: “Ça me met en forme et ça me fait perdre les formes”, s’amuse-t-il*” (Paris match, 3064:81);

P.s. (*Parti socialiste*) – “*Face à une alliance du centre avec le P.s., l’U.m.p. ne fait pas le poids*” (Paris match, 3063:88).

Таким чином, навіть, якщо написання лексичних аббревіатур із крапкою залишається традиційним, зустріти його у сучасному письмі можна дуже рідко. Частіше з крапками пишуться сиглі, тоді як акроніми – без крапок, хоча, як можна було побачити, навіть при написанні сиглів спостерігається відмова від уживання крапок. У тих випадках, коли акронім зображається на письмі з крапками, часто мова йде про намір підкреслити те, що йдеться про акронім як вид аббревіатури та підкреслюється шлях його утворення, або з метою

привернення уваги до акроніма. Уживання крапок у структурі лексичної аббревіатури головним чином не впливає на оформлення останньої у тексті (окрім поглинання кінцевої крапки у реченні та зникнення кінцевої крапки лексичної аббревіатури перед трьома крапками).

Подальші перспективи дослідження. Дослідження графічних особливостей лексичних одиниць, утворених за допомогою акронімів сучасної французької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Станіслав О.В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2005. – 181 с. 2. *Словарь сокращений французского языка* / Э.Г. Баранчеев, Г.В. Гаровников, А.А. Анфилофьев и др. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – I-XVI + 672 с. 3. *Шаповалова А.П.* Аббревиация и акронимия в лингвистике. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2003. – 350 с. 4. *Béchade H.* Phonétique et morphologie du français moderne et contemporain. – P.: PUF, 1992. – 175 p. 5. *Jouette A.* Dictionnaire d'orthographe et expression écrite. – P.: Le Robert, 1993. – 775 p. 6. *Catach N.* Histoire de l'orthographe française. – P.: Honoré Champion, 2001. – 425 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. [http://fr.thefreedictionary.com/O.N.U.+\(Organisation+des+Nations+Unies](http://fr.thefreedictionary.com/O.N.U.+(Organisation+des+Nations+Unies) 2. *Paris match*, 2-8 mars 2006. – 97. 3. www.lefigaro.fr, 02.03.2009. 4. *Paris match*, №3026. – 109. 5. *Paris match*, №3026. – 109. 6. Aymé M., Chanois J.-P. Papa, maman, la bonne et moi. – Л.: Просвещение, 1977. – 118 p. 7. www.lefigaro.fr, 17.03.2009 8. *Marie Claire*, №644. – 174. 9. *Paris match*, № 3016. – 100. 10. *Paris match*, № 3016. – 76. 11. <http://www.larousse.fr/ref/divers/RER-140719.htm> 12. *Paris match*, № 2975. – 31. 13. *Paris match*, № 3022. – 96. 14. *Paris match*, № 3063. – 88. 15. *Paris match*, № 3097. – 105. 16. *Le Monde*, № 18932. – 29. 17. *Marie Claire*, № 638. – 158. 18. *Le Monde*, №19376. – 14. 19. [www.adrenalinebase.com](http://fba.base-jump.org/index.php?Tp=articles&Id=8&Type=article&Lang=fr) 20. <http://fba.base-jump.org/index.php?Tp=articles&Id=8&Type=article&Lang=fr> 21. <http://fba.base-jump.org/index.php?Tp=forum&Lang=fr&Dm=1238063946> 22. [http://fr.wikipedia.org/wiki/M*A*S*H_\(film\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/M*A*S*H_(film)) 23. www.lefigaro.fr, 15.10.2007 24. *Paris match*, № 3064. – 81. 25. *Paris match*, № 3063. – 92. 26. *Paris match*, № 3018. – 76. 27. *Paris match*, № 3063. – 87. 28. *Ray M.-P.* La tentation du rapprochement. France et URSS à l'heure de la détente (1964-1974). – P.: Publications de la Sorbonne, 1991. – 355 p. 29. *Diallo Th.* La politique étrangère de Georges Pompidou / Bibliothèque constitutionnelle et de science politique. – P.: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1992. – T. 74 – 271p. 30. *Paris match*, № 3064. – 81. 31. *Paris match*, № 3063. – 88.

ШЕВЧЕНКО Л.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КЕНОТИПНІ Й ІНДИВІДУАЛЬНІ ОБРАЗИ В ІСПАНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Стаття розглядає кенотипні та індивідуальні образи, що відображують історично нову систему понять і культурну семантику з новими смислами, включеними в авторську стилістику з метою передачі світовідчуття поета, що збігається з постмодерним розумінням світу як мінливої сутності, хаосу без причинно-наслідкових зв'язків.

Ключові слова: кенотип, індивідуальний образ, інтенція, концептуальна модель.

Статья рассматривает кенотипные и индивидуальные образы, которые отражают исторически новую систему понятий и культурную семантику с новыми смыслами, включенными в авторскую стилистику с целью передачи мироощущения поэта, которое совпадает с постмодерным пониманием мира как изменчивой сущности, хаоса без причинно-следственных связей.

Ключевые слова: кенотип, индивидуальный образ, интенция, концептуальная модель.

The article focuses on the cenotype and individual images which reflect historically new system of concepts and cultural semantics with new senses involved in the author's stylistics with the purpose of

communication of the author's attitude that coincides with postmodern world understanding as changeable essence, chaos without cause-and-effect relations.

Key words: cenotype, individual image, intention, conceptual model.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Поетичні тексти відбивають специфіку художньо-образного мислення поетів певної епохи і відповідну лінгвостетичну систему образного відтворення ними світу. Втілення естетичного досвіду поета, процес мовної вербалізації індивідуально-авторських концептів, відображення естетичної неповторності поетичної картини світу, висловлення найтонших відтінків думок і почуттів іспанського митця здійснюється у семантично-когнітивних процесах і проявляється безпосередньо у внутрішніх законах розвитку образної системи його поетичного витвору. **Метою** даного дослідження є визначення генотипних й індивідуальних образів в іспанських поетичних постмодерних текстах.

Наукові результати. Оскільки “метою художньої активізації мовного знаку визнається творення образу, тобто створення особливого сприйняття предмета, бачення його, а не упізнавання” [1:67], то можна зазначити, що іспанська поезія другої половини ХХ століття генерує цікаві новообрази, так звані кенотипи. Одним з них є образ прозорого *дзеркала-скла*, що не створює відображення:

Los espejos no reflejan: transparentan.

Todo mira fascinante de frente, pero no existe.

Todo vuelve por detrás y es lo real, invisible.

En lo que veo, no veo; en lo que no veo, creo

[Celaya, 197]

Стереотипним прочитанням образу дзеркала є його розуміння як предмету відображення сучасного, зазвичай того, що знаходиться безпосередньо у його межах. Дзеркало постмодернізму не відображає реальне, сучасне, а намагається дати можливість людині побачити всю епоху і минулого, і майбутнього. Однак майбутнє у свідомості людини є марево – щось дуже привабливе та жадане попереду, але неіснуюче, нереальне (“*todo mira fascinante de frente, pero no existe*”), яке ясно не бачиш, в яке тільки віриш, можеш вигадати: “*en lo que veo, no veo; en lo que no veo, creo*”. Хоча минуле і виступає реальним, але воно також невидиме: “*es lo real, invisible*”. Дзеркало втрачає свою сутність відображати сучасність, у той час як дзеркало-скло створює лише марево, що збігається з постмодерним розумінням світу як мінливої сутності, хаосу без причинно-наслідкових зв'язків.

Кенотипність того чи іншого явища виявляється у його символічній ємності, в аналогіях та асоціаціях, що супроводжують процес його суспільного усвідомлення. Наприклад, кенотипом в іспанській поезії є *в'язниця* як символ

життя, тюремна камера як дім людини, який вона не хоче покидати, а сама людина як в'язень, що не бажає звільнення:

*Nada justificará jamás nuestra existencia.
Nosotros, hoy, aquí,
nos sentimos condenados
para siempre
a mendigar
la justificación de los demás,
más ¿quién con su benevolencia
puede indultar a quién
de esa pena tan dura
que es el estar vivo?
¿Qué momento de vida
es distinto de un trabajo forzado
que un preso realiza
sin saber si algún día
redimirá con él una culpa desconocida?
¿Y quién podría asegurar
que si ese preso
cruzara el umbral del presidio
no desearía de inmediato
regresar a su encierro
para saber al menos
a qué atenerse?
[Janés, c. 555]*

У кенотипах кристалізується історично нова система понять, через них проходить нова культурна семантика: замкненість простору починає створювати нові смисли. Поняття в'язниці містить універсальний смисл, який однак по-новому організує матеріальне і духовне життя людства. Образ-схема “життя є в'язниця” вербалізується у концептах “*justificación*”, “*condenado*”, “*pena*”, “*un preso*”, “*culpa*”, “*presidio*”, “*encierro*”, які стають символами сучасного життя: людина ХХ століття не може і не хоче змінювати такий стан речей у суспільстві та відмовлятися від цих символів.

Образи, де превалюють індивідуальні знання, включені в авторську стилістику та відображають світовідчуття поета – вони є раптовими й багатозначними. Поет здатний актуалізувати у свідомості читача лінгвістичними засобами “систему таких екстралінгвістичних образних стосунків, які не залишають його байдужим, розбудять його емоції, привернуть увагу і сформулюють інтерес до зображуваного” [2:134]. Наприклад, душа вже не виступає пташкою, а є темним заплутаним лабіринтом або мапою:

*los caminos del alma:
interior laberinto
en la compacta noche
[Janés, 556]*

*Aquí es tu piel tirante
sobre el mapa del alma
[Valente, 457]*

Л.М. Охеда у збірці “Рана моєї руки” створює серію образу очей, побудовану на різних концептуальних метафорах, які в ході творчого процесу досягають яскравого, емоційно насиченого, поетичного відображення буття. Сутність художньо-поетичного мислення – це образи, наповнені змістом об’єктивної реальності. Вони відбиваються у художній думці, яка не нав’язується предметам чи явищам зовні, а органічно витікає з їхнього співставлення та взаємодії:

mis ojos cuencas vacías de donde se cayeron, ya muertos, todos los sueños
[Martínez Ojeda, 20];

el faro oculto de mis ojos [Martínez Ojeda, 21];

mis ojos son un hielo verde, una ágata dura que hacia vosotros dirige sus reflejos [Martínez Ojeda, 74].

Індивідуальні образи можуть створюватися у межах одного поетичного тексту, розкриваючи систему індивідуальних значень (інтенцій) та концептуальну модель світу автора. Так, Р.С.Верхес створює поетичні образи жінки-верби та чоловіка-садівника у поетичному тексті “*Pavana grave a un sauce*” з їхньою вербальною репрезентацією:

*La soledad es un domingo triste
cuando, sin ganas de vivir,
cuelgo mis ojos sobre las hojas lentas
que, en la ventana de mi pena, mecen
la melodía de una existencia vana
y el murmullo de un bosque que no escucho.
En el estío callado y agobiante
de la ciudad vacía, agosto
que seca hasta mis lágrimas, contemplo
este liviano movimiento dulce
del sauce abandonado. Jardinero
sería ya con las aguas de mis ojos
para este sauce que, cercano, apresa
la ternura que aún queda en este pecho
por la amargura roto. Miro y viendo
mis manos al vacío. Bien quisiera*

*alcanzar su hojarasca, acariciando
su soledad inimitable. Sólo,
porque su jardinero se ha ido lejos,
el sauce llora en esta tarde. Algo
de la naturaleza nos iguala. Un aire
que va, de mi ventana, al verde puño
de su copa doliente y levantada
contra la vida indiferente, ocupa
la extensa soledad vacía. Igual
que aquella eternidad que me distancia
de la mujer que amaba. Espacio
de desesperación que llena el mundo
con la deshabitada fronda de mis cantos.
Pobre sauce. Si vuelve el jardinero
con su promesa de existencia, un pájaro
tal vez desde tus ramas cantará
a la dulzura de la vida. Ahora,
vagan las horas de un domingo triste.
Y extendiendo mi mirada al infinito
buscando entre los huecos de tus hojas
ese jirón de nube en que navega
la blanca eternidad de la que quise
[Vergés, 540-541]*

Поетичний образ	Вербалізація поетичного образу у тексті
El sauce es la mujer abandonada, pobre y triste (cuyo jardinero se ha ido lejos)	<i>este liviano movimiento dulce del sauce abandonado. este sauce que, cercano, apresa la ternura que aún queda en este pecho por la amargura roto. Sólo, porque su jardinero se ha ido lejos, el sauce llora en esta tarde. su copa doliente y levantada contra la vida indiferente, ocupa la extensa soledad vacía. Pobre sauce</i>
El jardinero es un hombre que acaricia su soledad aunque ella no está la mujer que quiso	<i>Jardinero sería ya con las aguas de mis ojos para este sauce Miro y tiendo mis manos al vacío. Bien quisiera alcanzar su hojarasca, acariciando su soledad inimitable. Y extendiendo mi mirada al infinito buscando entre los huecos de tus hojas ese jirón de nube en que navega la blanca eternidad de la que quise.</i>

La vida es una existencia vana	<i>La soledad es un domingo triste cuando, sin ganas de vivir, cuelgo mis ojos sobre las hojas lentas que, en la ventana de mi pena, mecen la melodía de una existencia vana.</i> <i>Espacio de desesperación que llena el mundo vagan las horas de un domingo triste.</i>

Перший поетичний образ жінки-верби виникає в результаті появи образної асоціації верби як національного символу печалі в культурі іспанського народу. В лінгвістичному аспекті асоціації є текстовими словами-стимулами, що актуалізують у свідомості читача зв'язок між їхніми лексичними значеннями – “концептами, зв'язаними знаками” [3:217] у поетичному тексті й співвіднесеними з ними явищами реальної або уявної дійсності. Лексичний склад тексту комунікативно орієнтований і концептуально обумовлений асоціативно-семантичною мережею, що відображує різні зв'язки й відношення одиниць лексичного рівня [4:56; 5:19]. Текстові слова-стимули верба (печаль, самотність) і садівник (доглядач дерев) разом з їхніми вербальними маркерами (*abandonado, amargura roto, llora, doliente, soledad vacía; las aguas de mis ojos para este sauce, acariciar, tender mis manos*) репрезентують асоціативне розгортання тексту й утворюють вербально матеріалізовані текстові асоціативно-сміслові поля слів – систему асоціацій, що співвідносяться з тематичним, сюжетно-композиційним, ідейним, емоційним, образним рівнями тексту і з особистістю поета. Вони є структурами, що корелюють з концептами у свідомості читача й утворюються, як і макроконтекст, по мірі декодування повідомлення [6:242-247].

Поетичний образ чоловіка-садівника виникає як паралельно побудований образу жінки-верби та декодує символ верби: садівник доглядає дерева, як і чоловік підтримує жінку. Їх обох зрівнює “*algo de la naturaleza*” (людина – природа): відсутність коханої людини поряд обертається самотністю, безнадією, що є підґрунтям третього образу марності людського існування. Цей образ виникає як наслідок фокусування на образах самотності, порожнечі, безнадії. Три вищезазначені образи утворюють глобальну концепт-ідею тексту: марність людського існування у світі без кохання. Використовуючи невелике за обсягом лексичне наповнення, поет створює нескінченні метафоричні смислові значення, ускладнені найтоншими нюансами людської думки й почуття при передачі реальності другої половини ХХ століття.

Висновки з даного дослідження. Образ, наділений етичним або естетичним смислом, набуває у свідомості носіїв мови символічного значення: символ марності людського існування у повній мірі відповідає трагічному світовідчуттю людини ХХ століття. Таким чином, образ у текстуальній структурі поетичного тексту набуває функцію визначального чинника

естетичної комунікації – комунікації за допомогою текстів, лінгвістичний матеріал яких є носієм естетичної інформації та естетичних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Смуциньська І.В.* Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження: Дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2003. – 478 с. 2. *Жиждома О.О.* Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80-90-х рр. 20 ст.: Дис. ... канд. філол. наук. – Маріуполь, 2003. – 242 с. 3. *Никитин М.В.* Курс лингвистической семантики. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с. 4. *Болотнова Н.С.* Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. – Томск, 1992. – 313 с. 5. *Болотнова Н.С.* Лексическая структура художественного текста в ассоциативном аспекте. – Томск, 1994. – 212 с. 6. *Болотнова Н.С.* Об изучении ассоциативно-смысловых полей слов в художественном тексте // Русистика: Лингвистическая парадигма конца XX века: Сб. статей в честь проф. С.Г. Ильенко / РГПУ им. А.И. Герцена – Филологический ф-т СПбГУ. – СПб, 1998. – С. 242-247.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Celaya G.* Antología de la poesía española del siglo XX / Ed. de José Paulino Ayuso. – Madrid: Editorial Castalia, S.A., 1998. – P.189-200. 2. *Janés C.* Antología de la poesía española del siglo XX / Ed. de José Paulino Ayuso. – Madrid: Editorial Castalia, S.A., 1998. – P. 553-556. 3. *Valente J.* Antología de la poesía española del siglo XX / Ed. de José Paulino Ayuso. – Madrid: Editorial Castalia, S.A., 1998. – P. 455-466. 4. *Martínez Ojeda L.* Herida de mi mano. – Diputación Provincial de Granada, 1997. – 111 p. 5. *Vergés R.* Antología de la poesía española del siglo XX / Ed. de José Paulino Ayuso. – Madrid: Editorial Castalia, S.A., 1998. – P. 537-542.

ЩАСТНА Г.І.

Київський національний лінгвістичний університет

ДИСКУРС ПЕРЕМОЖЦЯ У РІЗНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СТИЛЯХ

Стаття виконана в ракурсі антропоцентричної лінгвістичної парадигми і присвячена вивченню дискурсивної поведінки переможця. У роботі розглядаються особливості реалізації інваріантної опозиції переможець::переможений у різних комунікативних стилях – агресивному, субмісивному та асертивному.

Ключові слова: дискурс переможця, вербальна та невербальна поведінка, комунікативний стиль, агресивний, субмісивний, асертивний стилі.

Статья выполнена в ракурсе антропоцентрической лингвистической парадигмы и посвящена изучению дискурсивного поведения победителя. В работе рассматриваются особенности реализации инвариантной оппозиции победитель::побежденный в разных коммуникативных стилях – агрессивном, субмиссивном и асертивном.

Ключевые слова: дискурс победителя, вербальное и невербальное поведение, коммуникативный стиль, агрессивный, субмиссивный, асертивный стили.

The article, done within the anthropocentric linguistic paradigm, focuses on the study of the winner's discourse. The paper provides a look into the ways an invariant opposition winner::loser is realised in different communicative styles: aggressive, submissive, and assertive.

Key words: winner's discourse, verbal and nonverbal behaviour, communicative style, aggressive, submissive, assertive styles.

Людині властиво уявляти собі процес спілкування як ідеальну безконфліктну взаємодію. Натомість, комуніканти починають розмову, маючи свої потреби, інтереси та наміри, які далеко не завжди гармонують з потребами, інтересами та намірами співрозмовника. Відповідно, комунікація

може розглядатись як зіткнення інтересів та дій мовців, протистояння, боротьба. Розуміння комунікативної взаємодії як своєрідного суперництва передбачає особливий розподіл ролей учасників та, на певній стадії, визначення переможця.

Аналіз статей тлумачних словників української, англійської та російської мов показав, що майже у всіх випадках поняття “**переможець**” визначається через дію “перемагати”, результат дії – “перемога”, яка, у свою чергу, – через досягнення успіху. Порівняємо деякі тлумачення англійською та українською мовами.

Так, наприклад, Oxford Advanced Learner’s Dictionary визначає переможця як: 1) *a person, a team, an animal, etc. that wins smth*; 2) *a thing or person that is successful or likely to be successful* [3]; за визначенням “Великого тлумачного словника сучасної української мови” переможець – це той, хто переміг, здобув перемогу [1].

“Перемагати” тлумачиться таким чином англійською мовою: *to be the most successful in a competition, race, battle, etc.; to achieve or get sth that you want, especially by your own efforts* [3]. Серед визначень, що стосуються нашого аспекту дослідження, більш детальними є дефініції в українській мові: 1) Вигравати бій або війну; завдавати супротивникові поразки. || Ставати першим у спортивних змаганнях, грі і т. ін. 2) Виходити переможцем із труднощів, складної ситуації, боротьби зі стихією і т. ін., долати які-небудь перепони, перешкоди. || Виявляючись важливішим, сильнішим за кого-, що-небудь, брати верх над кимсь, чимсь. || У суперечці примушувати супротивника погодитись із своєю думкою, своїми доказами і т. ін. || Пересилювати якісь відчуття, почуття, емоції і т. ін.

Поняття “перемога” розглядається як: 1) Повний успіх у бою, остаточна поразка військ противника. || Успіх у двобої, змаганнях, що закінчуються поразкою супротивника. 2) Успіх у боротьбі за що-небудь, здійснення чого-небудь унаслідок боротьби, подолання якихось труднощів. У свою чергу, успіх – це позитивний наслідок роботи, справи і т. ін.; значні досягнення, удача, талан [1].

Отже, відповідно до цих тлумачень, переможець розглядається як той, хто отримав успіх у боротьбі за що-небудь, хто здійснив заплановане внаслідок боротьби та протистояння і подолав якісь труднощі чи перешкоди. У письмовому дискурсі переможець упізнається за його вербальними та невербальними діями, тобто прямою мовою та описом його поведінки, включаючи коментар автора з роз’ясненнями. Наприклад:

He was in an exalted mood of triumph.

“The experiment has succeeded. At one time it looked as if it were heading for complete disaster, but thanks to my ingenuity and my wits, I have pulled the thing

off” (Чейз 2006, 209).

У наведеному фрагменті дискурсу мовець розглядається як переможець на підставі позначення його емоційного стану лексемою *“triumph”*. Тріумфування вважається прямою ознакою того, що труднощі подолано і мета досягнута; тріумфатор святкує перемогу, що підтверджується у наступних рядках, які передають пряму мову.

Опис дискурсивної поведінки переможця може містити експліцитні та імпліцитні маркери. Наприклад, у наведеному нижче фрагменті на переможця вказують коментар автора та короткий опис невербальної поведінки мовця, що містять маркер *“winner”*:

“I don’t want a little chat,” Pratt said. “All I want is to see the label on that bottle.” He knew he was a winner now; he had the bearing, the quiet arrogance of a winner, and I could see that he was prepared to become thoroughly nasty if there was any trouble. “What are you waiting for?” he said to Mike. “Go on and turn it round” (Dahl, 69).

У наступному прикладі переможець розпізнається завдяки позначенню його емоційного стану: почуття гордості, що відобразилося на обличчі мовця є результатом успішного завершення справи:

In that case, I’ll come to the point,” said Kenton briskly. “Laurance Hudson, I have a warrant for your arrest on a charge of murder. [...]” He looked proud of himself (Durbidge, 188).

Щоб уточнити поняття “перемога” у комунікації, варто звернутися до таких галузей науки, як психологія, соціологія, прагмалінгвістика та емотіологія, оскільки саме таке аспектне поєднання різних характеристик дозволяє скласти повніший образ переможця. В його основі є психологічні властивості особистості, тобто якості, що утворюються у процесі життєдіяльності людини і характеризують її здатність реагувати на певні подразники адекватними психічними діями. Для характеристики дискурсу переможця релевантними є його темперамент та психотип, оскільки вони частково обумовлюють вибір моделі спілкування. З точки зору соціології до уваги береться специфічна соціальна ситуація спілкування, в якій словесна та несловесна поведінка мовця задається отриманням нової соціальної ролі – ролі переможця. Прагматичний підхід дозволяє розглянути мовця з точки зору його наміру та способу передати свій стан в якості переможця. Окрім цього, як будь-яка подія, перемога супроводжується певними специфічними проявами емоцій, які разом із вмінням їх контролювати входять до емоційної компетенції мовця-переможця.

Характеристики різних планів – психологічного, соціального, прагматичного та емоційного – можуть утворювати різні поєднання, тим самим формуючи певний стиль спілкування. Завдяки специфічній комбінації

емоційної складової з комунікативною метою та психологічними особливостями мовця процес спілкування може перебігати у різних стилях. Пропонується його поділ на агресивний, субмісивний та асертивний типи [2:185]. Відповідно, в результаті діяльності, направленої на досягнення успіху і здобуття перемоги, утворюється інваріантна опозиція переможець::переможений, яка реалізується у різні способи у кожному комунікативному стилі. Отже, агресивний стиль представлений у вигляді опозиції **переможець::переможений**; субмісивний – **переможений::переможець**; асертивний – **переможець::переможець**.

За своїм статусом переможцю належить домінуюча роль у комунікативній взаємодії, проте модель його поведінки варіюється у різних стилях. Ми пропонуємо розглянути приклад дискурсу переможця в агресивному стилі:

“We agree then – a third?”

“A quarter,” Rollo growled without much hope.

“A third.”

“Weidmann’s coming tomorrow,” Rollo reminded him. “We must be ready.”

Doc got to his feet. “We will, he said. “A millionaire and a lunatic. A delightful combination. This may mean anything. You realise that?”

Rollo grunted.

“I wonder if you do,” Doc said, staring at him. “I wonder if your mind is big enough. It could be a million, you know” (Chase, 49).

У цьому прикладі, спромігшись отримати третину від грошової здобичі, яку вимагав мовець, він надалі веде себе самовпевнено та зухвало і використовує принижуючі звороти, адресовані співрозмовнику. При цьому відбувається принаймні тимчасова зміна статусу комунікантів відповідно до зміни соціальних ролей, і переможений, що насправді є босом, займає позицію нижче за свого найманця – позицію “переможеного”, яка представляє немаркований член вищезгадуваної опозиції. Така зарозуміла поведінка пояснюється тим, що агресор схильний утверджуватись у своїх правах, ігноруючи та порушуючи права інших.

Ще за один приклад візьмемо фрагмент інтерв’ю з президентом, в якому ведучий програми відіграє роль переможця, будуючи свій дискурс в агресивному стилі:

The director with his selection of camera feeds made sure that one didn't go out. Instead he picked Donner's winning anchorman smile.

“I'm glad you feel that way, Mr. President, because there are many things that the American people would like to know about government operations. Nearly all of your government service has been in the Central Intelligence Agency.”

[...]

“But, Mr. President, you have personally been involved in numerous intelligence operations which had important effects on bringing that end to the Cold War. For example, the defection of the Soviet missile submarine Red October. You played a personal part in that, didn't you?”

“The viewers should know that you played a decisive role in one of the greatest intelligence coups of all time. We got our hands on an intact Soviet ballistic-missile submarine, didn't we?”

[...]

“And then less than two years later, you personally arranged the defection of the head of the Russian KGB.”

[...]

“Mr. President, that individual, Nikolay Gerasimov, formerly of the KGB, now lives with his family in Virginia. The captain of the submarine lives in Florida. It's not a 'story',” he smiled, “and you know it. Sir, I don't understand your reticence. You played a major role in bringing that peace to the world that you talked about a few minutes ago.”

[...]

“But the American people have a right to know what sort of man sits in this office.”

[...]

“But, Mr. President, you have done that. You have killed people.”

[...]

“Mr. President, the people have a right to know, and it's my job to report the facts. Have I lied about anything?” (Clancy, 681-682.)

У наведеному фрагменті подано короткий опис невербального знаку “посмішка” – winning smile, що одночасно підказує і емоційний стан мовця, і його роль переможця у комунікації. Говорячи нібито від імені американського народу і наголошуючи на праві людей знати правду, ведучий закидає гостя компрометуючими фактами з його біографії. Більшість з цих фактів є компрометуючими і більше схожі на звинувачення. Інтерв'ю, що за законами жанру мало б бути більш коректно і толерантно побудовано, нагадує акт викриття, і переможець – ведучий програми – не зважає на невпевнені спроби президента захистити свою репутацію. Повторення ствердження “*the people have a right to know*” і його контекстуальних варіантів посилює напруження у розмові і ставить переможеного у залежне становище, зобов'язуючи його говорити лише правду.

Зовсім іншу ситуацію ілюструє дискурс переможця у **субмісивному** стилі:

“I will help you!” she said wildly. “I'll come with you when you leave! I'll do anything you want!”

“Okay, now relax. Sit down. If someone sees us...”

[...]

Jeff drew in a long deep breath. He put his arm around her and bugged her.

"I knew you could help me," he said. "I was relying on you. It's going to be all right. In three or four months you and I will be in Hong Kong: we'll be rich." [...]
"I'll buy you a mink coat," he said. "That's the first thing we'll buy, and pearls you'll look lovely in mink. You can have a car too: a car of your own." (Чейз 2005, 50-51).

Фрагмент зображує фінальну фазу суперечки-переконання, коли, отримавши згоду, переможець намагається заспокоїти переможеного дружнім жестом підтримки – *"He put his arm around her"* – та підбадьорити висловленням довіри та улесливими обіцянками. Будуючи свій дискурс у субмісивному стилі, мовець-переможець має на меті не принизити, а "підняти" переможеного. Така дискурсивна тактика обумовлена особливостями даного стилю спілкування, коли, на відміну від агресора, переможець посуває своє досягнення на другий план і ставить у центр уваги колишнього суперника – переможеного співрозмовника – і намагається його підбадьорити.

На відміну від агресивного та субмісивного стилів, де акцент у мовленнєвій взаємодії зміщуються то на сторону переможця, то на сторону переможеного, найбільш гармонічним видається дискурс в **асертивному** стилі. У той час, як метою неасертивної поведінки є уникнення конфлікту, а метою агресивної – домінування, намір асертивної поведінки – це чесне, зрозуміле і пряме спілкування, спрямоване на підтримку власних переконань та думок, не шкодячи ані іншим, ані собі [2:189]. Ключовою позицією асертивності є вміння вести перемовини, і асертивний мовець здатен захистити свої інтереси та інтереси свого співрозмовника. Розглянемо такий приклад:

"Yes," he said sharply. "I'll bet you."

"Good!" The little man clapped his hands together quietly, once. "Fine," he said. [...]

"Are you serious about cutting off this boy's finger if he loses?" I said.

"Certainly I am. Also about giving him Cadillac if he win. Come now. We go to my room."

He stood up. "You like to put on some clothes first?" he said. [...]

The little man led the way back through the garden to the hotel. He was animated now, and excited, and that seemed to make him bounce up higher than ever on his toes as he walked along.

"I live in the annexe," he said. "You like to see car first? Iss just here."

He took us to where we could see the front drive-way of the hotel and he stopped and pointed to a sleek pale-green Cadillac parked close by.

"Dere she iss. De green one. You like?"

"Say, it's a nice car," the boy said.

“All right. Now we go up and see if you can win her” (Dahl, 77-78).

У даному фрагменті головному герою довелося докласти чимало зусиль, щоб досягти своєї мети і отримати згоду співрозмовника поборитися об заклад. Ця перемога маркується контекстуально через обіцянку парубка *“Yes, [...] I’ll bet you”*, а також через номінацію радісного жесту “сплеск руками” і схвальні вигуки. Надалі переможець усіляко намагається підкреслити непорушність прав обох сторін і забезпечити комфортні умови для особи, що піддалася вмовлянню і погодилася поборитися об заклад.

Таким чином, дискурсивна поведінка переможця характеризується своєрідним поєднанням вербальних та невербальних дій, що зумовлене психологічними, прагматичними та емоційними параметрами взаємодії і дозволяє розпізнати три відмінних комунікативних стилі – агресивний, субмісивний, асертивний.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. *Gamble T.K., Gamble M. Communication works.* – 3rd ed. – New York etc.: McGraw-Hill, 1990. – 495 p: ill.
3. *Oxford Advanced Learner’s Dictionary.* – 6th ed. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 1422 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Чейз Д.Х.* Быть свободным небезопасно: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, КАРО, 2006. – 288 с.
2. *Чейз Д.Х.* Лотос для мисс Квон: Книга для чтения на английском языке. – СПб.: Антология, КАРО, 2005. – 256 с.
3. *Chase D.H.* Make the Corpse Walk. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 288 с.
4. *Dahl R.* You Never Know ... – М.: Цитадель, 2001. – 208 с.
5. *Durbridge F.* A Time of Day. – L.: Hodder and Stoughton, 1961. – 190 p.
6. *Clancy T.* Executive orders. – Berkley, 1997. – 1358 p.

ЮРКОВСЬКА М.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МАНІФЕСТАЦІЯ ГЕНДЕРУ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ

(на матеріалі англомовних анімаційних фільмів)

В статті виконано дослідження, актуальність якого визначається інтересом сучасної лінгвістики до характеру і ступеню впливу гендерного фактору на мовленнєву поведінку комунікантів. Описані найбільш типові гендерно обумовлені комунікативні тактики та оцінки чоловічих та жіночих характеристик та встановлена прагматика широкого використання гендерних стереотипів в анімаційному мистецтві сучасного етапу. В статті досліджуються основні механізми створення комічного сигналу за рахунок маніфестації гендера, який розглядається як засіб комічного в сучасних анімаційних відеотекстах. Дослідження проводилося на матеріалі сучасних англомовних анімаційних комедій.

Ключові слова: гендер, креолізований текст, відеотекст, стереотип, анімація.

В статье выполнено исследование, актуальность которого определяется интересом современной лингвистики к гендерному фактору в языковом поведении коммуникантов. Описаны наиболее типичные гендерно обусловленные коммуникативные тактики и оценки мужских и женских характеристик и установлена прагматика широкого использования гендерных стереотипов в

современном анимационном искусстве. В статье исследуются механизмы создания комического эффекта за счет манифестации гендера, который рассматривается как способ комического в современных анимационных видеотекстах. Исследование проводилось на материале англоязычных анимационных комедий.

Ключевые слова: гендер, креолизированный текст, видеотекст, стереотип, анимация.

The article tackles the factor of gender in communication. There were described the most typical communicative gender tactics and valuations of male/female characteristics met in the modern animation discourse. There was determined the pragmatics of gender stereotype usage in modern animated cartoons. The article describes the mechanisms of humor creation through the manifestation of gender. Thus it is considered as a device of the comic element in modern animation videotexts. The research was carried out on the material of English-speaking animation comedies.

Key words: gender, creolized text, videotext, stereotype, animation.

Актуальність дослідження визначається інтересом сучасної лінгвістики до характеру і ступеню впливу гендерного фактору на мовленнєву поведінку комунікантів.

Мета дослідження полягає у виявленні відмінних особливостей у мовленнєвій поведінці чоловіків та жінок, що відображені у мовленні персонажів сучасної англomовної анімації.

Предметом статті є основні механізми створення комічного сигналу за рахунок маніфестації гендеру.

Об'єктом є прагматика використання гендерних стереотипів в сучасних анімаційних видеотекстах.

Матеріал. Дослідження проводилося на матеріалі сучасних англomовних анімаційних комедій: *Shrek The Third*, *Cars*, *Ice Age-2*, загальною тривалістю 299 хвилин. Вказані мультфільми поєднують в собі риси таких кіножанрів, як *animation comedy* (анімаційна комедія), *family cartoon* (сімейний мультик), *fantasy* (фентезі).

Наукова новизна. Вперше матеріалом лінгвістичного дослідження було обрано анімаційну комедію, в якій досліджується прагматика експлуатації гендерних стереотипів.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. В сучасній лінгвістиці простежується стійкий інтерес до вивчення фактора гендеру в системі мови, що засвідчує важливість цього багатоаспектного явища. Аналізуються гендерно марковані одиниці, досліджуються гендерні стратегії та тактики домінування, вивчаються найтипівіші стереотипи та їх об'єктивація у мові та втілення в різних текстах (документальних, художніх, наукових та ін.).

Постановка завдання. Описати найбільш типові гендерно обумовлені комунікативні тактики, оцінку чоловічих та жіночих характеристик, встановити прагматику широкого використання гендерних стереотипів в сучасному анімаційному мистецтві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що особливості специфіки чоловічого та жіночого мовлення різнобічно досліджуються в лінгвістичних працях (О.Л. Антинескул, І.М. Багмет, О.Л. Бессонова, Ю.С. Богуславська, А.П. Мартинюк та ін.), маємо констатувати відсутність робіт присвячених аналізу функціонування гендерних стереотипів у персонажному мовленні в різних типах текстів.

Наукові результати. В процесі дослідження було встановлено, що маніфестація гендеру в сучасному анімаційному відеотворі є не випадковим, а системним явищем, яке розглядається як змістоутворююча категорія, що безпосередньо задіяна у створенні комічного ефекту.

Анімаційні персонажі (різноманітні тварини, міфічні істоти, побутові предмети, механізми – кораблі, роботи, автомобілі тощо) зазвичай не мають статевої ідентифікації. Про їх належність до тієї чи іншої статі свідчать певні екстравербальні ознаки: одяг, зачіска, наявність чи відсутність макіяжу, голос тощо. Водночас і мовні гендерно марковані одиниці певною мірою характеризують образ та допомагають глядачеві ідентифікувати його стать.

З огляду на залежність комунікативної поведінки людини, зокрема її гендерного аспекту, від існуючих стереотипів, можна стверджувати, що мовлення персонажів в анімаційних творах транслює особливості мовлення чоловіків та жінок, і наближається за своїми ознаками до реального спілкування. Цей процес не є довільним, оскільки автор є членом соціуму, носієм відповідного варіанту англійської мови, володіє знаннями про стереотипи гендерної комунікативної поведінки й намагається відтворити їх [4:5].

Вивчення особливостей сучасного анімаційного дискурсу, де персонажі конструюються відповідно до уявлень про соціальну роль чоловіка і жінки, виявило тенденцію до яскравої маніфестації чоловічої та жіночої субкультур, зокрема в гендерлектах, та до використання усталених стереотипів в межах поведінкових і природних характеристик та міжособистісних ролей чоловіка і жінки. Той факт, що гендерні особливості у мовленнєвій поведінці мультиплікаційного персонажу використовуються авторами для посилення комічного ефекту, робить сучасний мультиплікаційний фільм цікавим та привабливим.

Розглянемо втілення та маніфестацію оцінних гендерних стереотипів (жіночі та чоловічі характеристики, на які звертають увагу найчастіше) і проявів особливостей чоловічого та жіночого мовлення: типові стратегії і тактики, гендерно специфічний відбір лексичних одиниць та синтаксичних конструкцій, способи досягнення успіху в комунікації тощо.

Гендерна оцінка не є однаково релевантною у різних сферах. Аналізуючи номінативну систему анімаційного персонажного мовлення, можна зробити

висновок, що найбільш гендерно забарвленими є особистісні характеристики: вік, зовнішність, поведінка, стосунки в родині, інтелект. Виявлені оцінні компоненти активізують і зміцнюють у пам'яті відповідні стереотипні уявлення про жінок та чоловіків.

Семантичне оцінювання характеристик **жіночих персонажів** зосереджене у концептах “Зовнішність”, “Поведінка”, “Інтелект”. Наведемо деякі приклади:

Manny: Do you believe her? “Bravery is just dumb. Maybe you should run away more”. She is infuriating and stubborn and narrow-minded. (Ice Age-2)

Номінації *infuriating, stubborn, narrow-minded* активізують стереотипні уявлення про те, що жінки імпульсивні, емоційні і поверхові, та підтверджують спостереження, що головною семантичною ознакою, за якою формується негативна оцінка жінок, є поведінка [2:228].

Позитивно ж частіше за все оцінюється така “жіноча” риса, як зовнішність, що “підживлює” загальносформоване протиставлення інтелектуальних здібностей жінки її красі як взаємовиключних.

Mater: You know, I once knew this girl Doreen. Good-lookin' girl. Looked just like a Jaguar, only she was a truck! You know, I used to crash into her, just so I could spoke to her. (Cars)

Manny: Well, there's your butt. It's huge. Biggest darn butt I've ever seen. (Ice Age-2)

Один із гендерних стереотипів припускає, що в жінки обов'язково є проблеми, які можна вирішити за допомогою рекламованих товарів.

Fast Tony: Escaping the flood is the perfect time to shed those unsightly pounds with Fast Tony Diet. You ma'am, you look like a big, fat, hairy beast. How would you like to loose a ton or two? (Ice Age-2)

Тут дещо у гіперболізованій формі обігрується елемент реклами. Навряд чи в рекламі можна почути подібні констатації, прямо звернені синтаксичні одиниці: *You ma'am, you look like a big, fat, hairy beast. How would you like to loose a ton or two?* Мовні конструкції в рекламі часто мають саме таке завуальоване імпліцитне значення, однак мета цитати – підтримати у свідомості мовців стереотип, що зовнішній вигляд жінки, її краса постійно її турбують.

Зазначимо, що номінації характеристик **чоловічих персонажів**, мають, в основному, негативну конотацію та знаходяться в межах концептів “Поведінка” і “Вік”.

Sally: I mean if you want to stay at the dirty impound, that's, that's fine. You know, I understand your criminal types. (Cars). Номінація *your criminal types* активує у мовній свідомості глядача стереотип **порушника**.

Крім того, негативне оцінювання поведінки чи зовнішності фіксується “приклеюванням” глузливих прізвиськ. Наприклад, до Блискавки МакКвіна (Cars) звертаються *Stickers!* через наявність наліпок замість фар та *Lousy!* після

програшу у перегонах.

McQueen: "Thank you!" Tuh, crazy grandpa car. What an idiot! (Cars). Так, номінація *crazy grandpa car* пов'язується із стереотипом підстаркуватого, не здатного по-сучасному мислити чоловіка.

Позитивно ж забарвлені номінації щодо чоловіків лунають найчастіше, коли вони говорять самі про себе.

McQueen: Speed. I'm speed. Float like a Cadillac, sting like a Beemer. (Cars) Блискавка МакКвін, самовпевнений гонщик, налаштовуючи себе перед змаганнями, вдається до метафор *float like a Cadillac, sting like a Beemer*.

Мамонт Менні виправдовує вражаючу вагу занадто пухнастим хутром.

Manny: I'm not fat. It's this fur, it makes me look big. It's poufy (Ice Age-2). Негативно забарвлена номінація *fat* перекреслюється номінацією з позитивною конотацією *poufy*.

Позитивна оцінка, яка походить від жінок, зазвичай набуває форми лестощів та межує із співчуттям.

Ellie: You're brave, brave soul. That's right. Don't give up hope (Ice Age-2).

Отже, щодо жіночих анімаційних персонажів найчастіше використовуються стереотипи про недоумкуватість, емоційність та імпульсивність жінок. Увага, як правило, акцентується на зовнішності (*Good-lookin', like a Jaguar*) чи окремих її атрибутах (тілі – *darn but, Biggest darn butt I've ever seen*, вазі – *to loose a ton or two*) та аспектах поведінки. Жіночі риси позитивно представлені переважно в концепті "Зовнішність" і негативно – в концептах "Поведінка" та "Інтелект". Для мовної об'єктивації чоловічого анімаційного персонажу найчастіше залучаються негативні номінації, сфокусовані в концептах "Поведінка" та "Вік".

Поруч з демонстрацією стереотипного оцінювання чоловічих та жіночих рис у сучасному мультфільмі спостерігаємо найтиповіші схеми чоловічої та жіночої вербальної поведінки в різних комунікативних ситуаціях з відповідними соціальними ролями та ситуативно-рольовою конфігурацією дійових осіб. Особлива гендерно забарвлена вербальна та екстравербальна поведінка анімаційних персонажів дозволяє розглядати їх як гендерних актантів у відповідних предметно-референтних комунікативних ситуаціях. На гендерно марковані одиниці можна спиратись у прогнозуванні можливого розвитку комунікативної ситуації, активуючи потрібні стереотипи у пам'яті адресанта [10:8].

Персонажне мовлення в мультфільмі набуває найяскравішого гендерного забарвлення саме у комунікативній діаді "чоловік :: жінка" в сімейному та романтичному спілкуванні. Відтак аналіз дискурсивних взаємин в анімаційних комедіях дозволяє виділити стереотипи **традиційні**, що транслують давні уявлення про характер і призначення чоловіка і жінки в соціумі (жінка-мати,

слабка стать, емоційна жінка, чоловік – Завойовник / Переможець / Лідер, стриманий чоловік), та **нові**, які з'явилися відносно нещодавно під впливом суспільного розвитку у відповідності до сучасних реалій життя та ціннісної предметності [11:5] (чоловік – турботливий батько, самостійна, незалежна жінка).

Існують жіночі особливості сприйняття й осмислення світу – жіноча логіка в діях, вчинках, у мовленнєвій поведінці [7:56-57]. Однак найчастіше про жіночу логіку чоловіки говорять як про відсутність будь-якої логіки.

Manny: Ellie, look at our footprints. They're the same shape.

Ellie: Well, how do I know those aren't your footprints?

Manny: Well, then, look at our shadows. We match.

Ellie: You're right. They're the same. You must be part possum (Ice Age-2).

Зауважимо, що чоловічий персонаж представляє низку логічних, послідовних аргументів, викривлення яких жіночим персонажем сприяє появі комічного сигналу. При цьому хід думок, об'єктивований у чоловічому мовленні, від початку сприймається як норма, а хід думок у жіночому – як відхилення. Подібний розподіл комунікативних тактик свідчить про стереотипне зображення жіночих та чоловічих комунікативних характеристик.

Жіночі персонажі часто некоректно, з позиції теорії аргументації, викладають інформацію та системно нехтують її максимами, що створює гумористичний ефект:

Ellie: That was the bravest thing I've ever seen.

Manny: It was nothing. I ...

Ellie: It's not a compliment. To a possum, bravery is just dumb. Maybe mammoth are going extinct because they got in danger. Maybe you should run away more (Ice Age-2).

У жіночому мовленні експліцитно порушується логічний зв'язок між твердженнями (максима раціональності) [1:16]. Репліка *That was the bravest thing I've ever seen* означає певне схвалення чи захоплення, але суперечить наступній *It's not a compliment*; проте далі бачимо “логічне” обґрунтування такої реакції.

Жіночі персонажі схильні наводити приклади з власного досвіду як аргумент:

Ellie: If you weren't here, that hawk would have swooped down and snatched me for dinner. That's how cousin Wilton went (Ice Period-2).

Співрозмовниця у стереотипному зображенні надає більшого значення вигляду висловлювання, аніж його змісту.

Manny: I'm sorry if what I said offended you.

Ellie: What do you mean “if” it offended me?

Manny: I mean that it offended you. You just overreacted, that's all.

Ellie: What? (Ice Age-2)

Відчуття умовності, яким пронизане вибачення чоловічого персонажу, для жінки може перекреслити все висловлювання. Навпаки, співрозмовник приділяє увагу чіткому й логічному викладу інформації, певною мірою ігноруючи атмосферу спілкування.

Жіноче мовлення зображається як невпевнене (1, 5) та емоційне (3).

(1) Sally: *Do you want to stay at the Cozy Cone or what? And if you do, you gotta be clean. 'Cause even here in hillbilly hell we have standards.*

(2) McQueen: *What, I...? I don't get it.*

(3) Sally: *Nothing I just thought I'd say thank you for doin' a great job. So I thought I'd let you stay with me. I mean, not with me! But there. Not with me there, but there in your own Cozy Cone. And I'd be in my cone, and it's ...*

(4) McQueen: *Wait. Wait, you're being nice to me.*

(5) Sally: *I mean if you want to stay at the dirty impound, that's, that's fine. You know, I understand you criminal types. (...) Cone number one, if you want (Cars).*

Ми бачимо, що, навіть опинившись в ролі комунікативного лідера (ініціатора), співрозмовниця не здатна зберігати впевненість та самовладання: вона остерігається здатися нав'язливою, що виражається у вживанні умовних реплік *if you want* (2 рази), *or what, if you do*, і через це її мовлення може виглядати спантеличеним (3).

У міжгендерному романтичному спілкуванні жіночі персонажі часто вдаються до вербального (А) та невербального (Б) флірту.

(А) Ellie: *What about me is attractive?*

Manny: *Oh, wow. I don't know. Well, there's your butt.*

Ellie: *What about it?*

Manny: *It's big.*

Ellie: *Oh, you're just saying that.*

Manny: *No, no, no, I mean that. It's huge. Biggest darn butt I've ever seen.*

Ellie: *Oh, it's really sweet. What a crazy day. This morning I woke up a possum and now I'm a mammoth (Ice Age-2).*

Каскад уточнюючих, спеціальних питань *What? What about me is attractive? What about it?* свідчить про намір Еллі встановити комунікативний контакт із партнером та почути комплімент. Ввічлива репліка *Oh, you're just saying that* набуває тут спонукальної конотації й є лише імпліцитним запрошенням до більш сміливого флірту. Її транспозиція могла б означати *Add something else to convince me*.

(Б) McQueen: *Auuhhh. Hey, do I spy a little pinstriping tattoo back there?*

Sally: *Auuww. Haha. That's just a ... Ahhahaha. Auuww. You saw that? Yeah! Just gonna be going. Gonna ... Yeah (Cars).*

Саллі демонструє екстравербальний спосіб флірту (тату на бампері) *a little pinstriping tattoo*, який супроводжується кокетливим посміюванням *Auuww Haha Ahhahaha*. Семантично незавершена пояснювальна репліка *That's just a...* та питання-подив *You saw that?* створюють враження ненавмисності її дій.

Чоловічий флірт порівняно з жіночим виглядає сміливим та зухвалим. Чоловічі персонажі часто демонструють прагнення домінувати в комунікації та виступають у ролі Завойовника.

(6) *McQueen: Holy Porsche! (to himself) She's gotta be from my attorney's office. (...) Your job's pretty easy today. All you have to do now is stand there and let me look at you.* (7) *Listen, I'm gonna cut to the chase.* (8) *Me, you, dinner. Ka-chow!* (9) *Sally: What the...? Auww! Please!* (10) *McQueen: I know, I get that reaction a lot. I create feelings in others that they themselves don't understand.* (11) *Sally: Ohhh, auww! I'm gonna go talk to the judge.* (12) *McQueen: Do what you gotta do, baby. (Cars)*

Однією з особливостей комунікативної поведінки чоловічих персонажів є використання мовленнєвих актів, спрямованих на підвищення свого статусу. Репліки-директиви (6) об'єктивують образ самовпевненого чоловіка, його готовність перейти безпосередньо до справи (7). Відверті натяки (8), пряме звернення при першій зустрічі з компонентом *baby* характеризують його як ловеласа, а самовихваляння (10) демонструють самозакоханість та впевненість у результаті.

Найсильніший гендерно експресивний ефект виникає саме в конфліктних комунікативних ситуаціях із зміною емоційних станів мовців та комунікативних ролей, які вони виконують. Так, Менні, впевнений, що він останній мамонт, раптом знайомиться з мамонтом-дівчиною Еллі. За ніжними почуттями до неї він не забуває подбати і про більш важливі речі – *saving his species*.

Manny: Ellie, do you realize that now we have a chance to save our species?

Ellie: Really? How are we gonna do that?

Manny: Well, you know.

Ellie: Did you just ...? I'm not a mammoth for five minutes and you're hitting on me?

Manny: I wasn't saying ... Not right now. In time. I was just saying it's our responsibility.

Ellie: What?

Manny: All right, that came out wrong. I ... You're very pretty, but we just met ...

Ellie: Responsibility? Just ding your duty? Is that it? Ready to make the ultimate sacrifice to save your species. I got some news for you. You're not saving the species tonight or any other night.

Аби не злякати партнерку несподіваною пропозицією, Менні обирає

комунікативну тактику нятяку, що виражається у загальному питанні *do you realize that now we have a chance to save our species?* та безінформативній репліці *Well, you know*. Еллі, не розуміючи нятяку, уточнює наміри Менні: *Really? How are we gonna do that?* Не зважаючи на почуте, вона продовжує спілкування. Легке обурення відчувається у емоційному семантично незавершеному питанні *Did you just...?* та жіночому риторичному запитанні *I'm not a mammoth for five minutes and you're hitting on me?*, транспозиція якого може виглядати як: *It is too early to talk about such intimate things*. → *At first court me then try again*. Менні, який намагається розвинути контакт, поводить себе як типовий чоловік, для якого важливо закінчити почату справу та вийти переможцем. Кілька нібито невпевнених реплік *I wasn't saying, Not right now, In time* могли б стати гарним завершенням цієї теми, що у подальшому допомогло б уникнути конфлікту. Але Менні залишається Переслідувачем та продовжує “рятувальну місію”. Репліка про відповідальність стає точкою емоційної зміни у діалозі. Еллі вкрай категорична. Про це свідчать емоційні репліки, запитання, які лише повторюють попередні аргументи опонента. Відбувається раптова зміна: Еллі стає лідером, відтепер вона володіє комунікативною ситуацією та диктує умови. У репліках Менні, який не втрачає надії зблизитися з Еллі, вибачення межують з компліментами та відчаєм. Завершуючи діалог, Еллі реалізує комунікативне лідерство у сарказмі (*Ready to make the ultimate sacrifice to save your species*) та яскраво-жіночій іронії (*I got some news for you. You're not saving the species tonight or any other night*).

Аналіз персонажного мовлення в сімейних діалогах показав тенденцію зображати спілкування у шлюбі конфліктним, позбавленим такту, взаєморозуміння (14) та співчуття (15). Це підтверджує спостереження спеціалістів, що з часом у розмовах подружжя починає домінувати побутова тематика, зокрема обговорення якості шлюбних стосунків — конфлікт чи гармонію, як кооперативні, так і конфронтаційні тактики [8:8].

(13) *Husband: This global warming is killing me.*

(14) *Wife: This is too hot. The Ice age was too cold. What would it take to make you happy? (The wife falls through the melting ice into the water)*

(15) *Husband: This I like (Ice Age-2).*

Одружений чоловік стереотипно зображається незадоволеним життям та схильний до ремствування (13, 16), а дружина – як позбавлена співчуття (14) та схильна до образ (17).

(16) *Husband: Do we have to bring this crap? I'm sure there is crap where we're going.*

(17) *Wife: This was a gift from my mother (Ice Age-2).*

Цікаво, що подібна поведінка подружжя репрезентується почасти з гумором як характерна особливість повсякденного спілкування та не має нічого

спільного із боротьбою за комунікативне лідерство.

Як стверджують дослідники, однією з найбільш конфліктно небезпечних новітніх комунікативних ситуацій в сучасному англомовному сімейному дискурсі є поповнення сім'ї [3:17]. Психологи свідчать, що народження первістка може суттєво змінити ставлення подружжя один до одного. Чоловіки непокояться з приводу можливих змін у своєму житті та у стосунках з дружиною. Нова відповідальність здається їм надмірною, вони хвилюються, чи зможуть прогодувати зростаючу сім'ю, стати хорошими батьками [6:272].

В сучасних мультфільмах чоловічий персонаж стереотипно боїться батьківства (*Shrek The Third*).

(18) *Fiona: Just think ... a couple more days, and we'll be back home (...) And, uh ... maybe even the pitter-patter of little feet on the floor ...?*

(19) *Shrek (laughs): That's right. The swamp rats will be spawning.*

Fiona: Uh, no ... you know, what I was thinking of is a little bit bigger than a swamp rat.

(20) *Shrek: Donkeys?*

(21) *Fiona: No, Shrek. Um ... what if – theoretically –*

(22) *Shrek: Yeah?*

(23) *Fiona: They were little ogre feet?*

(24) *Shrek: Oh (nervous laugh). (Shocked, Shrek falls off the bed. He slowly emerges from behind the bed). Honey? Let's try and be rational about this. Have you ever seen a baby lately? (...)*

В наведеному прикладі демонструється стереотип щодо особливого ставлення чоловіків до батьківства. Коли мова заходить про імовірне народження дитини, чоловіки не розуміють натяків (19, 20, 28), вдаються до “раціональних” аргументів та апелюють до здорового глузду (24).

(25) *Fiona: I'm pregnant!*

(26) *Shrek (doesn't want to believe his ears) Uh... what was that?*

(27) *Fiona: You're gonna be a father!*

(28) *Shrek (nervous laugh): That's great.*

(29) *Fiona: Really? I'm glad you think so! I love you.*

(30) *Shrek (smiles back at Fiona): Yeah ... (nervous laugh) Me too ... you ...*

Віч-на-віч з фактами Шрек, на відміну від співрозмовниці, не демонструє позитивних емоцій, радісного хвилювання, що видно з відсутності окличних речень (28, 30). Репліки, які, на перший погляд, мають позитивну конотацію, насправді свідчать про його розгубленість, неготовність взяти на себе відповідальність батьківства. Це виявляється у семантичній незавершеності реплік *Yeah ...* та у порушенні граматичного порядку слів *Me too ... you* Чоловік відмовляється вірити у те, що він чує, перепитуючи жінку (26).

Типові побоювання взяти на себе роль батька, годувальника, вихователя

відображені у каскаді Шрекових реплік, які включають запитання, звернені до себе, і демонструють, наскільки персонаж спантеличений новиною про майбутнє батьківство. Наприклад, *Oh... I can't believe I'm going to be a father*. Буквальне трактування співрозмовником риторичного запитання (31) та намір надати пояснення (32) створюють передумову для комічного ефекту:

(31) *Shrek: How did it happen?*

(32) *Puss: Allow me to explain. You see, when a man has certain feelings for a woman, a powerful urge sweeps over him ...*

(33) *Shrek: I know how it happened. I just can't believe it.*

Небажання брати на себе відповідальність батьківства може ховатися за внутрішнім переконанням “навіщо дитині такий батько” та виявлятися у своєрідній “шляхетності” у ставленні до майбутньої дитини.

Shrek: It's not my life I'm worried about ruining. It's the kid's. I mean ... when have you ever heard the phrase “as sweet as an ... ogre” or “as nurturing as ... an ogre.” Or how 'bout ... “you're gonna love my dad... he's a real ogre.”

Внутрішній емоційний стан Шрека коливається між відчуттям неготовності, цілковитого спантеличення *How did it happen?* та думкою, що все скінчено: *I'm doomed*. Неконтрольоване вживання слова *father* в абсолютно невідповідному контексті (34) свідчить про комунікативний казус та комічний сигнал.

(34) *Shrek: Hey, if you think this is getting you out of anything, well it isn't. We're heading back to Far Far Away one way or another, and you're gonna be a father! (Artie raises an eyebrow. Puss and Donkey stare at Shrek uncomfortably)*

(35) *Artie: What?*

(36) *Shrek: You're ...I said king. You're gonna be King!*

На прикладі персонажного мовлення зустрічаємо також моделі адресантно-адресатної конфігурації “Мати / Батько”, “Батьки / Діти”. Як стверджують психологи, поведінка чоловіків та жінок у виховному процесі є досить диференційованою. Наприклад, чоловіки ставляться до дітей більш вибірково, зазвичай недооцінюють здібності своєї дитини та частіше звертають увагу на її досягнення [6:276].

(37) *Sid: Manny, who do you like better me or Diego?*

(38) *Manny: Diego. It's not even close.*

(39) *Ellie: Manny, you can't choose between your kids. (...)*

(40) *Sid: Can I have a dog, Manny?*

(41) *Manny: No.*

(42) *Sid: Ellie, can I have a dog?*

(43) *Ellie: Of course, you can, sweetie.*

(44) *Manny: Ellie, we have to be consistent with him (Ice Age-2).*

Наведений приклад демонструє загально сформоване уявлення щодо

схильності чоловіків бути з дитиною суворими (41) та послідовними (44), надавати перевагу більш здібній та успішній дитині (38).

Висновки. Аналіз показав, що мовна маніфестація гендера в сучасних анімафільмах здійснюється з урахуванням стереотипів та уявлень, які стосуються і особистісних характеристик, і безпосередньо комунікативних тактик. Гендерний фактор в анімаційних комедіях, що відображає комунікативну поведінку чоловіка та жінки на прикладі аморфних та зооморфних персонажів, має прагматичний характер та спрямований на посилення комічного ефекту. Це відбувається за рахунок маніфестації традиційних стереотипів, які змальовують гендерних актантів у комічному ракурсі. На прикладі жіночих персонажів транслюється бачення жінки як емоційної, невпевненої, алогічної. Чоловічі персонажі втілюють уявлення про сильну статтю: це впевнені у собі, серйозні, послідовні мовці, які, на відміну від жінок, зосереджуються на логічному викладі інформації. Комунікативні невдачі та негативні аспекти чоловічої поведінки подаються як такі, що можна пробачити, та спрямовуються власне на посилення статусу сильної статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
3. Бігари А.А. Дискурс сучасної англійської мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 21 с.
4. Борисенко Н.Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця XX століття. – К., 2003. – 27 с.
5. Зубавіна І. "Крок": найсучасніші анімаційні мотиви // KINOKOLO- newspaper. – 2003. – № 20. – С. 142-143.
6. Ильин Е.П. Дифференциальная психология мужчины и женщины. – СПб.: Питер, 2006. – 544 с.
7. Кучерук О. Гендерні особливості спілкування в етикетних мовленнєвих ситуаціях // Дивослово. – 2005. – № 8. – С. 56-58.
8. Манухина И.А. Стратегии речевого поведения в диалогах мужских и женских персонажей современной американской литературы: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Барнаул, 2006. – 16 с.
9. Піцікова К.В. Стратегії домінування в аргументативному дискурсі: гендерний аналіз (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2003. – 20 с.
10. Птушка А.С. Об'єктивація гендерних стереотипів у текстах англійських анекдотів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2008. – 20 с.
11. Слінчук В.В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа) 2006 року. – К., 2006. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Анімаційні комедії: "Cars", "Ice Age-2", "Shrek the Third".

ЯЩИК Н.Р.

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. В. Гнатюка

СЛОВО-СИМВОЛ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі сучасної української та німецької мов)

У статті розглянуто етнокультурні властивості українських та німецьких слів-символів, уточнено дефініцію терміну "символ", проаналізовано досвід українських та зарубіжних вчених у дослідженні мовних символів, встановлено шляхи виникнення вербальних символів, їхні типи, функції та критерії.

Ключові слова: слова-символи, теорія символу, семантика, типологія, функції вербальних символів.

В статье рассматриваются этнокультурные свойства украинских и немецких слов-символов, уточнено дефиницию термина “символ”, проанализировано опыт украинских и зарубежных ученых в исследовании языковых символов, установлено пути возникновения вербальных символов, их типы, функции и критерии.

Ключевые слова: слова-символы, теория символов, семантика, типология, функции вербальных символов.

The article considers the ethnocultural characteristics of the Ukrainian and German word-symbols, specifies the definition of the term “symbol”, analyses the experience of the Ukrainian and foreign scientists in the study of the linguistic symbols, determines the way of the origin of the verbal symbols, their types, functions and criteria.

Key words: word-symbols, the theory of symbol, semantics, typology, functions of the verbal symbols.

Метою публікації є встановлення семасіологічних, семантичних та етнокультурних властивостей слів-символі на основі аналізу українських та німецьких вербальних символів.

Актуальність роботи полягає у визначенні специфіки семантики слів-символів, як особливої складової мовної картини світу кожного народу.

Завдання статті: 1) уточнення дефініції терміну “символ”; 2) визначення основних напрямків дослідження символів у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві; 3) встановлення шляхів виникнення символів та їхніх типів, функцій, критеріїв, які відрізняють слова-символи від інших мовних засобів.

Виконання поставлених завдань дасть нам змогу визначити роль слів-символів в формуванні мовної картини світу кожного народу.

У перекладі з грецької мови символ (грец. *symbolon* – ознака, прикмета, пароль, емблема) означає “з’єднувати, “зливати”, “зв’язувати”, “знак, пізнавальна ознака”. В Греції воїни при розлучі брали дощечку (*tessarae hostiales*) і писали або малювали щось на ній, потім розламували і кожний забирав половинку з собою. При зустрічі вони прикладали частини докупи і якщо вони сходились, то воїни визнавали один одного друзями. Символ таким чином давав нагоду під час зіставлення дізнаватись про щось інше з цілого. Отже, значення символу, згідно з грецьким визначенням означає “розділити і з’єднувати подвійне” [1:449]

Більшість українських словників тлумачать символ як а) умовне позначення якогось предмета, поняття або явища. Крім цього основного значення до терміну “символ” зафіксовані також додаткові: б) художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін; в) умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою; г) основи віровчення (кредо) [2:112; 3:195; 4:174-175; 5:613].

Російські довідкові джерела з однієї сторони схожі з українськими визначеннями поняття “символ”, а з іншої – додають нові семантичні значення:

1) те, що слугує умовним знаком для якогось поняття та явища; 2) художній образ, який умовно передає якусь думку, ідею, переживання; 3) умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою [6:638].

“Радянський енциклопедичний словник”, розглядаючи поняття “символ” з точки зору науки, логіки та математики, ототожнює його зі знаком, а з позиції мистецтва – з універсальною естетичною категорією, що розкривається через зіставлення з суміжними категоріями – образу художнього, з одного боку, знака та алегорії – з другого. В широкому значенні можна сказати, що символ – це образ, узятий в аспекті своєї знаковості, і що він є знаком, наділеним усією органічністю та невичерпною багатозначністю образу [7:1202].

Досліджуючи дефініцію символу в німецьких словниках, ми встановили, що в більшості випадків під символом розуміється: 1) знак (предмет або дія) з глибоким багатозначним змістом; образний, наглядний знак для певного поняття чи процесу, який не завжди має видимий та чіткий взаємозв’язок з явищем, яке він позначає (напр. *Blaue Blume als Symbol für Romantik*); щось, що є зображенням для певного абстрактного предмету 2) буква, знак або фігура, яка позначає певне число, хімічний елемент, процес, тобто виділяють математичні, хімічні, логічні т. ін. символи; 3) християнське визнання хрещення та символу віри [8:1255; 9; 10; 11:500; 12:965].

Англійські словники поряд з уже вище наведеними визначеннями символу зазначають, що символ – це щось, що позначає інший предмет на основі певних домовленостей чи асоціацій; матеріальний об’єкт, яким позначають абстрактне явище [13:780; 14:1568].

Деякі словники, тлумачачи поняття “символ”, дають посилання на “алегорію” [8:1255], а у польському “Етнологічному словнику” взагалі відсутня стаття “символ”, а поряд з назвою стоїть посилання на “знак” [15:333].

Отже, символ є метадисциплінарною категорією [16] і може бути об’єктом вивчення різних наукових дисциплін. З наведених дефініцій прослідковується чітко виражений полісемантичний характер символу, який призводить до того, що його значення можуть вказувати на протилежні і навіть несумісні поняття.

Дослідивши тлумачення символу в вітчизняній та зарубіжній довідковій літературі, ми можемо узагальнити, що символ – це особливий мовний знак, багатозначний образ, який базуючись на тонких асоціативних взаємозв’язках та загальноприйнятих домовленостях, є умовним позначенням явищ та предметів навколишньої дійсності, але не завжди тотожним з ними.

Вивченням символу займались Платон, М. Костомаров, О. Потебня, Г.К. Юнг, О. Лосев, Ю. Лотман, Е. Сепір, та ін. [17; 18; 19; 20; 21; 22].

Платон вважав, що символ є виразом якоїсь вищої сутності та його значення можна зрозуміти через інтуїтивні, спонтанні образи, які виникають у

свідомості людини. К.Г. Юнг відзначав: “Те, що ми називаємо символом, – це термін, ім’я чи зображення, які можуть бути відомі в повсякденні, але мають специфічне додаткове значення до свого звичайного смислу ...” [19:25]. Він зближував символ з міфом, пов’язував виникнення символу з архетипними уявленнями людей.

Оригінальну теорію символу на українському матеріалі розробив М. Костомаров та О.О. Потебня. О.Потебня вважав, що мова в усьому без винятку символічна. Символізм, – писав учений, – від початків людської мови відрізняє її від звуків тварин і вигуків. Слово тільки тому орган думки і неодмінна умова всього подальшого розвитку світу й себе, що первісно є символом [23: 8].

Головне в концепції М. Костомарова – розуміння національних, культурних і релігійних чинників, що визначають символіку того чи іншого народу. На думку вченого, походження і розвиток народних символів можуть бути з’ясовані лише через образне відображення народного духу, народного мислення [17].

Погоджуються з думками М. Костомарова і Ю. Лотман. За його висловом символи є своєрідним текстом, який містить великі сюжети, зафіксовані в пам’яті людей, тому він називає символи “механізмом пам’яті культури” і відносить їх до специфічних національних явищ і вважає, що зручніше не давати будь-якого загального визначення символам, а виходити з інтуїтивно дарованих нам нашим культурним досвідом уявлень і надалі намагатись їх узагальнити [21:212].

В сучасному мовознавстві слова-символи з різних аспектів досліджують: Т.В. Даренська, М.П. Кочерган, О.В. Манюк, В. Калашник та М. Філон, Л. Сваричевська, Е.Є. Гаврилюк, Л.В. Супрун т.ін.

В. Калашник та М. Філон розглядають українські вербальні символи як чинник національно-культурної самоідентифікації і на основі ключових слів-символів показують їх важливість для збереження ціннісних настанов життєдіяльності етносу [24]. Т.В. Даренська досліджує український образ світу в ключових символах поетичної творчості Тараса Шевченка, у своїй роботі вона аналізує поняття символ з філософської та лінгвістичної точки зору, класифікує слова-символи, які зустрічаються в творах Т. Шевченка [25]. О.В. Манюк вивчає проблему символів в філософії Г.С. Сковороди [26]

З’ясуванням специфіки обрядової символіки, дослідженням семантики і функцій рослинних символів у контексті української обрядової символіки займалась Е.Є. Гаврилюк [16]. Своє бачення слів-символів дає Л.В. Супрун, він зазначає, що саме ці мовні одиниці можуть стати об’єктом різноаспектного дослідження в сучасному мовознавстві [27].

Вартою уваги є також стаття Л. Сваричевської, в якій авторка розглядає

різницю між науковою та мовною картиною світу як підґрунтя для виявлення теоретичного та прагматичного розуміння концепту символ, аналізує вживання терміну “символ” у мовленні на матеріалі українських текстів з Інтернету. Крім того мовознавцем був проведений асоціативний експеримент серед українських та російських студентів для виявлення символічних значень окремих слів. Внаслідок експерименту було встановлено, що багатьом словам споріднених мов притаманна схожість символізації, однак існують і розбіжності через відмінності їхньої мовної картини світу [28].

М.П. Кочерган, вивчаючи мовні картини світу, в своїх працях власне і згадує про необхідність саме зіставного дослідження слів-символів різних мов, визначенню їх ізо- та аломорфних рис з метою усунення непорозумінь між мовцями з різних країн під час міжкультурної комунікації [29; 30; 31].

О.П. Левченко аналізує особливості вербальних символів на фразеологічному матеріалі споріднених мов (української, російської, білоруської та польської). Вона підкреслює, що в фразеології словам-символам притаманна системність, багатозначність, яка зумовлюється актуалізацією у свідомості мовців тих чи інших стереотипних атрибутів [32].

Можна відзначити також дослідження національно-специфічної семантики українських, англійських та німецьких фітонімів-корелятивів, яке здійснила І.Е. Подолян. На основі вільного асоціативного експерименту було встановлено спільні та відмінні риси символіки назв рослин у трьох мовах [33].

В зарубіжному мовознавстві різними аспектами символів займалися: Беньямін Вальтер, який протиставляє символ алегорії, вважаючи, що символ – це сукупність особливого та загального, а алегорія підкреслює різницю між особливим та загальним [34]; Мартін Фосс досліджує колективні символи, які відіграють основну роль в відображенні картини суспільної та історичної дійсності певної спільноти [35]; Кларе Гібсон вивчає походження, історію та значення знаків та символів [36]; Петер Крой досліджує мову знаків та символів [37]. Цікавою є також праця Свена Фрочера, який визначив 5000 знаків та символів світу [38].

Особливо актуальним на сьогоднішній день є дослідження символів з лінгвістичної точки зору. В основі мовознавчих досліджень знаходяться питання мовної природи слів-символів, процесів їх формування, визначення характерних рис і особливостей, видів, функцій, які вони виконують в мові, семантичних змін та впливів на мовну картину світу кожної нації.

Виникнення вербальних символів пояснюється тим, що людина пізнає світ не тільки візуально та логічно, але й образно. Можна виділити основні шляхи набуття словом символічного значення. Спочатку символ виступає знаком, якому людина надає певного особливого значення, тобто слово постає в нашій свідомості предметним символом. Потім предмет або явище дійсності,

яке позначає слово-символ, починає відігравати особливу соціальну, історичну роль в окремій мовній спільноті, тобто часто вживається в фольклорі, народній творчості, обрядах, позначає важливі історичні постаті або події. Внаслідок його частого символічного вживання нагромаджуються різні семантичні контексти. Таким чином слово-символ стає самостійним мовним засобом, який несе в собі цілий комплекс ментальної інформації.

Щоб визначити основні риси вербальних символів, ми проаналізували українські та німецькі слова-символи, визначені на основі асоціативного експерименту. Українські та німецькі респонденти мали навести слова, які на їхню думку мають символічне значення для їхнього народу.

Проведене дослідження [39] дає нам підстави вважати, що слово-символ, як і кожне слово, має зовнішню форму (графічне, звукове вираження), зміст та внутрішню форму і внаслідок наповнення внутрішньої форми ментальним, образним осмисленням, воно переростає свою лінгвальну сутність і набуває символічного значення для кожної мовної спільноти:

Калина – це символ *дівчини, вроди, пісні, любові, а також крові, козаків.*

Для українців це – не просто кущ, а рослина, яка є найяскравішим символом України. Вона надзвичайно широко представлена в фольклорі: “Ой, у лузі червона калина похилилася”, “Пишається калинонька явір зеленіє”, “Ой, у лузі калина”, “Долина широка, калина висока, аж до долу гілля гнеться”. і.т.д. Одним із найважливіших символічних значень калини було “чиста дівоча врода” (“А дівчина, як калина, личком рум’яная ...”). Символізувала вона і вірне, довічне кохання (“Та й зацвіла калиночка дрібненько, аби в парі прожили добренько”). Ламати калину – означало виходити заміж, любити.

Хліб, коровай для українців – це символ життя, добробуту. Без нього не обходиться жодне мирське та релігійне дійство. Споконвіку на столі, застеленому барвистим, вишитим рушником, лежав хліб, а поруч нього сіль, які завжди для українців були святинею. Хліб – найвиразніший, найпопулярніший атрибут слов’янського харчування. “Хліб – усьому голова”, “Хліб та вода – козацька їда”, “Без хліба – суха бесіда” – таких прикладів української народної мудрості можна наводити безліч.

У німців є також слова з символічним значенням:

Eiche (дуб) – символ сили, вічності і стійкості. Ці символічні значення пов’язані з особливостями дуба, це дерево може рости 100 і більше років. В давнину саме під дубом відбувався суд і з цим деревом в німецькій мові пов’язано багато прислів’їв: *fest wie eine Eiche stehen, stark wie eine Eiche sein, von einem Streiche fällt keine Eiche* [39: 356].

Bier – *Fußball, Oktoberfest, Bierbrauereien, Bierbauch, Reinheitsgebot, 100000 Sorten, Party.*

Bier (пиво) є символом Німеччини, футболу (Fußball), вечірок (Party),

національного свята Октоберфест (Oktoberfest), на який щорічно з усього світу з'їжджаються близько 6 мільйонів людей, щоб випити власне німецького пива і насолодитись особливостями німецької кухні. Цей національний напій має близько 100000 сортів (*Altbier, Berliner Weiße, Bockbier, Export, Kölsch, Weizenbier u.s.w.*). В Німеччині є велика кількість пивних заводів, а в 1516 році в Баварії навіть був виданий закон про чистоту пива (*Reinheitsgebot*), в якому зазначається, що пиво треба варити тільки із ячменю, хмелю і води. За статистикою кожний житель Німеччини в середньому випиває на рік 150 літрів пива, а у особливих любителів цього напою виростає *Bierbauch*, тобто великий “пивний” живіт [39:356].

Як показують наведені приклади, слово-символ позначає, а не називає предмети та явища дійсності. Йому притаманний полісемантизм та множинність значень і чим більше його семантичне навантаження, тим символ змістовніший і багатогранніший.

Аналізуючи семантичну структуру слів-символів можна виділити їхні наступні **типи**:

а) універсальні (вони виходять за межі історії, часу і етносу: так у більшості мов **баран** є символом *впертості*, а **голуб** – *миру*);

б) специфічні (пов'язані з певним періодом, мовою і народом). Специфічні в свою чергу поділяються на:

1. архетипні (пов'язані з язичницькими віруваннями та силами природою: **вогонь** в українців та німців є символ *перемоги, оновлення, світла, тепла; вода* – *життя, очищення*);

2. міфологічні (мають тотемний зміст і денонімічний характер: **русалки, Lorelei** символи *красивої загадкової дівчини*)

3. біблійні та релігійні (*ангел, хрест, Марія, Luther, Reformation, Protestantism*: **Марія** є символом Божої матері, охоронниці сім'ї, дітей і навіть козаків в давнину; **Luter** – *Bibelübersetzung, Glauben, Volksemanzipation, Trennung der Kirchen, Mönchtum*)

4. традицій та побутові (рушник, різдво, *Weihnacht*:

Weihnacht – *Reinheit, Gemütlichkeit, Liebe, neue Hoffnung*.

Різдво – *радість, сім'я, церква, колядки*);

5. символи рослин та тварин (калина, верба, *Käfer, Hecht*):

Верба символ *батьківщини, України* (“без верби і калини немає України”), *води* (верба завжди росте біля води), *Вербної неділі* (вербовим гіллям люди б'ють одне одного приказуючи “не я б'ю верба б'є від нині за тиждень буде Великдень”), *весни* (верба—перше дерево, яке розпускається на весні). Саме з цього дерева виготовляли домашнє начиння, колиски дітям.

Käfer (жук) для багатьох німців є символом економічного дива в Німеччині у період повоєнних років (50 – 60 р.р. 20 ст); автомарки VW (*Auto des kleinen*

Mannes);

6. символи кольорів (**червоний** – кров, калина, вогонь, козаки, краса, борець, а **чорний** – чорнозем, смерть, **жовтий** в українців є символом сонця, пшениці, поля, життя, життя, тепла; **rot** – Liebe, Rosen, Blut, Kommunismus; **schwarz** – Tod, Kaffee, Kohle, Trauer; **gold** – Wohlstand, Geld, Herrschaft);

7. державні (синьо-жовтий, тризуб, **schwarzrotgold**, **Adler**)

Цю класифікацію можна продовжити і розширити, відносячи символи до окремих тематичних груп.

Символами кожного народу можуть також ставати історичні постаті, громадські та культурні діячі, письменники та поети, назви визначних історичних та суспільних подій, географічні назви:

Berlin – Fernsehturm, Brandenburger Tor, Luftbrücke, Teilung, Zentrum, Love Parade, moderne Verkehrssystem.

Wiedervereinigung символізує Freiheit, Berlin, Mauerfall, DDR, BRD, H. Kohl, 1989, Gorbatschow.

Київ – Хрещатик, Дніпро, майдан, каштани, Золоті ворота, слава, Верховна рада.

Козак символізує Україну, Січ, славу, боротьбу, силу, Б. Хмельницький.

Основною рисою слів-символів є те, що вони не тільки відображають синхронний розвиток культури та історії кожного народу, а переходячи з минулого в майбутнє, з епохи в епоху, накопичують в своїх семантичних шарах найсуттєвіше з історії людства.

Слова-символи відіграють важливу роль в формуванні мовної картини світу кожного народу і як будь-яке лінгвістичне явище мають ряд функцій та характерних ознак. Зокрема ми можемо виділити:

а) **комунікативну функцію**, яку вони здійснюють шляхом кодування висловлювання для повідомлення фактів дійсності;

б) **націотворчу функцію**, оскільки символи є своєрідним ретранслятором історично значимих смислів, архетипних образів, вони передають значення слова з урахуванням його використання в національних культурних контекстах і таким чином слугують формуванню національної свідомості народу;

в) **адаптивно-регулятивну**, яка полягає в використанні слів-символів в обрядах, звичаях та традиціях кожного етносу [31:10];

г) **економну функцію**, вона репрезентується в тому, що кожний вербальний символ вбирає в себе національну, культурну, історичну інформацію і ця інформація відтворюється в свідомості мовця при згадуванні певного слова-символу шляхом асоціативних зв'язків, при цьому вербальні символи мають просту форму і легко запам'ятовуються. Тому за допомогою слів-символів ми можемо швидко передати велику кількість фактів, використовуючи мінімальну кількість мовних засобів.

Виходячи з вище наведених функції вербальних символів, можна стверджувати, що вони мають національно-культурний характер і їх не можна зрозуміти без фонових знань про культуру, історію, звичаї мовної спільноти, в якій існують ті чи інші слова-символи. Також вони мають синтетичний характер і впливають на естетичні, моральні та емоційні сторони внутрішнього світу людини.

На основі визначених типів, функцій та рис вербальних символів, можна виділити **основні критерії**, які відрізняють їх від інших мовних засобів, а саме яскравість, емоційність, метафоричність, національну забарвленість, експресивність. Схожі якості має також мовна метафора і саме це поняття часто ототожнюють з символом. Але, на відміну від символу, метафора ґрунтується на переносі значення одного предмета на інший внаслідок схожості їх внутрішніх та зовнішніх ознак, а слово-символ – на тонких асоціативних зв'язках між знаком та поняттям, яке воно позначає. Символ часто немає жодних спільних рис з поняттям, яке він позначає і, якщо б не було вербальних символів, то метафора мала б перейняти зовсім неметафоричні значення.

За результатами дослідження ми дійшли висновків, що слова-символи – несуть в собі позамовний зміст, пов'язаний з культурно-історичним досвідом кожного народу. Їм притаманний динамічний характер, тобто вони відображають як синхронний так і діахронний розвиток мови.

Дослідження цих мовних явищ дає можливість поглибити світосприйняття та відображення екстралінгвістичної дійсності у мовній свідомості кожного народу, адже, відображаючи ту ж саму дійсність, різні мови акцентують у ній неоднотипні ознаки. Тому визначення цих національно-специфічних ознак дозволить краще зрозуміти мовну картину світу кожного народу та сприятиме міжкультурній комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Современный философский словарь* / под общ. ред. В.Е. Кемерова. – М–Бишкек–Екатеринбург, 1996.
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. – К., 2002.
3. *Новий словник української мови*. – Т.4. – К., 1998.
4. *Словник української мови*. – Т.9. – К., 1978.
5. *Словник іншомовних слів* / за ред. О.С. Мельничука. – К., 1977.
6. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. – [14-е изд., стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1983.
7. *Советский энциклопедический словарь*. – [3-изд.]. – М., 1984.
8. *Gerhard Wahring.* Wörterbuch. Bertelsmann Lexikon. – München: GmbH, 1991.
9. *Duden.* Bedeutungswörterbuch / hrsg. u. bearb. von Wolfgang Müller. – Mannheim–Wien–Zürich: Bibliographisches Institut, 1985.
10. *Duden.* Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in zehn Bänden / hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. – Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag. – 1999.
11. *Schülerduden.* Das Wissen von A bis Z / hrsg. u. bearb. von Meyers Lexikonredaktion. – Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag, 1992.
12. *Большой толковый словарь немецкого языка: для изучающих немецкий язык*. – М.: Март, 1998.
13. *Oxford Collocations Dictionary for Students of English*. – New York: Oxford University Press, 2002. – 897 p.
14. *Longman exams Dictionary*. – London: Person Education Limited, 2006.
15. *Słownik etnograficzny.* Pojęcia ogólne. – W., 1988.
16. *Гаврилюк Е.С.* Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07. – К., 1999.
17. *Костомаров М.* Слов'янська міфологія. – К.: Освіта, 1994.
18. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – Вып.2: Глагол, Т.4. – М., 1977.
19. *Юнг К.Г.* Архетип и символ. – М., 1991.
20. *Лосев А.Ф.* Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1976.
21. *Лотман Ю.М.* Статьи по семиотике культуры и искусства. – СПб., 2002.
22. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С.204-209.
23. *Потебня А.А.* О некоторых символах в славянской народной поэзии. – Харьков, 1860.
24. *Калашиник В., Філон М.* Українські вербальні символи як чинник національно-культурної самоідентифікації. – Режим доступу: www.nalogs.kiev.ua.
25. *Даренська Т.В.* Український образ світу в ключових

символах поетичної творчості Тараса Шевченка: Дис... канд. філос. наук: 09.00.12. – К., 2002. – 194 с. 26. Манюк О.В. Проблема символів в філософії Г.С. Сковороди: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05. – Днепропетровск, 2000. – 183 с. 27. Супрун Л.В. Слова-символи їх лінгвохарактеристика. – Режим доступу: www.confcontact.com. 28. Сваричевська Л.Ю. Прогнозування символізації лексичних значень у зіставному аспекті. Проблеми зіставної семантики: зб. наук. пр. – К.: КДПУ, 2001. – № 5. – С. 127-130. 29. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підруч. для студентів філол. спец. ВНЗ. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 288 с. 30. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 12-22. 31. Кочерган М.П. Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. – Вип. 5. – К.: КДПУ, 2001. 32. Левченко О.П. Дослідження вербальних символів у лінгвокультурологічному аспекті. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua. 33. Подолян І.Е. Поетина символіка українських, англійських і німецьких назв рослин. Проблеми зіставної семантики: зб. наук. пр. – К.: КДПУ, 2001. – № 5. – С. 130-135. 34. Walter Benjamin. Gesammelte Schriften. – М., 1987. – Bd. 1. – 352 S. 35. Martin Voss: Symbolische Formen. Grundlagen und Elemente einer Soziologie der Katastrophe. – Bielefeld: Transcript, 2006. 36. Clare Gibson. Zeichen und Symbole – Ursprung, Geschichte, Bedeutung, 2005. 37. Peter Croy. Die Zeichen und ihre Sprache. Zeichen, Symbole, Signets. – Frankfurt–Zürich 1972. – 189 S. 38. Sven Frotscher. 5000 Zeichen und Symbole der Welt. – Bern, 2006. 39. Яцик Н.Р. Українські та німецькі слова-символи та аналіз їх національних асоціацій. Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (4). – С.354-358.

© Яцик Н.Р.

ЗМІСТ

Алексєєва І.О. Мовні рівні та комунікативна ситуація: лінгвокультурологічний аспект	3
Андрійченко Ю.В. Лексичні засоби вираження емотивності в художніх текстах	11
Антонова М.Ю. Особливості функціонування перелічення в економічному дискурсі	17
Артемова Л.В. Варіювання композиційних моделей іспанських аналітичних статей (на матеріалі “ <i>El País</i> ”, “ <i>El Mundo</i> ”)	24
Афанасьєва О.М. Типологія дефініційних структур у сучасному французькому дискурсі політичних наук	28
Байоль О.В. Комунікативно-прагматичний та когнітивний аспекти інтриги (на матеріалі драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса)	37
Бекетова О.В. Класифікація та лексико-граматичні моделі фігур повтору як лінгвостилістичних засобів аргументації	46
Бохун Н.В. Портретний опис персонажа в художніх текстах іспанського натуралізму (на матеріалі твору “ <i>Los pasos de Ulloa</i> ” Емілії Пардо Басан)	55
Братель О.М. Словесний поетичний образ танго в аргентинській поезії першої половини ХХ ст.	64
Василенко Н.В. Роль комунікативної стратегії заохочення у педагогічній комунікації	73
Венгрєнівська М.А. “Він відвідав форель і помер ...” – нові тенденції мовної інтерференції при перекладі	81
Володіна Т.С. Фреймове моделювання відіменникових префіксальних дієслів у сучасній німецькій мові	85
Гейко Т.М. Універсальне та специфічне у мові: роль калькування при відтворенні мовної картини світу (на прикладі англійських запозичень у сфері культури у французькій мові)	95
Гетьман З.О. Вплив комунікативно-дискурсивних вимірів літературного розмовного мовлення на граматичні структури	105
Гнатюк А.Д. Специфічнопобутова та просторічна лексика в національно-культурному аспекті контрастивних досліджень французької і української мов	108
Гнатюк Н.Г. Механізм пам’яті перекладача в процесі послідовного перекладу	113
Головка О.Б. Концепт РУХ як етнокультурно маркована одиниця в сучасній іспанській мові	121
Залєснова О.В. Прагматичні особливості речень з активною та пасивною перспективами	127
Калініна-Шамрай В.Р. Лексико-графічні особливості французької мови бельгії (на матеріалі лексики зі сфери харчування)	135

Капуш А.В. Лексика німецьких текстів економічного змісту в лінгвокультурному аспекті	142
Карабан В.І., Антонюк М.О. Переклад дієслова “click” українською мовою (на матеріалі локалізованої онлайнної довідки до системи Microsoft Office 2007 та інструкції до портативного комп’ютера Sony Vaio FGN-VW)	148
Карпенко Л.В. Семантичний простір паремій як джерело інтерпретації концепту КОХАННЯ	156
Килимник Т.М. Комунікативні невдачі VS комунікативні збої: до постанови питання	166
Клімкіна О.І. Структурно-словотвірні типи топонімів Київщини	172
Korbozerova N.M. La historia de la lengua como el estudio de su evolucion	178
Корнєва Н.А. Засоби впливу і переконання та їх інкорпоративний характер у рецензії (на матеріалі української, російської, англійської, німецької мов)	184
Костик О.І. Концептуальний простір тексту як передумова дослідження лексичної системи мови	192
Костюк М.М. Амбівалентність поняття символізації (на матеріалі поезії французького символізму)	199
Красненко О.М. Аргументативні стратегії і тактики у французькому науковому дискурсі	207
Кукса І.М. Функціонально-комунікативна роль модератора у мовленнєвому жанрі теледебатів	216
Лисичкіна І.О. Відтворення іміджу військових при перекладі (на матеріалі інтернет-повідомлень про військових США та України)	223
Лисичкіна О.О. Функціонально-прагматичний потенціал бізнесового спілкування	231
Ліпська Є.Л. Фреймове моделювання перформативних мовленнєвих актів	238
Магушинець І.І. Від народнолатинського синтаксису до синтаксису ранніх романських мов	247
Марченко Н.В. Контекстні умови лексико-семантичної варіантності мовних одиниць та еквівалентність їх перекладу	258
Мельник Ю.П. Категорії таксису та зумовленості в діалогічному дискурсі	271
Михайленко О.О. Категорії теорії перекладу: трансформація, операція чи прийом?	279
Мосієнко О.В. Структура реляційних фраз сучасного англomовного газетного дискурсу	287
Осадча Ю.Б. Медична термінологія на Близькому Сході: шляхи розвитку та становлення	295
Охріменко В.І. Варіативність модальних значень деонтичної можливості	301

Петренко С.В. Стратегії жанру літературної рецензії у сучасному медійному дискурсі (на матеріалі англійської мови)	307
Підпригора Ю.Г. Концептуально-семантичні характеристики дієслів із модальними значеннями як службових елементів дієслівних перифраз іспанської мови	315
Пілик В.В. Експресивні лексичні засоби мови та їх інтенсифікація в турецьких газетних жанрах	326
Пічкур Т.О. Семантичні фразеологічні трансформації в дискурсі сучасної німецькомовної реклами (на матеріалі німецькомовних друкованих видань)	336
Пономаренко В.П. Явище <i>voseo</i> в іспанській мові латинської Америки на тлі історичних змін в алокутивній системі	344
Попова Н.М. Особистісно-спрямована комунікація як засіб досягнення комунікативного впливу	353
Потапенко С.І. Композиційно-номінативна організація інтернетного дискурсу: зіставний аспект (на матеріалі англійської та української мов)	361
Пригодій С.М. Онтопсихологічне тлумачення художнього твору	369
Редковська Т.О. Словотворчі характеристики ітеративного префікса <i>re-</i> в іспанській мові: парадигматично – синтагматичний аспект	383
Репех Н.В. Лексико-семантичне відображення концептів початку і кінця в англomовному журнальному дискурсі	392
Романюга Н.В. До проблеми відтворення в перекладі соматичних фразеологізмів як виразника стилю В. Стефаніка	400
Саєнко Л.М., Шевченко Н.О. Метафоризація у фінансовому і економічному дискурсі	405
Сахарчук Л.І. Теорія міжкультурної комунікації в колі суміжних наук	411
Свиридюк Т.В. Ідіотнізми в промовах британських політиків: принципи класифікації	418
Синишин Р.І. Питання генеалогічних зв'язків далекосхідних мов у дослідженнях Є.Д. Поливанова	424
Ситдигов П.Г. Кореляція та диференціація лінгвістичних понять “термінологія” та “терміносистема”	433
Ситенька О.В. Інтертекстуальний потенціал міфологем у художньому тексті	440
Сіленко Н.В. Текстові особливості турецького рекламного повідомлення	447
Соболева О.В. Невербальні графічні компоненти у структурній організації текстів інтерв'ю (на матеріалі сучасної французької преси для жінок)	454
Сорокін С.В. Семантична категорія темпоральності й засоби її реалізації в турецькій і українській мовах	464
Старовойтова Х.В. Категорія емотивності та семантичне моделювання архетипу <i>MATEPI</i> в сучасній французькій драмі	478

Столярова А.А. Спільне та відмінне у відтворенні текстів цивільного та кримінального кодексів греції димотикою	487
Судорженко Г.П. Диктум і модус у контексті умовних відношень	494
Сурмач О.Я. Представлення поняття <i>багатство</i> в Біблії (на матеріалі Старого та Нового заповітів)	500
Тарасова О.А. Фоносемантична основа дослідження компресії поетичної інформації у текстах французького символізму	507
Терехова Д.І. Виявлення символічності образів мовної свідомості східних слов'ян	513
Терехова С.І. Терміни <i>парадигма, парадигмальний, репрезентація, репрезентативний</i> у сучасній лінгвістиці. Поліпарадигмальний підхід	520
Терещенко Л.Я. Персональний дискурс брехуна: типологія мовної особистості	531
Товстенко Т.В. Стратегія інформування в англомовних текстах новин: засоби реалізації	540
Турчин В.В. Тропи як елементи знакової системи художнього тексту (на матеріалі романів Л. Фойхтвангера "Гойя" та "Єврейська війна")	546
Ференчак Ю.Р. Адаптація французьких запозичень у сучасній перській мові	555
Фролова І.Є. Актмовленнєві моделі реалізації стратегії конфронтації в англомовному дискурсі	560
Хайчевська Т.М. Експресивний потенціал великої літери у сучасній французькій мові	569
Харченко О.В. О'Генрі як батько американського іронічного дискурсу	578
Ходаковська Н.Г. Семантико-стилістична характеристика напівафіксів сучасної німецької мови	585
Цюпа М.А. Використання крапки в графічному зображенні лексичних аббревіатур сучасної французької мови	595
Шевченко Л.О. Кенотипні й індивідуальні образи в іспанських постмодерних поетичних текстах	603
Щастна Г.І. Дискурс переможця у різних комунікативних стилях	609
Юрковська М.М. Маніфестація гендеру як засіб створення комічного ефекту (на матеріалі англомовних анімаційних фільмів)	615
Ящик Н.Р. Слово-символ як об'єкт лінгвістичного дослідження (на матеріалі сучасної української та німецької мов)	626
Зміст	636
Contents	640

CONTENTS

Alexeyeva I.O. Language Levels and Communicative Situation: Linguocultural Aspect	3
Andrychenko Y.V. Lexical methods of emotivity expression in literary texts	11
Antonova M.Yu. Functions of enumeration in economic discourse	17
Artemova L.V. Compositional model modification of Spanish analytical articles (<i>on the material of “El País”, “El Mundo”</i>)	24
Afanasieva O.M. Typology of definitional structures in discourse of modern French political science	28
Bailleul O.V. Communicative-pragmatic and cognitive aspect of intrigue (<i>on the material of dramartical discourse of Tennessee Williams</i>)	37
Beketova E.V. Classification and lexico-grammatical models of repetition figures as linguostylistical means of argumentation	46
Bokhun N.V. Description of character’s portrait in artistic texts of Spanish naturalism (<i>on the material of the writing “Los pasos de Ulloa” of Emilia Pardo Bazán</i>)	55
Bratel O.M. Poetic image of tango in Argentinean poetry of the early XX century	64
Vasylenko N.V. Role of communicative strategy of encouragement in pedagogical communication	73
Vengrenivska M.A. “He visited a trout and died” – new tendencies of linguistic interference in translation	81
Volodina T.S. Frame-based modelling of polysemic denominative prefixal verbs in the modern German language	85
Geiko T.M. Universal and specific in language: loanshifts and their role in the reconstruction of the language world picture (<i>on the example of English loanshifts from cultural sphere in the French language</i>)	95
Getman Z.O. Impact of communicative-discourse dimensions of literary colloquial language on grammatical structure	105
Gnatyuk A.D. Cultural aspect of contrastive research into specific everyday colloquial vocabulary of the French and the Ukrainian languages	108
Gnatyuk N.G. Interpreter’s memory mechanism during consecutive translation	113
Golovko O.B. The concept MOVEMENT as marked ethnocultural unit of the modern Spanish language.....	121
Zalesnova O.V. Pragmatic features of active and passive sentences	127
Kalinina-Shamrai V.R. Lexicographical particularities of French in Belgium (<i>illustrated by the vocabulary referring to the semantic field of food</i>)	135
Kapush A.V. Vocabulary of German economic texts in linguistic and cultural aspects	142

Karaban V.I., Antonyuk M.O. Translating the “Click” Verb into Ukrainian (<i>on the Basis of the Localized Help to the Microsoft Office 2007 System and the User Guide to Sony Vaio FGN-VW Laptop</i>)	148
Karpenko L.V. Sematic space of parables as ground to interpret the LOVE concept	156
Kylymnyk T.M. Two types of communicative failure: terminological ambiguity	166
Klimkina O.I. The word-formation types of toponyms of the Kiev region	172
Korbozerova N.M. From Spanish Latin to the 6 th century Spanish (language peculiarities)	178
Korneva N.A. Communicative means of influence and persuasion and their incorporative character in academic review (<i>on material of Ukrainian, Russian, English, German</i>)	184
Kostyk O.I. Text conceptual space as basis for lexicological research	192
Kostyuk M.M. Ambivalence of the term “symbolization” (<i>on the basis of French poetic symbolism</i>)	199
Krasnenko O.M. Argumentative Strategies and Tactics in French Scientific Discourse	207
Kuksa I.M. Functional-communicative role of the moderator in the speech genre of TV debates	216
Lysychkina I.O. Image Reproduction of the Military in Translation (<i>Investigation of the Internet Messages about the Military of the USA and Ukraine</i>)	223
Lysychkina O.O. Functional and Pragmatic Capability of Business Communication	231
Lipska Y.L. Frame modeling of performative speech acts.....	238
Magushynets I.I. From vulgar Latin syntax to early Romance syntax	247
Marchenko N.V. Conditions of the context by the lexical-semantically variations of the language units and equivalence of their translation	258
Mel’nyk Yu.P. Categories of Taxis and Conditionality in Dialogic Discourse	271
Mykhailenko O.O. Translation categories: transformation, operation or technique?	279
Mosiyenko O.V. The structure of relative phrases in modern English newspaper discourse	287
Osadcha Y.B. Medical terminology in the Middle East: ways of its conception and development	295
Okhrimenko V.I. Variation of modal meanings of the deontic possibility	301
Petrenko S.V. Strategies of the genre of literary review in modern media discourse (<i>based on the English language</i>)	307
Pidiprygora Y.G. Conceptual-Semantic Characteristics of the Verbs with Modal Meanings as Spanish Verbal Periphrases Auxiliary Elements	315

Pilyk V.V. Expressive means of language and their intensification in the Turkish newspaper genres	326
Pichkur T.O. Semantic Transformations of the Phraseological Units in the Discourse of Modern German Advertising (<i>on materials of German Press Media</i>)	336
Ponomarenko V.P. Phenomenon of <i>Voseo</i> in Latin American Spanish against the Background of Historical Changes in Allocution System	344
Popova N.M. Personally directed communication as an instrument of communicative influence	353
Potapenko S.I. Compositional and nominative organization of English and Ukrainian internet discourses: contrastive aspect	361
Prygodiy S.M. Ontopsychological interpretation of Fiction	369
Redkovska T.O. Derivational peculiarities of the iterative prefix re- in Spanish: paradigmatic and syntagmatic aspects	383
Repekh N.V. Lexical and semantic representation of concepts of BEGINNING and END in English periodical discourse	392
Romanjuga N.V. The problem of rendering in translation the somatic phraseological units as the main feature of Vasyl Stefanyk's style	400
Sayenko L.M., Shevchenko N.O. Metaphors in financial and economic discourse	405
Sakharchuk L.I. The cross-cultural communication theory and adjacent branches of science	411
Svyrydyuk T.V. Idioms in British politicians' speeches: principles of classification	418
Synyshyn R.I. The issue of genealogical relations between the Far Eastern languages in Y.D. Polyvanov's works	424
Sytdykov P.G. Dividing of notions "terminology" and "termsystem"	433
Sytenka O.V. Intertextual potential of mythologemes in fiction	440
Silenko N.V. Text features of the Turkish publicity report	447
Sobolyeva O.V. Texts of Interviews in Contemporary French Magazines for Women: Nonverbal graphical components	454
Sorokin S.V. Semantic Category of Temporality and Means of its Realization in Turkish and Ukrainian	464
Starovoytova C.H. The category of emotivity and the semantic modelling of the archetype of <i>mother</i> in modern French drama	478
Stolyarova A.A. Similarities and differences in the translation of the Greek civil and criminal codes into demotic	487
Sudorzhenko G.P. Dictum and modus in the context of conditional relations	494
Surmach O.Y. The concept <i>WEALTH</i> in the Bible (<i>based on the Old and New Testament's material</i>)	500
Tarasova O.A. Phonosemantic basics of research of compression of poetic information in the texts of French symbolism	507
Terekhova D.I. Image Symbolism Investigation by Means of Directed Associative Experiment	513

Terekhova S.I Terms <i>paradygm, paradigm, reprezenmation, reprezenmamiv</i> in modern linguistics. Polyparadygmal approach	520
Tereshchenko L.Y. Personage discourse of the liar: types of the language personality	531
Tovstenko T.V. Informing strategy in British news: realization means	540
Turchyn V.V. Tropes as elements of the literary text sign system (<i>on the material of the Goya and Jewish War novels by L.Feuchtwanger</i>)	546
Ferenchak Y.R. Adaptation of French borrowings in the Persian Language	555
Frolova I.Y. Speech Act Models of Confrontation Strategy Realizations in English discourse	560
Khaychevska T.M. Expressive Potential of Capital Letter in the Modern French Language	569
Kharchenko O.V. O'Henry as founder of American ironic discourse	578
Khodakovska N.G. Semantic-stylistic characteristic of semi-affix in derivative nouns of Modern German	585
Tsyupa M.A. Usage of the full stop in graphic representation of lexical abbreviations in the modern French language	595
Shevchenko L. Cenotype and individual images in the Spanish postmodern poetic texts	603
Shchastna G.I. The winner's discourse in different communicative styles	609
Yurkovska M.M. Gender manifestation as means to create comic effect (<i>on the basis of English cartoons</i>)	615
Yashchyk N.R. Word-symbol as a subject of linguistic research (<i>on the basis of modern Ukrainian and German</i>)	626
Zmist	636
Contents	640